

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 41
Том 1

Видавничий дім
«Гельветика»
2025

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з філологічних наук відповідно до Наказу МОН України від 09.02.2021 № 157 (додаток 4)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Зимомря І. М. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Голова редакційної ради:

Палінчак М. М. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри міжнародної політики, декан факультету міжнародних економічних відносин, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Члени редколегії:

Бідзіля Ю. М. – доктор наук із соціальних комунікацій, професор, завідувач кафедри журналістики, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Вереш М. Т. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Гвоздяк О. М. – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри німецької філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Голик С. В. – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Гжесяк Ян – д-р габ., професор Державної вищої професійної школи в Коніні, Конін, Польща

Девіцька А. І. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Добровольська О. Я. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри іноземної філології та перекладу, Національний транспортний університет

Мафтин Н. В. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української літератури, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Павлак Мірослав – д-р габ., професор, ректор, Державна вища професійна школа в Коніні, Конін, Польща

Печарський А. Я. – доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури ім. акад. М. Возняка, Львівський національний університет імені Івана Франка

Попович Н. М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри полікультурної освіти та перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Рогач Л. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Томенчук М. В. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Фабіан М. П. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Чендей Н. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Чик Д. Ч. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри іноземних мов і методики їх викладання, Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет», протокол № 10 від 29.08.2025 року.**

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 2178 від 27.06.2024 року. Ідентифікатор медіа R30-04729.

Суб'єкт у сфері друкованих медіа: Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет» (вул. Підгірна, 46, м. Ужгород, 88000, e-mail: official@uzhnu.edu.ua, тел. +38(0312) 61-33-21)

Періодичність: шість разів на рік

Мови видання: українська, англійська, польська, словацька, угорська.

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща)

Офіційний сайт видання: www.zfs-journal.uzhnu.uz.ua

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ISSN 2663-4880 (print)
ISSN 2663-4899 (online)

© Ужгородський національний університет, 2025

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

УКРАЇНСЬКА МОВА

Балаж Ю.І. ПОЗИЦІЙНА ВАРІАТИВНІСТЬ КЛЮЧОВИХ КОМПОНЕНТІВ У РЕЧЕННІ З ПОШИРЮВАЧАМИ.....	9
Белей Л.Л. ДО ПИТАННЯ МІЖМОВНОЇ ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ.....	14
Бичкова Т.С. МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОКУМЕНТІВ II ПОЛОВИНИ XVIII СТ. З БУКОВИНСЬКОГО СЕЛА РОЗТОКИ (ФОНЕТИКА).....	18
Біловус Л.І., Яблонська Н.М., Шиманська В.П. РОЛЬ ВАРІАТИВНОСТІ ПРАВОПИСНИХ ЗМІН ІМЕННИКІВ ТРЕТЬОЇ ВІДМІНИ У ФОРМУВАННІ МОВНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ.....	24
Вайда М.М. СТАН ВИВЧЕННЯ ТЕРМІНОЛЕКСИКИ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ.....	29
Венгриянюк М.І. АКАДЕМІЧНЕ ПИСЬМО КРИЗЬ ПРИЗМУ НАРАТИВУ: ПРИКЛАД ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ НАУКИ У ПРАЦЯХ РОБЕРТА САПОЛЬСЬКІ.....	34
Городиловська Г.Г. ЮРІЙ ШЕВЕЛЬОВ У НІМЕЧЧИНІ: БІОГРАФІЧНИЙ КОНТЕКСТ ТА МОВОЗНАВЧИЙ ДОРОБОК УЧЕНОГО ЕМІГРАЦІЙНОГО ПЕРІОДУ.....	40
Громик Ю.В., Костусяк Д.М. МОДАЛЬНІ СИНТАКСИЧНІ ОДИНИЦІ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ ІМОВІРНОСТІ В ЗАХІДНОПОЛІСЬКИХ ГОВІРКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	48
Гуменникова Т.Р., Томчук О.Ф., Ліганенко І.В. УКРАЇНСЬКА МОВА В ДІЛОВОМУ СПІЛКУВАННІ: ЛІНГВОМЕНЕДЖМЕНТ ЯК ІНСТРУМЕНТ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ.....	54
Калько В.В., Дядюра Г.М., Кухарєва-Рожко В.І. ПЕРСУАЗИВНІ СТРАТЕГІЇ ТА ЗАСОБИ ЇХНЬОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ В ПЕДАГОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ.....	60

РОЗДІЛ 2

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

Alexeyev M.E., Syniova T.V. LAW LATIN IN LEGAL ENGLISH: REASONS AND FUNCTIONS.....	66
Бахов І.С., Сокаль М.А., Ілясов О.О., Кон О.О. ОСОБЛИВОСТІ УСНОГО ПЕРЕКЛАДУ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ: РОЗГЛЯД МОЖЛИВОСТЕЙ ЗАЛУЧЕННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ ПОКРАЩЕННЯ ПРОЦЕСУ.....	72
Berezhna M.V. ARCHETYPAL WOMEN IN FILM: A PSYCHOLINGUISTIC ANALYSIS OF THE <i>MYSTIC</i> AND <i>BETRAYER</i>	77
Borolis I.I., Roienko L.V., Redko S.P., Kulazhenko O.P. LATIN AND ENGLISH IN PROFESSIONAL COMMUNICATION: THE ROLE OF CLASSICAL AND GLOBAL LANGUAGES IN MODERN TERMINOLOGY.....	87
Воскобойник В.І., Кирніс Н.І. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ТА СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНОЇ РЕСТОРАННОЇ ТЕРМІНОЛЕКСИКИ.....	92
Davydenko I.V. "I" AS MIND, INTELLECT AND INTELLIGENCE.....	98
Дойчик О.Я., Шкорута І.І. КОНЦЕПТУАЛЬНА ІНТЕГРАЦІЯ НАРАТИВНИХ МЕНТАЛЬНИХ ПРОСТОРІВ ЯК КОГНІТИВНА МОДЕЛЬ ОБ'ЄКТИВАЦІЇ ПСИХОТЕРАПІЇ У ДИСКУРСІ ІРВІНА ЯЛОМА.....	106
Зубач О.А., Дігель А.М. СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ НІМЕЦЬКОМОВНИХ МЕДИЧНИХ ТЕКСТІВ.....	112
Зубач О.А. ПОНЯТТЯ <i>KRIEG</i> : КОГНІТИВНИЙ ТА КОМУНІКАТИВНИЙ ДОСВІД.....	117
Каленченко О.О. МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ КЛЮЧОВОГО СЛОВНИКА ACADEMIC ENGLISH У КОНТЕКСТІ ТЕХНІЧНОГО ДИСКУРСУ.....	121
Катрич А.В., Романовська О.Р., Строєнко Н.Г. ЛІНГВОПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОРСЬКОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ В УМОВАХ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ НА СУДНІ.....	127
Край Х.С., Нузбан О.В. ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ ТВОРЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО СМИСЛУ У СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТАХ (У КОНТЕКСТІ ВИСВІТЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ).....	133

РОЗДІЛ 3

РОМАНСЬКІ МОВИ

Мойсюк В.А., Середенко В.В. ПРАГМАТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ФРАНКОМОВНОГО ДИПЛОМАТИЧНОГО ДИСКУРСУ.....	138
Телкова О.В., Шевченко К.О. РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ІСПАНСЬКОМОВНОЇ БУДІВЕЛЬНОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ: ШЛЯХИ УНІФІКАЦІЇ ТА ЛЕКСИЧНІ РОЗБІЖНОСТІ.....	144

РОЗДІЛ 4

ТЮРКСЬКІ МОВИ

Пілик В.В. ЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ УСТАЛЕНИХ МОВНИХ ФОРМУЛ У СУЧАСНІЙ ТУРЕЦЬКІЙ МОВІ.....	150
---	-----

РОЗДІЛ 5

МОВИ НАРОДІВ АЗІЇ, АФРИКИ, АБОРИГЕННИХ НАРОДІВ АМЕРИКИ ТА АВСТРАЛІЇ

Костанда І.О. КОГНІТИВНА МАТРИЦЯ ВІЙНИ В КИТАЙСЬКИХ ВІЙСЬКОВИХ КАНОНАХ: ТРАНСФОРМАЦІЯ ВІД ФІКСАЦІЇ ПРАВИЛА ДО ІНСЦЕНІЗАЦІЇ ДІЇ.....	156
Медведєва К.А. ЧИТАННЯ ЯПОНСЬКОЮ МОВОЮ: ПСИХОЛІНГВІСТИКА ТА ПРОБЛЕМАТИКА ВИКЛАДАННЯ	171
Осьмачко О.С. ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНФУЦІАНСЬКОЇ КОНЦЕПЦІЇ ВЛАДИ ЯК МОРАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.....	179

РОЗДІЛ 6

ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

Butko O.A. INTERNATIONAL ECONOMIC LAW DISCOURSE IN ENGLISH AND SPANISH: A SHORT OVERVIEW.....	185
Жалко Д.Д. ВЗАЄМОДІЯ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ ТА ІНТЕРДИСКУРСИВНОСТІ В СУЧАСНИХ АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ ХУДОЖНІХ ТВОРАХ	189
Кузнєцова І.В., Миронюк Л.В., Полковникова С.М. ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ АНГЛОМОВНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ СФЕРИ ДИЗАЙНУ.....	197
Остапенко М.П. ЕПОНІМИ У НАЙМЕНУВАННЯХ НОВОВІДКРИТИХ ВИДІВ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ T.L. ERWIN, 2002).....	204
Патріарх В.О. ПОЕТИКА ОНІМІВ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ПОХОДЖЕННЯ У РОМАНІ Е. ГЕМІНГВЕЯ «FOR WHOM THE BELL TOLLS».....	211
Потапова І.М., Орлов В.В. НЕОБХІДНІ НАВИЧКИ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ДЛЯ СТУДЕНТІВ ГУМАНІТАРНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ, ЯКІ ПРАГНУТЬ ЗДОБУТИ МЕДІАГРАМОТНІСТЬ.....	217
Тарасенко К.В., Мацегора І.Л. СПЕЦИФІКА ВИКОРИСТАННЯ МОВНИХ ЗАСОБІВ В ПОЛЬСЬКИХ ПІСНЯХ ПЕРІОДУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	221

РОЗДІЛ 7

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Гладуш Н.Ф., Дячок Н.В., Бровко К.А., Курнилович М.О. ЛІНГВОКУЛЬТУРНА АДАПТАЦІЯ АНГЛОМОВНИХ ТЕКСТІВ У ПЕРЕКЛАДІ ДЛЯ УКРАЇНСЬКОГО ЧИТАЧА.....	227
Купчишина Ю.А. АНАЛІЗ ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНИХ МАРКЕРІВ АНГЛОМОВНИХ ДИПЛОМАТИЧНИХ ДОКУМЕНТІВ У КОНТЕКСТІ МІЖМОВНОЇ ТРАНСЛЯЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ ВІЛЬНЮСЬКОГО КОМЮНІКЕ НАТО).....	237
Kucherenko M.V. TRANSLATING COMPLEX NOUN PHRASES IN THE CONTEXT OF CIVIL PROTECTION: LEXICAL AND GRAMMATICAL CONSIDERATIONS.....	242
Міщенко А.Л. ГАРМОНІЗОВАНА ТЕРМІНОЛОГІЧНА РОБОТА ЯК СТРАТЕГІЧНА СКЛАДОВА ЧАСТИНА МІЖНАРОДНОГО ВІЙСЬКОВОГО ТА ЕКОНОМІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ЗАГАРБНИЦЬКОЇ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ.....	246

Мовчан Л.Г., Дрейчук О.В. ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ПЕРЕКЛАДУ В ПРАКТИЧНОМУ КУРСІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....	255
Povoroznyuk R.V. RENDERING THE OUTDATED: TRANSLATING OBSOLETE AND OBSOLESCEANT LANGUAGE IN LITERARY DISCOURSE.....	261
Romanchuk A.A. BETWEEN HOMELAND AND HOSTLAND: DIASPORIC AGENCY IN UKRAINIAN POSTCOLONIAL TRANSLATION.....	267
Тулупов О.В. ЦЕНзуРА В АНГЛО-УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ РОМАНУ ЕРНЕСТА ГЕМІНГВЕЯ «ПО КОМУ ПОДЗВІН».....	273
Shkarban I.V. AI TOOLS IN TRANSLATION PRACTICE.....	279

РОЗДІЛ 8

СТРУКТУРНА, ПРИКЛАДНА ТА МАТЕМАТИЧНА ЛІНГВІСТИКА

Bohatyrets V.V. FROM FLUENCY TO FLOURISHING: APPLYING NEUROHEART EDUCATION IN CONTEMPORARY EFL INSTRUCTION.....	285
Дем'янчук Ю.І. ВОЄННО-ПОЛІТИЧНА ТА ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНА ЛЕКСИКА У ФОКУСІ ТЕОРЕТИЧНОЇ ЛІНГВОПОЛІТИЧНОЇ СИНЕРГЕТИКИ.....	292
Лиса Н.С., Сухий О.О. ПАРОНІМІЯ В АНГЛОМОВНОМУ ЕКОНОМІЧНОМУ ДИСКУРСІ: ВИКЛИКИ ДЛЯ ДІЛОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ ТА ШЛЯХИ МІНІМІЗАЦІЇ СЕМАНТИЧНИХ РИЗИКІВ.....	317

РОЗДІЛ 9

ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Гурдуз А.І. «НЕ ОЗИРАЙСЯ І МОВЧИ» МАКСА КІДРУКА НА ФЕНТЕЗІЙНОМУ ТЛІ ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ ХХІ СТОЛІТТЯ.....	323
СклярOVA І.В. ЕКЗИСТЕНЦІАЛІЗМ ЯК БАЗОВА МОДЕЛЬ МИСЛЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ.....	331

CONTENTS

SECTION 1

UKRAINIAN LANGUAGE

Balazh Yu.I. POSITIONAL VARIABILITY OF KEY COMPONENTS IN SENTENCES WITH EXTENDERS.....	9
Belei L.L. ON THE ISSUE OF INTERLINGUAL INTERFERENCE.....	14
Bychkova T.S. LINGUISTIC FEATURES OF THE LATE 18TH CENTURY DOCUMENTS FROM THE BUKOVYNIAN VILLAGE OF ROZTOKY (PHONETICS).....	18
Bilovus L.I., Yablonska N.M., Shymanska V.P. THE ROLE OF ORTHOGRAPHIC VARIABILITY IN NOUNS OF THE THIRD DECLENSION IN SHAPING LINGUISTIC IDENTITY.....	24
Vaida M.M. STATE OF STUDY OF ENTREPRENEURSHIP TERMINOLOGY IN UKRAINIAN LINGUISTICS.....	29
Venhryniuk M.I. ACADEMIC WRITING THROUGH THE LENS OF NARRATIVE: THE CASE OF SCIENCE POPULARIZATION IN THE WORKS OF ROBERT SAPOLSKY	34
Horodylovska H.H. YURII SHEVELOV IN GERMANY: BIOGRAPHICAL CONTEXT AND LINGUISTIC WORK DURING THE EMIGRATION PERIOD.....	40
Hromyk Yu.V., Kostusiak D.M. MODAL SYNTACTIC UNITS EXPRESSING PROBABILITY IN THE WESTERN POLISSIAN DIALECTS OF THE UKRAINIAN LANGUAGE.....	48
Humennykova T.R., Tomchuk O.F., Lihanenko I.V. UKRAINIAN LANGUAGE IN BUSINESS COMMUNICATION: LANGUAGE MANAGEMENT AS A CORPORATE CULTURE TOOL.....	54
Kalko V.V., Diadiura H.M., Kukharieva-Rozhko V.I. PERSUASIVE STRATEGIES AND MEANS OF THEIR IMPLEMENTATION IN PEDAGOGICAL DISCOURSE.....	60

SECTION 2

GERMANIC LANGUAGES

Alexeyev M.E., Syniova T.V. LAW LATIN IN LEGAL ENGLISH: REASONS AND FUNCTIONS.....	66
Bakhov I.S., Sokal M.A., Iliasov O.O., Kon O.O. FEATURES OF INTERPRETATION FROM ENGLISH: CONSIDERATION OF POSSIBILITIES OF INVOLVING ARTIFICIAL INTELLIGENCE TO IMPROVE THE PROCESS.....	72
Berezhna M.V. ARCHETYPAL WOMEN IN FILM: A PSYCHOLINGUISTIC ANALYSIS OF THE <i>MYSTIC</i> AND <i>BETRAYER</i>	77
Borolis I.I., Roienko L.V., Redko S.P., Kulazhenko O.P. LATIN AND ENGLISH IN PROFESSIONAL COMMUNICATION: THE ROLE OF CLASSICAL AND GLOBAL LANGUAGES IN MODERN TERMINOLOGY	87
Voskoboinyk V.I., Kyrnis N.I. LEXICO-SEMANTIC AND STRUCTURAL FEATURES OF ENGLISH RESTAURANT TERMINOLOGY.....	92
Davydenko I.V. “I” AS MIND, INTELLECT AND INTELLIGENCE.....	98
Doichyk O.Ya., Shkoruta I.I. CONCEPTUAL INTEGRATION OF NARRATIVE MENTAL SPACES AS A COGNITIVE MODEL OF PSYCHOTHERAPY CONCEPTUALIZATION IN DISCOURSE BY IRVIN YALOM.....	106
Zubach O.A., Dihel A.M. SPECIFICS OF TRANSLATING GERMAN-LANGUAGE MEDICAL TEXTS.....	112
Zubach O.A. THE CONCEPT OF WAR: A COGNITIVE AND COMMUNICATIVE EXPERIENCE.....	117
Kalenchenko O.O. METHODOLOGY OF STUDYING KEY VOCABULARY IN ACADEMIC ENGLISH WITHIN THE CONTEXT OF TECHNICAL DISCOURSE.....	121
Katrych A.V., Romanovska O.R., Stroienko N.H. LINGUOPRAGMATIC FEATURES OF MARITIME ENGLISH IN THE CONDITIONS OF INTERCULTURAL COMMUNICATION ON SHIP.....	127
Krai Kh.S., Nuzban O.V. INTERTEXTUALITY AS A MEANS OF CREATING POLITICAL MEANING IN MODERN ENGLISH-LANGUAGE JOURNALISTIC TEXTS (IN THE CONTEXT OF COVERING THE UKRAINIAN ISSUE).....	133

SECTION 3**ROMANIC LANGUAGES**

Moisiuk V.A., Seredenko V.V. PRAGMATIC CHARACTERISTICS OF FRENCH DIPLOMATIC DISCOURSE.....	138
Tielkova O.V., Shevchenko K.O. REGIONAL SPECIFICS OF THE SPANISH-LANGUAGE CONSTRUCTION TERMINOLOGY SYSTEM: PATHS TO UNIFICATION AND LEXICAL DIVERGENCES.....	144

SECTION 4**TURKIC LANGUAGES**

Pilyk V.V. LINGUISTIC ANALYSIS OF FORMULAIC EXPRESSIONS IN MODERN TURKISH LANGUAGE.....	150
--	-----

SECTION 5**LANGUAGES OF THE PEOPLES OF ASIA, AFRICA, INDIGENOUS PEOPLES OF AMERICA AND AUSTRALIA**

Kostanda I.O. COGNITIVE MATRIX OF WAR IN CHINESE MILITARY CANONS: TRANSFORMATION FROM FIXING A RULE TO STAGEING AN ACTION.....	156
Medvedieva K.A. READING IN JAPANESE: PSYCHOLINGUISTICS AND TEACHING CHALLENGES.....	171
Osmachko O.S. VERBALIZATION OF THE CONFUCIAN CONCEPT OF POWER AS MORAL RESPONSIBILITY.....	179

SECTION 6**GENERAL LINGUISTICS**

Butko O.A. INTERNATIONAL ECONOMIC LAW DISCOURSE IN ENGLISH AND SPANISH: A SHORT OVERVIEW.....	185
Zhalko D.D. THE INTERACTION OF INTERTEXTUALITY AND INTERDISCURSIVITY IN MODERN ENGLISH FICTION.....	189
Kuznietsova I.V., Myroniuk L.V., Polkovnykova S.M. HISTORY OF THE DEVELOPMENT OF ENGLISH-LANGUAGE TERMINOLOGY IN THE FIELD OF DESIGN.....	189
Ostapenko M.P. EPONYMS IN THE NAMING OF NEWLY DISCOVERED SPECIES (BASED ON T.L. ERWIN, 2002).....	204
Patriarkh V.O. THE POETICS OF ONYMS OF HISTORICAL AND CULTURAL ORIGIN IN THE NOVEL BY ERNEST HEMINGWAY "FOR WHOM THE BELL TOLLS".....	211
Potapova I.M., Orlov V.V. ESSENTIAL FOREIGN LANGUAGE SKILLS FOR HUMANITIES STUDENTS SEEKING TO ACQUIRE MEDIA LITERACY.....	217
Tarasenko K.V., Matschhora I.L. SPECIFIC FEATURES OF LANGUAGE USE IN POLISH SONGS IN THE PERIOD OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR.....	221

SECTION 7**TRANSLATION STUDIES**

Hladush N.F., Diachok N.V., Brovko K.A., Kurnylovych M.O. LINGUOCULTURAL ADAPTATION OF ENGLISH-LANGUAGE TEXTS IN TRANSLATION FOR THE UKRAINIAN READER.....	227
Kupchyshyna Yu.A. ANALYSIS OF LEXICO-STYLISTIC MARKERS IN ENGLISH-LANGUAGE DIPLOMATIC DOCUMENTS IN THE CONTEXT OF INTERLINGUAL TRANSLATION (BASED ON THE VILNIUS NATO SUMMIT COMMUNIQUÉ).....	237
Kucherenko M.V. TRANSLATING COMPLEX NOUN PHRASES IN THE CONTEXT OF CIVIL PROTECTION: LEXICAL AND GRAMMATICAL CONSIDERATIONS.....	242
Mishchenko A.L. HARMONIZED TERMINOLOGY WORK AS A STRATEGIC COMPONENT OF INTERNATIONAL MILITARY AND ECONOMIC COOPERATION IN THE CONTEXT OF RUSSIA'S FULL-SCALE WAR OF AGGRESSION AGAINST UKRAINE.....	246

Movchan L.H., Dreichuk O.V. DEVELOPING TRANSLATION SKILLS IN THE PRACTICAL COURSE OF A FOREIGN LANGUAGE.....	255
Povoroznyuk R.V. RENDERING THE OUTDATED: TRANSLATING OBSOLETE AND OBSOLESCEANT LANGUAGE IN LITERARY DISCOURSE.....	261
Romanchuk A.A. BETWEEN HOMELAND AND HOSTLAND: DIASPORIC AGENCY IN UKRAINIAN POSTCOLONIAL TRANSLATION.....	267
Tulupov O.V. CENSORSHIP IN ENGLISH-UKRAINIAN TRANSLATIONS OF ERNEST HEMINGWAY'S NOVEL "FOR WHOM THE BELL TOLLS".....	273
Shkarban I.V. AI TOOLS IN TRANSLATION PRACTICE.....	279

SECTION 8

STRUCTURAL, APPLIED, AND MATHEMATICAL LINGUISTICS

Bohatyrets V.V. FROM FLUENCY TO FLOURISHING: APPLYING NEUROHEART EDUCATION IN CONTEMPORARY EFL INSTRUCTION.....	285
Demianchuk Yu.I. WARTIME-POLITICAL AND MILITARY-POLITICAL VOCABULARY IN THE FOCUS OF THEORETICAL LINGUOPOLITICAL SYNERGETICS.....	292
Lysa N.S., Sukhyi O.O. PARONYMY IN ENGLISH ECONOMIC DISCOURSE: CHALLENGES FOR BUSINESS COMMUNICATION AND WAYS TO MITIGATE SEMANTIC RISKS.....	317

SECTION 9

COMPARATIVE LITERATURE STUDIES

Hurdz A.I. "DON'T LOOK BACK AND BE SILENT" BY MAX KIDRUK ON THE FANTASY BACKGROUND OF THE FIRST QUARTER OF THE XXI CENTURY.....	323
Skliarova I.V. EXISTENTIALISM AS A BASIC MODEL OF THOUGHT IN UKRAINIAN LITERATURE OF THE FIRST HALF OF THE 20 TH CENTURY.....	331

РОЗДІЛ 1 УКРАЇНСЬКА МОВА

УДК 81'367.2

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.41.1.1>

ПОЗИЦІЙНА ВАРІАТИВНІСТЬ КЛЮЧОВИХ КОМПОНЕНТІВ У РЕЧЕННІ З ПОШИРЮВАЧАМИ

POSITIONAL VARIABILITY OF KEY COMPONENTS IN SENTENCES WITH EXTENDERS

Балаж Ю.І.,

*orcid.org/0009-0008-4544-0524**аспірантка кафедри загального та германського мовознавства
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*

У статті здійснено комплексний функційно-граматичний аналіз позиційної варіативності ключових компонентів у реченні з поширювачами на матеріалі сучасного українського художнього дискурсу. Наше дослідження ґрунтується на засадах функційної граматики, згідно з якою локалізація слів та їхня ключова позиція у реченні розглядаються як маркери тематично-рематичної організації висловлення, що репрезентує текстову метафункцію мови.

Особливу увагу приділено аналізу препозиції, медіальній позиції та постпозиції як позиційним зонам розміщення поширювачів, зокрема темпоральних, локативних, модальних, причинно-наслідкових та оцінних елементів. На конкретних прикладах продемонстровано, як саме ключові слова у складі поширювачів (вербативи, валентні субстантиви, адвербіальні чи ад'єктивні поширювачі) змінюють своє функційне навантаження залежно від позиційної дистрибуції в межах речення.

У межах наукової розвідки визначено структурно-семантичні умови, за яких відбувається інверсія компонентів, що у художньому мовленні виявляється не лише як граматичне явище, а насамперед як інструмент ритмізації, емоційного акцентування та зміщення інформаційного фокусу. Доведено, що синтаксична мобільність поширювачів у реченні виконує не допоміжну, а конструктивну роль у моделюванні смислової структури наративу. З'ясовано, що комунікативний вибір позиції ключових слів є прагматично зумовленим і співвідноситься з авторським наміром, стилістичною домінантою тексту, ритмом та інтонаційною структурою речення. У статті виокремлено типові позиційні моделі поширення в художніх реченнях з аналізом їхньої функційної мотивації. Доведено, що комбінований аналіз позиційної дистрибуції ключових слів у реченні з поширювачами є надважливою умовою для розкриття внутрішньої організації тексту та глибинної комунікативної стратегії автора.

Ключові слова: позиційна дистрибуція, препозиція, постпозиція, структурна інверсія, синтаксична мобільність, медіальна позиція, валентнісна структура.

The article presents a comprehensive functional-grammatical analysis of the positional variability of key components in sentences with expanders, based on the material of contemporary Ukrainian literary discourse. The research is grounded in the theoretical framework of functional grammar, according to which the localization of lexical units and their syntactic positions are viewed as markers of the thematic-rhematic organization of utterances, representing the textual metafunction of language.

Special attention is devoted to the analysis of preposition, medial position, and postposition as positional zones of expander placement, particularly those expressing temporal, locative, modal, causal-consequential, and evaluative meanings. The article demonstrates, through concrete examples, how key words within expanders (including verbatives, valency-bound substantives, adverbial and adjectival modifiers) shift their functional load depending on their positional distribution within the sentence structure.

The study identifies the structural and semantic conditions under which component inversion occurs-highlighting that, in literary language, this phenomenon functions not only grammatically but also as a tool for rhythmization, emotional highlighting, and informational focus shift. It is shown that the syntactic mobility of expanders plays a constructive, rather than auxiliary, role in shaping the semantic architecture of narrative structures. The communicative choice of the position of key lexical units is pragmatically conditioned and correlates with the author's intention, stylistic dominant of the text, rhythmic contour, and intonational structure of the sentence. The paper outlines typical positional models of expander distribution in literary sentences and analyses their functional motivation. It is concluded that the combined analysis of the positional distribution of key words in sentences with expanders is essential for uncovering the internal organization of the text and the deep communicative strategy of the author.

Key words: positional distribution, preposition, postposition, structural inversion, syntactic mobility, medial position, valency structure.

Постановка проблеми. У сучасній лінгвістиці, зокрема у межах функційної граматики, питання позиційної варіативності ключових компонентів набуває особливої актуальності у зв'язку з потребою глибшого розуміння того, як мовна структура реалізує комунікативні наміри мовця. Особливо це стосується поширювачів, здатних суттєво змінювати інформаційну структуру висловлення залежно від своєї позиції. Поняття позиційної дистрибуції поширювачів реченні посідає важливе місце в сучасному мовознавстві та зберігає свою актуальність у контексті міждисциплінарних досліджень комунікативної організації мовлення.

Незважаючи на значну кількість напрацювань у сфері комунікативного та функційного синтаксису, і досі залишається відкритим питання щодо закономірностей розміщення ключових компонентів у препозиційній, медіальній та постпозиційній зонах речення. Відтак аналіз позиційної мобільності поширювачів набуває особливої значущості для подальшого розвитку синтаксичної теорії та комплексного розуміння функційної організації мовлення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Аналіз наукової літератури засвідчує стійкий, але фрагментарний інтерес дослідників до проблематики, порушеної в межах нашого дослідження. Окремі аспекти позиційної організації речення, комунікативної дистрибуції ключових компонентів, а також структурної інверсії були предметом розгляду в межах праць українських і зарубіжних мовознавців. У наукових розвідках приділяється увага як формальним ознакам синтаксичної мобільності, так і її функційно-прагматичним проявам у різних типах дискурсу. Водночас питання позиційної динаміки поширювачів у художньому мовленні, їхнього впливу на інформаційну та стилістичну структуру висловлення, а також роль у реалізації текстової метафункції, залишаються недостатньо опрацьованими. Науковий інтерес до окремих проєкцій цієї проблеми простежується в працях таких дослідників, як: О. Воробець [1, с. 51], Н. Гуйванюк [2, с. 2], Н. Костусяк [3, с. 4], О. Кульбабська [4, с. 15], О. Куц [5, с. 150], О. Межов [6, с. 364] та ін. З огляду на різноаспектність підходів, обраних дослідниками для вивчення зазначеної проблематики, у сучасному мовознавстві сформувалося концептуально та методологічно різнорівневе поле наукових напрацювань.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає в комплексному функційно-граматичному аналізі позиційної варіативності ключових

компонентів у реченні з поширювачами на матеріалі сучасного українського художнього дискурсу.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання:

1. Охарактеризувати лінгвістичні підходи до вивчення позиційної варіативності ключових компонентів у реченні з поширювачами у межах функційної граматики.

2. Визначити основні позиційні моделі розміщення поширювачів (препозиція, медіальна позиція, постпозиція) та проаналізувати їхню дистрибуцію на матеріалі сучасних художніх текстів.

3. Розкрити функції ключових слів у межах поширювачів залежно від їхньої позиційної реалізації у реченні.

Виклад основного матеріалу. Як підкреслює О. Воробець, «синтаксична структура речення репрезентується не як лінійна послідовність, а як ієрархічна конфігурація, що формується шляхом поетапної інтеграції залежних одиниць – словоформ, синтагматичних груп та бінарних конструкцій, які розміщуються у межах синтаксичної зони відповідно до своєї функційної віддаленості від предикатного ядра: від центральної позиції до периферійних ділянок» [1, с. 52].

Поділяємо думку О. Межова про те, що «у межах функційного синтаксису вторинна предикатна семантика постає як ключова складова предикативного комплексу, що реалізується через сукупність мікроструктурних одиниць, передусім адverbіальних, атрибутивних та модальних синтаксем, які здійснюють функцію семантичної модифікації предикативного ядра. Ці синтаксеми виявляються на основі інтенційно обумовлених змістових відношень з головною предикативною основою, репрезентуючи різні аспекти дії, стану, модальності, локалізації тощо. Характерною ознакою вторинних предикатів є їхня синтаксична дериваційність, яка зумовлює структурну похідність від повнозначних компонентів складного речення. У функційній перспективі вони функціонують як периферійні модифікатори, що вступають у взаємодію з ядром предикативного комплексу, розширюючи його валентнісну рамку за рахунок периферійних актантів [6, с. 364].

Таким чином, завдяки високій морфо-синтаксичній варіативності, широкому спектру лексико-семантичної реалізації та здатності до позиційної мобільності вторинні предикативні одиниці формують семантично ускладнені конструкції, які значною мірою зумовлюють комунікативну організацію висловлення. Саме тому їхній системний аналіз є невід'ємною складовою побудови функційно орієнтованої синтаксичної

теорії, що охоплює як структурні, так і прагматичні параметри організації речення.

У науковій розвідці позиційну дистрибуцію кваліфікуємо як функціонально зумовлене розміщення ключових компонентів у межах лінійної структури речення відповідно до їхньої синтаксичної ролі, комунікативного навантаження, актуального членування висловлення та структурно-семантичної організації речення загалом.

Виходячи із наукового доробку Н. Костусяк, вважаємо, що «оцінка синтаксичного потенціалу поширювача в межах мовленнєвого контексту базується на його інтерпретації як відносно автономного синтаксичного елемента, здатного до позиційної мобільності. Такий підхід корелює з позиціями сучасних лінгвістів, які розрізняють два взаємопов'язані рівні синтаксичної самостійності слова: позиційну варіативність та функціонально-синтаксичну автономність. Так, ступінь позиційної мобільності відображає здатність поширювача змінювати свою локалізацію в межах речення, що свідчить про наявність у нього контекстуальної гнучкості [3, с. 9].

Необхідно відзначити, що у функційній граматиці інверсія розглядається як структурно зумовлений механізм реорганізації синтаксичних і семантичних пріоритетів у межах предикативної структури. Такий механізм виконує функцію акцентного перенесення інформаційного фокусу на нетиповий, за нейтральним порядком, компонент речення. Особливу роль у цьому процесі відіграють поширювачі, які, потрапляючи в препозицію до предиката, змінюють комунікативну перспективу висловлення. На нашу думку, така інверсія активує альтернативну точку синтаксичного входу, через яку запускається перцептивна обробка речення реципієнтом. У ситуаціях, коли адвербіальні або модальні синтаксеми займають початкову позицію, вони виконують роль первинного семантичного сигналу, що не лише модифікує зміст предиката, але й переозначає його у прагматичній площині. Розгляньмо речення *Із дна її голосу відлунював розпач* (О. Забужко). Тут можемо спостерігати виразно марковану інверсійну конструкцію, яка ґрунтується на порушенні нейтрального порядку компонентів і винесенні локативного поширювача в початок синтаксичної структури. Така позиційна трансформація супроводжується зміщенням інформаційного акценту: первинною зоною перцепції стає не предикат, а просторовий поширювач, який задає відправну точку для інтерпретації емоційного змісту висловлення. Поширювач *Із дна*, що виступає просторовим маркером, об'єднаний з метафоризованим

образом *її голосу*, утворює локативно-модальний фрейм, у межах якого розпач постає не просто як емоційний стан, а як сенсорна категорія, що має джерело, напрям і форму розгортання. Унаслідок цього інверсований поширювач набуває емоційної сили: він стає носієм семантичного тиску, що передує основному предикативному елементу й активно модифікує його інтерпретацію. Натомість позиція вербатива *відлунював*, що вміщене після розгорнутого поширювача, слугує завершальною опорною точкою предикативної структури, до якої реципієнт приходять уже з певною контекстуальною налаштованістю. Отже, відбувається зміщення синтаксичної домінанти з ядра на периферію, що має функційно мотивований характер і виконує роль інтерпретативного сигналу, тобто ключа до розуміння психоемоційного напруження, вираженого в реченні.

Варто зазначити, що у реченні поширювачі можуть займати препозиційну, медіальну або постпозиційну позицію щодо ядра предикативної структури. Їхнє розміщення, хоча й не змінює валентнісну структуру вербатива, проте істотно впливає на розподіл інформаційних акцентів та інтерпретацію речення в контексті.

Так, препозитивне розташування поширювачів виконує важливу організувальну функцію в синтаксичній структурі речення. Адвербіативні чи об'єктні компоненти, винесені у препозицію, зазвичай виконують роль теми, задаючи напрямок інтерпретації інформації. Розгляньмо речення *Перед обідом до неї в гості зайшов Андрій* (Н. Гурницька). Тут препозитивна структура *перед обідом* виконує функцію темпорального поширювача, розташованого у початковій позиції щодо предикатного ядра *зайшов Андрій*. Із погляду функційної граматики, таке позиціонування цього компонента зумовлене комунікативною інтенцією актуалізувати часову рамку ситуації перед предикатною частиною, що дозволяє адресату одразу інтерпретувати умови реалізації дії. Зауважимо, що поширювач *перед обідом* у препозиції не лише тематизує часову координату, а й формує контекстуальне передбачення щодо змісту основної події, реалізуючи структуру темо-рематичного прогресування. Крім того, препозитивне розміщення такого компонента корелює з прагматичною стратегією фреймування події, тобто виокремленням референтного часу як значущого передумовного чинника, що сприяє когнітивному структуруванню висловлення. Варто підкреслити, що у реченні наявні ще поширювачі, як-от: *до неї* та *в гості*, розташовані в медіальній позиції – між препозитив-

ним темпоральним поширювачем *перед обідом* і предикатним ядром *зайшов Андрій*. Так поширювальний компонент *до неї* указує на просторову спрямованість дії: йдеться не просто про фізичний рух, а про його кінцеву точку, яка водночас є референтною особою, залученою у подієвий простір. Поширювач *неї* актуалізує образ учасниці ситуації, до якої скеровується дія, а поширювач *до* формує вектор руху. У мовленні це типовий спосіб окреслити адресатну функцію, близьку до семантики дативу, однак оформлену аналітично, через прийменниковий зворот. Компонент *до неї* розширює предикатне ядро *зайшов*, додаючи йому просторово-адресатного змісту, що уможливорює повнішу реконструкцію ситуації з погляду дії та її орієнтації.

На відміну від попереднього поширювача, *в гості* не вказує на простір як такий, а радше на мету візиту, його соціальну мотивацію. Цей компонент задає контекст наміру, пояснює, з якою інтенцією суб'єкт увійшов у певний простір. Вислів *в гості* не можна розглядати як буквально місце, тобто йдеться про стереотипну ситуацію візиту, закріплену в національній мовній картині світу. Через це *в гості* виконує роль модифікатора прагматичної мети, додаючи до вербатива *зайшов* відтінок неутилітарного, соціально-спрямованого змісту. Такий поширювач особливо важливий у висловленнях, де мовцеві йдеться не просто про фізичний рух, а про встановлення або підтримання соціального контакту.

Таким чином, у медіальній позиції обидва поширювачі формують інтонаційно й змістово зв'язну синтагму, де просторово-адресна інформація й соціальна мета подаються поруч, що є типовим для живого мовлення. Незважаючи на те, що вони стоять поруч, ці компоненти не є єдиним поширювачем: кожен відповідає за окремий аспект предикатної ситуації – один (*до неї*) за рух, другий (*в гості*) за намір. Разом вони моделюють багатшарову структуру події, у якій відбувається переміщення до конкретної особи з конкретною соціальною метою. Це особливо характерно для українського художнього дискурсу, в якому часто актуалізується як прагматичний підтекст, так і емоційно-комунікативна тональність ситуації.

Медіальна локалізація поширювачів часто виконує функцію розчленування предикатного ядра або уточнення семантики дії. Таке розміщення, як правило, виконує роль експресивного маркера або ритмічного акценту. Наприклад: *Він, мовби мимохідь, зупинився біля вікна* (О. Забужко). У цьому прикладі реалізовано медіальне розташування модифікаційного поши-

рювача *мовби мимохідь*, який виконує функцію адвербіативної вставки з модальною семантикою. Із позицій функційної граматики, подібна інтрапозиція є результатом прагматичної актуалізації певного фрагмента висловлення, що не змінює валентної структури предиката, але істотно модифікує його семантичну перспективу. У цьому контексті медіальний поширювач виконує метатекстову функцію, реалізуючи внутрішній коментар мовця щодо характеру дії, її спонтанності та неафішованості. Такий розподіл синтаксичних зон є типовим для комунікативно гнучких структур, де автор прагне вплинути не лише на раціональне, а й на емоційне сприйняття події. Медіальна позиція дозволяє цьому модифікатору інтегруватися у предикативну основу без порушення її формально-граматичної цілісності, забезпечуючи при цьому прагмасемантичну насиченість висловлення. Так, семантично, *мовби мимохідь* імплікує неявну установку персонажа на прихованість або символічність дії, що відповідає когнітивному принципу концептуального послаблення інтенції, часто характерному для художнього дискурсу.

Необхідно додати, що інший поширювач *біля вікна* знаходиться у постпозиції. Це звичне, «спокійне» місце для таких компонентів. У цьому випадку вся увага читача спочатку зосереджена на дії (*зупинився*), і лише потім подається інформація про місце, де це сталося. Такий порядок не напружує сприйняття, не зрушує інтонацію, а навпаки – створює плавний ритм оповіді. Постпозиція тут діє як логічне завершення події: ніби після того, як ми уявили, що герой зупинився, ми вже бачимо, де саме. Це підсилює кінематографічний ефект, тобто дія розгортається поступово, з послідовною візуалізацією. Отже, як бачимо у цьому реченні реалізовано два поширювачі з різним позиційним і функційним статусом: медіальний (*мовби мимохідь*) та постпозиційний (*біля вікна*). Поширювач *мовби мимохідь* розташований у медіальній позиції, що дозволяє йому інтегруватися в центр предикативної структури й забарвлювати саму дію, надаючи їй відтінку неочевидності, спонтанності. Його роль – модальна, оцінно-характеризувальна.

Натомість поширювач *біля вікна* займає постпозицію й виконує локативну функцію, уточнюючи просторові параметри дії. Він не впливає на спосіб реалізації предиката, а лише доповнює подієвий каркас, формуючи топографічний фон. Таким чином, медіальний поширювач модифікує характер дії, а постпозиційний – місце її реалізації, і саме завдяки поєднанню цих двох поширювачів речення набуває психологічної глибини й зорової виразності.

Постпозиційне розташування модифікаторів корелює з рематичним навантаженням і є типовим засобом фокусування уваги на уточнюючих діях. Проаналізуємо речення *Вона мовчки стояла – під старою грушею, що пережила три війни* (М. Матіос). У поданому реченні реалізовано поствербальне розташування локативного поширювача *під старою грушею*, який стоїть після предикатного ядра *мовчки стояла*. Це розміщення є типологічним прикладом постпозиції, що з погляду функційної граматики має низку структурних і комунікативно-семантичних наслідків. Передусім, локативний поширювач, винесений в постпозицію, виконує функцію рематичного завершення. Він не лише конкретизує просторову координату події, а й слугує прагматичною кульмінацією висловлення, в якій накопичується ключове емоційно-смісловне навантаження. Постпозиційне оформлення з паузальною інтонацією (зафіксованою в письмі через тире) посилює контрастність структурних частин речення, вказуючи на інтонаційно-смісловне домінування постпозиційного компонента. Підкреслюємо, що семантична актуалізація в постпозиції є наслідком комунікативної настанови мовця завершити повідомлення найістотнішою для інтерпретації локацією, а також емоційно акцентувати контекст (дерево як символ пам'яті, пережитої історії). Варто додати, що синтаксична мобільність локативного модифікатора у цій конструкції демонструє, що саме постпозиція в художньому дискурсі часто виконує стилістичну функцію уповільнення темпу повідомлення та створення образного обрамлення ситуації.

Таким чином, у граматиці позиційна варіативність компонентів не є маргіальною, а становить інтегральну частину інформаційної та семантичної організації речення. Як бачимо, препозитивна позиція реалізує переважно тематичну функцію, медіальна – функцію комунікативного акцентування або емоційного маркування, а постпозиція – рематичне завершення.

Висновки. Отже, у межах нашого дослідження встановлено, що позиційна варіативність ключових компонентів у реченні з поширювачами відіграє важливу роль у формуванні функційно-комунікативної організації висловлення. Проаналізовані моделі дистрибуції синтаксичних компонентів засвідчили тісний зв'язок між позиційним розміщенням поширювачів і тематично-рематичним членуванням, інтонаційним оформленням та прагматичним змістом мовлення. Встановлено, що поширювачі, залежно від своєї позиції в реченні (препозиція, медіальна зона, постпозиція), набувають різного функційного статусу, виконуючи роль тематичних ініціаторів, фокусних елементів або засобів рематичного підсилення. Таким чином, синтаксична мобільність поширювачів постає як не лише граматично допустимий, а функційно вмотивований феномен, що активно бере участь у текстоорганізаційних процесах. Перспективи подальших досліджень вбачаються у напрямі розширення функційно-граматичного аналізу позиційної дистрибуції поширювачів у різних дискурсивних практиках, типологізації позиційних моделей та залучення корпусних даних для верифікації структурно-семантичних закономірностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Воробець О. Д. Поширювачі семантичної моделі речення через призму теорії словесності О. О. Потебні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Філологія*. Вип. 74. 2016. С. 51–55.
2. Гуйванюк Н. В. Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць. Чернівці: Рута, 1999. 336 с.
3. Костусяк Н. М. Структура міжрівневих категорій сучасної української мови: монографія. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. 452 с.
4. Кульбабська О. В. Вторинна предикація у простому реченні: монографія. Чернівці: Чернів. нац. ун-т, 2011. 672 с.
5. Куц О. В. Детермінантні другорядні члени в структурі речень із чотиривалентними предикатами. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови*. Вип. 4. Київ, 2008. С. 150–155.
6. Межов О. Г. Позиційні варіанти вторинних предикатів у структурі простого речення. *Наукові записки Кіровоград. держ. пед. ун-ту ім. В. Винниченка. Серія: Філологічні науки*. Вип. 105. Кіровоград, 2012. С. 364–368.
7. Корпус української мови. URL: <http://www.mova.info/corpus.aspx> (дата звернення: 22.05.2025).

ДО ПИТАННЯ МІЖМОВНОЇ ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ ON THE ISSUE OF INTERLINGUAL INTERFERENCE

Белей Л.Л.,

orcid.org/0000-0003-4094-6418

кандидат філологічних наук,

науковий співробітник відділу мов України

Інституту мовознавства імені О.О. Потебні Національної академії наук України

У статті розглянуто феномен міжмовної інтерференції в контексті українсько-російського білінгвізму, що є характерним для мовної ситуації в Україні. Автор здійснює спробу комплексного аналізу цього явища, враховуючи як лінгвальні, так і екстралінгвальні чинники. Особливу увагу приділено специфіці інтерференції у мовленні російськомовних громадян України, які після початку повномасштабного вторгнення Росії у 2022 році свідомо перейшли на українську мову.

У межах дослідження використано напрацювання теоретичних досліджень опанування другої мови (ОДМ), зокрема напрацювання Р. Елліса та концепцію соціальної дистанції С. Ловена і Г. Рейндерса. Відзначено, що саме вік, освіта, мовне середовище, інтенсивність практики тощо – значною мірою визначають схильність мовців до проявів інтерференції. Описано типові ознаки інтерферентного впливу російської на українську на фонетичному рівні: акання, оглушення дзвінких приголосних наприкінці слів, заміна звука /г/ на /х/ або /т/, тощо. Як приклад використано фрагменти мовлення головнокомандувача ЗСУ О. Сирського. Також описано інтерфемери лексичного рівня: прямі запозичення, кальки, фразеологічні трансфери, а також явища гіперкорекції, коли мовці свідомо уникають лексем подібних на російські, іноді з порушенням норм. На граматичному рівні описано порушення в системі відмінювання, утворення форм за аналогією до російських, уживання невластивих конструкцій тощо.

Підкреслено, що інтерференція має індивідуальний характер: її ступінь, тривалість та особливості залежать від багатьох обставин. Автор акцентує на можливості переходу деяких інтерферем з індивідуального мовлення до колективного узусу, а далі – до мовної норми, особливо в лексичному сегменті. Робота висвітлює російсько-українську інтерференцію не лише як мовне явище, а й як соціолінгвістичний процес, що зазнав активізації під дією повномасштабної війни з Росією.

Ключові слова: міжмовна інтерференція, гіперкорекція, двомовність, мовна поведінка, ОДМ.

The article explores the phenomenon of interlingual interference in the context of Ukrainian-Russian bilingualism, which is characteristic of the linguistic situation in Ukraine. The author attempts a comprehensive analysis of this phenomenon, taking into account both linguistic and extralinguistic factors. Special attention is given to the specifics of interference in the case of Russian-speaking Ukrainian citizens who consciously switched to the Ukrainian language after the start of the full-scale Russian invasion in 2022.

The study draws on key findings from second language acquisition (SLA) theory, in particular works by R. Ellis and the concept of social distance introduced by S. Loewen and H. Reinders. It is noted that factors such as age, education, linguistic environment, and intensity of language use significantly influence a speaker's susceptibility to interference. The article describes typical features of Russian interference in Ukrainian at the phonetic level: akanye, devoicing of voiced consonants at the end of words, substitution of the Ukrainian /h/ sound with /kh/ or /g/, and others. As an example, excerpts from public speeches by the Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine, O. Syrskyi, are analyzed. The article also details lexical-level interferemes, including direct borrowings, calques, phraseological transfers, and cases of hypercorrection—where speakers deliberately avoid lexemes similar to Russian ones, sometimes violating Ukrainian language norms. At the grammatical level, the article identifies irregular declension patterns, forms created by analogy with Russian grammar, and the use of non-standard syntactic constructions.

The study emphasizes the individual nature of interference: its degree, duration, and specific manifestations vary depending on numerous factors. The author highlights the possibility that certain interferemes may transition from individual speech patterns to collective usage and eventually become part of the literary norm, particularly in the lexical domain. This work presents Russian-Ukrainian interference not only as a linguistic phenomenon but also as a sociolinguistic process that has intensified under the influence of the full-scale war with Russia.

Key words: interlingual interference, hypercorrection, bilingualism, language behavior, SLA.

Постановка проблеми. Явище міжмовної інтерференції найчастіше фіксується у багатомовних спільнотах, тому характерне для України з її російсько-українським білінгвізмом. Після початку повномасштабного вторгнення, коли суттєва частина населення вирішила перейти з російської на українську (див. [1]) це явище

інтенсифікувалося. Міжмовна українсько-російська інтерференція стала об'єктом численних досліджень, однак бракує комплексного погляду на це явище, який би підсумував усі лінгвальні та екстралінгвальні аспекти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання міжмовної інтерференції активно вивча-

ються з середини XX століття. Е. Гауген описує інтерференцію як «спробу мовця відтворити засобами однієї мови ті моделі, які він засвоїв з іншої» [13, с. 214]. Ю. Жлуктенко визначає її так: «інтерференцією слід вважати всі зміни в структурі мови та в значеннях, властивостях і складі її одиниць, що виникають як наслідок її взаємодії з іншою мовою в ситуації мовного контакту» [2, с. 44]. За дефініцією С. Семчинського, інтерференція – це «процес взаємодії систем та елементів цих систем у мовах, що контактують» [7, с. 31].

Дослідники розрізняють пряму інтерференцію (вплив рідної мови на іншу опановану мову) та зворотну (вплив опанованої мови на рідну) [11, с. 18].

Як відзначила О. Степанова: «Міжмовна інтерференція є неминучим результатом будь-якої двомовності, особливо вона актуальна для близькосторідних мов, що пояснюється низкою чинників. Так, в умовах близькосторідних мов інтерференція не впливає на результат комунікації, не викликає нерозуміння висловленої думки. У зв'язку з цим мовець не замислюється, одиниці якої мови він використовує в своєму мовленні» [9, с. 108–109]. Це спостереження особливо доречне у випадку українсько-російської двомовності.

З інтралінгвальної перспективи розрізняють три види міжмовної інтерференції: фонологічну, граматичну та лексичну, або лексико-семантичну (Див. [11]).

В українському мовознавстві здійснено цілий ряд досліджень, присвячених усім трьом видам українсько-російської мовної інтерференції. Див. [8], [11] та ін.

Одні дослідники концентруються на причинах інтерференції (Див. [8], [10]), інші – на інтралінгвальних процесах ([11], [6]), однак бракує комплексного синтетичного опису цього явища.

Мета дослідження. Визначити фактори, які сприяють інтенсифікації міжмовної інтерференції, описати особливості російсько-української міжмовної інтерференції, зокрема серед російськомовних осіб, які перейшли на українську.

Виклад основного матеріалу. Для ґрунтовного опису міжмовної інтерференції слід враховувати напрацювання у галузі досліджень опанування другої мови (англійською цей термін звучить як *second language acquisition*), далі – ОДМ.

Британський лінгвіст Р. Елліс визначає три типи соціальних аспектів, які впливають на ОДМ:

1) соціолінгвістичне середовище (роль другої мови у суспільстві, її питома вага у мовній спільноті, особливості функціонування, а також домі-

нанті способи її вивчення – з мовного середовища чи з системи освіти);

2) соціальні фактори (вік, стать, соціальний клас, етнічна ідентичність);

3) ситуативні фактори (достосування до співрозмовників) [12, с. 281].

С. Ловен та Г. Рейндерс також відзначають важливість того, як сам мовець розглядає власну приналежність до спільноти носіїв мови, яку він вивчає, а також те, як мовець сприймає сама спільнота цільової мови, тобто яка соціальна дистанція між мовцем та мовною спільнотою, мову якої він/вона вивчає (чим менша ця дистанція, тим це краще для ОДМ) (Див. [15]). Цей фактор можна включити до аспектів соціолінгвістичного середовища за класифікацією Р. Елліса.

Успішність ОДМ обернено-пропорційна до імовірності появи інтерферентних явищ, тому перераховані фактори ОДМ можна екстраполювати і на міжмовну інтерференцію. Усі вони – екстралінгвальні. У випадку прямої інтерференції російської мови з українською, тобто коли рідна російська дає інтерферентний вплив на опановану українську, важливі такі фактори:

1. Соціолінгвістичне середовище: для України характерний амбілінгвізм: частина людей говорить українською, частина – російською, без прив'язки до соціального класу, віку, професії тощо. У містах на півдні та сході країни до 2022 року переважала російська. До початку війни у 2014 році, і особливо до повномасштабного вторгнення 2022 року, російська відзначалася високим престижем. Не було жодного дефіциту російськомовного продукту (кіно, музика, література тощо). Тому, цілком імовірно, що суттєва група мовців, живучи в Україні, перебувала у повністю російськомовному середовищі, але представники цієї групи все одно контактували з українською на телебаченні в органах влади та у системі освіти, і мали більший або менший рівень компетенції у цій мові. З початком повномасштабного вторгнення, суттєва кількість російськомовних вирішила перейти на українську, російська почала сприйматися негативно (див. [1]). Соціальна дистанція, отже, між російськомовними українцями та українською мовою, яку вони захотіли опанувати, різко скоротилася під впливом агресії росіян.

2. Соціальні фактори, які впливають на пряму інтерференцію російської з українською можна визначити таким чином: етнічність і стать не відіграють суттєвої ролі в Україні, натомість вік і освіта – важливі фактори. Найкраще ОДМ відбувається у молодшому віці (див. [14]), чим

старші мовці, тим проблематичніше ОДМ і, відповідно, тим більша схильність до інтерференції. Так само важлива освіта: ті, хто ґрунтовно вивчав українську в школі та/чи ВНЗ, менш схильні до інтерференції.

3. Ситуативні фактори також важливі: чим більше практики використання мови, яку опановують, тим менше інтерференції, особливо якщо співрозмовники коректно вказують на інтерферентні явища (не висміюючи їх), то це сприяє продуктивнішому ОДМ, а отже відчищенню явищ інтерференції. Так само важливе мовне середовище: російськомовним, які перейшли на українську, а також переїхали в україномовне середовище, легше опанувати нову мову і позбутися інтерферентних явищ, ніж тим, які залишаються в російськомовному середовищі.

Якщо ж розглядати лінгвальні фактори, які сприяють міжмовній інтерференції російської з українською, то можна виділити такі:

1. Спорідненість мов: спільна кирилична графічна система (з незначними відмінностями), спільна східнослов'янська лексика, подібна граматична система і т. д.

2. Системні відмінності попри генетичну близькість мов (ключний відмінок в українській і його відсутність у російській, наявність фрикативного /г/ у фонетичній системі української і його відсутність у російській тощо).

3. Наявність міжмовних омонімів у лексиці (луна – російською «місяць», українською – «відлуння», питати – російською «катувати», українською – «задавати питання» тощо).

Зважаючи на перераховані екстралінгвальні та лінгвальні чинники. Дослідники виділяють такі російські інтерфедеми в українській.

1. Фонетичний рівень – акання, плутання /и/ та /і/, надмірне пом'якшення /ч/; оглушення дзвінких приголосних у кінці слів та перед наступним глухим; заміна фрикативного /г/ (відсутнього у російській) звуками /х/, /г/; перенесення з російської артикуляції *щ*, *я*, *ю*, *є*, *ї*; неправильні наголоси тощо (Див. [8]).

Носієм української з яскраво вираженою фонетичною інтерференцією російської є головою ЗСУ Олександр Сирський. Ось транскрибовані фрагменти з його інтерв'ю: */поза межами разумнава/* (поза межами розумного), */ріал'на ја ујавл'ал ус'у відпавідадал'насц' /* (реально, я уявляв усю відповідальність); */знајет'е це дінастіја мій бат'ка був віјс'ковим він закінчил службу палковнікам јіво бац'ка вајувал/* (знаєте, це династія: мій батько був військовим, він закінчив службу полковником, його батько воював) [5].

2. Лексичний рівень – прямі запозичення іменників (*риск* (ризик), *заминка* (затримка), *срок* (термін)), прикметників (*капризний* (примхливий), *пошлий* (вульгарний), *доходний* (прибутковий)), дієслів (*підкупати* (захоплювати), *обзавестися* (придбати), *пожурити* (докоряти)), прислівників (*обидно* (образливо), *рядом* (поряд), *зимою* (взимку)); непрямі запозичення (кальки) (*рідкі гості* (нечасті гості), *відмічати* (відзначати), *порахуватися з чимось* (зважати на щось), також фразеологічні: *сон в руку* (віщий сон), *два пальці об асфальт* (дуже легко), *опанувати собою* (опанувати себе), *ближчим часом* (найближчим часом), *судити по одягу* (за зовнішнім виглядом) (Див. [11]).

У рамках лексичної інтерференції можна виділити окремих клас гіперкоректних інтерферем. Через близькість та спільнослов'янську лексику, деякі мовці намагаються вишукувати слова, які суттєво відрізняються від російських і вживати тільки їх:

а) у синонімічних парах *поїзд/потяг* та *курити/палити* – мовці віддають перевагу другим варіантам (бо вони відрізняються від російських лексем *поезд, курить*);

б) помилкова адаптація запозичень з псевдоре-деривацією, коли в іноземних словах або словосполученнях мовці бачать «російські елементи» і замінюють їх на українські, наприклад англ. *podcast* – *підкаст* (першу частину слова мовці сприйняли як російський прийменник *под* і замінили його на український *нід*), фр. *haute couture* – *від кутюр* (фр. *haute*, що вимовляється /out/, мовці сприйняли як російський прийменник *от* і замінили українським *від*);

в) вживання українських слів (які відрізняються від російських аналогів) у ненормативних значеннях, наприклад, дієслово *коїти*, вживають у значенні «здійснити», «реалізувати», «створити». Ось цитата з інтерв'ю Олега Гороховського, яка ілюструє це явище: «Коли починався Моно, ті, хто були перші, ті потім скоїли групу у Фейсбуці бета-тестерів» [3]; ще один приклад – словосполучення *військовий стан* (українська літературна норма – «воєнний стан», але логіка мовців, імовірно, така: якщо російське *военный* (особа) перекладається українською як «військовий», значить і стан – *військовий*).

3. Граматичний рівень інтерференції (цит. за [11]): відмінювання іменників (*солдат* (солдатів) *Порошенко* (Порошенка), *Олексій!* (Олексію!), рід іменників (недуг – ч.р., біль – ж.р., степ – ж.р.), вживання російських словотвірних формантів *-ш-*, *-чик-*, *-щик-*, *-ір-*, *-уч-* (*-юч-*), *-ічн-*, *-евич-*, *-ов-*,

-чиц-, за-, -к- (*директорша, сівальщик, пікірування, читка*), ступені порівняння прикметників (*старіший (найстарший), кращий (найкращий)*); надмірне поширення активних дієприкметників із суфіксами -уч-(-юч-), -ач-(-яч-) (*вивчаючий, потребуєчий*); прийменник *їх* замість «них», сполучник *чим* замість «через що»; вживання прийменника *по* у значенні «за» (*по професії* (за професією)) та «за» (*по кінофільмах* (за кінофільмами)), зміна безприйменникової конструкції прийменниковою (*згідно чогось* (згідно з чимось)) і навпаки (*на українській мові* (українською мовою)) тощо.

Явища мовної інтерференції мають свої особливості на індивідуальному рівні, як і ОДМ: у кожному випадку різна інтенсивність і пропорції фонетичної, лексичної та граматичної інтерференції. Так само індивідуальна тривалість цих явищ: у когось інтерферентна фонетика, лексика та граматики зберігається до кінця життя, хтось (з різною швидкістю) позбувається цього впливу. Наприклад, в інтерв'ю Олега Гороховського за 2025 рік [4] значно менше інтерферентних явищ, ніж у цитованому вище інтерв'ю за 2022 рік [3].

Індивідуальна міжмовна інтерференція – це перший крок до запозичення. Якщо достатньо велика кількість мовців послуговуватиметься

однаковими інтерферами, то з часом їх можуть перейняти і недвомовні мовці, так інтерфери можуть потрапити у широкий узус. Більшою мірою це стосується лексичних, ніж фонетичних та граматичних інтерферем. З часом ці запозичення можуть перейти з узусу у норму літературної мови.

Висновки. Явище міжмовної інтерференції віддавна характерне для України з її українсько-російською двомовністю. У контексті російсько-української війни, воно інтенсифікувалося, оскільки багато російськомовних вирішило перейти на українську.

Міжмовну інтерференцію доречно розглядати крізь призму ОДМ: чим більше клопотів з опануванням нової мови, тим більше інтерферентних явищ.

Інтерференція відбувається на фонетичному, лексичному та граматичному рівнях. У випадку близькості споріднених української та російської на лексичному рівні відбувається не тільки перенесення одиниць з однієї мови до іншої. Прагнення уникнути інтерференції призводить до появи гіперкоректних інтерферем.

Явище міжмовної інтерференції – індивідуальне та змінне, однак активні і масові процеси з часом можуть призвести до запозичень та зміни літературної норми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- Белей Л., Ровняк О. Зміна мовної поведінки українців унаслідок повномасштабного вторгнення Росії в Україну, *Мовознавство*, № 5, 2023, с. 3–39.
- Жлуктенко Ю. Мовні контакти. Проблеми інтерлінгвістики. К.: Вид-во КДУ, 1966, 136 с.
- Інтерв'ю О. Гороховського, Скільки коштує monobank URL: <https://www.youtube.com/watch?v=XV8HaCSQ8Eo> (дата звернення 12.05.2024)
- Інтерв'ю О. Гороховського. Як зробити Україну успішною URL: <https://www.youtube.com/live/mhifLoxSnBE> (дата звернення 12.05.2025)
- Інтерв'ю О. Сирського. Знищення вагнера, НАТО чи радянщина URL: <https://www.youtube.com/watch?v=VYvM9LxslIE> (дата звернення 12.05.2025)
- Мішеніна Т. Інтерфери в сучасній українській мові, *Проблеми гуманітарних наук. Філологія*, Вип. 4., 2014, С. 109–120.
- Семчинський С. Семантична інтерференція мов. К.: Вища школа, 1974, 256 с.
- Сербенська О. Інтерференційні явища в публічному мовленні, *Науковий вісник Ужгородського університету, Серія: Філологія. Соціальні комунікації*, Вип. 24, 2011, С. 177–181.
- Степанова О. Граматична інтерференція в російському усному мовленні України, викликана впливом української мови, *Наукові записки. Серія "Філологічна"*, Вип. 40, 2013, С. 108–110.
- Труб В. Типи інтерферентних впливів у білінгвальному середовищі, *Наукові записки НаУКМА*. Том 137, 2012, С. 142–147.
- Черемська О. Лексична та граматична інтерференція в сучасній українській літературній мові як наслідок українсько-російського білінгвізму (на матеріалі преси харківщини 50-80-х років хх ст.). Харків, 2002, 176 с.
- Ellis R. *The Study of Second Language Acquisition*. Oxford, UK: Oxford University Press, 2009, 832 p.
- Haugen E. *The Analysis of Linguistic Borrowing*, *Language*, Vol. 26, №2, 1950. P. 210–231.
- Lenneberg E. *Biological Foundations of Language*. New York: Wiley, 1967, 489 p.
- Loewen S., Reinders H. *Key Concepts in Second Language Acquisition*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2011, 256 p.

МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОКУМЕНТІВ II ПОЛОВИНИ XVIII СТ. З БУКОВИНСЬКОГО СЕЛА РОЗТОКИ (ФОНЕТИКА)

LINGUISTIC FEATURES OF THE LATE 18TH CENTURY DOCUMENTS FROM THE BUKOVYNIAN VILLAGE OF ROZTOKY (PHONETICS)

Бичкова Т.С.,

orcid.org/0000-0002-3060-4150

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри історії та культури української мови

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Стаття присвячена дослідженню звукових явищ у документах II пол. XVIII ст. із села Розтоки (Вишнівського району Чернівецької обл.). Зазначено, що пам'ятки стали відомими завдяки Осипові Маковей, який опублікував їх на сторінках «Записок Наукового товариства імені Т. Шевченка» 1909 р. Виявлено й проаналізовано фонетичні риси загальнонародної мови, поширені на всій українській мовній території: зміна **[ě]* (б) на *[i]*; перехід **[o]*, **[e]* в *[i]* у новозакритих складах; зміна *[e]* в *[o]* після шиплячих перед історично твердими приголосними; голосний *[a]* як рефлекс **[e]*; чергування у – в як наслідок зміни *[v]* на *[y]* та *[y]*; асимілятивно-дисимілятивні процеси; зміна *[л]* на *[й]*; спрощення в групах приголосних та ін. Водночас у пам'ятках засвідчено й низку звукових особливостей південно-західного наріччя, зокрема гуцульських говірок, а саме: голосний *[и^в]* (< **[o]*) у новому закритому складі; відсутність переходу *[e]* в *[o]* після шиплячих та *[j]*; діалектна рефлексія **[e]* у числівниках; вимова *[e^в]* на місці *[a]*; говіркові вияви асиміляції, дисиміляції, спрощення приголосних; діалектне ствердіння та пом'якшення приголосних тощо. Дані діалектології вказують на те, що більшість діалектних фонетичних рис, зафіксованих у буковинських документах II пол. XVIII ст., є фактом живого мовлення сучасних носіїв говірки села Розтоки. Проте зауважено, що виявлені локальні особливості засвідчені порівняно незначною кількістю прикладів. Книжні елементи трапляються досить рідко і є даниною багатовіковій писемній традиції. Зроблено висновок про те, що на Буковині упродовж тривалого періоду формування і розвитку лінгвальної системи відбувалися спільні для всього українськомовного простору звукові процеси, які знайшли відображення в текстах аналізованих документів попри поширення в офіційному вжитку румунської, а пізніше й німецької мов.

Ключові слова: писемні пам'ятки Буковини, загальнонародна мова, гуцульський говір, голосні звуки, приголосні звуки.

The article presents the study of sound phenomena in the late 18th century documents from the village of Roztoky (Vyshnytskyi district of Chernivtsi region). It is noted that these texts became famous thanks to Osyp Makovey, who published them in "Notes of the Shevchenko Society" in 1909. The following phonetic features of the nationwide language, common throughout the Ukrainian language territory, have been identified and analyzed: the change of **[ě]* (b) into *[i]*; the transition of **[o]*, **[e]* to *[i]* in the newly closed syllables; the change of *[e]* into *[o]* after sibilants before historically hard consonants; the vowel *[a]* as a reflex of **[e]*; the alternation у – в as a result of the change of *[v]* into *[y]* and *[y]*; assimilative-dissimilative processes; the change of *[л]* into *[й]*; simplification in consonant groups, etc. At the same time, the documents under study include a number of sound features of the south-western dialect, in particular Hutsul patois, namely: the vowel *[и^в]* (< **[o]*) in the newly closed syllables; no transition of *[e]* to *[o]* after sibilants and *[j]*; dialectal reflection of **[e]* in numerals; pronunciation of *[e^в]* instead of *[a]*; dialectal examples of assimilation, dissimilation, consonant simplification; dialectal depalatalization and palatalization of consonants, etc. Dialectological data indicate that most of the phonetic features registered in the Bukovinian documents of the late 18th century are a living speech fact of the contemporary speakers of the Roztoky patois. Identified dialectal features are evidenced in a relatively small number of examples. Bookish elements are quite rare and are a tribute to the linguistic-old written tradition. It is concluded that in Bukovyna, during a long period of formation and development of the linguistic system, sound processes common for the entire Ukrainian-speaking space took place; they were reflected in the texts of the analyzed documents despite the spread of the Romanian and later German languages in official use.

Key words: written texts of Bukovyna, nationwide language, Hutsul dialect, vowel sounds, consonant sounds.

Постановка проблеми. Упродовж багатьох століть українська мова на території Буковини функціонувала не лише як засіб побутового спілкування, а й як мова літературної традиції, що засвідчено численними писемними пам'ятками, серед яких Путнянське Євангеліє XIII ст., різноманітні грамоти XIV – середини XVII ст. тощо. Писемна ж спадщина XVIII ст. з теренів Буковини на сьогодні майже втрачена і репре-

зентована лише кількома рукописними джерелами. Причини цього спробував пояснити С. Перепелиця, покладаючи певну провину за втрату пам'яток на буковинську інтелігенцію XIX ст.: «Врятувати ті давні пам'ятки від знищення не тільки могла, а й повинна була б освічена верства буковинців наступного, XIX століття, коли ще чимало рукописних збірників попередньої доби було в людей на руках. На

жаль, цього не сталося. Тогочасна українська інтелігенція на Буковині була незначною і складалася переважно зі священників, вишколених на зразках церковнослов'янської мови, до того ж у московській редакції. То ж не дивно, що ця українська еліта у своїй літературній практиці користувалася так званим “язичієм”, а на всю давню українську писемність дивилася з погордою, а часто й зі зневагою через нібито її “мужицьку” мову, не придатну для літературного вжитку» [9, с. 74]. Тому збережені пам'ятки XVIII ст. становлять особливий інтерес для науковців, а їх дослідження є одним з актуальних завдань українського мовознавства.

До відомих на сьогодні буковинських писемних пам'яток XVIII ст. зокрема належать шість документів із села Розтоки (нині – Вижицького р-ну Чернівецької обл.), які за змістом є скаргами селян та судовими свідченнями. Один із документів укладено між 1771–1772 рр. (док. 1), тобто за часів перебування Буковини у складі Молдавського князівства, п'ять інших – вже після анексії Буковини Австрією: 1786 (док. 2), 1787 (док. 3), 1788 (док. 4), 1795 рр. (док. 5, 6)

Аналіз досліджень і публікацій. Розтоцькі документи II пол. XVIII ст. опублікував Осип Маковей на сторінках «Записок Наукового товариства імені Т. Шевченка» 1909 р., зазначивши у передмові, що ці пам'ятки є цікавими як за змістом, так і за мовою: «До молдавських грамот, що виходили з канцелярій господарів, дуже корисно було би зібрати і ті документи, що їх писали по селах давньої Молдави на пів грамотні писарі, не зважаючи на канцелярську форму. Вони інтересні і своєю мовою і тими звітками про давнє жите, які часом у них можна найти» [8, с. 64]. Загалом, отримані О. Маковеем документи з Розтік були написані «волооською, польською та українською (гуцульським діалектом)» мовами [8, с. 64]. Окрім змістового аналізу, письменник дав стислу лінгвістичну характеристику пам'яток, беручи до уваги їх лексичні особливості [8, с. 65–66].

У II пол. XX–XXI ст. тексти документів із с. Розтоки цікавили мовознавців передусім як репрезентанти діалектного мовлення (див. праці Д. Гринчишина [6], С. Гриценко [7], М. Станівського [10]). Натомість загальноукраїнським мовним явищам приділено, на нашу думку, значно менше уваги. Так, наприклад, М. Станівський виокремив п'ять діалектних фонетичних особливостей гуцульського говору і лише чотири, – «поширені на великому територіальному масиві української мови» [10, с. 159]. С. Гриценко окреслила десять звукових явищ ді-

алектного характеру, узагальнено зазначивши, що це «риси південно-західного наріччя» [7, с. 115], і три загальноукраїнські (голосний [i] на місці етимологічного [o], «в замість л у формах минулого часу чоловічого роду» [7, с. 112] та «наявність у замість ы у формах дієслова *быти*» [7, с. 113]). Згадав про Розтоцькі пам'ятки і К. Герман у своїй монографії «Українські говірки Північної Буковини», зазначивши, що «практично ці документи написані українською мовою з незначним використанням старих фонетичних і граматичних форм, що було даниною книжній традиції, а також деякими молдавськими канцеляризмами» [5, с. 293]. Як бачимо, комплексного аналізу звукових явищ у мові Розтоцьких документів здійснено не було.

Постановка завдання. Метою статті є виявлення й аналіз фонетичних особливостей української мови (загальноукраїнських та діалектних, з урахуванням книжних елементів), засвідчених у текстах документів II пол. XVIII ст. із села Розтоки. Задля досягнення поставленої мети застосовано передусім описовий і порівняльний методи, а також методи аналізу та систематизації.

Виклад основного матеріалу. Підсистема вокалізму. Голосний [i], що походить з етимологічного *[ě], у документах із с. Розтоки послідовно передається графемою *ѣ* (ять) у коренях слів, напр.: *цѣла гром(ада)* [8, док. 1, с. 66], *на вѣки* [8, док. 1, с. 66], *по злѣдѣски* [8, док. 1, с. 66], *зельзо плугове* [8, док. 1, с. 66], *по дѣдови своєму* [8, док. 2, с. 66], *нашѣ дѣдѣ* [8, док. 2, с. 66], *и з лѣсомѣ* [8, док. 2, с. 66], *по своєму дѣдови* [8, док. 2, с. 66], *подѣливѣ* [8, док. 3, с. 67], *злѣдѣя свого* [8, док. 4, с. 68], *давѣ сѣножатѣ у подѣль* [8, док. 5, с. 68], *тую сѣножатѣ* [8, док. 5, с. 68], *замѣняла затѣнь* [8, док. 6, с. 69], *на вѣки вѣчнѣ* [8, док. 6, с. 69] та в закінченнях, як-от: *на веснѣ* [8, док. 1, с. 66; док. 3, с. 67], *далѣ мѣнѣ* [8, док. 1, с. 66], *всѣ братя* [8, док. 2, с. 66], *товарницѣ* [8, док. 2, с. 66], *наиде собѣ* [8, док. 4, с. 68].

У тексті одного з документів засвідчуємо наслідки ранніх рефлексів *[ě]: перед складом з наголошеним *[i] звук *[ě] ще у дописемний період змінився на [i], який пізніше перейшов у [и]: *зрѣ(к)ся своєи дитини* [8, док. 1, с. 66], *прозбу sweи дитинѣ* [8, док. 1, с. 66].

Перехід *[o], *[e] в [i] у новозакритих складах досить послідовно представлений в аналізованих документах на відміну від деяких інших пам'яток пізньосередньоукраїнського періоду. Так, голосний [i] на місці *[o] після протетичного [в] у займеннику *він* фіксуємо написанням літери *ѣ* (ять), напр.: *вѣнь оу ночи слубѣ далѣ* [8, док. 1,

с. 66], **вѣнь** оувязался [8, док. 1, с. 66], **вѣнь** головниств(о) оучинив [8, док. 1, с. 66], **вѣнь** заложиств [8, док. 3, с. 67]. І лише один приклад засвідчує традиційне написання зі збереженням [о]: **онѣ** естъ из доброго дѣда и оѣца [8, док. 4, с. 68]. В аналогічній позиції [і] (графічно **ѣ**) виступає у прийменнику **від**, як-от: **вѣд** товарницѣ [8, док. 2, с. 66], **вѣд** вершадѣ [8, док. 6, с. 69]. Проте трапляються і книжні форми цього прийменника / префікса: **о(тпи)саль** [8, док. 1, с. 66], **о(т)** бога [8, док. 6, с. 69]. Показово, що окремі написання відбивають особливості діалектного мовлення укладачів документів. Так, у скарзі від 1787 р. засвідчуємо такий приклад: **выд** кого бувъ росѣшнѣй [8, док. 3, с. 67]. Зазначимо, що у гуцульському говорі, зокрема у говірці с. Розтоки, на місці *[о] у новому закритому складі після губних та інших приголосних виступає голосний [и^в]. На цю особливість гуцульських говірок Північної Буковини вказував К. Герман: *би^вб, ви^вн, пи^вп, ми^вст* тощо [5, с. 76]. Однак інші написання репрезентують загальноукраїнський рефлекс – голосний [і]: *три вѣвци* [8, док. 2, с. 66], *а кѣнь таксовании* [8, док. 3, с. 67], *кѣлька рѣкѣ* [8, док. 3, с. 67], *умерѣ мѣй братѣ* [8, док. 3, с. 67], *мѣй грунтѣ* [8, док. 3, с. 67], *грунтѣ мѣй ся оѣставѣ* [8, док. 3, с. 67].

У закінченні родового відмінка множини іменників чоловічого роду (< **овѣ**) теж здебільшого виступає голосний [і], як-от: *моих лазѣвъ* [8, док. 1, с. 66], *до пѣдбочкѣвъ* [8, док. 2, с. 66], *пара бикѣвъ* [8, док. 2, с. 66], *до сихъ чисѣвъ* [8, док. 4, с. 68]. І лише іменник *лев* (грошова одиниця) засвідчено переважно у традиційному написанні – з **-овѣ**: *за левов пѣдѣ десят и оѣдень* [8, док. 1, с. 66], *за тринадцять левовѣ* [8, док. 3, с. 67], *за пѣтдесять левовѣ* [8, док. 3, с. 67], *за 14 левовѣ* [8, док. 5, с. 68], але: *за десѣть левѣвъ* [8, док. 1, с. 66].

Значно менше у досліджуваному матеріалі прикладів переходу *[е] в [і]: *зрѣ(к)ся своси дитини* [8, док. 1, с. 66], *на свою рѣчѣ* [8, док. 5, с. 68], *той грунтѣ василѣвъ поповичѣвъ* [8, док. 3, с. 67], *и понѣсъ* [8, док. 3, с. 67].

Тексти Розтоцьких документів дають змогу простежити рефлексію [е] (< *[е], *[ѣ]) після шиплячих та [ј] перед складом зі споконвічно твердими приголосними, хоча загалом прикладів із голосним у такій позиції досить мало. Так, фіксуємо [о] на місці етимологічного *[е] у прикметнику *чоланового [вола]* [8, док. 4, с. 68] (від прізвиська *Чолан*) та секундарного [е] (< *[ѣ]) у дієслівній формі *пришовѣ* [8, док. 1, с. 66]. Проте більшість слововживань засвідчує збереження [е], зокрема після [ј] у відмінкових формах осо-

бового займенника (або після приставного [н] у прийменникових конструкціях): *до о(т)ца єго* [8, док. 1, с. 66], *о(тпи)саль єго* [8, док. 1, с. 66], *єго звѣти взяти* [8, док. 1, с. 66], *єго водивѣ* [8, док. 4, с. 68], *през него* [8, док. 1, с. 66], *за него поприсягнутѣ* [8, док. 4, с. 68] та після шиплячих, як-от: *я пославъ чѣловѣка* [8, док. 1, с. 66], *лядскому чѣловѣкови* [8, док. 3, с. 67], *женни моєи* [8, док. 1, с. 66]. З одного боку, відсутність на письмі переходу [е] в [о] у непрямих відмінках займенника можна пояснювати тогочасною орфографією, адже, як зазначав Ю. Шевельов, «традиційний (церковнослов'янський) правопис аж до ХІХ ст. вимагав писати *е* незалежно від фактичної вимови» [11, с. 195]. З іншого боку, такі форми властиві частині південно-західних говірок. Так, зокрема, К. Герман, аналізуючи українські говірки Північної Буковини, зробив спостереження, що відсутність переходу [е] в [о] більше характерна для гуцульського говору [5, с. 41].

Досліджуваний матеріал репрезентує переважно загальноукраїнський рефлекс праслов'янського *[ѣ] – голосний [а]. В усіх формах дієслова *взяти* (< *vъzeti) виступає [а], напр.: *узаль оу мене* [8, док. 1, с. 66], *звѣти взяти* [8, док. 1, с. 66], *узали пара бикѣвъ* [8, док. 2, с. 66], *взявся та заложиств братови* [8, док. 3, с. 67] тощо, а також в деяких інших дієсловах, як-от: *оувязался мого дому* [8, док. 1, с. 66], *за него поприсягнутѣ* [8, док. 4, с. 68]. Так само послідовно фіксуємо [а] < *[ѣ] у частці (постфіксі) *ся* (< *se), напр.: *зрѣ(к)ся своєи дитини* [8, док. 1, с. 66], *хвалится мене оубити* [8, док. 1, с. 66], *я ся довѣдавъ* [8, док. 3, с. 67], *ся оѣставѣ якѣ бувѣ* [8, док. 3, с. 67], *на тое ся подписуємо* [8, док. 3, с. 67; док. 5, с. 68], *на сие подписуємося* [8, док. 4, с. 68], *на сие подписуюся* [8, док. 6, с. 69] та в прикметнику *свѣтий* (< *svęty): *креста свѣтаго* [8, док. 6, с. 69].

Варіативність рефлексів *[ѣ], зумовлену впливом діалектного мовлення, спостерігаємо у числівниках. Попри перевагу голосного [а] (*десять* [8, док. 1, с. 66], *дробу девѣтеро* *взяль* [8, док. 1, с. 66], *за девѣть овець* [8, док. 3, с. 67], *за тринадцять левовѣ* [8, док. 3, с. 67], *за пѣтдесять левовѣ* [8, док. 3, с. 67]) в одному з документів фіксуємо буквосполучення *іє*: *за левов пѣдѣ десят и оѣдень* [8, док. 1, с. 66], *за десѣть левѣвъ* [8, док. 1, с. 66]. Написання *іє*, на нашу думку, свідчить про вимову на місці *[ѣ] голосного [е]. Адже, як зауважував К. Герман, «у гуцульських говірках (Північної Буковини. – Т. Б.) континуантом етимологічного *[ѣ] виступає звук [е]» [5, с. 54]. Припускаємо, що графема *і* позначає [j] у слові *пѣдѣ* (*[n]ed*'), оскільки для говірки

села Розтоки характерною є форма *nje[i]de's'ek'* [4, карта № 72, с. 85], та вказує на пом'якшену вимову попереднього приголосного у слові *десіть* (*[дес'ет']*).

Окремі явища підсистеми вокалізму, зафіксовані у Розтоцьких документах II пол. XVIII ст., можна трактувати по-різному. Так, деякі приклади засвідчують тенденцію до вживання голосного [и] на місці ненаголошеного [е], як-от: *ни було дома* [8, док. 1, с. 66], *а справи ни мау* [8, док. 1, с. 66], *ни чинить ми* [8, док. 1, с. 66], *василеві поповичиви* [8, док. 3, с. 67; док. 4, с. 68], *за бики тритяки и за телицу тритячку* [8, док. 3, с. 67], *не хочи у насъ брати* [8, док. 5, с. 68]. З одного боку, ці написання можуть відображати рису української загальнонародної мови, властиву для всіх її говорів. Саме так пояснював окремі слововживання М. Станівський [10, с. 159]. На думку ж С. Гриценко, графема *и* на місці *е* засвідчує особливості південно-західних говорів [7, с. 115].

Інші явища у підсистемі вокалізму представлено незначною кількістю прикладів, які, однак, репрезентують яскраві риси гуцульського говору. З-поміж них виокремлюємо такі: 1) властива говірці с. Розтоки вимова [e^u] на місці [а] (< *ē) [3, карта № 112, с. 199]: *до сихъ чисъвъ* [8, док. 4, с. 68], але в іншому документі: *такии часъ* [8, док. 1, с. 66]; 2) збереження етимологічного *[e] у слові *зельзо* [8, док. 1, с. 66]; 3) [e] на місці наголошеного [и] у числівнику *одень* [8, док. 1, с. 66]; 4) збереження давнього *[i]: *василя мѣхаслюка* [8, док. 2, с. 67], *у людии вѣжницькихъ* [8, док. 3, с. 67]; 5) характерний для говірки с. Розтоки голосний [і] на місці [е] [3, карта № 30, с. 117] у займенниковій формі *мѣнь* [8, док. 1, с. 66]. Вона, на думку С. Бевзенка, виникла за аналогією до родового відмінка внаслідок асиміляції попереднього ненаголошеного голосного наступним наголошеним і «широко znana в південно-східних і південно-західних діалектах» [1, с. 152].

В аналізованих документах фіксуємо кілька дієслівних форм з етимологічним *[o] у суфіксі *-ова-:* *помѣрковав* за своє [8, док. 5, с. 68], *запись касовати* [8, док. 6, с. 69], які трактуємо як вияви книжної традиції. Хоча деяким говорам південно-західного наріччя (зокрема говорам «району Карпат» [2, с. 212]) властивий цей суфікс, проте для говірок Північної Буковини – як гуцульських, так і буковинських – він не характерний.

Підсистема консонантизму. У досліджуваних текстах спостерігаємо перехід [в] в [ў] та [у] після занепаду зредукованих і як наслідок цієї зміни – чергування *у – в*. Зокрема, паралельно з формами *звѣти взяти* [8, док. 1, с. 66], *взявся василь*

поповичъ [8, док. 3, с. 67], *взявся та зложивъ братови* [8, док. 3, с. 67], *взявъ крѣсь* [8, док. 3, с. 67] вживаються й такі, як-от: *узяль оу мене* [8, док. 1, с. 66], *узявъ сардакъ* [8, док. 2, с. 66], *узяли пара бикѣвъ* [8, док. 2, с. 66], *узявся та вкравъ* [8, док. 5, с. 68]. В інших дієсловах [у] на місці [в] фіксуємо рідше, напр.: *а я упрашаю* [8, док. 3, с. 67]. Зміна етимологічного [у] на [ў] на початку слова трапляється досить рідко, напр.: *вкравъ* [8, док. 5, с. 68]. Натомість частіше засвідчуємо збереження початкового [у]: *оувязался мого дому* [8, док. 1, с. 66], *хвалится мене оубити* [8, док. 1, с. 66], *головниств(о) оучинив* [8, док. 1, с. 66], *служницю оудержати* [8, док. 1, с. 66], *умеръ мѣй братъ* [8, док. 3, с. 67].

Чергування *у – в* спостерігаємо й у прийменнику, порівн.: *в долину* [8, док. 6, с. 69], *и в ростокахъ и в баниловѣ* [8, док. 4, с. 68] – *оу ночи слубъ даль* [8, док. 1, с. 66], *оу дому своємъ* [8, док. 1, с. 66], *у готари* [8, док. 3, с. 67], *затѣнь оу черешневѣ* [8, док. 6, с. 69].

Займенник *весь* послідовно виступає із початковим *в*, напр.: *вся худоба* [8, док. 1, с. 66], *забраль все добро* [8, док. 1, с. 66], а також із приставним [в]: *на ввесь грунь* [8, док. 2, с. 66].

Розтоцькі документи II пол. XVIII ст. репрезентують зміну [л] на [ў] у дієслівних формах минулого часу чоловічого роду, як-от: *головниств(о) оучинив* [8, док. 1, с. 66], *букати мои забравъ* [8, док. 1, с. 66], *оуступив* [8, док. 1, с. 66], *продавъ тотъ грунь* [8, док. 1, с. 66], *узявъ сардакъ* [8, док. 1, с. 66], *вѣбчину купивъ* [8, док. 3, с. 67], *подѣливъ тимъ росѣшинимъ* [8, док. 3, с. 67], *давъ василеви* [8, док. 3, с. 67], *купивъ у свого брата* [8, док. 3, с. 67], *колотивъ кѣлька рѣкъ* [8, док. 3, с. 67], *мавъ злодѣя своего* [8, док. 4, с. 68], *его водивъ до пана* [8, док. 4, с. 68] та ін. Загалом С. Гриценко зафіксувала 20 слововживань із *-в* [7, с. 112]. Проте у документі I трапляються й традиційні написання з кінцевим *-л*, напр.: *даль А(н) тофѣєви воли* [8, док. 1, с. 66], *купиль... дворисце* [8, док. 1, с. 66], *даль... запись* [8, док. 1, с. 66], *слубъ даль* [8, док. 1, с. 66], *оувязался мого дому* [8, док. 1, с. 66], *забраль все добро* [8, док. 1, с. 66] тощо.

У досліджуваних текстах відображені асимілятивно-дисимілятивні зміни, одні з яких усталилися як орфоепічна норма української літературної мови, інші ж – є специфічною рисою південно-західних говорів. Так, фіксуємо асиміляцію за дзвінкістю, зумовлену занепадом зредукованого між глухим та дзвінким приголосними: *здоровя моего уймилъ* [8, док. 1, с. 66], *прозбу свеи дитинѣ* [8, док. 1, с. 66]. Одзвінчення [т] перед

[д] спостерігаємо у деяких числівниках. Зокрема, поряд із написанням за **п'ятдесять** левовъ [8, док. 3, с. 67] засвідчуємо варіант за **левоу п'єдъдесят** и **одень** [8, док. 1, с. 66]. Приголосний [д] послідовно вживається у прийменнику **вѣд** (выд) (< **отъ**) незалежно від дзвінкості / глухості наступного приголосного: **вѣд** **товарницѣ** до **пѣдбочкѣвъ** [8, док. 2, с. 66], **выд** **кого** [8, док. 3, с. 67], **вѣд** **вершады** [8, док. 6, с. 69]. Натомість у книжній формі прийменника / префікса **отъ** [т] зберігається, напр.: **о(тп)саль** [8, док. 1, с. 66], **о(т)бога** [8, док. 6, с. 69].

Асиміляція за глухістю, поширена у південно-західних говорах, зокрема у гуцульському, представлена у назві **Розтоки** та похідному прикметнику, як-от: **у ростокѣхъ** [8, док. 4, с. 68], **парохъ** **ростоуки** [8, док. 2, с. 67], **громада** **ростоука** [8, док. 3, с. 67; док. 4, с. 68]. У позиції перед глухим приголосним фіксуємо й нерегулярну зміну сонорного [в] у [ф]: **даємо** **пофторне** [8, док. 2, с. 66].

Аналізований матеріал показує чітку залежність свистячого у прийменнику, що виник внаслідок злиття давніх **съ** та **изъ**, від якості наступного приголосного: перед дзвінкими або сонорними приголосними виступає звук [з], перед глухими – [с], порівн.: **забралъ** з **братѣми** **своими** [8, док. 1, с. 66], **и зълсамъ** [8, док. 2, с. 66], **за девѣть** **овецѣ** **из** **вовновъ** и **из** **ягнѣти** на **веснѣ** [8, док. 3, с. 67], **онъ естъ** **из** **доброго** **дѣда** и **отца** [8, док. 4, с. 68] та **антохѣи** **ис** **петромъ** [8, док. 1, с. 66], **даю** **записъ** **и(с)** **своими** **братѣми** [8, док. 1, с. 66], **ис** **прочирю** [8, док. 2, с. 66], **и(с)** **своѣми** **кревними** [8, док. 1, с. 66].

Дисимілятивні процеси, зумовлені занепадом зредукованих, охоплюють звукосполучення [кѣт] > [хт] та [чѣт] > [шт] (з подальшим переходом у [шч]), і їх результати є загальноукраїнськими, напр.: **а хтоби** **нашѣ** **сеи** **записъ** **касовати** [8, док. 6, с. 69], **щоби** **его** **звѣти** **взяти** [8, док. 1, с. 66], **щосми** **далѣ** [8, док. 1, с. 66], **щоби** **не** **далѣ** **шлѣбу** [8, док. 1, с. 66], **щоби** **був** **неблагословѣнии** [8, док. 6, с. 69]. Окрім цього, фіксуємо звукосполучення [шт], яке властиве лише південно-західним говорам: **за штири** **леви** [8, док. 2, с. 66], **за штиринадцѣть** **левовъ** [8, док. 3, с. 67].

У лексемі **крест** (< **крѣсть**) послідовно зберігається звукосполучення [кр]: **знакомъ** **креста** **святаго** [8, док. 3, с. 67; док. 4, с. 68; док. 5, с. 68]. Вживання словосполучення **креста** **святаго** є спробою стилізації під церковнослов'янську мову, що засвідчуємо у завершальних частинах деяких документів. Використання книжних форм, на думку М. Станівського, «можна моти-

увати тим, що в свідомості тогочасних грамотіїв ще тримався погляд про своєрідне оформлення «високих» понять, щоб відрізнити їх таким чином від звичайного, буденного» [10, с. 159].

Буковинські пам'ятки репрезентують спрощення у групах приголосних, зумовлене занепадом зредукованих. Щоправда, слів з такими звукосполученнями у текстах обмаль. У більшості документів зафіксовано втрату приголосного [т] у сполучі [стн]: **руками** **своими** **власними** [8, док. 3, с. 67; док. 4, с. 68; док. 5, с. 68], **рукою** **своєю** **власною** [8, док. 5, с. 69]. Окрім цього, у деяких текстах трапляються й спрощення діалектного характеру: 1) [дт] > [т]: **его** **звѣти** **взяти** [8, док. 1, с. 66]; 2) [дм] > [м]: **митро** **Симовонюкъ** [8, док. 4, с. 68], **митро** **яковюкъ** [8, док. 4, с. 68]. К. Герман вважав зміну на зразок [дм] > [м] на початку слова аферезою і зазначав, що вона є досить поширеною у гуцульських говірках [5, с. 245]. В одному з документів засвідчено й протилежне до спрощення явище – вставний [д] у звукосполученні [здр]. В українській літературній мові вживання [здр] обмежене дієсловами **зздри**ти (та похідними), **уздрі**ти. Натомість в аналізованому матеріалі трапляється діалектна форма: **не пѣдоздрѣли** [8, док. 4, с. 68].

До діалектних явищ, зафіксованих у Розтоцьких документах, належить депалаталізація та пом'якшення приголосних. Тексти репрезентують властиве південно-західним говорам загалом і гуцульській говірці села Розтоки зокрема ствердіння приголосних у суфіксі **-с'к-** (**-з'к-**, **-ц'к-**) [3, карта № 237, с. 324], напр.: **по злѣдѣйски** [8, док. 1, с. 66], **парохъ** **ростоуки** [8, док. 2, с. 67], **Георгій** **Чернявски** [8, док. 2, с. 67], **громада** **ростоука** [8, док. 3, с. 67], **у люди** **вѣжницькихъ** [8, док. 3, с. 67], **речах** **злѣдѣйскихъ** [8, док. 4, с. 68]. Діалектна депалаталізація [ц] відображена у таких словах: **служницю** **оудержати** [8, док. 1, с. 66], **три** **вѣвци** [8, док. 2, с. 66], **а** **половицу** **федорови** [8, док. 3, с. 67], **тую** **половицу** [8, док. 3, с. 67], **за девѣть** **овецѣ** [8, док. 3, с. 67], **за** **телицу** **третячку** [8, док. 3, с. 67].

Гуцульський говір характеризується збереженням давньої м'якої вимови приголосного [р'], якщо після нього занепадав зредукований [ь]. За аналогією до цього м'якості [р'] фіксуємо у словах іншомовного походження, як-от: **пана** **крайкомѣсаря** [8, док. 3, с. 67], **пане** **комѣсарю** [8, док. 4, с. 68].

У документі 1 засвідчуємо паралельне вживання в одному реченні початкового [ш] – [с] у слові **шлюб**, порівн.: **...щоби** **не** **далѣ** **шлѣбу**, **а** **внѣ** **оу** **ночи** **слѣбѣ** **далѣ** [8, док. 1, с. 66]. Зауважимо,

що саме варіант [сл'уб] є характерним для говірки с. Розтоки [3, карта № 234, с. 321].

Висновки і перспективи дослідження. Проведене дослідження засвідчило, що у текстах документів II пол. XVIII ст. з буковинського села Розтоки переважають передусім загальномовні фонетичні риси, спільні для усієї української мовної території. Виявлені особливості південно-західного наріччя, зокрема гуцульського говору, хоч і відзначаються своєю різноманітністю, але представлені у порівнянні із загальномовними незначною кількістю прикладів. Отже, можемо зробити висновок, що на Буковині упродовж тривалого періоду формування і розвитку лінгвальної системи відбувалися спільні для всього українськомовного простору звукові процеси, які знайшли відображення в текстах аналізованих документів попри поширення в офіційному вжитку у XVIII ст. румунської, а пізніше й німецької мов. Вважаємо, що подальше всебічне лінгвістичне дослідження документів, а також залучення до аналізу інших збережених буковинських писемних пам'яток XVIII ст. дасть змогу з'ясувати особливості розвитку і функціонування української мови на Буковині у зазначений період.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бевзенко С. П. Історична морфологія української мови. Нариси із словозміни та словотвору. Ужгород, 1960. 416 с.
2. Бевзенко С. П. Українська діалектологія. Київ : «Вища школа», 1980. 246 с.
3. Герман К. Ф. Атлас українських говірок Північної Буковини: Фонетика, фонологія. Чернівці : Видавнича спілка «Час», 1995. 416 с.
4. Герман К. Ф. Атлас українських говірок Північної Буковини: Словозміна, службові слова. Чернівці : «Прут», 1998. 216 с.
5. Герман К. Ф. Українські говірки Північної Буковини в історичному та лінгвогеографічному аспекті. Фонетика, фонологія. Чернівці : «Рута», 1995. 400 с.
6. Гринчишин Д. Фіксація діалектних рис у документах з Гуцульщини. *Гуцульські говірки: Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження*. Львів, 2000. С. 76–85.
7. Гриценко С. Локальні маркери в українських пам'ятках офіційно-ділового стилю другої половини XVII–XVIII ст. *Gwary Dziś: Rocznik poświęcony dialektologii słowiańskiej*. 2020. Vol. 12. S. 109–126.
8. Маковей О. Кілька документів з Гуцульщини з другої половини XVIII-го століття. *Записки Наукового товариства імені Т. Шевченка*. Львів, 1909. Т. 87. С. 64–69.
9. Перепелиця С. Мова апокрифічного збірника XVIII ст. з буковинського села Іспас. Науковий вісник Чернівецького університету. *Слов'янська філологія : збірник наукових праць*. Чернівці, 2001. Вип. 116. С. 74–83.
10. Станівський М.Ф. Мова буковинських пам'яток XVIII ст. *Науковий щорічник Чернівецького ун-ту за 1957 рік*. Чернівці: ЧДУ, 1958. С. 158–160.
11. Шевельов Ю. Історична фонологія української мови. Харків : «Акта», 2002. 1054 с.

РОЛЬ ВАРІАТИВНОСТІ ПРАВОПИСНИХ ЗМІН ІМЕННИКІВ ТРЕТЬОЇ ВІДМІНИ У ФОРМУВАННІ МОВНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

THE ROLE OF ORTHOGRAPHIC VARIABILITY IN NOUNS OF THE THIRD DECLENSION IN SHAPING LINGUISTIC IDENTITY

Біловус Л.І.,

orcid.org/0000-0003-4882-4511

*доктор історичних наук, кандидат філологічних наук, професор,
професор кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності
Західноукраїнського національного університету*

Яблонська Н.М.,

orcid.org/0000-0002-5790-1526

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності
Західноукраїнського національного університету*

Шиманська В.П.,

orcid.org/0009-0006-3711-4134

*викладач кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності
Західноукраїнського національного університету*

У статті розглянуто зміни, закріплені Новим українським правописом 2019 року, які є не просто граматичною опцією, а глибинним актом культурного відновлення та реінтеграції перерваних мовних традицій, репресованих після реформи 1933 року. Зникнення питомих форм на -и у радянський період було результатом політичного та ідеологічного тиску, що супроводжувався викоріненням «неправильних» мовних варіантів. Сучасне їх повернення розглядається як акт правописної деколонізації, що відновлює мовну спадкоємність та слугує важливим елементом самовизначення української мовної спільноти.

Дослідження підтверджує глибоку історичну вкоріненість форм на -и в українській мові, помітну у творчості класиків. У поезії Тараса Шевченка та Лесі Українки ці варіанти, як-от «любви» чи «смерти», є органічною частиною їхнього стилю, що додає текстам автентичності й мелодійності. Це свідчить про безперервність української мовної традиції, що існувала задовго до реформ ХХ століття, та її живу присутність у народному мовленні й літературі.

У статті вперше системно осмислюється правописна варіативність іменників третьої відміни як основа ідентичності, що формує колективну мовну пам'ять та активне самоусвідомлення. Проаналізовано рецепцію цих форм у різних функціональних стилях (публіцистичному, художньому, офіційному), їх частотність та прагматичні функції. Виявлено, що у сучасному мовному просторі форми на -и функціонують як ідентично навантажені, маркуючи патетичне, емпатичне й символічне мовлення, особливо у контекстах національної пам'яті, воєнної героїки та духовних цінностей.

Дослідження підкреслює, що вибір правописного варіанту стає маркером ідентичності мовця, виявом зв'язку з минулим та опорою на автентичну норму, що має вагоме значення у процесі деколонізації свідомості. Обґрунтовано, що варіативність – це не ознака слабкості норми, а її гнучкість, що збагачує мовну систему та відбиває соціокультурну динаміку. Наголошено на необхідності подальших емпіричних досліджень соціокультурної рецепції цих форм серед різних вікових, професійних та соціальних груп.

Ключові слова: мовна ідентичність, український правопис, варіативність, іменники третьої відміни, мовна політика.

The article analyzes the changes introduced by the new Ukrainian Orthography of 2019, which are not merely a grammatical option but a profound act of cultural restoration and reintegration of interrupted linguistic traditions that were repressed after the 1933 reform. The disappearance of native forms ending in -y during the Soviet period was a result of political and ideological pressure aimed at eradicating "incorrect" language variants. Their modern return is interpreted as an act of orthographic decolonization, restoring linguistic continuity and serving as a vital element of self-identification for the Ukrainian-speaking community.

The study confirms the deep historical rootedness of -y forms in the Ukrainian language, evident in the works of classic authors. In the poetry of Taras Shevchenko and Lesia Ukrainka, variants such as "liubovy" or "smerty" are an organic part of their style, adding authenticity and melodiousness to their texts. This testifies to the uninterrupted tradition of the Ukrainian language that existed long before the 20th-century reforms and its living presence in popular speech and literature.

For the first time, the article provides a systematic interpretation of orthographic variability in third-declension nouns as a foundation for identity that shapes collective linguistic memory and conscious self-awareness. The reception of these forms in various functional styles (journalistic, artistic, official), their frequency and pragmatic functions are analyzed. It is revealed that in the current linguistic space, -y forms carry an identity-laden meaning, marking pathetic, empathic, and symbolic speech, especially in the contexts of national memory, wartime heroism, and spiritual values.

The research emphasizes that the choice of orthographic variant becomes a marker of speaker identity, a manifestation of connection with the past and reliance on authentic norms, which is of great importance in the process of decolonizing consciousness. It is substantiated that variability is not a sign of normative weakness but rather its flexibility, enriching the language system and reflecting socio-cultural dynamics. The necessity of further empirical research on the sociocultural reception of these forms among different age, professional, and social groups is highlighted.

Key words: linguistic identity, Ukrainian orthography, variability, third declension nouns, language policy.

Постановка проблеми. У сучасному мовному середовищі України питання мовної ідентичності дедалі частіше постає не лише як суто лінгвістичне, а як соціокультурне й політичне явище. Одним із ключових факторів, що формують мовну ідентичність, є норма – як усталена система мовних правил, так і їхнє суспільне сприйняття. Правопис, у цьому контексті, виступає інструментом не лише технічної регламентації мови, а й засобом символічного впливу на свідомість мовців. Саме через правопис закріплюються або, навпаки, викорінюються певні форми, що мають історичну, культурну або ідеологічну природу.

Повернення до варіантного вживання закінчення -и в родовому відмінку іменників третьої відміни (гідності, смерті, радості, крові, любови тощо) з новим українським правописом 2019 року не можна трактувати лише як граматичну опцію. Це рішення відкриває глибші сенси, пов'язані з національною пам'яттю, відновленням перерваних мовних традицій, реабілітацією дореформених мовних норм, які були репресовані в радянську добу.

З 1933 року, після правописної реформи, яка закріпила єдиний варіант закінчення -і, такі слова як «любови», «гідності» чи «осени» фактично зникли з публічного вжитку. Вони були витіснені як «неправильні», що супроводжувалося політичним і культурним тиском на українську мову. Сучасне повернення питомих варіантів не лише поновлює мовну спадкоємність, а й слугує актом культурного відновлення, який має вагоме значення у процесі самовизначення української мовної спільноти. Актуальність цієї теми посилюється в умовах сучасної війни й боротьби за національну суб'єктність, де мова виступає маркером ідентичності, а правопис – її репрезентантом. Тож варіативність форм типу «гідності/гідності» – не лише граматичне, а й ідеологічне, світоглядне явище, що заслуговує на комплексне дослідження з погляду мовної політики, історичної пам'яті й ідентичнісної динаміки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній лінгвістиці проблема мовної ідентичності традиційно розглядалася крізь призму функціонування української мови в багатомовному середовищі. Проблематика відновлення саме українських, а не нав'язаних радянською

традицією правописних норм є предметом дослідження вітчизняних науковців. Зокрема, актуальність і нагальність цього питання всебічно осмислили у своїх працях О. Пономарів, І. Фаріон, І. Ющук. Компаративний аналіз чинного правопису та його попередніх редакцій здійснили І. Думчак, В. Пугач, С. Омельчук, В. Терещенко, А. Панченков, які супроводжують дослідження загальними методичними, історичними й теоретичними заувагами. Особливості варіантних і стабільних (інваріантних) змін у редакції Українського правопису 2019 року, а також практичні аспекти їх імплементації, знайшли відображення у працях О. Авраменка, Г. Гримашевич, А. Панченкова та В. Терещенка.

Значна увага приділяється політичним аспектам мовної кодифікації, де розглядається залежність правописних реформ від ідеологічних настанов. У світлі змін правопису 2019 року, також з'явилися публікації які аналізують культурну та політичну мотивацію нововведень, зокрема праці І.П. Юшука. Однак питання саме ролі варіативності родового закінчення -и/-і в іменниках третьої відміни в контексті мовної ідентичності ще не набуло системного теоретичного осмислення.

Попри наявні історико-лінгвістичні дослідження, потребують уточнення питання про соціокультурну рецепцію таких форм серед носіїв мови, їхню частотність, функціональне навантаження в різних стилях мовлення (публіцистичному, художньому, офіційному). Саме тому в роботі, уперше в українському мовознавстві, правописна варіативність іменників третьої відміни з родовими закінченнями -и/-і розглядається не лише як граматичне чи орфографічне явище, а як основа ідентичності в умовах відновлення національної мовної традиції.

У статті здійснено спробу не лише проаналізувати рецепцію цих форм у різних функціональних стилях, простежити їхню частотність і прагматичні функції, а й виявити, як мова, через ці, правописні норми, відображає глибинні процеси культурного самоствердження українців у період посиленої боротьби за національну суб'єктність. Продемонстровано, що варіативність цих закінчень виступає формуванням колективної мовної пам'яті й активного самоусвідомлення мовної спільноти. Дослідження системно осмислює роль

конкретних правописних змін у ширшому контексті формування та зміцнення мовної ідентичності українського суспільства.

Постановка завдання. З'ясувати роль правописних змін у формуванні мовної ідентичності українців, проаналізувавши варіативність форм іменників третьої відміни типу «гідности/гідності» як прояв повернення до питомих традицій українського мовлення.

Виклад основного матеріалу. Зміни до Українського правопису 2019 року, ухвалені Кабінетом Міністрів України за пропозицією Української національної комісії з питань правопису [1], передбачили відновлення низки варіантних форм, які були вилучені з мовної практики внаслідок правописної уніфікації 1933 року. Серед них – дозволене, хоч і не обов'язкове, вживання закінчення -и в родовому відмінку однини іменників третьої відміни.

До 1933 року іменники III відміни на -ть після приголосного, а також слова кров, любов, осінь, сіль, Русь тощо мали у Р.в. закінчення -и. Але з появою нового українського правопису в 1933 році, відбулись неспроможні зміни. Зокрема, іменники III відміни однини в Р.в. та Д.в. отримали однакові закінчення -і. Тож у новій редакції українського правопису повернуто історично вмотивоване закінчення -и. І запроваджено паралельні форми. Тепер можливо вибирати закінчення -і, або -и в Р.в. для іменників третьої відміни, які закінчуються на -сть, -рть. Наприклад:

- гідности/гідності;
- радости/радості;
- чести/честі;
- молодости/молодості;
- чверти/чверті;
- смерти/смерті.

Також варіантне закінчення мають іменники кров, любов, осінь, сіль, Русь. Решта закінчуються на -і. Згідно з новою редакцією правопису, такі форми становлять рівноправні варіанти, що відповідає історичній практиці української мови кінця XIX – початку XX століття, зокрема нормам Українського правопису 1928 року [2].

Вживання закінчення -и в іменниках третьої відміни має глибокі традиції в українській мові. Зокрема, в зібраних М. Номисом приповідках, які яскраво свідчать про надзвичайне багатство української мовної традиції, що зберегла в народній пам'яті величезний обсяг найрізноманітніших побажань, звернень до Бога, сповнених поетичності, художньої витонченості, щирості та, подекуди, доброзичливого гумору, вживалися форми іменників третьої відміни в Р.в. на -и:

«Боже, як прийде час вмерти, не допускай довго лежати – кажи прийти смерті!» [3, с. 372]. Цей мовний скарб постає як живе джерело народної мудрості й моральності, з якого можуть черпати духовне натхнення прийдешні покоління.

Також у текстах другої половини XIX – початку XX століття, закінчення -и в іменниках третьої відміни в Р.в. трапляються у творах українських класиків. «Поет не боїться від ворога смерти, Бо вільная пісня не може умерти», – писала Леся Українка [4, с. 171].

«Не завидуй багатому:

Багатий не знає

Ні приязні, ні любови –

Він все те наймає», – писав Т. Г. Шевченко [5, с. 48].

Із закінченням -и подані іменники третьої відміни в родовому відмінку в Словнику української мови за редакцією Б. Грінченка, який досі є одним із важливих мірил українськості лексики. Мова – це значно більше, ніж просто зібрання слів і граматичних правил. Це ДНК нації, її дзвінкий голос у часі та заповість безсмертя. Коли ми відкриваємо Словник української мови Б. Грінченка [6], перед нами постає не просто лексикографічна праця. Це справжній мовний ген українства, де кожне слово є тією ниткою, що міцно зшиває нашу історію, наш світогляд і нашу глибинну сутність. Такі мовні особливості, як закінчення -и в родовому відмінку іменників III відміни в ньому не є випадковими. Це потужні мовні маркери, що відділяють наше від чужого, та мовні кордони, які впродовж століть не дозволили українцям загубитися в імперських лабіринтах. Закінчення -и – це давній слід нашої граматичної традиції, відлуння голосів предків ще з часів Київської Русі. Це воно надає неповторного звучання слову Шевченка, створюючи гармонію української фонетики, яку намагалися знищити, але яка вистояла і зберегла свою первозданну красу.

Закріплення ж єдиної форми -і було результатом правописної реформи 1933 року, яка відбувалася в контексті згортання політики українізації, централізації та радянської мовної норми. Усі «варіанти» було вилучено з офіційного вжитку, а будь-які спроби зберегти давні традиції трактувалися як «націоналістичні ухили». Таким чином, зміна закінчення мала не лише граматичне, а й ідеологічне підґрунтя. Це була свідомо політична лінгводидактика.

У сучасному мовному просторі, особливо після 2019 року, форми на -и знову почали використовувати, насамперед у художніх, публіцистичних, духовно-релігійних і пісенних текстах.

Вони вживаються як стилістично позначені, марковані форми з емоційним або архаїчним відтінком. Згідно з соціолінгвістичними спостереженнями, такі форми переважно асоціюються з поетичністю, автентичністю, навіть сакральністю. Їх часто використовують у середовищі, де актуалізується національна пам'ять, культурна спадщина, історичний контекст (зокрема – у мові капеланів, військових волонтерів, письменників, журналістів).

Варто зауважити, що варіативність у правописі часто сприймається як ознака нестабільності мовної норми. Однак у випадку форм типу «гідности» йдеться про усвідомлений вибір мовця, що має світоглядне значення. Цей вибір слугує символом лінгвістичної опозиції до нормативного радянського минулого. До того ж наявність варіанту підкреслює можливість вільного культурного вибору, збереження мовної багатогранності та діалогу між традицією й сучасністю.

Розглянемо як форми гідности/гідності, незалежності/незалежності використовуються у сьогоденні. Поява слова «гідність» у центрі суспільного дискурсу після Революції Гідності 2013–2014 рр. значно підвищила його семантичне навантаження в колективній мовній свідомості. Цікаво, що в громадянських маніфестах, віршах, політичних промовах дедалі частіше почала з'являтися саме форма «гідности», що символічно підкреслює її відмінність від «канцелярсько-правничого» варіанту.

У 1999 році правописна комісія під головуванням директора Інституту української мови, професора Німчука В.В., затвердила «Український правопис. Проект найновішої редакції» [7]. Паралельно з цим документом В. Німчук опублікував ґрунтовне історико-мовознавче обґрунтування необхідних змін в українській орфографії, жодне положення якого, як зазначалося, не було науково спростоване жодним із критиків. Основні зміни Проекту 1999 враховували столітні традиції української мови. Зокрема, йшлося про нормативне закінчення –и в родовому відмінку однини іменників III відміни з кінцевою групою приголосних, а також у словах кров, любов, сіль, осінь, Русь [8, с. 7].

Як засвідчують дані публічного обговорення нового правопису 2019 року, частина мовців, зокрема освічена молодь, гуманітарії, науковці та митці, підтримала повернення варіантів на -и як жест культурної емпатії до національної традиції. Варіантність трактувалася не як «неоднозначність», а як багатство мовного вираження та можливість ментального вибору між стилістично

маркованим і нейтральним варіантом. У цьому сенсі форма гідности сприймається багатьма не просто як застаріла, а як носій питомого українського звучання, співвідносна з історичними правописами 1918 і 1928 років.

Вибір правописного варіанту стає маркером ідентичності мовця, адже правопис – це не лише інструмент мовного узгодження, а й частина світоглядної позиції. Зокрема, словоформи на -и частіше використовуються в авторських текстах, які апелюють до історичної, духовної або ліричної інтонації – таким чином, гідности, любови, незалежності набувають додаткової експресивності та семантичної глибини.

Під час вивчення відкритих публічних джерел, виявили, що впродовж останніх років частотність використання форм типу гідности у соцмережах, блогах, авторських колонках, поезії значно зросла. Такі форми є маркером патетичного, емпатичного й символічного мовлення, найчастіше зустрічаються у контекстах національної пам'яті, воєнної героїки, духовних вартостей. До прикладу 19 листопада в Національному університеті «Острозька академія» відбулася лекція «Революція гідности як текст культури: 11 років опісля» докторки філологічних наук, доцентки кафедри української мови і літератури НаУОА Оксани Пухонської. Під час лекції було окреслено ключові складники національної культури, яка виявилася потужним інструментом самовираження. Саме культура взяла на себе надважливу функцію – сформувати мову, здатну озвучити як історичні травми, так і сучасні переживання [9].

Тож вибір форми гідности, смерті, честі стає не просто граматичним актом, а ідентичною декларацією мовця – виявом зв'язку з минулим, опертям на автентичну норму, відновленням внутрішньої мовної гідності, перерваної за часів колоніального тиску на українську мову. Такий вибір набуває особливого значення в час, коли мовна поведінка набуває виразного політичного і культурного підтексту.

Правописні зміни співвідносяться з ширшими поняттями мовної гідності, культурної самоідентифікації, історичної пам'яті та процесами деколонізації свідомості в українському суспільстві. Психолінгвістичний аспект – зокрема, як варіативність закінчень впливає на емоційне сприйняття мовлення, довіру до тексту, його інтонаційну тональність, а відтак і на мовну поведінку реципієнта. Водночас постає необхідність вироблення чітких лексикографічних рекомендацій, академічних тлумачень і роз'яснень, які сприятимуть гармонізації правописної практики в

освіті, культурних і літературних середовищах. Бо, зрештою, варіативність на зразок «гідності/гідності» – це вже не просто справа граматики чи морфології. Це питання світогляду, національного вибору, цивілізаційної належності, і водночас тонкий маркер етичної й культурної позиції, що потребує міждисциплінарного осмислення й публічного обговорення на різних рівнях.

Аналіз сучасної мовної практики засвідчує, що форми на -и частіше трапляються в текстах, орієнтованих на національну пам'ять, духовну рефлексію, емоційне осмислення буття. Мовці дедалі частіше свідомо вдаються до вибору саме таких форм, щоби підкреслити зв'язок із автентичністю, історією, стилістичною експресією або культурною традицією. У цьому сенсі, мовна норма постає не як догматична фіксація, а як пластичний засіб творення ідентичності, що відбиває соціокультурну динаміку.

Висновок. Правописні зміни 2019 року, зокрема повернення варіантного закінчення -и в родовому відмінку однини іменників третьої відміни, стали не просто граматичним оновленням, а вагомим культурно-лінгвістичним кроком у напрямку до реінтеграції питомої української мовної традиції. Історичні джерела, підтверджують, що форми типу гідности, смерти, радості, любови, чести, незалежності не лише були вживаними, але й закріпленими в мовній

нормі до радикальної реформи 1933 року. Тому на нашу думку, сучасне відновлення цих форм є актом правописної деколонізації, поверненням до власного мовного ґрунту, а не штучною неологізацією.

Запровадження варіантності форм – не ознака слабкості норми, а її гнучкість і відкритість до змістових та стилістичних нашарувань. Правописна варіативність за умови чіткого розуміння її меж та функцій слугує інструментом збагачення мовної системи. В умовах війни, що триває, та активізації пошуків національної самоідентифікації, така мовна політика, що поєднує точність із національною пам'яттю, набуває особливого значення. На нашу думку, насамперед, вартим уваги є емпіричне вивчення того, як сприймаються і використовуються правописні варіанти на -и й -і у родовому відмінку іменників третьої відміни представниками різних вікових, професійних та соціальних груп, зокрема студентами, журналістами, діячами культури, релігійними середовищами, а також військовими, для яких питання національної ідентичності набуває особливої ваги. Зокрема, функціонування правописних форм на -и й -і у родовому відмінку іменників третьої відміни у художньому, публіцистичному та офіційно-діловому стилях української мови, з урахуванням новітніх методів корпусної лінгвістики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Український правопис—2019. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalniprogrami/ukrayinskij-pravopis-2019>
2. Український правопис (1928). *Історія українського правопису XVI–XX століття*. Хрестоматія / упорядн. В. В. Німчук, Н. В. Пуряєва. Київ : Наукова думка, 2004. С. 453–487.
3. Українські приказки, прислів'я, і таке інше / [уклав М. Номис]. Київ. 1993. 765 с.
4. Українка Леся. Твори в чотирьох томах. Т. 1 : Потичні твори. – Київ. : Вид-во худ. л-ри «Дніпро», 1981. – 540 с.
5. Шевченко Т. Твори : у 6 т. Т. 2. Чикаго : Видавництво Миколи Денисюка, 1961. – 319 с.
6. Грінченко Б. Словарь української мови URL: https://hrinchenko.com/slovar/znachenie-slova/1-a.html#show_point
7. Проект нової редакції українського правопису (1999): анкета для опитування фахівців. *Історія українського правопису XVI–XX століття*. Хрестоматія / упорядн. В.В. Німчук, Н.В. Пуряєва. Київ : Наукова думка, 2004. С. 561–570.
8. Німчук В. Доля проекту нової редакції «Українського правопису». *Українська мова*. 2004. № 1. С. 3–25.
9. В Острозькій академії відбулася лекція «Революція гідности як текст культури: 11 років опісля» Оксани Пухонської. URL: <https://www.oa.edu.ua/ua/info/news/2024/19-11-05>

СТАН ВИВЧЕННЯ ТЕРМІНОЛЕКСИКИ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ

STATE OF STUDY OF ENTREPRENEURSHIP TERMINOLOGY IN UKRAINIAN LINGUISTICS

Вайда М.М.,

*orcid.org/0009-0000-8884-669X**аспірант кафедри українського прикладного мовознавства**Львівського університету імені Івана Франка*

У даній статті було здійснено загальний аналіз стану вивчення термінолексики підприємництва в українському мовознавстві, його виклики та перспективи. Крім основних досягнень у дослідженні економічної термінології та термінів підприємницької діяльності зокрема, також було здійснено огляд загального рівня розробки цієї лексичної підсистеми.

Аналіз наукових праць показує, що основний період розвитку термінолексики підприємництва припадає саме на 1990-ті роки – період інтенсивних економічних змін та початку інтеграції економічної системи України у світові економічні процеси. Початок приватного бізнесу, значні економічні реформи, міжнародні ринкові відносини – усі ці фактори стали каталізатором розвитку лексики в економічній сфері та у підприємницькій діяльності зокрема. Потреба у точній фаховій комунікації зумовила унормування відповідних термінів. У кожній сфері економічної діяльності почала з'являтися велика кількість іншомовних термінів, що свідчить про розвиток міжнародних економічних відносин. Також, у статті бачимо, що термінолексика підприємництва – не ізольоване явище, вона формується на основі лексики суміжних галузей – економіки, права, менеджменту, фінансів, маркетингу тощо.

У статті також показано доробок українських мовознавців у розробці наукових підходів до вивчення цієї лексичної підсистеми. Ці дослідження торкаються питання запозичення, семантики, адаптації іншомовних термінів, перекладу та стандартизації. Важливими є дослідження словників та термінів радянського періоду, оскільки воно дозволяє побачити як розвивалась та занепадала економічна діяльність на території України в той період.

Стаття показує, що термінолексика підприємництва є активною та перспективною частиною української мови, яка постійно розвивається, оскільки відображає суспільно-економічні зміни в Україні та світі, а саме тому потребує детальнішого вивчення, унормування та стандартизації.

Ключові слова: підприємництво, лексика, економічні терміни, семантика, стандартизація.

This article provides a general analysis of the state of study of business terminology in Ukrainian linguistics, its challenges and prospects. In addition to the main achievements in the study of economic terminology and business terms in particular, a review of the general level of development of this lexical subsystem was also carried out.

The analysis of scientific works shows that the main period of development of business terminology falls precisely on the 1990s – a period of intensive economic changes and the beginning of the integration of the economic system of Ukraine into world economic processes. The beginning of private business, significant economic reforms, international market relations – all these factors became a catalyst for the development of vocabulary in the economic sphere and in business activity in particular. The need for accurate professional communication led to the standardization of relevant terms. In each sphere of economic activity, a large number of foreign-language terms began to appear, which indicates the development of international economic relations. Also, in the article we see that the terminological lexicon of entrepreneurship is not an isolated phenomenon, it is formed on the basis of the vocabulary of related fields – economics, law, management, finance, marketing, etc.

The article also shows the achievements of Ukrainian linguists in developing scientific approaches to the study of this lexical subsystem. These studies touch on the issues of borrowing, semantics, adaptation of foreign language terms, translation and standardization. The study of dictionaries and terms of the Soviet period is important, since it allows us to see how economic activity developed and declined in the territory of Ukraine during that period.

The article shows that the terminological lexicon of entrepreneurship is an active and promising part of the Ukrainian language, which is constantly developing, since it reflects socio-economic changes in Ukraine and the world, and therefore requires more detailed study, normalization and standardization.

Key words: entrepreneurship, vocabulary, economic terms, semantics, standardization.

Постановка проблеми. Глобальні економічні зміни та розвиток підприємницької діяльності в Україні зумовлюють трансформаційні процеси професійної термінології, яка відіграє ключову роль в ефективності бізнес середовища. Попри наявність великої кількості досліджень та наукових праць загальноекономічної лексики, термінологія

підприємництва все ще залишається недостатньо вивченою з лінгвістичної точки зору. Це зумовлює необхідність у її чіткій класифікації, унормуванні вживання термінів і створенні професійних лексикографічних ресурсів. Звідси виникає потреба дослідити стан вивчення термінолексики підприємництва в українському мовознавстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українське мовознавство вивчають багато науковців, про що свідчить чимала кількість наукових праць та досліджень. З розвитком економічних відносин чимало іншомовних запозичень проникли в українську мову. Процеси адаптації таких запозичень дослідила В. Товстенко («Адаптація іншомовних економічних термінів у сучасній українській літературній мові») та Г. Вознюк («Чужослови в системі української фінансово-економічної термінології: проблеми адаптації»). Вони акцентували увагу саме на труднощах системної адаптації іншомовної економічної лексики в українське мовне середовище [2].

Такі науковиці, як Г. Мудренко та О. Алісеєнко («Запозичення як один з динамічних шляхів поповнення нової економічної лексики в українській мові») вказують на те, що із впровадженням світових практик та бізнес моделей є закономірним процес поповнення національної лексики запозиченими термінами [17, с. 12]. В. Авраменко та Н. Цимбал займались вивченням структури, семантики та функції української економічної лексики [1]. Л. Гула досліджувала особливості торговельно-економічної лексики XIV–XVIII ст. [6]. М. Кузів та Т. Паничок працювали над дослідженням семантичних особливостей німецької економічної лексики для виявлення запозичень [13]. Також О. Чорна досліджувала історичний аспект входження іншомовних податкових термінів в українську мову [19].

Постановка завдання. У пропонованій статті здійснено аналіз наукових праць та стану вивчення термінології підприємництва в українському мовознавстві.

Виклад основного матеріалу. Термінологія підприємництва розглядається як складова загальної економічної терміносистеми, тому її дослідження тісно пов'язане з аналізом запозичень, семантичних змін і функціонального вживання економічної лексики. Ще у 1990-х роках мовознавці зосереджували увагу переважно на структурі економічних термінів, способах їх утворення та особливостях використання у науковому та публіцистичному стилях.

На концептуальному рівні проблематика термінології підприємництва розглядалася як складова ширшої галузевої терміносистеми, що включає економіку, менеджмент, бізнес-комунікацію, маркетинг, фінанси та інші суміжні сфери. Такий міждисциплінарний характер зумовлює необхідність тісної співпраці між фахівцями з філології, економіки та термінографії.

У дорадянський період становлення української термінології підприємництва відбувалася непослідовно і переважно в межах торговельно-економічної лексики. У мовознавчих дослідженнях з історії мови зафіксовано вживання термінів, пов'язаних з ремісництвом, торгівлею, обміном та іншими аспектами економічної діяльності. Значний внесок у систематизацію цих лексичних одиниць зробила Л. Гула, яка у своїй дисертаційній роботі проаналізувала торговельно-економічну лексику XIV–XVIII століть і окреслила історичні підвалини для подальшого становлення термінології підприємництва [6].

У 1930-х роках з'явилися перші спеціалізовані словники бізнес-лексики, зокрема «Словник ділової мови» за редакцією М. Дорошенка, М. Станиславського та В. Страшкевича, де вперше було упорядковано терміни, пов'язані з трудовою організацією, комерцією та обліком [8, с. 97]. Серед вагомих праць того періоду важливо згадати дослідження І. Гавриша, присвячене науковому стилю 1920-х та 1930-х років, де висвітлено процес формування національної наукової мови, зокрема економічної термінологічної лексики [3]. Однак, подальший розвиток цієї термінології був значною мірою обмежений через ідеологічний контроль у СРСР, де вивчення підприємницької діяльності як явища та бізнесової мови вважалося недоцільним і навіть небезпечним.

Значне, хоч і часткове, повернення до дослідження наукового стилю української мови, зокрема термінологічної лексики, відбулося лише у 1960–1980-х роках. Про це свідчать дослідження Ірини Кочан, яка вивчала стан українського термінознавства в цей період, підкреслюючи його системність і методологічну зрілість [10, с. 26].

Проголошення незалежності України в 1991 році стало переломним моментом для розвитку термінології загалом і термінології підприємництва зокрема. Відтоді термінотворення стало орієнтуватися на практичні потреби економіки, освіти та державного управління. Ідеологізовану лексику радянської доби почали замінювати нові, функціонально значущі терміни, часто запозичені з англійської, німецької та французької мов. У цей час важливу роль почали відігравати термінологічні словники, зокрема «Словник термінів ринкової економіки» під редакцією В. Науменка [17] та «Фінансово-економічний словник» С. Миронюк, які сприяли стабілізації терміновживання й уніфікації понять [15].

Паралельно активно розвивався лексикографічний напрям у термінознавстві: праці

В. Широкова та його колеги стали методологічною базою для опису термінів бізнесу, маркетингу та економіки [23]. Інтерес до галузевих терміносистем в цей час помітно зростає: Ірина Кочан зауважує, що саме з 1991 року в українському мовознавстві формується стійка традиція аналізу економічної термінології як окремого об'єкта [10, с. 25]. Протягом останніх десяти років фіксується оновлення підходів до дослідження термінології підприємництва, спричинене як розвитком економіки, так і трансформаціями у мовознавстві. Сучасні студії дедалі частіше зосереджені на семантиці термінів, стилістичних особливостях, динаміці запозичень і проблемах унормування термінів в умовах цифровізації. Одним із важливих напрямів дослідження термінології підприємництва є вивчення структури та семантики іншомовних економічних запозичень, які активно проникають в українську мову під впливом глобалізаційних процесів. У цьому контексті В. Товстенко аналізує не лише фонетичні та морфологічні зміни іншомовних термінів, а й розглядає тенденцію до формування нових одиниць за іноземними моделями [21, с. 119].

Системний аналіз бізнес-термінології представлено у дослідженні І. Шелепкової, яка розглядає терміносистему бізнесу як комплексне мовне утворення з визначеною структурою, семантичною та функціональною організацією [25, с. 179].

До важливих аспектів вивчення термінології належить і дослідження мовних механізмів формування термінології менеджменту, а також аналіз специфіки маркетингової лексики в роботі Д. Шапрани [21].

У 2021 році Ю. Гунченко у своїй статті звертає увагу на морфологічні характеристики складених іменників-термінів в економічній терміносистемі, наголошуючи на необхідності поєднання лінгвістичних та економічних методів у процесі аналізу [7, с. 51].

Окрему увагу науковці приділяють зростанню кількості дисертацій, які присвячені вивченню підприємницької термінології. Так, Т. Прудникова досліджує вплив соціальних трансформацій на формування економічної лексики в українській мові, а Л. Гула простежує еволюцію торговельно-економічної термінології від середньовіччя до сьогодення [6].

Значне зацікавлення викликають стилістичні та прагматичні характеристики вживання економічних термінів у ЗМІ. Зокрема, Г. Чорновол аналізує особливості використання сучасної

економічної лексики в періодиці, підкреслюючи розмивання меж між науковим і публіцистичним стилями [20].

Цифрові методи корпусного аналізу дедалі частіше застосовуються у вивченні економічної термінології. Зокрема, О. Мриглод, С. Назаровець та С. Козменко провели кількісне дослідження українських економічних текстів із термінознавчого погляду, використовуючи дані з Crossref та інших міжнародних ресурсів [24]. Ці дослідження поєднують методики лінгвістики, інформатики та економіки, що відкриває нові можливості для аналізу лексики бізнесу.

Серед провідних академічних осередків, де систематично досліджується термінологія підприємництва, варто виокремити:

- Львівський національний університет імені Івана Франка, де працюють такі науковці, як І. Кочан, О. Кримець та В. Широков [11; 13; 26];
- Ужгородський національний університет, представлений роботами І. Шелепкової та Л. Симоненко [25; 20].

Науковці з Києва, Харкова, Дніпра та Острога також активно долучаються до вивчення та формування спеціалізованої термінології підприємництва.

У 2010–2020-х роках дослідження термінології підприємництва вийшли на новий рівень, який проявив себе у міждисциплінарному підході, цифрових лінгвістичних інструментах та прагненні до міжнародної термінологічної узгодженості. Сучасний етап характеризується посиленням інтересом до системного аналізу економічної термінології як складника наукового стилю, розбудови галузевих терміносистем, лексикографічного опису й вивчення когнітивних, семантичних і стилістичних параметрів термінів.

Серед основних векторів – дослідження підприємницької термінології у контексті професійної бізнес-мови, з урахуванням її функціонування в освітньому, медійному та цифровому просторах. Частина публікацій акцентує увагу на проблемах інтеграції англійських запозичень у норми української мови та питаннях термінологічної множинності. Наприклад, у працях В. Авраменка та Ю. Гунченко [1; 7] здійснено глибокий аналіз структури сучасної української бізнес-термінології, окреслено активне застосування словотвірних моделей та іншомовних елементів.

Окрему увагу приділено семантичній класифікації термінів. У статті Г. Чорновол [21] обґрунтовано поділ термінів підприємницької

сфери за рівнем спеціалізованості, що сприяє оптимізації навчальних матеріалів для студентів вищих навчальних закладів.

У лексикографії продовжується доповнення та модернізація словникових джерел. Нові видання активно впроваджуються у навчальний процес та бізнес-комунікацію. Г. Чорновол також аналізує будову цифрових словників та їхню функцію у професійній комунікації.

Науковий інтерес у 2010–2020-х роках значною мірою зосереджено на термінології. Особливої уваги заслуговує дослідження І. Шелепкової, присвячене підприємницькій термінології в сучасній українській мові. Авторка проаналізувала лексико-семантичну структуру терміносистеми та розкрила особливості функціонування термінів у різних комунікативних сферах – академічній, освітній, медійній [22].

У цей же період спостерігається зростання інтересу до порівняльного аспекту термінології: проводяться студії щодо перекладних еквівалентів англійських, французьких та німецьких бізнес-термінів в українській мові, що простежується, зокрема, у праці М. Кузів та І. Паничок [14]. Водночас помітною є роль цифрових технологій у термінознавчих дослідженнях. Залучення електронних корпусів текстів та програм для автоматизованого лексичного аналізу дозволяє виявляти частотність, типові колокації та семантичні варіації термінів у реальному вживанні.

Попри помітні напрацювання, дослідження термінології підприємництва в українській лінгвістиці залишаються актуальними й потребують систематизації та розвитку. Серед основних викликів сучасного етапу варто відзначити:

1. Термінологічну нестійкість та варіативність. У мові бізнес-комунікації часто трапляються синонімічні конструкції, дублети та неповно адаптовані запозичення – приміром, стартап / стартап-проект / нове підприємство, венчурний капітал / ризиковий капітал тощо. Така розмаїтість ускладнює уніфікацію й викладання термінології.

2. Англomовний вплив і проблема іншомовних запозичень. Через орієнтацію бізнес-сфери на глобальні процеси активно засвоюються англійські терміни, не завжди адаптовані відповідно до норм української мови. Це призводить до калькування, семантичної нечіткості та витіснення українських відповідників.

3. Відсутність уніфікованої терміносистеми. Сучасні словники та галузеві стандарти часто дублюють терміни або містять супе-

речливі тлумачення, що ускладнює побудову сталої й системної терміносистеми. Відсутність чіткого розмежування між загальноекономічною та підприємницькою лексикою перешкоджає ефективному функціонуванню термінів у науковій і практичній площинах.

4. Недостатнє відображення мовної практики. Значна частина термінознавчих досліджень зосереджена на теоретичному аналізі, не враховуючи реальні умови функціонування термінів у живому підприємницькому спілкуванні. Такий підхід обмежує уявлення про динаміку термінів у бізнес-комунікації, маркетингу, цифровому підприємстві, стартап-пітчінгах тощо.

5. Обмежений лексикографічний супровід. Наявні тлумачні й перекладні словники недостатньо відображають новітні явища підприємництва, зокрема пов'язані з цифровими бізнес-моделями, фінансовими технологіями (fintech), краудфандингом. Це актуалізує необхідність створення електронних термінологічних ресурсів з регулярними оновленнями баз даних.

Перспективи досліджень.

1. Уніфікація та кодифікація. Необхідно розробити верифіковані галузеві словники, стандартизовані глосарії для освітніх програм і бізнес-структур, що забезпечить уніфікацію вживання термінів.

2. Цифрове та корпусне мовознавство. Застосування методів корпусного аналізу, аналізу big data та цифрових бізнес-текстів дозволить вивчати функціонування термінів у реальному середовищі.

3. Міждисциплінарний підхід. Синтез термінознавчих підходів з економікою, соціологією, маркетингом і ІТ сприятиме цілісному розумінню термінів як інструментів комунікації та управління.

4. Інтернаціоналізація досліджень. Дослідження зіставного характеру (українсько-англійські, українсько-німецькі тощо) сприятимуть удосконаленню перекладу фахової літератури та інтеграції української терміносистеми в міжнародний простір.

5. Розвиток цифрових термінобаз. Створення інтерактивних електронних словників із прикладами вживання, мультимовним супроводом і тематичною структурою підвищить доступність і релевантність термінологічних знань для фіхівців.

Висновки. Отже, дослідження що термінологіки підприємництва в українському мовознавстві ще не набула достатньої системності.

Попри наявні напрацювання в галузі економічної термінології, підприємницька лексика залишається фрагментарно вивченою. Серед основних труднощів – неуніфікація терміносистеми, недостатня орієнтація на мовну практику, обмежений лексикографічний супровід.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у аналізі можливостей застосування міждисциплінарного підходу у вивченні підприємницької терміносистеми та у розвитку інтерактивних термінологічних ресурсів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Авраменко В. І., Цимбал Н. А. Власна українська економічна термінологія: структура, семантика, функції. Ужгород : Закарпатські філологічні студії, 2023. Вип. 28. С. 9–13.
2. Вознюк Г., Наконечна Г. Чужослови в системі української фінансово-економічної термінології: проблеми адаптації. Львів : Вісник Національного університету «Львівська політехніка», 2016. № 842. С. 48–50.
3. Гавриш І. В. Розвиток українського наукового стилю 20-30-х років XX століття : монографія. Харків, 2001. 198 с.
4. Гончаров С. В., Кушнір Н. В. Тлумачний словник економіста. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 264 с.
5. Гордійчук О. В. Традиція дослідження абстрактної лексики в українському мовознавстві. Київ : Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія», 2016. 189 с.
6. Гула Л. І. Словотвірно-структурні особливості торговельно-економічної лексики української мови XIV–XVIII ст. Кропивницький, 2018. Вип. 165. С. 398–404.
7. Гунченко Ю. В. Особливості комплексного дослідження економічної термінологічної лексики на матеріалі складних іменників-економічних термінів. Одеса : Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету, 2021. Вип. 48 (т. 4). С. 49–51.
8. Дорошенко М., Станиславський М., Страшкевич В. Словник ділової мови. Київ, 1930-ті рр. 340 с.
9. Кияк Т. Р. Мовна політика і термінознавство. Львів : Вісник Національного університету «Львівська політехніка», 2004. С. 21–27.
10. Кочан І. М. Українське термінознавство 1960-1990-х років. Львів : Вісник Національного університету «Львівська політехніка», 2012. С. 24–28.
11. Кочан І. М. Дослідження галузевих терміносистем в українському термінознавстві : монографія. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2017. 136 с.
12. Кринець О. М. Термінологізація та детермінологізація як результат взаємовпливу мовної та наукової картини світу. Львів : Національний університет «Львівська політехніка», 2015. № 817. С. 36–40.
13. Кузів М. З., Паничок Т. Я. Німецька економічна термінологія: структурно-семантичні особливості. Острого : Наукові записки Національного університету «Острозька академія», 2023. № 17(85). С. 126–129.
14. Лаптії Т. М. Наукові підходи до визначення економічної сутності сучасного підприємництва. Дніпро : Вісник Дніпропетровського університету, 2013. № 23 (7). С. 180–185.
15. Миронюк С. Г., Юнін О. С., Юнін І. О. Фінансово-економічний словник. Київ : Центр учбової літератури, 2018. 376 с.
16. Мудренко Г. А., Алісеєнко О. М. Запозичення як один із динамічних шляхів поповнення нової економічної термінології в українській мові : матеріали наукової конференції, Ужгород, 2020. С. 45–53.
17. Науменко В. І., Вишніченко І. А., Харитоненко С. В. Словник термінів ринкової економіки. Київ : Глобус, 1996. 288 с.
18. Товстенко В. Р. Адаптація іншомовних економічних термінів у сучасній українській літературній мові. Київ : Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, 2017. Вип. 9. С. 7–15.
19. Чорна О. В. Вхідження іншомовних податкових термінів в українську мову: історичний аспект. Ужгород : Закарпатські філологічні студії, 2020. Вип. 14. С. 234–238.
20. Чорновол Г. В. Новітня економічна термінологія та її стилістичне вживання в сучасній українській мові. Київ : Національна академія наук України, Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні, 2004. 216 с.
21. Шапран Д. П. Сучасна українська термінологія маркетингу: семантика і прагматика : монографія. Дніпро, 2005. 174 с.
22. Шелепкова І. М. Лінгвістичний аналіз української термінології бізнесу як цілісної системи. Ужгород : Закарпатські філологічні студії, 2023. Вип. 30. С. 176–181.
23. Широков В. А. Лінгвістичні та технологічні основи тлумачної лексикографії. Київ: Довіра, 2010. 320 с.
24. Mryglod O., Nazarovets S., Kozmenko S. Universal and specific features of Ukrainian economic research: publication analysis based on Crossref data. Economy and Society. 2021. № 3. P. 45–57.

АКАДЕМІЧНЕ ПИСЬМО КРІЗЬ ПРИЗМУ НАРАТИВУ: ПРИКЛАД ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ НАУКИ У ПРАЦЯХ РОБЕРТА САПОЛЬСЬКІ

ACADEMIC WRITING THROUGH THE LENS OF NARRATIVE: THE CASE OF SCIENCE POPULARIZATION IN THE WORKS OF ROBERT SAPOLSKY

Венгринюк М.І.,

orcid.org/0000-0002-4597-4250

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри філології та перекладу

Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

У статті розглянуто специфіку використання наративу як інструменту популяризації наукових знань. Об'єктом аналізу обрано тексти Роберта Сапольскі, зокрема його видання «Біологія поведінки. Причини доброго і поганого в нас», що є яскравим прикладом вдалого поєднання наукової точності з літературною образністю та емоційним впливом. Проведене дослідження доводить, що Роберт Сапольскі вміло використовує наративні стратегії, тактики і прийоми для перетворення складного наукового матеріалу на доступну, емоційно насичену та інтелектуально привабливу розповідь.

Теоретичне підґрунтя проведеного дослідження спирається на праці в галузі наратології, когнітивної лінгвістики та теорії науково-популярного дискурсу. У статті наголошено на тому, що наратив – це багатовимірний конструкт, який не лише виконує функцію передання інформації, а й структурує досвід, формує смислові зв'язки, забезпечує когнітивну та емоційну залученість читача, слугуючи ефективним засобом комунікації в науковому дискурсі. Використання наративу в академічному тексті, з одного боку, формує простір довіри між науковцем і читачем, з іншого – сприяє глибшому осмисленню понять, які традиційно вважаються складними для неспеціалізованої аудиторії.

У статті основну увагу приділено ідентифікації та опису різних типів наративів: персонального, метафоричного, сценарного, експериментально-описового, автобіографічного, історико-культурного та реконструктивного. Закцентовано на функційному навантаженні різних типів оповіді.

Наголошено на тому, що подальше дослідження різноманітних наративних стратегій, тактик і прийомів в академічному тексті сприятиме розвитку гуманітарного потенціалу наукової комунікації та ефективнішому залученню суспільства до наукових дискусій.

Ключові слова: наратив, наративні стратегії, тактики і прийоми, академічне письмо, типи наративу, функційне навантаження наративу, популяризація науки.

The article explores the specifics of using narrative as a tool for science popularization. The object of analysis is the works of Robert Sapolsky, particularly his book *Behave: The Biology of Humans at Our Best and Worst*, which serves as a vivid example of successfully combining scientific accuracy with literary expressiveness and emotional resonance. The conducted study demonstrates that Robert Sapolsky skillfully employs narrative strategies, tactics, and techniques to transform complex scientific material into accessible, emotionally engaging, and intellectually compelling storytelling.

The theoretical foundation of this study is based on seminal works in the fields of narratology, cognitive linguistics, and the theory of popular science discourse. The article emphasizes that narrative is a multidimensional construct that not only serves the function of conveying information but also structures experience, forms semantic connections, ensures the reader's cognitive and emotional engagement, and acts as an effective means of communication in scientific discourse. The use of narrative in academic texts creates, on the one hand, a space of trust between the scientist and the reader, and on the other hand, facilitates a deeper understanding of concepts traditionally considered difficult for a non-specialist audience.

The article focuses on identifying and describing various types of narratives: personal, metaphorical, scenario-based, experimental, autobiographical, historical-cultural, and reconstructive. Special attention is paid to the functional roles these narrative types perform.

The study concludes that further exploration of narrative strategies, tactics, and techniques in academic writing will enhance the humanistic potential of scientific communication and promote broader public engagement in scientific discourse.

Key words: narrative, narrative strategies, tactics and techniques, academic writing, types of narrative, narrative function, science popularization.

Постановка проблеми. У сучасному академічному дискурсі дедалі гостріше постає питання ефективної комунікації між автором і читачем, а тому зростає попит на наукові тексти, які поєднують точність академічного письма з елементами

художності, доступності та емоційного залучення. У цьому контексті особливого значення набуває аналіз наративних стратегій, тактик і прийомів, що дозволяють перетворити академічну інформацію на зрозумілу й переконливу оповідь. Одним

із найяскравіших прикладів такого поєднання є наукові праці Роберта Сапольскі, які переконливо демонструють, що за допомогою наративу можна глибше пояснити складні біологічні та поведінкові концепти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичне підґрунтя нашого дослідження спирається на праці в галузі наратології, когнітивної лінгвістики та теорії науково-популярного дискурсу [1; 2; 3; 4; 5; 6]. Це дозволяє розглядати наратив як комплексний інструмент, що забезпечує ефективний діалог між науковцем та читацькою аудиторією.

У широкому розумінні наратив – це сукупність пов'язаних між собою реальних чи вигаданих подій, фактів або вражень, які складають оповідний текст. На думку Я. В. Бистрова, «нاراتив – це зафіксована у формі тексту розповідь про взаємопов'язані події, які відбуваються в певних просторово-часових рамках і в яких беруть участь персонажі, автор або наратор» [2, с. 28].

З. Б. Шелковнікова наголошує на важливості вивчення наративу в контексті наукового дискурсу. На переконання дослідниці, одним із засобів персоналізації викладу, візуалізації абстрактного та самопозиціонування автора є саме використання наративних структур. З. Б. Шелковнікова пропонує поняття «науковий наратив», який визначає як «інтенціональний, послідовний, зв'язний, подієвий дискурс, що містить логічну креативність та інтригу, а також надає якісну інформацію, яка, вочевидь, переважає кількісні факти» [7, с. 191]. Дослідниця виділяє два основних типи наративів в мові науки – структурно-композиційні та аргументативні. До структурно-композиційних належать: наратив-анонсування, наратив-флешбек, наратив-дигресія, наратив-підсумовування. До аргументативних наративів належать: наратив екземпліфікація, наратив пояснення та уточнення, наратив каузації, наратив посилення на авторитети [7, с. 192].

На нашу думку, наратив у мові науки – це багатовимірний форма академічного викладу, що інтегрує елементи розповіді у структуру наукового дискурсу з метою перетворення складної інформації на доступну, емоційно залучену й інтелектуально привабливу оповідь. Такий наратив слугує інструментом популяризації знань, створення довіри між дослідником і читачем, а також виконує функцію формування когнітивного зв'язку та активізації гуманітарного потенціалу наукової комунікації.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у виявленні та аналізі різних типів на-

ративів, які використовує Роберт Сапольскі для популяризації наукових знань у виданні «Біологія поведінки. Причини доброго і поганого в нас».

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи творчість Роберта Сапольскі як приклад наукового письма, побудованого на наративних стратегіях, варто насамперед розглянути специфіку текстових прийомів, які забезпечують у його працях ефективну комунікацію між автором-науковцем і широкою читацькою аудиторією. У центрі нашого дослідження – ідентифікація різних типів наративів, які перетворюють складну наукову інформацію на емоційно насичену, інтелектуально привабливу й культурно релевантне висловлювання. Для цього звернімося до окремих фрагментів видання «Біологія поведінки. Причини доброго і поганого в нас» [8], де автор уміло комбінує різні типи оповіді. Проаналізуємо їх детальніше.

1. Персональний наратив з елементами художньої уяви:

Уява завжди малює мені картину: ми, загін відчайдухів, із боєм проклали собі дорогу в його таємний бункер. Ну гаразд, це ж фантазія, дамо їй розгулятися. Я сам, власноруч, знешкодив його елітарну охорону і вдерся в бункер з автоматичною гвинтівкою наготові. Він кидається до свого «люгера»; я вибиваю його з руки. Він тягнеться до пігулки з ціаністим калієм, яку тримає біля себе, щоб не потрапити до рук ворога. Її я теж вибиваю. Він люто гарчить, атакує з надприродною силою. Ми боремося; мені вдається взяти гору, притиснути його до підлоги й надіти наручники. «Адольфе Гітлер, – урочисто проголошую я. – Вас заарештовано за злочини проти людяності» [8, с. 6].

Наративна стратегія, яку застосовує автор, – створення драматичної сцени через особисту фантазію з метою емоційного залучення читача до комунікативної взаємодії. Ключовий наративний прийом – я-розповідь з елементами пригодницького жанру. На нашу думку, наративна стратегія передбачає реалізацію кількох авторських інтенцій – привернути увагу читача до книги, встановити довірливий тон оповіді, продемонструвати людяність науковця, створити контраст між уявою та науковою реальністю. Наратив має щонайменше чотирирівневу структуру. Так, текст починається зі вступної фрази-рамки («Уява завжди малює мені картину»), далі дослідник вводить метанаративний коментар («Ну гаразд, це ж фантазія, дамо їй розгулятися»), що запускає динамічну послідовність дій. Потім текст довершує драматична кульмінація з прямою мовою. З-поміж наративних засобів, які застосо-

вує автор-науковець, можна назвати такі: нарація від першої особи («я», «мені»), використання теперішнього часу для створення ефекту присутності («він кидається», «я вибиваю його з руки», «він тягнеться до пігулки з ціаністим калієм», «її я теж вибиваю», «він люто гарчить, атакує з надприродною силою» тощо), деталізація для забезпечення реалістичності («люгер», «пігулка з ціаністим калієм»), опора на кінематографічну техніку монтажу епізодів, градація напруги шляхом введення в текст простих речень. Цей текст скріплює міцний інтертекстуальний каркас. Автор імпліцитно відсилає нас до пригодницьких фільмів та літератури, де простежується героїчний наратив періоду Другої світової війни.

Використовуючи таку наративну стратегію, автор-науковець не тільки створює ефект співприсутності, а й забезпечує баланс між серйозністю теми та легкістю викладу, здійснюючи підготовку читача до засвоєння складного наукового матеріалу. У тексті реалізуються такі наративні функції: розважальна (захоплення уваги), емоційна (створення емпатії), контекстуальна (встановлення рамок розповіді), метанаративна (рефлексія над процесом уяви).

Якщо перший наратив демонструє силу уяви та її роль у створенні емоційного зв'язку з читачем через драматичну сцену захоплення Гітлера, то наступний фрагмент переносить нас у світ наукової метафорики. Обидва уривки об'єднує майстерне використання образності для пояснення складних концепцій. Проаналізуємо особливості актуалізації метафоричного наративу в тексті.

2. Метафоричний наратив:

Кора головного мозку – осяйний, логічний, аналітичний діамант у короні рівня 3. Більшість сенсорної інформації плине туди на розкодування. Саме звідти м'язи отримують команду рухатися; саме там відбувається розуміння і творення мови; зберігаються спогади; там закріпилися просторові та математичні навички; там ухвалюються виконавчі рішення. Вона вивищується над лімбічною системою, підтримуючи філософів щонайменше з часів Декарта, який підкреслював дихотомію між мисленням та емоціям [8, с. 50].

У наведеному сегменті автор використовує розгорнуту метафору з метою візуалізації абстрактного концепту. Наративний прийом – поетичне порівняння в науковому контексті. Цей фрагмент тексту демонструє майстерне поєднання наукового змісту з художньою формою, де метафорична мова служить інструментом пояснення складних нейробіологічних концепцій.

Автор створює багаторівневий наратив, який працює одночасно на різних рівнях сприйняття – від простого візуального образу до складних філософських концепцій.

Центральний образ «діамант у короні» формує відразу кілька смислових шарів: він підкреслює як ієрархічне положення кори головного мозку (вершина, корона), так і її функціональні характеристики (прозорість логіки, багатогранність можливостей, цінність). Епітети «осяйний, логічний, аналітичний» підсилюють цю метафору, створюючи образ досконалого інструменту пізнання.

Автор майстерно використовує динамічні метафори для опису процесів: інформація «плине» – це створює образ безперервного потоку даних, підкреслюючи плинність когнітивних процесів. Дієслова «вивищується», «підтримуючи» формують просторову вертикаль, яка відображає не лише анатомічне розташування, але й концептуальну ієрархію функцій мозку.

Особливо цікавим є те, як автор пов'язує нейробіологічний опис із філософською традицією, згадуючи Декарта. Це створює історичний місток між сучасним науковим розумінням і класичною філософською думкою, демонструючи те, як метафоричне мислення може об'єднувати різні галузі знань.

Загалом така складна метафорична конструкція робить текст доступним для широкого кола читачів, зберігаючи при цьому наукову точність і глибину викладу.

Якщо метафоричний наратив спирається на художню силу уяви для формування абстрактних концептів, таких як «діамант у короні», то сценарний підхід переносить ці концепти у світ реального досвіду, пропонуючи читачеві уявити себе в умовах критичної ситуації. Метафори дозволяють відчувати масштаб і значущість феномену, а сценарії занурюють у конкретику, демонструючи те, як ці абстракції працюють у реальних обставинах. Проаналізуємо сценарний наратив.

3. Сценарний наратив:

Уявіть, що хтось заскочив вас у тісному провулку поганого району міста і націлив на вас дуло пістолета, щоб пограбувати. Після цього, залежно від обставин, пістолет може бути сигналом, а тісний провулок – контекстом, або навпаки: сигналом – провулок, а контекстом – поганий район міста [8, с. 72–73].

Наративна стратегія, представлена в цьому тексті, пов'язана зі створенням уявного сценарію. Ключова функція наративу – моделювання ситуації для пояснення теорії. Текст побудований як драматична мікросцена з чіткими складовими

частинами: дійові особи (нападник і потенційна жертва), локація (тісний провулок у поганому районі), конфліктна ситуація (загроза пограбування), знаряддя загрози (пістолет).

Сценарій ефективно переводить абстрактну теорію в площину конкретного досвіду, демонструє динамічність процесу сприйняття загрози, а також пояснює взаємозв'язок між різними рівнями когнітивного оброблення інформації. Крім того, наратив апелює до базових інстинктів виживання, що робить його особливо ефективним для запам'ятовування теоретичного матеріалу.

Цей мікросегмент демонструє ефективно використання уявного сценарію для пояснення складних когнітивних концепцій, де через конкретну життєву ситуацію автор показує абстрактні механізми сприйняття та інтерпретації загрози.

Як бачимо, у сценарному наративі ключовим інструментом є залучення читача через емпатію. Змодельована небезпечна ситуація у провулку пробуджує базові інстинкти, змушуючи читача «відчувати» її через особисте переживання.

Однак якщо сценарій викликає емоційний відгук, то експеримент формує доступ читача до наукового процесу. Обидва наративи доповнюють один одного: драматизм сценарію створює інтерес до проблеми, а опис експерименту дозволяє побачити її наукове підґрунтя. У цьому взаємодоповненні наративів народжується глибше розуміння складних когнітивних процесів, які відбуваються в мозку людини. Розгляньмо експериментально-описовий наратив детальніше.

4. Експериментально-описовий наратив:

Мавпа засвоїла: якщо натиснути на важіль 10 разів, вона отримає у винагороду одну родзинку. Щойно це сталося, у прилеглому ядрі виділяється 10 «порцій» допаміну. А тепер – сюрприз! – мавпа натискає на важіль 10 разів й отримує дві родзинки. Ого! Виділяється 20 «порцій» допаміну. Далі мавпа отримує платню по дві родзинки, проте величина допамінової реакції повертається до 10 «порцій». А тепер винагородить мавпу лише однією родзинкою, і кількість допаміну, яка виділятиметься, зовсім впаде.

Чому? Це наш світ звикання, у якому ніщо не буває так само прекрасним, як того першого разу [8, с. 111].

У тексті представлено покроковий опис експерименту з метою демонстрації наукового принципу. Розповідь побудована навколо чітко описаного експерименту, де поведінка мавпи служить моделлю для ілюстрації психологічних та нейрофізіологічних механізмів. Текст акцен-

тує увагу на ключовому психологічному явищі – звиканні, яке підкріплюється як поведінковими, так і нейрофізіологічними змінами. Ключовий наративний прийом, який застосовує дослідник, – послідовна розповідь з елементами наукового звіту. Автор ілюструє послідовну зміну в реакції мозку – від першого сильного сплеску допаміну до повернення до базового рівня і подальшого падіння. Використання кількісних характеристик («10 порцій допаміну», «20 порцій допаміну») додає наочності тексту. Автор робить узагальнення про те, що «ніщо не буває так само прекрасним, як того першого разу». Це додає тексту філософської глибини, переносячи опис від експерименту до універсального людського досвіду. Так, реакції мавпи на винагороду подано через призму емоційного та фізіологічного досвіду, що дозволяє читачеві провести аналогію з людською поведінкою.

Останнє речення про «світ звикання» переносить експериментальний контекст у ширший, екзистенційний вимір. Це дозволяє читачеві побачити паралелі між мавпою й власними переживаннями, роблячи текст рефлексивним і емоційно залученим. Як бачимо, цей фрагмент успішно поєднує наукову інформацію з художнім підходом, що забезпечує глибину сприйняття й утримує інтерес читача.

Однак за сухими експериментальними даними завжди стоїть особиста історія дослідника, який присвятив життя вивченню загадок мозку. Розгляньмо особливості репрезентації в тексті автобіографічного наративу.

5. Автобіографічний наратив:

Упродовж багатьох десятиліть я вивчав гіпокампи. Він був добрим до мене; мені подобається думати, що я до нього теж. Однак тепер мені здається, що у свій час я схибив у виборі. Мабуть, варто було досліджувати лобову частку. Бо це найцікавіша частина мозку [8, с. 76].

Наративна стратегія, представлена в цьому тексті, спрямована на розкриття особистого досвіду дослідника з метою надання науковій розповіді людського виміру. Ключовий наративний прийом – застосування професійної рефлексії. Автор демонструє відвертість, самоіронію, здатність до критичної самооцінки, емоційне занурення в дослідження. Щоб зменшити комунікативну дистанцію з читачем, зробити текст цікавим і доступним, Роберт Сапольскі вдається до персоніфікації наукового об'єкта: гіпокампи наділяє людськими якостями («був добрим до мене»), трансформує його в персонажа розповіді і виявляє до нього емоційне ставлення.

Важливим елементом є темпоральність наративу. Так, автор простежує довгу траєкторію свого дослідницького досвіду («упродовж багатьох десятиліть»), що надає оповіді глибини та достовірності. Контраст між минулим досвідом та теперішніми роздумами створює додаткову напругу.

Автор також використовує прийом внутрішньої полеміки. Він відверто говорить про те, що навіть досвідчені науковці можуть мати сумніви та переосмислювати свій професійний шлях.

Особистий досвід дослідження стає ключем до розуміння складних біографічних траєкторій. Далі розгляньмо особливості побудови наративу-реконструкції.

6. Наратив-реконструкція:

Розтин підтвердив правильність його здогадів: на мигдалину Вітмена тиснула пухлина – гліобластома. Чи «спричиняла» пухлина напади насильства? У тому розумінні, що безпосередньо мигдалоїдна пухлина зробила з нього вбивцю, то, мабуть, ні. Супутні фактори ризику підсилювали його неврологічні проблеми. У дитинстві Вітмена лупцював батько; те саме відбувалося в нього на очах з матір'ю, братами й сестрам [8, с. 58].

У представленому сегменті тексту автор використовує реконструкцію реального випадку з метою демонстрування причинно-наслідкових зв'язків. Ключовий наративний прийом – документальна розповідь. Текст будується на перетині різних контекстуальних зв'язків – медичного (пухлина мигдалини, яка може впливати на емоційну регуляцію), соціального (середовище насильства та домінування батька як травматичний чинник) та психологічного (наслідки дитячих травм, що потенційно спровокували агресивність у дорослому віці).

Автор акцентує увагу на складному питанні: чи можна виправдати вчинки героя лише медичними чи соціальними чинниками? Це відкриває дискусію про межі впливу біології та середовища на поведінку людини, що й підсилює драматизм розповіді. Автор непрямо звертається і до етичних питань: чи можна вважати людину повністю відповідальною за свої дії, якщо на них вплинули зовнішні (наприклад, сімейні) та внутрішні (медичні) фактори?

Як бачимо, автор застосовує метод документальної реконструкції, щоб забезпечити автентичність і достовірність викладеної історії.

Від індивідуальної історії перейдімо до розкриття культурного контексту, який формує наше сприйняття. Проаналізуймо історико-культурний наратив.

7. Історико-культурний наратив:

Якось під час концерту органної музики в соборі, коли я сидів і вкривався сиротами посеред того цунамі звуку, мене раптом осяяла думка: для середньовічного селянина це мав би бути один із найгучніших звуків, коли-небудь створених людиною; він навіював таке благоговіння, яке нам сьогодні несила уявити. Не дивно, що вони приймали релігію, яку їм нав'язували. А нині нас бомбардують звуки, що затьмарюють старомодні органи [8, с. 114].

Цей текст містить глибоку рефлексію, передану через поєднання особистого досвіду, історичного контексту і сучасного аналізу. Ключовий наративний прийом – культурологічна рефлексія.

Автор починає розповідь з опису власного переживання на концерті органної музики, що, безперечно, запускає процес формування глибокого емоційного зв'язку із читачем. Підсилюють емотивність і засоби образності. Так, вислів «вкривався сиротами посеред того цунамі звуку» є сильною метафорою, яка передає потужний вплив органної музики, створюючи відчуття її всеохопності та емоційної сили.

Текст розвивається від індивідуального досвіду до загального висновку, що додає йому структури й завершеності. Початковий опис емоцій переходить у ширший соціокультурний контекст, що підсилює значущість викладеного. Згадка про середньовічного селянина вводить читача в історичну перспективу, допомагаючи побачити те, як звуки органу могли впливати на людей, для яких це був один із найгучніших зі створених звуків.

Текст підкреслює відмінність між сприйняттям звуків у середньовіччі та сьогодні. Порівняння старовинних органів із «бомбардуванням звуків» нашого часу створює контраст між минулим благоговінням і сучасною перенасиченістю. Так, наратив містить приховану критику сучасного світу, у якому надлишок звуків може послаблювати наше сприйняття краси й величі. Це спонукає читача замислитися над тим, як ми сприймаємо навколишній світ.

Роздуми про те, як органна музика могла сприяти прийняттю релігії, розширюють текст до філософського рівня, дозволяючи читачу аналізувати вплив мистецтва й звуків на культуру та свідомість.

Висновки. Проведене дослідження доводить, що Роберт Сапольскі вміло використовує наратив для перетворення складного наукового матеріалу на доступну, емоційно насичену та інтелекту-

ально привабливу розповідь. Аналіз фрагментів його праці «Біологія поведінки. Причини доброго і поганого в нас» показав, що автор застосовує різні типи наративів: персональний наратив, метафоричний, сценарний, автобіографічний, історико-культурний тощо. Такий підхід забезпечує багаторівневе сприйняття тексту, сприяє

глибшому засвоєнню знань та емоційній залученості читача.

У подальших наукових розвідках доцільно розширити аналіз наративних стратегій за межами однієї авторської манери, порівнюючи підходи до популяризації науки в текстах інших авторів – як англomовних, так і українських.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бацевич Ф. Лінгвонаратологія в Україні: сучасний стан і перспективи. *STUDIA UKRAINICA POSNANIENSIA*. 2023. Вип. XI/1. С. 11–27.
2. Бистров Я. В. Біографічний наратив у лінгвокогнітивному вимірі (на матеріалі англomовної прози XX – початку XXI століть) : дис. ... док. філол. наук : 10.02.04 – германські мови. Київ, 2016.
3. Лещенко Г. В. Тематична структура наративу: когнітивний вимір. *Актуальні питання іноземної філології*. 2017. № 6. С. 85–90.
4. Новікова Є. С. Теоретичні підвалини дослідження наративу в сучасній лінгвістичній парадигмі. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. Серія: Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. 2010. № 928. С. 186–191.
5. Ткачук О. Наратологічний словник. Тернопіль : Астон, 2002. 173 с.
6. Шелковнікова З. Б. Науковий дискурс у наративному аспекті. *Лінгвістика XXI століття*. 2014. С. 196–204. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/linds_2014_2014_23
7. Шелковнікова З. Б. Типологія наративів у мові науки. *Studia linguistica*. 2016. Вип. 9. С. 262–270. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Stling_2016_9_
8. Сапольскі Роберт. Біологія поведінки. Причини доброго і поганого в нас / переклад з англ. Олени Любенко. Київ : Наш Формат, 2022. 672 с.

ЮРІЙ ШЕВЕЛЬОВ У НІМЕЧЧИНІ: БІОГРАФІЧНИЙ КОНТЕКСТ ТА МОВОЗНАВЧИЙ ДОРОБОК УЧЕНОГО ЕМІГРАЦІЙНОГО ПЕРІОДУ

YURIY SHEVELOV IN GERMANY: BIOGRAPHICAL CONTEXT AND LINGUISTIC WORK DURING THE EMIGRATION PERIOD

Городиловська Г.Г.,
orcid.org/0000-0002-4960-4599
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
Національного університету «Львівська політехніка»

У статті розглянуто один із складних етапів у житті й науковій діяльності Юрія Шевельова – так званий «німецький період» (1944–1949), зумовлений його вимушеною еміграцією до Західної Європи. З'ясовано особливості цього періоду з урахуванням таких чинників, як місце перебування вченого, тривалість проживання, життєві обставини, інтелектуальне середовище, наукова та культурна активність.

На основі автобіографічних спогадів «Я – мене – мені... (і довкруги)» докладно описано життєвий шлях автора від України до Німеччини, який він пройшов, зберігаючи гідність та наукову цілісність. Простежено процес усвідомлення вченим власної ідентичності, проаналізовано його професійну самоідентифікацію як мовознавця, а також виявлено вплив еміграційного середовища на становлення його наукових інтересів та розвиток академічної кар'єри.

Окрему увагу приділено викладацькій діяльності та професійним досягненням науковця в Українському вільному університеті в Мюнхені, де в 1949 році він здобув ступінь доктора наук і був призначений на посаду професора. У цей період дослідник уклав навчальний посібник «Сучасна українська мова: Зшитки 1–10» (1949), опублікував десятки наукових статей, а також адаптував низку праць, створених у Харкові та Львові. Крім того, активно долучався до науково-критичної роботи, публікуючи рецензії в періодичних виданнях «Хорс» (1946), «Альманах Мур» (1946–1947), «Арка» (1947–1948).

Висвітлено також участь Юрія Шевельова в українському культурному житті еміграції, зокрема його діяльність на посаді заступника голови Об'єднання українських письменників «Мистецький український рух» (1945–1949). Зазначено, що ця громадська активність стала органічною складовою його життєвого та наукового шляху.

Особливий акцент у статті зроблено на мовознавчому доробку Шевельова німецького періоду, який охоплює низку праць, присвячених дослідженню синхронних та діахронних аспектів української мови, актуальним питанням історії української мови, правопису та граматики. До найвагоміших з них належать: «Внесок Галичини у формування української літературної мови» (1949), «До генези називного речення» (1947), «Синтаксис простого речення» (1951), «Головні правила українського правопису» (1946). Оцінено значення цих праць для розвитку української лінгвістичної науки в еміграційному контексті.

Ключові слова: Юрій Шевельов, українська еміграція, німецький період, життєвий шлях, наукова діяльність, мовознавство.

The article examines one of the most complex stages in the life and scholarly activity of Yuriy Shevelov – the so-called «German period» (1944–1949), determined by his forced emigration to Western Europe. It elucidates the characteristics of this period, considering such factors as the scholar's place of residence, duration of stay, life circumstances, intellectual environment, and his academic and cultural activities.

Based on his autobiographical memoirs «I – me – mine... (and around)», the article describes in detail his journey from Ukraine to Germany, which he undertook while preserving his dignity and scholarly integrity. It traces the process of the scholar's self-awareness and analyses his professional self-identification as a linguist, as well as the influence of the emigration environment on the formation of his academic interests and the development of his career.

Particular attention is paid to his teaching activities and professional achievements at the Ukrainian Free University in Munich, where in 1949 he received his Doctor of Sciences degree and was appointed professor. During this period, he compiled the textbook «Modern Ukrainian Language: Booklets 1–10» (1949), published dozens of scholarly articles, and adapted a number of works he had previously created in Kharkiv and Lviv. In addition, he was actively engaged in scholarly-critical work, publishing reviews in periodicals such as Khors (1946), Almanakh Mur (1946–1947), and Arka (1947–1948).

The article also highlights Yuriy Shevelov's involvement in the Ukrainian cultural life of the emigration community, in particular his role as Deputy Head of the Association of Ukrainian Writers «Mystetskyi Ukrainnyi Rukh» (1945–1949). It is noted that this public activity became an organic part of his life and scholarly path.

Special emphasis is placed on Shevelov's linguistic contributions during the German period, which include a series of works devoted to the study of synchronic and diachronic aspects of the Ukrainian language, topical issues in the history of the Ukrainian language, orthography, and grammar. Among his most significant works are: «The Contribution of Galicia to the Formation of the Ukrainian Literary Language» (1949), «On the Genesis of the Nominative Sentence» (1947), «Syntax of the Simple Sentence» (1951), and «The Main Rules of Ukrainian Orthography» (1946). The importance of these works for the development of Ukrainian linguistic science in the context of emigration is assessed.

Key words: Yuriy Shevelov, Ukrainian emigration, German period, life path, scholarly activity, linguistics.

Постановка проблеми. Юрій Шевельов (Юрій Шерех) – один із найавторитетніших представників української інтелектуальної еліти в еміграційному середовищі ХХ століття. Він зарекомендував себе як учений широкого гуманітарного профілю, його наукові інтереси охоплювали різні галузі знань – мовознавство, літературознавство, мистецтвознавство тощо, проте, як казав про себе, залишався передусім лінгвістом.

Розмаїта творча спадщина цього талановитого філолога доводить, що він був не лише науковцем-ерудитом, а й провідним українським інтелектуалом, який зробив колосальний внесок у суто українську науку. «Якщо Шевченко заклав культурні основи нації, – зазначає Л. Масенко, – то Шевельов у часи нещадного нищення української культури зберіг історичну спадкоємність її розвитку та збагатив її блискучими науковими й публіцистичними творами» [5, с. 19–20].

Перу автора належить близько дев'ятисот розвідок, зокрема, з історичної фонології, історії української літературної мови, лексикології, граматики й правопису сучасної української літературної мови, соціолінгвістики, лінгвостилістики, історії українського мовознавства, етимології й ономастики тощо. Проте центральна роль належить українській мові, якій Юрій Володимирович присвятив найбільшу кількість праць. Цей великий науковець надихнув цілі покоління вчених і сьогодні зобов'язує нас осмислити його довгий та непростий життєвий шлях, потужну інтелектуальну спадщину, позаяк його розвідки про українську літературну мову та її історію надали нових вимірів сучасному мовознавству, стали вагомим здобутком світової та вітчизняної україністики. Отож без перебільшення можна сказати, що для наукового поступу українства він зробив незмірний внесок, бо без його праць українське мовознавство сьогодні було б у зовсім іншому стані.

Одним із найменш досліджених у житті та діяльності лінгвіста був період вимушеної еміграції до Західної Європи, де він опинився в умовах воєнної та післявоєнної Німеччини, з якою «пережив її найтяжчі години й роки» [10, с. 275]. Незважаючи на політичну нестабільність, географічну віддаленість від батьківщини, несприятливі умови в таборах для переміщених осіб, обмежені життєві ресурси, інтелектуальну ізоляцію, він залишився шляхетним науковцем, не відмовився від свого громадянства, постійно усвідомлював себе українцем, а не носієм гібридної україно-німецької ідентичності. У Німеччині продовжував активну науково-педагогічну та культурну діяльність, шукав актуальні теми та ідеї для майбут-

ньої дослідницької роботи, видавав праці, створені в Харкові та Львові, працював над новими і таким чином професійно самостверджувався як мовознавець. Відтак закономірно виникає об'єктивна потреба висвітлити цей непростий, подекуди навіть ризикований період у житті Юрія Шевельова, що зумовлений новими еміграційними умовами. Також доцільно проаналізувати мовознавчий доробок ученого цього часу, що й визначає актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні і поза її межами постать цього неординарного науковця, його лінгвістична спадщина вже були предметом багатьох студій. Мовознавчий аналіз творчого доробку вченого вивчали Л. Боярова, С. Вакуленко, П. Гриценко, А. Даниленко, Р. Зорівчак, В. Калашник, Л. Лисиченко, Л. Масенко, В. Мойсієнко, І. Муровцев, Р. Трифонов, М. Філон, О. Черемська та інші. На особливу увагу заслуговує фундаментальне дослідження К. Каруник «Юрій Шевельов як дослідник української мови», у якому авторка висвітлила історію становлення Шевельова як мовознавця, запропонувала її періодизацію, показала розвиток наукових зацікавлень та еволюцію концепцій дослідника. Виділяючи п'ять щаблів формування Шевельова як мовознавця, дослідниця характеризує 1941–1949 роки в житті вченого як «етап невизначеності (період війни та німецького повоєння): освоєння структурної лінгвістики під впливом В. Сімовича; практичне опрацювання української граматики на структурних засадах; розвідка про вплив Галичини на формування української літературної мови; здобуття докторського ступеня» [4, с. 42]. Однак ґрунтовне вивчення біографічного контексту та наукової творчості вченого саме німецького періоду ще не було предметом спеціального аналізу.

Постановка завдання. Метою дослідження є всебічне висвітлення життєвого шляху Юрія Шевельова від періоду його перебування в Україні до етапу еміграції до Західної Європи; виокремлення та характеристика так званого «німецького періоду» в біографії мовознавця (1944–1949), а також аналіз його науково-педагогічної та культурної діяльності в цей час. У межах дослідження передбачається простежити процес усвідомлення автором власної ідентичності в еміграційному середовищі, окреслити його мовознавчий доробок, створений у зазначений період. Запропонована стаття має на меті частково компенсувати відсутність ґрунтовних наукових розвідок, присвячених цьому етапу життєвого та професійного становлення

одного з найвпливовіших українських мовознавців-емігрантів ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. Юрій Шевельов прожив довге й насичене наукове життя, значну частину якого провів за межами України. Його життєвий шлях доцільно поділити на два етапи: 1) доеміграційний (1908–1943) та 2) еміграційний (1944–2002). У доеміграційному етапі, пов'язаному з перебуванням ученого в Україні, виокремлюємо харківський, київський, львівський і солотвинський періоди. Еміграційний етап, у свою чергу, поділяємо на два чітко окреслені періоди – європейський та американський, що класифікуємо відповідно до географічного місця перебування (Європа і США). У межах європейського періоду можна визначити кілька менших часових відрізків, зокрема: словацький, німецький, шведський, які умовно співвідносяться з назвами країн Центральної, Західної або Північної Європи, де Шевельову доводилося тимчасово проживати. Серед них виокремлюємо німецький, який характеризуємо з урахуванням таких чинників, як місце проживання вченого, тривалість перебування, життєві обставини, інтелектуальне середовище та характер наукової діяльності.

Вимушений виїзд Юрія Шевельова з України до Європи був перехідним періодом його життя, оскільки перебування вченого в Німеччині стало етапом між життям в Україні та подальшою еміграцією до США. Незважаючи на всілякі труднощі, цей часовий відрізок мав виняткове значення для формування його як науковця та публічного інтелектуала світового рівня. За свідченням самого автора, він позначився унікальними життєвими колізіями і значущими подіями в історії української інтелігенції в еміграції.

До лютого 1943 року Юрій Володимирович проживав разом із матір'ю в Харкові та працював у Харківському університеті, де в 1941–1943 роках обіймав посаду завідувача кафедри української філології. Паралельно виконував технічні обов'язки в Харківській міській управі, не пов'язані з науковою діяльністю.

Від 6 лютого 1943 року життя вченого різко змінилося. Разом із сімдесятип'ятилітньою матір'ю він евакуювався з окупованого Харкова, позаяк власне існування стало під загрозою. У дорогу він взяв мінімум теплого одягу, три книжки (для практичних потреб – німецький словник, для редакторської роботи – правописний словник Голоскевича, для наукової – етимологічний словник Преображенського), а також подорожні документи, серед яких була посвідка співробітника міської управи, яка мала засвід-

чити його «благоннадійність» перед німцями і допомогти йому та його матері просуватися в західному напрямку.

Життєвий маршрут Юрія Володимировича був тривалим, складним і пролягав через низку населених пунктів (Харків – Київ – Львів – Криниця – Солотвино). Первинно вчений зупинився в Києві, де перебував приблизно тиждень (до 18 лютого 1943 року) з наміром знайти роботу, проте, за його власними враженнями, «піднімецький Київ здався йому непривітним і ворожим, майже цілковито відукраїнщеним» [7, с. 30]. Усвідомивши, що залишатися в місті недоцільно («українського міста як не було, ми тут не потрібні») [9, с. 406], він вирішив рухатися далі на захід. З надією на сприятливіші умови для життя та наукової діяльності, Шевельов прямує до омріяного Львова – символічного осередку українськості.

Інтелектуальна атмосфера Львова виявилася прихильною до вченого. У місті, що на той час було центром українського літературного й культурного життя, дослідник відчував себе щасливим. З особливою теплотою він згадує тринадцять місяців, проведених там: «Це був шал здійснення мрій, це було занурення із затхлого повітря двох диктатур – російської, а потім голодної німецької в Харкові – в чистий кисень здійснення нездійсненого...» [9, с. 410]. Незважаючи на те, що на той час Львів перебував під німецькою окупацією, вчений не акцентував на цьому уваги, адже для нього місто було уособленням України: «Львів був Україна, і поза нею в ньому нічого не існувало» [9, с. 410]. Лише пізніше Юрій Володимирович збагнув, що його правдоподібний Львів існував лише в уяві, а насправді ситуація там була зовсім іншою.

Місто надало харківському мовознавцю хороші умови для дослідницької роботи. Це був час невтомної праці в бібліотеці НТШ, а також ефективної творчої взаємодії з галицьким інтелектуальним середовищем. Як досвідчений критик, він писав докладні літературознавчі і театрознавчі рецензії, як фахівець-мовознавець, публікував статті, частина яких була «переробленими та розширеними варіантами статей харківського періоду» [7, с. 33]. Тут познайомився з «милим і простим» Василем Сімовичем, і між ними встановилися близькі, майже родинні стосунки, що суттєво вплинули на формування наукової позиції Шевельова. Сімович став для нього новим наставником (після Булаховського) і відіграв важливу роль у подальшій творчій діяльності молодшого колеги. Сам Шевельов згадував, що Василь Сімович із захопленням сприйняв його наукові задуми та беззастережно їх підтримував.

Завдяки цій підтримці дослідник обрав новий напрям досліджень – формування української літературної мови у взаємодії її наддніпрянського та галицького варіантів. Він розпочав роботу над цією темою у Львові, що значною мірою зумовлювалося як його особистим емоційним ставленням до міста, так і прагненням простежити мовні відмінності в мовленні львів'ян. У спогадах науковець зазначав, що психологічно це стало сплатою боргу Львову та Василеві Сімовичу, який, за його словами, «прийняв мою тему захоплено» [9, с. 453].

Підсумком майже річної праці стала відома монографія «Внесок Галичини у формування української літературної мови», яку мовознавець не зміг завершити через нацистську окупацію Львова. «У головному моя праця була виконана, – стверджує автор книги, – але тут і там щось треба було ще перевірити, щось додати. А змоги на це вже не було. Праця завершилася вже по війні, в німецькому Фюрті, – але і там без доступу до джерел» [6, с. 9–10].

Упродовж львівського періоду Шевельов також працював у комісії для складання німецько-українського правничого словника, яку очолював адвокат Голубовський (на жаль, словник так і не був завершений), а також співпрацював з різними періодичними виданнями, зокрема, журналами «Наші дні» (Львів), «Пробоем» (Прага), газетами «Краківські вісті» та «Львівські вісті», у яких публікував мовознавчі та літературознавчі матеріали. Отож Львів за часів німецької окупації був для вченого найщасливішим місцем в Україні: «Мій рік у Львові був не лише щасливий..., він був перший і єдиний у моєму житті рік, проведений удома, серед своїх, на рідній землі» [9, с. 457].

У квітні 1944 року, внаслідок стрімкого просування фронту на захід та загрози окупації Львова, Юрій Шевельов разом із матір'ю був змушений евакуюватися до Криниці – польського курортного поселення, розташованого серед лемківських селищ. Згодом його переселили до села Солотвино, розташованого поблизу Криниці, де він проживав упродовж чотирьох місяців (з квітня до липня 1944 року). У цих ізольованих умовах гірського села, де були відсутні бібліотека, доступ до наукових джерел і базові умови для інтелектуальної праці, вчений не мав можливості працювати як дослідник. Попри це, він створив кілька поетичних творів, присвячених мальовничому карпатському краєвидові.

Наприкінці липня 1944 року мовознавець залишив Україну та вирушив у вимушену еміграцію до Європи. Його новий життєвий маршрут був

типовим для представників інтелігенції, які змушені були покинути батьківщину через загрозу репресій і воєнних дій. Цей шлях передбачав постійні переміщення і складався з двох етапів:

1) переїзд до Східної Німеччини через території Словаччини та Австрії (Орем-Лаз – Братислава – Штрасгоф – Трайсмауер – Відень – Пляуен);

2) подальший шлях до Західної Німеччини (Гоф – Бад-Кіссінген – Фюрт – Мюнхен).

Цей складний і небезпечний маршрут, сповнений труднощів і загроз, мовознавець здолав гідно, що засвідчує його внутрішню стійкість і цілеспрямованість.

Спочатку була виснажлива й тривала подорож до Словаччини, яку автор характеризує як «небезпечну, наче на пороховій бочці розташовану» (табір в Орем-Лазі). Єдиною його думкою було якомога швидше залишити цей регіон. Важливою віхою на цьому етапі стала подорож до Братислави (25 серпня 1944 року), яка, за власними спогадами автора, майже не закарбувалася в пам'яті, оскільки місто не оглядав як турист. «Словаччини я фактично не бачив, – зазначає він у спогадах, – тільки навислі чорні скелі над Жіліною й зелений затишок Орем-Лазу з його струмками» [10, с. 9]. Творчість словацького періоду обмежувалася художніми перекладами кількох ранніх творів австрійського поета Райнера Марії Рільке.

Маючи запрошення на роботу від Українського наукового інституту в Берліні та журналу «Дозвілля», Юрій Шевельов вирушив 9 вересня 1944 року до Німеччини, яка, за його словами, мала відкрити йому інший світ – «справжню Європу» [10, с. 9].

Перші враження від перебування в Західній Європі вчений метафорично назвав «колами новітнього пекла». Він із тривогою згадував австрійське місто Штрасгоф, де в умовах таборування його очікував «винахід новітньої кулінарії» – юшка з варених огірків, якою щоденно годували переселенців. Це здійснювалося з метою, «щоб люди – чужинці з ворожих країн – не засиджувалися в Штрасгофі, а воліли б поїхати будь-куди, на будь-яку працю, щоб тільки вийти із зачарованого огіркового кола» [10, с. 9–10]. Наступними етапами «новітнього пекла» були санітарні процедури: дезінфекція одягу від блощиць, адже «нова Європа випробовувала нас блощицями» [10, с. 10], а також дезінфекційний душ, після якого, за спогадами Шевельова, «ми чекали голі, з'юрблені, годинами не годовані» і реєстрація з фотографуванням, де «фота вийшли такі, наче їх роблено на спеціальне замовлення – показати жах німецьких таборів» [10, с. 12].

Попри ці труднощі, вчений згадував і позитивні моменти: саме в Штрасгофі він отримав дозвіл на поїздку до Берліна, де працював у редакції журналу «Дозвілля», яку пізніше перевели з «бомбованого» міста до Пляуена.

Наприкінці вересня мовознавець переселився до Трайсмауера (Санкт-Пельтенська округа поблизу Відня) у складі групи із сорока осіб, які добровільно зголосилися працювати на фабриці Мартіна Мюллера «Metallwerk». Наступного дня він прибув до самого Відня, який, за його словами, не залишив у нього туристичних вражень.

Отримавши спеціальний дозвіл від поліції, Юрій Шевельов із матір'ю переїхав з Відня до східної частини Німеччини – міста Пляуен, де перебував упродовж жовтня 1944 року – квітня 1945 року. У своїх спогадах учений-емігрант із теплом згадує повсякденне життя в цьому місті: «Розумова праця, приватне мешкання, приватне харчування... Ми не мали цього, відколи покинули Львів» [10, с. 18], але в науковому плані – «абсолютно безнауково-бібліотечне».

У Пляуені вчений особисто став свідком масштабного знищення міста внаслідок бойових дій, що справило на нього глибоке психологічне враження, зокрема – панічний страх перед загрозою власної загибелі. Після того як американські союзники передали зруйноване місто радянській адміністрації, він разом із матір'ю вирушив пішки до західної частини Німеччини – міста Гоф у Баварії, подолавши відстань близько тридцяти кілометрів. Саме Гоф став останнім місцем, де Шевельов перебував ще під своїм справжнім іменем. Залишатися в місті науковець не хотів, оскільки вирішив улаштувати своє життя по-новому. І першим кроком до іншого життя став Бад-Кіссінген, де він мав багато вільного часу, складав вірші й усвідомлював себе автором-початківцем (травень – липень 1945 року).

З Бад-Кіссінгена в серпні 1945 року вчений перебрався до Фюрта (передмістя Нюрберга). Там він влаштувався на роботу в редакцію газети «Час», звідти їздив викладати в мюнхенський УВУ, відвідував різні культурні заходи і його життя, можна сказати, більш-менш стабілізувалося, проте воно не мало «ні змісту, ні мети», бо не було відповідних умов для улюбленої наукової праці (німецькі міста були розгромлені, а бібліотеки тільки «зализували свої рани»). «Наукове життя ледве тіло, – констатує мемуарист, – наукові з'їзди були неможливі, наукові видання, зокрема журнали, майже не існували» [10, с. 99].

Порожнечу фюртського життя заповнила новостворена спілка письменників Мистецький

український рух (МУР), яка захопила науковця з неймовірною силою на три роки. За спогадами автора, наукова праця, викладацька діяльність, питання заробітку й харчування відійшли на другий план, поступившись місцем іншим пріоритетам – «створити творчу атмосферу навколо письменників, вирвати таланти з мряковиння життя серед обивателів, збудувати палац духу, новий і звужений варіант Платонові республіки мужів розуму й хисту, закласти підвалини для появи кінцею кінцем видатних творів слова» [10, с. 61].

Отож поринувши в діяльність МУРу, вчений занедбав свої лінгвістичні зацікавлення, позаяк вони відійшли на задній план, а на перший стали літературознавчі. І лише після того, як МУР припинив свою діяльність, Шевельов згадує цей трирічний період (1945–1948) як втрачений час для себе особисто як науковця-мовознавця.

У січні 1946 року Юрій Володимирович отримав запрошення викладати в Українському вільному університеті, який був перенесений з Праги до Мюнхена (через вплив СРСР всі українські заклади припинили там своє існування). І вже в травні 1946 року вчений переїхав з Фюрта до Мюнхена.

У Мюнхені Юрій Володимирович познайомився з іншими українськими інтелектуалами, які, як і він, потрапили в еміграцію, зокрема, з Ганною Наконечною, яка багато й безкорисливо допомагала вченому: «робила добру славу в німецьких славистичних колах», «просувала до німецького журналістичного дебюту» [10, с. 264]. Зрештою, вона знайшла йому житло в Мюнхені, тому харківський дослідник не перебував постійно в таборах для переміщених осіб як більшість його земляків (від 4 липня 1946 року лінгвіст проживав у кімнаті приватного будинку родини Конечних, з якої виселився, коли назавжди виїжджав з Німеччини).

Українські студії в мюнхенському університеті, який для науковця був його «хронологічно першою інституцією» [10, с. 267], вже на той час стартували і саме там мовознавець розпочав свою академічну кар'єру. Через два роки праці в університеті Юрій Шерех (так почав підписуватися) отримав посаду професора слов'янської філології (до цього часу був доцентом слов'янської філології, пізніше надзвичайним професором і на кінець – звичайним) і викладав українознавчі курси. Посада професора в УВУ вимагала від вченого докторського наукового ступеня, тому в 1949 році він здобув ступінь доктора наук (підставою для одержання стала його розвідка «До генези називного речення», написана ще

в Харкові й видрукувана на правах рукопису в 1947 році в Мюнхені).

В Українському вільному університеті Юрій Володимирович працював як штатний науково-педагогічний працівник. Навчальний процес забезпечувався великою кількістю студентів і достатнім професорсько-викладацьким складом. З огляду на такі обставини, як відсутність лабораторій і мала кількість бібліотек, викладачі новоствореного навчального закладу не мали можливості розробляти нові курси і готувати семінарські заняття, тому використовували матеріали, що збереглися в пам'яті з довоєнних курсів та уцілілі конспекти. Звісно, такий заклад жодним чином не відповідав критеріям повноцінного університету. Попри всі недоліки, освітня установа виконувала важливу функцію: надавала можливість здобути знання тим, хто втратив навчальні роки внаслідок війни. І лише пізніше з ініціативи Івана Мірчука було визнано УВУ «як високий навчальний заклад» [10, с. 268].

У 1946–1949 роках навчання в університеті відбувалося переважно в очній формі (із зазначенням конкретного дня тижня, години та аудиторії) і поділялося на два семестри – літній та зимовий, про що засвідчує Index lectionum 1947–1951 років. Аналізуючи джерело дізнаємося, що на філософічному факультеті в УВУ регулярно відбувалися лекції та семінарські заняття, які проводили досвідчені професори, доценти й асистенти. Наприклад, у навчальній програмі за 1947–1948 роки зазначено, що Юрій Шерех, працював на посаді професора філологічного відділу філософічного факультету і викладав такі дисципліни: «Сучасна українська мова» (лекції з синтаксису української мови), «Описова граматики української мови» та «Слов'янська мова» [2, с. 10–11].

Згідно з програмою викладів упродовж 1948–1949 навчального року професор Шерех читав лекційний курс з «Історії української мови» (теми «Українська літературна мова перед Шевченком» та «Українська мова в період литовської держави») [2, с. 10]. І остання програма викладів 1949–1950 академічного року, у якій записано прізвище проф. д-ра Юрія Шереха, вказує на те, що він викладав студентам «Сучасну українську мову» (лекції з морфології) та «Історію української мови XVII–XVIII ст.» [2, с. 10].

Проте внаслідок масового виїзду викладачів і студентів з Німеччини, в 1949–1950 роках університет повністю перейшов на заочну форму навчання. З цією метою при УВУ в 1949 році був створений Інститут заочного навчання, у якому студенти з різних країн мали можливість

закінчити розпочаті в університеті студії (згодом навчальний заклад переїхав до м. Сарселю у Франції). Працюючи в новоствореному інституті, професор Юрій Шевельов укладав підручники, які допомагали студентам навчатися рідної мови. Таким підручником був «Сучасна українська мова: Зшитки 1–10», який вийшов друком 1949 року в університетському видавництві (на сьогодні маємо два перевидання цієї книги – 1951, 2012) [8]. Видання цього підручника було реалізацією одного з проєктів, які мав підготувати вчений. Спершу праця була видана як зошити для студентів заочної форми навчання. Окремою книжкою з назвою «Нарис сучасної української літературної мови» вона вийшла в 1951 році в Мюнхені завдяки ініціативі та зусиллям Софії Янів. Посібник складається з 10 зшитків (лекцій) і був призначений для студентів-першокурсників, які здобували вищу освіту в УВУ. Детальний аналіз цього навчального видання описаний у статті авторки [1, с. 256–271]. Отже, з аналізованих вище джерел можемо зробити висновок про те, що професор Юрій Шерех викладав в УВУ упродовж 1946–1949 років, писав для студентів підручники та видавав їх у німецьких видавництвах.

Окрім цього, у Мюнхені Юрій Шевельов активно долучився до розбудови українського літературно-мистецького життя, зокрема, був активним учасником і заступником голови Об'єднання українських письменників «Мистецький український рух» (1945–1949), що в роки еміграції стало практично змістом його життя. Також редагував декілька друкованих періодичних органів МУРу, таких як «Хорс» (1946), «Альманах Мур» (1946–1947), «Арка» (1947–1948), у яких вміщував свої публікації.

Тож перебуваючи в Німеччині, Юрій Володимирович інтенсивно працював, інтелектуально самостверджувався, формувався як науковець у новому середовищі і був достатньо успішним у контексті еміграційних умов. Дослідник згадує роки активної діяльності в цій країні як період, що по-своєму був сповнений змістовності, внутрішнього задоволення та успіху: «Я спостерігав, вивчав, багато чого не розумів, але діяв, мав сякий-такий талан, мої діла й діяння принесли якийсь, хоч і відносний успіх, я вперше був на Заході, хоч і сторозтерзаному, і на волі» [10, с. 282].

Аналізуючи наукову творчість Шевельова-лінгвіста в Німеччині, спробуємо виокремити найвизначніші його праці з українського мовознавства, зумовлені тогочасними еміграційними обставинами. Варто зазначити, що вчений дуже

добре усвідомлював своє нове буття, оскільки воно зумовило суттєві зміни в його житті. Ці зміни були спричинені почуттям роздвоєння особистості, насамперед між минулим і теперішнім, адже в чужій країні науковець постав перед складним вибором, який не виникав раніше: місце в новому суспільстві, нове інтелектуальне середовище, функціонування мови. Отож особливістю мовознавчої діяльності цього періоду є асоціація з бінарною опозицією: минуле – теперішнє, почуття втрати – створення нового. Таким чином у лоні еміграції з'явилася низка важливих мовознавчих праць: монографії, підручники, наукові статті, рецензії, переклади, які були результатом наукової роботи вченого, його значущим та безперечним здобутком.

Як уже згадувалося, фундаментальну працю «Внесок Галичини у формування української літературної мови» мовознавець в основному написав у Львові в 1943 році, але цілком завершив її і видав накладом 100 примірників циклоstileвим друком у 1949 році в Німеччині (УВУ, м. Мюнхен). Пізніше автор дещо змінив і доповнив перший варіант книги й опублікував її в німецькому перекладі у видавництві Otto Harrassowitz 1966 року.

Завданням цієї розвідки було «простежити впливи Галичини на загальноукраїнську нову літературну мову, що стала розвиватися з початку XIX століття на Придніпрянщині й Слобожанщині, показати питому вагу й ролі галицьких мовних елементів, інкорпорованих відтоді в цю загальноукраїнську літературну мову; ... збити традиційне твердження про чисто східноукраїнську основу української літературної мови і показати мішаний східно-західний характер цієї мови» [6, с. 13–15]. Дослідження містить ґрунтовну характеристику галицького варіанта, який мав великий, тривалий і позитивний вплив на становлення нової української літературної мови в різні історичні періоди.

Про основні мовознавчі праці, що написані в Україні ще перед війною, але видані в Німеччині автор зазначає: «Я привіз із Харкова два невидані рукописи. До одного, «До генези називного речення», Кошмідер переклав резюме. Другий, «Синтакса простого речення», пляновано видати в німецькому перекладі» [10, с. 265].

У монографії «До генези називного речення», написаної в 1941–1942 роках в Харкові, а виданої 1947 року в Мюнхені під псевдонімом Юрій Шерех, автор, спираючись на праці Олександра Потебні, подав найдокладніший аналіз категорії називних речень в аспекті їх похо-

дження та функціонування в літературній мові XIX–XX століття, адже такі речення для західної лінгвістики були зовсім не вивченою категорією. У 2012 році Харківське історико-філологічне товариство перевидало її під назвою «До питання про генезу й природу називних речень».

Розвідка «Синтаксис простого речення» була написана ще в 1941 році, а її публікація відбулася в Києві 1951 року без зазначення імені автора. У 1963 році вона була перекладена англійською мовою під назвою «The Syntax of Modern Literary Ukrainian: The Simple Sentence» в Гаазі. Перипетії довкола трьох версій тексту про синтаксис простого речення (київську 1951 року, мюнхенську 1951 року та гаазьку 1963 року) простежила дослідниця К. Каруник на матеріалі листів з архівів Ю. Шевельова [3, с. 115].

Новою публікацією лінгвіста були «Головні правила українського правопису» (1946), де Юрій Шевельов висвітлює проблему становлення правопису української мови й доводить, що в основі української правописної системи лежить фонематичний принцип. Остання брошура була вкрай необхідною, позаяк активізувалися українські повоєнні публікації в Німеччині та Австрії, хоч, на думку самого автора, «нічого оригінального й творчого в цьому виданні не було» [10, с. 69]. Крім цих книг, учений написав також кілька «поважних» праць про твори красного письменства і багато рецензій на різні публікації, які є невід'ємною частиною його інтелектуальної творчості. Названі праці засвідчують про те, що великий інтелектуал-філолог постійно розвивав українську мову, дбав про її гідність та авторитет.

Висновки. Юрій Шевельов був центральною постаттю в українській мовознавчій еміграції XX століття, який пройшов важкий, тривалий і ризикований шлях від України до Німеччини: Харків – Київ – Львів – Криниця – Солотвино – Орем-Лаз – Братислава – Штраасгоф – Трайсмауер – Відень – Пляуен – Гоф – Бад-Кіссінген – Фюрт – Мюнхен, але не звернув з нього, не спокусився обрати для себе легше життя, зважаючи на свою кривну ідентичність, адже за народженням він був етнічним німцем. Свою українську ідентичність він вибрав свідомо й послідовно дотримувався її як у трагічні харківські 1930-ті, так і в період німецької окупації та в роки європейської еміграції.

Постійні переїзди, таборові умови, обмеженість наукових ресурсів, відсутність стабільності, непевність майбутнього – все це мало ознаки перехідного періоду як географічно, так і професійно та світоглядно. Проте цей перехід став

вирішальним у житті вченого – без нього навряд чи з'явився б той Шевельов, якого ми знаємо як одного з найвизначніших мовознавців української еміграції.

Німецький період був часом напруженої й цілеспрямованої праці та відповідального служіння науці. Він мав важливе значення для академічної кар'єри вченого і був доволі успішним в інтелектуальному сенсі. Отож за роки перебування в Німеччині Юрій Володимирович здобув ступінь доктора наук і отримав посаду професора в Українському вільному університеті в Мюнхені; видав низку цікавих розвідок, присвячених дослідженню синхронних та діахронних аспектів української мови, актуальним питанням історії української мови, правопису та граматики, які сприяли розвитку української мовознавчої науки в еміграції; постійно редагував друковані періодичні видання *Хорс*, *«Альманах Мур»*, *«Арка»*.

Як україніст-емігрант, він ніколи не переставав дбати про рідну філологію, завжди шукав актуальні мовознавчі теми, чітко орієнтовані на європейський рівень науки, що згодом стали базою для його майбутніх досліджень. Укладав і видавав підручники з української мови, доопрацьовував і публікував монографії, переробляв раніше

написані наукові статті, друкував нові матеріали досліджень, рецензії для розмаїтих періодичних видань, перекладав українською мовою художні твори німецьких та австрійських авторів. Також активно долучався до українського культурного, літературного та інтелектуального життя, обіймав посаду заступника голови Об'єднання українських письменників «Мистецький український рух», брав участь у діяльності низки інших громадських організацій, які в умовах еміграції стали важливою складовою його життєвого шляху і сприяли збереженню національної ідентичності.

Лінгвістичний доробок вченого аналізованого періоду охоплює ґрунтовні книги, серед яких найвизначнішими є *«Внесок Галичини у формування української літературної мови»* (1949), *«До генези називного речення»* (1947), *«Синтаксис простого речення»* (1951) та *«Головні правила українського правопису»* (1946). Ці праці вирізняються не лише глибокою ерудицією, а й тісним, органічним зв'язком з Україною, якій автор присвятив усе своє життя і творчість. Видання суттєво сприяли розвитку української наукової думки в еміграційному середовищі та істотно вплинули на формування сучасного бачення україністики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Городиловська Г. Науково-педагогічна діяльність професора Ю. Шевельова в Українському вільному університеті. Науковий збірник Українського Вільного Університету. Мюнхен, 2018/2019. Т. 23. С. 256–271.
2. Index Lectionum. Tomus I. 1947–1951. Universitas libera ukrainensis. Munchen, 1947–1951. С. 10–11 (скрипт).
3. Каруник К. Студія Юрія Шевельова *Просте речення* та її непроста історія. *Українська мова*. 2022. № 1 (81). С. 115–134.
4. Каруник К. Юрій Шевельов як дослідник української мови. Дис. канд. філол. наук: 10.02.01. Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2019. 267 с.
5. Масенко Л. Юрій Шевельов в українському мовознавстві ХХ сторіччя / Юрій Шевельов – учора, сьогодні, завтра: збірка за підсумками наукових викладів у Харкові 30 жовтня 2013 року. Харків: Майдан, 2014. С. 19–20.
6. Шевельов Ю. Внесок Галичини у формування української літературної мови. Київ: Вид. дім «КМ Академія», 2003. 160 с.
7. Шевельов Ю. В. Доеміґраційне (Публікації 1929 – 1944 pp.) / упор. передм. і примітки: С. В. Вакуленко, К. Д. Каруник; худож.-оформлювач М. С. Мендор. Харків: Фоліо, 2020. 762 с.
8. Шерех Ю. Сучасна українська літературна мова: (Зшитки 1–10) / Ін-т заочного навчання при Українському Вільному університеті. Мюнхен: Ukrainian Free University Press, 1949 (скрипт).
9. Шерех Ю. В. Я – мене – мені... (і довкруги): Спогади. 1. В Україні. Харків: Фоліо, 2012. 475 с.
10. Шерех Ю. В. Я – мене – мені... (і довкруги): Спогади. 2. В Європі. Харків: Фоліо, 2012. 316 с.

МОДАЛЬНІ СИНТАКСИЧНІ ОДИНИЦІ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ ІМОВІРНОСТІ В ЗАХІДНОПОЛІСЬКИХ ГОВІРКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

MODAL SYNTACTIC UNITS EXPRESSING PROBABILITY IN THE WESTERN POLISSIAN DIALECTS OF THE UKRAINIAN LANGUAGE

Громик Ю.В.,

orcid.org/0000-0002-8753-3357

кандидат філологічних наук, професор,

проректор з навчальної роботи та рекрутації

Волинського національного університету імені Лесі Українки

Костусяк Д.М.,

orcid.org/0009-0000-2322-9981

аспірант кафедри української мови та лінгводидактики

Волинського національного університету імені Лесі Українки

У статті окреслено функційний потенціал модальних синтаксичних одиниць, засвідчених у мовленні діалектоносців Західного Полісся. Головний акцент зроблено на змістових і формальних ознаках вставних слів, призначення яких полягає в реалізації різних комунікативних інтенцій, вираженні особистої думки мовця щодо ймовірності певного факту об'єктивного світу й репрезентації суб'єктивного відтінку як додаткового до основного змісту висловлень. З'ясовано, що вибір тих чи тих вставних слів, які беруть участь в омовленні певних ситуацій, безпосередньо пов'язаний із мотиваційною сферою адресанта, скерованою не тільки на вираження припущень, а й на спонукання співрозмовника долучитися до комунікативного процесу. Такий потенціал характерний насамперед для лексем, ужитих у структурах питальної модальності, що реалізують потребу мовця розширити свої знання про той чи той предмет, факт дійсності, процес та ін. чи впевнитися в достовірності сказаного. Серед низки засобів вираження вказаної мотивації виокремлено відомі в українській літературній мові слова 'може, ма'бут', на'певно, 'певно, 'певне, 'видно, зда'йец':а, а також їхні діалектні відповідники, які відображають різні фонетичні процеси. Докладно описано засвідчені в говірковому мовленні модальні синтаксичні одиниці, що виявляють ознаки апокопи (мо), синкопи (ме, мат'), поєднання апокопи й епентези ('мото, 'мето), одзвінчення кінцевого приголосного основи (ма'буд'), віддзеркалюють дисиміляційні модифікації (на'бут'), зберігають консонант [і] (ма'їбут') чи охоплюють кілька із зазначених змін у межах однієї лексеми (ма'їт', на'їбут', ма'їту). До групи активно вживаних вставних слів, залучених до моделювання гіпотетичних ситуацій, зараховано представлену кількома фонетичними варіантами лексему 'мусит', а також 'мус'ї, 'мус'ит'ка й 'мус'їб'то. Виявлено, що фрагментарність функціонування притаманна модальним синтаксичним одиницям гад_ка, бода́ї, в'ідаї та росізмам на'в'єрно, 'кажиц':а ('каж'єц':а, 'кажиц:а, 'каж'єц:а).

Ключові слова: діалект, західнополіський діалект, говірка, синтаксис, модальні синтаксичні одиниці, вставні слова, модальність, інтенція.

The article investigates the functional potential of modal syntactic units identified in the speech of Western Polissian dialect speakers. Particular attention is paid to the semantic and formal characteristics of parenthetical words that serve to express diverse communicative intentions, specify the speaker's attitude toward the likelihood of certain real-world facts, and introduce a subjective perspective as an additional layer of meaning within utterances. The study reveals that the selection of specific parenthetical elements in the verbalization of communicative situations is closely linked to the speaker's motivational intent, directed not only at expressing assumptions but also at engaging the interlocutor in the communicative process. This potential is especially evident in lexemes functioning within structures of interrogative modality, which reflect the speaker's need to either expand knowledge about a given object, fact, or process, or to verify the accuracy of a statement. The analysis identifies a range of expressions commonly used to convey such intentions, including standardized forms from the Ukrainian literary language ('може, ма'бут', на'певно, 'певно, 'певне, 'видно, зда'йец':а) and their dialectal variants shaped by diverse phonetic processes. These include instances of apocope (мо), syncope (ме, мат'), combinations of apocope and epenthesis ('мото, 'мето), final consonant devoicing (ма'буд'), dissimilation (на'бут'), preservation of the consonant [і] (ма'їбут'), and lexemes that exhibit multiple phonetic changes (ма'їт', на'їбут', ма'їту). The group of frequently used parenthetical markers employed in the modeling of hypothetical situations includes the lexeme 'мусит' and its phonetic variants ('мус'ї, 'мус'ит'ка, 'мус'їб'то). The study also documents a limited and fragmented distribution of such modal syntactic units as гад_ка, бода́ї, в'ідаї, as well as Russicisms like на'в'єрно, 'кажиц':а ('каж'єц':а, 'кажиц:а, 'каж'єц:а), which further illustrate the variation and dynamics of modal expression in regional dialects.

Key words: dialect, Western Polissian dialect, vernacular, syntax, modal syntactic units, parenthetical words, modality, intention.

Постановка проблеми. Багатоаспектність дослідження синтаксичної системи української мови увиразнюють напрацювання, присвячені

різним за статусом одиницям, окресленню їхніх формальних, семантичних та комунікативних особливостей, аналізу в площині антропоцен-

тризму, когнітивних і психолінгвістичних параметрів, інтенційності, функційного та прагматичного потенціалу, динаміки тощо. Такі виміри продуктивно застосувати до вставних слів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній лінгвістичній парадигмі на позначення мовних одиниць, які надають реченням додаткових змістових відтінків, зокрема впевненості, припущення, обов'язковості, емоційної оцінки тощо, окрім традиційного поняття *вставні слова*, послуговуються термінами *модальні синтаксеми* [12, с. 324–335], *суб'єктивно-модальні синтаксеми* [13, с. 197–204], *синтаксеми суб'єктивно-модального типу* [11, с. 370–383] та ін. Як відомо, усталеною є думка про перебування цих компонентів поза класифікаційною сіткою членів речення. На концептуально інших засадах ґрунтуються міркування тих науковців, які, порушуючи питання синтаксичної спеціалізації аналізованих одиниць, вважають їх детермінантами, підпорядкованими всій підметово-присудковій основі [6, с. 535]. У сучасній лінгвістичній парадигмі вставні слова розглядають у площині лексико-граматичної модальності [10], комунікативних інтенцій [13, с. 197–204], вторинної предикації [11, с. 94, 95, 370–383] та ін. Спільність окреслених концепцій полягає в тому, що аналізовані одиниці описують у безпосередньому стосунку до комунікативного процесу й вважають їх виявом суб'єктивного сприйняття мовцем подій, процесів, явищ, фактів дійсності тощо. На переконання С. Шабат-Савки, такі компоненти «начебто перебувають у синтаксичній ізоляції, оскільки виступають ускладнювальними реченневими структурами, проте виразно передають комунікативну інтенцію» [13, с. 197]. У всіх цих теоріях панорамно й багатовекторно інтерпретовано вставні слова, переконливо обґрунтовано їхню роль та місце в мовній системі. Не викликає сумніву достовірність та аргументованість теоретичних положень, підтверджених достатньою кількістю ілюстративного матеріалу, що віддзеркалює специфіку сучасної української літературної мови, натомість діалектний комунікативний простір західнополіського ареалу поки не схарактеризований у такому аспекті, що й визначає актуальність порушеної проблеми.

Постановка завдання. Мовлення діалектоносіїв Західного Полісся хоч і слугувало основою для різновекторних за проблематикою студій, проте його синтаксична організація досліджена фрагментарно. Поза сферою наукових пошуків перебувають вставні слова, особливо ті, що не збігаються з літературними відповідниками. Не

менш перспективним вважаємо їхнє студіювання в аспекті авторського задуму, комунікативних інтенцій, суб'єктивно-оцінного навантаження та ін. З огляду на це *мету* статті вбачаємо в комплексному, побудованому на дихотомії *зміст – форма* описі вставних слів зі значенням імовірності й окресленні їхньої ролі в передаванні різних суб'єктивно-модальних ситуацій.

Виклад основного матеріалу. З-поміж запропонованих науковцями термінів на позначення слів, що реалізують авторську інтенцію, увиразнюють особисту думку, пов'язану з тією чи тією ситуацією, фактом об'єктивного світу, обираємо поняття *модальні синтаксичні одиниці*, синоніміїм корелятом якого вважатимемо *вставні слова*, яким послуговуватимемося задля уникнення повторів. Використання термінологійної сполуки *модальні синтаксичні одиниці* вмотивуємо тим, що головна функція позначених нею компонентів – безпосередня участь у формуванні модального відтінку висловлень, вияві їхнього прагматичного потенціалу, оцінності й інших суб'єктивно маркованих значень.

В укладеному корпусі фактичного матеріалу роль засобу експлікації модального відтінку ймовірності, сумніву, невпевненості, припущення виконує незмінне вставне слово *може*, що збігається з літературним відповідником, наприклад: ну *може* *молод'ожи* *с'он'і* *зараши'і* *танци на'рав'яц'а* / ну *нам то н'е* (покрутила головою) // (3, с. 18); // *тут же знайете вже* *наш'і* *та'к'іх стари'ков* / *може* *двацят'* / *назб'ірайе'ц'а* / (3, с. 44); / *ка'тол'ікув було* *може* *три ро'дини чи ш'ири* / (1, с. 54). Іноді модальний прислівник *може* супроводжує частка *й*: / *може* *ї* *де про'ход'ат' а* *йа* *ни* *бачу* *йіх* // (3, с. 140); / *ето за п'ят'* *к'ілом'етров* *може* *ї* *менше* // (3, с. 146); / *а* *н'іс'ма* *тоже* *було* *в'сако* / *там* *тоже*: / *йак то* *кажут в* *йіх* (два кругових рухи правою рукою) *д'руга за'бота* / *то* *там* *може* *ї* *не* *на'пише* // (2, с. 210); / *може* *ї* *ку'п'іла* / *вже не* *помн'у* *так* *добре* // (1, с. 126). Значне зацікавлення виявляють вузькорегіональні еквіваленти вказаної лексеми, зокрема йдеться про: 1) пов'язану з апокопою форму *мо*: / *поло'в'іну* (повела рукою) *вже* *мужи'ков* *повм'і'рал'і* / *ето* *мо* *ш'ири* *чоло'в'іки* (3, с. 30); // *и* *чуйу* *по* *ш'л'аху* *так* *іде* / *мо* *моцик'л'ет* / *там* *полопо'т'ів* / (2, с. 58); / *не* *вк'ісайе* *так* / *а* *чом* *йа* *не* *в'ідайу?* / *мо* *тим* *шчо* *в* *п'ластик'ових* *тих* *о* / *ко* *мед'йах* *все* *рошчи'н'айут* / (1, с. 302); *Мо* *ти* *там* *в'ечно* / *в* *там* *Лу'чку* / *гуло'дни* *сидиш?* (8, с. 177); 2) утворену від *мо* й структурно ускладнену часткою-постфіксом *-то* лексему *мото*, що дає підстави

вважати її віддзеркаленням двох мовних явищ: *Мото* накрáз дошч збирéц:а. *Мото* пуйтíи ше сус'їдив хоч наблі́ких забрát' (8, с. 178); 3) ме як наслідок синкопи, що регламентує редукцію розташованих усередині слова голосного [o] та приголосного [ж]: *Ме б ви шо зйíли / пáне?* (8, с. 175); 4) дериват *мето*, який за специфікою фонетичних змін і словотвірних ознак тяжіє до модальної синтаксичної одиниці *мото*: *То с'о ти мéто Васил'ів стáриши?* (8, с. 175). В усній комунікації носіїв західнополіських говірок модальні синтаксичні одиниці *може*, *мо*, *мото*, *ме*, *мето* функціують зазвичай у розповідних, рідше питальних структурах, іноді вносять додатковий зміст у речення з відтінком контекстуально вираженого неморфологізованого спонування: /*може* гета баба з'на́йе / (3, с. 312); // ну то́го ка́же ми по'ї́дим *може* де на́гозеро / (3, с. 192); /*може* вите йо́го з'на́йте? / (3, с. 112); // *може* в'е́те в'еда́йте? / *може* там бу́л'іс'те? // (1, с. 66); *Ме б ви шо зйíли / пáне?* (8, с. 175). Акцентуючи увагу на ролі вказаних вставних слів у реалізації комунікативно-прагматичних завдань і модальній модифікації висловлень, зазначимо, що ці одиниці передають суб'єктивні інтенції мовця: уводячи такі лексеми у свою розповідь, реципієнт не тільки кваліфікує виголошену інформацію як імовірну, а й наголошує на тому, що вона репрезентована в контексті власного бачення ситуації. У питальних висловленнях простежуємо контамінацію питальної модальності й додаткового модального плану невпевненості, сумніву, що увиразнює прагматику сказаного. У такий спосіб адресант прагне або отримати якість додаткові відомості, або, апелюючи до знань чи досвіду співрозмовників, упевнитися у своїх припущеннях. З огляду на це доречно говорити про супровідний відтінок спонування. Принагідно додамо, що постфікс *-то*, функціуючи в межах дериватів *мото*, *мето*, сприяє логічному вичленуванню аналізованих синтаксичних одиниць.

До засвідчених у західнополіському говірковому мовленні маркерів модального плану ймовірності належить вставне слово *ма'бут'*, що склалося внаслідок синкопи в структурі вихідної лексикалізованої сполуки *ма́йе-бу́т'*; іноді воно супроводжуване постпозитивною часткою *то*, а також зреалізоване близьким до літературного відповідника фонетичним варіантом *ма'буд'* з одзвінченням кінцевого глухого консонанта перед дзвінким: // н'йáтеро бу́ло / а-ма́бу́т' т'ро́йе ше по'ме́рло в-ма́тери // (2, с. 354); / так // ш'ко́ла / во́на бу́ла ше (заду́малася) / де́сь за-по́л'шчи ма́бу́т'-то (пригадує, потираючи пучками

пальців) // (2, с. 470); [А хату то вони самі побудували?] н'е / н'е / н'е / то хата / ма́бу́д' бу́ла: / в́же бу́ла во́на / (2, с. 466). Модальний план невпевненості реалізує низка інших близьких за звучанням мовних одиниць: «У результаті зрощення та різнопланового фонетичного скорочення й інших модифікацій виразів постали алегроформи *май'бу́т'* / *най'бу́т'* / *мабу́т'* / *набу́т'*, *майт'*, *мат'* «мабуть» (< *ма́йе бу́т'*)» [8, с. 41]. Збереження середньоязикового консонанта [ɨ] простежуємо у вставних словах *май'бут'*, *майт'*, *най'бут'*, водночас лексема *най'бут'* та її функційний еквівалент без палатального приголосного *набу́т'* слугують віддзеркаленням «дисиміляції на відстані, зокрема регресивне розподібнення за способом творення в консонантних групах ... [м..б] > [н..б]» [8, с. 34]. Наприклад: *Ви ж / май'бу́т' / так і ни в'інчаний?* (8, с. 172); *Най'бу́т'*, бу́де дошч (4, с. 338); *Набу́т'*, гроше́й не" бу́ло, шо шви́тко ве"рну́вса (4, с. 334); *Шамру́йе вйі́тер* – на́же"не, набу́т', хма́ри (4, с. 628); *То с'о ти / майт' / в́же та́мика всé"н'к'е тува́р пугубі́ла* (8, с. 172); *То с'о так'е бу́ло чи то вту́рик / чи то / майт' / впуза-то́рик* (8, с. 104); *С'о ше / майт' / до́сил' ни йі́днá ду́шá жива́ ни ду́хóдила* (8, с. 130); *Ти / мат' / в́же гаж надгóсин' при́йдиши?* (8, с. 174). У палітрі синтаксичних одиниць, що доповнюють основний модальний зміст і слугують указівкою на інтенційну потребу омовити гіпотетичну ситуацію, у найбільш архаїчних – окраїнних – говірках засвідчене вставне слово *мабит'*, у якому, окрім синкопи, відображено давній кореневий вокалізм дієслова *быти*: *Ма́бим'*, то на́ш ба́т'ко прихó-ди́м' (4, с. 305). У структурі слів аналізованого різновиду виявляємо й інші, окрім уже вказаних, зміни, зокрема збереження наприкінці основи голосного [u] (пор. вихідну давню лексикалізовану сполуку *маєть быти*): *Мабу́ти*, ни́до́бре так бу́де (4, с. 305). Заслугує на увагу менш поширений у говірковому мовленні досліджуваного ареалу варіант *майти*, який ілюструє інший варіант скорочення (так само синкопи) базового *маєть быти*: / а-о́це де́с' в-са́ме'о // де́с' в-се в'ремн'е // в-не"т'р'івку *майти* // о / о́це в-се в'ремн'е // (2, с. 266). Очевидно, вузьколокальний характер має вставне слово *маха*, де кінцеве *-ха* може бути афективним: *Ма́ха*, бу́де хо́ло́дна зима́ (4, с. 313). Лексема *ма'бут'* та її варіанти функціують переважно в розповідних за комунікативною настановою висловленнях, значно рідше в конструкціях питального плану. Зорієнтованість на змістові параметри аналізованих синтаксичних одиниць дає змогу стверджувати, що їхнє вживання пов'язане з реалізацією інтенційних потреб

людини інформувати про частково відомий факт чи той, у реальності якого мовець сумнівається. Подані попередю контексти із синтаксичною одиницею *ма'бут'* та її еквівалентами засвідчують, що аналізовані слова здатні впливати на головний модальний план висловлень, уносячи різні за ступенем вияву гіпотетичності відтінки. Крім того, вставні слова цього різновиду відіграють важливу роль в усному спілкуванні; послуговуючись ними, мовець імпліцитно впливає на учасника комунікативного процесу й спонукає його до діалогу, підтвердження чи спростування висловленого.

Натомість у центральній та північній частинах західнополіського говору (зокрема й на півночі волинсько-поліського ареалу) указівку на сумнів, припущення, невпевненість реалізує лексема *мусит'* та її фонетичні варіанти *мус'іт'*, *мусит*, *мус'іт*, *мус'и*. Переважно вони засвідчені в контекстах про вияв кількісних чи темпоральних ознак, про які мовець має базові знання, але достеменно не пам'ятає й у такий спосіб натякає адресатові на відсутність конкретної інформації та водночас застерігає правильно її сприйняти: // *то в'єже мусит' л'іт два / йак во'зів / по'казувати / то: ни пу'знати / ни пу'знати там ниц* / (3, с. 56); // *нас мусит' п'ят' д'івчин було* // (3, с. 418); *а то'д'і в'єж'е ї ни хо'див мусит' по'їзд йак ми хо'ди'ли* // (2, с. 160); // *нас мусит' шис'т'ох било* // (1, с. 110); // *ну добре / проро'б'іл'і ми* // *мус'іт' / по не'д'хл' дв'х* // (1, с. 406); *о / що за ко'зац'ка го'рка? / ето ш та / мусит / врем'йон тара'са бу'л'би* // (3, с. 62); [З чого видно, що ви білоруска?] // *н'е у'м'ейу поб'ело'руск'і / то ми правос'лавни мусит* // (1, с. 272); [А коли почали вас називати білорусами?] // *мус'іт пше'важн'е по ву'їн'х* // (1, с. 312); *а йак во'но було йа не з'найу // бо йа / йа та'ко'є мус'и не в'іда'у (знизала плечима) / йа не з'найу* // (3, с. 436). Варіанти *мус'іт'* і *мусит'* ілюструють різні (типові для відповідних говіркових груп) рефлексії етимологічного **і*, а поширені в межах берестейсько-пінського ареалу мовні одиниці *мусит*, *мус'іт* слугують ще й прикладом збереження історичної твердої вимови кінцевого передньоязикового приголосного. У мовленнєвому арсеналі носіїв західнополіської говірки засвідчений варіант *мус'і*, у якому відбулося усичення кінцевого приголосного основи: [То ви при Польщі ходили ще в школу?] // *йа при пол'шч'і мус'і* (злегка заперечливо покрутила головою) *не хо'д'іла / йа // в'єже мус'і руск'і бил'і* // (3, с. 30); [У Кноридах говорять так само, як в інших селах?] // *мус'і то'є с'таро с'ело* // (1, с. 322). Модальна синтаксична одиниця *мус'ит'ка* ілю-

струє нарощену завершальну частину *-ка*, яку кваліфіковано як абстрагований з іменникових форм суфікс, що втратив семантику демінутивності [7, с. 26]: *Нас'іп'іут' то'го по'пелу, и в'єже то'го... гар'ачо'йу во'до'йу, мусит'ка, зали'вали*. (4, с. 330); // *йа пам'я'тайу мати йак бу'ла / на'сип'іут' то'го по'пелу / и в'єже то'го / гар'ачо'йу во'до'йу мусит'ка зали'вали / ни хо'ло'дно'йу* // (3, с. 320). Інший варіант нарощення – частками-постфіксами *б і -то* – відображає структура *мус'іб'то: Мус'іб'то, с'огон'і при'їдут* (4, с. 330).

До групи поширених в усному комунікативному просторі діалектоносіїв Західного Полісся належить вставне слово *видно*: [А хати були спалені?] // *с'пал'ани були поло'вина / йак наст'упали н'емци / то во'ни ту'ди били / де (нерозбірливо) по'точ'ках / пото'му шо в'їх бу'ло / видно / план та'кі* (3, с. 262); // *видно в'тої час то'же з'рамотни в'с'ак'і л'уде бу'ле* // (2, с. 234); // *назва ц'еркви ус'н'енска // ну го'во'рил'і / видно на'ш'і д'едушк'і і бат'к'і з'нали шо / о* // (2, с. 364); // *вун ка'же тес'ц'ови / ка'же / видно с'е'ї со'бака в'прима'ках* // (1, с. 268). Примітно, що в говірці с. Липне аналізований модальний прислівник уживають із наголосом на другому складі: *Видно / в'єже вуні та'мичка до'бре пуй'рка'лиса* (8, с. 94). В українських підляських говірках трапляється варіант *в'ідно*, який відображає характерне для цього ареалу збереження етимологічного **і*, а у зв'язку з цим – і м'якості попереднього губного: // *ну / ка'жу / роз'д'ел'імс'а в'єже ми йа з'вам'і / ме'не в'ідно за'бе'рут* // (1, с. 402).

Мотиваційно-інтенційна функція притаманна поширеним у літературній формі української мови модальним синтаксичним одиницям *на'певно*, *певно*, *певне*. На противагу попередю схарактеризованим вставним словам, функційна палітра вказаних лексем пов'язана не тільки з конструкціями, у яких домінує супровідний зміст припущення, невпевненості, а й у висловленнях із частково нівельованою семантика ймовірності й відтінком вірогідності. Сфера вияву конструкцій першого різновиду – переважно монологічні оповіді, а другого – частіше діалог: [Вугри тут нерестяться?] // *на'певно да / во'не ви'вод'ац'а на про'точни / на ви'сокому да'їл'ен'її / йак вел'мі'є* // (2, с. 128); // *ну а заре де во'ни жи'вут' / Бог їйх з'на'є / дес' у пол'шчи певно / так* // (3, с. 398); // *ту'де бу'л'ш ни'ма певне йак два / то бли'зен'ко / то с'уди'во / то с'уди'во / в'с'у с'торону т'раса їде / бли'зен'ко* // (2, с. 144); // *а ни'в'іс'ка ка'же / то тайа за'їяс' певне вам покру'тила но'ги* // (2, с. 386).

Фрагментарність функційного вияву притаманна вставному слову *на'в'ерно*, проник-

нення якого в говірковий простір можна пояснити впливом російської мови, що характерне насамперед для берестейсько-пінської, меншою мірою волинсько-поліської говіркових груп: // про їей тут в селі к'роме мене вже нх'то не знає **на'в'ерно** / (3, 62); // їе ба'гато у'гра // ба'гато у'грив // а то **на'в'ерно** са'м'і по со'б'і нерес'т'ац':а / (2, с. 72).

У згадках про минуле носії діалектного мовлення зрідка послуговуються модальною синтаксичною одиницею *по'добно*: // а тут дуби **по'добно** дес' рос'л'і / о // (1, с. 276). У «Словнику українських говірок Підляшшя» натрапляємо на варіант, поширений постфіксом *-сь*, який, можливо, абстраговано й перенесено з неозначених займенників та прислівників або ж постав як результат деетимологізації й прирощення до прислівника давньої вказівної частки *се*: *по'добнось*, пор.: *Смутна Марыся, смутна, / И въ окно поглядае: / Подобнось, вона госьци сподивае* (5, с. 392).

У контекстах про ймовірність якихось дій, процесів, станів, кількості когось чи чогось у частині говірок виявляємо модальні синтаксичні одиниці *гад'ка*, *бо'дай*, *в'ідай*: *Гад'ка, вз'автра буде дощ* (4, с.83); *Вже, бо'дай, погналі корові* (4, с. 27); / *во'ни пон'і'ма'ють' у'се в'ідай' / а са'ми го'ворат' по-рус'к'і* / (3, с. 192). У перших двох випадках маємо, очевидно, переосмислення іменника *гадка* й частки *бодай*. Структуру ж *в'ідай*, що в такій функції відома й в інших українських говорах, кваліфіковано як результат фонетичного (апокопи) й семантичного розвитку дієслівної форми *відаю* [9, с. 390]. Уводячи в комунікативний простір указані модальні модифікатори, мовець разом з узагальненою інтенцією повідомити про якийсь факт, надає висловленню відтінку сумніву. Мотив адресанта – не тільки сфокусувати увагу на певній інформації, а й висловити припущення щодо її достовірності.

На реалізацію суб'єктивних мовленнєвих потреб оцінити ситуацію щодо її можливості скерований модальний компонент віддієслівного походження *зда'йец':а*, який корелює з літературним відповідником і поширений у всіх трьох говіркових групах – волинсько-поліській, берестейській та підляській: // *то'п'іру / з'р'інув зр'ім / вийшла х'мара / зда'йец':а* и *ма'лен'ка х'мара* // (2, с. 30); / *та'ка там гл'уби'на: / аш к'рутит'* (круговий рух рукою) *туйу'воду / то бу'йалис'а їти / о / зда'йец':а* / *зара в'т'агнут' т'уди в:о'ду туйу* (засміялася) / (3, с. 296); / *а там... / там жи'л'і... / три х'ати було зда'йец':а* / (1, с. 280).

Зазначений говірковий ареал охоплюють також варіанти *'каж'ец':а*, *'кажиц':а*, *'кажиц':а*,

'каж'ец':а – результати семантичного розвитку дієслівної форми *кажеться* (вони могли зазнати поширення під впливом російської мови або й постати на власне українському ґрунті). Ці одиниці реалізують намір мовця надати сумніву інформації, знання про яку в нього обмежені: [Коли замуж виходили?] / *в'д'вац'ит' / е / вто'рого ф'еврал'а / в'триц'ит' п'йатом 'кажиц':а го'ду* // (3, с. 358); / *йо'го то'же ма'бут' не'ма / в'здол'бунов'і 'кажиц':а жив* / (2, с. 480); ну *гетийі' церкви не'було* (повернула голову у той бік) / *ка'зали шо / їей спа'лили / е: / 'ето в'п'ийі'с'ат вто'ром го'ду* (розвела руки) *'каж'ец':а* // (3, с. 448); / *о'д'ін рас'оде тої карма'зин / то'же з'ваших сто'рон / з'лу'чка 'кажиц':а / кар'мазин* // *е: / музи'кант бил* / (1, с. 112); / *'кажец':а в'ко'лод'ажному* (невпевнено) *во'ни жи'ли* // (2, с. 478). У вставних словах *'кажиц':а*, *'каж'ец':а* простежуємо депалаталізацію передньоязикового консонанта [ц':]; у випадку *'каж'ец':а* – також збереження історичної м'якості шиплячого.

Висновки. Отже, головна функція модальних синтаксичних одиниць полягає в увиразненні суб'єктивно-інтенційного відтінку як додаткового до основного змісту висловлень, що передають різні життєві реалії. Вибір тих чи тих вставних слів, які беруть участь в омовленні певних ситуацій, безпосередньо пов'язаний із мотиваційною сферою адресанта, скерованою на не тільки на вираження припущень, а й на спонукання співрозмовника долучитися до комунікативного процесу. Такий потенціал характерний насамперед для лексем, ужитих у структурах питальної модальності, що реалізують потребу мовця розширити свої знання про той чи той предмет, факт дійсності, процес та ін. чи впевнитися в достовірності сказаного. Основними засобами вираження вказаної мотивації слугують відомі в українській літературній мові слова *'може*, *ма'бут'*, *на'певно*, *'певно*, *'певне*, *'видно*, *зда'йец':а*, а також значна кількість їхніх діалектних відповідників, які віддзеркалюють різні фонетичні процеси. У говірковому мовленні окресленого регіону засвідчені модальні синтаксичні одиниці, що виявляють ознаки апокопи (*мо*), синкопи (*ме*, *мат'*), поєднання апокопи й поширення постфіксами-частками (*'мото*, *'мето*), одзвінчення кінцевого приголосного основи (*ма'буд'*), збереження консонанта [ї] (*маї'бут'*), дисиміляційних модифікацій (*на'бут'*) чи кількох із зазначених змін у межах однієї лексеми (*маїт'*, *наї'бут'*, *'маїти*) тощо. До групи активно вживаних вставних слів, залучених до моделювання гіпотетичних ситуа-

цій, належить представлена кількома фонетичними варіантами лексема ¹мусит', а також ¹мус'і, ¹мус'ит'ка й ¹мус'іб'то. Фрагментарність функціювання притаманна модальним синтаксичним одиницям *гад'ка*, *бод'ї*, *в'їдаї* та, мабуть, росі-їзмам *на'в'ерно*, ¹кажиц':а (*каж'еу':а*, ¹кажиц':а, *каж'еу':а*).

Перспективу порушеної в статті проблеми окреслює різноаспектне дослідження засвідчених у західнополіському діалектному ареалі модальних синтаксичних одиниць з указівкою на обов'язковість, логічне впорядкування інформації, непряме відтворення чийхось думок, активізацію уваги та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аркушин Г. Голоси з Підляшшя: тексти. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. 534 с.
2. Аркушин Г. Голоси з Волинського Полісся (Тексти). Луцьк : ВНУ ім. Лесі Українки, 2010. 542 с. + 2 електрон. опт. диски (DVD).
3. Аркушин Г. Голоси з Берестейщини (Тексти). Луцьк: ВНУ ім. Лесі Українки, 2012. 536 с.
4. Аркушин Г. Словник західнополіських говірок. А–Я. Вид. 2-ге переробл., випр. і доп. Луцьк, 2016. XXIV + 648 с.
5. Аркушин Г. Словник українських говірок Підляшшя. Луцьк, 2025. 588 с.
6. Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, А. П. Загнітко, С. О. Соколова ; за ред. І. Р. Вихованця. Київ : Вид. дім Дмитра Бураго, 2017. 752 с.
7. Громик Ю. В. Західнополіські прислівники на *-ки*, *-ка*. *Волинь філологічна: текст і контекст*. 2012. Вип. 14 : Актуальні проблеми сучасного мовознавства. С. 26–38.
8. Громик Ю. «Наша байка зусьом начча»: поліська говірка с. Липне : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2023. 288 с.
9. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / редкол.: О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. Київ : Наук. думка, 1982. Т. 1 : А–Г / уклад.: Р. В. Болдирев. 632 с.
10. Костусяк Н. М. Грамемна структура категорії лексико-граматичної модальності. *Типологія та функції мовних одиниць : наук. журн.* 2014. № 1. С. 127–139.
11. Кульбабська О. В. Вторинна предикація у простому реченні : монографія. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. 672 с.
12. Межов О. Г. Типологія мінімальних семантико-синтаксичних одиниць : монографія. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. 464 с.
13. Шабат-Савка С. Т. Категорія комунікативної інтенції в українській мові : монографія. Чернівці : Букрек, 2014. 412 с.

УКРАЇНСЬКА МОВА В ДІЛОВОМУ СПІЛКУВАННІ: ЛІНГВОМЕНЕДЖМЕНТ ЯК ІНСТРУМЕНТ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ

UKRAINIAN LANGUAGE IN BUSINESS COMMUNICATION: LANGUAGE MANAGEMENT AS A CORPORATE CULTURE TOOL

Гуменникова Т.Р.,

orcid.org/0000-0002-6223-7711

доктор педагогічних наук, професор,

професор кафедри суспільно-наукових дисциплін

*Придунайської філії Приватного акціонерного товариства
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»*

Томчук О.Ф.,

orcid.org/0009-0008-0676-0904

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри суспільно-наукових дисциплін

*Придунайської філії Приватного акціонерного товариства
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»*

Ліганенко І.В.,

orcid.org/0000-0002-3273-010X

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри економіки та менеджменту

*Придунайської філії Приватного акціонерного товариства
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»*

У статті проаналізовано потенціал лінгвоменеджменту як інструменту формування сучасної корпоративної культури в умовах зростання значення української мови в публічній, діловій та управлінській сферах. Наголошується, що мова в організації є не лише засобом повсякденної комунікації, а й маркером ідентичності, етики, управлінської культури, лояльності, а також репутаційного та символічного капіталу підприємства. Автори досліджують поняття лінгвоменеджменту на перетині соціолінгвістики, теорії управління, маркетингу й комунікативних стратегій, розглядаючи його як системну цілеспрямовану діяльність щодо впровадження, регулювання, нормування та підтримки використання української мови в усіх каналах комунікації організації.

У статті детально розглянуто ключові механізми підтримки мовної політики в організаціях, зокрема освітні курси з професійної української мови, мотиваційні заходи, стратегічне і тактичне планування, а також системи оцінювання результативності мовної політики. Особливу увагу приділено ролі управлінського персоналу, який задає комунікативні орієнтири, формує стиль взаємодії в колективі, підвищує престиж державної мови власним прикладом та сприяє формуванню довіри до мовної трансформації. Акцентовано, що ефективний лінгвоменеджмент створює передумови для зростання корпоративної згуртованості, підвищення рівня лояльності співробітників, поліпшення клієнтського досвіду, зменшення ризиків комунікативних непорозумінь та відповідності діяльності організації сучасним критеріям ESG-орієнтованої соціальної відповідальності бізнесу.

Підкреслено, що українська мова поступово трансформується з символу культурної приналежності в активний стратегічний ресурс управління організаційними процесами. Вона сприяє формуванню єдиного ціннісного простору, підтримці командної взаємодії, підвищенню конкурентоспроможності та підсиленню публічного іміджу установи в умовах посиленої суспільної уваги до гуманітарної політики. Зроблено висновок, що запровадження системи лінгвоменеджменту є не лише інструментом відповідності мовному законодавству, а й важливим чинником сталого розвитку організації, формування сучасної національної ідентичності та консолідації українського суспільства.

Ключові слова: ділове спілкування, українська мова, лінгвоменеджмент, корпоративна культура, мовна політика, управління, професійна комунікація.

The article analyzes the potential of linguomanagement as a tool for shaping modern corporate culture in the context of the growing importance of the Ukrainian language in public, business, and administrative spheres. It emphasizes that language within an organization is not only a means of everyday communication but also a marker of identity, ethics, managerial culture, loyalty, and the company's reputational and symbolic capital. The authors explore the concept of linguomanagement at the intersection of sociolinguistics, management theory, marketing, and communication strategies, considering it as a systematic and purposeful activity aimed at introducing, regulating, standardizing, and supporting the use of the Ukrainian language across all communication channels within an organization.

The article thoroughly examines key mechanisms for supporting language policy in organizations, including professional Ukrainian language training programs, motivational initiatives, strategic and tactical planning, as well as systems for evaluating the effectiveness of language policies. Special attention is given to the role of managerial staff, who set communicative standards, shape the interaction style within the team, elevate the prestige of the state language by personal example, and contribute to building trust in the process of linguistic transformation. It is emphasized that effective

linguomanagement creates prerequisites for increasing corporate cohesion, strengthening employee loyalty, improving the customer experience, reducing communication misunderstandings, and aligning the organization's activities with modern ESG-oriented standards of corporate social responsibility.

The article highlights that the Ukrainian language is gradually evolving from a symbol of cultural belonging into an active strategic resource for managing organizational processes. It contributes to the formation of a shared value space, fosters team interaction, enhances competitiveness, and strengthens the public image of institutions amid heightened societal attention to humanitarian policy. The conclusion is drawn that the implementation of a linguomanagement system is not only a tool for ensuring compliance with language legislation but also an essential factor for sustainable organizational development, the formation of modern national identity, and the consolidation of Ukrainian society.

Key words: business communication, Ukrainian language, language management, corporate culture, language policy, management, professional communication.

Постановка проблеми. У контексті державотворчих процесів, модернізації освіти, управлінських структур і ділових стандартів, значення української мови як інструмента ділового спілкування невинно зростає. Мова – не лише засіб комунікації, а й чинник ідентичності, лояльності, етики та брендування в межах корпоративної культури. Лінгвоменеджмент – новітній міждисциплінарний підхід до управління мовною поведінкою в організаціях – вимагає системного аналізу у зв'язку з утвердженням української мови в публічній сфері.

Аналіз останніх досліджень. Поняття лінгвоменеджменту або мовного менеджменту є відносно новим у контексті ділового спілкування та корпоративної культури, особливо в українському науковому дискурсі. Теоретичне підґрунтя цього напрямку значною мірою сформоване завдяки зарубіжним дослідженням, зокрема роботам Р. Купера, Ж. Сандена, Дж. Фішмана, Б. Спольські та ін. Так, класичною вважається спільна праця Б. Джернуд і Дж. Неуступні, в якій термін «мовний менеджмент» уперше було концептуалізовано як системне управління мовною поведінкою у суспільстві [11].

Ж. Санден розширює це поняття, представляючи його не лише як теорію, але й як інструмент бізнес-стратегії, акцентуючи на корпоративному мовному менеджменті. Він наголошує на актуальності цього підходу в умовах мовної різноманітності в колективах, що потребують ефективної організації внутрішньої комунікації незалежно від мовних відмінностей співробітників [13].

Ідеї мовного менеджменту у соціокультурному вимірі підтримує й Дж. Фішман, який трактує мовне планування як процес розподілу ресурсів для забезпечення мовного статусу та розвитку мовного корпусу. При цьому він наголошує на соціальному аспекті цього процесу – управлінні мовним статусом і міжмовними відносинами [12]. Дж. Фішман виділяє окремі напрями мовного планування, зокрема заходи з впровадження офіційної мови в публічному просторі та формування навичок володіння як національною, так і

іноземними мовами, що є складовими корпоративного лінгвоменеджменту.

Згідно з поглядами Б. Спольські, управління мовою є складовою ширшої концепції мовної політики, яка формує нормативну базу мовної поведінки в організаціях та суспільстві загалом [14].

У вітчизняній науці ідеї лінгвоменеджменту розвивали Н. Дзеньджора, Г. Мацюк, Н. Трач, Н. Шеремета, та ін. Проте системне осмислення мовного менеджменту як чинника формування корпоративної культури через мовну політику підприємств та організацій усе ще перебуває на етапі формування. Недостатньо дослідженими залишаються як інструменти, так і суб'єкти лінгвоменеджменту в межах ділової комунікації та управлінських процесів.

Однак аспекти мовної політики підприємств, ролі менеджера мови та концепту лінгвоменеджменту як інструмента корпоративної культури ще недостатньо опрацьовані в україномовному дискурсі.

Метою статті є розкриття потенціалу лінгвоменеджменту в утвердженні української мови як ключового чинника корпоративної культури, формування єдиного комунікативного простору та посилення професійної ідентичності співробітників.

Виклад основного матеріалу. Корпоративна культура визначається як система цінностей, норм, традицій, спільних для працівників організації. Вона формує стиль управління і способи взаємодії в колективі. У корпоративній культурі великим значенням користуються вербальні та невербальні символи, зокрема мова. Мова впливає на формування іміджу компанії і являє собою комунікативний зв'язок між співробітниками. Важливо, що корпоративна мова — це не лише набір термінів, а й фіксація стилю мислення підприємства [7].

Одним із ключових аспектів є мовна ідентичність організації: спільна мова допомагає ефективно обмінюватися інформацією і знаннями, усуваючи бар'єри у полікультурному середовищі.

Поняття мовного менеджменту у цьому контексті означає цілеспрямоване регулювання і планування мовних процесів всередині організації [1]. Це може включати створення офіційних документів, правил внутрішнього спілкування, освітні програми, іміджеві заходи тощо. На відміну від традиційної державної мовної політики, мовний менеджмент орієнтований на практику управління мовою всередині окремих інституцій. Як доводять дослідники, запровадження єдиної мови (або узгодженої мовної політики) на корпоративному рівні може знизити операційні витрати та покращити координацію в розподіленій структурі підприємства [9].

При цьому необхідно враховувати як «явні» (офіційні) мовні стратегії, так і «неявні» практики (коли загальний корпоративний язык формується без формальної декларації). У разі впровадження лінгвоменеджменту слід уникати примусового характеру: наприклад, у рамках діючого українського законодавства ніхто не може примушувати працівника спілкуватися українською на робочому місці проти його волі [6].

Відповідно до Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25 квітня 2019 року № 2704-VIII, українська мова є обов'язковою у сфері державного управління, публічних комунікацій та офіційного діловодства. Закон закріплює норму, згідно з якою посадові особи, державні службовці та працівники органів місцевого самоврядування зобов'язані використовувати державну мову під час виконання своїх службових обов'язків. Це положення має важливе значення для формування єдиного мовного простору в управлінні та підкреслює роль української мови як основного інструмента офіційної комунікації, підтримки корпоративної культури та утвердження національної ідентичності [8].

Для багатьох українських підприємств і досі існує проблема двомовності персоналу і клієнтів. За соціологічними даними, після 2022 року частка громадян, які вживають українську у побуті, зросла до 58% (сумарно повністю та переважно), що є історичним максимумом [9]. Це свідчить про потенційне зростання ролі української мови й у бізнесі. Унаслідок війни підвищилася мотивація до оволодіння українською як вільно пересічними людьми, так і працездатними фахівцями. З іншого боку, подальша трансформація корпоративної культури вимагає комплексного підходу: просто встановити українську в офіційних документах недостатньо, якщо в реальності спілкування залишається двомовним. Потрібен лінгвоменедж-

мент, який міститиме просвітницькі й мотиваційні заходи поряд з формальними змінами [10].

Держава теж підтримує практики «українізації» корпоративного середовища. Окрім Закону «Про мову», ухвалено Стратегію популяризації української мови до 2030 року (Розпорядження КМУ № 596-р від 17.07.2019 року), в якій передбачено заохочення використання української в бізнесі й медіа. Експерти відзначають, що корпоративна мовна політика стає частиною соціальної відповідальності бізнесу і елементом ESG-стратегій сучасних компаній [9].

Українські організації дедалі активніше впроваджують системні заходи мовного менеджменту, що відповідає вимогам Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Ці заходи мають не лише юридичну мотивацію, а й стратегічну важливість для зміцнення національної ідентичності та корпоративної культури. Одним із ключових кроків є офіційне закріплення української мови як основної мови діловодства, ділового спілкування та обслуговування клієнтів. Це рішення дозволяє забезпечити прозорість і єдність комунікацій як всередині організації, так і у взаємодії з зовнішніми партнерами. Внаслідок цього вся внутрішня документація, розпорядження, службові інструкції та інші матеріали перекладаються державною мовою. Такий підхід уніфікує мовне середовище і підвищує загальний рівень мовної дисципліни в установі [4]. Важливо також зазначити, що офіційна українізація документообігу сприяє кращому розумінню вимог законодавства працівниками. Це дозволяє запобігати можливим юридичним порушенням у сфері мовного законодавства.

Другим важливим напрямом мовного менеджменту є організація освітніх програм для співробітників, зокрема курсів із професійної української мови [2]. Такі курси зазвичай охоплюють особливості ділового мовлення, правил складання документів та ефективної комунікації українською. Завдяки цим програмам працівники мають змогу вдосконалити свої мовні навички відповідно до професійних стандартів. Особливо це актуально для сфер, де комунікація є невід'ємною частиною щоденної діяльності, наприклад, у сфері обслуговування, фінансів, права та освіти. Освітні ініціативи допомагають долати мовні бар'єри, що можуть виникати через різний рівень володіння державною мовою. Підвищення впевненості у використанні української позитивно впливає на якість обслуговування клієнтів. Водночас участь у мовних програмах підвищує загальний рівень

професійної культури співробітників. Це також сприяє особистісному розвитку працівників і стимулює їхню мотивацію до самовдосконалення.

Додатково, у багатьох організаціях реалізуються внутрішньокорпоративні ініціативи, які націлені на популяризацію української мови у неформальному середовищі. Такі заходи формують стійке позитивне ставлення до державної мови серед співробітників. Прикладом можуть бути тематичні дні, наприклад, мовні четверги або україномовні сніданки, де працівники практикують українську у формальних і неформальних ситуаціях. Вони мають не лише освітню, а й об'єднавчу функцію: сприяють налагодженню більш тісних контактів серед колег. Заохочення до неформального використання української допомагає закріпити мовні навички без тиску чи примусу. Також це сприяє створенню в організації доброзичливої та підтримуючої атмосфери. Водночас подібні ініціативи сприяють виробленню звички спілкування державною мовою у повсякденному житті. Це довгостроково впливає на укорінення української мови в корпоративній культурі [5].

Ще одним важливим інструментом мовного менеджменту є запровадження посади мовного уповноваженого або омбудсмана. Така посада передбачає не лише контроль за дотриманням мовної політики, а й підтримку співробітників у питаннях використання державної мови. Мовний уповноважений консультує працівників щодо правильного оформлення документів та проведення ділових комунікацій. Він також ініціює проекти з популяризації української мови, проводить аудити комунікаційних процесів та звітує про їхній стан. Присутність такої особи дозволяє оперативно вирішувати мовні проблеми без необхідності залучення зовнішніх консультантів. Завдяки цьому мовна політика організації стає живою частиною її щоденної діяльності. Більше того, наявність мовного координатора підкреслює пріоритетність мовного питання в системі корпоративних цінностей [3]. Це також сприяє більш свідомому ставленню працівників до використання української мови.

Загалом, заходи з мовного менеджменту позитивно впливають на корпоративну культуру організації. Вони створюють атмосферу взаємоповаги, підтримки і національної свідомості серед працівників. Коли співробітники бачать реальну підтримку у вивченні й використанні української мови, вони відчувають себе частиною спільноти. Позитивна мотивація до використання української формується не через адміністративний тиск,

а через усвідомлення її цінності для особистого та професійного розвитку. Внутрішнє мовне середовище стає важливим фактором згуртування колективу. Такий підхід сприяє підвищенню рівня корпоративної лояльності та зменшує кількість конфліктів, пов'язаних із мовними питаннями. Крім того, мовний менеджмент сприяє формуванню нових стандартів якості комунікації всередині компанії. Це забезпечує відповідність діяльності організації сучасним суспільним очікуванням [6].

Проведений аналіз показує, що лінгвоменеджмент у сфері бізнесу має тісний зв'язок із ширшими процесами ідентичності та громадянської позиції. Особливо яскраво це проявилось в умовах повномасштабної війни, яка значно вплинула на мовні уподобання населення. Зміна мовної поведінки українців безпосередньо позначилася і на бізнес-середовищі, де дедалі частіше українська мова стає стандартом комунікації. Компанії, які оперативно адаптувалися до нових реалій, відзначають посилення командного духу. Підвищується відчуття відповідальності перед суспільством і підтримки національних цінностей. Це позитивно впливає на бренд роботодавця, залучення нових працівників та клієнтів. Таким чином, впровадження української мови у корпоративному середовищі є своєрідною відповіддю на суспільні виклики [9].

Варто окремо підкреслити, що ефективний мовний менеджмент має базуватися на принципах добровільності та підтримки, а не примусу. Дослідження показують, що м'яке заохочення співробітників до використання української є значно ефективнішим за суворі адміністративні заходи. Створення умов для комфортного вивчення та використання державної мови сприяє позитивній зміні мовних звичок. При цьому важливо враховувати різноманітність мовних контекстів, у яких перебувають співробітники. Наприклад, на перервах або під час неофіційного спілкування допускається використання інших мов. Такий підхід знижує ризик внутрішнього спротиву та сприяє поступовій інтеграції української мови у всі сфери життя організації. Він також зміцнює імідж компанії як прогресивної та відповідальної структури.

Ще одним важливим аспектом мовного менеджменту є адаптація навчальних матеріалів та внутрішніх комунікаційних ресурсів під нові мовні стандарти. Це включає переклад або створення україномовних корпоративних порталів, інструкцій, електронних листів і презентацій. Якісна україномовна внутрішня комунікація

сприяє кращому розумінню цілей і завдань компанії працівниками. Також вона зменшує ризики виникнення помилок через мовні непорозуміння. Важливо, щоб мовна політика організації не обмежувалася лише офіційною документацією. Вона має охоплювати всі аспекти комунікацій, включаючи щоденне листування, зустрічі, корпоративні заходи. Тільки в такому випадку українізація стає органічною частиною корпоративного життя [9].

Особливу роль у впровадженні української мови в корпоративне середовище відіграють керівники компаній. Їхній особистий приклад є потужним мотиватором для працівників. Якщо керівники систематично використовують українську мову в офіційній та неофіційній комунікації, це створює відповідний стандарт поведінки для всього колективу. Водночас важливо, щоб підтримка української мови з боку керівництва була щирою, а не формальною. Лише тоді працівники сприйматимуть мовні ініціативи як важливу частину спільних цінностей. Ефективна комунікація керівників українською мовою також покращує імідж компанії в очах клієнтів та партнерів. Таким чином, роль лідерів у процесі українізації корпоративного середовища є визначальною.

Значний вплив на ефективність мовної політики має залучення співробітників до процесу її розробки і реалізації. Це дозволяє врахувати реальні потреби й побажання працівників, зробити політику більш гнучкою та адаптивною. Наприклад, компанія може створити мовний комітет або робочу групу з представників різних підрозділів. Такі групи можуть проводити опитування, ініціювати заходи та пропонувати ідеї для вдосконалення мовної політики. Залучення працівників сприяє підвищенню рівня їхньої відповідальності за реалізацію мовних ініціатив. Крім того, це допомагає знизити ризик виникнення непорозумінь і конфліктів. Спільна робота над розвитком мовної культури зміцнює внутрішню згуртованість колективу.

Не менш важливим є створення системи мотивації та заохочення для тих працівників, які активно використовують українську мову. Це можуть бути премії, грамоти, відзнаки чи інші форми визнання зусиль співробітників. Заохочення має бути регулярним і прозорим, щоби стимулювати позитивну мовну динаміку. Наприклад, компанія може щомісяця відзначати найкращого мовного амбасадора. Або організовувати конкурси на краще україномовне ділове листування чи публічний виступ. Мотиваційні заходи сприяють формуванню позитивного емоційного ставлення до державної мови. Вони також допо-

магають перетворити використання української на щоденну норму в компанії [7].

З іншого боку, міжнародні дослідження попереджають про можливі проблеми з жорсткою мовною політикою [13]. Наприклад, надто жорстке нав'язування нових правил може призвести до зниження ефективності, якщо не супроводжене належною комунікацією і підготовкою персоналу. В умовах глобалізації важливо також врахувати потреби мультикультурних команд. Якщо компанія має міжнародних співробітників або співпрацює з іноземними партнерами, варто зважено поєднувати українську з міжнародною мовою (часто англійською).

З позиції формування корпоративної культури виділяють також стратегічне й тактичне планування мовних кроків. На стратегічному рівні мова виступає частиною місії та цінностей: це означає, що керівництво відкрито декларує важливість мови у місії компанії. На тактичному рівні – розробляються конкретні механізми (регламенти, навчальні програми, заходи) і відстежуються результати. Важливим є моніторинг ефективності: опитування працівників і клієнтів щодо задоволеності комунікацією різними мовами, аналіз дотримання нових норм. Наукові рекомендації стверджують, що чіткість цілей і регулярна оцінка дозволяють уникнути найпоширеніших помилок у реалізації мовної політики.

Висновки. Лінгвоменеджмент є вагомим інструментом формування корпоративної культури сучасного українського бізнесу. Створення єдиної мовної платформи та розвиток мовних компетенцій персоналу сприяють згуртованості колективу, зростанню ефективності внутрішньої і зовнішньої комунікації та посиленню позитивного іміджу організації. Встановлення української мови як офіційної мови підприємства, впровадження навчальних програм та мовних ініціатив дозволяє не лише виконати норми законодавства, але й сформуванню колективні цінності, пов'язані з національною самоідентифікацією. При цьому важливо дотримуватися балансу між законодавчими вимогами і добровільним прагненням співробітників удосконалювати мову.

Дослідження показують, що зміцнення корпоративної культури через лінгвоменеджмент є двостороннім процесом: з одного боку, посилюється «соціальний капітал» компанії (довіра всередині колективу і до бренду), а з іншого – зростають очікування співробітників щодо сенсорних зусиль у сфері соціальної відповідальності. Тому подальші перспективи розвитку включають інтеграцію мовної політики в загальну стратегію

корпоративної соціальної відповідальності підприємств. Крім того, науковці повинні звернути увагу на вимірювання ефективності цих заходів: необхідно проводити емпіричні дослідження кореляції між впровадженням мовних ініціатив і ключовими бізнес-індикаторами (лояльність, продуктивність, впізнаваність бренду).

Насамкінець слід зауважити, що лінгвоменеджмент – динамічна сфера. З розвитком технологій та глобалізації змінюються не лише

корпоративні комунікації, а й засоби мовленнєвого впливу (онлайн-платформи, внутрішні месенджери, соцмережі). Відповідно, майбутні стратегії повинні враховувати цифрові канали як частину мовного простору компанії. Загалом, зміцнення корпоративної культури через цілеспрямовану мовну політику сприяє перетворенню мови з простої норми в активний інструмент організаційного розвитку і національної єдності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Васильченко М.І., Гришко В.В. Комунікативний менеджмент: навчальний посібник. Полтава: ПолтНТУ, 2018. 228 с.
2. Гриценко Т. Б. Українська мова за професійним спрямуванням: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2010. 624 с.
3. Гриценко Т. Б. «Етика ділового спілкування: навчальний посібник». Київ : Центр навчальної літератури, 2007. 344 с.
4. Гришина Н.М., Бігарі М.І. Підвищення мовнокомунікативної компетентності публічних службовців: людиноцентричний підхід. Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. праць. X : Вид-во ХарPI НАДУ 7 «Магістр», 2020. № 1 (57). С. 219–227.
5. Дзеньдзюра Н. Державний менеджмент мовної політики в Україні. Освіта регіону. 2017. № 1. С. 71–77.
6. Кубко В. П. Комунікативний менеджмент: конспект лекцій для здобувачів вищої освіти гуманітарного факультету та навчально-наукового інституту дистанційної та заочної освіти. Одеса: ДУ «Одеська політехніка», 2021. 92 с.
7. Мацюк Г. Розвиток теорії сучасної соціолінгвістики: формування змісту поняття «інституційний мовний менеджмент». Мова і суспільство. 2013. Випуск 4. С. 12–32.
8. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 25 квітня 2019 року № 2704-VIII. Відомості Верховної Ради. 2019. № 21. Ст. 81.
9. Українська національна мовна особистість як феномен лінгводидактики : сучасні технології розвитку : монографія / за ред. С. Шевчук, Київ : Видавництво УДУ імені Михайла Драгоманова, 2024. 179 с.
10. Шеремета Н. П. Законотворчі ініціативи – перший крок мовного менеджменту в Україні. Наукові праці Кам'янець-Подільсько-го національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки. 2018. Випуск 47. С. 137–141.
11. Jernudd B. H., & Neustupný J. Language planning for whom? In: Proceedings of the international colloquium on language planning / L. Laforge (Ed.). Québec : Les Presses de L'Université Laval, 1987. P. 69–84.
12. Fishman J. A. Conference comments: Reflections on the current state of language planning. In: Actes du Colloque international sur l'aménagement linguistique: Proceedings of the international colloquium on language planning / L. Laforge (Ed.). Québec : Les Presses de L'Université Lava, 1987. P. 407–428.
13. Sanden G. R. Language management x 3: A theory, a sub-concept, and a business strategy tool. Applied Linguistics. September 18, 2014. doi:10.1093/applin/amu048.
14. Spolsky B. Language Management. Cambridge, 2009. 322 p.

ПЕРСУАЗИВНІ СТРАТЕГІЇ ТА ЗАСОБИ ЇХНЬОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ В ПЕДАГОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

PERSUASIVE STRATEGIES AND MEANS OF THEIR IMPLEMENTATION IN PEDAGOGICAL DISCOURSE

Калько В.В.,

orcid.org/0000-0002-9394-1664

доктор філологічних наук, професор,

*професор кафедри українського мовознавства і прикладної лінгвістики
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*

Дядюра Г.М.,

orcid.org/0000-0002-6710-941X

кандидат філологічних наук, доцент,

*доцент кафедри української мови та загального мовознавства
Черкаського державного технологічного університету*

Кухарєва-Рожко В.І.,

orcid.org/0000-0001-6466-9115

кандидат філологічних наук, доцент,

*доцент кафедри української мови та загального мовознавства
Черкаського державного технологічного університету*

Статтю присвячено комплексному аналізу персуазивності педагогічної комунікації, яка передбачає вербальний і невербальний вплив адресанта на інтенції аудиторії для досягнення від неї ненасильницьким шляхом схвалення потреби, бажаності або можливості здійснення / відмови від здійснення відповідної посткомунікативної дії. Переконуючи, педагог уселяє віру учня у свої сили, навіює йому надію на покращення знань, актуалізує відчуття позитивних змін, здійснюючи позитивний вплив на уявлення, відчуття, почуття, мислення, поведінку адресата. Персуазивна педагогічна комунікація пов'язана з раціональними доказами, обґрунтуванням потреби в набутті знань, аргументацією формування необхідних навичок, доведенням практичної цінності знань у процесі подальшої пізнавально-практичної діяльності. Реалізуючи стратегію персуазивності, педагог має системно контролювати відповідність між прагматичною глибинною структурою взаємодії, ієрархічною структурою сценарної моделі й ситуативним ланцюгом комунікативних ходів реального спілкування. Прагматично схарактеризовано основні засоби переконання в процесі педагогічної діяльності. Персуазивний педагогічний вплив реалізують мовленнєві акти орієнтовані на актуалізацію й підтримання уваги, моніторинг сприйняття і розуміння, повторення і перефразування важливої інформації. Ефективності переконання сприяють лексичні, граматичні, синтаксичні, структурні й невербальні засоби персуазивності. Персуазивний вплив педагога спроектований на трансформацію когнітивних процесів, ментальних схем, поведінки здобувачів освіти й передбачає позитивну модифікацію наявних переконань та припущень, появу нового розуміння. Установлено, що продуктивним засобом персуазивності в освітньому процесі є інтерактивність як опосередкована можливість впливу на інтелектуальний і емоційний розвиток школяра, яка забезпечує толерантне корегування поведінки й систему цінностей. Дотримання ввічливих стратегій у переконанні підвищує результативність педагогічної комунікації, зменшує опір співрозмовників і сприяє встановленню довірливих стосунків.

Ключові слова: персуазивна комунікація, педагогічний дискурс, переконання, вплив, аргументація, комунікативна стратегія, мовленнєвий акт.

The article is devoted to a comprehensive analysis of the persuasiveness of pedagogical communication, which involves both verbal and non-verbal influence by the sender on the audience's intentions in order to non-coercively gain approval of the need, desirability, or possibility of performing or refraining from performing a corresponding post-communicative action. Through persuasion, the teacher instills students with belief in their own abilities, inspires hope for improved knowledge, and activates a sense of positive change, thus exerting a beneficial influence on the recipient's perceptions, emotions, feelings, thinking, and behavior. Persuasive pedagogical communication is associated with rational arguments, the justification of the need to acquire knowledge, the reasoning behind the formation of essential skills, and the demonstration of the practical value of knowledge in the process of further cognitive and practical activities. When implementing a persuasive strategy, the teacher must systematically control the alignment between the pragmatic deep structure of interaction, the hierarchical structure of the scenario model, and the situational chain of communicative moves in real-life communication. The article pragmatically characterizes the main means of persuasion used in pedagogical activity. Persuasive pedagogical influence is implemented through speech acts aimed at activating and maintaining attention, monitoring perception and understanding, and repeating or paraphrasing important information. The effectiveness of persuasion is enhanced by lexical, grammatical, syntactic, structural, and non-verbal means of persuasiveness. The teacher's persuasive influence is designed to transform the cognitive processes, mental schemas, and behavior of learners, and it involves the positive modification of existing beliefs and assumptions as well as the emergence of new understanding. It is established that interactivity is an effective means of persuasion in the educational process, as it serves as a mediated way of influencing

the intellectual and emotional development of the student, enabling tolerant adjustment of behavior and value systems. Adherence to polite strategies in persuasion increases the effectiveness of pedagogical communication, reduces resistance from interlocutors, and fosters the establishment of trusting relationships.

Key words: persuasive communication, pedagogical discourse, persuasion, influence, argumentation, communicative strategy, speech act.

Постановка проблеми. Дослідження педагогічного дискурсу дає змогу осмислити основні механізми й інструменти мовленнєвої взаємодії учасників освітнього процесу, випрацювати ефективні засоби досягнення навчальних і виховних результатів. Продуктивна персуазивна педагогічна комунікація, спрямована на м'яке переконання, забезпечує створення сприятливого навчального середовища та надихає на успішне засвоєння знань. Потужним інструментом впливу педагога на здобувачів освіти є мова, адже, як цілком слушно зауважує Л. Вітгенштайн, навчаючи, ми використовуємо систему прикладів і вправ, розповідаємо про те, що знаємо самі, показуємо учневі, як треба робити, а він наслідує, впливаємо на нього своїм схваленням, невдоволенням, очікуванням, підбадьорюванням, даємо йому волю або стримуємо його [1, с. 172].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові розвідки в сучасній дискурсології сфокусовані передовсім на загальній характеристиці персуазивності (О. В. Бабире, Д. О. Кіф, О. М. Лебідь, А. П. Загнітко, В. Холлі, М. Хоффман й ін.). У лінгвоукраїністиці комплексно схарактеризовано персуазивність політичного (І. О. Голубовська, А. П. Загнітко, Н. В. Кондратенко, М. І. Степаненко, Т. В. Орлова й ін.), дипломатичного (О. М. Мацько, Н. М. Поліщук, С. Б. Скрябіна, Ю. В. Судус й ін.), рекламного (І. М. Волощук, С. В. Дружбяк, К. С. Серажим й ін.), наукового (Н. Б. Іваницька, А. М. Чеберяк, С. Т. Шабат-Савка й ін.), релігійного (О. Ю. Зелінська, М. А. Малишева, О. І. Ніка й ін.) дискурсів. В останні роки набуває актуальності вивчення персуазивності в освітньому процесі. Зокрема, Я. І. Малаховська, проаналізувала психологічні характеристики персуазивного навчального відеодискурсу, зауваживши, що основним механізмом переконання є комбіноване використання логічних та емоційних засобів [6, с. 228]. О. В. Дубцова описала лінгвістичні особливості комунікативної стратегії переконання в педагогічному дискурсі й виокремила імперативні й неімперативні синтаксичні конструкції, які є найуживанішими засобами реалізації мовленнєвого впливу, наголошуючи, що «лише за умови розумного використання комунікативної стратегії переконання можлива гармонійна кооперація

учасників навчального процесу» [2, с. 17]. На думку І. М. Кушнір, персуазивний вплив передбачає досягнення мети шляхом переконання через раціональне обґрунтування ідеї й, реалізуючи його, педагог передовсім залучає увагу адресата до певної проблеми, корегує його картину світу, оновлює когнітивно-ментальні параметри, передбачаючи їхнє застосування в подальшій практиці [5, с. 43–44].

Актуальність нашого дослідження зумовлена й тим, що саме педагогічний дискурс як особливий тип репродуктивно-продуктивного, особистісно орієнтованого спілкування наділений високим ступенем впливу на реципієнта, що зумовлює пошук оптимальних засобів аргументації й переконання задля оптимального й збалансованого витворення картини світу молодого покоління. Він є надскладною когнітивною структурою, орієнтованою на зміну уявлень про світ адресата, формування в нього ключових компетентностей, повноцінну соціалізацію індивіда, становлення самодостатньої, спроможної до самореалізації й розвитку впродовж життя особистості.

Постановка завдання. Мета статті – комплексний аналіз персуазивності педагогічного дискурсу, орієнтованої на м'який позитивний вплив на здобувачів освіти, прагматична характеристика основних засобів переконання в процесі педагогічної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Т. ван Дейк, виокремлюючи два різновиди впливу – легітимний і нелегітимний, зауважує, що легітимні комунікативні практики не порушують соціальних правил і норм, ураховують права й свободи людини [10, с. 364]. Персуазивність належить до легітимних різновидів впливу, оскільки не передбачає зловживання владою, не контролює мислення, знання, позицію індивіда, а передбачає усвідомленість впливу об'єктом, передбачає свободу вибору, отже, є «етичним видом впливу» [9, с. 269]. Персуазивну комунікацію розуміємо, слідом за А. П. Загнітком, як усталену і конвенційно визначену в суспільній і комунікативній практиці особливу форму ментально-мовленнєвої взаємодії індивідів, здійснювану на ґрунті визначених типів тексту для адекватного, здебільшого вербального, впливу одного з комунікантів (адресанта) на інтенції свого комунікативного

партнера / партнерів (реципієнта / аудиторії) для досягнення від нього ненасильницьким шляхом (через комунікативні стратегії переконання та «зваблення») схвалення необхідності, бажаності або можливості здійснення / відмови від здійснення відповідної посткомунікативної дії на користь адресанта [3, с. 46].

Успішна комунікація прямо чи опосередковано зорієнтована на переконання, спрямоване раціональне доведення думки, аргументацію позиції, підтвердження поглядів, пропонування бажаних оцінок й інтерпретацій тощо. Педагогічний дискурс як ситуативно й соціально зумовлена мовленнєва діяльність пов'язаний з дидактичною діяльністю педагога з метою набуття реципієнтами нових знань, формування в учнів цінностей, норм, правил, осмислення загальнолюдських пріоритетів, досягнення законів розвитку науки й суспільства. Він є посередником у комунікативній взаємодії викладача й здобувача освіти, забезпечуючи передовсім складні механізми передавання, засвоєння й реалізації знань, умінь і навичок. Освітня практика мовного навчання — це «комунікативне контактне суб'єкт-суб'єктне спілкування з метою передачі науково-змістової інформації і розвитку всіх складників комунікативної компетентності (мовленнєвої, мовної, дискурсивної, соціокультурної, діяльнісної)» [4, с. 222]. Фактично в широкому розумінні вона є діалогічною діяльністю, спроєктованою на текст, особистість адресанта й адресата, їхню свідомість, світовідчуття, настанови, інтерпретації й інтеріоризоване буття. Неабиякої значущості тут набуває вагомість інформації для реципієнта, особливості її сприйняття, розуміння, усвідомлення, а також ефективність і переконувальність для інтерпретатора.

Зasadничою ознакою результативності педагогічної комунікації є персуазивність як одна з основних форм соціального впливу, осмислене комунікативне зусилля спрямоване на адресата, наділеного відносною свободою [16, с. 20]. Дослідники, аналізуючи особливості реалізації мовленнєвих актів під час дискусії, наголошують, що персуазивність здебільшого впливає на дії або волю до дії слухача й безпосередньо пов'язана інтересами промовця й слухача [11, с. 48]. Переконуючи, педагог, на наш погляд, має передовсім уселяти віру учня у свої сили, навіювати йому надію на покращення знань, актуалізувати відчуття позитивних змін. Учитель у новітніх соціальних умовах повинен упливати на уявлення, відчуття, почуття, мислення, поведінку адресата. З цієї метою потрібно активно використовувати

раціональні докази, обґрунтування потреби в набутті знань, аргументацію вироблення необхідних навичок, доводити життєві запити навчання й можливості використання засвоєного матеріалу в процесі пізнавально-практичної діяльності.

Персуазивні техніки професійної комунікації педагога мають чітко проєктуватися на діяльнісний підхід, за якого процес оволодіння знаннями зорієнтований на пошукову роботу учня, а роль учителя — спрямувати, посприяти в пошуковій відповіді на складні питання в процесі спільної праці. Реалізація стратегії персуазивності з боку наставника передбачає системний контроль відповідності між прагматичною глибиною структурою взаємодії, ієрархічною структурою сценарної моделі й ситуативним ланцюгом комунікативних ходів реального спілкування. Це забезпечить гнучкість і динаміку переконання, яке зазнаватиме постійної корекції залежно від мовленнєвих дій та реакцій учнів та постійно змінного й поповнюваного контексту дискурсу.

Когерентність персуазивної педагогічної комунікації як єдність формально-граматичних і семантико-прагматичних ознак висловлень залежить від типу учнівського колективу як суб'єкта впливу, статусно-рольової структури, різновиду навчальної діяльності, теми, попередньої підготовленості, способу зміни комунікативних ролей. Соціально-психологічні чинники, які власне багато в чому зумовлюють специфіку персуазивності під час навчальної діяльності, є важливими регуляторами мовленнєвого впливу, позаяк на глибшому соціопсихологічному рівні комунікативним ходам у структурі обміну інформацією відповідають такі дії, як виклик, захист, відступ, згода [15, с. 60]. Їх правильне чергування й поєднання сприяє реалізації персуазивного впливу.

М. Стабз, аналізуючи комунікацію під час шкільних уроків, виокремлює вісім типів мовленнєвих актів, що мають найбільше представлення в ситуації спілкування учителя й учнів і віддзеркалюють мовленнєву ситуацію в дискурсі: актуалізація й підтримування уваги, її демонстрація; контроль «кількості сказаного»; перевірка й підтвердження розуміння; підбиття підсумків чи узагальнення; визначення чи перефразування; редагування; корекція; уточнення теми [17, с. 50–53]. На наш погляд, для персуазивного впливу під час навчання особливо вагомими є мовленнєві акти, спрямовані на: 1) актуалізацію й підтримування уваги, для чого варто використовувати широкий арсенал звертань, вставні слова: *любі діти, дорогі друзі, мої любі учні, Олено, Василю, очевидно, імовірно, либонь, чуєте, як кажуть у народі*; 2) моні-

торинг сприйняття і розуміння, який реалізують передовсім контрольні запитання з боку вчителя, підтверджувальні сигнали (*так, розумію, я задоволений, я впевнилася*), перепитування (*що?; вибачте, але...; перепрошую, повторіть, будь ласка*), інформування про невдачу (*я не розумію; це для мене складно*) з боку учня; 3) повторення і перефразування важливої інформації. Оскільки педагогічна комунікація належить до різновидів інституційного спілкування, у якому комуніканти є статусно нерівними, персуазивної значущості набувають інструкції, які надає вчитель учням задля досягнення спільної мети. Мовленнєвими актами, що забезпечують інструктивність є прохання, поради, заклики, накази, вказівки, обґрунтування, пояснення, зауваження, попередження тощо.

У процесі стимулювання навчальної роботи потрібно пам'ятати, що висловлення педагога мають слугувати підказками для конструювання на їхній основі складних когнітивних процесів, адже неможливо просто транслювати знання за допомогою слів, потрібно мотивувати, стимулювати, формувати бажання вчитися. Сприяють ефективності переконання такі засоби персуазивності: 1) лексичні – використання емоційно-забарвлених слів, оцінної лексики, перефраз, метафор, термінології тощо, адже комунікативна якість мовлення впливає на внутрішній стан реципієнта, підтримує інтерес до висловленого, сприяє залученості до діалогу; 2) граматичні – використання займенника *ми*, який, діючи на підсвідоме, наділений вагомою об'єднавчою здатністю, використання імперативних форм, що слугують продуктивним засобом активізації адресата, часто спрямовуючи думки в потрібне русло; 3) синтаксичні – риторичні питання, прості запитання, запитання-побажання, які в процесі ситуативної інтерактивної міжсуб'єктної діяльності можуть стати підставою, вихідним пунктом планування подальшої навчальної діяльності, а також повтори, інверсія; 4) структурні: акцент на ключових моментах, логічна послідовність й аргументованість викладу, оптимальна кількість і достатність повідомлення, його релевантність і доцільність, що в загальному співвідносно з максимами корпоративного спілкування Г. Грайса й умовами успішності комунікації; урахування цінностей аудиторії – апеляція до особистих, культурних, соціальних, етнічних цінностей здобувачів освіти; 5) невербальні: інтонація, жести, міміка, зоровий контакт, дистанція, тон голосу, схеми, зображення, постери тощо.

Просодичні характеристики мовлення впливають на сприйняття й усвідомлення отримуваної слухачем інформації, надають їй емоційно-експресивного й оцінного забарвлення, сприяють розпізнаванню комунікативного наміру, адже уможливають передавання найтонших відтінків смислу від захоплення до зловтіхи. Інтонація створює ритмомелодику мовлення, забезпечує передавання найтонших семантичних відтінків, думки, підтримує підтекст, дає змогу адресантові свідомо урізноманітнювати виражальні засоби усної мови і є, на думку О. А. Сербенської, значущим інтелектуального, емоційного й вольового впливу на співрозмовника [8, с. 176–177].

Важливу роль також відіграє наочність (зображення, малюнки, постери, плакати тощо), адже коли учні сприймають креолізований текст, то вербальне повідомлення стає засобом аргументації, а зображення – інструментом переконання [13, с. 19; 14, с. 8–9]. Наголосимо, що в окремих випадках зображення має і аргументативний, і впливовий потенціал, оскільки візуальні враження потужно діють на когнітивні механізми, сприяючи сприйняттю, обробленню, запам'ятовуванню інформації. Приміром, на уроках історії учитель може використати антивоєнні плакати, які, впливаючи на громадську думку, є вагомими аргументами підтримки пацифістського руху. Зображення, ілюструючи страхіття війни, звірства, скоєні агресорами, одночасно впливають і емоційно і раціонально, показуючи наслідки війни (голод, злидні, руйнування, смерті), вони є сильними прагматичними аргументами, які утверджують думку про потребу протистояння війнам.

Одним із продуктивних засобів персуазивності в освітньому процесі є інтерактивність – залучення учнів до дискусій, обговорень, рефлексії, що сприяє побудові відкритих, доброзичливих стосунків між учасниками навчання, формує атмосферу співробітництва, дає змогу навчити критично мислити, обґрунтовувати свої рішення, застосовувати різноманітні засоби інформації, забезпечуючи м'який переконувальний вплив. Залучення учнів до формулювання власних ідей та їхнє подальше колективне обговорення сприяє ефективності свідомого впливу шляхом спонукання до дії чи її запобігання, пробудженню почуттів і емоцій. Під час дискусії учитель має опосередковану можливість впливати на інтелектуальний та емоційний розвиток школяра, пробуджувати зацікавленість, навчати перевіряти правильність поглядів і переконань, толерантно корегувати поведінку й систему цінностей, бо

«коли діти не погоджуються, міркують, пояснюють і переконують один одного, виникають нові позиції, нові ідеї, нове мислення» [12, с. 428].

Спільне обговорення проблемних запитань забезпечує сприйняття нового матеріалу, налагоджує зворотний зв'язок, уможливорюючи швидке реагування й коригування подальшого процесу навчання. Активне долучення учнів підвищує результативність оволодіння знаннями, які, набуваючи культурної цінності, стають стимулом для особистісного розвитку. За таких умов «учні мотивовано беруть на себе відповідальність за навчання, досягнення його результатів» [7, с. 112], занурюючись в освітній процес як реальність, формуючи індивідуальну картину світу. Формуючи проблемні запитання, указуючи на невідповідність фактів і явищ, педагог спонукає здобувачів освіти до активної роботи, критичного мислення, пізнавальної діяльності, формує культуру обміну думками, колективної взаємодії, пошуку компромісу, досягнення консенсусу. Інтерактивність у навчальному дискурсі є надважливим інструментом, який «навчає формулювати й осмислювати власні думки, виявляти особистий освітній досвід, чути один одного, бути відкритими до сприйняття чужих думок, відстоювати або змінювати свої позиції на основі аргументів, приймати обґрунтовані рішення, а також визначати подальшу траєкторію навчання з урахуванням результатів його оцінювання, відгуків учителя» [7, с. 113].

На наше переконання, високу ефективність у персуазивній педагогічній комунікації має принцип ввічливості: 1) уникнення агресивного тиску на учнів; 2) створення враження свободи вибору; 3) позитивне налаштування, підкреслення цінності думок і поглядів учнів. Ефективність персуазивності безпосередньо залежить від дотримання мовного етикету, поваги до співрозмовника, акценту на об'єднувальних факторах. Поєднання персуазивних тактик з принципом ввічливості сприяє м'якому й плідному переконанню аудиторії, для цього вчителю варто використовувати такі

засоби: коригування: *Я тебе розумію, але, можливо, варто...; Так, твоя відповідь правильна, але, на мою думку, потрібно...; інклюзивність: Нам усім було б цікаво почути вашу думку; Ми одна команда, тому...; похвала перед критикою: Ваша робота чудова, і, ймовірно, ось такі зміни зроблять її ще кращою; Ти сьогодні працював добре, але якщо...*

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, педагогічний дискурс як єдність комунікативної взаємодії учасників спілкування з урахуванням їхніх статусно-рольових характеристик безпосередньо пов'язаний із загальною персуазивною стратегією та різними тактиками її реалізації. Учителі і учні об'єднані спільною інтенційно спрямованою навчальною діяльністю, однак, формуючи знання, уміння й навички, педагог має цілеспрямовано й майстерно використовувати різні засоби впливу з метою зміни й корекції поглядів, переконань, системи цінностей, упереджень учнів, а також ефективної мотивації їх до навчання, що сприятиме підвищенню якості й успішності, активному засвоєнню знань, формуванню критичного мислення. Персуазивність педагогічної діяльності орієнтована на використання мовних, риторичних, когнітивних засобів задля позитивного впливу на свідомість здобувачів освіти, унаслідок чого виникатиме потреба в здобутті нових знань і навичок, готовність до рефлексії, спілкування, розуміння необхідності змін, вдосконалення, навчання, самореалізації тощо. Вона пов'язана з трансформацією когнітивних процесів, ментальних схем, поведінки індивіда й передбачає позитивну модифікацію наявних переконань та припущень, появу нового розуміння. Дотримання ввічливих стратегій у переконанні зробить навчальну комунікацію ефективнішою, зменшить опір співрозмовників і сприятиме встановленню довірливих стосунків. Перспективу подальших студій убачаємо в соціолінгвістичному дослідженні ефективності персуазивного впливу педагога на здобувачів освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вітгенштайн Л. *Tractatus Logico-Philosophicus*; Філософські дослідження. Київ : Основи, 1995. 311 с.
2. Дубцова О. В. Лінгвістичні особливості реалізації комунікативної стратегії переконання у межах педагогічного дискурсу. *Science, research, development. Pedagogy*. Belgrade (Serbia): Warszawa: Sp.z.o.o. «Diamond trading tour», 2019. Р. 11–18.
3. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни. Донецьк : ДонНУ, 2012. Т. 3. 426 с.
4. Кучеренко І. Дискурсивна основа навчально-педагогічної комунікації. *Актуальні питання та перспективи інноваційного розвитку науки та освіти в умовах євроінтеграції*. Рівне, 2024. С. 220–224.
5. Кушнір І. Дискурсний підхід у системі навчання української мови іноземних студентів медичних спеціальностей. *Освітологічний дискурс*. 2020. № 3 (30). С. 37–52.

6. Малаховська Я. Психологічні характеристики персуазивності в навчальному відеодискурсі. *European perspective: міждисциплінарний дискурс в контексті сучасних викликів і можливостей*. Луцьк : Вежа-Друк, 2024. С. 224–229.
7. Мачача Т. Формувальне оцінювання як основа структурування підручників «технології» для базової середньої освіти. *Проблеми сучасного підручника*. 2024. № 32. С. 105–121.
8. Сербенська О. А. Культура усного мовлення. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. 212 с.
9. Скрябіна В. Б. Лінгвістичні аспекти персуазивності в дипломатичному дискурсі. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2018. Вип. 2. С. 265–274.
10. Dijk T. A. Discourse and Manipulation. *Discourse & Society*. London : SAGE Publications, 2006. Vol. 17. P. 359–383.
11. Eemeren F., Grootendorst R., Kruiger T. The New Rhetoric of Perelman and Olbrechts-Tyteca. *Handbook of Argumentation Theory: A Critical Survey of Classical Backgrounds and Modern Studies*. Dordrecht, 1987. P. 208–259.
12. Fitch E. F., Hulgin K. M. Achieving inclusion through CLAD: Collaborative Learning Assessment through Dialogue. *International Journal of Inclusive Education*. 2008. № 12 (4). P. 423–439.
13. Fleming D. Can pictures be arguments? *Argumentation and Advocacy*. 1996. Vol. 33. № 1. P. 11–22.
14. Johnson R. H. Why «Visual Arguments» aren't arguments. Proceedings of the Windsor conference. Windsor: University of Windsor, 2003. P. 1–13.
15. Labov W., Fanshel D. Therapeutic Discourse: Psychotherapy As Conversation. New York : Academic Press, 1977. 402 p.
16. O'Keefe D. J. Persuasion: Theory and research. Newbury Park, CA: Sage, 2002. 365 p.
17. Stubbs M. Discourse Analysis: The Sociolinguistic Analysis of Natural Language. Oxford: Basil Blackwell, 1983. 272 p.

РОЗДІЛ 2 ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

UDC 811.111'373.612

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.41.1.11>

LAW LATIN IN LEGAL ENGLISH: REASONS AND FUNCTIONS

ЛАТИНА В ЮРИДИЧНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ: ПРИЧИНИ ТА ФУНКЦІЇ

Alexeyev M.E.,

orcid.org/0000-0001-8210-5380

*Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages
National University "Odesa Law Academy"*

Syniova T.V.,

orcid.org/0000-0001-5009-5915

*Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages for Professional Communication
International Humanitarian University*

The article deals with one of the specificities of Legal English, namely the use of Law Latin, given the growing bulk of legal translations related to the voluminous work directed at harmonization of Ukrainian legal framework with that of the European Union and, more widely, with establishment of the rule of law in this country.

The documents at issue belong to different legal genres including both modern legal instruments and theoretical papers dealing with the evolution of European law. Such papers traditionally include numerous Latin inclusions, which may contain potential pitfalls for readers, especially those from this country. The above mentioned facts give relevance to this study.

Despite numerous attempts to fully exclude or, at least limit the incidence of Law Latin and Law French, the article provides evidence to the contrary. Indeed, a number of recent studies proved that Latin has been used more frequently in judgments within the recent 40 years than in the early 20th century. A similar situation can be observed in many European languages of law and, which is especially relevant, in the English language used by European bureaucracy and judiciary. The latter professional jargon is an active participant in the formation of a new variant of the English language (often referred to as *EuroEnglish* or *Eurish*).

The Latin terms and phrases discovered in the process of compilation of English-Ukrainian International Case Law Dictionary on the basis of over 200 acts and opinions of the European judicial bodies and the foreign Latin words and phrases found in Black's Law dictionary have been chosen as the material for the study.

The article analyses the reasons for vitality of Law Latin in legal English and attempts to classify the functions, which they perform in the legal texts. These include technical, stylistic, professional and terminological functions and determine the methods and techniques necessary for the maximally precise perception.

The problems that readers of English legal texts face primarily lie in the fact that Latin does not have the wide application in the domestic legal sphere, which it enjoys in the English legal prose. Whereas Anglo-American and, more generally, western law has emphasized its close link with the historical tradition, the legal reforms, which followed the 1917 revolution, were primarily aimed at eliminating the connection with the past.

Taking the above said into account, a number of translation techniques were proposed depending on the particular type of the Latin inclusion and the function it performs in the text.

Key words: Legal English, Latin words and phrases, Law Latin, functions of Latin inclusions, translation methods, translation techniques, European English.

У статті розглядається одна із особливостей юридичної англійської мови, а саме використання юридичної латини. Враховуючи зростання обсягу юридичних перекладів, пов'язаних із великою роботою, спрямованою на гармонізацію правової бази України з правовою базою Європейського Союзу та, ширше, із встановленням верховенства права в цій країні.

Документи, про які йде мова, належать до різних юридичних жанрів, включаючи не лише сучасні правові інструменти, а й теоретичні статті, що стосуються еволюції європейського права. Такі документи традиційно містять численні латинські включення, що може містити потенційні підводні камені для перекладачів та створювати певні труднощі для читачів. Вищезазначені факти надають актуальності цьому дослідженню.

Незважаючи на численні спроби виключити або, принаймні, обмежити випадки включення латинської та французької мови права, що відбувалися останнім часом, стаття надає докази протилежного. Дійсно, низка нещодавніх досліджень довела, що латинська мова вживалася в судах частіше за останні 40 років, ніж на початку 20 століття. Подібну ситуацію можна спостерігати в багатьох європейських мовах права і, що особливо актуально, в англійській мові, якою користується європейська бюрократія та судочинство. Зазначений професійний жаргон бере активну участь у формуванні нового варіанту англійської мови.

В якості матеріалу дослідження обрано латинські терміни та фрази, виявлені в процесі складання Англо-українського словника термінології міжнародного права, складеного на основі понад 200 актів і висновків європейських судових органів, а також іншомовні, зокрема латинські слова та фрази, знайдені в словнику права Блека.

У статті аналізуються причини життєздатності латини в юридичній англійській мові та робиться спроба класифікувати функції, які вони виконують у правових текстах. Вони включають технічні, стилістичні, професійні та термінологічні функції і визначають способи та прийоми, необхідні для максимально точного перекладу.

Проблеми, з якими стикаються перекладачі юридичних текстів українською мовою, передусім полягають у тому, що латина не має такого широкого застосування у вітчизняній правовій сфері, яким вона користується в англійській юридичній прозі. У той час як англо-американське і, в цілому, західне право підкреслювало свій зв'язок з історичною традицією, правові реформи, що відбулися після революції 1917 року, були спрямовані насамперед на усунення зв'язку з минулим.

Ключові слова: юридична англійська мова, латинські слова та фрази, юридична латинська мова, функції латинських включень, методи перекладу, європейська англійська мова.

The important work directed at harmonization of Ukrainian legislation with that of the EU countries and, more generally, at Ukraine's admission to the civilized nations' legal space is closely related to processing an immense bulk of legal instruments including legal acts, European bodies' legal opinions, European courts' judgments as well as theoretical works and historical documents. Moreover, the ongoing process in the opposite direction can also be observed, e.g. the complaints are submitted to the European Court of Human Rights, Ukrainian draft legislation is forwarded to the European Commission for Democracy through Law (Venice Commission) with the aim of evaluation thereof, the document exchange between Ukrainian bodies and OSCE, EU Parliament as well as other organizations is constantly performed. Within the recent several decades, English has become the language of inter-European communication both in political and legal spheres; furthermore, it appears highly likely that English will persist as lingua franca for European bureaucracy and judiciary in the foreseeable future [1, p. 165].

Within centuries of evolution, Legal English has developed a number of specificities, among which practically all researchers mention extensive use of Latin words and phrases alongside complex terminological apparatus, tendency to use outdated grammar and express the ideas in long and complex sentences [2, 3]. This is especially apparent when compared to Ukrainian texts of the similar genres. The problems, which are encountered by the readers in this respect account for the **relevance** of this study. The **aim** of this research, therefore, is to define different types of Latin words and phrases and develop the methods and techniques necessary for the maximally precise translation thereof. The function of the above mentioned words and phrases as well as the reasons for their use in particular situation serve as the **object** of the study. The Latin terms and phrases discovered in the process of compilation of English-Ukrainian International Case Law Dictionary [4] on the basis of over 200 acts and opinions of the European judicial

bodies and the foreign Latin words and phrases found in Black's Law dictionary [5] are the **material** for the study.

1975 is frequently regarded as the starting date of the Plain language movement – a series of actions, often voluntary, as well as development of principles aimed at making legal writing more comprehensible, particularly by the general public and consumers of legal services. Since then much effort has been aimed at making Legalese (i.e. legal jargon spoken and written by lawyers) understandable by the general public rather than solely by legal technicians. One of the targets of the attacks was the use of Latin and Old French in legal writing. It could, therefore, be expected that the occurrence of such inclusions as well as other archaisms be considerably limited as was advised by, for example, A. Scalla and B. Gardner [6, p. 114] who proposed to exclude Latin from court proceedings.

Indeed, constant joint efforts of linguists and lawyers have resulted in making legal writing clearer, especially where it concerns practical documents – contracts, deeds, promissory notes (e.g. Citibank of New York promissory note of 1975).

Paradoxically, the research by P. Macleod has revealed that Latin has been used more frequently in judgments within the recent 40 years than in the early 20th century [7]. Interestingly, most of the Latin words and phrases chosen as the material for the research have English equivalents, e.g. *mutatis mutandis* (with the appropriate changes); *res gestae* (things done); *dictum* (words said); *jus tertii* (the right of a third party); *vet non* (or not); *locus* (place); *malum in se* (bad in itself); *noscitur a sociis* (it is known by those around it); *sua sponte* (of its own accord); *inter alia* (among other things); *sub silentio* (in silence); *obiter ratio decidendi* (reason for decision); and *nunc pro tunc* (now for then) [7, p. 238–239]. The author sees the explanation to this phenomenon in, firstly, the history of legal English; secondly, history of American legal community; and thirdly, specificities of legal education in the USA.

Macleod's research deals with the American variant of the English language of law, however, Latin inclusions remain characteristic of the language of European lawyers to which numerous recommendations, guides and glossaries developed by European universities and legal practitioners can serve an indirect evidence.

"The usage of Latin terms and phrases in legal literature has increased markedly over the years, especially in the last couple of years. From the recent studies concerning the usage of the Latin language in Estonia and Finland we can see that Latin today retains a certain and firm position in legal writings and terminology. More than 600 Latin terms and phrases are part of the active vocabulary of Estonian and Finnish lawyers, used in rhetoric and for illustrative purposes or as normative arguments with specific juridical information." [8].

Moreover, according to M. Restikivi, there are particular Latin terms and phrases, which are characteristic of certain European languages – her examples are Finish and Estonian – whereas they are scarce or even not used in some or all other European languages. Furthermore, a very special phenomenon has been discovered:

"... even more Latin terms can be found in the languages used by Western European lawyers, especially German. More precisely, many new Latin terms have been created in recent years – for example, *Societas Europaea* and *fumus boni iuris*, which is in use in the European Court of Justice" [8].

Commonly used terms and phrases in the legal works in European countries are *nullum crimen nulla poena sine lege* (there should be no crime and no punishment without a law fixing the penalty), *lex mercatoria* (commercial law), *de lege ferenda* (according to the law it is desirable to establish), *in dubio pro reo* (in the case of doubt, the defendant is to be preferred, the presumption of innocence), *culpa in contrahendo* (pre-contractual liability), *corpus iuris* (the body of law), *lex fori* (the law of the court), *de facto* (in fact), *de lege lata* (according to the law in force), *lex specialis derogat generali* (a special statute overrules a general one), and *ne bis in idem* (not twice for the same – i.e., a man shall not be tried twice for the same crime), *pacta sunt servanda* (agreements of the parties must be observed).

Moreover, there have been voiced arguments in favor of choosing Latin as a new (or, rather old?) European legal lingua franca. M. Ristikivi [8] reasonably holds that the English language that has been playing this role lately can hardly be regarded as an absolutely adequate option being primarily the language of common law rather than of Romano-

Germanic legal system. Indeed, European legal writers frequently have to adjust English legal terms to the existing European situation where they acquire new meanings. Thus, ECtHR refers to the Procedural Code of the republic of Croatia, which, in particular, reads, "The first-instance court shall forward a copy of the appeal to the opposing party, which may submit a **reply**", [9] where "reply" is obviously understood as the answer to an appeal whereas according to Black's Law Dictionary, "reply" is "... the plaintiff's response to the defendant's counterclaim (or, by court order, to the defendant's or third party's answer)" [5, p. 1492] Hence, the term "reply" is used in European legal language with a new meaning uncharacteristic of Anglo-American application of this term.

Although the above mentioned arguments appear relevant, the M. Ristikivi's proposal reminds of the attempts to create artificial languages, like Esperanto that failed despite apparent advantages. Anglo-American legal English is a live language having vast potential for changes and evolution and ongoing attempts to adjust it to the realities of Continental law appear to be more practical. The movement in this direction may ultimately result in the formation of a recognized European variant of the English language. Meanwhile, English native speaking members of translator and legal community critically regard "incorrect" usage of English vocabulary by European speakers.

"... those fluent in Euro-English were genuinely surprised when they found out native English speakers struggle to understand them. A senior person never says or states something but he 'emphasises' or 'stresses'; or if those words have already been used you'll find him 'underlining'" [10].

In the preface to the guide of "Misused English words and expressions in EU publications" Jeremy Gardner notes,

"Over the years, the European institutions have developed a vocabulary that differs from that of any recognized form of English. It includes words that do not exist or are relatively unknown to native English speakers outside the EU institutions and often even to standard spellcheckers/grammar checkers ('planification', 'to precise' or 'telematics' for example) and words that are used with a meaning, often derived from other languages, that is not usually found in English dictionaries ('coherent' being a case in point)" [10].

The study of English-Ukrainian International Case Law Dictionary, which is based on over 200 legal acts and expert opinions of European Court of Human Rights, European Court of Justice and European Commission for Democracy through

Law (Venice Commission) reveals a number of Latin words and phrases with both terminological and more general “organizational” meaning, e.g. *res judicata*, *ipso jure*, *a contrario*, *locus standi*, *ad hoc*, *inter alia*, *amicus curie*, *mutatis mutandis*, *de minimis*, *ex officio*, *moratorium*, *ex post facto*, *in fine*, *in abstracto*, *actus reus*, *mens rea*, *in extremis*, *ibid*, *lex specialis*, *restitutio in integrum ad interim* [4]. The above mentioned examples of European legal writing also include legal maxims, like *nullum crimen*, *nulla poena sine lege*.

Generally speaking, the translation of the direct meaning of these inclusions can rarely pose problems for an experienced translator given the availability of the relevant translation software. Moreover, specialized law dictionaries can give the necessary explanation to their particular legal meaning. It should, however, be kept in mind that translation is a maximally full recreation of both the content and form of the source text, which should preserve its expressive, stylistic and other features.

Many works dedicated to legal writing call for abstaining from the most notorious features of legalese, including outdated vocabulary, Latin and Old French; they, however, rarely analyze the reasons for their continuous usage and functions they perform in legal texts, occasionally mentioning “great impact that the Roman legal system had on the legal systems of the majority of western countries” [11, p. 7]. Strictly speaking, this argument frequently fails to work in case of common law countries, which is our case.

The correct understanding and the choice of the translation technique depend upon the function played by the relevant Latin inclusion in the text, which can be classified into:

- Technical;
- Stylistic;
- Professional and
- Terminological.

According to P. Macleod, the first group includes Latin words and word combinations, which are used where “English lacks clear equivalent”. Such words have settled meanings accepted and comprehended by professionals [7, p. 240]. Some of them have been anglicized and become technical terms, some of them have retained their Latin form and unusual pronunciation.

Another reason for the use of Latin can be found both in the history of the English law and that of legal education in Great Britain and, notably, the USA. The general principle of common law is precedent, which can be justly regarded as a look back at the past, which connects modern legal reality with the

centuries-long experience. On the other hand, Latin was deeply rooted in the legal education; in fact, until the 20th century, learning law without learning Latin was hardly possible. Hence, the use of Latin becomes symbolic emphasizing the link with centuries-long tradition and thus performing the function of a stylistic device aimed at adding authority to the particular piece of legal writing, be it historical study, scientific research or judgment.

“Latin adds mystery to law and ... complicates approach thereto. It separates members of the public from this profession, today, probably more than ever” [7, p. 250].

Although lawyers are reluctant to admit the fact, the desire to preserve the professional monopoly is likely to explain the existence of professional language incomprehensible for outsiders. The wish (need) to mark the membership of the profession and demonstrate availability of the relevant legal education can be achieved through the use of professional jargon.

The fourth group encompasses the Latin names, often abbreviated, for the types of legal actions, names for laws, precedents and legal principles, the latter frequently taking form of maxims, e.g. *mens rea*, *actus reus*, *writ of certiorary*, *writ of mandamus*, *habeas corpus*, *Nulla sasina*, *nulla terra*, *Lex semper dabit remedium*, etc.

Many of the Latin terms refer to a specific historical realia with the meaning relevant for the particular event or a legal situation, which is presently nonexistent and, therefore, cannot be renamed, e.g. “*cum fossa et furca* – with pit and gallows. In ancient charters this phrase granted Baron courts the right to try capital offences and inflict capital punishment” [5, p. 462]. An attempt to translate them into modern English or, more generally, change them in any way will result in total confusion in historical interpretations and inability to work with or, at least, numerous problems in understanding historical legal texts.

In addition to legal terms, commonplace Latin expressions and abbreviations are often used in legal texts: *a priori* (from the former), *ib.* or *ibid.* for *ibi-dem* (in the same place or book), *expressis verbis* (pointedly), *op. cit.* for *opus citatum* or *opere citato* (quoted book, in the quoted book) *ca.* for *circa* (about, around, usually in a temporal context), *prima facie* (at first sight), *sui generis* (of its own kind), *ad hoc* (for this, for this special purpose), *supra* (above, upon), and many others.

The problems that Ukrainian readers and translators of legal texts face primarily lie in the fact that Latin does not have that wide application in the domestic legal sphere, which it enjoys in the English

legal prose. Whereas Anglo-American and, more generally, western law emphasized its connection with the historical tradition, the legal reforms, which followed the 1917 revolution were primarily aimed at eliminating the connection with the past. The communist authorities specifically underlined that the whole legal sphere was to become essentially new, which also resulted in the change of the form of legal texts' representation and comprehensive modernization of the language of law including the rejection of Latin and archaic vocabulary. In addition, Latin was practically excluded from the sphere of education, where it had occupied a sizable place before the 1917 revolution. It was only in the 1960s – 1970s that the development of the legal framework in the Soviet Union determined the revival of interest in the historical background of law and awareness of the importance of Latin in the area of legal education and science. It was about that period that Latin was renewed as an educational subject at some law faculties. However, the prevailing view remains that “Latin is important for jurisprudence primarily at the theoretical level being less important in practice since the modern legislation is more developed than that at the times of ancient Rome. It is for this reason that Latin has lost its importance for the practical legal activity” [11].

On the other hand, many lawyers deem that “... it is important when a lawyer uses a popular expression in the course of debate, for instance, ‘*Salus populi suprema lex*’ (‘The good of the people is supreme law’), emphasizing his/her professionalism thus providing a positive status” [11]. It should be, however, remarked that Black’s Law dictionary provides a somewhat different translation for the quoted Latin maxim, namely “The safety of the people is

the supreme law”. It also provides a variant of the maxim in imperative ‘*Salus populi suprema lex esto*’ (let the safety of the people be the supreme law) [5, p. 1960]. This example is to warn the users and translators of the possible pitfalls in the use and translation of Latin.

This is, obviously, not in line with the paradigm for the use of Latin in the English language of law where it is used not only in theoretical papers on jurisprudence but also in practical documents – judgments, deeds, wills and contracts.

With account to the above said, the attempts to preserve all Latin in translations of English texts will inevitably create the impression of artificial, archaic and incomprehensible language. Technical Latin words like *de facto*, *ex post facto*, *de minimis*, *a contrario*, *in fine*, *in abstracto*, *ibid*, etc., which create the aura of competence, knowledge and erudition in the English text are largely unknown to Ukrainian readers and should be translated into Ukrainian directly. The corresponding “atmosphere” of the text could be communicated through the use of formal legal vocabulary of the target language. The translator, in this case, should be careful not to over-use outdated and formal linguistic means.

It is, therefore, possible to arrive at the following **conclusions**:

- Latin words, phrases and maxims remain a characteristic feature of the English language of law despite persistent criticism;
- Their vitality is predetermined by the functions they perform in the text, which may be classified as technical, stylistic, professional and terminological;
- The translation techniques applicable for the translation of Latin inclusions depend upon the functions they perform.

REFERENCES:

1. N. E. Alexeyev, L. I. Alexeyeva, T. V. Synyova. Euro-English: peculiarities of evolution. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. Вип. 33(2), 2018. С. 162–165.
2. Tiersma, P. Some Myths About Legal Language. *Journal of Law, Culture and the Humanities*. Loyola Law School. Los Angeles, 2008. 21 p. URL: <https://www.scribd.com/document/503522390/1743872106-Lw-035-o-A> (дата звернення: 02.07.2025).
3. Mellinkoff, D. *The Language of the Law*. Boston: Little, Brown and Company, 1963. 540 p. URL: <https://www.perlego.com/book/1723108/the-language-of-the-law-pdf> (дата звернення: 02.07.2025).
4. English-Ukrainian international case law dictionary. Odessa: National University “Odessa Academy of Law”, 2017. 526 p.
5. Bryan A. Garner. *Black's Law Dictionary*. Thomson Reuters. Tenth edition, 2014. 2018 p.
6. Antonin Scalia, Bryan A. Garner. *Making your case: the art of persuading judges*. West Publishing Company, College and School Division, 2008. 287 p. URL: https://www.juristpanel.com/wp-content/uploads/2023/04/Making_Your_Case_The_Art_of_Persuading_Judges_1682497617.pdf (дата звернення: 02.07.2025).
7. Peter R. Macleod. Latin in Legal Writing: An Inquiry into the Use of Latin in the Modern Legal World. *Boston College Law Review*. Volume 39. Issue 1 Number 1 Article 6, 1998. 17 p. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/71456522.pdf> (дата звернення 02.07.2025).

8. Merike Ristikivi. Latin: The Common Legal language of Europe? *Juridica International. Law Review*. University of Tartu, 2005. 4 p. URL: https://juridicainternational.eu/public/pdf/ji_2005_1_199.pdf (дата звернення: 02.07.2025).
9. European Court of Human Rights. *Strada lex Europe* : web-site. URL: https://www.stradalex.eu/en/se_src_publ_jur_eur_cedh/document/echr_23444-12 (дата звернення: 03.07.2025).
10. J. Garner. Misused words in EU publications. European Court of Auditors, 2016. 59 p. URL: https://www.eca.europa.eu/other%20publications/en_terminology_publication/en_terminology_publication.pdf (дата звернення: 02.07.2025).
11. Mykhailova O.V. Legal English. Lecture 1. The main characteristics of Legal English. V.N. Karazin Kharkiv National University, 2012. 4 p. URL: <https://www.scribd.com/document/356572615/The-main-characteristics-of-Legal-English-Mykhailova-O-V-pdf> (дата звернення: 01.07.2025)

ОСОБЛИВОСТІ УСНОГО ПЕРЕКЛАДУ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ: РОЗГЛЯД МОЖЛИВОСТЕЙ ЗАЛУЧЕННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ ПОКРАЩЕННЯ ПРОЦЕСУ

FEATURES OF INTERPRETATION FROM ENGLISH: CONSIDERATION OF POSSIBILITIES OF INVOLVING ARTIFICIAL INTELLIGENCE TO IMPROVE THE PROCESS

Бахов І.С.,

orcid.org/0000-0002-8379-199X

доктор педагогічних наук, професор,

завідувач кафедри іноземної філології та перекладу

Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад

«Міжрегіональна Академія управління персоналом»

Сокаль М.А.,

orcid.org/0000-0001-9274-7651

кандидат філологічних наук, доцент,

завідувач кафедри слов'янського мовознавства

Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний

університет імені К.Д. Ушинського»

Лясков О.О.,

orcid.org/0000-0002-2103-8812

викладач кафедри слов'янського мовознавства

Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний

університет імені К.Д. Ушинського»

Кон О.О.,

orcid.org/0000-0003-4485-0050

кандидат філологічних наук,

декан історико-філологічного факультету, доцент кафедри слов'янського мовознавства

Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний

університет імені К.Д. Ушинського»

У статті проаналізовано особливості усного перекладу з англійської мови в сучасних умовах цифровізації та глобалізації комунікацій. Наголошено на специфіці цього виду перекладацької діяльності, зокрема на необхідності високого рівня володіння мовою, швидкості обробки інформації, а також здатності до адаптації в реальному часі. Розкрито основні труднощі, з якими стикаються перекладачі під час синхронного й послідовного перекладу. Особливу увагу приділено можливостям залучення інструментів штучного інтелекту (ШІ) для підтримки процесу усного перекладу. У роботі розглядаються сучасні цифрові платформи, програми автоматичного розпізнавання мовлення, системи машинного перекладу та голосові помічники, здатні у режимі реального часу трансформувати усне мовлення англійською мовою в іншомовний еквівалент. Зазначено, що хоча ці інструменти значно розширюють можливості перекладача, вони не можуть повністю замінити фахівця. Проведено порівняльний аналіз ефективності використання інструментів штучного інтелекту в різних видах усного перекладу. Виявлено, що найбільшу ефективність вони демонструють у стандартних ситуаціях з обмеженим контекстом (наприклад, туристичне обслуговування або бізнес-переговори), проте мають суттєві обмеження при передачі емоцій, культурних відтінків та стилістичних особливостей мовлення. У статті також обґрунтовано необхідність підготовки перекладачів до співпраці з технологічними системами, а не конкуренції з ними. Запропоновано шляхи інтеграції ШІ в навчальні програми для майбутніх перекладачів з метою розвитку у них цифрової грамотності, критичного мислення та навичок управління технологічними помічниками. Узагальнено, що ефективне поєднання людського професіоналізму та потенціалу ШІ може значно покращити якість усного перекладу. Разом із тим підкреслено важливість етичних, культурних і когнітивних аспектів перекладацької діяльності, які залишаються поза межами можливостей штучного інтелекту.

Ключові слова: усний переклад, англійська мова, штучний інтелект, синхронний переклад, машинний переклад, цифрові технології, перекладацька діяльність.

The article analyzes the features of interpretation from English in modern conditions of digitalization and globalization of communications. The specifics of this type of translation activity are emphasized, in particular, the need for a high level of language proficiency, speed of information processing, and the ability to adapt in real time. The main difficulties that translators face during simultaneous and consecutive interpretation are revealed. Particular attention is paid to the possibilities of involving artificial intelligence (AI) tools to support the interpretation process. The paper considers modern digital platforms, automatic speech recognition programs, machine translation systems, and voice assistants capable of transforming spoken English into a foreign language equivalent in real time. It is noted that although these tools signifi-

cantly expand the capabilities of a translator, they cannot completely replace a specialist. A comparative analysis of the effectiveness of using artificial intelligence tools in different types of oral translation was conducted. It was found that they demonstrate the greatest effectiveness in standard situations with a limited context (for example, tourist services or business negotiations), but have significant limitations in conveying emotions, cultural nuances and stylistic features of speech. The article also substantiates the need to train translators to cooperate with technological systems, rather than compete with them. Ways of integrating AI into training programs for future translators are proposed in order to develop their digital literacy, critical thinking and skills in managing technological assistants. It is summarized that an effective combination of human professionalism and the potential of AI can significantly improve the quality of oral translation. At the same time, the importance of ethical, cultural and cognitive aspects of translation activities, which remain beyond the capabilities of artificial intelligence, is emphasized.

Key words: interpretation, English language, artificial intelligence, simultaneous interpretation, machine translation, digital technologies, translation activities.

Постановка проблеми. Усна комунікація є однією з найдинамічніших форм міжмовного обміну інформацією, що вимагає від перекладача не лише високого рівня володіння мовами, а й здатності миттєво аналізувати, інтерпретувати та передавати повідомлення з урахуванням культурного контексту, інтонаційних та емоційних нюансів. В умовах зростаючого попиту на усний переклад в міжнародних переговорах, конференціях, діловому спілкуванні та освітньому середовищі, дедалі більшої актуальності набуває питання підвищення ефективності та якості цього виду перекладацької діяльності.

З іншого боку, стрімкий розвиток штучного інтелекту, зокрема технологій автоматичного розпізнавання мовлення, машинного перекладу та голосових асистентів, відкриває нові можливості для підтримки перекладацького процесу. Постає потреба критичного осмислення потенціалу ШІ в усному перекладі, а також аналізу його обмежень і ризиків, пов'язаних з точністю передачі смислу, адекватністю інтерпретації культурних елементів та збереженням комунікативного наміру мовця.

Наразі недостатньо вивченими залишаються питання інтеграції інтелектуальних систем у професійну діяльність перекладача, ступінь їх ефективності в різних типах усного перекладу (синхронному, послідовному, шепотінні тощо), а також вплив таких технологій на трансформацію професійної ролі перекладача. Відсутність чітких моделей співпраці людини й ШІ у сфері усного перекладу створює прогалину між технічними можливостями і реальними потребами комунікації.

Отже, постає науково-практична проблема: яким чином використання інструментів штучного інтелекту може сприяти покращенню процесу усного перекладу з англійської мови та які чинники впливають на ефективність такої взаємодії? Розв'язання цієї проблеми вимагає міждисциплінарного підходу, що поєднає лінгвістику, інформаційні технології та перекладознавство.

Аналіз останніх досліджень. Останні роки позначені зростанням наукового інтересу до теми поєднання перекладацької діяльності та інструментів штучного інтелекту. У низці сучасних досліджень було зосереджено увагу на функціональних можливостях автоматизованих систем перекладу (Google Translate, DeepL, iFLYTEK, Microsoft Translator), здатних обробляти усне мовлення в режимі реального часу. Зокрема, наголошується, що ці системи показують високий рівень точності при перекладі стандартних структур, однак демонструють обмежені результати в умовах багатозначності, ідіоматичних виразів, фразеологізмів та складних граматичних конструкцій.

У роботах західних дослідників (напр., G. Shreve, J. Munday, D. Kelly) простежується тенденція до вивчення когнітивних аспектів усного перекладу та взаємодії перекладача з технологічними помічниками. Доведено, що навіть найсучасніші ШІ-системи не можуть повною мірою замінити аналітичне мислення та інтерпретативні здібності людини, які є критичними для ефективного усного перекладу. У публікаціях останніх років також окреслено необхідність адаптації освітніх програм для перекладачів із врахуванням нових цифрових реалій.

Вітчизняні науковці також активно долучаються до обговорення теми. У працях українських дослідників (О. Струк, М. Сокіл, Л. Чернявська та ін.) розглядаються особливості впровадження ШІ в освітній процес підготовки перекладачів, а також акцентується увага на формуванні критичного ставлення до результатів автоматичного перекладу. Вказується, що ШІ може виступати як інструмент допомоги, а не заміщення фахівця, і тому має використовуватися як додатковий ресурс.

Окрему увагу у сучасних дослідженнях приділено етичним аспектам використання ШІ у перекладі, зокрема збереженню конфіденційності даних, відповідальності за помилки систем та проблемам авторства. Підкреслюється, що технології не повинні витіснити людину з комунікатив-

ного процесу, а мають сприяти підвищенню якості та доступності перекладацьких послуг.

Узагальнюючи аналіз, можна стверджувати, що хоча дослідження в цій сфері активно розвиваються, потреба у поглибленому вивченні впливу ШІ саме на усний переклад залишається актуальною. Особливої уваги вимагає вивчення практичних кейсів інтеграції ШІ в реальні перекладацькі ситуації, що дасть змогу оцінити переваги й обмеження таких рішень з точки зору якості комунікації.

Метою цієї статті є всебічне дослідження особливостей усного перекладу з англійської мови в контексті використання сучасних технологій штучного інтелекту, а також визначення можливостей і обмежень інтеграції ШІ в перекладацький процес з метою підвищення його ефективності, якості та доступності.

У межах поставленої мети передбачено:

- охарактеризувати специфіку усного перекладу як виду професійної діяльності;
- проаналізувати сучасні інструменти ШІ, що застосовуються в усному перекладі;
- виявити переваги та ризики використання ШІ у процесі синхронного та послідовного перекладу;
- обґрунтувати доцільність підготовки перекладачів до взаємодії з інтелектуальними системами;
- окреслити перспективні напрями подальших досліджень у сфері людсько-машинної співпраці в усному перекладі.

Виклад основного матеріалу. Усний переклад є однією з найскладніших форм міжмовної комунікації, що вимагає від перекладача не лише високого рівня володіння обома мовами, а й виняткових когнітивних навичок, таких як здатність до швидкої обробки інформації, миттєвого прийняття рішень, збереження емоційного та інтонаційного фону мовлення, а також дотримання норм міжкультурної комунікації. До основних типів усного перекладу належать послідовний, синхронний, нашіптуваний переклад (шушутаж) і переклад погляду (sight translation). Кожен з них має свої технічні та психолінгвістичні особливості, які ускладнюють автоматизацію процесу [4].

Зі стрімким розвитком цифрових технологій, а особливо штучного інтелекту (ШІ), виникла ідея автоматизувати або частково підтримати процес усного перекладу за допомогою спеціалізованих інструментів. У цій сфері активно розвиваються три основні напрями: (1) системи автоматичного розпізнавання мовлення (ASR – automatic speech recognition), (2) системи машинного перекладу

(MT – machine translation) та (3) системи синтезу мовлення (TTS – text-to-speech), які у поєднанні формують замкнений цикл автоматизованого усного перекладу.

До найбільш відомих прикладів таких систем належать Google Translate з функцією розмовного перекладу, Microsoft Translator, Amazon Transcribe, iFLYTEK, Papago та інші. Ці інструменти здатні перекладати мовлення в режимі реального часу, що є особливо зручним у туристичному або побутовому контексті. Однак вони стикаються з проблемами при перекладі спеціалізованої лексики, багатозначних мовних конструкцій, фразеології та культурно зумовлених елементів, що значно ускладнює їх застосування в офіційній, дипломатичній чи науковій комунікації [1].

Серед переваг використання ШІ в усному перекладі варто виокремити:

- підвищення оперативності та швидкості перекладу;
- доступність перекладацьких послуг для ширшого кола користувачів;
- можливість підтримки перекладача у стресових або інформаційно перевантажених ситуаціях;
- економію ресурсів під час масових подій, де неможливо забезпечити достатню кількість фахівців.

Однак водночас існує низка істотних обмежень і ризиків. По-перше, автоматизовані перекладачі не володіють емпатією та не здатні враховувати невербальні сигнали, що є важливою складовою усної комунікації. По-друге, сучасні ШІ не завжди точно інтерпретують контекст і можуть генерувати некоректні або навіть небезпечні переклади. По-третє, виникають етичні та правові питання, зокрема щодо конфіденційності інформації, відповідальності за помилки системи та авторського права на переклад [7].

У практичному плані розглядається можливість використання ШІ як допоміжного інструмента для перекладача. Наприклад, на етапі підготовки до заходу перекладач може використовувати інструменти на зразок Whisper від OpenAI для транскрипції та аналізу попередніх виступів, системи автоматичного словникового аналізу для створення глосаріїв, або штучні голоси для моделювання складних фонетичних патернів. Під час перекладу ШІ може допомагати з фономим розпізнаванням термінів або повторюваних фраз, які перекладач може контролювати й коригувати вручну [4].

Важливим аспектом у цьому контексті є підготовка майбутніх перекладачів до взаємодії з

ІІІ. Освітні програми мають включати курси з цифрової грамотності, ознайомлення з перекладацькими платформами та етичними стандартами використання ІІІ у професійній діяльності. Зростає потреба у формуванні гнучкого мислення, вмінні швидко адаптуватися до нових технологічних умов та зберігати якість людської комунікації у цифровому середовищі.

Також актуальним є дослідження гібридної моделі перекладу, коли ІІІ та людина працюють у тандемі. Такий підхід дозволяє скористатися перевагами обох сторін: швидкістю обробки інформації з боку ІІІ та гнучкістю, критичним мисленням, культурною інтуїцією з боку людини. Наприклад, перекладач може дозволити ІІІ створити первинну версію усного перекладу, а потім відкоригувати її у реальному часі, забезпечуючи відповідність нормам мовленнєвого етикету, інтонації та комунікативного наміру мовця.

Сучасні дослідження також свідчать про перспективність створення спеціалізованих ІІІ-систем, «натренованих» на певні сфери (медицина, право, дипломатія), що підвищує якість перекладу у межах вузькоспеціалізованих контекстів. Водночас виникає потреба у розробці стандартів оцінювання якості автоматизованого усного перекладу та методів перевірки його відповідності реальним комунікативним потребам.

Підсумовуючи, варто зазначити, що повна автоматизація усного перекладу на сучасному етапі є технічно неможливою та професійно небажаною. Штучний інтелект має розглядатися як додатковий ресурс, який за умови критичного й усвідомленого використання може стати ефективним інструментом підтримки перекладача, а не його заміщення. Подальше дослідження цієї взаємодії відкриває нові перспективи для підвищення якості міжмовної комунікації в умовах глобалізації [9].

Висновки. Усний переклад з англійської мови, як одна з найскладніших форм міжкультурної

комунікації, потребує високого рівня мовної, когнітивної та соціокультурної компетентності перекладача. З огляду на сучасні виклики, пов'язані зі зростанням обсягів міжмовної взаємодії, все більшої актуальності набуває питання інтеграції штучного інтелекту в перекладацьку діяльність.

Проведений аналіз засвідчив, що технології ІІІ, зокрема автоматичне розпізнавання мовлення, машинний переклад і синтез мовлення, вже активно застосовуються для підтримки усного перекладу, особливо в побутових і комерційних контекстах. Водночас їх використання в офіційній, академічній або професійній сфері вимагає обережності через наявні обмеження, пов'язані з якістю перекладу, розумінням контексту, етичними нормами та правовими ризиками.

Перспективним напрямом є гібридна модель перекладу, в якій поєднуються технологічні можливості штучного інтелекту з людськими здібностями до інтерпретації, критичного мислення та комунікативної гнучкості. Така модель дозволяє підвищити якість перекладу та оптимізувати роботу перекладача, зберігаючи при цьому ключову роль людини у процесі міжмовної взаємодії.

Важливою складовою підвищення ефективності перекладу із залученням ІІІ є підготовка фахівців нового покоління, здатних працювати в умовах постійного технологічного оновлення. Освітні програми мають бути орієнтовані не лише на розвиток мовних навичок, а й на формування цифрової грамотності, критичної оцінки ІІІ-систем та навичок роботи з ними.

Отже, штучний інтелект розглядається не як загроза професії усного перекладача, а як інструмент, що здатен суттєво доповнити людський потенціал. Подальші дослідження в цьому напрямі повинні зосереджуватися на розробці етичних стандартів, підвищенні надійності ІІІ-систем та забезпеченні високої якості перекладу в різних сферах людської діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вергун О.І. Переклад і штучний інтелект: проблеми та перспективи. Перекладознавчі студії. – 2021. – №1(15). – С. 65–74.
2. Гуменюк О.В. Автоматизований переклад: сучасний стан і напрями розвитку. Київ: ВЦ НУК, 2020. 152 с.
3. Данилюк С.П. Штучний інтелект у перекладацькій діяльності: нові виклики і можливості. Іноземні мови. 2022. №2. С. 40–45.
4. Кулик І.С. Застосування цифрових технологій у підготовці усних перекладачів. Освітній дискурс. 2023. Т. 17. С. 89–95.
5. Нікітенко Н.Ю. Усний переклад в епоху цифрових технологій: штучний інтелект як виклик професії. Філологічний дискурс. 2021. №4. С. 120–127.
6. Bakhov, I., Niema, O., Kravchenko, T., Borysenko, O., Kuspliak, I., & Zayats, D. Local self-government digital transformation in the context of sustainable development: potential of artificial intelligence. Sapienza: International Journal of Interdisciplinary Studies, 6(2), e25019, 2025 [in English]

7. Chan S.-W. The Routledge Encyclopedia of Translation Technology. London: Routledge, 2015. 550 p.
8. Kozub H, Bakhov I, Palamarchuk S, Burak V, Lohvynenko O. Adaptation of digital gamification in professional education amid martial law challenges. *Salud, Ciencia y Tecnología – Serie de Conferencias*, 2024 [Internet].
9. Mellinger C.D., Hanson D.B. Quantitative Research in Translation and Interpreting Studies. London: Routledge, 2017. 295 p.
10. Pöchhacker F. Introducing Interpreting Studies. 2nd ed. London: Routledge, 2016. 210 p.
11. Voshkolup, H., Zhylin, M., Hlavinska, E., Karpova, D., & Potapchuk, Y. Emotional Intelligence as a Means of Overcoming the Consequences of Psychological Trauma – An Educational Study. *Cadernos De Educação Tecnologia E Sociedade*, 17(se5), 2024, 84–96. <https://doi.org/10.14571/brajets.v17.nse5.84-96>

ARCHETYPAL WOMEN IN FILM: A PSYCHOLINGUISTIC ANALYSIS OF THE *MYSTIC* AND *BETRAYER*

ЖІНОЧІ ОБРАЗИ У КІНО: ПСИХОЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ АРХЕТИПІВ «МІСТИК» ТА «ПІДСТУПНА ЖІНКА»

Berezhna M.V.,

orcid.org/0000-0002-3345-256X

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of English Translation Theory and Practice

Zaporizhzhia National University

This article investigates the discursive construction of powerful female archetypes, the *Mystic* and *Betrayer*, within contemporary cinematic narratives (1999–2023). Employing a mixed-methods approach that integrates Critical Discourse Analysis (CDA), Speech Act Theory, and Linguistic Inquiry and Word Count (LIWC-22), the study examines how these characters articulate their unique identities, extraordinary powers, and complex relationships with others and society. By analyzing specific dialogue exchanges, the research uncovers the psycholinguistic mechanisms through which these archetypes navigate challenges, express their inner worlds, and engage in manipulation or self-realization. This comprehensive linguistic exploration reveals nuanced portrayals of female agency, vulnerability, and the origins of villainy in modern media.

Findings indicate the *Mystic* archetype's discourse consistently centers on an innate connection to her abilities, often met with external misunderstanding or attempts at suppression. Her language conveys a profound inner world, characterized by self-reflection, a quest for authentic self-realization, and a deep yearning for acceptance, reflected in LIWC-22 analysis by self-focus and mixed emotional expression. Despite facing 'otherness' that can lead to isolation, *Mystics* often seek balance or a true place where their powers are embraced. Conversely, the *Betrayer* archetype's discourse is defined by manipulative strategies, overtly expressed threats, and articulated plans for vengeance when initial deceptions fail. Her language unmasks a calculated, ruthless pursuit of power, frequently stemming from a cynical perspective on love and relationships, or a bitter response to past rejections. The LIWC-22 profile for *Betrayers* shows higher scores in power-related language and negative emotions, coupled with lower social orientation, reflecting a self-serving, isolated worldview. The study highlights that the *Betrayer* often emerges as a corrupted manifestation of the *Mystic*, a dark evolution triggered by persistent societal unacceptance, profound personal loss, or betrayal. This linguistic shift from the *Mystic's* quest for belonging to the *Betrayer's* embrace of ruthless self-interest underscores this archetypal transformation, offering insights into how female power is discursively constructed in media.

Key words: female archetypes, psycholinguistics, film discourse, LIWC-22, the *Mystic* archetype, the *Betrayer* archetype, verbal portrait.

У статті досліджується дискурсивна репрезентація жіночих архетипів «Містик» та «Підступна жінка» в кінематографічному наративі 1999–2023 років. Застосовуючи змішаний підхід, що інтегрує критичний дискурс-аналіз, теорію мовленнєвих актів та статистичний аналіз LIWC-22, дослідження визначає, як в мовленні персонажів відбивається їхнє самосприйняття, архетипові риси та взаємодія із суспільством. Психолінгвістичний аналіз діалогів демонструє, як героїні обох архетипів долають виклики, формують уявлення про себе, вдаються до стратегій маніпуляції або реалізують внутрішній потенціал. Комплексне лінгвістичне дослідження виявляє нюанси жіночої суб'єктності та вразливості до сприйняття суспільством, а також причини моральної деградації, презентовані в сучасних медіа.

Результати свідчать, що дискурс персонажів архетипу «Містик» фокусується на темах здібностей та саморозвитку, нерозуміння та протидії суспільства. Мовлення «Містик» розкриває глибокий внутрішній світ, що характеризується саморефлексією, прагненням до самореалізації та бажанням прийняття, що відбивається при аналізі LIWC-22 як зосередженість на власному «я» та амбівалентні емоції. «Інакшість» персонажів може призводити до їхньої ізоляції від оточуючих та самотності; відтак «Містик» намагається досягти балансу або знайти оточення, в якому її здібності не викликатимуть остракізму. Натомість дискурс архетипу «Підступна жінка» вирізняється маніпулятивними стратегіями, експліцитними погрозами та планами помсти. Персонажі архетипу прагнуть влади, що часто вкорінене в цинічній оцінці міжособистісних стосунків або реакції на травматичний досвід. LIWC-22 засвідчує високі показники у категоріях «влада» та «негативні емоції», а також низькі – у соціальних категоріях, що свідчить про егоцентричний, ізолюваний світогляд. Дослідження простежує архетипову трансформацію: «Підступна жінка» постає як темна альтернатива «Містик», що формується у відповідь на неприйняття, травматичний досвід або зраду. Виявлений дискурсивний зсув – від прагнення до інтеграції до безкомпромісного егоїзму – ілюструє механізми конструювання образу владної жінки у сучасних медіа.

Ключові слова: жіночий архетип, психолінгвістика, кінодискурс, LIWC-22, архетип «Містик», архетип «Підступна жінка», вербальний портрет.

Problem statement. In contemporary cinematic narratives (1999–2023), female characters possessing extraordinary powers have emerged as potent symbols of agency and influence, reflecting and

shaping societal perceptions of female strength and capability. Yet, despite their increasing prominence, the nuanced construction of such figures, particularly in roles extending beyond conventional hero/villain

binaries, frequently remains underexplored. Existing archetypal frameworks provide broad categorizations, but a significant gap persists in linguistic analyses that delve into how specific female archetypes, such as the *Mystic* (characterized by innate abilities, introspection, and a quest for authentic self-realization) and the *Betrayer* (defined by manipulation, a thirst for dominance, and often a cynical worldview), are precisely articulated through dialogue and discourse in modern media. This absence of detailed examination hinders a comprehensive understanding of their psychological complexities, narrative functions, and the mechanisms by which they resonate with audiences.

Literature review. The concept of archetypes forms a foundational pillar in understanding universal human experiences and their manifestation across cultures and narratives. As Carl Jung emphasized, archetypes are not merely specific images but rather deeper, unoriginated psychological patterns that manifest symbolically in human fantasies and spontaneously reproduce themselves in any time or in any part of the world [1, p. 69]. Jung further posited the inherent dynamism of these patterns, noting their initiative and specific energy, which enables them to produce a meaningful interpretation (in their own symbolic style) [1, p. 79]. This active quality allows archetypes to spontaneously emerge and exert a profound influence, forming the bedrock of myths, religions, and philosophies that influence and characterize nations and epochs of history [1, p. 79]. While acknowledging definitional complexities, M. Adams [2, p. 108] clarifies Jung's view of archetypes as purely formal, categorical, ideational potentialities that must be actualized experientially, structuring the acquisition of particular, concrete contents and images. Building on this, neo-archetypal theory extends the concept into narrative, where archetypes are understood as generic story characters possessing familiar and consistent constellations of traits, directly recognizable and acting within a given story plot [3, p. 308]. This framework provides a vital lens for analyzing recurring character patterns in fiction.

Within the broader landscape of archetypal figures, the witch stands as a particularly potent and historically charged representation of female power, often associated with malevolence and the supernatural. The Western conception of a witch, deeply rooted in medieval times, was significantly shaped by theological interpretations that laid the groundwork for widespread persecutions and trials. Etymologically, terms like the German *Hexe* (connected to *Hag*, meaning fence or edge) suggest the witch as a demonic being dwelling on fences or hedges, sym-

bolizing a creature of the border region between the human and the demonic – psychologically, between the realm of consciousness and the unconscious [4, p. 201]. In folklore and fairy tales, witches are commonly depicted as ugly and elderly women and were historically held responsible for threatening expectant mothers and newborn children besides other malevolent acts [5, p. 93].

Historically, fear often targeted women who appeared to challenge established norms or possessed seemingly inexplicable powers. Dundes et al. associate the European witch hunts with anxieties over women allegedly encroaching on male domains during periods of social upheaval, suggesting that witch persecution functioned as a tool of social control [6, p. 6]. This interpretation corresponds with Ben-Yehuda's view that as women entered emerging industries, their shifting societal roles provoked tension; thus, the witch hunts – framed as purging alliances with Satan – served an unconscious function: to counteract the destabilizing effects of social change and anomie and reassert the moral order of medieval society [7, p. 22].

This historical context is further exemplified by the accusations against midwives, who were commonly accused of being witches because of their highly skilled knowledge in herbalism, medicine and other practices related to reproduction and the female body such as contraception and their role in assisting the labour process [5, p. 94]. Such practices were perceived to loosen male control over female sexuality, placing midwives in a suspicious position due to their inexplicable powers [5, p. 94].

Psychologically, the witch functions as an archetypal figure representing overwhelming and threatening emotional experiences – those perceived by the ego as hostile, intrusive, and disempowering. In this state, the ego feels victimized, constrained, or even emptied, leading to a sense of alienation from the self. Mythologically, this condition is expressed as being “bewitched” [4, p. 200]. Within the framework of a man's negative mother complex, the witch embodies a destructive maternal force that obstructs individuation and impairs the capacity for forming meaningful relationships [4, p. 197]. Beyond their hostility toward mothers and infants, such female figures are frequently linked to sorcery and witchcraft, marked by their ability to shift forms or assume multiple appearances [5, p. 100]. Significantly, the motivations for shapeshifting in female characters often diverge from those of their male counterparts. As Catharina Raudvere notes, while men with such abilities may act from varied motives, women are depicted as transforming primarily out of greed,

envy, moral corruption, depravity, or unreciprocated love [8, p. 47].

Building upon the general understanding of archetypes and the historical context of powerful female figures, this study focuses on two specific, interconnected archetypes: the *Mystic* and the *Betrayer*, as defined by Victoria Lynn Schmidt [9]. These archetypes provide a nuanced framework for analyzing female characters who possess extraordinary abilities and navigate complex internal and external conflicts.

The *Mystic* archetype is defined by a profound connection to the spiritual or supernatural realm. She seeks comfort in solitude, often resists conventional romantic attachments or motherhood, and engages in her pursuits with joyful focus, unaffected by external time constraints. Central to her identity is an aesthetic drive for harmony, order, and transcendence. Yet her path is shadowed by fear – particularly the fear of lacking a space where her abilities can be expressed and met with acceptance rather than suspicion. If these fears remain unresolved, the *Mystic* may transform into the *Betrayer* archetype. Despite the richness of her inner world, she tends to avoid social engagement and harbors a fear of rejection, which may lead to a compulsive need to gain approval from others – ultimately resulting in psychological distress and a loss of self-regulation [9, p. 67–70].

In sharp contrast, the *Betrayer* archetype represents a darker psychological evolution. As an antagonist, she often conceals her malevolence behind a façade of quietness and innocence, using this unassuming exterior to mask a manipulative and, at times, monstrous inner self. Her capacity for deception is profound; she earns others' trust only to betray it, exploiting their lowered defenses. Typically isolated and self-serving, the *Betrayer* shows little regard for moral boundaries and may resort to violence without remorse. She frequently experiences a sense of entrapment and may exhibit traits associated with sociopathy, with her deviant behavior potentially rooted in psychological disturbance. Beneath her manipulations lie unresolved fears of inadequacy and rejection, which – when compounded by a compulsive need for approval – can lead to psychological collapse under pressure [9, p. 69–74]. Schmidt's framework illustrates the transitional dynamic between these archetypes, suggesting that the *Mystic's* unprocessed vulnerabilities can evolve into the *Betrayer's* cold pragmatism and emotional detachment.

Contemporary cinematic narratives – particularly in animation and fantasy genres – have increasingly moved toward more nuanced representations of powerful female characters, moving beyond reductive villainous stereotypes. Greg Singh notes that Jungian

film scholars often prioritize popular texts due to their pervasive cultural resonance and accessibility, which make them fertile ground for archetypal analysis [10, p. 122]. Traditionally, Disney's fairy-tale adaptations, typically situated in a mythic past, center on princess protagonists who confront female antagonists such as witches or sorceresses, ultimately culminating in the triumph of good over evil [11]. A paradigmatic example is Ursula from *The Little Mermaid*, whom Amy Davis identifies as fitting the classic model of the "Disney Villainess" – a "monstrous other" wielding magical powers. Ursula's use of deception, including disguise and black magic, parodies earlier heroines, while her inevitable defeat at the hands of a male hero reinforces conventional gender dynamics [12, p. 215].

In recent decades, a notable transformation has occurred in the representation of female villains in popular cinema. Zsófia Tóth identifies *Frozen* (2013) and *Maleficent* (2014) as landmark films that depart from conventional portrayals of evil by granting "iconic evil, wicked and violent women" the opportunity to articulate their own perspectives and motivations [13, p. 188]. These narratives move beyond superficial depictions of wickedness, instead foregrounding the inner lives and personal struggles of such characters. A prominent example is Elsa from *Frozen* (2013), who exemplifies the *Mystic* archetype. Her story challenges traditional fairy tale conventions, notably as "the only princess character in a Disney fairy tale narrative who does not engage with romance" [14, p. 126]. Madeline Streiff and Lauren Dundes argue that while Elsa's abilities may be empowering, they also serve as a substitute for romantic attachment and may alienate potential male partners, who risk feeling emasculated in the presence of a powerful female counterpart [15]. This perceived incompatibility between extraordinary female power and conventional romantic arcs is a recurring feature of the *Mystic* archetype.

Elsa's internal conflict serves as a compelling illustration of the *Mystic* archetype's psychological journey. As Smith observes, Elsa internalizes a series of powerful parental prohibitions – "Don't be you, Don't be close, Don't feel, and Don't belong" – rooted in adult anxieties, which compel her to conceal her abilities and suppress her authentic self [16, p. 10]. Her narrative arc – centered on self-acceptance, emotional regulation, and reclaiming control over her powers – resonates strongly with audiences and reflects the *Mystic's* central fear of lacking a space where one's gifts are embraced rather than rejected. Psycholinguistic analysis of Elsa's dialogue using *LIWC-22* further supports this interpretation,

revealing linguistic indicators such as pronoun usage, speech act patterns, and references to self and anxiety that signal her emotional detachment and internal struggle for self-mastery [17, p. 23]. Together, these studies highlight a broader shift in contemporary media toward more psychologically complex representations of powerful female figures, providing a foundation for the present study's focus on their linguistic construction.

The primary problem this article addresses lies in uncovering the discursive strategies employed by two archetypes, particularly focusing on the linguistic markers that differentiate the inherently powerful, often misunderstood *Mystic* from the manipulative, power-driven *Betrayer*. The study seeks to illuminate the psycholinguistic trajectory that transforms a *Mystic* into a *Betrayer* – a shift often catalyzed by persistent societal rejection or betrayal. Understanding these discursive constructions, through Critical Discourse Analysis, Speech Act Theory, and quantitative linguistic analysis via LIWC-22, is vital not only for appreciating character development depth but also for comprehending how media narratives shape and reinforce societal attitudes towards powerful women, thereby influencing broader perceptions of female agency and villainy beyond simplistic stereotypes.

This study aims to investigate the psycholinguistic features of female characters in popular English-language films released between 1999 and 2023, with a focus on the *Mystic* and *Betrayer* archetypes. Grounded in C. G. Jung's theory of archetypes and A. Maslow's hierarchy of needs, these figures – often depicted as sorceresses, seers, or witches – are united by a shared pursuit of self-realization and personal growth. The extent to which this quest is fulfilled or obstructed determines their narrative role as either protagonist (the *Mystic*) or antagonist (the *Betrayer*). Employing a mixed-methods approach, the study combines quantitative linguistic analysis using LIWC-22 on the speech of 20 characters across 29 films, with qualitative interpretation informed by Critical Discourse Analysis and Speech Act Theory. This integrated methodology seeks to reveal how linguistic patterns reflect underlying psychological motivations and contribute to the discursive construction of archetypal identity.

Main findings. Characters embodying the *Mystic* archetype – such as Elsa (*Frozen*, 2013), Mulan (*Mulan*, 2020), Captain Marvel (*Captain Marvel*, 2019), Mantis (*Guardians of the Galaxy Vol. 2*, 2017), Luna Lovegood (*Harry Potter and the Order of the Phoenix*, 2007), Ratcatcher 2 (*The Suicide Squad*, 2021), Kiri (*Avatar: The Way of Water*, 2022),

and Galadriel (*The Lord of the Rings: The Fellowship of the Ring*, 2001) – are characterized by inner quests for self-realization, a distinct attunement to the world around them, and the struggle for acceptance of their extraordinary abilities.

In contrast, the *Betrayer* archetype is represented by figures such as Tia Dalma (*Pirates of the Caribbean*, 2006), Xianniang (*Mulan*, 2020), the Enchantress (*Suicide Squad*, 2016), the Fairy Godmother (*Shrek 2*, 2004), Ursula (*The Little Mermaid*, 2023), Ravenna (*The Huntsman: Winter's War*, 2016), and the White Witch (*The Chronicles of Narnia: The Lion, the Witch and the Wardrobe*, 2005), whose narratives center on manipulation, power-seeking, and often vengeful responses to personal grievance or social exclusion. Wanda Maximoff (*MCU*) emerges as a particularly illustrative case, inhabiting the liminal space between these archetypes – her unmet need for belonging and understanding ultimately driving the transformation from a misunderstood *Mystic* to a destructive *Betrayer*.

A key moment that highlights the divergent trajectories of the *Mystic* and *Betrayer* archetypes unfolds in the exchange between Mulan and Xianniang in *Mulan* (2020). In this dialogue, Xianniang (the *Betrayer*) attempts to align herself with Mulan (the *Mystic*), emphasizing their mutual experience of possessing exceptional abilities and facing societal rejection as a rationale for forming an alliance.

Xianniang: You can never go home. Your disgrace is worse than death. I understand. I was a girl like you when people turned on me. You don't think I longed for a noble path? I've lived a life of exile. No country, no village, no family. We are the same.

Mulan: We're not.

Xianniang: We are. The more power I showed, the more I was crushed. Just like you. You saved them today and still they turned on you. You are just at the beginning of your power. Merge your path with mine. We will be stronger together.

This dialogue provides a compelling example of the *Betrayer's* manipulative rhetoric. Xianniang meticulously constructs a shared identity of victimhood and ostracism, using phrases like “*You can never go home. Your disgrace is worse than death*” and asserting “*We are the same. We are.*” This discourse subtly shifts blame externally, emphasizing an “*us versus them*” dichotomy rooted in the *Betrayer's* fear of unacceptance and lack of belonging. Her empathetic appeals (“*I understand. I was a girl like you*”) and declarations of unity aim to exploit Mulan's vulnerabilities, presenting a false solidarity to draw her into a ruthless, self-serving worldview.

From a Speech Act perspective, Xianniang employs assertive statements about Mulan's bleak situation, combined with expressives of shared experience, culminating in a direct commissive: *"Merge your path with mine. We will be stronger together."* This veiled promise of strength and security is designed to manipulate Mulan's anxieties by positioning Xianniang's path as the logical alternative for those whose formidable powers are rejected by society. However, Mulan's concise counter-discourse, *"We're not,"* functions as a direct assertive that unequivocally rejects Xianniang's constructed reality. This signifies the *Mystic's* unwavering commitment to finding acceptance for her powers without succumbing to the *Betrayer's* cynical worldview, highlighting a core ideological distinction between the archetypes regarding power, belonging, and moral choice.

The following three examples, featuring King Agnarr (*Frozen*, 2013), Hua Zhou (*Mulan*, 2020), and Yon-Rogg (*Captain Marvel*, 2019), demonstrate a patriarchal anxiety surrounding inherent female power, characteristic of the *Mystic's* challenges:

King Agnarr (about Elsa): She can learn to control it. I'm sure. Until then... We'll lock the gates. We'll reduce the staff. We will limit her contact with people, and keep her powers hidden from everyone.

Hua Zhou (to Mulan): Your chi is strong, Mulan. But chi is for warriors... not daughters. Soon, you'll be a young woman... and it is time for you... to hide your gift away. To... To silence its voice. I say this to protect you. That is my job. Your job is to bring honor to the family. Do you think you can do that?

Yon-Rogg (to Captain Marvel): I always told you... you'll be ready the day you can knock me down as yourself. This is that moment. This is that moment, Vers! Turn off the light show... and prove to me you can beat me without...

These male authority figures employ discourses of containment, gendered confinement, and conditional power. Agnarr's commands (*"We'll lock the gates," "keep her powers hidden"*) frame Elsa's abilities as a dangerous defect requiring isolation, driven by fear. Hua Zhou's paternal advice (*"hide your gift away," "silence its voice"*) instills a gendered ideology, demanding Mulan's conformity to traditional roles for the sake of familial honor and perceived protection. Similarly, Yon-Rogg's directives (*"Turn off the light show," "prove to me you can beat me without..."*) impose a restrictive framework on Captain Marvel's powers, conditional on his male-sanctioned validation.

These utterances are predominantly directives and assertions designed to control and compel

female behavior. They serve to assert the male figures' authority, whether as protector, father, or mentor, ultimately aiming to suppress or redefine the female character's unique power for the sake of external order or male approval. This consistent linguistic pressure, rooted in societal fears and patriarchal norms, directly contributes to the *Mystic* archetype's core vulnerability: the profound fear of rejection and the desperate need for a place where her powers are accepted. Such unfulfilled needs become a critical catalyst, pushing the *Mystic* towards the path of the villainous *Betrayer*, who responds to this suppression with deception and a ruthless pursuit of self-preservation.

The following extracts illustrate how female characters embodying the *Mystic/Betrayer* archetype linguistically define and express their powerful, often 'witchy' or 'treacherous,' identities.

Tia Dalma: ...it was a woman as changing and harsh and untamable as the sea.

Galadriel: ...you would have a queen... not dark but beautiful and terrible as the dawn! Treacherous as the sea! Stronger than the foundations of the earth! All shall love me... and despair.

Serafina: My name is Serafina Pekkala... clan-queen of the witches of Lake Enara.

Ursula: They weren't kidding when they called me / Well, a witch... / And I fortunately know a little magic / It's a talent that I always have possessed...

Unlike instances where male figures attempt to suppress their abilities, here, the women themselves articulate their inherent nature, power, and roles. Tia Dalma (*Pirates of the Caribbean: Dead Man's Chest*, 2006) embraces an untamable, elemental essence, asserting her intrinsic connection to nature and challenging acceptance of her authentic self. Galadriel (*The Lord of the Rings: The Fellowship of the Ring*, 2001) articulates the terrifying scale of her potential power if corrupted, using hyperbolic language to demonstrate a chilling self-awareness of the destructive force she could unleash. Both Serafina Pekkala (*The Golden Compass*, 2007) and Ursula (*The Little Mermaid*, 2023) engage directly with the "witch" identity, with Serafina proudly declaring her lineage and leadership within an accepting community, while Ursula strategically re-appropriates the label, using deceptive charm to disarm and manipulate. These utterances reveal diverse self-constructions of power, ranging from inherent force and terrifying potential to re-appropriated identity and manipulative performance. The characters use direct assertions, rhetorical challenges, and strategic deceptions to define their nature. Collectively, these linguistic acts underscore the archetypes' distinct paths: the *Mystic*

seeking acceptance and balance for her inherent gifts, and the *Betrayer* leveraging deception and an embrace of dominance in response to a world that may have rejected her true self.

The following extracts illustrate the linguistic expression of alienation and societal rejection experienced by characters embodying or transitioning between the *Mystic* and *Betrayer* archetypes.

Kiri: Why can't I just be like everyone else?.. Why am I different?

Wanda: I used to think of myself one way. But after this (transformation)... I am something else. I'm still me, I think, but... that's not what everyone else sees. / I know what it's like to be on your own, hunted for abilities you never wanted... / You break the rules and become a hero. I do it, and I become the enemy. That doesn't seem fair.

Ursula: And now look at me, the family pariah. Wasting away to practically nothing... Banished and exiled, driven halfway to madness in this dim little crevice for fifteen long years.

These utterances reveal deep internal conflicts, such as Kiri's longing for conformity and Wanda's frustration with being perceived as an enemy despite heroic actions (*Doctor Strange in the Multiverse of Madness*, 2022), highlighting a painful discrepancy between self-identity and external fear. Ursula's lament of banishment and exile further exemplifies a discourse of victimization and injustice. These narratives expose pervasive societal prejudices against extraordinary female power, which actively contribute to the characters' sense of isolation and marginalization. Here characters employ direct questions, poignant laments, and forceful assertions to articulate their emotional burden and challenge the unfairness of their situation. Whether seeking empathy, justifying their existence, or expressing profound disappointment, their language conveys the pain of being misunderstood and feared. Ultimately, these experiences of unacceptance – ranging from quiet internal struggle to overt persecution – serve as catalysts in the archetypal journey. They directly feed the *Mystic's* core fears of rejection, often initiating the transformation into the vengeful *Betrayer* who reacts to such societal hostility by prioritizing self-preservation and embracing darker, manipulative paths.

These extracts illustrate the *Betrayer's* mastery of linguistic manipulation, consistently disguising self-serving agendas beneath facades of benevolence or the promise of fulfilling desires.

Enchantress: Why are you here?.. Why do you serve those who cage you? I am your ally. And I know what you want. Exactly what you want.

Fairly Godmother: Your fallen tears have called to me / So, here comes my sweet remedy / I know what every princess needs / For her to live life happily...

Ursula: And I'm only here to help... Daddy's been so unfair to both of us, controlling everything we say and do. In a way, we're the same, you and I.

Rose: Look, can I be frank?.. Look, I'm trying to help you... and if you don't want my help, I understand... but the Toussaint isn't doing you any good... sitting in a vault... when it could be going viral... around the world...

Characters like the Enchantress (*Suicide Squad*, 2016) and Ursula (*The Little Mermaid*, 2023) craft discourses of deceptive alliance and shared grievance, framing themselves as allies or fellow victims to exploit vulnerabilities. While Rose (*Ocean's 8*, 2018) subtly manipulates through flattery and appeals to professional interests, the Fairy Godmother (*Shrek 2*, 2004) epitomizes the deceptive 'wish-granter,' offering guaranteed happiness as a cover for her own controlling agenda. These manipulative acts primarily manifest as deceptive assertions, strategic questions, and veiled promises. Whether offering aid, challenging existing power structures, or promising a "sweet remedy," the illocutionary force of these utterances is carefully constructed to entice, bind, and ultimately exploit the target. This sophisticated linguistic profile directly reflects the *Betrayer's* core characteristics as an expert liar who uses a nice disposition to disguise her dark side.

The following extracts illustrate the *Betrayer's* pivot from subtle manipulation to overt threats and vengeful planning when her initial strategies falter.

Tia Dalma: Caution, Barbossa. Do not forget it was by my power you return from the dead. Or what it mean if you fail me.

Fairly Godmother: Harold, you force me to do something I really don't want to do... We made a deal, Harold, and I assume you don't want me to go back on my part... If you remember, I helped you with your happily ever after. And I can take it away just as easily. Is that what you want? Is it?

Enchantress: The humans turned against us. Now they worship machines. So I will build a machine that will destroy them all...

Characters like the Enchantress (*Suicide Squad*, 2016) construct narratives of justified destruction, framing victims as betrayers to legitimize their extreme retribution. Tia Dalma (*Pirates of the Caribbean: At World's End*, 2007) and the Fairy Godmother (*Shrek 2*, 2004) leverage past favors to assert absolute control, reminding their targets of the precariousness of their indebted positions. This shift in discourse reveals a fundamental change

in power dynamics, as the *Betrayer* moves from veiled coercion to direct assertion of dominance and the explicit threat of dire consequences. These utterances are predominantly forceful directives, warnings, and declarations of destructive intent. The Enchantress's plan to "*destroy them all*" is a direct threat of apocalyptic scale, while Tia Dalma's "*Or what it mean if you fail me*" uses veiled menace to compel obedience. The Fairy Godmother's threat to "*take it away just as easily*" directly aims to revoke past boons, coercing compliance. This aggressive linguistic pivot highlights the *Betrayer's* ruthless nature, her capacity for extreme measures, and unyielding drive to maintain or regain dominance when her desires are thwarted.

The following extracts offer a nuanced look into the *Mystic / Betrayer* archetype's complex relationship with children, often marked by the absence of biological offspring and a redefinition of maternal roles. It is directly linked with the monstrous mother archetype.

The White Witch: But you see, Edmund, I have no children of my own. And you are exactly the sort of boy who I could see, one day, becoming Prince of Narnia. Maybe even King.

Ursula: Poor child. Poor sweet child. He can be so angry. He thinks he knows everything... What has your father told you about me?... I'm not half the monster he claims I am.

Wanda: I don't relish hurting anyone, Stephen. But she's not a child. She's a supernatural being. Such raw power could wreak havoc on this and other worlds. Her sacrifice would be for the greater good... You gave all those lives just to keep me from my children... I'm not a monster, Stephen. I'm a mother.

Ravenna: Did you not think I wanted a child? Did you not think I wanted love? But these things were not meant for me... I killed your daughter and released the greatest power within you. A power you have wasted on nothing but cheap sentiment!

Characters like The White Witch (*The Chronicles of Narnia: The Lion, the Witch and the Wardrobe*, 2005) and Ursula (*The Little Mermaid*, 2023) employ a discourse of manipulative surrogate motherhood, using the 'child' address and false kinship to exert influence and exploit vulnerabilities for personal gain. Wanda (*Doctor Strange in the Multiverse of Madness*, 2022) and Ravenna (*The Huntsman: Winter's War*, 2016) reveal a deeper pain stemming from the loss or denial of children, shaping their discourse into justifications for extreme actions or a bitter rationalization for their pursuit of power. This highlights how their unfulfilled maternal desires or traumatic experiences can fuel a distorted

ideology of nurturing or compensatory ambition. Here characters utilize a range of linguistic acts from manipulative promises and deceptive claims of empathy to desperate justifications and cynical critiques. Their utterances, whether designed to gain trust, sow discord, or assert a fragmented identity, underscore how the lack or loss of children becomes a significant factor in their archetypal journey. This complex interplay often pushes the *Betrayer* towards villainy, where the concept of 'motherhood' is either strategically performed or serves as a profound source of pain that contributes to their ruthless and controlling nature.

The *LIWC-22* data for the *Mystic* archetype reveals a distinctive linguistic profile, characterized by a pronounced focus on internal and cognitive processes, a complex emotional landscape, and a notable detachment from conventional social and material pursuits. These empirically observed patterns align strongly with the archetype's defining traits, particularly its drive for self-realization, introspection, and a nuanced engagement with the world.

A prominent feature of the *Mystic's* language is a high prevalence of 'function' words, especially 'personal pronouns', with a significant emphasis on first-person singular. This robust self-referential language highlights a profound focus on the individual's thoughts, feelings, and internal experiences. While deeply introspective, the elevated use of 'they' pronouns suggests an awareness of or a referential stance towards external groups or abstract "others," which can be interpreted in light of the *Mystic's* fears of societal rejection. The *Mystic's* discourse is also rich in 'verbs' and 'adjectives', indicating a dynamic linguistic style that emphasizes actions, states of being, and detailed descriptions, aligning with an active internal life and a nuanced perception of their world.

The *Mystic's* language exhibits high scores in 'cognition' and 'cognitive processes', signifying a deep engagement with thought, knowledge, and abstract reasoning. This is further elaborated by high usage of 'discrepancy' and 'differentiation' words, suggesting a cognitive style that acknowledges complexities, explores alternatives, and engages in nuanced distinctions. This approach supports the *Mystic's* quest for higher knowledge and balance. Furthermore, the elevated numbers in 'visual' and 'feeling' categories indicate a strong engagement with sensory perception and emotional experience, reinforcing the *Mystic's* ability to sense the life forces and explore her profound subjective internal world.

Contrary to an expectation of pure serenity, the *Mystic's* discourse reveals a significant amount of negative affect. High scores in 'tone negative', 'emotion negative', 'anxiety', and 'anger' suggest an underlying emotional complexity. This linguistic evidence points to the internal struggles of the archetype, particularly their fears of unacceptance, rejection, and inadequacy. The high 'focus_present' further anchors these emotional and cognitive states in their immediate, lived experience.

Another defining characteristic of the *Mystic's* linguistic profile is a consistent disengagement from categories associated with conventional social interaction, material concerns, and highly structured discourse. Low scores in 'social behavior' and 'communication' indicate a reduced focus on direct social engagement and interaction, aligning with their preference for solitude and tendency to avoid people and social situations. Similarly, low frequencies in 'lifestyle', 'leisure', 'home', 'work', 'money', 'food', and 'acquire' underscore their detachment from everyday material pursuits and conventional societal interests. This reinforces the idea that their motivations are driven by higher needs (Maslow's self-actualization) rather than basic or social needs.

From a structural linguistic perspective, the *Mystic's* language shows low usage in 'analytic' (indicating a less formal, more personal thinking style), 'determiners', 'articles', and 'prepositions'. This pattern suggests a discourse that is less about explicitly specifying, quantifying, or formally structuring relationships between concrete entities, reflecting a more fluid, perhaps abstract, or less overtly formal mode of expression. The low score in 'quantifiers' further supports this. The low 'achieve' category confirms that their language is not centered on external accomplishments, and the low 'curiosity' and 'question marks' suggest a more internal, declarative knowing rather than an outward-directed inquiry. Finally, the low 'time' category, despite specific 'focus_present' and 'focus_future' being high, implies that while they contemplate temporal dimensions, time itself as a rigid concept is meaningless to them.

The *LIWC-22* data for the *Betrayer* archetype reveals a distinct linguistic profile characterized by a strong drive for control, intense internal turmoil, and a strategic detachment from genuine social engagement. These patterns consistently reflect the archetype's villainous transformation, driven by unmet needs for self-realization and fueled by manipulative and self-serving tendencies.

Similar to the *Mystic*, the *Betrayer's* language exhibits a high proportion of 'function' words, including prominent 'personal pronouns' and a strong

emphasis on first-person singular. This underscores an intense self-focus, aligning with the *Betrayer's* characteristics of selfishness and self-preservation. Crucially, this self-focus is coupled with a high use of 'power' words. This directly reflects the *Betrayer's* unwavering use of her powers for dominance and her drive to regain control of her life when feeling trapped. The high frequency of 'allnone' words suggests an absolutist or categorical thinking style, which can signify a lack of nuance in judgment and reinforce their decisive, often destructive, actions or convictions. High 'auxiliary verbs' and general 'verb' usage suggest a focus on potential actions and states, reinforcing their agency and capacity for decisive action. The elevated use of 'they' pronouns, as with the *Mystic*, indicates an awareness of or a reference to external others, often framed as antagonists or targets of manipulation.

The *Betrayer's* language is saturated with negative affect, indicated by high scores in 'tone negative' and 'emotion negative'. More specifically, high frequencies of 'anger' and 'sadness' point to profound internal turmoil. The anger likely stems from feeling betrayed by societal rejection of their power, fueling their calculated vengeance. Sadness may reflect their shattered identity or the unfulfilled longing for acceptance. A striking finding is the high prevalence of 'death' words. This suggests a preoccupation with mortality, destruction, or perhaps the consequences of their actions, aligning with the physical annihilation that often befalls the *Betrayer* and her willingness to take her (imagined) enemy's life. Their high use of 'want' words also points to unfulfilled desires or intense cravings, which drive their actions.

The *Betrayer* exhibits low scores across social and interpersonal categories. The consistently low numbers in 'social behavior', 'communication', and 'politeness' words indicate a fundamental lack of genuine social engagement. This aligns with the *Betrayer's* characteristic of being socially inept, and lacking genuine empathy. Furthermore, the low scores in 'lifestyle', 'leisure', 'home', 'work', 'money', 'food', and 'acquire' reinforce the *Betrayer's* detachment from conventional daily life, material pursuits, and external achievements. Their motivations are not rooted in these spheres but in power, control, and self-preservation.

The *Betrayer's* cognitive profile is intriguing. While showing high numbers in 'function' and 'differentiation', they exhibit notably low scores in 'analytic' thinking, similar to the *Mystic*, suggesting their thought processes are not primarily driven by highly formal or detached logical reasoning. Instead, their cognitive style is characterized by a strong 'focus_

future', indicating forward-looking planning and strategic thinking, which is crucial for their manipulative schemes and pursuit of dominance. However, their low scores in 'insight' (reflecting understanding or knowing), 'perception', 'attention', and 'question marks' are highly significant. This suggests a lack of genuine curiosity, a reduced openness to external stimuli or nuanced understanding, and a disinclination to ask questions or seek deeper insights, particularly if they challenge their own fixed worldview. This aligns with the *Betrayer's* deceitful and potentially sociopathic nature, where they are less concerned with objective truth or others' perspectives and more with manipulating their own reality for strategic gain.

Conclusion. Drawing from the comprehensive analysis employing Critical Discourse Analysis (CDA), Speech Act Theory, and *LIWC-22*, distinct linguistic profiles emerge for the *Mystic* and *Betrayer* archetypes, offering profound insights into their psycholinguistic essence and narrative trajectories. The *Mystic* archetype, characterized by high *LIWC* scores in 'cognition' and 'feeling', tends to articulate her extraordinary abilities as intrinsic connections to universal forces or unique perceptions of reality. Her discourse, often marked by self-reflection and a desire for authentic self-realization, navigates the complexities of her "otherness" and the fear of societal unacceptance. When faced with

external attempts to control or suppress her powers, the *Mystic's* language reveals an internal struggle between conformity and authenticity, frequently leading to self-imposed isolation or a persistent quest for a place where her true nature is understood and accepted rather than feared.

The *Betrayer* archetype presents a linguistic landscape defined by high *LIWC-22* scores in power, negative emotions (particularly anger and sadness), and a future orientation, coupled with lower social engagement and analytical thinking. Her discourse is predominantly manipulative, utilizing deceptive benevolence and strategic appeals to vulnerability, often through speech acts designed to entice and control under the guise of granting wishes or offering help. When these manipulations are thwarted, the *Betrayer's* language shifts dramatically towards overt threats and declarations of vengeance, reflecting a ruthless desire for dominance. Her complex relationship with love and motherhood, frequently marked by cynicism or unfulfilled desires, further fuels her destructive actions, serving as a bitter justification for her cruelty. Ultimately, the linguistic patterns of the *Betrayer* often represent a dark culmination of the *Mystic's* unaddressed needs for acceptance, showcasing a character driven to villainy when her inherent power is continually rejected and misunderstood by the world.

REFERENCES:

1. Jung C. G. *Man and his Symbols*. New York: Anchor Press, Doubleday, 1988 (first published 1964). 320 p.
2. Adams M. V. The archetypal school. In Young-Eisendrath P., Dawson T. (Eds.) *The Cambridge Companion to Jung*. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2008. P. 107–124. doi: 10.1017/CCOL9780521865999.007
3. Faber M. A., Mayer J. D. Resonance to archetypes in media: There's some accounting for taste. *Journal of Research in Personality*. 2009. Vol. 43, no. 3. P. 307–322. doi:10.1016/j.jrp.2008.11.003
4. Jacoby M. The Witch in Dreams, Complexes, and Fairy Tales: The Dark Feminine in Psychotherapy. In I. Riedel, V. Kast, & M. Jacoby (Eds.) *Witches, Ogres, and the Devil's Daughter: Encounters with Evil in Fairy Tales*. Boston and London: Shambhala, 1992. P. 197–216.
5. Önal L. The discursive suppression of women: Female evils as the villains of the motherhood narrative. *Folklore*. 2011. Vol. 48. P. 85–116. doi:10.7592/FEJF2011.48.onal
6. Dundes L., Buitelaar M. S., Streiffi Z. Bad Witches: Gender and the Downfall of Elizabeth Holmes of Theranos and Disney's Maleficent. *Social Sciences*. 2019. Vol. 8, no. 175. P. 1–17. doi:10.3390/socsci8060175
7. Ben-Yehuda N. The European witch craze of the 14th to 17th centuries: A sociologist's perspective. *American Journal of Sociology*. 1980. Vol. 86. P. 1–31.
8. Raudvere C. Now You See Her, Now You Don't: Some Notes on the Conception of Female Shape-shifters in Scandinavian Traditions. In S. Billington & M. Green (Eds.) *The Concept of the Goddess*. London and New York: Routledge, 1999. P. 41–56.
9. Schmidt V. *The 45 Master characters*. Cincinnati, Ohio: Writers Digest Books, 2007. 338 p.
10. Singh G. *Film After Jung. Post-Jungian Approaches to Film Theory*. London and New York: Routledge, 2009. 218 p.
11. Deszcz J. Beyond the Disney Spell, or Escape into Pantoland. *Folklore*. 2002. Vol. 113, no. 1. P. 83–91.
12. Davis A. M. *Good Girls and Wicked Witches: Changing Representations of Women in Disney's Feature Animation, 1937–2001*. New Barnet, North: John Libbey Publishing Ltd., 2007. 274 p.
13. Tóth Z. A. Disney's Violent Women in Quest of a 'Fully Real' Violent Woman in American Cinema. *Brno Studies in English*. 2017. Vol. 43, no. 1. P. 185–212. doi:10.5817/BSE2017-1-11

14. Mollet T. L. *A Cultural History of the Disney Fairy Tale: Once Upon an American Dream*. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan. 2020. 181 p. doi:10.1007/978-3-030-50149-5
15. Streiff M., Dundes L. Frozen in Time: How Disney Gender-Stereotypes Its Most Powerful Princess. *Social Sciences*. 2017. Vol. 6, issue 2, no. 38. P. 1–10. doi:10.3390/socsci6020038
16. Smith D. *The Psychology Workbook for Writers*. Tools for Creating Realistic Characters and Conflict in Fiction. Wooden Tiger Press, 2015. 86 p.
17. Бережна М.В. Психолінгвістичний образ Ельзи (у фільмі *Frozen*). Сучасні дослідження з іноземної філології. 2021. Випуск 2 (20). С. 16–24. doi:10.32782/2617-3921.2021.20.16-24

**LATIN AND ENGLISH IN PROFESSIONAL COMMUNICATION:
THE ROLE OF CLASSICAL AND GLOBAL LANGUAGES
IN MODERN TERMINOLOGY**

**ЛАТИНСЬКА ТА АНГЛІЙСЬКА МОВИ У ПРОФЕСІЙНІЙ КОМУНІКАЦІЇ:
РОЛЬ КЛАСИЧНОЇ ТА ГЛОБАЛЬНОЇ МОВ У СУЧАСНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ**

Borolis I.I.,

orcid.org/0000-0002-5480-4798

*Senior Lecturer at the Department of Philology and Translation
Kyiv National University of Technologies and Design*

Roienko L.V.,

orcid.org/0000-0002-6794-0051

*Senior Lecturer at the Department of Philology and Translation
Kyiv National University of Technologies and Design*

Redko S.P.,

orcid.org/0000-0002-2474-5344

*Senior Lecturer at the Department of Philology and Translation
Kyiv National University of Technologies and Design*

Kulazhenko O.P.,

orcid.org/0000-0001-6497-6561

*Lecturer at the Department of European Languages
State University of Trade and Economics*

This article analyzes the interrelation between Latin and English in the context of professional communication and the formation of specialized terminology across various fields of knowledge, including medicine, fashion, design, and technology. Latin is presented as the classical foundation of scientific vocabulary, ensuring the systematic, precise, and unambiguous nature of terminological units, which is fundamental for effective professional interaction and the unification of knowledge at the international level. English, in turn, is regarded as a global means of intercultural and interprofessional communication, capable of adapting and integrating terminological innovations in the context of globalization and the dynamic development of the digital economy.

The article pays considerable attention to the language training processes of higher education students, emphasizing their role in developing linguistic competence necessary for mastering professional vocabulary and enhancing communication skills in line with the demands of the modern international professional environment. Furthermore, the study explores contemporary methodological approaches to teaching Latin and English, as well as their integration into educational programs aimed at training qualified specialists.

The importance of combining theoretical foundations with practical orientation in language education, including the use of modern educational technologies, is underscored as a way to optimize the learning process and improve the quality of future professionals' training. In conclusion, the article highlights the significance of comprehensive study of Latin and English as a key factor in the successful adaptation of graduates to the demands of the international labor market and in ensuring their competitiveness under conditions of globalization.

Key words: Latin language, professional terminology, language training, international communication, modern terminology.

У статті проаналізовано взаємозв'язок латинської та англійської мов у контексті професійної комунікації та формування спеціалізованої термінології в різних галузях знань, таких як медицина, мода, дизайн і технології. Латинська мова представлена як класична основа наукової лексики, що забезпечує системність, точність і однозначність термінологічних одиниць, що є фундаментом для ефективного професійного спілкування та уніфікації знань на міжнародному рівні. Англійська мова розглядається як глобальний засіб міжкультурної та міжпрофесійної взаємодії, здатний адаптувати та впроваджувати новітні термінологічні утворення в умовах глобалізації та динамічного розвитку цифрової економіки.

Стаття приділяє особливу увагу процесам мовної підготовки здобувачів закладів вищої освіти, підкреслюючи їхню роль у формуванні лінгвістичної компетентності, необхідної для оволодіння професійною лексикою та розвитку комунікативних навичок, що відповідають вимогам сучасного міжнародного професійного середовища. Крім того, досліджуються сучасні методологічні підходи до викладання латинської та англійської мов, а також їх інтеграція в навчальні програми, орієнтовані на підготовку кваліфікованих фахівців.

Акцентується важливість поєднання теоретичних аспектів і практичної спрямованості навчання із застосуванням сучасних освітніх технологій, що сприяє оптимізації навчального процесу та підвищенню якості підготовки май-

бутніх професіоналів. На завершення підкреслюється значущість комплексного підходу до вивчення латинської та англійської мов як ключового вагомego чинника успішної адаптації випускників до вимог міжнародного ринку праці та забезпечення їх конкурентоспроможності в умовах глобалізації.

Ключові слова: латинська мова, професійна термінологія, мовна підготовка, міжнародна комунікація, сучасна термінологія.

Formulation of the Problem. In the contemporary era of globalization, marked by the increasing intensity of transnational interactions and the rapid advancement of international professional collaboration, the issue of effective and targeted language training for future specialists has acquired paramount significance. As disciplines across the sciences and humanities grow more interconnected, and as global mobility of labor and knowledge intensifies, the demand for linguistic proficiency that transcends cultural and disciplinary boundaries becomes not merely desirable but essential. Among the variety of linguistic tools employed in professional environments, special emphasis is placed on those languages that are capable of ensuring precision, clarity, and unambiguous understanding in specialized communication. In this regard, Latin and English occupy a particularly prominent and complementary position.

Latin, serving historically as the foundational language of scientific discourse, has long been associated with terminological stability and morphological rigor. It continues to function as a key structural element in the development of technical and scientific lexicons, particularly in fields such as medicine, jurisprudence, biology, engineering, and philosophy. English, on the other hand, has evolved into the dominant global lingua franca, facilitating international scholarly exchange and professional interaction across diverse cultural and disciplinary contexts. Its adaptability and lexical receptivity allow for the dynamic incorporation of specialized terms – many of them derived from Latin – making it uniquely suited to support the fluidity and expansion of modern professional vocabularies. Together, Latin and English exert a profound and lasting influence on the conceptualization, codification, and dissemination of specialized knowledge in such applied domains as healthcare, legal practice, technological innovation, fashion industries, and design theory.

Nevertheless, despite the considerable scholarly attention devoted to individual aspects of Latin and English usage in professional contexts, there persists a noticeable lack of integrated, comprehensive studies that examine the functional interrelation of these two languages within the framework of modern professional language training. This research gap reflects a broader disconnect between linguistic theory and pedagogical practice, ultimately resulting in suboptimal outcomes in the development of communica-

tive competencies among future professionals. The absence of a cohesive methodological approach that bridges classical linguistic heritage with contemporary communicative demands hampers not only the effectiveness of domain-specific communication but also constrains the potential for innovation and collaboration on an international scale. Thus, addressing this lacuna through interdisciplinary research and educational reform constitutes an urgent priority for the further advancement of global professional integration.

Analysis of the current research. Recent research increasingly highlights the complementary roles of Latin and English in the formation, dissemination, and evolution of professional terminology. Latin, as a classical language, serves as the historical and structural foundation for many specialized vocabularies, particularly in disciplines such as medicine, law, biology, and technology. Conversely, English functions as the dominant global lingua franca, facilitating international professional communication and enabling rapid knowledge exchange across diverse fields.

The role of Latin in professional communication is characterized by its precision, structural stability, and enduring tradition. Scholars emphasize that Latin's morphological exactitude has historically contributed to the creation of clear, systematic, and unambiguous terms, which remain essential in scientific classification and formal terminology [7]. This linguistic precision provides a reliable foundation for consistent meaning, which is critical in international professional contexts. Furthermore, numerous modern professional terms derive directly from Latin roots or borrowings, establishing a “linguistic backbone” that supports cross-linguistic understanding and continuity with classical scholarship [8]. Latin also occupies a prominent place in educational curricula aimed at fostering students' deep understanding of professional lexicons. Its study enhances learners' cognitive abilities to decode complex terminology and supports the development of analytical skills related to language structure and precision [5].

English, meanwhile, assumes a vital role as the global medium for professional interaction. It dominates international scientific communication, serving as the primary language for research dissemination, technical documentation, and professional networking. Empirical studies confirm that proficiency in

English is indispensable for accessing contemporary scientific literature and engaging in global discourse. English's lexical adaptability is noteworthy; it integrates terms from Latin and other languages and dynamically adjusts its vocabulary to meet the evolving demands of fields such as digital technology and medicine. This linguistic flexibility accelerates the expansion of specialized vocabularies and enhances the relevance of terminology in fast-developing professional domains. Moreover, English's standardization facilitates the accessibility of knowledge across linguistic and cultural boundaries, thereby fostering international collaboration and mutual understanding.

The interrelation of Latin and English reveals a synergistic relationship wherein Latin's foundational clarity complements English's global reach. Latin roots and morphemes frequently underpin English professional terminology, thereby ensuring terminological precision while enabling widespread dissemination. Reflecting this synergy, educational programs are increasingly adopting integrated approaches to teaching Latin and English. These approaches aim to equip future specialists with the linguistic and communicative competencies necessary to navigate complex terminologies and participate effectively in international professional environments. Nonetheless, integrating Latin instruction with English language learning presents challenges, including linguistic, disciplinary, and technological factors. Current research advocates for the development of comprehensive teaching methodologies that address these complexities to optimize professional language training.

Despite these advances, several research gaps persist. There is a clear need for systematic investigation into pedagogical frameworks that effectively combine Latin and English instruction, tailored to the specific requirements of various professional fields. Additionally, more empirical studies are warranted to track the evolution of Latin-derived terminology within English usage, particularly in interdisciplinary and emerging domains. The integration of digital technologies and cognitive linguistic approaches into the teaching and application of Latin and English terminology also represents a promising frontier for future exploration.

In summary, existing research firmly establishes Latin and English as integral and mutually reinforcing components in the landscape of professional communication and terminology. Latin contributes the structural clarity and historical depth essential for precise terminology, while English ensures broad international accessibility and adaptability. Addressing the identified research gaps and advancing pedagogical

innovations will be critical to enhancing the integration of these languages in professional education and understanding the dynamic processes shaping terminology in a globalized knowledge economy.

Formulation of the article's objectives. The aim of this article is to conduct a comprehensive study of the interrelation between Latin and English as key components in the formation of professional terminology and effective communication across various fields of knowledge and practice. This work intends to thoroughly analyze contemporary approaches to the study and practical application of these languages within the context of professional training, and based on the findings, to develop recommendations for the improvement of educational methodologies. Special emphasis is placed on the development of linguistic and communicative competencies among future professionals, which is a crucial prerequisite for their successful integration into the international professional environment.

To achieve this aim, several interconnected objectives must be addressed. First, it is essential to examine in detail the role of Latin in the formation of precise, unambiguous, and systematically organized terminology that serves as a foundation for scientific and professional communication. Second, the significance of English as a global tool for professional interaction, facilitating the exchange of knowledge and expertise at the international level, must be analyzed. Third, the practical aspects of applying Latin and English in various professional domains – such as medicine, law, engineering, fashion, and design – should be investigated to identify the specifics of their integration and mutual complementarity. Furthermore, current teaching methods for these languages in higher education institutions need to be assessed, with an emphasis on identifying existing challenges and opportunities for their integration into curricula aimed at training qualified specialists. Finally, based on the analysis of the aforementioned objectives, concrete recommendations for the development and optimization of language training should be formulated to enhance the quality of education and adapt teaching methodologies to the contemporary demands of international professional cooperation.

Presentation of the main research material. The Latin language has served for centuries as the foundational basis of scientific vocabulary, providing clarity and structural systematicity to terminology in fields such as medicine, biology, law, pharmacy, and engineering sciences. Due to its morphological precision, Latin facilitates unambiguous understanding of concepts, which is critically important for international professional

communication. Contemporary studies [4, 5]; [1, 7] confirm that many Latin roots continue to form the core of professional lexicons, thereby easing mutual comprehension among specialists from different countries.

Concurrently, the English language occupies a dominant position in international communication, providing access to scientific publications, technical documentation, and business discourse. As demonstrated by the works of Crystal (2012) and Hyland & Shaw (2021), professional English is characterized by accuracy, formality, and a specialized vocabulary that adapts to the dynamic changes within various industries. English actively integrates terminology from Latin and other languages, which contributes to the expansion of the professional lexicon and accelerates knowledge exchange on a global scale.

In diverse sectors such as medicine, law, fashion, and technology, Latin roots and expressions serve as the foundational basis for terminology, which is subsequently adapted and developed within English as the principal medium of international professional communication. This complementary relationship between the two languages preserves the continuity and precision of terms while simultaneously ensuring their relevance and accessibility to specialists worldwide.

The practical aspects of teaching Latin and English in higher education institutions increasingly rely on an integrated approach aimed at developing not only linguistic competencies in students but also their ability to apply terminology effectively in real professional contexts. Contemporary pedagogical methods include working with original texts, morphological analysis of terms, simulation of professional communications, as well as the use of multimedia resources and online platforms. Nevertheless, there remains a pressing need to develop more systematic and adaptive methodological frameworks that comprehensively address the specificities of various disciplines and the demands of international professional interaction.

Contemporary academic research places significant emphasis on the necessity of comprehensive study of both Latin and English within the framework of professional training for future specialists. Mastery of these languages is a crucial factor in ensuring the successful adaptation of graduates to the demands of the international labor market, where there is an increasing demand for professionals with a high level of linguistic and terminological competence. Latin, as the foundational source of scientific terminology, provides a deep understanding of the structure and logic of professional discourse, while English, as

the global language of communication, offers access to international sources of information, academic publications, and professional collaboration. The integration of knowledge of both languages equips students with the ability to function effectively in multilingual environments, which is essential for enhancing their competitiveness and professional mobility in the context of globalization.

Conclusions and prospects for further research. Latin and English serve as fundamental components in the formation of professional terminology and communication. Their interrelation ensures the accuracy, continuity, and universality of knowledge across various professional domains, including medicine, law, technology, fashion, and design. Latin, as the historical foundation of scientific nomenclature, provides a structured and standardized base for terminology, while English, as the dominant global lingua franca, facilitates the dissemination and application of this knowledge across diverse cultural and professional contexts. The complementary roles of these languages not only enhance clarity and precision in specialist discourse but also contribute to the harmonization of professional standards on an international scale.

Given the growing demand for cross-border professional collaboration and the increasing complexity of global knowledge systems, contemporary language training must move beyond isolated language instruction. It should embrace a more integrative approach that reflects the linguistic realities of modern professional environments. Embedding both Latin and English into educational curricula – especially in courses that rely heavily on specialized terminology – can significantly improve the communicative competence and global readiness of future professionals. This integrated language education can also foster deeper cognitive engagement with subject-specific concepts and terminology formation processes.

Future research should be directed towards the development of comprehensive, interdisciplinary methodologies for the joint instruction of Latin and English, with particular attention to the linguistic, cognitive, and pragmatic needs of specific professional fields. Such methodologies should explore effective pedagogical strategies, content integration, and assessment models to ensure both linguistic and conceptual proficiency. Moreover, further scholarly attention should be given to the mechanisms by which Latin-based terms evolve and are assimilated into the English professional lexicon. This includes studying patterns of semantic change, morphological adaptation, and contextual redefinition, particularly

in light of digitalization and the proliferation of new professional practices. Utilizing advanced linguistic technologies and cognitive-linguistic frameworks may yield valuable insights into how terminology

is created, transmitted, and internalized within and across disciplines, thus paving the way for more dynamic and responsive language education models in the future.

REFERENCES:

1. Adams J.N. Languages in contact with Latin. Bilingualism and the Latin Language. Cambridge University Press, 2003. 836 p.
2. Allan R. J. Medieval Latin and the Development of Scientific Terminology. Journal of Language Evolution. 2004. Vol. 3, № 1. P. 45–60.
3. Crystal D. English as a Global Language. Cambridge: Cambridge University Press, 2012. 2012 p.
4. de Melo, Wolfgang David Cirilo. Latin Linguistics: An Introduction. Berlin, Boston: De Gruyter, 2024. 317 p.
5. DeVane, Alice K. Efficacy of Latin Studies in the Information Age. Paper submitted for PSY 702: Educational Psychology, Valdosta State University, 1997. [Electronic resource] URL: Efficacy of Latin Studies in the Efficacy of Latin Studies in the Date of access July, 5, 2025.
6. García O., Wei L. Translanguaging and Language Learning in Higher Education. London: Routledge, 2023. 165 p.
7. Gill, N.S. "Greek and Latin Roots." ThoughtCo. [Electronic resource] URL: <https://www.thoughtco.com/greek-latin-roots-stems-prefixes-affixes-4070803> (accessed June 17, 2025).
8. Gill, N.S. "The Benefits of Learning Latin." ThoughtCo. [Electronic resource] URL: <https://www.thoughtco.com/the-benefits-of-learning-latin-112914> (accessed June 17, 2025).
9. Hutchinson T., Waters A. English for Specific Purposes: An International Perspective. Cambridge: Cambridge University Press, 2022. 183 p.
10. Hyland K., Shaw P. The Routledge Handbook of English for Academic Purposes. London: Routledge, 2021. 670 p.
11. Jenkins J. English as a Lingua Franca: Attitude and Identity. Oxford: Oxford University Press, 2007. 284 p.
12. Pinkster H. The Oxford Latin Syntax. Volume II: The Complex Sentence and Discourse. Oxford: Oxford University Press, 2021. 1472 pp.
13. Shaw P., Wang Y. Global English and Professional Communication. Cham: Palgrave Macmillan, 2019. 315 p.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ТА СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНОЇ РЕСТОРАННОЇ ТЕРМІНОЛЕКСИКИ

LEXICO-SEMANTIC AND STRUCTURAL FEATURES OF ENGLISH RESTAURANT TERMINOLOGY

Воскобойник В.І.,

orcid.org/0000-0003-3990-3082

кандидат філологічних наук, доцент,

завідувач кафедри романо-германської філології

Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Кирич Н.І.,

orcid.org/0000-0003-3564-4319

кандидат економічних наук,

доцент кафедри готельно-ресторанної та курортної справи

Полтавського університету економіки і торгівлі

У статті розглядаються лексико-семантичні та структурні особливості англomовної ресторанної термінології. Для визначення лексико-семантичних характеристик досліджуваної термінології ми згрупували англійські терміни ресторанного бізнесу в макрополя, а саме: класифікація закладів ресторанного господарства, матеріально-технічна база ресторанного господарства, персонал, меню, страви та напої, методи та форми обслуговування, процес виробництва. Кожне макрополе включає мікрополя з термінами, що відповідають тематиці макрополя. Англomовна ресторанна термінологія має у своєму складі терміни германського походження та запозичення, серед яких найбільш частотними є терміни французького та італійського походження. Структурні особливості англomовної ресторанної термінології визначаються особливостями її творення. Похідні терміни найчастіше утворюються морфологічними способами, серед яких продуктивними є афіксація (продуктивні суфікси: *-er, -ing, -ion / -tion, -ment*; продуктивні префікси: *pre-, re-, under-, over-, non-, un-*), словоскладання та скорочення (аббревіація, усичення, телескопія). Найбільш продуктивним способом творення англomовної ресторанної термінології є синтаксичне термінотворення. Синтаксичні деривати можуть складатися з двох-, трьох- чи чотирьох компонентів. При творенні термінів сфери ресторанного бізнесу також використовується семантична деривація, хоча вона не є досить продуктивною. Використання різноманітних способів термінотворення свідчить про багатогранність та різноманітність англomовної ресторанної термінології. Лексико-семантичні та структурні особливості англomовної ресторанної термінології відображають специфіку галузі ресторанної справи, кулінарії, сервісу та сучасних гастрономічних тенденцій. Її використання в різних комунікативних контекстах (професійному, споживчому, маркетинговому) зумовлює її стрімкий розвиток та поповнення відповідно до гастрономічної моди й тенденцій здорового харчування.

Ключові слова: лексико-семантичне поле, макрополе, афіксація, словоскладання, скорочення, синтаксичне термінотворення.

The article considers the lexico-semantic and structural features of English restaurant terminology. To determine the lexico-semantic characteristics of the studied vocabulary, we grouped English restaurant terms into macrofields, namely: classification of restaurant establishments, material and technical base of the restaurant industry, personnel, menu, dishes and drinks, methods and forms of service, production process. Each macrofield includes microfields with terms related to the topic of the macrofield. English restaurant terminology includes terms of Germanic origin and borrowings, among which the most frequent are terms of French and Italian origin. The structural characteristics of English restaurant terminology are determined by the peculiarities of its formation. Derived terms are most often created by morphological methods, among which affixation (productive suffixes: *-er, -ing, -ion / -tion, -ment*; productive prefixes: *pre-, re-, under-, over-, non-, un-*), compounding and shortening (abbreviation, truncation, telescoping) are productive. The most productive method of creating English restaurant terminology is syntactic term-formation. Syntactic derivatives can consist of two, three or four components. Semantic derivation is also used for creating restaurant business terms, although it is not very productive. The use of various methods of term-formation indicates the versatility and diversity of English restaurant terminology. The lexico-semantic and structural features of English restaurant terminology reflect the specifics of the restaurant industry, cooking, service and modern gastronomic trends. Its use in various communicative contexts (professional, consumer, and marketing) determines its rapid development and replenishment in accordance with gastronomic fashion and healthy eating habits.

Key words: lexico-semantic field, macrofield, affixation, compounding, shortening, syntactic term-formation.

Постановка проблеми. Англomовна ресторанна термінологія відіграє важливу роль у розвитку внутрішньої та зовнішньої економіки країн, особливо в сучасних умовах глоба-

лізації та розширення міжнародної комунікації, у т. ч. й в Україні. Відомо, що галузь ресторанного бізнесу активно розвивається з давніх-давен, від зародження суспільних взаємовідносин і до цього

часу, так як харчування є однією із головних фізіологічних потреб людства. Сьогодні в багатьох країнах відбувається створення та розвиток як національної кухні, так й кухні інших країн, що збільшує конкурентоспроможність ресторанних послуг на глобальному ринку. Ресторатори активно обмінюються досвідом, запрошують на свої підприємства іноземних шеф-кухарів з метою найкращого відображення колориту їхньої національної кухні. Все це потребує детального дослідження англомовної ресторанної термінології, яка включає як зрозумілі інтернаціональні терміни, так і дуже специфічні терміни, які потребують дослідження їх лексико-семантичних та структурних особливостей для їх правильного відтворення іншими мовами.

Необхідність у вивченні англомовної ресторанної термінології в Україні також викликана прийняттям Закону України «Про застосування англійської мови в Україні» [11]. Англомовну ресторанну термінологію активно використовують у вітчизняному ресторанному бізнесі. В українських закладах харчування розробляються меню англійською мовою. У державних стандартах України поряд із термінами українською мовою зустрічаються англійські терміни, зокрема, ресторанна термінологія англійською мовою відображена в ДСТУ 4281:2004. Заклади ресторанного господарства. Класифікація [5].

Все вищезазначене зумовлює широке використання англомовної ресторанної термінології в Україні, викликаючи нагальну потребу в її дослідженні, що й пояснює актуальність теми нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Англомовна ресторанна термінологія активно вивчається сьогодні в руслі гастрономічного дискурсу такими науковцями, як І. Державецька, О. Мішукова, М. Davis, О. Orlova, S. Van Berghe, J. Schultz [4; 8; 13; 15; 18; 19]. Деякі іноземні лінгвісти вивчають особливості ресторанної лексики в рамках кулінарної лінгвістики [16]. Вітчизняні вчені часто аналізують ресторанну лексику як частину англомовної термінології туризму [6; 9; 10]. Цей підхід досить обґрунтований, оскільки термінологія туризму тісно пов'язана з організацією харчування [12, с. 328]. Однак, такі підходи не розкривають лексико-семантичних та структурних особливостей англомовної ресторанної термінології як окремої субмови. Знання цих особливостей значно полегшує процес її відтворення українською мовою та дає можливість укласти одномовні та двомовні словники англомовної ресторанної лексики.

Постановка завдання. Метою дослідження є виявлення лексико-семантичних та структурних особливостей англомовної ресторанної термінології. Для реалізації поставленої мети було визначено такі завдання: дослідити лексико-семантичні особливості англомовної ресторанної термінології; виявити структуру англійських ресторанних термінів; визначити особливості творення англійських ресторанних термінів.

Матеріалом дослідження є англійські ресторанні терміни, які були відібрані з лексикографічних джерел та англомовної наукової літератури [1; 7; 17; 20].

Виклад основного матеріалу. У нашому дослідженні ресторанна термінологія охоплює сукупність професійних термінів та сталих словосполучень, які використовуються у сфері ресторанного обслуговування, харчування й кулінарії. До ресторанної лексики відносяться терміни, які описують технології та процеси приготування страв, меню, обладнання, методи подачі страв, організацію обслуговування та терміни, що пов'язані з етикетом та атмосферою ресторану. Ресторанна термінологія є професійною лексикою, яка використовується в побутовому мовленні клієнтів, маркетологів, а також фаховій мові працівників сфери HoReCa (hotel-restaurant-café).

Лексико-семантичні характеристики ресторанної термінології полягають у специфічних значеннях, які застосовуються в ресторанному бізнесі. Ми виявили основні лексико-семантичні поля англомовної ресторанної термінології. Саме в процесі формування лексико-семантичного поля відбувається розкриття діалектичних зв'язків між мовними явищами та механізми їх зв'язків між собою, що спрощує розуміння термінів будь-якої галузі [3]. Базуючись на описі ресторанного сервісу в навчально-науковій літературі [2; 14], нами було сформоване лексико-семантичне поле «ресторанної термінології», яке було поділено на сім макрополів: 1) класифікація закладів ресторанного господарства; 2) матеріально-технічна база ресторанного господарства; 3) персонал; 4) меню; 5) страви та напої; 6) методи та форми обслуговування; 7) процес виробництва. Ми поділили кожне з макрополів на мікрополя, які включають пов'язані з ним терміни.

Макрополе «**класифікація закладів ресторанного господарства**» включає такі мікрополя:

– за типом підприємства: *restaurant* – ресторан, *café* – кафе, *bar* – бар;

– за рівнем обслуговування: *full-service establishment* – заклад з повним обслуговуванням, *self-service* – заклад із самообслуговуванням;

– за ціновим діапазоном: *Fast Food* – швидке харчування; *Fast Casual* – швидка невимушена кухня (для споживача з низьким та середнім рівнями доходу);

– за цільовим призначенням: *industrial* – виробничий (для обслуговування працівників підприємств та організацій), *commercial* – комерційний;

– за типом кухні: *ethnic restaurant* – етнічний ресторан, *specialty restaurant* – спеціалізований ресторан;

– за місцем розташування: *standalone* – окремо розташований, *located within other facilities* – що входить до складу інших об'єктів;

– за режимом роботи: *permanent* – постійно діючий, *seasonal* – сезонний.

Макрополе «**матеріально-технічна база ресторанного господарства**» було поділено на такі мікрополя:

– приміщення та обладнання для організації обслуговування: *dining hall* – зал загального призначення (в ресторані), *banqueting room* – банкетна зала;

– меблі: *dinner table* – обідній стіл, *chair / arm-chair* – стілець / крісло;

– столовий посуд: *disposable dishes* – одноразовий посуд, *plate* – тарілка;

– столові прибори: *fork* – виделка, *knife* – ніж, *teaspoon* – чайна ложка;

– столова білизна: *tablecloth* – скатертина, *napkin* – серветка (тканинна).

Макрополе «**персонал**» містить такі мікрополя:

– кухарі та кухонний персонал: *chef* – кухар, *head chef* – шеф-кухар, *sous chef* – помічник, *kitchen staff* – кухонні працівники;

– обслуговуючий персонал: *waiter* – офіціант, *bartender* – бармен, *host / hostess* – хостес, *steward* – стюард, офіціант;

– адміністративний та управлінський персонал: *restaurant manager* – менеджер ресторану, *assistant manager* – заступник керівника;

– персонал, який займається закупками: *buyer* – закупівельник, *logistics personnel* – логісти;

– технічний та допоміжний персонал: *security* – охорона, *cleaner* – прибиральник, *maintenance engineer* – сервісний інженер;

– персонал служби маркетингу: *advertising manager* – рекламний менеджер, *PR manager* – менеджер, що відповідає за зв'язки з громадськістю.

Макрополе «**меню**» поділене на такі мікрополя:

– за типом обслуговування: *à la carte menu* – а-ля карт, *tabled'hôte* – меню страв за однією комплексною ціною;

– за часом доби: *breakfast menu* – меню сніданку, *lunch menu* – меню обіду;

– за тематикою або стилем обслуговування: *national cuisine menu (Ukrainian, Italian)* – національне меню, *seasonal menu* – сезонне меню;

– за цільовою аудиторією: *kids' menu* – дитяче меню, *dietary / low-calorie menu* – дієтичне меню, *vegan menu* – веганське меню;

– за тривалістю дії: *permanent menu* – постійне меню, *temporary / promotional menu* – тимчасове / спеціальне меню.

Макрополе «**страви та напої**» включає такі мікрополя:

– перші страви – first courses (starters / soups): *soups* – супи;

– другі страви – main courses (entrées): *meat dishes* – м'ясні страви;

– гарніри та додатки – side dishes and accompaniments: *grains* – каші;

– закуски – appetizers: *cold appetizers* – холодні закуски, *hot appetizers* – гарячі закуски, *meat platter* – м'ясна тарілка, *fish platter* – рибна тарілка;

– салати – salads: *seasonal salads* – сезонні салати, *mixed/composed salads* – складні салати, зі змішаних компонентів;

– десерти – desserts: *cakes and pastries* – торти, тістечка;

– напої – beverages: *non-alcoholic* – безалкогольні, *water* – вода.

Макрополе «**методи та форми обслуговування**» охоплює такі мікрополя:

– форми обслуговування: *counter service* – обслуговування за стійкою, *banquet service* – обслуговування під час банкетів;

– типи подачі страв і меню: *QR code ordering* – замовлення через QR-код, *self-service kiosk* – самообслуговування через електронний термінал;

– взаємодія з гостями: *May I take your order?* – Початок обслуговування. *How would you like your steak?* – Уточнення побажань клієнта;

– техніки сервірування: *table setting* – сервірування столу, *cutlery placement* – розташування приборів, *serving from the left / right* – стандарти подачі страв.

У макрополі «**процес виробництва**» ми виділяємо такі мікрополя:

– закупівля та зберігання: *supplier* – постачальник, *inventory* – інвентар, запаси, *cold storage* – холодильне зберігання;

– попередня обробка продуктів: *peel* – чистити, *chop* – нарізати, *dice* – нарізати кубиками, *portioning* – порціонування;

– термічна обробка: *sous-vide* – приготування у вакуумі, *sauté* – швидке обсмажування, *flambé* – обсмажування з алкоголем;

– формування страв та сервування тарілки: *garnish* – прикраса страви, *portion control* – контроль розміру порцій;

– контроль якості та гігієни: *kitchen inspection* / *food audit* – інспекція кухні, *temperature control* – контроль температури, *sanitation* / *cleanliness* – санітарія;

– утилізація та екологічність: *food waste* – харчові відходи, *biodegradable packaging* – біорозкладна упаковка, *composting* / *recycling* – компостування;

– обладнання та автоматизація процесів: *stove* / *range (electric / gas)* – плита (електрична / газова), *oven* – духовка шафа;

– організація кухонних процесів: *kitchen brigade* – кухонна бригада, *ticket* / *ordership* – замовлення, *expedite* / *pass-through window* – подача на лінію видачі.

Слід зазначити, що англomовні терміни ресторанної термінології включають значну кількість лексичних одиниць іншомовного походження, більшість з яких було запозичено з французької та італійської мов. Французькі терміни часто позначають назви страв та напоїв (*à la carte* – за меню, за картою, *beurre* – масло, *consommé* – бульйон, *hors d'oeuvre* – закуска, *mousse* – мус, *purée* – пюре, *soufflé* – суфле) або пов'язані з підприємствами ресторанного бізнесу та їх персоналом (*chef* – шеф-кухар, *chef de cuisine* – шеф-кухар, *rendez-vous* – зустріч, *encore* – ще, на біс). Запозичення ресторанної термінології в англійській мові з італійської стосуються кулінарії та продуктів, наприклад: *pizza* – піца, *spaghetti* – спагеті, *mozzarella* – моцарелла, *risotto* – ризото. Нами також виявлені англійські терміни ресторанного бізнесу, що позначають назви страв, запозичені з інших мов (іспанської, німецької, японської тощо): з іспанської (*burrito* – тортилья, *paella* – рисова страва з морепродуктами), німецької (*pretzel* – крендель, *schnitzel* – відбивна з паніруванням), японської (*tempura* – смажені в клярі овочі чи морепродукти, *tofu* – соєвий сир) мов.

Як бачимо з прикладів, англomовна ресторанна термінологія досить різноманітна за лексико-семантичними характеристиками, що зумовлюється впливом на неї кулінарних традицій різних народів, які пояснюють наявність термінів різного рівня абстракції (від загальних понять до специфічних назв страв, інгредієнтів і технік приготування), а також постійними змінами через гастро-

номічну моду, розвиток кулінарії, глобалізацію, що зумовлюють появу неологізмів та модифікації значень уже існуючих термінів.

Досліджуючи морфологічну структуру англomовної ресторанної термінології, було виявлено, що вона включає непохідні (*dish* – страва, *eats* – легка закуска) та похідні терміни, які є результатом семантичної деривації, морфологічних (афіксації, словоскладання та скорочення) та синтаксичного способів творення.

Серед морфологічних способів творення англomовної ресторанної термінології важливе місце займає **афіксація** (префіксація та суфіксація). Для творення термінів ресторанної сфери найчастіше використовуються такі суфікси: *-er*, *-ing*, *-ion* / *-tion*, *-ment*, наприклад: *server* – серверувальник, *cooking* – приготування, *reservation* – бронювання, *refreshment* – освіжаючий напій. Серед префіксів найбільш частотними виявилися такі: *pre-*, *re-*, *under-*, *over-*, *non-*, *un-*, наприклад: *preheat* – попередньо розігріти, *refill* – долити, *undercook* – недоготувати, *overcook* – переварити, *non-alcoholic* – безалкогольний, *uncooked* – сирий.

Досить продуктивним способом творення, особливо неологізмів, в англomовній ресторанній термінології є **словоскладання**. Воно забезпечує економічність мовлення, допомагаючи виразити складні поняття в компактній формі, що дозволяє швидко створювати нові терміни.

Нами виявлені такі словотвірні моделі при творенні складних термінів ресторанної сфери в англійській мові:

1) N + N (іменник + іменник): *steakhouse* – біфштексна, стейк-ресторан, *dishwasher* – посудомийна машина;

2) Adj + N (прикметник + іменник): *full-course (meal)* – повноцінна їжа, *fine-dining (restaurant)* – вишуканий ресторан;

3) Adj + Adj (прикметник + прикметник): *dry-aged (beef)* – витримана яловичина, *soft-boiled (egg)* – яйце, зварене некруто;

4) V + N (дієслово + іменник): *takeaway* – їжа на винос, *pick-up time* – час видачі замовлення;

5) V + Prep (дієслово + прийменник): *check-in* – реєстрація, *set-up* – розстановка (наприклад, столів).

Під час словоскладання термін набуває вузької спеціалізації. Інколи спостерігається омонімія або полісемія англійських ресторанних термінів, наприклад: *dishwasher* – посудомийна машина або людина, яка миє посуд.

Досить поширеними в англomовній ресторанній термінології є **скорочення**. Використання скорочень у ресторанному контексті забезпечує

швидкість обслуговування (у внутрішній комунікації), економію місця в меню, на касі або в POS-системах, створення привабливого або модного іміджу закладу. Нами виявлені такі типи скорочень англійських ресторанних термінів:

1) аббревіатури: *F&B* (*Food and Beverage*) – їжа та напої, *HACCP* (*Hazard Analysis Critical Control Points*) – система контролю безпеки;

2) усичення: *ref* – *refrigerator*, *veg* – *vegetables*, *app* – *appetizer*, *deli* – *delicatessen*;

3) телескопи: *brunch* – *breakfast* + *lunch*, *mocktail* – *mock* + *cocktail*.

Найбільш продуктивним способом творення англомовної ресторанної термінології є **синтаксичне термінотворення**. Синтаксичні деривати можуть складатися з двох-, трьох- чи чотирьох компонентів. Складні двохкомпонентні терміни представлені переважно такими моделями:

1) Adj + N (прикметник + іменник): *grilled salmon* – лосось на грилі, *spicy sauce* – гострий соус, *cold appetizer* – холодна закуска;

2) N + N (іменник + іменник): *coffee cup* – чашка кави, *menu card* – карта меню, *salad bar* – салат-бар, *wine list* – винна карта;

3) V (V-ing) + N (дієслово в формі герундія + іменник): *serving tray* – піднос для подачі, *baking sheet* – лист для випікання;

4) N + V-ing (іменник + дієслово в формі герундія): *meat grilling* – смаження м'яса, *food serving* – подача їжі.

Серед складних трьохкомпонентних термінів переважають такі моделі:

1) Adj + Adj + N (прикметник + прикметник + іменник): *spicy grilled chicken* – гостра курка гриль, *sweet creamy dessert* – солодкий вершковий десерт;

2) Adj + N + N (прикметник + іменник + іменник): *fresh fruit juice* – свіжий фруктовий сік, *cold chicken salad* – холодний курячий салат;

3) N + N + N (іменник + іменник + іменник): *kitchen staff member* – член кухонного персоналу, *coffee machine filter* – фільтр кавової машини, *food service area* – зона обслуговування їжі;

4) N + Adj + N (іменник + прикметник + іменник): *menu special dish* – спеціальна страва з меню, *buffet cold section* – холодний стіл буфету.

Типовими моделями чотирьохкомпонентних термінів ресторанної сфери є такі:

1) Adj + Adj + N + N (прикметник + прикметник + іменник + іменник): *cold brewed iced coffee* – холодна заварена кава з льодом; *double chocolate fudge cake* – подвійний шоколадний торт-фадж;

2) P + Prep + N + N (дієприкметник + прийменник + іменник + іменник): *made to order omelet* – омлет на замовлення, *ready to serve meals* – готові до подачі страви;

3) Adj + N + N + N (прикметник + іменник + іменник + іменник): *high quality table service* – високоякісне обслуговування столів, *gluten-free chocolate chip cookies* – безглютенове печиво з шоколадною крихтою.

Семантична деривація як процес зміни значення вже наявного слова без зміни його форми (метафоризація, метонімізація тощо) не є досить поширеною при творенні англомовної ресторанної термінології. Наведемо приклади англійських ресторанних термінів, що виникли шляхом семантичної деривації: *dish* – тарілка, посудина > страва (*signature dish*, *vegetarian dish*); *course* – курс, напрям, течія > окрема частина прийому їжі (*main course*, *first course*); *to serve* – служити, подавати > подавати їжу (*serve a meal*), обслуговувати клієнтів (*serve politely*).

Висновки. Лексико-семантичні та структурні особливості англомовної ресторанної термінології відображають специфіку галузі ресторанної справи, кулінарії, сервісу та сучасних гастрономічних тенденцій. Ресторанна термінологія використовується в різних комунікативних контекстах: професійному (шеф-кухарі, офіціанти, технологи), споживчому (гості ресторану, туристи), маркетинговому (меню, реклама), що зумовлює її стрімкий розвиток та постійне поповнення відповідно до гастрономічної моди та тенденцій здорового харчування. За лексико-семантичними характеристиками англійські ресторанні терміни можна поділити на такі лексико-семантичні макрополя: класифікація закладів ресторанного господарства, матеріально-технічна база ресторанного господарства, персонал, меню, страви та напої, методи та форми обслуговування, процес виробництва. Кожне макрополе включає декілька мікрополів. Виокремлення макрополів та мікрополів сприяє глибинному аналізу ресторанної термінології, який дозволяє зрозуміти внутрішні зв'язки й семантичні відносини між словами. За структурою англомовна термінологіка ресторанної сфери може бути як непохідною, так і похідною. Більшість англійських ресторанних термінів є похідними. Вони є результатом морфологічного, синтаксичного або семантичного термінотворення. Найбільш продуктивними виявилися морфологічні способи термінотворення (афіксація, словоскладання та скорочення) та синтаксичний спосіб деривації. Семантичне термінотворення демонструє низьку

продуктивність при творенні англійських ресторанних термінів. Використання різноманітних способів термінотворення свідчить про багатогранність та різноманітність англомовної ресторанної термінологіки, що відображає динаміку галузі, вплив міжкультурної взаємодії та праг-

нення до точності й виразності в професійному спілкуванні.

Перспективою майбутніх досліджень буде вивчення особливостей функціонування англомовної ресторанної термінологіки в текстах різних жанрів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гороть Є. І., Коцюк Л. М., Малімон Л. К., Павлюк А. Б. *Великий англо-український словник*. Вінниця : Нова книга; Х. : Ранок, 2011. 1700 с.
2. Давидова О. Ю., Полстяна Н. В. *Організація в ресторанному господарстві (виробництво) : підручник*. Харків : ХДУХТ, 2017. 350 с.
3. Дашкова К. В. Поняття «лексико-семантичне поле» і його структура. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету*. 2020. Вип. 33. С. 56–60.
4. Державецька І. О. Глютонічна лексика у системі англійської мови. *Лінгвістика. Лінгвокультурологія : зб. наук. праць Дніпровського нац. ун-ту імені Олеся Гончара*. Дніпро, 2013. Т. 6. С. 18–25.
5. ДСТУ 4281:2004. Заклади ресторанного господарства. Класифікація. Чинний від 2004-07-01. Вид. офіц. Київ : УкрНДНЦ, 2004. 18 с.
6. Кислиця Ю. І., Бялик В. Д. Структурні та семантичні особливості англомовних термінів галузі туризму. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2020 № 44, С. 111–114.
7. Мальська М. П., Микитенко Н. О., Котловський А. М. *Англо-український словник термінів сфери туризму*. Київ : Центр учбової літератури. 2020. 448 с.
8. Мішукова О. Дослідження поняття «гастрономічний дискурс»: історичний огляд. *Нова філологія*. 2020. № 79. С. 78–82.
9. Півнюва Л.В. Структурна організація термінополя туризму в українській мові. *Термінологічний вісник*. 2019. Вип. 5. С. 182–187.
10. Прима В. В. Туристична термінологія : семантика і функціонування : монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. 124 с.
11. Про застосування англійської мови в Україні: Закон України від 04.06.2024 № 3760-IX : станом на 27 червня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3760-20#Text> (дата звернення: 17.07.2025).
12. Саламаха М.Я., Семеряк І.З. Основні особливості структурної організації англомовної термінології туризму. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. Випуск 1(208), 2024. С. 328–334.
13. S. van Berghe The Language of luxury. Opulence in gastronomic discourse, 1960-2000. *Luxury in the low countries. Miscellaneous reflections on Netherlandish material culture, 1500 to the present*. ASP Publishers. Brussels, 2010.
14. Dahmer Kurt W., Sondra J. *Restaurant service basics*. 2nd ed. Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, Inc. 2009. 211 p.
15. Davis M. A. *Taste for New York : Restaurant reviews, food discourse, and the field of gastronomy in America*. New York : New York University, 2009. 292 p.
16. Fitrisia D., Sibarani R., Ritonga M. Traditional food in the perspective of culinary linguistics. *International journal of multidisciplinary research and development*. Medan. 2018. Vol. 5. Iss. 2. Pp. 24–27.
17. Medlik S. *Dictionary of travel, tourism and hospitality*. Butterworth-Heinemann. Third edition. 2003. 283 p.
17. Orlova O. English gluttonic discourse : linguistic peculiarities. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство) : зб. наук. праць*. Миколаїв, 2017. Вип. 2 (20). С. 304–307.
18. Schultz J. The Semantic development of nineteenth-century French cookery terms in English : Tendencies of borrowings relating to dishes, desserts and confectionary. *Journal of language contact*. Heidelberg, 2016. Vol. 9. Pp. 477–512.
19. Sinclair Ch. *Dictionary of food. International food and cooking terms from A to Z*. Second Edition. A & C Black London. 2005. 641 p.

“I” AS MIND, INTELLECT AND INTELLIGENCE

«Я» ЯК РОЗУМ / MIND, INTELLECT, INTELLIGENCE

Davydenko I.V.,

orcid.org/0000-0001-6379-343X

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Business Foreign Language and Translation

V.N. Karazin Kharkiv National University

This study forms part of an ongoing series of inquiries into the cognitive dimensions of the concept of “I”. The purpose of the research is to define the notional components of the concepts MIND, INTELLECT and INTELLIGENCE, to identify conceptual domains within which the concepts extend and to determine their integral and distinctive features. The concepts MIND, INTELLECT and INTELLIGENCE constitute the object of this study. The lexemes *mind*, *intellect*, and *intelligence* are the names of the corresponding concepts MIND, INTELLECT and INTELLIGENCE, and are considered synonyms according to thesaurus dictionaries. Their lexical meanings are the subject of the research. The relevance of studying the concepts MIND, INTELLECT and INTELLIGENCE lies in their capacity to illuminate human cognition and clarify its distinction from emerging artificial systems, especially in an age of technological acceleration and philosophical pluralism. The lexemes *mind*, *intellect*, and *intelligence*, serving as the means of direct nomination of the concepts MIND, INTELLECT and INTELLIGENCE respectively, and displaying shared and distinctive notional components of the concepts in context constitute the material of the research. The analysis of the concepts MIND, INTELLECT, and INTELLIGENCE reveals a shared grounding in cognitive psychology, alongside distinct semantic paths shaped by their disciplinary contexts and functional roles. MIND stands out as the most semantically broad and experiential concept, encompassing cognitive faculties as well as memory, volition, attention, emotion, and meditative states, reflecting its holistic significance in behavioral psychology, psychiatry, and spirituality. INTELLECT is more narrowly defined, emphasizing abstract reasoning, conceptual reflection, and epistemic achievement, with strong ties to academia and theology, underscoring its philosophical and contemplative role. INTELLIGENCE functions as a bridge between human and systemic cognition, engaging with domains such as security, technology, and ethology. Although all three concepts share core mental functions, their distinct domains highlight diverse approaches to categorizing, operationalizing, and theorizing cognition, offering a nuanced understanding of its multifaceted nature across theoretical and applied spheres.

Key words: cognitive linguistics, concept, discourse, etymology, intellect, intelligence, lexeme, lexical meaning, mind.

Ця наукова стаття продовжує дослідження когнітивних вимірів концепту «Я». Метою дослідження є визначення понятійних складових концептів MIND, INTELLECT та INTELLIGENCE, встановлення концептуальних доменів, у межах яких ці концепти існують, а також встановлення їхніх спільних і відмінних характеристик. Концепти MIND, INTELLECT та INTELLIGENCE становлять об'єкт дослідження. Лексеми *mind*, *intellect* та *intelligence* є іменами концептів MIND, INTELLECT та INTELLIGENCE і вважаються синонімами згідно зі словниками-тезаурусами. Їхні лексичні значення є предметом дослідження. Актуальність вивчення концептів MIND, INTELLECT та INTELLIGENCE полягає в їхній здатності з'ясувати природу людської когніції та розмежувати її з появою штучних систем інтелекту, особливо в епоху технологічного прискорення і філософського плюралізму. Лексеми *mind*, *intellect* та *intelligence*, що виступають засобами прямої номінації відповідних концептів MIND, INTELLECT та INTELLIGENCE, а також виявляють спільні та відмінні понятійні складові цих концептів у контексті, становлять матеріал дослідження. Аналіз концептів MIND, INTELLECT та INTELLIGENCE виявляє спільну основу в когнітивній психології поряд із відмінними семантичними траєкторіями, сформованими їхніми дисциплінарними контекстами та функціональними ролями. MIND вирізняється як найбільш семантично широке та експериментальне поняття, охоплюючи когнітивні функції, пам'ять, волю, увагу, емоції та медитативні стани, що відображає його цілісне значення у поведінковій психології, психіатрії та духовності. INTELLECT має більш вузьке визначення, наголошуючи на абстрактному мисленні, концептуальному рефлексуванні та епістемічних досягненнях, з тісним зв'язком із академічним і теологічним середовищем, що підкреслює його філософську та контемплативну роль. INTELLIGENCE виступає як міст між людським і системним пізнанням, взаємодіючи з такими сферами, як безпека, технології та етологія. Хоча всі три концепти мають спільні основні ментальні функції, їхні відмінні домени підкреслюють різні підходи до категоризації, операціоналізації та теоретизації когніції, пропонуючи тонке розуміння її багатовимірної природи в теоретичних і прикладних сферах.

Ключові слова: дискурс, етимологія, інтелект, когнітивна лінгвістика, концепт, лексема, лексичне значення, розум.

Introduction. In an era marked by rapid technological advancement, socio-political complexity, and philosophical pluralism, the critical study of cognitive and intellectual faculties, specifically *mind*, *intellect*, and *intelligence*, remains profoundly relevant. These concepts not only constitute foundational pillars of philosophical inquiry but also intersect with contem-

porary debates in neuroscience, artificial intelligence, education, ethics, and cultural theory [15; 17; 18].

Before turning to a linguistic analysis of the concepts MIND, INTELLECT and INTELLIGENCE, it is important to first situate them within a broader conceptual and disciplinary framework. *Mind*, commonly conceived as the locus of consciousness,

perception, affect, and cognition, occupies a central position in contemporary interdisciplinary inquiry, spanning fields such as cognitive science, psychology, metaphysics, and phenomenology [15; 16; 17; 18; 29]. A comprehensive understanding of the mind offers critical insight into the structures of subjective experience, the dynamics of identity formation, etc. In light of recent developments in artificial “intelligence” and the increasing plausibility of machine “consciousness” [30; 31; 32], a renewed exploring the concept of MIND has become not only timely, but indispensable. *Intellect*, often regarded as the contemplative or reflective dimension of cognition, underpins our ability to engage in abstract thought, philosophical speculation, and aesthetic appreciation [19; 20; 21; 22; 23; 24; 29]. The rehabilitation of intellectual virtues, such as open-mindedness, intellectual humility, and epistemic courage, is essential in countering anti-intellectual tendencies and fostering responsible knowledge production. *Intelligence*, typically understood in terms of problem-solving capacity and adaptability, occupies a central place in educational policy, psychological assessment, and the development of artificial systems [15; 22; 23; 24; 25; 29; 32]. The emergence of artificial “intelligence” and debates about its limits and potential necessitate a nuanced understanding of what constitutes human intelligence and how it differs, or overlaps, with machine-based cognition.

Methodology and Research Methods. This study forms part of an ongoing series of inquiries into the cognitive dimensions of the concept of “I” [5; 6]. The **purpose** of the research is to define the notional components of the concepts MIND, INTELLECT and INTELLIGENCE, to identify conceptual domains within which the concepts extend and to determine their integral and distinctive features. The concepts MIND, INTELLECT and INTELLIGENCE constitute the **object** of this study. The lexemes *mind*, *intellect*, and *intelligence* are the names of the corresponding concepts MIND, INTELLECT and INTELLIGENCE, and are considered synonyms according to thesaurus dictionaries [1; 2; 3; 4]. Their lexical meanings are the **subject** of the research. The **relevance** of studying the concepts MIND, INTELLECT and INTELLIGENCE lies in their capacity to illuminate human cognition and clarify its distinction from emerging artificial systems, especially in an age of technological acceleration and philosophical pluralism. The lexemes *mind*, *intellect*, and *intelligence*, serving as the means of direct nomination of the concepts MIND, INTELLECT and INTELLIGENCE respectively, and displaying shared and distinctive notional components of the concepts

in context constitute the **material** of the research. By the method of continuous sampling, the material of the research was obtained from lexicographic sources and discourse fragments presented in electronic resources.

The research approaches the matter from a linguistic perspective by: analyzing the etymology of the lexemes *mind*, *intellect*, and *intelligence* – names of the concepts MIND, INTELLECT and INTELLIGENCE, accordingly; examining dictionary definitions; carrying out a semantic analysis supported by illustrative examples presented in electronic resources; determining conceptual domains within which the concepts extend; defining shared and unique traits of the concepts MIND, INTELLECT and INTELLIGENCE.

The concept of MIND. MIND is a multifaceted and foundational concept that occupies a central role in both philosophical inquiry and cognitive science. From a philosophical standpoint, the mind is traditionally conceived as the seat of consciousness, intentionality, thought, and subjectivity. In cognitive science, the mind is generally studied as a set of information-processing systems responsible for perception, memory, reasoning, language, emotion, and problem-solving. This interdisciplinary field draws from psychology, neuroscience, artificial intelligence, linguistics, and philosophy to model mental functions.

The modern English word *mind* traces its origin to the O.E. term *gemynd*, which originally meant “memory”, “remembrance”, “the faculty of memory” as well as “purpose”, “conscious mind”, “intellect” and “intention” [10]. This word derives from P.W.G. **gamundi* and P.G. **ga-mundiz*, both of which conveyed the idea of memory or remembrance [10]. These Germanic forms, in turn, originate from the P.I.E. root *men-*, meaning “to think”, “to remember” or “to have one’s mind aroused”. In its earliest usage, *gemynd* referred specifically to memory. However, between the 14th and 15th centuries, its meaning broadened to encompass a wider range of mental faculties, including thought, emotion, will, and consciousness [10].

In conclusion, the term *mind* has its deepest etymological roots in the P.I.E. *men-*, entered English via O.E. *gemynd*, and has gradually evolved to denote the full range of human mental activity: spanning memory, thought, intention, and awareness.

The following section provides a detailed synthesis of the various definitions of the noun *mind* as presented in authoritative English-language dictionaries [7; 8; 9; 11; 12; 14]. Each meaning is supported by examples drawn from lexicographic

sources and discourse samples found in electronic databases, using a continuous sampling approach:

1) the part of a person that thinks (mental faculty / cognitive capacity): *"To educate a man in mind and not in morals is to educate a menace to society"* /Theodor Roosevelt/ [26];

2) a person's intellect or intelligence (mental ability / brainpower): *"Anyone who stops learning is old, whether at twenty or eighty. Anyone who keeps learning stays young. The greatest thing in life is to keep your mind young"* /Henry Ford/ [26];

3) memory / recollection (the ability to remember things): *"The test of a first-rate intelligence is the ability to hold two opposed ideas in mind at the same time and still retain the ability to function"* /F.S. Fitzgerald/ [26];

4) opinion, intention, or thought (mental decision or attitude): *"If you never change your mind, why have one?"* /Edward de Bono/ [26];

5) sanity or mental health (the condition of someone's mental state): *"I put my heart and my soul into my work, and have lost my mind in the process"* /Vincent Van Gogh/ [26];

6) attention / concentration (focus directed at something): *"It doesn't matter where you come from, what you have or don't have, what you lack, or what you have too much of. But all you need to have is faith in God, an undying passion for what you do and what you choose to do in this life, and a relentless drive and the will to do whatever it takes to be successful in whatever you put your mind to"* /Stephen Curry/ [26];

7) desire / inclination / willingness (to have a wish or tendency toward something): *"If you've a mind to try, go ahead"* [9];

8) someone who thinks or decides (as a person / source of thought): *"Great minds discuss ideas; average minds discuss events; small minds discuss people"* /Eleanor Roosevelt/ [26];

9) obedience or attention (verb form: to mind as to obey, pay attention to, or take care of): *"Do not mind anything that anyone tells you about anyone else. Judge everyone and everything for yourself"* /Henry James/ [26];

10) to care or be bothered (verb form: negative/polite form: to feel annoyance, concern, or objection): *"Age is an issue of mind over matter. If you don't mind, it doesn't matter"* /Mark Twain/ [26];

11) mental state in meditation / spiritual traditions (special usage: Buddhism, Hinduism): *"Do not dwell in the past, do not dream of the future, concentrate the mind on the present moment"* /Buddha/ [26];

12) a person's way of thinking / mentality (a characteristic attitude or outlook): *"You cannot have*

a positive life and a negative mind" /Joyce Meyer/ [26].

The concept of MIND, as reflected in the full range of meanings of the lexeme *mind*, the name of the concept, demonstrates a rich and multifaceted nature that spans across several intersecting domains of human understanding: COGNITIVE PSYCHOLOGY (1, 2, 3, 4, 8), BIHAVIORAL PSYCHOLOGY (9, 10, 12), PSYCHIATRY (5), RELIGION/SPIRITUALITY (11). This diversity underscores the central role the concept plays in shaping our cognitive, emotional, behavioral, and cultural experience. Each domain highlights different yet overlapping dimensions of what it means to possess and use a mind, whether as a seat of intellect, a center of awareness, a driver of behavior, or a vehicle of inner transformation.

The concept of INTELLECT. The concept of INTELLECT is commonly understood as a collection of higher-level mental abilities involved in reasoning, problem-solving, abstract thinking, understanding, and making judgments. It is typically viewed as distinct from more basic cognitive functions such as perception and memory, as well as from emotional or intuitive processes. The term itself (*intellectus* in Latin) has a long and diverse history in philosophical thought, where it has often been distinguished from other faculties of the mind, including sensation, imagination, and will.

The English noun *intellect* entered the language in the late 14th century, most likely through the O.F. *intellecte* (13th century), which in turn derived from the Latin *intellectus*, meaning "discernment", "perception", or "understanding." The Latin term is the past participle of *intelligere*, a verb meaning "to understand" or "to discern." This verb is formed from the prefix *inter-* ("between") and *legere* ("to gather", "to choose", or "to read"), the latter tracing back to the P.I.E. root *leg-*, meaning "to collect" or "to pick out". From a philosophical perspective, *intellect* is often distinguished from *intelligence*: while *intelligence* emphasizes the active ability to perceive or discern connections (literally "to read between"), *intellect* refers more specifically to what has already been grasped or assimilated by the mind. Its etymological development reflects both its linguistic evolution and its enduring significance in philosophical thought as a marker of the human capacity for reasoned understanding.

The lexeme *intellect*, the name of the concept INTELLECT, encompasses a spectrum of meanings reflecting its central role in human cognition, personality, and philosophical thought. Across contemporary and historical sources, the term

consistently refers to capacities and entities associated with reason, understanding, and mental excellence. Below is a comprehensive list of meanings of the lexeme *intellect*, compiled and structured from the most respected English-English dictionaries [7; 8; 9; 11; 12; 14]. Each meaning is supported by examples drawn from lexicographic sources and discourse samples found in electronic databases, using a continuous sampling approach:

1) mind or capacity for reasoning, understanding, and abstract thought, especially at a high or advanced level: *"Although our intellect always longs for clarity and certainty, our nature often finds uncertainty fascinating"* /Carl von Clausewitz/ [27];

2) high intelligence or exceptional mental ability: *"Most people say that it is the intellect which makes a great scientist. They are wrong: it is character"* /Albert Einstein/ [27];

3) an intellectual person, e.g. a scientist, an academician, etc. (a person known for their intellectual abilities; someone whose thinking and reasoning stand out): *"Of course we all know Biden is the intellect of the Democratic Party"* /Clint Eastwood/ [27];

4) (*obsolete*) divine intelligence or universal reason (especially in Neoplatonic and scholastic thought).

The concept of INTELLECT, as reflected in the full range of meanings of the lexeme *intellect*, the name of the concept, demonstrates a multifaceted nature that spans across several overlapping domains of human understanding: COGNITIVE PSYCHOLOGY (1, 2), ACADEMIA (3), THEOLOGY (4). The lexeme *intellect*, representing the concept INTELLECT, encompasses a spectrum of meanings that underscore its central role in cognitive processes, personal identity, and philosophical exploration. These meanings predominantly focus on faculties of reasoning, comprehension, and exceptional cognitive capacity, alongside the identification of individuals distinguished by their intellectual abilities and the historical metaphysical conception of divine wisdom.

The concept of INTELLIGENCE. From a philosophical perspective, intelligence is viewed as a fundamental mental faculty that enables reasoning, problem-solving, and knowledge acquisition. Classical thinkers distinguished between intellect and practical reasoning, highlighting intelligence's role in guiding ethical and purposeful action [16; 19; 20; 21]. Contemporary philosophy debates intelligence in relation to consciousness, free will, and human understanding, questioning whether it is innate or shaped by experience and its connection to wisdom, insight, and creativity. In cognitive science,

intelligence is studied as a measurable, multifaceted capacity involving learning, adaptation, reasoning, and applying knowledge to new situations. It is understood as arising from complex information-processing systems, including memory, attention, perception, and executive functions [18; 29]. Developments in artificial intelligence and neuroscience have broadened this study to include both biological and artificial forms of intelligence, raising questions about their similarities and differences [25; 31; 32]. Together, these perspectives offer a comprehensive understanding of intelligence as both a profound human faculty and an empirical subject.

The noun *intelligence* entered the English language in the late 14th century, initially referring to "the highest faculty of the mind" or the "capacity to comprehend general truths". It likely came through O.F. *intelligence* (12th century) before becoming established in M.E. The term ultimately derives from the Latin *intelligentia*, meaning "understanding," "knowledge," "discernment," or "skill." This Latin noun is formed from the present participle *intelligens* ("discerning"), derived from the verb *intelligere*, which means "to understand" or "to perceive". Etymologically, *intelligere* is composed of the prefix *inter-* ("between") and *legere* ("to choose", "to gather", or "to read"), which originates from the P.I.E. root *leg-*, meaning "to collect". Thus, *intelligere* literally conveys the idea of "choosing between", suggesting a process of refined discernment. As the term evolved through Latin and O.F., its meaning in English expanded beyond the notion of an abstract cognitive faculty to include more practical senses, such as information, particularly in military or strategic contexts, and intelligent agents. This semantic development reflects the enduring versatility and relevance of the concept across intellectual and practical domains.

The lexeme *intelligence*, the name of the concept INTELLIGENCE, encompasses a broad and multifaceted semantic field, reflecting its central role in both human cognition and societal structures. The following is a comprehensive and systematically organized inventory of the meanings of the lexeme *intelligence*, derived from the most authoritative English-English dictionaries [7; 8; 9; 11; 12; 14]. Each semantic entry is substantiated by illustrative examples extracted from lexicographic sources and discourse instances located in electronic corpora, employing a continuous sampling method:

1) cognitive and mental capacity: *"There are no great limits to growth because there are no limits of human intelligence, imagination, and wonder"* /Ronald Reagan/ [28];

2) person's highest mental ability: "*Intelligence is not measured by how much you know, but by how much you have the capacity to learn*" /Francesca Zappia/ [28];

3) information gathering / espionage (military, political, digital):

3a. the collection and assessment of secret information (on an enemy or opponent), especially for military or governmental purposes: "*Meanwhile it has been a bad week for the security and intelligence*" [8]; "*The intelligence which we receive from every quarter confirms the estimate of the German strength*" [8];

3b. organizations engaged in the gathering of such information: "*Subsequent scrutiny of that claim amid early assessments from intelligence agencies has led Trump and his allies to double down on and even expand on his declarations of success*" [9];

4) biological intelligence (non-human): "*Dolphins: animals that are so intelligent that, within a few weeks of captivity, they can train a man to stand on the edge of their pool and throw them food three times a day*" /Hal Roach/ [33];

5) artificial intelligence: "*Artificial intelligence applications are already used behind the scenes in hospitals to automate workforce tasks, improve patient flow, for operating room scheduling and elsewhere to improve efficiency*" [9].

The semantic analysis of the lexeme *intelligence*, the name of the concept INTELLIGENCE, reveals its realization across four interrelated conceptual domains: COGNITIVE PSYCHOLOGY (1, 2), SECURITY (3), TECHNOLOGY (5), ETHOLOGY (4). Each domain reflects a specific contextualization of the concept INTELLIGENCE, shaped by its function, application, or referent in discourse. This multidimensionality underscores *intelligence* as a pivotal construct at the intersection of mental capacity, strategic agency, biological cognition, and artificial systems.

Comparative analysis of the concepts MIND, INTELLECT and INTELLIGENCE: shared and distinct traits.

The etymological trajectories of *mind*, *intellect*, and *intelligence* – names of the concepts MIND, INTELLECT and INTELLIGENCE, respectively – reveal layered conceptual developments rooted in distinct linguistic traditions. *Mind*, derived from Old English *gemynd*, originally emphasized memory and intention, reflecting its Germanic and Indo-European roots in remembrance and thought. In contrast, *intellect* and *intelligence* share a common Latin origin in *intelligere* ("to understand"), yet diverge in nuance: *intellect* denotes the internalized capacity for rea-

soned understanding, while *intelligence* emphasizes active discernment and the dynamic process of comprehension. Collectively, these etymologies illustrate the evolution of mental concepts in English, from static remembrance to abstract cognition and operative understanding, each term capturing a specific facet of human mental life.

The comparative table above (see table 1) reveals clear distinctions in the semantic scope and conceptual orientation of the lexemes *mind*, *intellect*, and *intelligence*. *Mind* emerges as the most semantically diverse, encompassing not only rational faculties but also memory, volition, emotion, attentiveness, and meditative states, thus reflecting the totality of subjective mental experience. *Intellect*, by contrast, is narrowly defined, highlighting abstract reasoning, exceptional cognitive ability, and philosophical traditions, particularly within academic or contemplative contexts. *Intelligence* occupies a dynamic position between the two: it overlaps with cognitive capacity and high mental ability but extends further into specialized domains, including espionage, biological cognition, and artificial intelligence. This comparative perspective illustrates how each lexeme captures distinct facets of human and non-human cognition within both individual and systemic frameworks.

A comparative analysis of the conceptual domains, within which the concepts MIND, INTELLECT and INTELLIGENCE are realized, reveals both shared and distinct cognitive foundations that reflect the specialized functions of each concept across various fields of human knowledge.

The only fully shared domain across all three concepts is COGNITIVE PSYCHOLOGY. Each lexeme reflects, in its core meanings, the fundamental association with mental faculties such as thought, reasoning, understanding, and perception. MIND encompasses cognitive processes broadly, including thinking, remembering, and forming intentions. INTELLECT focuses specifically on abstract reasoning and high-level comprehension, while INTELLIGENCE highlights cognitive capacity in terms of problem-solving and adaptive functioning. Despite their differences in emphasis, all three concepts participate in the exploration of human cognition and its mechanisms, making cognitive psychology their central point of convergence.

Beyond their shared grounding in COGNITIVE PSYCHOLOGY, the three concepts diverge in distinct domain-specific realizations: MIND is uniquely situated in BEHAVIORAL PSYCHOLOGY, PSYCHIATRY, and RELIGION/SPIRITUALITY, encompassing volition, attention, emotional

Table 1

The comparative table of the meanings of the lexemes *mind*, *intellect*, and *intelligence* – names of the concepts MIND, INTELLECT and INTELLIGENCE

Semantic scope	Mind	Intellect	Intelligence
1. Mental faculty / cognitive capacity	The part of a person that thinks (1)	Capacity for reasoning and abstract thought (1)	Cognitive and mental capacity (1)
2. General mental ability / brainpower	A person's intellect or intelligence (2)	High-level mental ability (2)	The highest mental ability (2)
3. Memory / recollection	Ability to remember things (3)	–	–
4. Thought / intention / opinion	Intention, decision, attitude (4)	–	–
5. Mental health / sanity	Sanity, mental state (5)	–	–
6. Attention / concentration	Focus or mental direction (6)	–	–
7. Desire / inclination / volition	Wish, willingness, tendency (7)	–	–
8. Person as thinker / decision-maker	Someone who thinks or decides (8)	An intellectual person (3)	–
9. Obedience / politeness (verb use)	To mind = to obey, take care of (9)	–	–
10. Concern / annoyance (verb use)	To mind = to be bothered or care (10)	–	–
11. Meditative / spiritual mental state	Mind in meditation (e.g. Buddhism, Hinduism) (11)	–	–
12. Characteristic mentality / outlook	Way of thinking, mentality (12)	–	–
13. Espionage: information gathering	–	–	Collection of secret information (3a); intelligence services (3b)
14. Biological intelligence	–	–	Non-human animal cognition (4)
15. Artificial intelligence	–	–	Machine-based intelligence (5)
16. Philosophical / divine reason	–	Divine or universal reason (4)	–

states, and meditative or transformative experience. It is the most holistic and experiential of the three. INTELLECT aligns with ACADEMIA and THEOLOGY, representing abstract reasoning, scholarly identity, and, historically, divine or universal reason. It reflects the contemplative and epistemic dimension of cognition. INTELLIGENCE operates within SECURITY, TECHNOLOGY and ETHOLOGY, denoting applied cognitive function, strategic information processing, artificial systems, and non-human cognition. It is the most functional and outward-directed construct.

Conclusion. The analysis of the concepts MIND, INTELLECT, and INTELLIGENCE reveals their shared foundation in cognitive psychology, while also highlighting distinct semantic trajectories shaped by their disciplinary affiliations and conceptual functions. MIND emerges as the most semantically expansive and experiential construct,

encompassing not only cognitive faculties but also memory, volition, attention, emotion, and meditative states. Its realization in behavioral psychology, psychiatry, and spirituality underlines its holistic role in subjective and cultural experience. In contrast, INTELLECT reflects a more narrowly defined cognitive modality centered on abstract reasoning, conceptual reflection, and epistemic achievement. Its association with academia and theology emphasizes its historical and philosophical significance as the contemplative dimension of cognition. INTELLIGENCE bridges human and systemic cognition, aligning with fields such as security, technology, and ethology. It represents a functional and adaptive construct, extending beyond the individual to include artificial agents and non-human cognition. While all three concepts converge around core mental functions, their respective domains of realization underscore the diverse ways in which

human thought is categorized, operationalized, and theorized across disciplinary boundaries. Together, they offer a comprehensive view of the multifaceted nature of cognition in both theoretical inquiry and applied contexts.

A promising perspective for such an analysis lies in the interdisciplinary mapping of cognitive constructs, which integrates insights from lexical semantics, conceptual analysis, and domain-specific discourse studies.

REFERENCES:

1. Cambridge Dictionary. English Thesaurus. URL: <https://dictionary.cambridge.org/thesaurus> (Last accessed: 21.05.2025)
2. Collins English Thesaurus. URL: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english-thesaurus> (Last accessed: 21.05.2025)
3. Merriam–Webster Thesaurus. URL: <https://www.merriam-webster.com/thesaurus/dictionary> (Last accessed: 21.05.2025)
4. Thesaurus.com. URL: <https://www.thesaurus.com> (Last accessed: 21.05.2025)
5. Davydenko I., Kalyuzhna A., & Litovchenko Ya. Behind the “I”: Conscience and Consciousness. *The journal of V. N. Karazin Kharkiv National University*. 2023. № 98. P. 21–30. DOI: 10.26565/2786-5312-2023-98-03
6. Davydenko I., Kalyuzhna A., & Litovchenko Ya. “I” as PERSONALITY and INDIVIDUALITY. *The journal of V. N. Karazin Kharkiv National University*. 2025. № 101. P. 7–19. DOI: 10.26565/2786-5312-2025-101-01
7. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/> (Last accessed: 15.05.2025)
8. Longman Dictionary of Contemporary English. URL: <https://www.ldoceonline.com/dictionary/conscious> (Last accessed: 15.05.2025)
9. Merriam–Webster Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/> (Last accessed: 15.05.2025)
10. Online Etymology Dictionary. URL: <https://www.etymonline.com/> (Last accessed: 15.05.2025)
11. The Cambridge Dictionary of Psychology / ed. by D. Matsumoto. New York : Cambridge University Press, 2009. 587 p. URL: https://www.moscomm.org/uploads/userfiles/iif_kgpm_Matsumoto%20D_%20The%20Cambridge%20Dictionary%20of%20Psychology_.pdf (Last accessed: 15.05.2025)
12. The Oxford English Dictionary. URL: <https://www.oed.com/?tl=true> (Last accessed: 15.05.2024)
13. The Oxford Handbook of Philosophy of Mind / ed. by A. Beckermann, B. McLaughlin, S. Walter. Oxford : Oxford University Press, 2009. 815 p. DOI : 10.1093/oxfordhb/9780199262618.001.0001
14. The American Heritage Dictionary of the English Language. URL: <https://ahdictionary.com/> (Last accessed: 15.05.2025)
15. Ryle G. The Concept of Mind. London and New York : Taylor & Francis Group, 2009. 377 p. URL: <https://antilogicalism.com/wp-content/uploads/2018/04/concept-of-mind.pdf> (Last accessed: 25.05.2025)
16. Descartes R. Meditations on First Philosophy / translated by Moriarty M. New York : Oxford University Press Inc., 2008. 330 p. URL: https://personal.lse.ac.uk/ROBERT49/teaching/ph103/pdf/Descartes_1641Meditations.pdf (Last accessed: 25.05.2025)
17. Chalmers D. The Conscious Mind: In Search of a Fundamental Theory. New York : Oxford University Press Inc., 1996. 433 p. https://personal.lse.ac.uk/ROBERT49/teaching/ph103/pdf/Chalmers_The_Conscious_Mind.pdf (Last accessed: 25.05.2025)
18. Dennett D. Consciousness Explained. New York : Black Bay Books, 1991. 530 p. <https://mozammelhq.com/wp-content/uploads/2018/03/Consciousness-Explained.pdf> (Last accessed: 25.05.2025)
19. Aquinas St. T. Summa Theologica / translated by Fathers of the English Dominican Province. URL: https://www.documentacatholicaomnia.eu/03d/1225-1274,_Thomas_Aquinas,_Summa_Theologiae_%5B1%5D,_EN.pdf (Last accessed: 25.05.2025)
20. Aristotle. De Anima (On the Soul) / translated by E. M. Edghill & D. Kolak. *Antilogicalism*, 2016. URL: https://antilogicalism.com/wp-content/uploads/2016/12/aristotle_anima_final.pdf (Last accessed: 25.05.2025)
21. Hegel G. W. F. Phenomenology of Spirit / translated and edited by T. Pinkard. Cambridge : Cambridge University Press, 2018. 492 p. URL: [https://files.libcom.org/files/Georg%20Wilhelm%20Friedrich%20Hegel%20-%20The%20Phenomenology%20of%20Spirit%20\(Terry%20Pinkard%20Translation\).pdf](https://files.libcom.org/files/Georg%20Wilhelm%20Friedrich%20Hegel%20-%20The%20Phenomenology%20of%20Spirit%20(Terry%20Pinkard%20Translation).pdf) (Last accessed: 25.05.2025)
22. Gardner H. Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences. New York : Basic Books, 1983. 529 p. URL: https://dspace.sxcjpr.edu.in/jspui/bitstream/123456789/720/1/Howard%20Gardner%20-%20Frames%20of%20Mind_%20The%20Theory%20of%20Multiple%20Intelligences-Basic%20Books%20%282011%29%20%281%29.pdf (Last accessed: 25.05.2025)
23. Kant I. Critique of Pure Reason. Cambridge : Cambridge University Press, 1998. 798 p. URL: <https://cpb-us-w2.wpmucdn.com/u.osu.edu/dist/5/25851/files/2017/09/kant-first-critique-cambridge-1m89prv.pdf> (Last accessed: 25.05.2025)

24. Searle J. Minds, Brains, and Programs. *The behavioral and brain sciences*. 1980. № 3. P. 417–457. URL: <https://home.csulb.edu/~cwallis/382/readings/482/searle.minds.brains.programs.bbs.1980.pdf> (Last accessed: 25.05.2025)
25. Spearman C. “General Intelligence”, Objectively Determined and Measured. *The American Journal of Psychology*. 1904. №2. P. 201-292. DOI: 10.2307/1412107
26. Mind. *BrainyQuote*. URL: <https://www.brainyquote.com/topics/mind-quotes> (Last accessed: 19.06.2025)
27. Intellect. *BrainyQuote*. URL: <https://www.brainyquote.com/topics/intellect-quotes> (Last accessed: 19.06.2025)
28. Intelligence. *BrainyQuote*. URL: <https://www.brainyquote.com/topics/intelligence-quotes> (Last accessed: 19.06.2025)
29. Penrose R. *Shadow of the Mind*. Oxford, New York, Melbourne : Oxford University Press, 1994. 477 p. URL: https://altexploit.wordpress.com/wp-content/uploads/2017/07/roger-penrose-shadows-of-the-mind_-a-search-for-the-missing-science-of-consciousness-oxford-university-press-1994.pdf (Last accessed: 25.05.2025)
30. Russell S. J. and Norvig P. *Artificial Intelligence. A Modern Approach*. Pearson Education Limited, 2022. 1166 p. URL: http://lib.ysu.am/disciplines_bk/efdd4d1d4c2087fe1cbe03d9ced67f34.pdf (Last accessed: 25.05.2025)
31. Russell S. J. *Human-Compatible Artificial Intelligence*. Oxford University Press, 2019. 23 p. URL: <https://people.eecs.berkeley.edu/~russell/papers/mi19book-hcai.pdf> (Last accessed: 25.05.2025)
32. Marcus G. and Davis E. *Rebooting AI. Building Artificial Intelligence We Can Trust*. New York : Pantheon Book, 2019. 247 p. URL: <http://tankona.free.fr/marcus2019.pdf> (date of access: Last accessed: 25.05.2025)
33. Quote Fancy. URL <https://quotefancy.com/> (date of access: Last accessed: 19.06.2025)

КОНЦЕПТУАЛЬНА ІНТЕГРАЦІЯ НАРАТИВНИХ МЕНТАЛЬНИХ ПРОСТОРІВ ЯК КОГНІТИВНА МОДЕЛЬ ОБ'ЄКТИВАЦІЇ ПСИХОТЕРАПІЇ У ДИСКУРСІ ІРВІНА ЯЛОМА

CONCEPTUAL INTEGRATION OF NARRATIVE MENTAL SPACES AS A COGNITIVE MODEL OF PSYCHOTHERAPY CONCEPTUALIZATION IN DISCOURSE BY IRVIN YALOM

Дойчик О.Я.,

orcid.org/0000-0002-7921-1868

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Шкорута І.І.,

orcid.org/0009-0004-3958-6851

аспірантка кафедри англійської філології

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Стаття, виконана в руслі когнітивної лінгвістики та когнітивної наратології, присвячена з'ясуванню лінгвокогнітивних параметрів об'єктивації концепту PSYCHOTHERAPY, котрий є складною ментальною моделлю психотерапії, репрезентованою у психотерапевтичному дискурсі сучасного американського психотерапевта і письменника Ірвіна Ялома. У фокусі дослідження теоретико-методологічні засади моделювання наративних ментальних просторів, котрі формують мережу концептуальної інтеграції, яка, у свою чергу, є когнітивною моделлю об'єктивації процесу психотерапії у досліджуваному дискурсі.

У межах наративного світу автора оповідь про психотерапію ведеться з позиції двох наративних перспектив: наратора-психотерапевта і наратора-пацієнта та зчитується й інтерпретується з перспективи нарататора (потенційного читача – студента). Дуальність наративних перспектив та їхній блендинг є характерною ідіостильовою рисою творчості Ірвіна Ялома. Дуальність наративних перспектив дозволяє потенційному адресатові, з одного боку, виокремити для себе всі значущі елементи, дієві (і недієві) тактики і стратегії індивідуальної й групової психотерапії, а з іншого боку, з'ясувати для себе очікування і запити пацієнтів, їхні можливі реакції на ті чи інші психотерапевтичні методи та прийоми, тощо.

Концепт PSYCHOTHERAPY, котрий є складною ментальною моделлю психотерапії, реконструюється у вигляді дзеркальної мережі концептуального блендингу, котра інтегрує два наративні ментальні простори: психотерапевта і пацієнта. Родовий ментальний простір відображає фрейм, за яким організовуються два вхідні простори нараторів, а наративний ментальний простір нарататора збігається з простором бленду. Наративні ментальні простори структуруються фрейм-сценаріями і репрезентують наративні перспективи психотерапевта та пацієнта, від імені яких ведеться оповідь про психотерапію.

Ключові слова: блендинг, когнітивна структура, концепт, наратив, наративний ментальний простір, наративний фрейм-сценарій, наратор, нарататор, психотерапевтичний дискурс.

The article, written in the framework of cognitive linguistics and cognitive narratology, deals with clarifying the linguistic and cognitive parameters of discourse manifestation of the concept of PSYCHOTHERAPY, which is a complex mental model of psychotherapy represented in the psychotherapeutic discourse of the contemporary American psychotherapist and writer Irvin Yalom. Our research focuses on the theoretical and methodological foundations of modeling narrative mental spaces that form a network of conceptual integration, which, in turn, is a cognitive model of objectification of the psychotherapy process in the discourse under study.

Within the author's narrative world, the story of psychotherapy is told from two narrative perspectives: the narrator-psychotherapist and the narrator-patient; and is read and interpreted from the perspective of the narratee (the potential reader – the student). The duality and blending of narrative perspectives is a characteristic idiosyncratic feature of psychotherapeutic discourse by Irvin Yalom. The duality of narrative perspectives allows the potential addressee, on the one hand, to identify all the significant elements, effective (and ineffective) tactics and strategies of individual and group psychotherapy, and on the other hand, to determine for themselves the expectations and requests of patients, their possible reactions to various psychotherapeutic methods and techniques, etc.

The concept of PSYCHOTHERAPY, which is a complex mental model of psychotherapy, is reconstructed in the form of a mirror network of conceptual blending that integrates two narrative mental spaces: that of the psychotherapist and that of the patient. The generic mental space reflects the frame according to which the two input spaces of the narrators are organized, and the narrative mental space of the narratee coincides with the space of the blend. Narrative mental spaces are structured by frame-scenarios and represent the narrative perspectives of the psychotherapist and patient, on behalf of whom the story about psychotherapy is told.

Key words: blending, cognitive structure, concept, narrative, narrative mental space, narrative frame-scenario, narrator, narratee, psychotherapeutic discourse.

Постановка проблеми. Дослідження, виконане в руслі когнітивної лінгвістики та когнітивної наратології, присвячене з'ясуванню лінгвокогнітивних характеристик психотерапевтичного дискурсу сучасного американського письменника Ірвіна Ялома: зокрема, дослідженню способів об'єктивації концепту PSYCHOTHERAPY, котрий є ключовим у наративному дискурсі письменника. **Матеріалом** для розвідки обрано психотерапевтичні романи Ірвіна Ялома *Every Day Gets a Little Closer: A Twice-Told Therapy* (1974), *When Nietzsche Wept* (1992), *The Schopenhauer Cure* (2005) та збірку психотерапевтичних оповідок *Momma and the Meaning of Life* (1999).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження останніх десятиліть на перетині наратології та когнітивної лінгвістики [1; 2; 3; 8; 19; 24; 25; 26; 28; 29; 30] зацікавлені, передусім, у тому, яким чином формується наративний досвід, тобто які ментальні процеси продукують наратив і які, в свою чергу, забезпечують його інтерпретацію, дозволяючи читачам орієнтуватися в наративному світі історій та бути залученими в них достатньою мірою, щоб інтерпретувати наративні цілі, статус персонажів, темпоральну і просторову організацію, тощо через мовні засоби. Дослідження зв'язку між свідомістю і наративом проливають світло на те, як твориться наративний світ. Важливим дослідницьким питанням є визначення когнітивного статусу історій як інструментів мислення, оскільки в наративі втілюється прожитий досвід [1; 15; 18; 23; 24; 26]. Когнітивна наратологія зосереджується на тому, як свідомість оперує історіями, з одного боку, і як культурно обумовлені наративні практики впливають на ментальні стани, здатності та схильності мовця, з іншого боку [24, с. 3].

Постановка завдання. Метою статті є з'ясування лінгвокогнітивних параметрів об'єктивації концепту PSYCHOTHERAPY, котрий є складною ментальною моделлю психотерапії, репрезентованою у психотерапевтичному дискурсі Ірвіна Ялома. Зокрема, у фокусі нашого дослідження постають теоретико-методологічні засади моделювання наративних ментальних просторів, котрі формують мережу концептуальної інтеграції, яка, у свою чергу, є когнітивною моделлю об'єктивації процесу психотерапії у досліджуваному дискурсі.

Подієвий концепт PSYCHOTHERAPY об'єктивується в дискурсі Ірвіна Ялома як організована певним чином послідовність розгортання типових подій з фіксованим набором ролей учасників. Когнітивна структура, яка дозволяє авторові систематизувати й організувати цю послідовність, а

читачеві відтворити її / зчитати / інтерпретувати – це фрейм-сценарій. Оскільки процес психотерапії не просто описаний автором безпосередньо як навчальний матеріал, а опосередкований ним в художньому дискурсі і поданий як розповідь зі слів психотерапевта і пацієнта, у дослідженні розглядаємо специфіку створення, розгортання й інтерпретації цього фрейм-сценарію у контексті наратологічного підходу до вивчення дискурсу, тобто як когнітивну структуру, котра організовує наративні ментальні простори, які, в свою чергу, репрезентують наративні перспективи психотерапевта та пацієнта, від імені яких ведеться оповідь про психотерапію.

Виклад основного матеріалу. Ключовим постулатом когнітивної наратології є «існування свідомості, яка продукує наратив і свідомості, яка його пізнає/розпізнає» [30, с. 418]. Такий підхід охоплює широкий спектр дослідницьких перспектив, враховуючи і продуктивну, й інтерпретативну ментальну діяльність в межах наративу. З іншого боку, згідно когнітивного підходу, щоб наратив відбувся, потрібен свідомий інтерпретатор /реципієнт (*cognizant perceiver*), а виникнення наративу передбачає свідомого творця (*cognizant producer*) [30, с. 418].

Наратив базується на когнітивній системі, яка дозволяє оперувати досвідом, отриманим і когнітивно опрацьованим впродовж життя, інтегрувати його компоненти і вплітати їх у певні історії. Функціонування такої когнітивної системи в межах когнітивної наратології має назву *наративна когнітивна система* (*narrative cognitive system* in: [30, с. 419]). У межах наративу взаємодіють дві наративні когнітивні системи: автора і адресата.

На відміну від усної комунікації, де учасники видимі, у письмовому наративі «комунікатор» прихований за текстом і актуальним постає питання постаті наратора [14]. **Наратор** (*narrator*) – це оприявлена особа, яка виконує оповідну роль [30, с. 451]. Тобто, це інструмент автора, який, на його думку, є найбільш зручним для обраної історії. Наратор (не автор) може бути всього лише лінгвальним конструктором (одним або кількома, залежно від авторських інтенцій організації дискурсу) [14, с. 21]. У свою чергу, **наратат** (*narratee*) – це особа, до якої звертається наратор [30, с. 451]. Це *імплікований читач* (*narratee, implied reader*), тобто стандартний, передбачуваний реципієнт комунікації через текст [14, с. 76].

Наративна перспектива може мислитися як певний тип особи, мисляча когнітивна сутність

з певною картиною світу. У межах безпосереднього наративного контексту прототиповими особами за межами світу наративу є автор та адресат, а в межах світу наративу – наратор, персонажі і нарататор [30, с. 442].

Когнітивні структури, які аналізуються у когнітивній наратології, це, зазвичай, домени, концепти, фрейми, сценарії, ментальні простори [1; 2; 3; 14; 15; 19; 23; 24; 30]. У нашій розвідці розглядаємо теоретичні підґрунтя та методику дослідження таких когнітивних структур, як *наративний ментальний простір*, який організовує наратив з позиції певної наративної перспективи, та *наративний фрейм-сценарій*, який структурує наративний ментальний простір.

Теорія блендингу розроблена Жилем Фоконьє і Марком Тернером [17] та розвинута в численних лінгвістичних дослідженнях [4; 5; 6; 7; 9; 10; 11; 12; 20; 21; 27] базується на постулаті когнітивної лінгвістики про те, що людський мозок може активувати два і більше набори інформації (які співвідносяться з ментальними просторами у теорії ментальних просторів Жилия Фоконьє [16] одночасно, подібно до накладених одна на одну картинок, об'єднуювати цю інформацію і створювати її інтегровані варіації. Цей процес співвідноситься з когнітивною операцією блендингу, яка лежить в основі концептуальної інтеграції. Блендинг ґрунтується на когнітивній операції *компресії* (*compression*), котра забезпечує ментальне об'єднання фактично окремих речей/явищ [29, с. 3; 17, с. 113]. У свою чергу, когнітивна операція *декомпресії* (*decompression*) дозволяє одночасно утримувати в свідомості ці речі/явища як окремі набори інформації (ментальні простори) [29, с. 3].

Теорія блендингу передбачає, що міжпросторове мапування (*cross-space mappings*) стає можливим завдяки аналогічним даним, котрі містяться у *вхідних просторах* (*input spaces*) на абстрактному рівні. Ці аналогії відображаються в іще одному ментальному просторі концептуальної мережі, який називається *родовий / узагальнюючий* (*generic space*). Родовий простір «гарантує» співставність вхідних просторів, а його базова структура відповідає структурі вхідних просторів і простору бленду [29, с. 3–4].

Ментальний бленд – це ментальний простір, у який проєктуються елементи даних з двох чи більше вхідних просторів. У межах простору бленду формується *емерджентна ментальна структура*, котра є більшою за суму даних з вхідних просторів і відрізняється від них, тобто містить новоутворену інформацію [29, с. 3–4;

11, с. 1512]. Процес концептуального блендингу відбувається шляхом мапування, активації фонових знань, залучення ментальних образів та симуляцій [10, с. 109].

Застосування напрацьовань теорії блендингу у наративних студіях [13; 14; 19; 22] позначає новий рівень масштабніших досліджень блендингу, не лише як когнітивного механізму створення окремих образів, а як когнітивної операції, яка організовує наратив, котрий у свою чергу мислиться як інструмент когніції. Тобто здатність свідомості до концептуальної інтеграції є основою і продукування, і розуміння сценаріїв уявних наративних світів так, наче вони реальні [29, с. 10–11].

Адаптовуючи теорію ментальних просторів до наративу, Барбара Данцігір оперує терміном **наративний простір** (*narrative space* in: [14]), розуміючи під ним певний когнітивний конструкт, який лежить в основі побудови наративу [14, с. 59], має свою топологію, включаючи час, простір, локації, учасників, тощо [14, с. 118]. Наративні простори структуруються фреймами та інтегруються впродовж усього процесу читання (ймовірно так, як це бачить читач) в цілісний емерджентний бленд [14, с. 35].

Наративний простір є джерелом наративної структури і, більше того, джерелом наративної перспективи [14, с. 61]. Наративний простір, маркований перспективою персонажа, структурно організовується навколо нього/неї й інтерпретується крізь призму його/її точки зору, знань, намірів [14, с. 63, 172]. Наративні простори природним чином підлягають *компресії* та інтегруються в єдиний наративний потік. У бленді скомпресовано дискурсивний простір перспективи (*discourse viewpoint space*) з відповідними Я-перспективами (*Ego-viewpoint*) у головний наративний простір (*main narrative space*), де розгортається вся історія [14, с. 38, 70].

У дослідженні психотерапевтичного дискурсу Ірвіна Ялома, терміни **наратор** і **наративна перспектива** використовуємо на позначення оповідача/оповідачів, обраних автором для найбільш вдалої, на його думку, передачі смислів і знань, опосередкованих наративом, для наочного навчання студентів (**нарататор**). Для глибинного розуміння суті процесу психотерапії, на думку Ірвіна Ялома, потрібно фокусуватися і на позиції психотерапевта, і на позиції пацієнта. Тому, базуючись на записах величезної кількості проведених індивідуальних та групових сесій, на власному досвіді психотерапевтичних сесій з супервізором, на історіях, записаних з дозволу пацієнтів, а також на коментарях пацієнтів щодо їхньої

спільної психотерапії, письменник організовує психотерапевтичний дискурс у вигляді наративу, де в центрі уваги щонайменше двоє нараторів, психотерапевт та пацієнт, які розповідають про одну і ту саму психотерапію з різних точок зору. Наприклад, у романі *Every Day Gets a Little Closer: A Twice-Told Therapy* (1974) оповідь про терапію ведеться від імені Ірвіна Ялома і від імені його колишньої пацієнтки, котра пише під псевдонімом Джинні Елкін [34]; у романі *When Nietzsche Wept* (1992) психотерапія опосередкована нараторами Джозефом Боєром і Фрідріхом Ніцше, котрі періодично міняються ролями пацієнта і психотерапевта [33]; у романі *The Schopenhauer Cure* (2005) наративні перспективи відображають позиції вмираючого психотерапевта Джуліуса та його колишнього пацієнта Філіпа [32].

Таким чином, у межах наративного світу, створеного автором, є два наратори і нарататор. Тобто оповідь про психотерапію ведеться з точки зору двох наративних перспектив: наратора-психотерапевта і наратора-пацієнта та зчитується й інтерпретується з перспективи нарататора (потенційного читача – студента). Уведення точок зору обох сторін дозволяє авторові донести найважливіші уроки для студентів-читачів з перших уст. Дуальність наративних перспектив дозволяє потенційному адресатові, з одного боку, виокремити для себе всі значущі елементи лікування пацієнта, дієві (і недієві) тактики і стратегії індивідуальної й групової терапії, а з іншого боку, – з'ясувати для себе очікування і запити пацієнтів, їхні можливі реакції на ті чи інші психотерапевтичні методи та прийоми, тощо.

Дуальність перспектив та їхній блендинг є характерною ідіостильовою рисою творчості Ірвіна Ялома. Щодо рівноцінності цих перспектив, зазначимо, що Ірвін Ялом є, перш за все, психотерапевтом, а вже в другу чергу – письменником. Щоб забезпечити двосторонній погляд на процес психотерапії, автор залучає своїх пацієнтів (як, наприклад, при написанні романі *Every Day Gets a Little Closer* (1974)), стає їхнім голосом, використовуючи, з їхнього дозволу, записи про сеанси або їхні коментарі. Наприклад, у збірці психотерапевтичних оповідок *Momma and the Meaning of Life* (1999) знаходимо розповіді Айрін, яка тривалий час боролася з горем втрати, та Паоли, пацієнтки з останньою стадією раку, які, за словами автора, базуються на фактах, хоча імена й ідентифікаційні дані змінено [31]. Тому не можна однозначно приписувати точку зору на ті чи інші аспекти психотерапії лише авторові, оскільки він свідомо озвучує точку зору пацієнта/пацієнтів з

їхніх слів та перспективи. Однак, конструюючи наратив, і від імені психотерапевта, і від імені пацієнта, автор все ж залишається визначальною інстанцією щодо того, які компоненти психотерапії виокремлювати як значущі для обох сторін та такі, що мають важливу цінність і для потенційного читача. Тобто точка зору психотерапевта, природно, превалює і є визначальною. Наративні перспективи пацієнта і психотерапевта не розглядаємо як протиставлені, але як взаємодоповнюючі. У термінології параметрів наративу Ленарда Талмі, ментальні простори наратора-пацієнта і наратора-психотерапевта – це паритетні, еквіпотентні когнітивні наративні структури (*parity, equipotence* in: [30, с. 448–460]). Бленд наративних просторів пацієнта і психотерапевта є природним очікуваним результатом когнітивної діяльності нарататора, який реалізує, окрім художньо-естетичної, ще й навчальну мету, закладену автором.

Поєднання теоретичних підходів когнітивної лінгвістики і когнітивної наратології дозволяє реконструювати наративну ментальну модель психотерапії, об'єктивовану у психотерапевтичному дискурсі Ірвіна Ялома. Оскільки концепт PSYCHOTHERAPY є складною, динамічною подією, яка поступово розгортається в часі, має етапи, учасників, цілі, результат, то когнітивна структура, яка якнайповніше впорядковує цю інформацію з урахуванням наративної організації психотерапевтичного дискурсу Ірвіна Ялома – це *наративний фрейм-сценарій* (за: [1]).

У праці Якова Бистрова [1], *наративний фрейм-сценарій* визначається як «динамічна когнітивно-наративна структура, яка зорієнтована на ієрархічне представлення стереотипних сцен у наративі в термінах когнітивних сцен, подієвих контекстів і наративних пропозицій» [1, с. 458].

Відповідно до матеріалу дослідження та наявної дуальності наративних перспектив, у практичній частині дослідження реконструюємо два наративні фрейми-сценарії: наративний фрейм-сценарій з наратором-психотерапевтом і наративний фрейм-сценарій з наратором-пацієнтом, які структурують і організовують інформацію у наративних ментальних просторах обох нараторів відповідно, і організовують досвід автора про психотерапію таким чином, щоб потенційний читач міг інтерпретувати його в усій повноті, наскільки це можливо в межах наративного дискурсу. Концепт PSYCHOTHERAPY реконструюється у вигляді дзеркальної мережі концептуального блендингу, котра інтегрує наративні ментальні простори психотерапевта і пацієнта. Родовий ментальний простір відображає фрейм, за яким

організуються два вхідні простори нараторів, а наративний ментальний простір наратора збігається з простором бленду, оскільки саме потенційний адресат зчитує, інтерпретує і інтегрує дві версії однієї і тієї самої події психотерапії в одне ціле.

Висновки. Застосування теоретичних напрацювань когнітивної лінгвістики, зокрема, теорії ментальних просторів та теорії концептуальної інтеграції, та когнітивної наратології, котра зосереджується на дослідженнях зв'язку між когніцією і наративом, дозволяє з'ясувати специ-

фіку об'єктивації концепту PSYCHOTHERAPY у психотерапевтичному дискурсі Ірвіна Ялома. Концепт PSYCHOTHERAPY, котрий є складною ментальною моделлю психотерапії, реконструюється у вигляді дзеркальної мережі концептуального блендингу, котра інтегрує два наративні ментальні простори: психотерапевта і пацієнта. Наративні ментальні простори структуруються фрейм-сценаріями і репрезентують наративні перспективи психотерапевта та пацієнта, від імені яких ведеться оповідь про психотерапію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бистров Я.В. Біографічний наратив у лінгвокогнітивному вимірі (на матеріалі англomовної прози XX – початку XXI століть): дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.04. Київ, 2016. 460 с.
2. Бистров Я. В. Метафорично-іронічний модус англomовного біографічного наративу у фреймовій мережі ментальних просторів. *Вісник Харківського національного ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Серія «Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов»*. Х., 2015. № 1155. С. 29–33.
3. Бялик, В. Когнітивна наратологія як інструмент пізнання художнього тексту. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Серія: Германська філологія*. 2023. № 843. С. 161–165. <https://journals.chnu.edu.ua/gp/article/view/58>
4. Воробйова О.П. Евристика модерністського дискурсу у когнітивно-поетологічному висвітленні (на матеріалі оповідань Вірджинії Вулф). *Вісник КНЛУ. Серія Філологія*. 2009. Т.12, №1. С. 31–43.
5. Дойчик О.Я. Алюзії як засіб вираження іронії в ідіостилі Джуліана Барнса: лінгвокогнітивний аналіз. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов»*. 2012. № 1023. С. 104–108.
6. Дойчик О.Я. Когнітивний вимір іронії в ідіостилі Дж. Барнса. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов»*. 2015. № 1155. С. 34–39.
7. Дойчик О.Я. Концептуальна метафора в ідіостилі Джуліана Барнса: поетико-когнітивний аналіз. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов»*. 2013. № 1051. – С. 32–37.
8. Цапів А. О. Поетика наративу англійськомовних художніх текстів для дітей: дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.04. Харків, 2020. 419 с.
9. Bilyk, O., Bylytsia, U., Doichyk, O., Ivanotchak, N., & Pyliachyk, N. COVID-19 metaphoric blends in media discourse. *Studies about Languages*, 2022. 40, Pp. 17–33. <https://doi.org/10.5755/j01.sal.40.1.30155>
10. Coulson, S. Extemporaneous blending: Conceptual integration in humorous discourse from talk radio. *Style*, 2005. 39, Pp. 107–122.
11. Coulson, S., & Oakley, T. Blending and coded meaning: Literal and figurative meaning in cognitive semantics. *Journal of Pragmatics*, 2005. 37(10), Pp. 1510–1536. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2004.09.010>
12. Doichyk, O., Yurchyshyn, V., Velykoroda, Yu. Intertextual satire in media discourse. Conceptual blends. *Review of Cognitive Linguistics*. 2024. Advance Online Publication. <https://doi.org/10.1075/rcl.00183.doi>
13. Bondarenko, I. & Nikolaienko, V. Like a bad dream: Navigating narrative spaces of pandemic-themed dream reports. *Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow. The journal of University of SS Cyril and Methodius in Trnava*, 2022. 7(1), Pp. 2–32. <https://lartis.sk/wp-content/uploads/2022/06/BondarenkoNikolaienko.pdf>
14. Dancygier, B. *The language of stories: A cognitive approach*. Cambridge: Cambridge University Press. 2012. 228 p.
15. Dancygier, B. The text and the story. Levels of blending in fictional narratives. In: A. Hougaard & T. Oakley. *Mental spaces and discourse interaction* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 2008. Pp. 51–78.
16. Fauconnier, G. *Mental Spaces: Aspects of Meaning Construction in Natural Language*. Cambridge: CUP. 1994. 190 p.
17. Fauconnier, G., & Turner, M. *The way we think: Conceptual blending and the mind's hidden complexities*. Basic Books. 2002. 440 p.
18. Fludernik, M. Chronology, time, tense and experientiality in narrative. *Language and Literature*, 2003, 12(2), Pp. 117–134. DOI:10.1177/0963947003012002295

19. Fludernik, M. Naturalizing the Unnatural: A View from Blending Theory. *Journal of Literary Semantics*. 2010. 39, Pp. 1–27.
20. Gibbs, R.W. Making Good Psychology of Blending Theory. *Cognitive Linguistics*. 2000. 11, Pp. 347–358.
21. Grady, J. Cognitive Mechanisms of Conceptual Integration. *Cognitive Linguistics*. 2000. 11, Pp. 335–345.
22. Hartner, M. Narrative Theory Meets Blending: Multiperspectivity Reconsidered. In: Schläger, J. and Stedman, G. (eds.). *The Literary Mind [REAL – Yearbook of Research in English and American Literature, 24]*. Tübingen. 2008. Pp. 181–193.
23. Herman, D. *Basic Elements of Narrative*. Wiley-Blackwell. 2009. 236 p.
24. Herman, D. Cognitive Narratology (revised version; uploaded 22 September 2013). In: Hühn, P. et al. (eds.): *The Living Handbook of Narratology*. Hamburg: Hamburg University. 2013. URL: <https://www-archiv.fdm.uni-hamburg.de/lhn/printpdf/article/cognitive-narratology-revised-version-uploaded-22-september-2013>
25. Olson, G. *Current Trends in Narratology*, Berlin, New York: De Gruyter, 2011. 367 p. <https://doi.org/10.1515/9783110255003>
26. Palmer, A. *Fictional Minds*. Lincoln and London : University of Nebraska Press. 2004. 275 p.
27. Ruiz, J.H. *Understanding Tropes: At the Crossroads Between Pragmatics and Cognition*. Peter Lang. 2009. 299 p.
28. Semino E. Blending and Characters' Mental Functioning in Virginia Woolf's «Lappin and Lapinova». *Language in Literature*. 2006. 15/1. Pp. 55–72.
29. Schneider, R. Blending and the Study of Narrative: An Introduction. In: Schneider, R. & Hartner, M. (eds.) *Blending and the Study of Narrative: Approaches and Applications*. Walter de Gruyter GmbH, Berlin/Boston, 2012. Pp. 1–30.
30. Talmy, L. *Toward a Cognitive Semantics. Volume II*. Cambridge, MA: MIT Press 2000. 495 p. URL: <https://www.acsu.buffalo.edu/~talmy/talmyweb/TCS.html>
31. Yalom, I.D. *Momma and the Meaning of Life. Tales of Psychotherapy*. Basic Books, 1999. 246 p.
32. Yalom, I. D. *The Schopenhauer Cure*. Harper Collins Publishers Inc., 2005. 358 p.
33. Yalom, I.D. *When Nietzsche Wept: A Novel of Obsession*. Harper Perennial, Modern Classics, 2010. 312 p.
34. Yalom, I.D. & Elkin, G. *Every Day Gets a Little Closer: a Twice-Told Therapy*. Basic Books. 1974. 244 p.

СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ НІМЕЦЬКОМОВНИХ МЕДИЧНИХ ТЕКСТІВ

SPECIFICS OF TRANSLATING GERMAN-LANGUAGE MEDICAL TEXTS

Зубач О.А.,

orcid.org/0000-0003-1884-6875

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри німецької філології

Волинського національного університету імені Лесі Українки

Дігель А.М.,

orcid.org/0009-0005-7006-5947

студентка I курсу магістратури факультету німецької філології

Волинського національного університету імені Лесі Українки

Стаття присвячена аналізу специфіки перекладу медичних текстів з німецької мови українською. Мета – виявлення специфіки перекладу німецькомовних медичних текстів. Завдання дослідження передбачає визначення поняття медичного тексту та окреслення специфічних перекладацьких прийомів задля адекватного перекладу медичних текстів. Медичний переклад вважають не лише процесом перенесення інформації з однієї мови в іншу, а й відповідальною діяльністю від якою залежить життя і здоров'я людей. Цей процес потребує максимальної професійності та постійного самовдосконалення. Якісний переклад німецькомовних медичних текстів вимагає не лише лінгвістичної майстерності, але й міждисциплінарної співпраці. Задля здійснення медичного перекладу варто дотримуватися міжнародних стандартів (ISO 17100) та бути обізнаним не лише у медицині, фармакології, анатомії, біології, а й у суміжних науках. Медичний текст є фаховим повідомленням, що містить інформацію про специфіку дослідження, лікування чи регулювання у сфері охорони здоров'я. До медичних текстів належать інструкції до лікарських засобів, виписки з історій хвороб, протоколи лікування, клінічні дослідження, результати лабораторних аналізів, епікризи тощо. Медична термінологія відзначається високою точністю і складністю структури. Медичні терміни німецького походження стали загальноновживаними інтернаціональними термінами. Медичні тексти можуть призначатися для різних цільових аудиторій: лікарі, пацієнти, науковці, регуляторні органи. При перекладі німецькомовних текстів через відсутність точного відповідника застосовується описовий переклад. Використання сучасних перекладацьких технологій, зокрема САТ-інструментів із вбудованими глосаріями та термінологічними глосаріїв MedDRA, EDQM дозволяє забезпечити термінологічну узгодженість, стилістичну точність і, найголовніше, функціональну коректність тексту. Контроль якості перекладу (QA) є обов'язковою частиною перекладацького процесу. Першорядні труднощі при перекладі пов'язані з наявністю в зазначених мовах специфікою використання термінології та граматичних структур та виявляються у плутанині між подібними за звучанням, але різними за значенням термінами, неоднозначному вживанні заперечень тощо.

Ключові слова: медичний переклад, перекладацькі трансформації, медична термінологія, медичні термінологічні бази, медичний текст.

The article is devoted to the analysis of the specificity of translation of medical texts from German into Ukrainian. The aim is to identify the specificity of translation of German-language medical texts. The task of the study is to define the concept of a medical text and outline specific translation techniques for the adequate translation of medical texts. Medical translation is considered not only a process of transferring information from one language to another, but also a responsible activity that affects people's lives and health. This process requires maximum professionalism and constant self-improvement. High-quality translation of German-language medical texts requires not only linguistic skills but also interdisciplinary cooperation. In order to perform medical translation, it is necessary to adhere to international standards (ISO 17100) and be knowledgeable not only in medicine, pharmacology, anatomy, biology, but also in related sciences. A medical text is a professional communication containing information about the specifics of research, treatment, or regulation in the healthcare sector. Medical texts include instructions for medicines, extracts from medical records, treatment protocols, clinical studies, laboratory test results, epicrises, etc. Medical terminology is characterized by high precision and complexity of structure. Medical terms of German origin have become commonly used international terms. Medical texts can be intended for different target audiences: doctors, patients, scientists, and regulatory authorities. When translating German-language texts, due to the lack of an exact equivalent, descriptive translation is used. The use of modern translation technologies, such as CAT tools with built-in glossaries and MedDRA and EDQM terminology glossaries, allows us to ensure terminological consistency, stylistic accuracy and, most importantly, functional correctness of the text. Translation quality assurance (QA) is an essential part of the translation process. The primary difficulties in translation are related to the specificity of the use of terminology and grammatical structures in these languages and are manifested in confusion between terms that sound similar but have different meanings, ambiguous use of negations, etc.

Key words: medical translation, translation transformations, medical terminology, medical terminology bases, medical text.

Постановка проблеми. Переклад медичних текстів або медичний переклад є однією з найскладніших форм професійної перекладацької діяльності, оскільки від перекладача вимагається досконале володіння мовами та обізнаність у царинах медицині, фармакології, анатомії, біології тощо. Німецькомовна медична термінологія має глибокі історичні корені та відзначається високою точністю і складністю структури [1; 4]. Німецькі вчені Р. Кох, Р. Вірхов і В. Рентген справили значний вплив на розвиток медицини, а створені ними терміни та концепції досі активно використовуються у фаховому середовищі в усьому світі.

Науковий інтерес до проблематики перекладу медичних текстів виник у зв'язку з розвитком міжнародної співпраці у сфері охорони здоров'я та фармацевтики. Окресливши принципи еквівалентності, функціональної адекватності та специфіки термінологічних систем, вчені намагалися розробити перекладацькі трансформації та прийоми задля адекватного здійснення перекладу й медичних текстів зокрема [1; 2; 3; 5]. Сучасні дослідження акцентують увагу на стандартизації термінології, контролі якості та впровадженні нових технологій [6; 7; 9; 10] у царині медицини.

Мета і завдання. Актуальність розвідки зумовлена вивченням специфіки перекладу німецькомовних медичних текстів задля здійснення адекватної перекладацької діяльності. Мета – виявлення специфіки перекладу німецькомовних медичних текстів. Завдання дослідження передбачає визначення поняття медичного тексту та окреслення специфічних перекладацьких прийомів задля перекладу медичних текстів. У розвідці використано аналіз наукових досліджень та метод лінгвістичного аналізу задля вивчення структурно-семантичних особливостей медичних текстів при перекладі. Об'єктом дослідження є німецькомовні медичні тексти, а предметом служать перекладацькі трансформації.

Виклад основного матеріалу. Сучасні перекладачі активно використовують комп'ютерні інструменти перекладу (CAT-інструменти), які дозволяють автоматизувати частину процесу, забезпечити консистентність термінів, виявити помилки у перекладі [8; 11]. Для забезпечення якості перекладу важливо використовувати стандартизовані термінологічні бази, такі як MedDRA (Medical Dictionary for Regulatory Activities) для побічних ефектів, EDQM (European Directorate for the Quality of Medicines & HealthCare) для дозувань, маршрутів і методів введення ліків [6; 10]. Використання таких баз дозволяє забезпечити

адекватний переклад термінів та уникнути помилок, які можуть призвести до затримки реєстрації ліків або відмови у реєстрації. Сертифікація перекладачів є важливим елементом підготовки. Існують міжнародні сертифікати, такі як сертифікати від Американської асоціації перекладачів (ATA), Європейської асоціації перекладачів (EUATC), які підтверджують професійний рівень перекладача. У багатьох країнах сертифікація є обов'язковою для роботи з медичними текстами. У світі медичний переклад регулюється міжнародними стандартами, такими як ISO 17100, які визначають вимоги до якості перекладу, контролю якості, кваліфікації перекладачів. У Європі для медичного перекладу широко використовуються термінологічні бази MedDRA, EDQM, які забезпечують консистентність термінів у різних мовах, а для реєстрації ліків потрібно надавати переклади, які відповідають вимогам регуляторних органів, таких як Європейське агентство з лікарських засобів (EMA).

Медичні тексти можуть призначатися для різних цільових аудиторій: лікарі, пацієнти, науковці, регуляторні органи. Для кожної аудиторії потрібен свій підхід до перекладу. Для лікарів важлива точність і спеціалізованість термінів, для пацієнтів – зрозумілість і доступність, для науковців – наукова строгість, для регуляторних органів – відповідність стандартам. Медичний перекладач працює з конфіденційною інформацією про здоров'я пацієнтів, тому важливо дотримуватися принципів конфіденційності, захищати персональні дані, не розголошувати інформацію третім особам. Етика професійної відповідальності є основним принципом роботи перекладача. Медичний переклад – це не просто перенесення інформації з однієї мови в іншу, це відповідальна діяльність, де кожне слово може вплинути на життя і здоров'я людей, тому він потребує максимальної професійності, обережності та постійного самовдосконалення. Якісний переклад німецькомовних медичних текстів вимагає не лише лінгвістичної майстерності, але й міждисциплінарної співпраці. Взаємодія перекладача з фахівцями-медиками, наявність доступу до спеціалізованих словників, медичних протоколів, баз міжнародної класифікації, а також використання сучасних перекладацьких технологій, зокрема CAT-інструментів із вбудованими глосаріями дозволяє забезпечити термінологічну узгодженість, стилістичну точність і, найголовніше, функціональну коректність тексту. Перекладач повинен знайти баланс між точністю змісту та природністю мови, адаптуючи текст до норм україн-

ської медичної термінології, не втрачаючи при цьому суті, а саме точність змісту. Значна кількість медичних термінів німецького походження (*Röntgen* – рентген, *Überempfindlichkeit* – гіперчутливість, *Gedankenlautwerden* – озвучення думок) набули статусу інтернаціональних понять [1; 2]. Однією з особливостей німецької мови є її здатність до творення складних слів-комполітів, які дозволяють стисло, але надзвичайно точно виражати складні поняття (*Blutdruck* – кров'яний тиск, *Blutdruckmessung* – вимірювання кров'яного тиску, *Knochenbruchbehandlung* – лікування перелому кістки). У медичних перекладах будь-яке семантичне відхилення може призвести до хибної інтерпретації діагнозу, призначення або дозування. Тому перекладач має передавати медичну інформацію з максимальною точністю, навіть якщо формулювання у мові перекладу виглядає дещо штучно (*arterielle Hypertonie* – артеріальна гіпертензія, а не високий тиск, хоча останній варіант є розмовним).

Разом із точністю потрібно враховувати й природність мови, уникати калькування чи дослівного перекладу, які створюють важкі або нечитабельні речення. Українська медична мова має власні стилістичні норми: схильність до безособових конструкцій (*рекомендується, слід уникати*), чітке структурування інструкцій, уникання надмірно складних граматичних форм, наприклад, замість „*Der Blutdruck des Patienten soll regelmäßig überwacht werden*“ перекладаємо як *Необхідно регулярно контролювати артеріальний тиск пацієнта*, а не *Артеріальний тиск пацієнта повинен регулярно контролюватися*. Термінологічна узгодженість досягається за рахунок використання уніфікованої української медичної термінології (за класифікаторами МОЗ, Держстандартів, MedDRA тощо), що забезпечує розуміння між лікарями, фармацевтами, пацієнтами. Перекладач повинен звіряти терміни з офіційними джерелами, а не винаходити власні відповідники (*печінковий* – гепатичний, якщо це відповідає загальноприйнятій термінології).

У медицині кожне слово може мати юридичне або клінічне значення (*Bei Anzeichen einer Überdosierung ist sofort ein Arzt aufzusuchen* – У разі появи ознак передозування необхідно негайно звернутися до лікаря, а не *Якщо ви передозували – йдіть до лікаря*). Збереження суті перекладу є важливим кроком при перекладі. Перекладач не має спрощувати або опускати інформацію, навіть якщо вона здається повторюваною:

Окрему складність становить контекстуальна варіативність багатьох термінів. Один і той самий

німецький термін може мати кілька можливих перекладів українською залежно від жанру тексту, цільової аудиторії або рівня фаховості, наприклад, *Injektion* може перекладатися як *ін'єкція* у наукових текстах, як *укол* – в інструкціях для пацієнтів, або як *введення препарату* – у клінічних протоколах. Такий вибір вимагає від перекладача гнучкого мислення й глибокого розуміння як мовного контексту, так і специфіки медичної практики.

Німецька медична термінологія вирізняється високим ступенем деталізації та спеціалізованості. Це особливо важливо в описах патологічних станів, симптомів, методів лікування або схем дозування препаратів. Переклад таких термінів не допускає приблизності, адже від точності тексту залежить безпека пацієнта, правильна постановка діагнозу чи виконання медичних інструкцій. Наприклад, термін *Gedankenlautwerden* позначає психічний феномен, характерний для шизофренії, коли людина чує свої думки вголос, наче вони вимовляються кимось іншим. В українській мові для цього немає точного однослівного відповідника, і перекладач змушений вдаватися до описових конструкцій або вживання міжнародних термінів, якщо такі наявні. Подібна ситуація виникає і з такими поняттями, як *Strukturwandel* – структурні зміни або *Überempfindlichkeit* – надчутливість, які можуть мати різні відтінки значення залежно від контексту.

Ще одним викликом є відсутність стабільної української термінологічної бази для деяких галузей, зокрема у вузькоспеціалізованій фармакології або новітніх напрямках терапії. У таких випадках перекладачі вдаються до транслітерації, використання латинських або грецьких міжнародних термінів, або створення нових слів на основі мовних норм. Це потребує високої відповідальності, оскільки будь-яке неузгоджене новотворення може призвести до непорозуміння у клінічному середовищі. Наприклад, у німецькій мові термін (*Arzneimittelüberwachung* – нагляд за лікарськими засобами) може викликати труднощі при перекладі на українську, оскільки прямого відповідника немає. Перекладачі можуть використати варіанти: *фармаконагляд, моніторинг лікарських засобів*, або ж калькувати термін як *нагляд за лікарськими препаратами*. Водночас у наукових текстах іноді залишають термін у транслітерованому вигляді – *Арцнайміттельюбервахунг*, що є недоцільним і може спричинити плутанину в клінічній або регуляторній практиці.

Важливою особливістю перекладу є необхідність враховувати контекст використання

термінів. Наприклад, один і той самий термін у німецькій мові може мати різні значення залежно від галузі медицини або клінічної ситуації. Тому перекладач повинен добре знати предметну галузь і вміти правильно інтерпретувати терміни в контексті. Якість перекладу медичних текстів має вирішальне значення для безпеки пацієнтів та ефективності лікування. Помилки в перекладі можуть призвести до неправильної діагностики, неправильного призначення ліків, небезпечних побічних ефектів тощо. Тому контроль якості перекладу (QA) є обов'язковою частиною процесу [9]. Наприклад, при перекладі інструкції до лікарського засобу Раміприл застосовано транслітерацію та уточнення, а саме абревіатура *ACE* перекладена як *АПФ* (ангіотензинперетворювальний фермент), що є нормативним терміном в українській медичній лексиці (*Ramipril senkt den Blutdruck durch Hemmung des Angiotensin-konvertierenden Enzyms (ACE)* – Раміприл знижує артеріальний тиск шляхом пригнічення ангіотензинперетворювального ферменту (АПФ)).

При перекладі виписки з історії хвороби було задіяно ряд лексико-семантичних та граматичних трансформацій та застосовано транспозицію (зміна порядку слів) та лексичну адаптацію. Термін *essentielle Hypertonie* перекладено як *есенціальна гіпертензія*, що відповідає прийнятій українській номенклатурі (*Der Patient wurde mit der Diagnose essentielle Hypertonie aufgenommen* – Пацієнта було госпіталізовано з діагнозом есенціальна гіпертензія). Трансформація:

Сучасні стандарти, такі як ISO 17100, визначають вимоги до якості перекладу та процесу контролю якості. Відповідно до цих стандартів, медичний переклад повинен виконуватися кваліфікованими перекладачами та після завершення перекладу текст повинен бути перевірений іншим фахівцем, який порівнює оригінал і переклад, виявляє помилки, невідповідності, неточності. Особливу увагу приділяють перевірці дозувань ліків, інструкцій щодо застосування, списків побічних ефектів тощо, наприклад, при перекладі інструкції до лікарського засобу, що містить активну речовину Метотрексат, надзвичайно важливо точно передати режим дозування, оскільки помилка навіть у частоті прийому (щоденно замість щотижнево) може мати фатальні наслідки для пацієнта (*Methotrexat wird einmal wöchentlich eingenommen*. – Метотрексат приймається один раз на тиждень. Критичним вважаємо переклад *Метотрексат приймається щодня*). Подібна неточність у перекладі може призвести до передозування, важких токсичних реакцій або навіть

смерті пацієнта. Саме тому згідно з ISO 17100 обов'язковим є етап рецензування або ревізії: текст повинен перевірятися не лише на мовну правильність, а й на фактичну відповідність медичному змісту.

Серед найпоширеніших помилок при перекладі медичних текстів виділяємо: плутанина між схожими термінами (*Hypertonie* – *гіпертонія* (високий артеріальний тиск), *Hypotonie* – *гіпотензія* (низький артеріальний тиск), *renal* / *renal* – *ренальний* (що стосується нирок), *hepatisch* – *гепатичний* (що стосується печінки), *intravaskulär* – *інтраваскулярний* (всередині судини), *intramuskulär* – *інтрамускулярний* (внутрішньом'язовий); невірне використання заперечення що спотворює значення (*Nicht anwenden bei Kindern unter 12 Jahren*. – *Не застосовувати дітям до 12 років*); пропуск елементів у списках що порушує повноту інструкцій (*Zu den häufigsten Nebenwirkungen gehören: Übelkeit, Erbrechen, Kopfschmerzen, Schwindel und Müdigkeit* помилковим вважаємо *До найпоширеніших побічних ефектів належать нудота, головний біль і запаморочення через пропущення Erbrechen – блювання та Müdigkeit – втоми*); помилки в числових даних (*Dosierung: 0,5 mg einmal täglich* помилковим є переклад *Дозування: 5 мг один раз на день* через кому *0,5 → 5*).

Медичний переклад продовжує розвиватися разом із сучасною медициною та новими технологіями. Зростає попит на переклад медичних текстів, з'являються нові терміни, нові галузі медицини, нові лікарські препарати. Це вимагає від перекладачів постійного вдосконалення знань, вивчення нової термінології, використання сучасних інструментів перекладу. Однією з тенденцій останніх років є інтеграція штучного інтелекту та машинного перекладу у процес медичного перекладу. Однак, навіть за умови вдосконалення технологій, роль людини-перекладача залишається вирішальною, особливо у сфері медицини, де точність і відповідальність мають ключове значення.

Висновки. Переклад німецькомовних медичних текстів українською мовою є складним процесом, який вимагає глибоких знань у галузі медицини, розуміння специфіки німецької термінології, вміння працювати зі стандартизованими термінологічними базами, дотримуватись етичних принципів, використовувати сучасні інструменти перекладу. Під медичним текстом розуміють фахове повідомлення, що містить інформацію, пов'язану з діагностикою, лікуванням, профілактикою, дослідженнями чи регулюванням у сфері охорони здоров'я. До медич-

них текстів належать: інструкції до лікарських засобів, виписки з історій хвороб, протоколи лікування, клінічні дослідження, результати лабораторних аналізів, епікризи, наукові статті, сертифікати та інша документація. Специфіка перекладу німецькомовних текстів полягає у високій щільності термінів, складних граматичних конструкціях, широкому використанні складних іменників, скорочень і латинських виразів, а також у необхідності чітко розрізняти значення близьких термінів у різних клінічних контекстах. Труднощі при перекладі німецько-

мовних текстів виявляються у плутанині між подібними за звучанням, але різними за значенням термінами, неоднозначному вживанні запечень, помилках у числових даних, а також у відсутності усталеної української термінології в новітніх медичних напрямках. Уникнення цих помилок потребує не лише мовної компетентності, а й спеціалізованої підготовки перекладача, а також участі фахівців-медиків у процесі контролю якості перекладу.

Перспективним вбачаємо вивчення специфіки перекладу медичних німецькомовних статей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Войцехович М. Я. Латинська та німецька медична термінологія: історія та сучасність. *Вісник проблем біології і медицини*, 2(1). 2011. 15–19.
2. Войцехович М. Я. Медична термінологія: історія, структура, переклад. Львів: ЛНМУ імені Данила Галицького. 2016.
3. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. Київ: Вища школа, 2005.
4. Іщенко О. В. Особливості перекладу медичної термінології з німецької мови. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер. Філологія, 35. 2018. 120–123.
5. Кияк Т. Р., Шевченко І. Є. Переклад фахових текстів: Теорія і практика. Київ: Видавничий центр КНЛУ. 2012.
6. European Directorate for the Quality of Medicines & HealthCare (EDQM). <https://www.edqm.eu/>
7. International Organization for Standardization. ISO 17100:2015 Translation services – Requirements for translation services.
8. Kussmaul P. Training the Translator. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 1995.
9. Matheson C., Kollmer B. Quality assurance in medical translation. Translation, Aplomb. <https://ppl-ai-file-upload.s3.amazonaws.com/web/direct-files/attachments/57977139/c027585a-be45-445e-861f-76fdd4f5420f/paste.txt>
10. MedDRA – Medical Dictionary for Regulatory Activities. <https://www.meddra.org/>
11. Trosborg A. Medical Communication and Translation: A Translator's Perspective. In: *Translating Medical Texts*. Amsterdam: John Benjamins, 2010. 9–24.

ПОНЯТТЯ *KRIEG*: КОГНІТИВНИЙ ТА КОМУНІКАТИВНИЙ ДОСВІД

THE CONCEPT OF WAR: A COGNITIVE AND COMMUNICATIVE EXPERIENCE

Зубач О.А.,

orcid.org/0000-0003-1884-6875

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри німецької філології

Волинського національного університету імені Лесі Українки

Стаття присвячена вивченню специфіки сприйняття поняття *Krieg* у німецькомовному лінгвокультурному дискурсі та аналізу лексико-семантичних та структурних конструкцій на позначення війни у німецькомовному дискурсі. Процеси пізнання воєнного світу відображені у поняттєвій оболонці досліджуваного поняття, яке формує цілісні сукупні знання про вербальні, невербальні або ментальні одиниці пам'яті про війну, воєнні образи або воєнні явища та воєнну ситуацію тощо. В німецькомовному дискурсі поняття *Krieg* імплікує національно-культурну специфіку сприйняття війни та її маркерів. Поняття *Krieg* є своєрідним конденсованим конструктом, що позначає результати процесів пізнання про війну, військову терміносистему та характеризується системністю номінативного, денотативного, сигніфікативного значень та конотативного забарвлення. Поняття *Krieg* формується крізь парадигму взаємодії етимологічного та лексичного значень слів на позначення війни, де прогнозується комплексна інтерпретація воєнного досвіду. Інформаційний зміст досліджуваного поняття розкриває соціальну, політичну та історичну категорії. Поняття *Krieg* виконує функцію кванта знань з метою свідомого відображення реальної картини світу, яка асоціюється з війною. Поняття *Krieg* прогнозує інформацію як про війну або воєнну дійсність, так й про її види. У плані змісту поняття актуалізуються стереотипні елементи, асоційовані фігури, національно-культурні реалії тощо. План вираження експлікується крізь парадигматичні та синтагматичні способи фіксації старого-нового досвіду, зокрема й створення синонімічних рядів. Поняття *Krieg* є маркером воєнного та військового дискурсів, де прагматизується перенесення фонових знань реципієнтів у фрагменти воєнної реальності. Емоційно-експресивна ознака поняття *Krieg* впливає на конструювання образів конфліктної реальності, свідомого відображення дійсності та формування тезаурусної бази для когнітивної, мовної та мовленнєвої систем, що впливає на формування лінгвістичної компетенції. Специфіка поняття *Krieg* висвітлюється крізь процеси номінування предметів або об'єктів, репрезентації фонових або прототипних знань про війну та принципи її усвідомлення в німецькомовному дискурсі.

Ключові слова: план змісту, план вираження, поняттєві категорії, національно-культурні реалії, фонові знання.

The article is devoted to the study of the specificity of the perception of the concept *Krieg* in the German linguistic and cultural discourse and the analysis of lexical-semantic and structural constructions denoting war in the German language discourse. The processes of cognition of the wartime world are reflected in the conceptual framework of the studied concept, which forms a holistic cumulative knowledge of verbal, non-verbal or mental units of memory about war, war images or phenomena and the war situation. In the German-language discourse, the concept of *Krieg* implicates the national and cultural specificity of the perception of war and its markers. The concept *Krieg* is a kind of condensed construct that denotes the results of the processes of cognition about war and military terminology and is characterized by the systematic nature of nominative, denotative, significative and connotative meanings. The concept *Krieg* is formed through the paradigm of the interaction of the etymological and lexical meanings of the word *war*, which reflects a comprehensive interpretation of the war experience. The information content of the concept under study reveals social, political and historical categories. The concept *Krieg* functions as a quantum of knowledge in order to consciously reflect the real picture of the world associated with war. The concept *Krieg* predicts information about both war or war reality and its types. In terms of the content of the concept, stereotypical elements, associated figures, national and cultural realities, etc. are actualized. The plan of expression is explicated through paradigmatic and syntagmatic ways of fixing the old-new experience, including the creation of synonymous stages. The concept *Krieg* is a marker of war and military discourses that pragmatizes the transfer of recipients' background knowledge into fragments of military reality. The emotional and expressive feature of the concept *Krieg* influences the construction of images of conflict reality, conscious reflection of reality and the formation of a thesaurus base for cognitive, linguistic and speech systems, which affects the formation of linguistic competence. The specificity of the concept *Krieg* is highlighted through the processes of nominating subjects or objects, representation of background or prototypical knowledge about war and the principles of its awareness in German-language discourse.

Key words: content plan, expression plan, conceptual categories, national and cultural realities, background knowledge.

Постановка проблеми. Сучасний світ містить концептуальні знання про дійсність, які визначають розуміння та інтерпретацію реалій сьогодення. Пізнання дійсності є результатом діяльності когнітивної свідомості носіїв мови та свідомого рефлексивного відображення дійсності та навколишнього світу. Процеси пізнання

картини світу, яку визначають «мозаїкоподібною польовою структурою взаємопов'язаних мовних одиниць, яка відбиває порівняно об'єктивний стан речей довкілля і внутрішнього стану людини, тобто загалом картину (модель) світу як таку» [4, с. 15], передбачають оперування загальною та специфічною інформацією про цільовий

світ та систематизацію знань про культурний дискурс. Складність процесу пізнання не вичерпуються лише знаннями про структурну організацію світу, а й охоплюють безліч мисленнєвих конструкцій, які є цінними для представників цільової лінгвокультури.

Процеси пізнання воєнного світу формують сукупність знань про вербальні та невербальні одиниці пам'яті, що є результатом своєрідного відображення свідомого та позасвідомого та відзначається національно-культурною специфікою. Поняття *Krieg* є своєрідним конденсованим поняттям, що позначає результат процесу пізнання про війну, військову терміносистему, що характеризується системністю номінативного, денотативного, сигніфікативного значень та конотативного забарвлення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Науковці досліджують війну з урахуванням різних предметів та об'єктів досліджень. У науковій парадигмі знань війна досліджується з урахуванням лінгвістичного аналізу задля виявлення загальних та системних закономірностей у мовній системі [8, с. 50; 5, с. 101–106], крізь когнітивні моделі її репрезентації та концептуальні метафори [9, с. 14–23; 3, с. 110–114]. У межах дискурсивних досліджень поняття війни вивчається як контрастивний інструмент медіавпливу на реципієнта [10; 15, с. 15–48]. Еколінгвістичні аспекти вивчення специфіки осмислення людиною поняття війни як конструкт розвитку еколінгвістичної свідомості простежуються й у сфері медіаекології [13; 7, с. 144–149]. У площині лінгво-філософського підходу до вивчення мовних явищ поняття війни, її сутність, зміст та природа досліджується крізь взаємозв'язок мови, війни, етики та політики [12].

В. Міщенко і В. Дубик досліджували поняття війни в метафоричному плані та зазначили, що лексичні елементи зі сфери війни репрезентовано в політичному дискурсі як засіб політичного впливу, що актуалізовано в певних фреймах («війна – зброя», «війна – мобілізація», «війна – атака», «війна – вибух», «війна – воїни», «війна – конкурент», «війна – захисні дії», «війна – демонстрація сили», «війна – воєнні операції», «війна – бій», «війна – поразка», «війна – перемога» [6, с. 194]. У площині психолінгвістики вивчалися асоціативні поля концепту ВІЙНА шляхом проведення вільного асоціативного експерименту з метою встановлення слів-реакцій на стимул «війна» за структурними, семантичними і конотаційними характеристиками [1; 2; 11, с. 72–76].

Постановка завдання. У нашій розвідці ми розглядаємо поняття *Krieg* як детермінант для позначення вербалізованого змісту поняття, що фіксується у мові крізь лексико-семантичні або структурно-граматичні структури. Мета нашої статті полягає у вивченні поняття *Krieg* у площині воєнного дискурсу. Завдань нашої розвідки передбачає вивчення поняття *Krieg* та аналіз лексико-семантичних конструкцій на позначення війни у німецькомовному військовому дискурсі. Матеріалом розвідки слугували лексикографічні та медійні німецькомовні інтернет-видання [14; 17; 18].

Виклад основного матеріалу. Поняття *Krieg* є маркером колективних знань про війну в діяхронному та синхронному вимірах, що реалізуються в мові та мовленні безпосередньо під час взаємодії етимологічного (*bewaffnete Auseinandersetzung*, ahd. *krieg* 'Beharrlichkeit, Hartnäckigkeit, Rechthaberei' (10. Jh.), mhd. *Krieg*, *krieg* 'Anstrengung, Bemühen, Streben nach oder gegen etw., Widerstreben, Widerstand, Zwietracht', auch 'Streit mit Waffen, Kampf, bewaffnete Auseinandersetzung', mnd. *Krich*, mnl. *crijch* 'Halsstarrigkeit, Zwietracht, Streit, Kampf', nl. *krijg* 'Krieg' sowie ahd. *Widarkriegelîn* 'halsstarrig' etc.) та лексичного значень (*organisierte militärische Auseinandersetzung meist großen Ausmaßes und längerer Dauer zwischen Staaten, Militärbündnissen, ethnischen, sozialen oder anderen Interessengruppen; mit großem Aufwand geführte staatliche oder gesellschaftliche Agitation bzw. Aktion gegen etw. oder jmdn.; heftige, meist langwierige Auseinandersetzung* [16]).

Досліджуване поняття функціонує не лише як квант знань, але й як конструкт задля відображення принципів реального сьогодення (*Missachtung aller geltenden Grenzen, Eroberung, lediglich vollständige Eliminierung*). Інформаційний зміст поняття інтерпретує особливості сприйняття війни у свідомості реципієнтів німецькомовного дискурсу та розкривається у таких категоріях:

- соціальна (*die Freigabe des Verkaufs von Ackerland*),
- політична (*langanhaltende kriegerische Auseinandersetzungen, Stellungskriege*),
- історична (*gewaltsam eine imperialistische Weltordnung sowjetischer Prägung zu erzwingen*).

Тісний зв'язок між процесами свідомого відображення дійсності та інформаційної бази мовної та мовленнєвої систем поняття *Krieg* розкриває відображення реальної картини світу як у комунікативній, так і когнітивній свідомості людини, що впливає на формування лінгвістичної ком-

петенції. Поняття *Krieg* отримує постійно нові мовні форми внаслідок складування та накопичення інформації про війну, актуалізуючи у процесі мисленнєвої діяльності різні її ознаки та специфіку трактування уявлень про неї (*ein Konflikt zwischen russischem Herrschaftsanspruch einerseits und ukrainischer Selbstständigkeit, die Möglichkeit einer gleichberechtigten Ko-Existenz von Palästinenser:innen und Israel:innen in einem Staat oder in zwei Staaten*).

В понятті *Krieg* номінує план змісту (*kriegerisches Vorgehen, kriegerische Handlung, kriegerische Auseinandersetzungen*) та активує план вираження (*bei der Annexion, unter Missachtung aller geltenden Grenzen, einen Kampf gegen das freiheitliche Wertesystem*) крізь парадигматичні та синтагматичні механізми вираження національно-культурної інформації про реальні події.

Поняття *Krieg* передбачає не лише наявність інформації про війну або воєнні дії, воєнні операції (*der Angriff, der Einmarsch, militärische Strategie/ Militärstrategie, kriegerisches Vorgehen, kriegerische Handlung, kriegerische Auseinandersetzungen, die Verletzbarkeit staatlicher Grenzen*) та її види (*der Krieg: Ermüdungskrieg, Angriffskrieg, Blitzkrieg, Getreidekrieg/Kornkrieg, Weltkrieg, Atomkrieg, Cyberkrieg*), а й розкриває особливості мовних категорій, функціональна особливість яких полягає в організації воєнної дійсності (*Drohung eines Einsatzes der Waffen, Gefahr der Selbstvernichtung der Welt durch nukleare Waffen*), створенні стереотипних / асоційованих фігур (*der Konflikt, die Fluchtbewegung, gewaltsame Weltordnung, Missachtung*), виокремленні світових (*der Erste Weltkrieg, der Zweite Weltkrieg, das G7-Treffen*) та національно-культурних реалій (*Deutsches Reich*), фіксації старого-нового досвіду (*die Eroberung, bakteriologischen / chemischen Krieg führen, Gefahr der Selbstvernichtung der Welt durch nukleare Waffen*) тощо.

Формування поняття *Krieg* передбачає виявлення та систематизацію мовних елементів, які номінують предмети (*der Generalplan, der Bahntransport*) або моделі репрезентації знань про війну (*der Aggressor, die vollständige Auslöschung, die Mittelmacht, die Annexion*) та її чуттєво-мисленнєве освоєння (*die Falschinformationen, die Gerüchte, fragwürdige Informationen zum Konflikt, mögliche Desinformationen, Fake-News*), що викарбовує мовно-культурний субстрат у синергетичній системі етносвідомості.

Примітним, на нашу думку, є виявлення синонімічних рядів, які свідчать про транзакції досвіду реципієнтів мови цільової лінгвокуль-

тури, що формує антропну природу колективної свідомості (*Abnutzungskrieg, Materialschlacht, Vernichtungskrieg usw.*).

Специфіка поняття *Krieg* зумовлена особливостями її основного завдання – забезпечити фахову комунікацію в площині воєнного дискурсу, де структурно-семантичні елементи формального забезпечення поняття *Krieg* є ключовими для фонових знань (*die Verletzbarkeit staatlicher Grenzen, die Einmischung in innere Angelegenheiten anderer Staaten, die Verachtung der allgemeinen Menschenrechte*) та розкривають закономірності взаємозв'язку і співвідношень між об'єктами в фрагментах реальної дійсності (*Drohung eines Einsatzes dieser Waffen, das Vorhandensein von lössreichen Böden (sog. Schwarzerde)*).

Концептуалізація поняття *Krieg* базується на образному переосмисленні та порівнянні з боротьбою (*terroristische Angriffe, eine genozidale Absicht*), конфліктом (*die Grausamkeit der Verbrechen an Zivilist:innen, verstörende Konfliktrealität und Gewalteskalation*), протистоянням (*die Entweder-Oder-Logik, „Achse des Widerstandes“, die normative Frage nach der Legitimität und Illegitimität von Gewaltanwendung*). Специфіка його сприйняття вимагає високої концентрації уваги на воєнні факти чи події та змушує зануритися в інформаційні потоки про воєнні події, що дозволяє моделювати або коригувати ціннісні орієнтири стандартів життя та відображено в мовної картини світу цільової лінгвокультури (*die europäische Ordnung verletzen, eine grundlegende Neuordnung internationaler Beziehungen*).

Експресивна ознака поняття *Krieg* експлікується у здатності впливати на реципієнта та викликати в його свідомості образи з різними проявами психологічного напруження задля конструювання мовної конфліктної реальності, зокрема естетичним (*weit über dem Eigenbedarf erzielt*), експресивним (*durch die Erschöpfung erzwingen*) та емоційним (*keinerlei Eroberung*).

Специфіка поняття *Krieg* відображає ставлення до війни та полягає в намаганні дійти до розуміння природи воєнного дискурсу, досягнути його укоріненість у системах мови та мовлення. Функціональні особливості досліджуваного поняття сприймаються як щось природне та пов'язане із складними ментальними схемами та мовними конвенціями.

Висновки. Поняття розкриває семантичні та структурні особливості вираження національної свідомості у німецькомовному дискурсі та динамічною основою задля конкретизації знання про війну та воєнні дії тощо через мовні засоби.

Досліджуване поняття поєднує загальні значення для позначення війни та складається з конкретно-образних характеристик для позначення війни. Примітним є, на наш погляд, сукупність категорійних ознак досліджуваного поняття, якими оперує людина в процесах мислення задля відбиття досвіду, що несе комплексну інформацію про інтерпретацію явища чи предмета пов'язаного з війною. Війну досліджують, з одного боку, як слово, яке

класифікується за семантичними, структурними та конотаційними ознаками. З іншого, розглядають як поняття, зміст якого розкривається крізь лінгвокультурологічні або лінгвофілософські елементи, де закарбовано багатовікові спостереження в межах цільової лінгвокультури.

Перспективним вбачаємо дослідження концептуальних ознак поняття *Krieg* в німецькомовному публічному дискурсі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Близнюк К. Р., Скідченко Р. О. Асоціативне поле концепту війна у свідомості української молоді. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. 23. С. 18–23.
2. Васянович Є. Психолінгвістичний аналіз асоціативного поля війна як фрагменту мовної картини світу українських студентів-гуманітаріїв. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Том 31 (70), No 1, Ч. 1. 2020. С. 13–17.
3. Вільчинська Т. Концепт «ВІЙНА»: особливості мовної об'єктивації у газетному тексті. *Лінгвістичні студії*. 2017. 34. С. 110–114.
4. Жайворонко В. В. Українська етнолінгвістика: нариси : навч. посіб. Київ: Довіра, 2007. 262 с.
5. Мацюк Г. Взаємодія понять мова – війна як об'єкт лінгвістичного аналізу: результати і нові підходи. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип 35. Том 7. С. 101–106.
6. Міщенко В. Г., Дубик В. І. Метафора концепту ВІЙНА в сучасному франкомовному політичному дискурсі. *Вісник Львівського університету*. 2013. Вип. 21. С. 190–196.
7. Пянковська І. В. Лексичні особливості німецьких медіа-текстів на тему “Krieg in der Ukraine” в контексті медіаекології. *Нова філологія*. 2022. 86. С. 144–149.
8. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
9. Яворська Г. М. Концепт «ВІЙНА»: семантика і прагматика. *Стратегічні пріоритети*. 2016. No 1 (38). С. 14–23.
10. Alayhya A. F. Critical Discourse Analysis of Newspaper Articles Declaring the Outbreak of War in Ukraine: The Washington Post vs. The Moscow Times. *International Journal of Society, Culture & Language*. 2023.
11. Dumanska V. Psycholinguistic Markers of Hybrid Warfare. *Psycholinguistics in a Modern World*. 2020. 15. pp. 72–76.
12. Liebsch B. Das ‚Wort‘ und der Krieg. Zum Sinn der Sprache zwischen Ethik und Politik. *Zeitschrift für Praktische Philosophie*. 2019. Band 6, Heft 1. S. 161–188.
13. Materynska, O. Translating anthropomorphic metaphors of war: an ecolinguistic approach. Proceedings of the International Research-to-Practice Conference for Translators, Young Scholars and Students TITA 2020, SHS Web of Conferences. 2021. Volume 105.
14. Pfeifer H., Weipert-Fenner I. Israel – Gaza: Ein deutscher Kriegsdiskurs <https://www.boell.de/de/2023/12/18/israel-gaza-ein-deutscher-kriegsdiskurs>
15. Weiss, D. Der Ukraine-Konflikt im Spiegel einer kontrastiv-quantitativen Diskursanalyse: methodologische Grundlagen. *Language and power in Discourses of conflict : Specimina philologiae Slavicae*. Berlin-Bern-Bruxelles: Peter Lang, 2020. S. 15–48.

ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА:

16. DWDS <https://www.dwds.de/>
17. Ukraine-Krieg. Fakten und Hintergründe <https://www.politische-bildung-brandenburg.de/themen/wir-hatten-ein-normales-leben-ukraine-2006-2023/ukraine-krieg-fakten-und-hintergruende>
18. Kleines Lexikon Krieg und Sprache: Russland–Ukraine <https://gfds.de/kleines-lexikon-krieg-und-sprache/#Blitzkrieg>

МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ КЛЮЧОВОГО СЛОВНИКА ACADEMIC ENGLISH У КОНТЕКСТІ ТЕХНІЧНОГО ДИСКУРСУ

METHODOLOGY OF STUDYING KEY VOCABULARY IN ACADEMIC ENGLISH WITHIN THE CONTEXT OF TECHNICAL DISCOURSE

Каленченко О.О.,

orcid.org/0009-0000-7961-1020

кандидат філологічних наук,

*асистент кафедри іноземних мов математичних факультетів
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

У пропонованій статті аналізується методика роботи з лексичною складовою академічного дискурсу у контексті технічної сфери, зокрема галузі цифрових технологій. Методику формування надійного лексичного інструментарію мовця взято за основу вирішення проблем покращення мовної компетенції за напрямом Academic English, а також подолання психологічного бар'єру опанування іноземної мови. У дослідженні засобами структурного аналізу та описового методу проводиться категоризація смислових та функціональних компонентів лексичного інструментарію академічного дискурсу, надається вичерпний практичний ілюстративний матеріал.

Можливості іменника з його необхідним для технічної сфери потенціалом номінації та інтерпретації проаналізовано у зв'язку з функціональними можливостями заміщення дієслівних та прикметникових компонентів тексту, виокремлено властивості іменника щодо акцентування, фокусування та формалізації академічного письма та мовлення. У контексті інтерпретації технічних можливостей, що включають означення рис, характеристик і якостей пристроїв і технологій цифрового світу, продемонстровано можливості прикметника як супровідного компонента іменника у словосполученнях, а також як самостійного компонента повідомлення. Акцентовано на можливостях висловлення оцінок, суджень, висновків при позиціонуванні прикметника у абсолютному кінці речення. У дослідженні приділено увагу значенню прислівника як важливого компонента лексичного інструментарію академічного дискурсу. Означення прислівником манери виконуваної дії та ступеня її впливу на предмет повідомлення, а також можливості акцентування на додаткових аспектах продемонстровано на матеріалі повідомлень зі сфери цифрових технологій.

Проаналізовані у статті компоненти лексичного інструментарію Academic English можуть суттєво сприяти формуванню профільного технічного вокабуляру мовця та подолання психологічного бар'єру, пов'язаного із вивченням та застосуванням іноземної мови. Аналіз смислового та функціонального потенціалу іменникових, прикметникових та прислівникових компонентів спрямований на покращення лінгвокомпетенції у царині академічного письма та мовлення.

Ключові слова: лексика, дискурс, Academic English, формалізований стиль, фокусування, іменник, прикметник, прислівник.

This article presents a methodology for working with the key vocabulary of Academic English. The research is situated within the context of technical discourse, specifically the area of digital technologies. Focusing on the widely discussed issue of psychological barriers to speaking a foreign language, this article proposes methods for developing a vocabulary platform to support the study of Academic English. Structural analysis and descriptive methods are used to categorize the main semantic and functional components of academic vocabulary. The article provides extensive practical materials to illustrate the results.

This study explores nomination, interpretation, and the mechanism of substitution, all of which are closely related to the key properties of nouns. Nouns can replace verbal and adjectival constructions, which adds formality and precision to academic texts. The use of nouns enhances the ability to focus on the main subject of a sentence. In noun-adjective combinations, adjectives can precisely describe the features and characteristics of digital technologies and devices. Adjectives play an indispensable role in achieving this purpose. An adjective is analyzed as an independent component that conveys opinions, judgments, and consequences, often appearing at the end of the sentence. The use of an adverb is also a focus of this research, as they are considered one of the most fundamental components of academic discourse. The ability of adverbs to define the manner of an action and indicate its extent and intensity is analyzed within the specific context of digital technologies. Detailed material from the technical context is used to illustrate the functions of adverbs in academic texts.

The main elements of academic vocabulary analyzed in the article can be helpful for learners studying Academic English. The methodological principles for working with lexical components presented in this research will help learners build a reliable vocabulary platform and overcome the psychological barrier to using Academic English in writing and speaking.

Key words: vocabulary, discourse, Academic English, formal style, focusing, noun, adjective, adverb.

Постановка проблеми. Використання ключового вокабуляру Academic English у різних сферах наукової та технічної діяльності передбачає знання як загальних принципів смислового та функціонального потенціалу академіч-

ної лексики, так і опанування особливостей її використання у тій чи іншій галузі. Оскільки напрям офіційної комунікації технічної сфери має свої характерні риси, існує потреба уточнення, та аналізу принципів академічного

письма та мовлення відносно даної сфери його застосування.

Регламентоване використання академічного стилю письма і мовлення за його основоположними рисами актуальне для більшості сфер освітньої, наукової та громадської діяльності. До основних принципів академічного стилю належать чіткість, об'єктивність, логічність, лаконізм, аргументованість, загальноприйнята стандартизованість та ін. Цих принципів неухильно дотримуються автори при написанні академічних текстів. Однак впливи царини дослідження можуть доповнювати та урізноманітнювати палітру засобів, що застосовуються у профільному академічному дискурсі.

Викладачі-практики та автори методик вивчення Academic English також виділяють ряд викликів, що постають перед мовцем, який хоче опанувати техніку академічного письма та мовлення. Аналізуючи найпоширеніші проблем, які стають на заваді успішного засвоєння Academic English, спеціалісти наголошують не стільки на вивченні граматики та спеціалізованих підходів застосування граматичних конструкцій, скільки на проблемі опанування лексики і ключового словникового запасу, необхідних для вирішення широкого спектру комунікативних проблем академічного дискурсу. Беручи до уваги той факт, що вивчення Academic English передбачає певний рівень базової мовної підготовки, проблема застосування граматичних конструкцій дещо поступається своєю актуальністю труднощам формування і правильного використання ключового вокабуляру мовця. Тому проблема ефективного опанування лексичного інструментарію для академічного дискурсу набуває першорядного значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні існує ряд ефективних методичних і практичних джерел вивчення Academic English, зокрема книги McCarthy M. "Academic Vocabulary in Use", Hewings M., Thaine C., McCarthy M. "Cambridge Academic English", Arner T., Day J. "Cambridge English for Scientists" та інші джерела, які надають широкі можливості для розуміння найважливіших принципів академічного письма та мовлення. Вивчення і вдосконалення академічного напрямку іноземної мови неможливе без подолання викликів та вирішення ряду практичних проблем, які виникають у середовищі навчального академічного дискурсу. Досвід викладачів та дослідників Academic English показує, що зусилля не в останню чергу мають бути скеровані на подолання інерційної звички студен-

тів застосовувати «той самий підхід до написання тексту, який властивий рідній мові», автоматично екстраполюючи його на площину створюваного англомовного тексту [7]. Не менш важливим є формування навичок відповідно до стандартних академічних вимог, які включають використання «актуального письмового стилю, форматування статті, стилю цитування та застосування нішевої, вузько-спеціалізованої лексики» [7].

Найл Каррі наголошує на важливості спорідненості мовця із академічним середовищем, яке буде здійснювати позитивний вплив, мотивуючи до опанування глибших пластів академічної лексики [4]. Тобто утверджуючись у межах своєї академічної спільноти як науковець або технічний спеціаліст, мовець, буде зацікавлений опанувати ту кількість навичок академічного письма і мовлення, що дозволить йому представляти результати власних досліджень і здобутків на міжнародному рівні. Акцентуючи на проблематичності роботи з академічною лексикою у навчальному процесі, дослідник окремо виділяє іменники, а також труднощі з «помилковим доббором іменників» [4]. Не слід залишати осторонь психологічні фактори, що проявляються як позитивно, так і негативно у процесі вивчення іноземної мови. Дослідники широко висвітлюють характерний для мовця емоційний стан побоювання говорити іноземною мовою, через сором або зніяковіння від можливих помилок, які будуть критично сприйняті у англомовному оточенні, зокрема носіями мови.

Цікавим є нещодавнє спостереження Кірсті Вульф ситуації, коли мовці зазнають внутрішнього впливу двох протидіючих факторів – бажання досконалої мовної компетентності та страху допускати помилки: «Перфекціонізм може мотивувати нас вивчати іноземну мову. Однак, він також може стримувати, особливо коли він не дозволяє нам реалізовувати нові ідеї або висловлювати те, що ми дійсно хотіли б висловити, хоч і недосконало» [9]. Вчені виділяють ксенофобію як «почуття незручності, стурбованості, знервованості і побоювання, які відчуває мовець, вивчаючи або говорячи іншою, іноземною мовою» [5]. Отже, за висновками дослідників серед факторів, які перешкоджають успіху мовної компетенції слід виділяти психологічні, що формують внутрішній бар'єр для мовця та власне академічні, пов'язані з труднощами засвоєння та нестачею мовних засобів, перш за все лексичних. Звідси випливає необхідність вдосконалення методики вивчення Academic English, яка б не лише забезпечила мовця базовим лексичним

ресурсом, а й сприяла глибшому розумінню якостей і природи академічного письма та мовлення. Це слугуватиме опорою у процесі подолання психологічного бар'єру.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз смислових принципів та особливостей функціонування головних лексичних компонентів Academic English на матеріалі технічного дискурсу, зокрема сфери цифрових технологій. Для реалізації мети необхідно вирішити такі завдання: 1) виокремити і проаналізувати принципи технічного академічного дискурсу; 2) дослідити особливості використання іменників з їх можливостями заміщення дієслівних та прикметникових компонентів; 3) проаналізувати використання прикметників та прислівників, з'ясувати їхнє практичне значення для технічного академічного письма та мовлення.

Виклад основного матеріалу. Розумінню принципів технічного академічного дискурсу сприятиме аналіз особливостей його лексичних компонентів, за якими він набуває власних ідентифікаційних рис. Для технічного академічного дискурсу, у якому важливу роль відіграють процеси номінації та інтерпретації технічних якостей, властивостей і характеристик, використання іменників та іменникових структур має особливе значення. На відміну від інших напрямів академічного дискурсу, зокрема гуманітарних, де актуальним є безпосередність вираження дії, наміру та емоційного стану, технічний академічний дискурс передбачає більшу опосередкованість вираження, логічну об'єктивацію, предметність опису та аналізу. Також для технічного академічного дискурсу особливо характерними є засоби номінації та інтерпретації для опису винаходів, технологій та деталей пристроїв.

Підхід дистанціювання застосовується задля чіткого увиразнення та акцентування на предметі висловлювання, наприклад: "The model provides an explanation for the differences between the two sets of data." [1, с. 14]. Помітно, що у даному зразку повідомлення застосовано віддієслівний іменник "an explanation", за допомогою якого автор дистанціюється від прямого вираження дії, більш характерного для гуманітарного або розмовного контексту: The model explains the differences between the two sets of data. Як бачимо, усуваючи безпосередність вираження дії, автор, таким чином, опредметнює її за допомогою іменника. Це дозволяє посилити фокусування уваги читачів, порівняймо: The model explains / The model provides an explanation. Акцентуючи на головному предметі повідомлення, автор також може застосовувати віддієслівний іменник у

поєднанні зі сполучником, що уможливлює опцію посилення на попередній контекст із якого впливає наступне твердження, наприклад: "We found that engagement with the robot's hybrid and dynamic materiality over time reconfigured boundary relations among the three occupational groups with important and contradictory consequences for the pharmacy workers' skills, jurisdictions, status, and visibility." [3]. Як бачимо, іменник "that engagement" застосовується автором як елемент-зв'язка цього та попереднього контекстів, що планомірно доповнюють один одного. До ряду характерних для технічного академічного письма іменників можна віднести не лише віддієслівні (this improvement, in the current implementation, that innovation), а й прості іменники (this change, some of this increase, these growth areas etc.), що також виконують структурну функцію логічного зіставлення частин технічного академічного тексту.

Для всіх напрямів академічного дискурсу характерними є формалізованість та офіційність стилю. Автори можуть застосовувати різні засоби для цієї мети, зокрема комбінування двох віддієслівних іменників, наприклад: *This survey allowed information to be collected about the expectations of digital magazines* [6]. У цьому повідомленні автор, використовуючи іменники, досягає вичерпного лаконізму, влучно позиціонує основні компоненти повідомлення і, замість спрощеного розмовного еквіваленту *This survey informs us about the expectations*, застосовує академічний варіант *This survey allowed information about the expectations*. Прикладами такого типу поєднання можуть бути комбінації іменників: the decision about removal, the refusal of assistance, the acceptance of technological advancements, etc. З наведених прикладів стає зрозумілою роль віддієслівного іменника, який виконує функцію домінуючого компонента у академічному типі повідомлення.

В академічному дискурсі ефективним є використання іменникових лексичних моделей за принципом інакомовлення, що дозволяє автору посилити ступінь об'єктивації, а отже акцентувати на деталях і смислових нюансах: "The publishing industry went through more structural changes in the past ten years than in the whole second half of XX century." [8]. Як бачимо, застосований автором прийом інакомовлення (*went through more structural changes* замість *has changed a lot*) відповідає академічному принципу опосередкованого вираження дії, що досягається за рахунок використання іменника *changes*, який опредметнює основну дію та фонового дієслівного звороту *went through*, який дозволяє сфокусуватися

на головному компоненті повідомлення „*The publishing industry*“. Такі звороти посилюють можливість акцентування на головному предметі повідомлення, наприклад: „*However, some leading educational psychologists believe that parents should rely on their own judgment in such matters.*“ [2, с. 17]. У цьому фрагменті автор замість прямого вираження дії, що було б характерним більше для розмовного стилю (parents should judge such matters) застосовує інакомовний зворот, доповнений віддієслівним іменником (parents should rely on their own judgment). Для мовця, що вивчає Academic English така модель звороту може стане ефективною у найрізноманітніших академічних контекстах, наприклад: *Financial incentives are a common form of motivation used by employers to encourage young specialists to develop their competencies.* Інакомовний зворот *a common form of motivation* є академічним відповідником виразу *it motivates*.

Іменники у академічному дискурсі не лише заміщують частини повідомлення, у яких автор вдається до безпосереднього вираження дії, а й фрагменти прямого вираження якостей і властивостей предметів. Цей підхід властивий технічному академічному дискурсу, оскільки автори мають справу із точним і формалізованим описом деталей та характеристик пристроїв. Тому заміщення прикметників, безпосередніх виразників якості, є ще одним засобом, що відіграє особливу роль для технічного академічного письма і мовлення. Для опанування цього прийому мовець має актуалізувати принципи словотвору з використанням префіксальних та суфіксальних морфем: simple – simplicity, functional – functionality, anxious – anxiety, impossible – impossibility. Наприклад: *The simplicity and functionality of the device contributed to its widespread popularity among general consumers. The lack of high-speed Internet access hinders the region's social and economic development, particularly in areas such as education, communication, and public services.* Неважко помітити як іменники, що мають прикметникові основи у наведених прикладах формалізують безпосередність вираження якості, надають тексту академічного тону. У другому зразку ця мета досягається без префіксально-суфіксальних видозмін, за допомогою простого іменника *the lack of*, який також має академічне звучання і виконує такі ж функції, формалізуючи прикметникову семантику виразу *low speed Internet*. Прикладами подібних іменників можуть бути: *shortage, decline, rise, loss etc.*

Властивості іменників у академічному дискурсі сприяють кращій організації аналітичного

ходу думки. За допомогою способу об'єктивації автор може фокусуватися на предметі повідомлення з метою аналізу причин та наслідків. Порівняймо два приклади із розмовного та академічного контексту: *He was very anxious and failed the exam. His intense anxiety led to an unexpected failure.* У першому реченні застосована описова модель інтерпретації із застосуванням форм безпосереднього вираження якісних і процесуальних деталей. Друге речення містить академічну модель, яка дозволяє об'єктивно фокусуватися на якості суб'єкта, розглядаючи її як причину (*His intense anxiety*). Також помітним є опосередковане вираження процесуального наслідку, який у другому реченні інтерпретований вже не дієсловом, а іменником (*an unexpected failure*), що дозволяє автору досягати не тільки характерного для академічного тексту звучання, а й сприятливої для аналітичного судження моделі.

Спосіб заміщення багатокomпонентних зворотів, зокрема підрядних речень, іменниками доповнює інструментарій засобів академічного дискурсу, розширює можливості трансформації фрагментів розмовного стилю із заміною їх академічними відповідниками у текстах технічної тематики. Наприклад: *Software engineers responsible for creating anti-virus platforms are often subject to substantial job demands due to the complexity of the task.* У цьому зразку зворот, що містить іменникові компоненти є академічним еквівалентом підрядного речення, що може бути застосоване у розмовному стилі: *Software engineers who develop anti-virus equipment need to know how to resolve complex tasks in their job, which helps them design effective and reliable solutions.* Іменниковий академічний зворот *subject to substantial job demands* замінює підрядне речення *need to know how to resolve complex tasks in their job*, що дозволяє формалізувати даний фрагмент тексту за принципами академічного дискурсу.

Іменники у академічному тексті можуть вживатися не лише як окремі слова, а й виступати складниками словосполучень, поєднуючись із прикметниками. Роль прикметників у цих комбінаціях зводиться переважно до увиразнення рис, якостей і властивостей предмета чи явища, на які ставиться основний акцент, наприклад: *tremendous advances, significant improvements, substantial developments, the fast-paced world, notable progress, etc.* Такі словосполучення є характерними для тих зрізів академічного технічного дискурсу, у яких мовиться про розвиток технологій, популяризацію трендів, для опису та аналізу при-

строїв та винаходів. Наприклад: *Compliance with technical requirements is vital in the fast-paced digital world. Despite significant improvements in computer security and legislation, hacking poses a serious threat to modern society.* Практичне застосування типових для технічного академічного дискурсу ключових іменників з прикметниками надає мовцю широкі можливості для означення тих якостей і характеристик, які необхідні для конкретного контексту використання. При цьому слід виділити можливості гнучкої смислової градації таких словосполучень, як висхідної так і спадної: *The increasing demand for advanced touchscreen devices has led to limited development in the button phone industry.* Вміння мовця застосовувати точні прикметники сприятиме не лише увиразненню аспектів ключових іменників, а й значно посилить смислову повноту обговорюваної проблематики, сприяє кращій інтерпретації основної теми та супровідних деталей контексту повідомлення.

Прикметники, які використовуються у словосполученнях з іменниками можуть бути розділені на декілька категорій. Усі вони важливі для академічного письма та мовлення, оскільки по-своєму сприяють формалізованості викладу матеріалу та забезпечують чіткість означення рис і характеристик предмета. Кожна категорія прикметників має свою функцію і принципи використання. До першої категорії прикметників належать прикметники, сформовані за допомогою суфіксів та префіксів на іменникових основах. Ці прикметники надають можливості для означення відношень предмету до конкретної сфери, походження, роду діяльності, наприклад: *scientific research, managerial position, secretarial stuff, substantial losses, competent specialist.* До категорії віддієслівних прикметників, сформованих суфіксально-префіксальним способом на дієслівних основах, відносяться такі прикметники як *applicable principles, unpredictable results, preparatory work, provocative question, contradictory statement, etc.* Прикметники цієї категорії розкривають свої можливості у ситуації точного означення способу, виду або вектору дії, що визначає якість і загалом іпостась предмета, про який мовиться. До третьої категорії прикметників належать герундіальні лексеми, які можуть ефективно використовуватися для означення якостей і характеристик з аспектами процесуальності, потенційного розвитку, динаміки, градації, наприклад: *increasing demand, rising prices, challenging conditions, well-functioning computer system etc.* Часто такі поєднання є стійкими і можуть використовуватися

у академічних текстах як усталені звороти. Через це для мовця актуальним є вивчення певної кількості готових комбінацій задля формування опорної платформи персонального академічного вокабуляру.

Окрім словосполучень прикметники широко вживаються у академічних текстах самотійно. Роль прикметників у цій позиції зводиться до опції формалізованого судження, оцінки і навіть вердикту, скерованого на предмет обговорення, наприклад: *Outdated Cybersecurity software is ineffective in protecting systems against hacking attempts and is consequently unreliable.* Прикметники *ineffective* та *unreliable* у даному фрагменті академічного тексту реалізують функцію вердикту, висловленого технічними експертами. Цій функції прикметника сприяє його позиція у абсолютному кінці речення. Вживання прикметника в інших частинах речення більше актуалізує аспекти оціночного судження, формалізованого за своїм академічним звучанням. Наприклад: *The technical guide was well-informed about the modern devices showcased on the show floor.*

Прислівник також відіграє істотну роль в академічних текстах та мовленні. Його функція полягає у суттєвому уточненні таких аспектів як манера дії, ступінь її впливу, прислівник доповнює характеристику обставин та умов, виражених прикметниками: *Complete anonymity on the Internet is entirely impossible for individuals due to the pervasive collection of users' data by surveillance software. Wearable devices are highly popular among individuals who frequently undertake business travel.* Як бачимо, у наведених прикладах прислівник застосований у типовій для академічного тексту позиції поруч з прикметником (*entirely impossible, highly popular*) для підкреслення ступеню виявленої якості. Окрім такого способу використання прислівник може застосовуватись як самотійний компонент речень, актуалізуючи функцію акцентування. Наприклад: *The city's Internet service provider was situated strategically in close proximity to the telecommunications tower. Digital technologies have revolutionized social relationships. Our communication has changed radically.* Прислівники *strategically* та *radically* дозволяють помітно увиразнити відповідні аспекти здійсненої дії.

Висновки. Аналіз основних принципів академічного письма та мовлення, проведений у контексті технічного дискурсу дозволяє виокремити важливі положення, необхідні мовцю для опанування лексичного інструментарію Academic English. Смислові та стилістичні можливості

іменника, одного з наріжних компонентів академічного вокабуляру, дозволяють здійснювати заміщення фрагментів розмовного мовлення, виражених дієсловами, прикметниками, підрядними частинами речення. Замішуючи дієслова та дієслівні звороти, іменник надає академічного звучання та формалізує текст. При цьому важливими є властивості іменника фокусувати увагу на головному предметі повідомлення. Для поглиблення смислового контексту незамінними є формалізовані поєднання іменників з прикметниками, що відтворюють усю повноту якостей, рис та характеристик пристроїв, цифрових технологій, технічних трендів.

Використання прикметників у академічному дискурсі як самостійних компонентів повідомлення дозволяє розширити лексичний інструментарій мовця, надаючи можливості для акцентованого висловлення підсумків, оцінок, логічних суджень, результатів. Суттєву роль для удосконалення мовної компетенції відіграє техніка використання прислівників як супро-

відних компонентів прикметникових зворотів, а також як самостійних компонентів повідомлення. Можливості прислівників підкреслювати манеру здійснюваної дії, визначати ступінь її вияву та впливу, ідентифікувати аспекти якостей у словосполученнях з прикметниками стануть у нагоді мовцю, що опановує майстерність академічного письма та мовлення.

Загалом, як засвідчує проведений аналіз, найважливішими складовими лексичного інструментарію Academic English у контексті технічного дискурсу є смисловий потенціал іменників з можливостями номінації та інтерпретації, прикметників, що використовуються для означення рис і характеристик, та прислівників, які позначають манеру та ступінь прояву дії. Функціональний потенціал зазначених частин мови включає як заміщення розмовних фрагментів повідомлення, так і використання їх як самостійних компонентів із широкими можливостями чіткого акцентування, фокусування, уточнення, формалізації академічного тексту та мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. McCarthy M. *Academic Vocabulary in Use*. Cambridge, 2016. 174p.
2. French A., Norris R. *Ready for Advanced*. London: Macmillan, 2014. 278p.
3. Barrett M., Oborn E., Orlikowski W. J., Yates J. Reconfiguring Boundary Relations: Robotic Innovations in Pharmacy Work. *Organization Science*. 2011, 23(5):1448-1466. URL: <https://pubsonline.informs.org/doi/10.1287/orsc.1100.0639>
4. Curry N. 5 Facts about learner academic language to inform your teaching of Academic English. URL: <https://www.cambridge.org/elt/blog>
5. Foreign language anxiety. Wikipedia. URL: <https://en.wikipedia.org>
6. Jue K. Major Trends in Digital Magazines. December 2009. URL: <https://www.researchgate.net/>
7. Main Challenges of Academic Writing for ESL Students. ESL Expat. URL: <https://eslexpat.com/>
8. Santos D.S. The Future of Digital Magazine Publishing. URL: <https://www.researchgate.net>
9. Wolf K. English with Kirsty. Solutions for some common challenges around speaking English. URL: <https://englishwithkirsty.com/>

ЛІНГВОПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОРСЬКОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ В УМОВАХ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ НА СУДНІ

LINGUOPRAGMATIC FEATURES OF MARITIME ENGLISH IN THE CONDITIONS OF INTERCULTURAL COMMUNICATION ON SHIP

Катрич А.В.,

orcid.org/0000-0003-2462-1330

старший викладач

*Відокремленого структурного підрозділу «Дунайський інститут водного транспорту
Національного транспортного університету»*

Романовська О.Р.,

orcid.org/0000-0003-3386-836X

старший викладач

Дунайського інституту Національного університету «Одеська морська академія»

Стросько Н.Г.,

orcid.org/0000-0002-4119-7618

старший викладач

*Відокремленого структурного підрозділу «Дунайський інститут водного транспорту
Національного транспортного університету»*

Дослідження присвячене вивченню лінгвопрагматичних особливостей так званої «морської» англійської – професійної комунікації в умовах міжкультурної взаємодії на міжнародних суднах. Встановлено, що морська англійська, базована на стандартизованих комунікативних фразах та специфічній термінології, є ключовим інструментом безпеки та ефективної координації дій між членами екіпажу, що розмовляють різними мовами та дотримуються власних культурних традицій. Актуальність дослідження пояснюється ростом інтернаціоналізованого судноплавства та потребою мінімізувати комунікативні ризики, що можуть спричинити аварійні ситуації, пов'язані з мовним непорозумінням серед персоналу.

За допомогою лінгвопрагматичного підходу розглянуто мовленнєві акти як лінгвістичні одиниці та функціональні інструменти, що забезпечують певні комунікативні цілі в конкретних контекстах. Здійснено аналіз типових мовленнєвих актів морської англійської (команд, прохань, попереджень, підтверджень) з детальним розглядом їх базових прагматичних характеристик, таких як стандартизація, лаконічність, прагматична доцільність та залежність від ситуаційних чинників.

Досліджено, як міжкультурні фактори впливають на процес інтерпретації мовних повідомлень у багатонаціональних екіпажах та спричиняють прагматичні бар'єри у комунікації (неправильну інтерпретацію команд, зволікання із виконанням інструкцій, недостатнє уточнення інформації).

Наведено рекомендації як вдосконалити мовну підготовку фахівців морської справи, враховуючи лінгвопрагматичні та міжкультурні аспекти. Звернено увагу на формування навичок стратегічної комунікації, мовленнєвої адаптації та розвитку емпатії.

Підкреслено важливість застосування інтегрованого підходу до вивчення лексики морського судноплавства для забезпечення ефективної комунікації, безпеки та злагодженої роботи міжнародних екіпажів.

Ключові слова: морська англійська, лінгвопрагматика, міжкультурна комунікація, мовленнєві акти, багатонаціональний екіпаж.

The research is devoted to the study of linguopragmatic features of the so-called «maritime» English – professional communication in the conditions of intercultural interaction on international ships. It has been established that maritime English, based on standardized communication phrases and specific terminology, is a key tool for safety and effective coordination between crew members who speak different languages and follow their own cultural traditions. The relevance of the study is explained by the growth of internationalized shipping and the need to minimize communication risks that can lead to accidents related to language misunderstandings among the staff.

Using the linguistic-pragmatic approach, speech acts are considered as linguistic units and functional tools that provide certain communicative goals in specific contexts. The typical speech acts of nautical English (commands, requests, warnings, confirmations) are analyzed with a detailed consideration of their basic pragmatic characteristics, such as standardization, conciseness, pragmatic expediency and dependence on situational factors.

The author investigates how intercultural factors affect the process of interpreting language messages in multinational crews and cause pragmatic barriers to communication (misinterpretation of commands, delay in following instructions, insufficient clarification of information).

The article provides recommendations on how to improve the language training of maritime professionals, taking into account linguistic and intercultural aspects. Attention is paid to the formation of strategic communication skills and language adaptation and the development of empathy.

The importance of applying an integrated approach to the study of maritime vocabulary to ensure effective communication, safety and coordinated work of international crews is emphasized.

Key words: maritime English, linguopragmatics, intercultural communication, speech acts, multinational crew.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Сучасний глобалізований світ перетворив морську індустрію на одну з найінтернаціональніших сфер професійної діяльності, у якій вимушено взаємодіють члени екіпажів, представлені різними мовними та культурними спільнотами. Так створюються виклики, що гальмують ефективну міжособистісну та професійну комунікацію на судах, а англійська мова в офіційному (Standard Marine Communication Phrases, SMCP) і повсякденному спілкуванні стає основним засобом міжнародної комунікації в морському середовищі. Інша річ, що так звана морська англійська не обмежується формалізованими конструкціями (елементами спрощень, професійним сленгом, акцентованою вимовою та прагматично зумовленими мовними відхиленнями), які потребують індивідуалізованого лінгвопрагматичного аналізу. А повинна, окрім граматичної, забезпечити ще й прагматичну зрозумілість мовлення в умовах міжкультурної комунікації, щоб часом мовна помилка чи невідповідна інтонація не призвела до непорозуміння з критичними наслідками для безпеки судноплавства.

Актуальність теми викликана ростом міжкультурної комунікації в морській промисловості та потребою глибше зрозуміти лінгвопрагматичні механізми забезпечення ефективного процесу функціонування морської англійської як засобу професійного спілкування. Бо хоч міжнародні стандарти (IMO SMCP) й регламентують та конкретизують комунікацію, на практиці вона реалізується як динамічний процес, що потребує гнучкого застосування мовних стратегій відповідно до культурного контексту кожної національності. За допомогою лінгвопрагматики можна дослідити процес формулювання, інтерпретації та адаптації висловлювань з урахуванням ситуації спілкування, намірів, ролей учасників, а також культурних норм. Йдеться про аналіз процесу передачі команд, попереджень, прохань, наказів рішень чи підтверджень у ситуаціях, що вимагають підвищеної відповідальності та виявлення мовних і комунікативних закономірностей для точного, зрозумілого й ефективного міжнаціонального спілкування у специфічних умовах морського побуту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні вивчення морської англійської та її

лінгвопрагматичних особливостей активно експлуатується дослідниками прикладної лінгвістики, морської освіти та міжкультурної комунікації. У своїх працях вони акцентують увагу на питаннях стандартизації морської англійської та з'ясовують специфіку використання ефективних мовленнєвих актів, що полегшують професійне спілкування. О. Шерстюк аналізує англомовний морський сленг та його вплив на морську культуру і спільноту. Дослідник констатує, що моряки та співробітники морської галузі дуже часто ним послуговуються, ускладнюючи розуміння їх мовлення, й відображаючи в ньому культурні, соціальні та професійні аспекти життя на морі. «Морський сленг – це унікальна форма мовної експресії, яка виникла в морських спільнотах і має глибокі історичні корені. Він відображає не лише технічні аспекти мореплавства, а й соціальні та культурні аспекти життя на морі. Вивчення морського сленгу допомагає розкрити особливості морської культури, способи спілкування та взаємодії між членами екіпажу й іншими учасниками морського середовища» [6, с. 210]. О. Хроленко та В. Савватеева визнають «викладання лексики у межах курсу морської англійської мови є загальноновизнаною проблемою, оскільки недостатнє знання саме англійської мови та відсутність мовленнєвих навичок наражають на небезпеку життя моряків і збереження вантажу на морі. Тому викладанні морської англійської мови повинні брати до уваги вимоги Міжнародної морської організації, щоб підвищити конкурентоспроможність студентів на міжнародному морському ринку праці, використовуючи навчальні програми, матеріали та методики викладання спеціальної морської лексики відповідно до професійних потреб студентів» [4, с. 156].

С. Шепітько, М. Смирнова, Я. Панова розглядають семантичні особливості та словотвір англійської морської термінології, а також способи її перекладу українською мовою. Їх увага зосереджується на тематичному вивченні, граматичному складі, семантичній, морфологічній, синтаксичній номінації спеціальної морської лексики та на основних типах застосованих до них перекладацьких трансформацій. Окремо науковці пропонують предметно-семантичну класифікацію англійської морської термінології та констатують продуктивність словотвірних моделей у термінології морської справи [5].

Попри все залишається ціла низка важливих питань, пов'язаних з браком комплексного лінгвопрагматичного аналізу конкретних типів мовленнєвих актів в умовах міжкультурного діалогу багатонаціональних екіпажів. Запропоноване дослідження, вважаємо, сприятиме заповненню цих прогалин і підвищить ефективність та безпеку морської комунікації в умовах міжкультурної різноманітності.

Постановка завдання. Мета статті – виявити й проаналізувати лінгвопрагматичні особливості функціонування морської англійської з огляду на соціокультурні чинники, прагматичні стратегії та мовні норми, з допомогою яких можна регулювати професійне спілкування працівників міжнародного судноплавства. Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

- окреслити теоретичний бік застосування лінгвопрагматичного підходу до вивчення професійної мови;
- з'ясувати особливості професійної мови моряків у міжнародному спілкуванні;
- охарактеризувати типові для морського середовища мовленнєві акти з позиції прагматики;
- дослідити, яким чином міжкультурні чинники інтерпретують англійськомовні повідомлення в середині екіпажів з різною національною приналежністю та які прагматичні труднощі та бар'єри можуть бути з ними пов'язані;
- запропонувати способи вдосконалення мовної підготовки морських фахівців з урахуванням лінгвопрагматичних аспектів міжкультурної комунікації.

Виклад основного матеріалу. Вивченням основних принципів функціонування комунікативних мовних одиниць з урахуванням впливу на них лінгвістичних особливостей висловлювання, а також соціальних, культурних, психологічних та ситуативних чинників займається міждисциплінарна галузь мовознавства – лінгвопрагматика. Об'єкт її дослідження – мовленнєві акти, які реалізуються в конкретному комунікативному середовищі та мають конкретну мету. Як стверджує Ф. Барцевич, «дослідне поле сучасної лінгвістичної прагматики (принаймні з кінця 80-х – початку 90-х років ХХ ст.) включає в себе всі ті умови, за яких людина використовує мовні засоби у спілкуванні. Це передусім умови адекватного добору й використання одиниць і категорій мови з урахуванням усіх конститутивних чинників з метою досягнення найефективнішого впливу на партнера (аудиторію, читачів) по комунікації» [1, с. 32].

Надзвичайно ефективним є застосування лінгвопрагматичного підходу в контексті профе-

сійного мовлення, зокрема морської англійської, адже з його допомогою можна аналізувати типові мовленнєві акти, характерні для службової комунікації (йдеться про накази, прохання, підтвердження і попередження); формули ввічливості та дотримання умов субординації між членами екіпажів на судах; процеси так званої мовної економії та стандартизації, що мінімізують випадки багатозначності й підвищують розуміння в критичних ситуаціях; культурні коди та прагматичні стратегії, характерні для міжкультурного спілкування.

Для лінгвопрагматики важливо розуміти, хто говорить (який статус має мовець і яка його роль, скажімо, в посадовій ієрархії), кому адресована інформація (з урахуванням рівня підготовки, національного і культурного фону адресата), яка мета комунікації (проінформувати, змусити до дії, виразити емоції) та в яких умовах вона відбувається (обмежені часові рамки, ризикована ситуація, шум, напружена атмосфера). За таких умов формується стратегічна комунікативна компетентність, що дозволяє мовцю не лише граматично правильно говорити, а й адекватно почувати себе у різноманітних ситуаціях і ролях в контексті міжкультурного спілкування.

Увага нашого дослідження зосереджена на морській англійській / maritime English, що є функціональним різновидом професійної англійської мови й основним засобом комунікації для представників багатонаціональних екіпажів, а також між суднами та береговими службами. Основна її функція – забезпечити точність, швидкість та безпеку інформування в стресогенних та міжкультурно-складних умовах комунікування. Як стверджує Н. Огородник, «члени екіпажу зазвичай мають різноманітні рівні та навички володіння англійською мовою. Щоб переконатися, що комунікація є чіткою, ПДНВ або Міжнародна конвенція про стандарти підготовки, дипломування та несення вахти моряків зобов'язує всіх моряків вивчити та ознайомитися з SMCP або стандартними морськими фразами спілкування. Так, як морська англійська багата на нюанси, які можуть передавати різні повідомлення. Спеціальні терміни усувають двозначність і дозволяють морякам спілкуватися та діяти негайно під час надзвичайних ситуацій» [3].

Саме тому очевидно, що морська англійська характеризується певними специфічними особливостями:

1. Стандартизацією та формалізованістю (обов'язковим є використання уніфікованих фраз, затверджених Міжнародною морською

організацією IMO та приписів Standard Marine Communication Phrases. Наприклад, *My engine is disabled. I require tug assistance* / *Мій двигун не працює. Мені потрібна допомога буксира* – це фраза, яку має розуміти будь-який фахівець у будь-якій частині світу).

2. Функціональною стислістю і мовною економією (синтаксичні конструкції морської англійської лаконічні, з мінімізованим обсягом інформації, що зменшує ризик виникнення непорозумінь, скажімо, під час радіозв'язку. Часто використовуються аббревіатури й модифіковані граматичні структури).

3. Наявністю спеціалізованої лексики та термінології (спеціалісти галузі морського судноплавства змушені знати цілий ряд фахових термінів, кодів та акронімів, щоб ефективно комунікувати і виконувати накази. Вивчення лексики на зразок *IMO number, draft, port side, bulkhead, COLREGS, SOLAS* є першочерговим).

4. Ситуативною зумовленістю і прагматичною орієнтацією (комунікація в морському контексті жорстко залежить від ситуацій, пов'язаних зі зміною погодних умов, технічними несправностями, навігаційними ризиками, аварійними подіями тощо. Звідси – високий прагматичний характер мовлення, що вимагає негайного реагування, управління діями, попередження про небезпеку).

5. Міжкультурним компонентом (англійська стає *lingua franca* – спільною мовою для різномовного середовища з урахуванням різних інтонаційних патернів, рівнів прямого/непрямого висловлювання, мовних інтерференцій).

6. Залежністю від технічних засобів зв'язку (технічні умови радіозв'язку, VHF частоти, автоматизовані системи повідомлень обмежують довжину повідомлення, чіткість звуку і час передачі інформації).

Констатуємо, що морська англійська, окрім своєї безпосередньої функції, виступає ще й інструментом безпеки, забезпечуючи злагоджену взаємодію в середовищі, де комунікативна помилка може мати серйозні наслідки. Мовленнєві акти у сфері морської комунікації є основою ефективної взаємодії між членами екіпажу, диспетчерськими службами та іншими учасниками міжнародного судноплавства. З прагматичної точки зору можна виокремити такі основні типи мовленнєвих актів: директиви, комісиви, репрезентативи, експресиви та декларативи. В найактивнішому вжитку професійного морського дискурсу знаходяться *директиви*, мета яких передавати інструкції та координувати дії персоналу. Типовий їх вид – *команди*. Для них характерна

імперативна форма, стислий та стандартизований зміст і негайне виконання. Наприклад: *Full ahead!* / *Повний вперед!*; *Stop engine!* / *Зупинити двигун!*; *Hard to port!* / *Ліво руля!*

Використання наказового способу без відповідних форм ввічливості (традиційного *please*, скажімо) свідчить на користь формалізму і жорсткої ієрархічної структури комунікації на судні.

На другому місці за частотою вживання є *прохань* (так звані *м'які директиви*), насичені мовними маркерами ввічливості та умовності. Вони прийнятні для спілкування з особами, вищими за рангом, або в міжнародному радіообміні: *Could you check the port anchor?* / *Чи не могли б ви перевірити портовий якорь?*; *Would you please repeat the last message?* / *Чи не могли б ви повторити останнє повідомлення?*; *Can we proceed to the next waypoint?* / *Чи можемо ми перейти до наступної точки маршруту?* Прагматичний аспект таких прохань демонструє соціальну дистанцію, чітку субординацію та кооперацію.

Наступний вид – попередження (репрезентативи з директивною функцією) на кшталт: *Shallow water ahead!* / *Мілководдя попереду!*; *Collision risk with vessel on starboard side!* / *Ризик зіткнення з судном по правому борту!*; *Heavy weather approaching!* / *Наближається негода!* Усі вони одночасно інформують, змушують до адекватної реакції та сигналізують про небезпеку, тому обов'язково мусять бути максимально зрозумілими та акцентувати на найголовнішому. По суті, формуються вони як констатація факту, а прагматично – змушують діяти.

Окремої уваги заслуговують так звані *комісиви* або *фатичні акти*, більш знані для нас як *підтвердження*. У морському дискурсі вони є необхідністю для злагодженої дії працівників та гарантією, що необхідна інформація дійшла до адресата, він її зрозумів і буде виконувати. Наприклад: *Roger* / *Повідомлення прийнято*; *Understood* / *Зрозуміло*; *Confirmed. Will proceed as instructed* / *Підтверджено. Продовжуватиму згідно з інструкцією*.

Репаративні акти – *заперечення* або *корекції* теж важливі для уточнення або виправлення помилково сприйнятої інформації. Йдеться про типові ситуації: *Negative. Hold position* / *Не схвалюю. Утримуйте позицію*; *Correction: bearing is 210 degrees, not 120* / *Корекція: пеленг 210 градусів, а не 120*; *Disregard last message* / *Не звертайте уваги на останнє повідомлення*.

Емоції або ставлення в морській англійській виражаються через *експресиви*: *Thank you for assistance* / *Дякую за допомогу*; *Much appreciated*

/ *Дуже вдячний*. І активно використовуються в міжособистісній комунікації між лоцманами, агентами чи портовими службами тощо.

Як бачимо, прагматичний бік формування мовленнєвих актів у морському середовищі контексто- і статусо-залежне та вимагає точного і швидкого реагування. Різноманітний склад екіпажів міжнародних суден ускладнює процес комунікації, незважаючи на те, що офіційною мовою спілкування таких колективів має бути англійська. Міжкультурний аспект у такій ситуації є ключовим чинником впливу на розуміння, інтерпретацію та виконання комунікативних завдань.

Зазначимо, що прагматичні труднощі у багатонаціональних екіпажах є комплексним явищем, яке поєднує мовні, культурні, соціальні та психологічні фактори. Для їх подолання необхідно застосовувати інтегрований підхід, який включає підвищення рівня мовної компетентності, розвиток міжкультурної комунікативної компетентності, тренінги з ефективної командної взаємодії та вдосконалення стандартів морської англійської комунікації.

Для вдосконалення мовної підготовки фахівців морської справи, яка б враховувала лінгвопрагматичний аспект міжкультурної комунікації, варто інтегрувати міжкультурну комунікативну компетентність у навчальні програми, не обмежуючись вивченням лише стандартів, а включити навчальні модулі, які б моделювали мовлення з урахуванням культурних відмінностей, різних стратегій ввічливості та соціальних норм різних країн. Такі дії допоможуть майбутнім морякам адаптуватися до культурного контексту інтернаціональних співрозмовників. Навчальні курси доцільно наповнювати практичними вправами, які б моделювали різноманітні ситуації типових мовленнєвих актів: розпізнавання та інтерпретацію команд, прохань, попереджень, підтверджень тощо, що формують навички адекватної поведінки в критичних комунікативних моментах.

Окремої уваги заслуговує акцентуація на правильній вимові технічних термінів, цифр,

стандартних фраз і термінів, що мінімізує мовні непорозуміння. Доцільно використовувати фонетичні тренажери, записи носіїв мови, а також спеціалізовані вправи з усного мовлення. Щоб навчитися емпатії та здобути навички ефективного міжособистісного спілкування в багатонаціональних екіпажах, потрібно розуміти емоційний стан та мотивацію співрозмовника. Допоможуть тренінги з емпатичного розвитку, активного слухання і толерантності. Важливо регулярно оцінювати комунікативні компетентності крізь призму прагматики, розробляти тестові системи, які перевірятимуть не лише знання граматики, а й уміння адекватно застосовувати мовленнєві акти в реальних професійних ситуаціях, з урахуванням міжкультурного контексту.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Сучасне міжнародне судноплавство позиціонує морську англійську як незамінний засіб професійної комунікації, що гарантує безпечну координацію дій та ефективну взаємодію між членами багатонаціональних екіпажів. Її лінгвопрагматичний аналіз демонструє специфічні мовні характеристики – стандартизованість, стислість, функціональну спрямованість і контекстозалежність, за допомогою яких мінімізуються комунікативні ризики.

Встановлено, що міжкультурні чинники впливають на інтерпретацію повідомлень англійською мовою, мовні інтерференції ускладнюють взаєморозуміння, прагматичні труднощі створюють потенційні бар'єри у міжособистісній інтернаціональній взаємодії. Але їх негативний вплив можна подолати шляхом вдосконаленої мовної підготовки та інтеграції лінгвопрагматичних знань і міжкультурної комунікативної компетентності.

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо в більш детальному розгляді комплексного лінгвопрагматичного підходу до вивчення морської англійської в умовах міжкультурної комунікації, щоб співпраця моряків в умовах багатонаціонального середовища судноплавства стала ще ефективнішою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бацевич Ф. Проблеми і термінологічний апарат сучасної лінгвістичної прагматики. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : Проблеми української термінології. 2008. № 620. С. 250–253.
2. Кудрявцева В. Особливості навчання англійської мови курсантів морських спеціальностей. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2009. Вип. 2. С. 439–449.
3. Огородник Н. Про нові підходи до навчання англійської мови майбутніх моряків. https://rep.ksma.ks.ua/bitstream/123456789/668/1/Ohorodnyk_Novi_pidhody.pdf
4. Хроленко О., Савватєєва В. Важливість викладання лексики морської англійської мови відповідно до професійних потреб студентів. *Молодий вчений*. 2020. № 6 (82). С. 156–161.

5. Шепітько С., Смирнова М., Панова Я. Лінгвоперекладацькі характеристики морської термінології. *Закарпатські філологічні студії*. 2019. Вип. 9. Т. 2. С. 74–77.
6. Шерстюк О. Особливості впливу англійського морського сленгу на культуру та професійні взаємини моряків. *Нова філологія*. № 93. С. 209–215.
7. Шерстюк О. Семантичні особливості англійських морських ідіом. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2024. Том 35 (74). № 5. 2024. Частина 1. С. 203–208.
8. Юрженко А., Кононова О., Бевзенко Ю. Вплив морської англійської мови на міжнародні комунікації в морській галузі <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/dd7463ed-b894-4097-b74a-e117d7f442a5/content>

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ ТВОРЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО СМISЛУ У СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТАХ (У КОНТЕКСТІ ВИСВІТЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ)

INTERTEXTUALITY AS A MEANS OF CREATING POLITICAL MEANING IN MODERN ENGLISH-LANGUAGE JOURNALISTIC TEXTS (IN THE CONTEXT OF COVERING THE UKRAINIAN ISSUE)

Край Х.С.,

orcid.org/0009-0000-1987-4291

асистент кафедри лінгвістики та перекладу

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Нузбан О.В.,

orcid.org/0000-0002-2726-2460

кандидат філологічних наук,

асистент кафедри лінгвістики та перекладу

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

У статті проаналізовано інтертекстуальність як ключовий механізм формування політичного смислу у сучасних англomовних публіцистичних матеріалах, присвячених висвітленню української тематики в умовах російсько-української війни 2022–2025 років. Здійснено комплексний розгляд способів інтеграції алюзій на історичні події, культурних ремінісценцій, цитат із промов політичних лідерів і фрагментів художніх текстів, що слугують засобом смислового конструювання. Дослідження ґрунтується на аналізі текстів, опублікованих у провідних світових ЗМІ, зокрема The Guardian, The Washington Post. Особливу увагу приділено ролі інтертекстуальних включень у створенні стійких наративів, які формують сприйняття України як активного суб'єкта міжнародної політики та символу боротьби за демократичні цінності. Висвітлено специфіку використання знайомих культурних кодів і символів, що посилюють емоційно-ціннісний вплив публіцистичних текстів на глобального реципієнта. Окремо розглянуто вплив цих наративів на формування громадської думки в країнах Заходу, що є важливим фактором підтримки України у міжнародному політичному процесі. Теоретичною та методологічною основою дослідження стали праці Ю. Кристевої, Р. Барта, Г. Аллена, Л. Хатчеона, а також сучасні напрацювання у сфері дискурсології, медіалінгвістики та політичної комунікації. Наукова новизна полягає у визначенні специфіки інтертекстуального потенціалу сучасного медіадискурсу як засобу ідеологічного впливу й легітимації певних політичних наративів. Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості їх застосування під час подальших досліджень мовних механізмів впливу, а також при викладанні курсів із теорії тексту, риторики та журналістики. Зроблено висновок про доцільність подальшого поглиблення проблематики інтертекстуальності у світлі глобалізації та інформаційної війни, що набуває особливої актуальності у сучасних умовах.

Ключові слова: інтертекстуальність, політичний смисл, публіцистика, медіадискурс, Україна, алюзія.

The article examines intertextuality as a key mechanism for constructing political meaning in contemporary English-language journalistic materials dedicated to covering the Ukrainian issue amid the Russian–Ukrainian war from 2022 to 2025. A comprehensive analysis is conducted on the methods of integrating allusions to historical events, cultural reminiscences, quotations from political leaders' speeches, and excerpts from literary texts that serve as tools of semantic construction. The study is based on an analysis of texts published in leading global media outlets, including The Guardian and The Washington Post. Particular attention is given to the role of intertextual inclusions in creating stable narratives that shape the perception of Ukraine as an active actor in international politics and a symbol of the struggle for democratic values. The specifics of employing familiar cultural codes and symbols that enhance the emotional and value-laden impact of journalistic texts on a global audience are highlighted. Additionally, the influence of these narratives on shaping public opinion in Western countries, which is a significant factor in supporting Ukraine within the international political process, is examined. The theoretical and methodological foundation of the study draws on the works of J. Kristeva, R. Barthes, G. Allen, L. Hutcheon, as well as contemporary research in discourse studies, media linguistics, and political communication. The scientific novelty lies in identifying the unique intertextual potential of modern media discourse as a means of ideological influence and legitimation of specific political narratives. The practical significance of the findings is reflected in their applicability for further research on linguistic mechanisms of influence, as well as in teaching courses on text theory, rhetoric, and journalism. The article concludes on the advisability of further deepening the study of intertextuality in light of globalization and information warfare, which has gained particular relevance in contemporary conditions.

Key words: intertextuality, political meaning, journalism, media discourse, Ukraine, allusion.

Постановка проблеми. Сучасний медіапростір, особливо у часи глобальних конфліктів та інтенсивної гібридної війни, активно експлуатує

інтертекстуальні стратегії для формування політичного дискурсу та впливу на суспільну свідомість. В умовах повномасштабної російсько-

української війни (2022–2025 рр.) англomовна публіцистика дедалі частіше звертається до алюзій на знакові історичні події, цитування висловлювань культових політичних постатей минулого і сучасності, а також до переосмислення класичних літературних і культурних мотивів. Такі інтертекстуальні практики виступають не лише стилістичною фігурою чи прикрасою тексту, а й важливим інструментом риторичного впливу, що формує смислові домінанти матеріалу та створює додатковий символічний контекст.

У публіцистичних жанрах – репортажах, колонках думок, аналітичних статтях – інтертекстуальність сприяє конструюванню глибинних смислів, які впливають на сприйняття міжнародною аудиторією української проблематики, формують ставлення до конфлікту і легітимізують певні політичні позиції у глобальному інформаційному просторі. Такий підхід дозволяє авторам і редакторам апелювати до колективної історичної пам'яті, активізувати асоціативні ряди та емоційну залученість читача.

Незважаючи на численні фундаментальні дослідження феномену інтертекстуальності у літературознавстві та культурології (Ю. Крістева, Р. Барт, Г. Аллен, Л. Хатчеон), її роль як інструмента політичної комунікації у сучасній журналістиці залишається недостатньо висвітленою. Актуальність проблеми посилюється потребою комплексного аналізу того, як саме інтертекстуальні стратегії працюють у публіцистичних текстах, які формують міжнародний порядок денний і впливають на перебіг інформаційних протистоянь навколо України.

Аналіз останніх досліджень. Теорію інтертекстуальності започаткувала Ю. Крістева, переосмисливши концепцію діалогізму М. Бахтіна, згідно з якою будь-який текст є включеним у безперервний ланцюг культурних смислів. Надалі цю ідею поглиблювали Р. Барт, який стверджував, що «автор помер», а текст «живе» лише через взаємодію цитат і відсилок, та Г. Аллен, який розвинув концепт інтертекстуальності у площині медіадискурсу й масової комунікації. Л. Хатчеон зробила акцент на постмодерністській природі інтертекстуальності, розглядаючи її як механізм багатопланової інтерпретації тексту аудиторією. У західному медіазнавстві тематику інтертекстуальності активно розробляють Т. Фрідман та Д. М. Грей, які у своїх роботах акцентують на тому, що сучасні медіатексти, особливо у жанрі публіцистики та аналітики, спираються на систему цитування, алюзій та ремінісценцій для формування бажаного наративу. Зокрема, Грей у

праці «Intertextuality and the Media» (2010) розглядає приклади інтертекстуального цитування у новинних сюжетах та політичних колонках провідних світових видань.

В українському науковому середовищі проблематику інтертекстуальності досліджували здебільшого у літературознавчому ключі (В. М. Галич, О. А. Ільченко, О. К. Рябініна), однак останніми роками спостерігається тенденція до її розгляду в контексті журналістики та масової комунікації. Тим не менше, саме функціонування інтертекстуальності як інструмента смислотворення у сучасних англomовних публіцистичних текстах, присвячених українській проблематиці, досі не має систематизованого аналізу й потребує подальших міждисциплінарних досліджень.

Постановка завдання. Метою статті є визначення специфіки використання інтертекстуальності як засобу формування політичного смислу у сучасних англomовних публіцистичних текстах на матеріалі статей 2022–2025 рр., що висвітлюють українську проблематику у глобальному інформаційному просторі.

Для досягнення поставленої мети у роботі передбачено комплексне розв'язання кількох взаємопов'язаних завдань:

- виокремити основні типи інтертекстуальних зв'язків (історичні алюзії, культурні ремінісценції, цитати політичних діячів, літературні відсилки), що використовуються у публіцистичних жанрах;
- проаналізувати особливості їх функціонування у різних видах публіцистичних матеріалів (репортаж, колонка, аналітична стаття);
- розглянути механізми інтеграції інтертекстуальних елементів у структуру тексту та їхню роль у конструюванні багаторівневої смислової рамки;
- з'ясувати, яким чином інтертекстуальні стратегії впливають на сприйняття читачем, формують емоційний і когнітивний резонанс та сприяють легітимізації політичних меседжів;
- визначити перспективи подальших досліджень феномену інтертекстуальності у публіцистиці у міждисциплінарному вимірі – на перетині медіазнавства, політології та лінгвістики.

Реалізація цих завдань потребує застосування описового та порівняльного методів аналізу, контент-аналізу, а також залучення принципів дискурсивного підходу до дослідження масмедійного тексту.

Виклад основного матеріалу. Інтертекстуальність у сучасних англomовних медіа виконує функцію інструмента репрезентації

складних політичних процесів через знайомі культурні коди, історичні паралелі та алюзії на відомі постаті. Вона допомагає ЗМІ не просто інформувати, а й конструювати цілісну ідеологічну рамку. Залучення інтертекстуальних компонентів у публікації ЗМІ, з одного боку, пов'язане з прагненням журналістів використовувати найбільш дієві засоби донесення інформації до суспільства, а з іншого – сприяє формуванню індивідуального стилю автора, що особливо важливо у форматі сучасної авторської журналістики [3, с. 104].

Крім того у межах цього дослідження інтертекстуальність розглядається як механізм актуалізації міжетекстових зв'язків мовних одиниць при розгортанні їх значення у новому дискурсивному контексті публіцистики. При цьому мовна одиниця інтерпретується широко – від окремого слова чи словосполучення до цілих фрагментів тексту, які закріпилися у культурній пам'яті суспільства та виконують функцію носіїв колективних смислів (цитати, афоризми, прислів'я, приказки, крилаті вислови тощо).

Варто наголосити, що у публіцистичному стилі поряд з інтертекстуальністю активно функціонує й прецедентність як близьке за змістом явище. Більшість маркерів інтертекстуальності мають прецедентну природу, а отже виступають прецедентними феноменами у мовній картині світу адресата. Отже, інтертекстуальність і прецедентність у публіцистичних текстах виступають взаємопов'язаними інструментами смислотворення та посилення риторичного впливу.

У науковому середовищі окремі аспекти співвідношення інтертекстуальності та прецедентності у масмедійній комунікації розробляла Н. О. Сунько [6, с. 209–210], яка підкреслювала роль міжетекстових зв'язків як механізму формування культурного смислу в ЗМІ. Спираючись на цей підхід, у межах нашого дослідження пропонується чіткіше розмежувати поняття інтертекстуальності та прецедентності у публіцистичному дискурсі. Інтертекстуальність розглядається як особлива форма смислової спадковості, що базується на культурній пам'яті й репрезентує універсальні коди культури, перевірені часом і традицією. Такі інтертекстуальні елементи зберігають свою значущість протягом поколінь і функціонують як символи стабільності та тяглості традицій.

На противагу цьому, прецедентність пов'язана з поточними явищами й актуальними смислами, що відображають сучасний стан суспільства. Прецедентні тексти або висловлювання виникають у конкретних історичних умовах і залишаються у фокусі публічної уваги доти, доки підтри-

муються масовою комунікацією та медіа. Таким чином, інтертекстуальність можна трактувати як репрезентацію культурного коду, що уособлює сталі духовні й моральні цінності, тоді як прецедентність репрезентує явища сучасності, які можуть увійти до культурного канону або залишитися знаками свого часу. Крім того варто зазначити термін «інтермедіальність», що є синонімічним, увів до наукового обігу німецький дослідник О. Ханзе-Леве [8, с. 154]. Згідно з визначенням Г. О. Савчук, під інтермедіальністю розуміють «переклад» з мови одного виду мистецтва на мову іншого всередині однієї культурної традиції або ж поєднання різних мистецьких елементів у межах як одного медіуму (наприклад, література чи живопис), так і мультимедійного простору (театр, кінематограф тощо) [5, с. 16]. Це означає, що літературний твір може містити не тільки відсилання до інших письмових текстів, але й «цитати», що належать іншим видам мистецтва. Як підкреслює В. І. Фесенко, подібне використання художніх «цитат» було характерне вже для символістів XIX століття, які активно переосмислювали не лише літературні, а й образотворчі джерела у власних творах [7, с. 34]. Варто також виділити окремий різновид інтертекстуальних взаємозв'язків – автоінтертекстуальність, коли авторський текст вступає у взаємодію з іншими творами цього ж автора [4, с. 17]. У цьому випадку письменник інтегрує до нового тексту власні прецедентні образи, формуючи своєрідний внутрішній діалог.

На думку Н. Зражевської, інтертекстуальність у публіцистиці може реалізовуватися у двох площинах – текстовій та мовній [2, с. 89–99]. Текстовий рівень передбачає використання прямих і непрямих запозичень: це можуть бути цитати, алюзії або ремінісценції, які явно вплітаються у текст і водночас активують приховані культурні асоціації. Мовна реалізація інтертекстуальності виявляється через стилістичні особливості тексту, зокрема через домінування певних функціональних стилів, що визначають загальний тон і композицію публіцистичного матеріалу. Таке стилістичне забарвлення допомагає підкреслити етичний, моральний чи професійний аспект повідомлення і впливає на сприйняття тексту читачем.

Одним із поширених прийомів інтертекстуальності є залучення алюзій на події Другої світової війни. У статті «Zelensky receives standing ovation, calls for more support in address to U.K. Parliament via video», яка була опублікована The Washington Post, часто простежується паралель із риторикою Вінстона Черчилля. Під час свого звернення до

парламенту Великої Британії 8 березня 2022 року Зеленський застосував алюзію на Черчилля – відсилка до промови 4 червня 1940 року з фразами «*We will continue fighting for our land, whatever the cost,*» *Zelensky said. «We will fight in the forests, on the shores, in the streets.*» – «Ми будемо битися на морях, в повітрі, будемо захищати свою землю...» [9]. Як зазначають аналізи, Зеленський у своєму тексті звернувся до «великого народу Великої Британії», нагадуючи про історичні паралелі з героїчним минулим церкви, й закликав Британію повстати перед викликами нового часу. Дане висловлювання є прикладом інтертекстуальності адже Зеленський звертається до відомого культурного коду – британської «темної години» 1940 року – щоб підсилити риторичну силу своєї заяви. Це класичний приклад, як публічна промова звертається до історичної алюзії і активує в аудиторії відповідні культурні асоціації.

Подібна інтертекстуальна стратегія зустрічається у матеріалах The Guardian, а саме промова Президента України Володимира Зеленського у британському Парламенті 8 березня 2022 року «*Thirteen days of struggle: Zelenskiy's speech to UK parliament*» [10].

Звертаючись до британських парламентарів, Зеленський використав класичний шекспірівський образ – знамените питання Гамлета «*To be, or not to be?*». Перефразувавши його, Президент поставив власний риторичний акцент: «*The question for us now is: to be or not to be. Well, now I can give you a definitive answer: it is yes – to be.*» Така алюзія на Гамлета виконує кілька функцій:

По-перше, апелює до спільного культурного фону британської аудиторії, що безпосередньо пов'язує українську боротьбу за незалежність із загальновизнаним символом роздумів про сенс існування та гідність.

По-друге, переформулювання цієї репліки перетворює трагічне шекспірівське питання на рішуче ствердження – таким чином класичний мотив набуває нового, оптимістичного і мобілізуючого змісту. Ця інтертекстуальна метафора слугує не лише риторичною фігурою, але й важливим елементом смислотворення. Вона підкреслює екзистенційний вимір сучасної української боротьби, вписуючи її у ширший цивілізаційний контекст протистояння між правом на існування та загрозою знищення. Завдяки такій алюзії промова набуває глибини, підсилюючи емоційний ефект і мобілізуючи підтримку аудиторії через відсилання до канонічного твору, який у британській культурі є одним із найвідоміших символів філософських рефлексій про людську гідність.

На відміну від інтертекстуальності, в публіцистичному стилі також може зустріти елементи прецедентності. Яскравим прикладом сучасного прецедентного висловлювання, що активно функціонує у публічному та медійному просторі, є формула, яку популяризував керівник Офісу Президента України Андрій Єрмак: «*Nothing about Ukraine without Ukraine*» [11]. Цей принцип української зовнішньої політики набув особливої актуальності під час російсько-української війни, зокрема після початку повномасштабного вторгнення росії 24 лютого 2022 року.

З лінгвістичного погляду цей вислів виступає прецедентним феноменом, оскільки він багаторазово відтворюється у різних форматах – від офіційних промов до заголовків новин і публікацій у соціальних мережах. Формула «*Nothing about Ukraine without Ukraine*» підкреслює право України бути безпосереднім учасником усіх рішень, що стосуються її території, безпеки й майбутнього. З лінгвістичного погляду цей вислів виконує функцію прецедентного феномену: він багаторазово відтворюється у міжнародних переговорах, дипломатичних заявах, офіційних виступах і заголовках ЗМІ. На відміну від класичної інтертекстуальності, ця формула не відсилає до раніше створених культурних чи літературних текстів, а конденсує поточний політичний смисл і швидко закріплюється як символ української суб'єктності у міжнародному дискурсі.

Одним із найвідоміших прикладів прецедентності в сучасному українському медіапросторі є фраза «*Русский военный корабль, иди...*», яка стала символом незламності й спротиву під час повномасштабного вторгнення росії в Україну у 2022 році. Ще одним популярним прикладом прецедентного тексту, який широко відомий і виконує схожу функцію консолідації національної ідентичності, є гасло «*Ні кроку назад!*» – класичний лозунг військового опору, який використовувався в різні історичні періоди, зокрема під час Другої світової війни. Фраза «*Русский военный корабль, иди...*» вперше пролунала 24 лютого 2022 року під час оборони острова Зміїний. Український прикордонник Роман Грибов у відповідь на ультимативну вимогу російського військового корабля висловив цю репліку, яка миттєво стала символом стійкості українського народу. Вона вийшла за межі конкретної ситуації і набула статусу прецедентного тексту – культурного коду, який набирає широкого суспільного значення і активно поширюється в медіа, соцмережах, політичних виступах, арт-об'єктах та інших формах комунікації.

Оксана Журавська у своїй науковій праці «Символічна природа, культурні коди та медіафункціональність мему „Русский военный корабль“» (2022) підкреслює, що ця фраза, окрім свого первинного історичного контексту, здобула меметичний статус, ставши не лише виразом протесту, а й універсальним маркером ідентичності та спротиву [1, с. 34–45]. Вона також відзначає появу численних варіацій і трансформацій оригінальної фрази, зокрема евфемістичних, таких як «*Пішов у слід за російським воєнним кораблем*», що зберігають її символіку, але водночас адаптовані для широкого публічного використання. Таким чином, ця фраза і її похідні є прикладом сучасного прецедентного тексту, що через свою багатозначну семантику та широкий спектр застосування формує потужний культурний код, який об'єднує українське суспільство в умовах війни.

Підсумовуючи це питання можна сказати, що інтертекстуальні стратегії у сучасних англійських медіа формують особливий «фрейм», у якому Україна постає не ізольованим кейсом, а логічним продовженням загальносвітового наративу боротьби за свободу й демократію. Ця бага-

торівнева інтертекстуальна «обгортка» не лише інформує аудиторію, але й легітимізує потрібні політичні меседжі, вбудовуючи українську проблематику у ширший цивілізаційний контекст.

Висновки. Отже, проведене дослідження засвідчує, що інтертекстуальність у сучасній англійській публіцистиці виконує роль ключового механізму смислотворення та багаторівневого впливу на аудиторію. Залучення алюзій, цитат і культурних ремінісценцій активізує колективну пам'ять читача, посилює аргументацію тексту і формує потрібний політичний наратив. У випадку висвітлення української проблематики це означає, що ЗМІ не лише інформують про події війни, а й свідомо конструюють смисли, які впливають на сприйняття конфлікту міжнародною спільнотою. Історичні паралелі (Друга світова війна, Черчилль), політичні алюзії (Єрмак, Зеленський) та культурні посилання (Шекспір) створюють стійкий фрейм, у якому Україна репрезентується як форпост демократії.

Практика інтертекстуальності у сучасній публіцистиці потребує подальшого осмислення, зокрема у контексті міждисциплінарних досліджень медіа, дискурсу та політичної комунікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Журавська О. В. Символічна природа, культурні коди та медіафункціональність мему «Русский военный корабль». Вісник Київського університету імені Бориса Грінченка. Серія Філологія. 2022. Вип. 31. с. 34–45.
2. Зражевська Н. І. Інтертекстуальна парадигма журналістського тексту. *Стиль і текст*. 2007. Вип. 8. с. 89–99.
3. Каленич В. М. Інтертекстуальність у сучасному медіадискурсі. *Modern Researches in Philological Sciences*. Publishing House «Baltija Publishing». 2020. с. 104.
4. Крапива Ю. В. Алюзія в публіцистичному тексті (на матеріалі 1. журнальних статей українського інтернет-видання «Політика і культура»). Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія». 2014. Вип. 71. с. 16–19.
5. Савчук Г. О. «Інтермедіальність» як категорія літературознавства й медіології. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія». 2019. Вип. 81. с. 15–18.
6. Сунько Н. О. Інтертекстуальність та прецедентність як репрезентанти публіцистичного дискурсу (на матеріалі заголовків англійськомовних статей). Вісник Житомирського державного університету. Випуск 58. Філологічні науки, 2011. с. 209–210.
7. Фесенко В. І. Література і живопис: інтермедіальний дискурс. Київ : КНЛУ, 2014. с. 398.
8. Чаюн І. Інтермедіальність як принцип побудови художнього тексту (теоретичний аспект). Актуальні питання гуманітарних наук. 2023. Вип. 64. Том 2. с. 253–257.
9. Онлайн-газета «The Washington Post». URL: <https://www.washingtonpost.com/world/2022/03/08/zelensky-uk-parliament-address-war-ukraine/>
10. Онлайн-газета «Guardian». URL: <https://www.theguardian.com/world/2022/mar/08/thirteen-days-of-struggle-volodymyr-zelenskys-speech-to-uk-parliament-transcript>
11. Онлайн джерело «Nothing about Ukraine without Ukraine». Wikipedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Nothing_about_Ukraine_without_Ukraine (дата звернення 20.07.2025).

РОЗДІЛ 3 РОМАНСЬКІ МОВИ

УДК 81'42:327:811.133.1

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.41.1.23>

ПРАГМАТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ФРАНКОМОВНОГО ДИПЛОМАТИЧНОГО ДИСКУРСУ

PRAGMATIC CHARACTERISTICS OF FRENCH DIPLOMATIC DISCOURSE

Мойсюк В.А.,

orcid.org/0000-0002-2732-3817

доктор філологічних наук, професор,

професор кафедри французької філології та перекладу

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Середенко В.В.,

orcid.org/0009-0006-5924-7181

студентка II курсу магістратури факультету іноземних мов

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Стаття присвячена різнобічному аналізу прагматичних характеристик франкомовного дипломатичного дискурсу, вивчення яких має особливе стратегічне значення для сучасної вітчизняної лінгвістики. Адже Франція є одним із ключових акторів Європейського Союзу та НАТО, а французька мова зберігає статус офіційної та робочої мови в багатьох європейських інституціях. Тому ґрунтовне дослідження прагматичних механізмів цього типу дискурсу не лише забезпечить правильне розуміння позиції франкомовних партнерів, «читаючи між рядками», а й сприятиме формуванню навичок ефективного ведення переговорів, коректного формулювання аргументів тощо з метою переконливого відстоювання національних інтересів на шляху до повноцінного членства в європейській спільноті.

Основною метою цієї розвідки є виявлення, опис та систематизація прагматичних характеристик франкомовного дипломатичного дискурсу крізь призму теорії мовленнєвих актів та концепції ввічливості. Встановлено, що дипломатична мова виконує не лише інформативну, а й стратегічну функцію: кожне висловлення має потенціал впливу, трансляції намірів, а також підтримки міжнародного іміджу держави. Об'єктом дослідження є ключові прагматичні особливості, такі як: непряме висловлення, ввічливість, евфемізація, модальність, використання пасивних конструкцій і деперсоналізація. Матеріалом дослідження стали промови французьких представників у Раді Безпеки ООН, які демонструють застосування прагматичних стратегій навіть у конфліктному контексті.

Дослідження доводить, що глибоке розуміння прагматичних особливостей франкомовного дипломатичного дискурсу є необхідною умовою ефективної комунікації на міжнародному рівні. Результати роботи є важливими для фахівців у галузі міжнародних відносин, перекладознавців та лінгвістів, а також відкривають перспективи для подальших порівняльних досліджень.

Ключові слова: дипломатичний дискурс, прагматичні ознаки, франкомовна дипломатія, теорія мовленнєвих актів, теорія ввічливості, міжнародні відносини, дипломатична комунікація.

The article is devoted to a multifaceted analysis of pragmatic characteristics of French-language diplomatic discourse, the study of which is of particular strategic importance for modern Ukrainian linguistics. France is one of the key actors in the European Union and NATO, and the French language retains the status of an official and working language in many European institutions. Therefore, an in-depth study of the pragmatic mechanisms of this type of discourse will not only ensure a proper understanding of the position of French-speaking partners – by «reading between the lines» – but will also contribute to the development of skills necessary for effective negotiation, appropriate argument formulation, and persuasive advocacy of national interests on the path toward full membership in the European community.

The main goal of this research is to identify, describe, and systematize the pragmatic characteristics of French-language diplomatic discourse through the prism of speech act theory and the concept of politeness. It has been established that diplomatic language performs not only an informative but also a strategic function: each utterance has the potential to influence, transmit intentions, and support the international image of the state.

The object of the study is key pragmatic features such as indirect expression, politeness, euphemization, modality, the use of passive constructions, and depersonalization. The research material consists of speeches delivered by French representatives at the United Nations Security Council, which demonstrate the use of pragmatic strategies even in conflict contexts.

The study proves that a deep understanding of the pragmatic features of French-language diplomatic discourse is a necessary condition for effective communication at the international level. The results of the work are important for spe-

cialists in international relations, translation studies, and linguistics, and also open up prospects for further comparative research.

Key words: diplomatic discourse, pragmatic characteristics, French-language diplomacy, speech act theory, politeness theory, international relations, diplomatic communication.

Постановка проблеми. Дипломатичний дискурс є однією з найважливіших сфер професійної комунікації, що відіграє вирішальну роль у формуванні та підтримці міжнародних відносин. Його ефективність безпосередньо залежить від точності та адекватності передачі інформації, що включає не лише буквальний зміст, а й прагматичні ознаки – наміри, імплікатури, соціальні та культурні конотації. Французька мова, завдяки своїй історичній спадщині як мови дипломатії, і надалі залишається однією з ключових мов міжнародного спілкування, зокрема в сфері європейської та багатосторонньої дипломатії. Сьогодні дослідження прагматичних характеристик франкомовного дипломатичного дискурсу та їхнього відтворення в українському перекладі набуває особливої актуальності. Адже як стратегічний партнер України, Франція надає військову допомогу, підтримує відновлення України, а також реалізує гуманітарні та інфраструктурні проекти. Адекватний переклад у професійній комунікації, яка супроводжує політичну підтримку та дипломатичні зусилля, спрямовані на врегулювання конфлікту та забезпечення суверенітету та територіальної цілісності України, є запорукою успішного діалогу між державами, запобігання непорозумінням та сприяння взаємовигідному співробітництву. Водночас недостатнє розуміння прагматичних особливостей вихідного тексту може призвести до спотворення змісту, порушення норм ввічливості або ж до конфліктних ситуацій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження дипломатичного дискурсу є міждисциплінарною сферою, яка привертає увагу лінгвістів, перекладознавців, політологів, істориків тощо. Значний внесок у вивчення цього феномену зробили насамперед зарубіжні науковці (Дж. Сьорл, П. Браун, С. Левінсон та ін.), які розробили теорію мовленнєвих актів та концепцію ввічливості, що є фундаментальними для аналізу прагматики дискурсу. Вітчизняні дослідники (С. Кочерган, Л. Черноватий, О. Гончаренко та ін.) активно вивчають проблеми перекладу в офіційно-діловому та публіцистичному стилях, що є близькими до дипломатичного дискурсу.

Однак комплексний аналіз саме прагматичних аспектів франкомовного дипломатичного дискурсу в контексті українського перекладу зали-

шається мало дослідженим. Праці, присвячені окремим аспектам дипломатичної комунікації, часто зосереджуються на лексико-граматичних особливостях або стилістичних прийомах, тоді як прагматичний вимір, який передбачає інтерпретацію намірів мовця та вплив на адресата, потребує ґрунтовнішого вивчення.

Постановка завдання. Метою нашої розвідки є виявлення, опис та систематизація прагматичних характеристик франкомовного дипломатичного дискурсу крізь призму теорії мовленнєвих актів та концепції ввічливості.

Поставлена мета передбачає вирішення таких **завдань**, як-от: визначити основні поняття та теоретичні засади прагматики дипломатичного дискурсу; ідентифікувати ключові прагматичні характеристики франкомовного дипломатичного дискурсу (ввічливість, непрямі висловлення, евфемізація тощо); проаналізувати особливості вияву зазначених характеристик шляхом застосування теорії мовленнєвих актів та теорії ввічливості на різних мовних рівнях (лексичному, синтаксичному, стилістичному).

Виклад основного матеріалу дослідження. Кожна країна має власні дипломатичні традиції, які впливають на формування зовнішньополітичних стратегій. Саме в цій сфері надзвичайно важливим є дискурс як «особливий тип комунікативної діяльності, що виявляється у різних формах (усній, письмовій, паралінгвальній)» [1, с. 138]. Оскільки в дипломатії текст постає головним інструментом, від сформованого висловлювання може залежати хід подій. Силою слова дипломат здатен вирішити гострий конфлікт, тонко завуалювати загрозу чи налагодити діалог. Дипломатичний дискурс є складною формою комунікації, яка функціонує в унікальному соціополітичному контексті. Його основне призначення – забезпечення ефективної взаємодії між суб'єктами міжнародних відносин (державами, міжнародними організаціями) з метою досягнення певних політичних, економічних або культурних цілей.

Основними рисами цього типу дискурсу є, насамперед, *формальність* та *офіційність*, які передбачають використання стандартизованих формулювань, кліше та етикетних норм. Оскільки дипломатична сфера переважно регулюється міжнародним правом та усталеними протокольними

нормами, можемо говорити також про його *інституціональність*. Часто зорієнтований не лише на безпосереднього адресата, а й на ширшу аудиторію (громадськість, інші держави тощо), він характеризується *багатоадресністю*. Попри це, кожне висловлення має чітко визначену мету та потенційний вплив на подальший розвиток подій, що вказує на *стратегічність* дипломатичного дискурсу. Відтак, франкомовний дипломатичний дискурс постає як складне комунікативне поле, де мову використовують як інструмент не лише для передачі інформації, а й для досягнення політичних цілей, ведення переговорів, збереження відносин та управління міжнародними кризами.

Ключовим поняттям дипломатичного дискурсу є прагматика, яка вивчає функціонування мовних знаків у реальних комунікативних ситуаціях. Саме вона, за словами Ф. Бацевича, «дає основний інструментарій для аналізу цього типу дискурсу, зосереджується на намірах мовця, інтерпретації адресатом, контекстуальних факторах та впливі висловлення» [2, с. 250–251]. У дипломатії прагматична компетенція є критично важливою, оскільки неправильне тлумачення може мати серйозні наслідки.

Французький дипломатичний дискурс розвивався протягом століть і сформував унікальні прагматичні риси, що відрізняють його від дипломатичних стилів інших мов. Спочатку Ордонанс Вілле-Котре (1539 р.) надає офіційного статусу французькій мові у Франції, а з XVIII ст. вона стає мовою європейської дипломатії, активно використовується у міжнародних договорах, дипломатичному листуванні та переговорах, зокрема на Вестфальському мирі та Віденському конгресі. Її основними рисами стають точність, ясність і багатство виразів, тяжіння до детального викладу. Але саме завдяки явищу «мовного надлишку» (*phénomène de foisonnement*) французька мова допомагає уникати двозначностей, що важливо для міждержавного спілкування. До того ж, як зауважує А. Мехтієв, «на відміну від лаконічної англійської мови, французька зберігає м'якість та ввічливість формулювань, що вважається ознакою дипломатичної культури» [3, с. 2–3]. Отже, в XVIII–XIX ст. французька мова домінувала в міжнародних відносинах, залишивши глибокий слід у дипломатичній термінології, напр.: *chargé d'affaires*, *communiqué*, *visa*, *agrément* тощо. Франція відіграла також фундаментальну роль у формуванні дипломатичних структур: саме вона першою створила Міністерство закордонних справ у сучасному розумінні [4]. Завдяки цьому, а також її культурному впливу, французька

мова залишилась важливою складовою дипломатичного дискурсу. Однак, як відомо, XX ст. ознаменувалося зміною мовного балансу: з появою глобальних інституцій США як наддержави та зростанням впливу англоцентричного світу, англійська мова поступово витіснила французьку з позицій лідера, хоча остання залишається і нині однією з офіційних мов ООН, ЄС, НАТО, МОК та інших організацій.

Незважаючи на зміну домінант у XXI ст. (поява цифрових технологій, стрімкий розвиток соцмереж, виникнення нових екологічних і гуманітарних питань), дипломатичний дискурс продовжує виконувати свою ключову функцію – сприяти мирному врегулюванню конфліктів і міжнародній співпраці. У світі, де домінує англійська мова з її лаконічним і прагматичним стилем, вивчення французького дискурсу дає уявлення про альтернативну модель дипломатичного мислення. Це розширює інструментарій дипломатів та аналітиків, дозволяючи їм бути гнучкішими та ефективнішими у спілкуванні з представниками різних культурних та політичних традицій. Історична роль французької мови як *lingua franca* дипломатії беззаперечна, але її вплив не обмежується лише престижем та традицією. За глибиною цієї ролі стоїть складний пласт прагматичних особливостей, які роблять франкомовний дипломатичний дискурс унікальним і надзвичайно ефективним інструментом міжнародного спілкування. Саме в прагматичці криються відповіді на питання, чому французька мова століттями залишалася мовою вибору для переговорів, укладання договорів та обміну офіційними повідомленнями. Це не просто питання лексики чи граматики, а радше мистецтво використання мови для досягнення конкретних цілей у надзвичайно делікатному та чутливому середовищі.

Аналіз дипломатичного мовлення базується на кількох фундаментальних прагматичних теоріях, однією з яких є теорія мовленнєвих актів, розроблена Дж. Остіном та Дж. Сьорлем. На їх переконання, кожне висловлення виконує кілька функцій одночасно, адже мовлення – це не просто вимова слів, а комплекс дій. Такий підхід є особливо важливим для вивчення дипломатичного дискурсу, де кожне слово чи фраза виконує певну дію і має конкретні наслідки. Згідно з Дж. Остіном, ці дії поділяються на локутивні, іллокутивні та перлокутивні акти. Локутивний акт являє собою вимовлення слів та речень, іллокутивний акт демонструє комунікативний намір мовця, а перлокутивний акт здійснює певний вплив через висловлення на слухача [5, с. 99–103].

До прикладу проаналізуємо висловлення, опубліковане на офіційному акаунті Президента Франції в мережі X (колишній Twitter) 24 лютого 2024 р., у другу річницю повномасштабного вторгнення:

L'Ukraine se bat pour elle, pour ses idéaux, pour notre Europe. Notre engagement à ses côtés ne faiblira pas [6].

Розуміючи під локуцією «сказане буквально», бачимо, що текст складається з двох речень: перше стверджує, що Україна веде боротьбу за три речі: за себе, за свої ідеали та за «нашу Європу»; друге речення констатує, що зобов'язання Франції підтримувати Україну не зменшиться. Іллокуція передбачає вказівку на те, яка дія виконується цим висловленням. Тобто це не просто опис, а виконання кількох дуже важливих мовленнєвих актів одночасно: акт прямої і публічної обіцянки (*Notre engagement... ne faiblira pas*); акт вираження солідарності (*pour notre Europe*); акт запевнення про те, що незважаючи на «світову втому від війни», Україна може розраховувати на надійність і довготривалість французької допомоги (*... ne faiblira pas*). Перлокутивний акт зосереджений на ефекті, який бажають досягнути. У нашому випадку Емманюель Макрон звертається до кількох аудиторій одночасно: до українського народу та керівництва, щоб зміцнити моральний дух, надихнути, надати впевненості в підтримці з боку потужного європейського союзника; до російського керівництва з метою продемонструвати Кремлю, що розрахунок на розкол Заходу чи зменшення підтримки України з часом є марним; до французької та європейської громадськості, щоб обґрунтувати необхідність подальшої підтримки України. Пов'язуючи боротьбу України з безпекою «нашої Європи», президент Франції легітимізує ці зусилля в очах власних громадян.

Отже, застосування теорії мовленнєвих актів допомагає усвідомити офіційне дипломатичне висловлення як багатоцільовий інструмент. За допомогою кількох коротких речень, як було продемонстровано в нашому прикладі, мовець виконує низку дій (обіцянка, солідаризація, запевнення), спрямованих на досягнення конкретних психологічних та політичних ефектів у різних аудиторій.

Наступною важливою теорією в дослідженні дипломатичного дискурсу є теорія ввічливості, авторами якої є П. Браун і С. Левінсон [7, с. 61]. Ця концепція базується на понятті «лінгвістичного обличчя», яке кожна сторона (дипломат, держава) прагне зберегти. Таке «обличчя» може бути негативним (втілює прагнення до свободи дій,

бажання, щоб ніхто не заважав і не нав'язував свою волю) або позитивним (втілює прагнення бути оціненим і схваленим, бажання належати до певної групи). Будь-яке висловлення, що потенційно може загрожувати «обличчю» співрозмовника, називається «актом загрози обличчю», а франкомовний дипломатичний дискурс насичений стратегіями для пом'якшення подібних ризиків. Для знешкодження загроз використовується ввічливість як «засіб узгодження взаємного бажання зберегти обличчя з тим фактом, що більшість мовленнєвих актів, які виникають під час взаємодії, потенційно загрожують тому чи іншому типу обличчя» [8]. З цієї причини у дипломатії мовці вдаються до певних застережень у формулюваннях, зокрема до непрямого висловлення думки. Таке явище є, насамперед, вимогою ввічливості, яка характерна жанру виголошуваних в ООН промов, де головна мета – уникнути конфронтації та підкреслити прагнення до консенсусу. В дипломатичному дискурсі воно реалізується через використання третьої особи (зазвичай, це назва країни), що уможливорює перенесення авторитету і відповідальності за висловлене з представника на державу-члена. З цією метою використовують також усталені мовні засоби, які чітко сигналізують про прохання, або неусталені, інтерпретація яких залежить від контексту. Поряд із цим вдаються до інших прийомів непрямої номінації, таких як: номіналізація або пасивні конструкції [8].

Для прикладу проаналізуємо виступ Постійного представника Франції при ООН Жерома Боннафона, від 20 червня 2025 р. на тему агресії російської агресії проти України [9]. Сама промова демонструє, що в умовах гострої конфронтації дипломатичні стратегії не зникають, а трансформуються. Їхня мета полягає не стільки в пом'якшенні образ, скільки в максимальній легітимізації власної позиції та делегітимізації позиції опонента.

Оскільки ввічливість є наріжним каменем дипломатичного спілкування, у французькому дискурсі вона часто виявляється, у першу чергу, через використання ввічливих форм звертання. Промова починається і неодноразово переривається зверненням типу *Madame la Présidente*, що є стандартною і обов'язковою формою звернення в міжнародних організаціях. Це демонструє повагу до інституції та посадової особи, що головує на засіданні.

Обов'язковою є також подяка доповідачам як вияв дипломатичної ввічливості та визнання внеску інших учасників, напр.:

Je remercie M. le Sous-Secrétaire général des Nations unies pour l'Europe, l'Asie centrale et les Amériques, Miroslav Jenča, et Mme la Directrice de la Division des opérations et du plaidoyer du Bureau de coordination des affaires humanitaires, Mme Edem Wosornu, pour leurs exposés et pour l'action de l'ONU au service des victimes de cette guerre [9].

Вживання безособових конструкцій типу *Il est plus que temps que cela cesse. Il est plus que temps pour la Russie de mettre en œuvre ce qu'a exigé ce Conseil, et qu'elle a voté* є риторичним прийомом, що виражає крайній ступінь нетерпіння та нагальності. Ці формули представляють вимогу не як волю мовця, а як об'єктивну вимогу самого часу. Терпіння вичерпалося не у Франції, а в абстрактного «часу» чи «ходу подій». Це дозволяє висловити максимальний тиск, залишаючись у формальних рамках дипломатії.

Спостерігаємо також часте використання пасивних конструкцій, напр.:

Ces conditions reviennent à exiger la capitulation de l'Ukraine. Elles ne sont pas recevables [9].

Як бачимо, мовець не каже прямо *Nous ne recevons pas ces conditions*, а через пасивну форму *Elles ne sont pas recevables* вказує на їхню неприйнятність як об'єктивний факт, що не підлягає обговоренню. Це дозволяє йому відкинути пропозиції, не вступаючи в пряму суперечку формату «ми проти вас».

Поширеним явищем, як ми зазначали вище, є також використання третіх осіб та посилання на них, що дозволяє мовцю побудувати дипломатичний наратив, розподілити ролі та зміцнити власну позицію, напр.:

La France continuera d'œuvrer pour cette paix, aux côtés du peuple ukrainien, qui a toujours fait le choix de la paix, malgré l'agression qu'il subit [9].

Le Conseil doit rappeler sans relâche que la paix, pour être réelle, doit être juste et respecter, comme l'exige la Charte, la souveraineté, l'indépendance et l'intégrité territoriale de l'Ukraine [9].

Цей лінгвістичний прийом підкріплює дипломатичний стан мовця (у цьому випадку, Франції) та легітимність його аргументів. Згадуючи Францію, Раду та Статут у третій особі, такі заяви підносять дії та наміри вище за окремих осіб і підкреслюють об'єктивність та інституціональну вагу, що характерно для такого дипломатичного жанру.

Отже, незважаючи на жорсткий тон та пряме засудження російських дій, ця промова повною мірою відповідає принципам дипломатичної ввічливості, яка виявляється у дотриманні протоколу, деперсоналізації критики, апеляції до між-

народного права та спільних цінностей, а також у підтримці «обличчя» союзників та постраждалих. Це дозволяє Франції висловити свою позицію максимально чітко та рішуче, зберігаючи при цьому формат міжнародного діалогу в рамках Ради Безпеки ООН.

Окрім вищезазначених прагматичних характеристик, досить часто в дипломатичних текстах використовують евфемізацію – мовний прийом, який слугує для заміни прямого вираження неприємних, сумних або шокуючих ідей на більш м'які та прийнятні формулювання [10, с. 47–48], напр.:

Nous avons quelques réserves concernant la formulation définitive de certains points [11].

Це висловлення є дипломатичною заміною різкого висловлення типу *Nous désapprouvons votre politique*, до якої вдався мовець з метою мінімізувати потенційний негативний ефект тексту.

Серед граматичних особливостей дипломатичного дискурсу вирізняється його яскрава модальність, тобто використання дієслів та дієслівних форм (зокрема модального способу *Conditionnel*), що виражають припущення, можливість, прохання, а не категоричні твердження, напр.:

Il serait souhaitable que les Etats soient représentés par leurs propres ressortissants [12, с. 70].

La Suisse saluerait un engagement plus fort et plus durable du Conseil de Sécurité dans la diplomatie préventive [8].

Незважаючи на використання непрямих форм висловлення, про які йшлося вище, дипломатичний дискурс вимагає високої термінологічної точності. Вона забезпечується широким використанням усталених дипломатичних термінів, таких як: *casus belli*, *persona non grata*, *status quo*.

Висновки. Франкомовний дипломатичний дискурс є складною, багатошаровою комунікативною системою, де мова функціонує не стільки як засіб передачі інформації, скільки як стратегічний інструмент. Його основними рисами є формальність, офіційність, інституціональність, багатоадресність, стратегічність, які, власне, й вирізняють його серед інших типів дискурсу.

Проведений аналіз доводить високу ефективність прагматичних теорій для розкриття його механізмів. Зокрема, теорія мовленнєвих актів Дж. Остіна та Дж. Сьорля показала, як одне висловлення виконує одночасно кілька іллокутивних актів (обіцянку, солідаризацію та запевнення), спрямованих на різні аудиторії для досягнення бажаного перлокутивного ефекту. Поряд із цим, теорія ввічливості П. Брауна та С. Левінсона продемонструвала, що навіть у гостроконфліктному контексті дипло-

матичні стратегії не зникають, а трансформуються. У таких випадках ввічливість слугує для збереження інституційного «обличчя» та легітимізації власної позиції через апеляцію до міжнародного права, одночасно делегітимізуючи позицію опонента. Ці прагматичні цілі реалізуються через конкретні мовні засоби, серед яких ключову роль відіграють непряме висловлення та деперсоналізація, що досягаються завдяки пасивним конструкціям, безособовим зворотам та апеляції до третьої особи. Важливими інструментами також є евфемізація та модальність, які дозволяють пом'якшити потенційно загрозливі висловлення, а дотримання протоколу підкреслює повагу до інституційних рамок. Таким чином, франкомовний дипломатичний дискурс гармонійно поєднує історично сформовану культуру ввічливості із сучасними прагматичними техніками, створюючи унікальний інструментарій для впливу на міжнародній арені.

Пропоноване дослідження відкриває кілька перспективних напрямів для подальших нау-

кових розвідок. Нагальною потребою є проведення системного порівняльного аналізу прагматичних стратегій у франкомовному та україномовному дипломатичних дискурсах, що дозволить виявити фундаментальні культурні, політичні та соціальні відмінності у підходах до комунікації. Це можна доповнити діахронічним дослідженням еволюції дипломатичного мовлення у Франції, аби простежити, як змінювалося використання прагматичних прийомів у відповідь на глобальні політичні трансформації XX–XXI ст. Особливої уваги заслуговує сфера цифрової дипломатії, де необхідно глибоко вивчити вплив нових медіа, зокрема соціальних мереж, на традиційні стратегії ввічливості та непрямого висловлення. Перспективним видається нам також розширення аналізу за межі тексту шляхом включення мультимодальних компонентів, таких як інтонація та невербальні сигнали, що дасть цілісне уявлення про комунікативний акт.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : Академія, 2004. 342 с.
2. Бацевич Ф. С. Проблеми і термінологічний апарат сучасної лінгвістичної прагматики. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. 2008. № 620. С. 250–253.
3. Mehtiyev A. The language of diplomacy. *California Linguistic Notes*. 2010. No. 35. P. 2–3.
4. Freeman C. W., Marks S. Diplomacy – Italian, System, Spread | Britannica. Encyclopedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/diplomacy/The-spread-of-the-Italian-diplomatic-system#ref796027> (дата звернення: 25.06.2025).
5. Austin J. L. *How to Do Things with Words*. Oxford University Press, 1962. 174 p.
6. Elysee. Deux ans de guerre en Ukraine. [elysee.fr](https://www.elysee.fr/emmanuel-macron/2024/02/24/deux-ans-de-guerre-en-ukraine). URL: <https://www.elysee.fr/emmanuel-macron/2024/02/24/deux-ans-de-guerre-en-ukraine> (дата звернення: 25.06.2025).
7. Brown P., Levison S. *Politeness: Some Universals in Language*. Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1987. 345 p.
8. Discours aux Nations Unies : des normes pour un genre «poli» ?. OpenEdition Journals. URL: <https://journals.openedition.org/corela/6956#tocto1n3> (дата звернення: 17.07.2025).
9. La France condamne les attaques russes contre les civils en Ukraine. France ONU. URL: <https://onu.delegfrance.org/la-france-condamne-les-attaques-russes-contre-les-civils-en-ukraine> (дата звернення: 17.07.2025).
10. López Díaz M. L'euphémisme, la langue de bois et le politiquement correct. *L'Information grammaticale*. 2014. No. 143. P. 47–55.
11. Figueiredo I. Compte rendu in extenso des débats – Jeudi 29 mars 2007. Parlement européen. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/CRE-6-2007-03-29_FR.html?redirect (date of access: 27.06.2025).
12. Extrait du volume I des Documents officiels de la Conférence des Nations Unies sur les relations et immunités diplomatiques (Comptes rendus analytiques des séances plénières et des séances de la Commission plénière). Vienne, Autriche. URL: https://legal.un.org/diplconf_records/1961_dipl_intercourse/docs/french/vol_1/a_conf20_c1_sr5.pdf (date of access: 27.06.2025).

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ІСПАНСЬКОМОВНОЇ БУДІВЕЛЬНОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ: ШЛЯХИ УНІФІКАЦІЇ ТА ЛЕКСИЧНІ РОЗБІЖНОСТІ

REGIONAL SPECIFICS OF THE SPANISH-LANGUAGE CONSTRUCTION TERMINOLOGY SYSTEM: PATHS TO UNIFICATION AND LEXICAL DIVERGENCES

Тєлкова О.В.,

orcid.org/0000-0001-9008-9683

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри романської філології і перекладу
Запорізького національного університету*

Шевченко К.О.,

orcid.org/0009-0007-6459-0969

*магістр філології,
випускник кафедри романської філології і перекладу
Запорізького національного університету*

Стаття присвячена дослідженню проблематики регіонального варіювання професійної іспанської мови у сфері будівництва. Об'єктом дослідження виступає іспанськомовна будівельна термінологічна система в аспекті її регіонального варіювання. Мета дослідження – виявлення основних способів творення будівельних термінів, що використовуються у країнах, де іспанська мова є офіційною, та ідентифікація їхніх регіональних відмінностей. В якості матеріалу дослідження обрано низку будівельних термінів, зрозумілих широкому колу фахівців, та відібрано для кожного терміну синоніми, вживані в національних варіантах іспанської мови, що дало можливість сформулювати масив даних для аналізу у кількості більш ніж 100 мовних одиниць.

Результати проведених досліджень вказують на те, що кількість терміноутворень для одного будівельного поняття коливається в значному діапазоні, але більшість цих професійних понять мають термін, що домінує. Спостерігається використання значної кількості запозичень при утворенні іспанськомовних будівельних термінів. Серед спільних рис професійної термінологічної мови будівництва окремих національних варіантів виявлено залежність тематичних класифікацій від спеціалізації конкретного будівельно-термінологічного поля; домінування суфіксального способу та способу запозичення при утворенні термінів. З іншого боку, спостерігаються певні особливості окремих національних варіантів, а саме: високий рівень синонімії у будівельних терміносистемах мексиканського та колумбійського національних варіантів, різний ступінь вживання запозичень та схильність окремих терміносистем до використання складних терміноутворень.

Отже, попри виявлене різноманіття, більша частина понять глобальної іспанськомовної будівельної терміносистеми навіть у світлі регіонального варіювання іспанської мови тягнє до універсального термінотворення і має перспективи уніфікації. Напрямами подальших досліджень є розширення обсягів вибірок досліджуваного матеріалу в рамках класифікаційних груп та національних варіантів іспанської мови.

Ключові слова: термін, термінологічна система, будівельна термінологія, іспанська мова, регіональна варіативність, національний варіант, спосіб термінотворення, лексична варіативність, синонімія, запозичення.

The article is dedicated to the study of regional variation in professional Spanish language use within the field of construction. The object of the research is the Spanish-language construction terminology system, analyzed through the lens of its regional variation. The aim of the study is to identify the main methods of construction term formation used in Spanish-speaking countries and to determine their regional differences.

The research material includes a selection of construction terms widely understood by professionals in the field. For each term, synonyms used in various national variants of Spanish were collected, resulting in a dataset of over 100 lexical units for analysis.

The findings show that the number of terms used to denote a single construction concept varies considerably; however, most professional concepts have a dominant, commonly accepted term. A significant number of borrowings are used in the formation of Spanish construction terminology. Among the common features of professional construction language across national variants, the study identifies the influence of thematic classifications based on the specialization of particular terminological fields, as well as the predominance of suffixation and borrowing as the main word-formation processes.

At the same time, certain national variants demonstrate specific characteristics, such as a high level of synonymy in the construction terminologies of the Mexican and Colombian variants, varying degrees of borrowing usage, and a tendency in some systems toward complex term formation.

Thus, despite the observed diversity, the majority of concepts within the global Spanish-language construction terminology system tend toward universal term formation and show potential for unification. Future research directions include expanding the data sample across different classification groups and national variants of the Spanish language.

Key words: term, terminology system, construction terminology, Spanish language, regional variation, national variant, term formation method, lexical variation, synonymy, borrowing.

Постановка проблеми. У процесі дослідження мовних систем досить часто виявляються їхні специфічні ознаки, особливості функціонування, а також соціокультурні чинники, що зумовлюють варіативність навіть у межах однієї офіційної мови, представленої в різних країнах. Професійна мова не є винятком, адже лінгвістичні варіації у професійному спілкуванні дедалі більше проявляються на тлі зростання глобальної мобільності, інтенсифікації міжнародного ринку праці та активізації міграційних процесів, що в сукупності є наслідками глобалізаційних змін.

Іспанськомовна будівельна термінологічна система, що функціонує в межах однієї з найпоширеніших мов світу, також виявляє високий рівень варіативності, зумовлений низкою історичних і культурно-мовних факторів. Одним із ключових чинників її різноманіття є значна кількість лексичних запозичень – передусім з латинської мови, а також з інших мов, що стали результатом міжкультурної взаємодії народів Європи та Америки в період формування професійного іспанського мовлення на американському континенті.

Серед актуальних тенденцій розвитку іспанськомовної будівельної терміносистеми варто відзначити посилення впливу англійської мови, що особливо простежується в американських національних варіантах, а також збільшення кількості складних термінологічних словосполучень. Така тенденція пояснюється прагненням до зменшення обсягу іншомовних запозичень і забезпечення термінотворчої прозорості й системності у фаховій комунікації.

Ці та інші особливості вказують на гостру потребу активізації і поглиблення досліджень іспанськомовної будівельної термінологічної системи під кутом зору регіонального варіювання заради покращення якості спілкування спеціалістів шляхом уніфікації та стандартизації. Слід зазначити, що ця проблематика є актуальною у зв'язку з безперервним розвитком технологій будівництва, великою кількістю вживаних термінів, складністю та багаторівневістю будівельної терміносистеми та необхідністю залучення до досліджень фахівців різних напрямків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед науковців, що займалися вивченням іспанськомовної будівельної термінології можна назвати наступних лінгвістів: А. Канту, М. Лопес, Н. Нарпе (Аргентина); С. Бенітес (Еквадор), Б. Бассегода, М. Відаурре, Г. Гарсія Руїс, А. Кальсада Ечеварріа, М. Консуело, А. Латорре, Дж.Р. Папьягуа, І. Парісіо, К. Санс, Б. Санчес, Х. Суріта Руїс (Іспанія); П. Навас, Б. Ортіс

(Колумбія), Х. Хілі (Мексика); П. Шкрдлова (Чехія); О. Муньос Трівіньюс (Чилі). Результати їх досліджень можна знайти у чисельних спеціалізованих словниках та глосаріях, монографіях та наукових статтях. Переважна більшість цих публікацій присвячена різним аспектам утворення, використання та тлумачення термінів, але на жаль, не аспекту регіонального варіювання іспанської мови. В загальному доступі кількість результатів досліджень у напрямку саме регіонального варіювання іспанської будівельної термінології є вкрай обмеженою. Єдиного всеохоплюючого спеціалізованого термінологічного будівельного ресурсу, який би увібрав у себе усі регіональні та інші нюанси виявлено не було. З доступних широкому колу користувачів можна виділити лише загальнонаукові видання, підготовлені Королівською академією точних та фізико-природничих наук та Іспанською королівською академією. Тим не менш, відомо, що роботи у цьому напрямку проводились. Наприклад, у виданні [1], зібрано більш ніж п'ятсот будівельних термінів, що позначають матеріали, інструменти, обладнання та інше для декількох термінологічних полів галузі по національних варіантах країн центральної Америки. Також у 1984 році анонсована міжнародна програма *Análisis comparativo del léxico usado en edificación en los países de habla hispana*, яка була розрахована на 8 років [2], і передбачала збір у єдину базу даних, порівняння і обробку будівельної лексики як по регіонах Іспанії, так і в країнах Америки. Розроблено методики та підходи до збору і обробки матеріалу дослідження, але про результати цієї роботи нам дізнатися не вдалось. Хоча в іспаномовному світі регулярно проводяться різноманітні міжнародні симпозиуми, створено певну кількість організацій з питань термінології (*AETER* Іспанія, *COLTERM* Колумбія, *CUBATERM* Куба, *PARATERM* Парагвай, *PERUterm* Перу, *TermEX* Мексика, *UrRUTERM* Уругвай, *VENTERM* Венесуела), досі іспанськомовна (у тому числі будівельна) термінологічна система не є провідною і знаходиться у фазі розвитку та не має добре розробленої термінології в багатьох галузях знань. Тому вкрай актуальною є необхідність у подальшому розширенні та поглибленні досліджень іспанськомовної будівельної термінології з метою її уніфікації, вдосконалення та втілення у професійний лексичний обіг.

Постановка завдання. Враховуючи актуальність проблематики, описаної вище, ставимо за мету виявити основні способи творення будівельних термінів, що використовуються у краї-

нах, де іспанська мова є офіційною, та ідентифікувати їхні регіональні відмінності.

Виклад основного матеріалу. З метою упорядкування та систематизації будівельної термінології, що досліджувалась та на підставі аналізу термінів, що викладені у джерелах різноманітних будівельних напрямків та виданих у різних країнах: Чилі [3, 4]; Іспанія [5–9]; [10], Центральна Америка; [11], Еквадор; нами запропоновано наступну тематичну класифікацію: 1. Будівельні матеріали та вироби. 2. Будівельні машини, обладнання, інструменти. 3. Будівлі і споруди, їх елементи та обладнання. 4. Види і способи виконання будівельних робіт. 5. Професії та професійні відносини, охорона праці. 6. Проектно-кошторисна, дозвільна та інша документація. 7. Терміни для позначення досліджень у будівельній галузі. 8. Архітектурні терміни. Для тематичних груп 1, 2, 3, 4 з метою проведення аналізу терміноутворюючих моделей будівельної термінології різних іспаномовних країн нами сформовано вибірку, яка являє собою матрицю для опису 17 будівельних понять у кожному з 20-ти національних варіантів іспанської мови. Тобто, ми аналізуємо $17 \times 20 = 340$ терміноваріантів. Вказану кількість терміноваріантів позначають 120 терміноутворень, 104 з яких терміни-слова та 16 двота три- складні терміносполуки. Відбір термінів для аналізу проводився зі словників, глосаріїв, інтернет-джерел за наступними вимогами: 1. Належність термінів до найбільш вживаних тематичних груп будівельної термінології згідно вище наведеної класифікації. 2. Наявність кожного терміна у всіх (або майже всіх) національних варіантах. 3. Зрозумілість терміна не тільки для фахівця у сфері будівництва, а і для спеціалістів з інших сфер діяльності.

Аналіз словотворних моделей серед вибірки по всіх національних варіантах виявив наступні способи утворення термінів-слів серед представлених терміноваріантів:

1. Суфіксий (29 термінів): *-ada, -ado – fraguado, lechada; -ar – enjarrar, frisar; -dor/dora – agujereadora, andador, fraguador, junteador, taladradora; -elo – machuelo; -én, -ón – andén, contén, hormigón; -era, ería – barredera, rastrera, fontanería, plomería; -eta, -ete – banqueta, losea, taquete; -ido – derretido; -illa, -illo – bordillo, boquilla, masilla; -ín, -ina, -ino – baldosín, marmolina, pastina, tojino; -ito – bomberito.*

2. Префіксий (7 термінів): *em- – emplatar, empañetar; en- – enchape; re- – reparar, repellar, resanar, revocar.*

3. Префіксно-суфіксий (4 терміни): *a- + -dora – aplanadora; des- + -dor – desarmador, desatornillador, destornillador.*

4. Поєднання слів/основ (10 термінів): *(apaga/mata + fuego/s) – apagafuegos, matafuego; (a piso + nadar) – apisonadora; (guarda + polvo/s) – guardapolvo, guardapolvos; (guarda + escoba) – guardaescoba; (inter + cerámico) – (el) intercerámico; (roda + pié) – rodapié; (tapa + juntas) – tapajuntas.*

5. Іменники, утворені від дієслів (4 терміни): *piso – від pisar (крокувати), resane – від resanar (ремонтувати пошкодження поверхні стіни, меблів, інш.), fragüe, fragua – від fraguar (схоплюватись, твердіти).*

6. Зміна значення (11 термінів): *ancla, cangrejo, espiche, hombro, junta, ladrillo, mezcla, piedra, perica, perico, taco.*

7. Запозичення (39 термінів):

– з латини (20 термінів) – *acera, argamasa, barrena, barreno, caño, concreto, emplatar, extinguidor, extintor, losa, mortero, mosaico, orilla, rodillo, suelo, taladro, tarugo, vereda, zócalo, zoclo;*

– з англійської (5 термінів) – *espánder, expander, gasfitería, ramplú, ramplug;*

– з італійської (4 терміни) – *cuneta, estuque, mayólica, porcelana;*

– з французької (4 терміни) – *borde, cordón, duela, enduir;*

– з арабської (2 терміни) – *azulejo, baldosa;*

– з грецької (2 терміни) – *cerámica, cerámico;*

– з каталанської (1 термін) – *sardinel;*

– з португальської (1 термін) – *chazo.*

Серед складних термінів виявлено наступні моделі:

1. Двоскладні словосполучення за моделями:

– іменник + іменник (*taco Fisher, taco Pasto*);
– іменник + прикметник (*bombero opinando, llave ajustable, llave francesa, llave inglesa, instalación sanitaria*).

2. Трьох-складні словосполучення за моделями:

– іменник + іменник + іменник (*ancla soporte tipo*);

– іменник + прийменник + іменник (*ancla de pared, aplanadora de rodillo, cerámica para pisos, coger las fallas, extinguidor de fuego, llave de expansión, sellador de juntas, taco de expansión*).

Слід зазначити, що окремі слова, які складають багатоскладні терміноутворення будівельної іспанської терміносистеми, також використовують вищевказані способи термінословотворення, що дає підстави говорити про змішані способи, але цей аспект не є предметом нашого дослідження.

Аналіз обраних будівельних терміноутворень у світлі регіонального варіювання було проведено з урахуванням наявності терміна, що домінує у кожній тематичній групі, а також рівня варіативності термінів у розрізі означених тематичних груп.

Структурно-семантичний аналіз термінів за кожною з тематичних груп виявив наступні підгрупи з такими характеристиками:

1. Зазвичай невелика кількість міжваріантних терміноутворень (2–4), наявність терміна/термінів, що домінує/ють (вживані у 75 і більше відсотках національних варіантів).

2. Збільшена кількість міжваріантних терміноутворень (до 8–9), присутній термін, що домінує.

3. Зазвичай велика кількість міжваріантних терміноутворень, явно домінуючі терміноваріанти відсутні.

До першої підгрупи увійшли наступні терміни з такими характеристиками:

а) тематична група «Будівельні матеріали та вироби» – поняття «Бетон»: *hormigón* (використовують 16 національних варіантів), *concreto* (9 національних варіантів), обидва терміни використовуються одночасно у 5 національних варі-

антах; поняття «Будівельний розчин»: *mezcla* (всі національні варіанти, у 17-ти без синонімів), *argamasa*, *mortero*;

б) тематична група «Будівельні машини, обладнання, інструменти» – поняття «Коток»: *aplanadora* (термін, що домінує, майже монопольно зустрічається у 18 регіональних варіантах), *apisonadora*, *aplanadora de rodillo*, *rodillo*; поняття «Викрутка»: *destornillador* (термін, що домінує, зустрічається у 16 регіональних варіантах, у 14 з них без синонімів), *desarmador*, *desatornillador*; поняття «Дриль»: *taladro* (термін, що домінує, вживаний в усіх національних варіантах, у 16 з них без синонімів), *agujereadora*, *barrena*, *barreno*, *taladradora*;

в) тематичні групи «Будівлі і споруди, їх елементи та обладнання» та «Види і способи виконання будівельних робіт» – поняття «Тротуар»: *acera* (15 національних варіантів), *andador*, *andén*, *banqueta*, *hombro*, *vereda* (8 національних варіантів); поняття «Підлога»: *banqueta*, *piso* (19 національних варіантів), *suelo* (16 національних варіантів); поняття «Сантехнічні роботи»: *fontanería* (6 національних варіантів), *gasfitería*, *instalación sanitaria*, *plomería* (13 національних варіантів).

Таблиця 1

Порівняльний аналіз способів терміноутворення будівельних термінів між національними варіантами іспанської мови

	Кількість терміноутворень для 17 понять, у т.ч.:	Запози-чення	Зміна значення	Поєднання слів/основ	Суфіксовий	Префіксовий	Префіксово-суфіксовий	Іменник, утворений від дієслів	Складні терміни
1. Іспанія	25	10	3	3	6	0	1	0	2
2. Аргентина	28	14	3	2	4	1	2	0	2
3. Парагвай	20	10	2	1	3	1	2	0	1
4. Уругвай	27	13	2	0	4	1	2	0	5
5. Мексика	42	17	5	2	11	2	3	1	1
6. Коста-Ріка	25	14	2	1	1	1	2	1	3
7. Сальвадор	23	9	5	0	2	1	4	0	2
8. Гватемала	19	8	4	0	3	1	2	0	1
9. Гондурас	22	8	3	0	3	2	3	0	3
10. Нікарагуа	23	11	3	1	2	1	3	1	1
11. Панама	24	13	3	0	2	1	1	0	4
12. Болівія	23	12	2	0	4	1	2	0	2
13. Колумбія	33	10	5	1	6	3	2	2	4
14. Еквадор	26	12	4	0	5	2	2	0	1
15. Перу	25	14	2	0	0	3	2	1	3
16. Венесуела	25	13	2	2	2	0	2	0	4
17. Куба	22	8	3	1	4	2	2	0	2
18. Пуерто-Ріко	26	14	2	0	4	1	2	0	3
19. Домінікана	20	11	2	0	3	1	2	0	1
20. Чилі	22	11	1	1	1	1	2	1	3

До другої підгрупи увійшли наступні терміни:

а) тематична група «Будівельні матеріали та вироби» – поняття «Плитка для облицювання стін»: *azulejo, baldosa, baldosín, cerámica, cerámico, enchape, mayólica, porcelana*. Майже всі національні варіанти (18, окрім Перу та Венесуели) використовують слово *azulejo*. В якості синоніма також вживаними є запозичені термінослowa *cerámica, cerámico* – 9 випадків. Синоніми присутні майже у половині (10) національних варіантів;

б) тематична група «Будівельні машини, обладнання, інструменти» – поняття «Вогнегасник»: *apagafuegos, bomberito, bombero opinando, extinguidor, extinguidor de fuego, extintor, matafuego, matafuegos*. Терміном, що домінує, є *extintor*, який вживаний в 19 національних варіантах та головним синонімом для якого виступає термін *extinguidor* (8 випадків);

в) тематичні групи «Будівлі і споруди, їх елементи та обладнання» та «Види і способи виконання будівельних робіт» – поняття «Плітус/цоколь»: *barredera, duela, guardaescoba, guardapolvo, guardapolvos, rastrera, rodapié, zócalo, zoclo*. Запозичений термін *zócalo* явно домінує – зустрічається у 15 національних варіантах, в 11 з них – без синонімів. Терміноутворення *rodapié* використовують у 5 країнах (Іспанія, Коста Ріка, Нікарагуа, Венесуела, Куба).

До третьої підгрупи віднесено наступні терміни:

а) тематична група «Будівельні матеріали та вироби» – поняття «Дюбель»: *ancla, ancla soporte tipo, ancla de pared, chazo, espiche, espánder, expande, taco, taco de expansión, taco Fischer, taco Pasto, taquete, tarugo, tojino, ramplú, ramplug*. Передусь група терміноутворень на базі слова *taco* (13 випадків використання в різних національних варіантах) та термінослowa *tarugo* (запозичення з латинської; 8 випадків); поняття «Плитка/елемент покриття підлоги» позначається 12-ма терміноваріантами: *azulejo, baldosa, cerámica, cerámica para pisos, (el) intercerámico, ladrillo, losa, loseta, mayólica, mosaico, piedra, piso*. Найбільш розповсюдженим є термін *baldosa* (13 випадків вживання з 20-ти регіональних варіантів), та терміни на основі грецького запозичення *cerámica* (9 випадків). Без синонімів перебувають терміни у 8 національних варіантах, переважно з лексемою *baldosa*. Вкрай високий показник синонімії цього терміну має мексиканський національний варіант іспанської мови – 7. Також слід відмітити, що хоча терміни *azulejo* та *baldosa* переважно використовуються для позначення конкретних

типів покриття (перший для стін, другий для підлоги), вони також можуть позначати протилежні речі (*azulejo* – плитка для покриття і стін і підлоги у Сальвадорі; *baldosa* – те саме у Венесуелі), виступати в якості синонімів (*azulejo* та *baldosa* – плитка для покриття підлоги у Перу, Венесуелі); поняття «Заповнювач швів при облицюванні плиткою»: *boquilla, derretido, estuque, fragua, fraguado, fraguador, fragüe, junta, junteador, lechada, marmolina, masilla, pastina, porcelana, resane, sellador de juntas, tapajuntas*. Термін не має чітко вираженого домінуючого терміноваріанта, хоча превалюють терміни на основі лексем *fragua* і *junta* (7 та 6 випадків використання відповідно з 20). Хоча мексиканська та колумбійська будівельні терміносистеми мають по 4 та 5 терміноваріантів, 15 національних варіантів будівельної мови синонімію не показують;

б) тематична група «Будівельні машини, обладнання, інструменти» – поняття «Розвідний ключ»: *cangrejo, llave ajustable, llave de expansión, llave francesa, llave inglesa, perica, perico*. Превалюють три терміносполуки *llave inglesa, llave francesa, llave ajustable*, які зустрічаються відповідно 13, 7, 6 разів у 20 національних варіантах. Можна визначити чітко три підходи до утворення цього терміну – від джерела походження (або завезення в країну), образний підхід (порівняння з тваринами) та прагматичний (описує фізичні властивості інструменту). Синонімія цього терміну розвинута слабо;

в) тематичні групи «Будівлі і споруди, їх елементи та обладнання» та «Види і способи виконання будівельних робіт» – поняття «Бордюр»: *bordillo, borde, caño, contén, cordón, cuneta, machuelo, orilla, sardinell*. Термінів, що домінують, не виявлено. Терміноутворення *bordillo, borde, cordón, cuneta* мають найбільший показник вживаності по національних варіантах, але з максимальною кількістю лише 6 на фоні низької синонімії: 11 національних варіантів синоніми не використовують; поняття «Шпаклювати»: *coger las fallas, empastar, empañetar, emplastar, enjarrar, enduir, frisar, reparar, repellar, resanar, revocar*. Найбільш вживаними з них є *repellar* (використовують 8 національних варіантів) та *empastar, empañetar, resanar, revocar* (кожний вживається у 4 країнах). 11 національних варіантів обходяться без синонімів. У лідерах синонімії Мексика (4), Еквадор та Перу (по 3).

Висновки. Підсумовуючи, можемо констатувати наступне:

а) 17-ти обраним для аналізу будівельним поняттям відповідає 120 терміноутворень у

20-ти національних варіантах іспанської мови, причому кількість терміноутворень для одного поняття коливається від 2 до 17 (в середньому 7,4 терміноутворення на одне поняття);

б) 10 понять (майже 60%) мають термін, що домінує, який претендує на універсальність використання по всіх варіантах;

в) аналіз словотвірних моделей іспанськомовної будівельної термінології показав спільні риси для більшості національних варіантів: переважне творення термінів через запозичення та суфіксацію (особливо з суфіксами -dor(a), -illo(a), -ín(a/o) для позначення машин, інструментів, матеріалів); широке використання універсальних запозичених термінів; рідкісне застосування словоскладання і деривації від дієслів;

г) найбільшу варіативність та синонімію, згідно аналізу обраних термінів будівельної іспанськомовної терміносистеми, мають мексиканський, колумбійський та уругвайський національні варіанти.

Напрямами подальших досліджень представляється розширення обсягів вибірок досліджуваного матеріалу в рамках тематичних груп та національних варіантів іспанської мови заради створення кросс-варіантних спеціалізованих словників, виведення уніфікованих термінів для всієї маси термінологічних полів іспанськомовної будівельної термінологічної системи. Такі заходи можуть посприяти підвищенню професіоналізму, порозуміння і якості професійного спілкування іспанськомовних фахівців будівельної галузі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Glosario de términos empleados en arquitectura y construcción en el istmo Centroamericano. Naciones Unidas, Consejo economico y social, 1961. 67 p.
2. Consuelo M., Ruiz G. Análisis comparativo del léxico usado en edificación en las países de habla hispana. *Actas del VII Congreso Nacional de Lingüística Aplicada (Sevilla, 5, 6 y 7 de abril de 1989, coord. por Francisco Garrudo Carabias, Joaquín Comesaña Rincón)*. Sevilla, 1990. P. 215–221.
3. Guzmán E. Curso Elemental de edificación. Facultad de arquitectura y urbanismo. Santiago : Universidad de Chile, 1980. 657 p.
4. Felipe Ossio C. Glosario técnico de edificación. Creóle-Castellano. Escuela de Construcción Civil. Santiago : Pontificia Universidad Católica de Chile, 2019. 36 p.
5. Zurita Ruíz J. Diccionario básico de la Construcción. Barcelona : Ediciones CEAC, 1992. 237 p.
6. Diccionario visual de arquitectura. Alagón : Escuela Taller Ribera Alta del Ebro III, 2020. 102 p.
7. Paricio I. Diccionario de arquitectura y construcción. Madrid : Bisagra, 1992. 164 p.
8. Glosario de términos utilizados en control de ejecución de obras civiles. España, Madrid : Ministerio de educación, cultura y deporte, 2011. 18 p.
9. Blanco Montero J.M., Enríquez Echevarría J.C. Glosario de términos de seguridad en construcción. La Coruña : APECCO, 1977. 125 p.
10. Glosario de términos empleados en arquitectura y construcción en el istmo Centroamericano. Naciones Unidas : Consejo economico y social, 1961. 71 p.
11. Benítez S. y otr. Glosario de Arquitectura. Ecuador : Quito INPC, 2010. 94 p.
12. El Diccionario de la Lengua Española. URL: <https://dle.rae.es/> (дата звернення: 03.05.2025).

РОЗДІЛ 4 ТЮРКСЬКІ МОВИ

УДК 811.512.161'373.612:81'42

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.41.1.25>

ЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ УСТАЛЕНИХ МОВНИХ ФОРМУЛ У СУЧАСНІЙ ТУРЕЦЬКІЙ МОВІ

LINGUISTIC ANALYSIS OF FORMULAIC EXPRESSIONS IN MODERN TURKISH LANGUAGE

Пілик В.В.,

orcid.org/0000-0001-8987-8845

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри тюркської філології

Київського національного лінгвістичного університету

У статті здійснено лінгвістичний аналіз усталених мовних формул сучасної турецької мови, які розглядаються як стереотипні, часто вживані фрази, що виконують різноманітні комунікативні функції та сприяють ефективності мовлення. Особливу увагу сфокусовано на сутності, типології та функціональних особливостях мовних формул, а також їх семантичних і прагматичних властивостях у контексті турецької мови. Проведено класифікацію мовних формул за різними критеріями: за рівнем фіксованості, формою та функціями. Розглянуто роль мовних формул як засобу налагодження комунікації, інтеркультурної взаємодії та збереження мовних традицій. Описано мовні вирази не лише як формальні лексико-синтаксичні структури, а насамперед як маркери мовної поведінки, які відображають соціальну роль, етикетні норми та ментальні шаблони турецькомовного суспільства. У роботі окреслено основні функціональні групи усталених мовних формул (привітання, прощання, подяка, вибачення, співчуття, побажання тощо) та проаналізовано їхню змістову структуру, яка формується на основі ілокутивної спрямованості, емоційно-оцінного компоненту, стереотипних когнітивних сценаріїв і культурно маркованої семантики. На основі корпусного матеріалу вивчено найбільш поширені клішовані фрази. Зауважено, що мовні формули залежно від ситуації висловлюють позитивні та негативні емоції. Також розглянуто варіативність їхнього вживання залежно від соціального контексту, віку, статі та комунікативної ситуації, зокрема виділено специфіку молодіжного, чоловічого та жіночого мовлення. Виконаний аналіз дозволив встановити, що турецькі мовні формули є важливим засобом регуляції мовленнєвої поведінки, які водночас сприяють ритуалізації спілкування та забезпечують динамічний баланс між усталеністю спілкування та емоційною експресивністю. Результати дослідження демонструють, що мовні формули в турецькій мові є багатофункціональними одиницями, які не лише відображають культурні особливості носіїв мови, а й виконують важливу роль у забезпеченні ефективності та зручності комунікативного процесу.

Ключові слова: усталені мовні формули, комунікативні формули, мовна стереотипізація, ступінь фіксованості, лінгвокультурна специфіка, побутове мовлення, турецька мова.

The article presents a linguistic analysis of formulaic expressions in contemporary Turkish, which are examined as stereotypical, frequently used phrases that fulfill a range of communicative functions and contribute to the effectiveness of speech. Special attention is devoted to the nature, typology, and functional characteristics of these expressions, as well as their semantic and pragmatic properties within the context of Turkish language use. The study offers a classification of formulaic expressions based on various criteria: degree of fixity, domain of use, structural form, and communicative function. The role of such expressions is considered as a means of facilitating communication, enabling intercultural interaction, and preserving linguistic traditions. Formulaic phrases are described not merely as formal lexical-syntactic units, but as behavioral markers reflecting social roles, etiquette norms, and cognitive frameworks within Turkish-speaking communities. The paper outlines the primary functional groups of formulaic expressions (greetings, farewells, expressions of gratitude, apologies, condolences, wishes, etc.) and examines their internal structure formed through illocutionary intent, emotional-evaluative components, stereotypical cognitive scenarios, and culturally conditioned semantics. Based on corpus data, the study investigates the most common clichéd phrases, noting that depending on the situation, formulaic expressions convey both positive and negative emotions. The research also explores variability in their usage across social contexts, age groups, genders, and communicative settings, including specific features of youth, male, and female speech. The analysis confirms that Turkish formulaic expressions serve as essential instruments for regulating verbal behavior. Simultaneously, they foster ritualization in communication and maintain a dynamic balance between conversational conventionality and emotional expressiveness. The findings demonstrate that formulaic expressions in Turkish function as multifaceted linguistic units that reflect the speakers' cultural identity while enhancing the efficiency and comfort of the communicative process.

Key words: formulaic expressions, communicative formulas, linguistic stereotyping, degree of fixity, ethnolinguistic specificity, everyday speech, Turkish language.

Постановка проблеми. У словниковому складі кожної мови є вирази, які активно вживаються у спілкуванні людей як загальноприйняті формули привітання, прощання, подяки тощо. Усталені мовні формули (УМФ) є частим елементом мовної взаємодії, активно функціонуючи у політичному, діловому, публіцистичному, соціальному та побутовому дискурсах. Водночас питання класифікації, функціонального навантаження, семантичної структури та прагматичних особливостей УМФ у турецькій мові залишаються недостатньо дослідженими. Узвичаєні формули мовлення з національною специфікою, що реалізуються в процесі безпосереднього вербального контакту та характеризуються визначеною тональністю, давно стали об'єктом зацікавлення як українських (Н. Бабич, М. Білоус, С. Єрмоленко, В. Литовченко, О. Мельничук, О. Сімович, М. Стельмахович), так і зарубіжних дослідників (П. Грайс, С. Левінсон, П. Лекант тощо). Багато наукових праць зосереджена на фразеологізмах або стійких виразах загального характеру, проте УМФ як окрема категорія вимагають більш детального та системного аналізу. Крім того, динаміка УМФ, спричинена соціальними трансформаціями, потребує оновленого лінгвістичного підходу. Актуальність даної проблеми зумовлена необхідністю глибшого розуміння механізмів функціонування клішованих мовних формул у сучасному турецькому суспільстві, а також визначення їхнього впливу на мовну норму, комунікативну культуру та міжкультурну взаємодію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика УМФ перебуває в центрі уваги сучасної лінгвістики, оскільки ці одиниці мови відіграють важливу роль у стандартизації мовлення, реалізації типових комунікативних ситуацій та формуванні дискурсивних практик. У вітчизняному та зарубіжному мовознавстві сформовано різні підходи до розуміння природи подібних висловів. Дискусійним є питання термінування стійких мовних формул, адже до них належать різнорівневі мовні одиниці, зокрема: фразеологізми, слова, речення, просодичні одиниці тощо. Окрім того, існує низка термінів на позначення УМФ: етикетні мовні формули, етикетна одиниця (Г. Татаревич); формули ввічливості (О. Мацько); формули звертання, вибачення, подяки тощо (Н. Плющ), мовні кліше (Т. Савчин). Оскільки термінологічна узгодженість щодо УМФ у науковій літературі досі не встановлена, пропонуємо використовувати узагальнену назву «усталені мовні формули», визнавши при цьому,

що цей термін має певні недоліки, адже його композиційна багатослівність ускладнює практичне вживання та суперечить принципу лінгвістичної економії. Таким чином, питання щодо уніфікованого терміна для позначення УМФ залишається відкритим і потребує подальшого наукового опрацювання.

Визначальним критерієм мовної формули виступає її когнітивна природа, що виявляється через образне сприйняття світу, типові когнітивні схеми, еталонні уявлення та усталені ментальні сценарії. Зазначена ознака безпосередньо корелює з культурологічною специфікою УМФ, що знаходить свій вияв у репрезентації культурних традицій етносу в національно маркованій мовній картині світу. Семіотизовані мовні формули функціонують в межах усталених дискурсивних ситуацій, де їх знакова природа зумовлюється взаємозв'язком між планом змісту та планом вираження. Такий зв'язок виявляється насамперед через емотивне та оцінне навантаження УМФ, їх повторюваність і структурну впорядкованість, стереотипність, номінативну функцію, формальну сталість. У турецькому мовознавстві питання вивчення клішованих одиниць піднімаються в контексті дослідження офіційно-ділового, політичного та медійного стилів (М. Озезен, Ч. Ерол, Е. Оздемір). Особлива увага приділяється аналізу сталих мовних кліше у засобах масової інформації, дипломатичному мовленні та публіцистиці, де вони слугують інструментом впливу, повторюваності та прогнозованості змісту. У самостійний клас мовні кліше виділяють такі вчені як С. Булут, Н. Коч, Х. Гьокдаи, С. Кьорслейк і А. Гьоксель, Л. Тюлек, С. Кьорслейк і А. Гьоксель поряд із формулами, як вони їх називають у своїй книзі, також розглядають особливості звертань (апелятивні форми) та вставні конструкції [1, с. 296]. Турецькі дослідники Д. Таннен і П. Дж. Озтек наполягають на тому, що в турецькій мові існує величезна кількість мовленнєвих формул, зауваживши при цьому, що їх навіть більше, ніж в англійській мові. Основним критерієм виділення таких формул, на їхню думку, є вживання одного й того самого вислову всіма представниками певної культури щодо конкретної ситуації: «...ніхто не використає в цій ситуації інший вираз» [2, с. 38]. Водночас науковці відзначають брак системних досліджень, що були б присвячені саме лінгвістичним характеристикам клішованих конструкцій у сучасній турецькій мові з урахуванням прагматичного, функціонального та динамічного аспектів. Таким чином, комплексного опису функціонування стійких мовних формул у

сучасному турецькому комунікативному просторі досі бракує.

Постановка завдання. Метою статті є всебічний лінгвістичний аналіз УМФ, що функціонують у сучасній турецькій мові, з акцентом на їхні семантичні, стилістичні та функціональні особливості. Зокрема, серед основних завдань дослідження є уточнення поняттєво-термінологічної бази дослідження, визначення статусу УМФ в межах сучасної лінгвістичної парадигми; створення класифікації мовних формул турецької мови залежно від їхньої комунікативної функції; опис найпоширеніших УМФ та з'ясування їх прагматичної ролі. Розв'язання цих завдань дозволить поглибити розуміння специфіки функціонування УМФ у турецькому мовному просторі, а також сприятиме подальшому осмисленню мовних процесів у контексті сучасної комунікативної практики.

Виклад основного матеріалу. УМФ розглядаються як стійкі мовні одиниці, що характеризуються високим ступенем відтворюваності, стандартизованою структурою та стабільною функцією в комунікативному акті. Т. Піонтковська звертає увагу на те, що зміст терміна «формула» не є уніфікованим і варіюється залежно від поглядів конкретних дослідників. Таке розуміння обумовлюється тими аспектами мовного матеріалу, які вони обирають для аналізу, а також тим, що саме слугує основою для визначення ознак формульності [3, с. 333]. О. Мацько звертає увагу на те, що сталі формули спілкування знаходять своє втілення не лише на лексичному, а й на фразеологічному рівні [4, с. 15]. Водночас варто відзначити, що вітчизняна наукова думка недостатньо охоплює синтаксичний рівень таких формул, хоча існує ціла низка комунікативних одиниць які слід розглядати як завершені синтаксичні структури, що мають виражене модальне, стилістичне та інформативне навантаження й функціонують як окремі мовні формули у межах речення. У роботах турецьких лінгвістів використовуються такі терміни на позначення мовних формул: *rumuzlu deyimler* (образні вирази), *kalıp sözler*, *ilişki sözleri*, *kalıplaşmış sözler*, *iletişimsel sözler* (стійкі словосполучення, слова-шаблони). Д. Аксан зауважує: «Ці одиниці, які входять до словникового складу мови, є групою слів, традиційно прийнятих для використання у відносинах між індивідами суспільства» [5, с. 34]. Відомий турецький мовознавець К. Ейюбоглу зазначає, що в його словнику є чимало виразів, які не зовсім відповідають визначенню *deyim* (фразеологізм / ідіома), наприклад: *Allah'a şükür!* – Слава Аллаху / Богу!

[6, с. 12]. А. Дагпинар, подібно до О. Аксоє, здійснює чітке розмежування між ідіомами, складними словами та стійкими словосполученнями [7, с. 20]. Такий підхід дозволяє не лише уточнити семантичну природу мовних формул, але й визначити їхні функціональні особливості у щоденних та ритуалізованих практиках спілкування. Т. Айдин у своєму дослідженні наводить дуже детальну класифікацію мовних формул і розділяє їх на 4 основні групи: 1) молитви, 2) прокльони, 3) клятви, 4) стійкі вирази, які вживають у повсякденному житті. Кожну групу автор поділяє на численні тематичні підгрупи [8, с. 24].

Турецька мова дуже багата на мовні формули, у яких відображаються досвід, заснований на багатовікових традиціях спілкування, звичаях, способі життя турецького народу. Вивчення закономірностей вибору конкретних формул залежно від ситуації спілкування представляє великий інтерес з погляду культури мовлення турецької мови. Аналіз семантики таких мовних формул допомагає глибше зрозуміти культуру і психологію турецького народу, неповторний спосіб його образного мислення, виявити лакуни та специфічні особливості мовленнєвої культури. Мовленнєвий етикет є невіддільним елементом культури народу, його фонових знань, важливою частиною цивілізованої поведінки та спілкування. Мовленнєві формули становлять основу турецького мовленнєвого етикету, розкриваючи стосунки між людьми в різноманітних життєвих ситуаціях: привітання, прощання, висловлення подяки, народження дитини, смерті близької людини, купівлі будинку, квартири, одягу тощо. Знання таких одиниць необхідне, по-перше, для налагодження мовленнєвого спілкування і стосунків між людьми, по-друге, для проникнення у культуру і розуміння менталітету народу-носія даної мови.

УМФ у турецькій мові можуть бути простими (однослівними): *Evet* – так, *Hayır* – ні і складними (багатослівними): *İyi günler* – Добрий день!, *Hayırlı olsun* – Хай щастить!, *İyi yolculuklar* – Щасливої дороги!. За метою висловлювання вони бувають питальними: *Nasılsınız?* – Як справи? *Ne var ne yok?* – Що нового?; спонукальними: *Kendinize iyi bakın!* – Бережіть себе!; розповідними: *Sizinle tanıştığıma memnun oldum.* – Радий знайомству з вами. Із стилістичного погляду їх можна поділити на: 1) побутові формули (*Afiyet olsun* – Смачного! *Ne haber?* – Які новини?); 2) ділові кліше (*Saygılarımla* – З повагою, *Gereğini arz ederim* – Прошу вжити необхідних заходів; 3) наукові кліше (*Bu bağlamda...* – У цьому кон-

тексті..., *Bi çalışmanın amacı...* – Метою цього дослідження є...; 4) публіцистичні кліше (*Deyim yerindeyse...* – Якщо можна так висловитися..., *Olaylar çığırtından çıktı.* – Події вийшли з-під контролю; 5) художні кліше (*Bir anda her şey altüst oldu.* – Раптово все перевернулося з ніг на голову. *Zaman su gibi akıp geçti.* – Час промайнув, як вода).

За ступенем фіксованості УМФ можуть мати незмінну лексичну та граматичну форму, будь-яке відхилення від якої призводить до втрати формульного характеру. Вони функціонують як готові комунікативні шаблони: *Geçmiş olsun!* – Одужуйте! *Afiyet olsun!* – Смачного! *Allah rahmet eylesin.* – Нехай Бог змилюється! та є незмінними, сталими у всіх комунікативних контекстах. Існують і частково фіксовані формули, які допускають мінімальну варіативність, зокрема зміну займенників або граматичних елементів, не втрачаючи при цьому стереотипного змісту: *Allah seni / sizi korusun.* – Нехай Аллах / Бог тебе / вас боронить. *Allah uzun ömür versin / sağlık versin.* – Нехай Аллах / Бог дасть довге життя / здоров'я. *Tebrik ederim / ediyoruz.* – Вітаю / Вітаємо. *Teşekkürler / Çok teşekkür ederim / ediyoruz.* – Дуже дякую! / Дякуємо! Ядро у таких формулах стабільне, змінними є периферійні компоненти (особа, число, час дієслова тощо).

На основі проведеного дослідження нами було виявлено такі тематичні групи УМФ (наголосимо на тому, що аналізовані клішовані одиниці належать до повсякденно-побутового рівня комунікації): 1) привітання: *Merhaba!* – Привіт! / Добрий день! *Selam!* – Вітаю! *Günaydın!* – Доброго ранку! *İyi akşamlar!* – Доброго вечора!; 2) прощання: *Hoşça kal(in)!* – Бувай(те)! *Güle güle!* – До побачення! (відповідь на «*Hoşça kal*»), *Görüşürüz!* – Побачимось!; 3) вираження подяки: *Teşekkür ederim!* – Дякую! *Sağ olun / Sağ ol!* – Дякую!; 4) висловлення співчуття: *Başınız sağ olsun.* – Снівчуваю вашій втраті. *Allah rahmet eylesin.* – Нехай Аллах змилюється (над померлим). *Mekanı cennet olsun.* – Нехай його / її місце буде в раю.; 5) прохання: *Lütfen!* – Будь ласка! *Yardım eder misiniz?* – Ви не могли б допомогти? *Bir şey rica edebilir miyim?* – Можна щось попросити?; 6) вибачення: *Affedersiniz!* – Перепрошую! *Özür dilerim!* – Вибачте мене! *Kusura bakmayın!* / *Kusura bakma!* – Не звертайте уваги / Вибач(те)! *Pardon!* – Перепрошую!; 7) побажання (при народженні дитини, одруженні, купівлі одягу тощо): *Nazar değmesin!* – Нехай не зурочать! *Ömürlü hayırlı olsun!* – Нехай служить довго і на добро! *Uğurlar olsun!* – Щастя тобі! / Нехай щастить!

Allah bir yastıkta kocatsın. – Нехай Аллах дасть вам постаріти на одній подушці / Хай Аллах подарує вам довге й щасливе спільне життя!; 8) привітання з нагоди свята: *Tebrik ederim!* – Вітаю! *Mutlu yıllar!* – Багато щасливих років життя! З Днем народження! *İyi bayramlar!* – Зі святом! *Hayırlı olsun!* – Нехай все буде добре!; 9) прокльони, лайки: *Lanet olsun!* – Прокляття! / Щоб тебе! *Şeytan görsün yüzünü!* – Щоб тебе чорти побрали! *Kahrolsun!* – Пропади пропадом!; 10) типізовані фрази ритуалу знайомства: *Adınız ne?* – Як Вас звати? *Çok memnunuz* – Мені дуже приємно; 11) формули звертання: *Kızım* – Доню; *Hocam* – Вчителю; 12) вираження згоди і незгоди: *Evet* – Так; *Elbette* – Авжеж / Звісно; *Tabii / Tabii ki* – Звичайно / Авжеж; *Tamam* – Добре / Гаразд; *Olur* – Добре; *Hayır* – Ні; *Asla* – Ніколи / Ні в якому разі; 13) релігійні формули: *İnşallah* – Якщо дасть Аллах / Бог; *Maşallah* – Молодець! Чудово! *Allah korusun* – Боже борони! *Allah razı olsun* – Нехай Аллах / Бог буде задоволений тобою (подяка з глибоким значенням). *Allah sabır versin* – Нехай Аллах / Бог дасть терпіння; *Allah şifa versin* – Нехай Аллах / Бог дарує зцілення; 14) повсякденні побажання та фрази: *Afiyet olsun!* – Смачного! *Kolay gelsin!* – Легкої роботи! *Çok yaşa!* – Будь здоровий! *İyi yolculuklar!* – Щасливої дороги! *Kendine iyi bakın!* Бережіть себе! *Sıkıntı yok.* – Не страшно.

Аналіз стійких мовних формул показав, що за допомогою них залежно від ситуації висловлюються такі емоції: 1) радість, привітність, тепле ставлення: *Harika!* / *Süper!* / *Mükemmel!* – Чудово! / Супер! / Ідеально! *Çok memnunuz!* – Мені дуже приємно! *Güle güle oturun!* – Живіть щасливо!; 2) сум, співчуття, підтримка: *Çok üzülüm.* – Мені дуже шкода. *Allah sabır versin.* – Нехай Аллах / Бог дасть терпіння. *Başın sağ olsun.* – Мої співчуття; 3) відчуття подяки: *Minnettarım.* – Я вдячний(а); *Eline sağlık!* – Здоров'я твоїм рукам! / (подяка за їжу, чай тощо); *Ağzına sağlık!* – Нехай твій рот буде здоровим! / (подяка за пісню, сказане добре слово тощо); *Eksik olmayın!* – Не знайте ні в чому нестатку! / Дякую!; *Ziyade olsun!* – Хай буде всього вдосталь!; 4) сором, сором'язливість: *Mağcup oldum.* – Мені ніяково. *Hangi yüzle geleceğim?* – Як я тепер з'явлюсь? *Özür dilerim* – Пробачте; *Affedersiniz* – Пробачте; *Kusura bakmayın* – Не звертайте уваги на мої помилки / Мені дуже шкода; *Rahatsız etmeyeyim* – Вибачте, що турбую / не хочу турбувати вас; *Önemli değil* – Не важливо; *Estağfurullah* – Ну що ви... / завжди будь ласка; *Çok zahmet oldu* – Не варто було турбуватися / Вибачте за турботу; 5) гнів, злість,

помста: *Yeter artık!* – Досить уже! *Sinir oldum!* – Мене це дратує! *Lanet olsun!* – Прокляття! *Bunun hesabını sorarım!* – Я з цим розберусь! *Allah cezasını versin!* – Нехай Аллах / Бог його покарає!; *Allah seni kahretsin!* – Нехай Аллах / Бог тебе прокляне!; 6) страх: *Allah korusun!* – Боже борони! *Allah kazadan beladan saklasın!* – Нехай Аллах / Бог убереже від бід і лиха!; А; 7) захоплення, здивування: *Ciddi misin?* – Ти серйозно? *Yok artık!* – Та ну! *Aman Tanrım!* – О, Боже!; 8) нейтральні емоції: *Bakalım...* – Подивимось... *Ne desem bilemiyorum.* – Не знаю, що сказати. *Olabilir.* – Можливо. *Sen bilirsin* – Як знаєш / Тобі видніше; *Neden olmasın* – Чому б і ні.

Функціональні особливості УМФ у турецькій мові відтворюють їхню ключову роль у регулюванні комунікативної взаємодії, забезпеченні ввічливості, соціальної злагоди та підтриманні культурної ідентичності. Серед основних функцій УМФ можна виділити комунікативно-регуляторну функцію, адже такі фрази виконують роль мовних шаблонів, полегшуючи комунікацію і забезпечуючи швидке й ефективне встановлення контакту: *Kolay gelsin!* – вживається як вітання до того, хто працює. *Geçmiş olsun!* – побажання одужання, що звучить як висловлення підтримки. Соціально-культурна функція полягає у тому, що мовні формули закріплюють норми поведінки, цінності й етикет, відображаючи турецьку ментальність, гостинність і повагу до співрозмовника: *Allah razı olsun* – Нехай Аллах / Бог буде задоволений тобою / Нехай Аллах / Бог віддячить тобі, *İnşallah* – Як дасть Аллах / Бог / Сподіваюся, з Божою волею, *Maşallah* – Молодець! Дай Боже! – формули, які відповідають ісламській традиції і вказують на цінність духовного світу. Вони не лише передають зміст, а й емоційний стан або відношення мовця. У ситуаціях привітання, прощання, подяки чи співчуття вживання стандартних формул є обов'язковим етикетним маркером: *Hoş geldiniz / Hoş bulduk* – Ласкаво просимо! / Раді бути тут! (при зустрічі); *Vaşınız sağ olsun* – Співчуваю (формула співчуття при втраті). Мовні формули передають емоції, оцінки, співпереживання, виконуючи емотивну функцію. Їх використання свідчить про ставлення мовця до ситуації: *Aman Allahım!* – О, Боже мій! *Aferin!* – Молодець!

Вживання певних фраз може сигналізувати про належність до конкретної соціальної, вікової чи професійної групи, а також до певної культури: *Eyvallah!* – універсальна формула з багатьма значеннями: «Добре», «Дякую!», «Нехай буде так!». Вона вважається характерною для чоловічого мовлення, особливо в неформальному спілкуванні. *Aslanım!* / *Koçum!* – емоційно підбадьорювальні звертання «мій леве», «мій герой», які часто вживаються чоловіками на адресу інших чоловіків або молодших за віком. Звертання на кшталт *Canım!* / *Tatlım!* / *Hayatım!* – «дороженький(а)», «солоденький(а)», «життя моє» популярні серед жінок для використання у близькому колі, зокрема в розмові з подругами, коханою людиною, дітьми. У процесі дослідження формульних мовних одиниць сучасної турецької мови простежується виразна вікова варіативність у їх використанні. Зокрема, молодіжне мовлення характеризується наявністю емоційно забарвлених, часто сленгових виразів, що виконують експресивну функцію. До таких формул можна віднести: *Harika!* – Круто, *Ayup* – Саме так, *Kanka!* – Друже! (звертання до близького друга).

Аналіз УМФ показав, що в турецькій мові вони суворо детерміновані ситуацією, в якій перебувають учасники спілкування. Реципієнт, сприйнявши певну інформацію за конкретних умов комунікації, реагує відповідною фразою, яка є звичною у турецькому суспільстві.

Висновки. У ході дослідження було з'ясовано, що УМФ в турецькій мові становлять окрему підсистему стійких комунікативних одиниць, які виконують важливу роль у повсякденному мовленні. Їхня функціональність полягає не лише у спрощенні комунікації, а й у реалізації соціальних, етикетних, емоційно-оцінних та культурно-репрезентативних функцій. Змістова структура таких формул визначається ілюктивною спрямованістю висловлювань, емоційним забарвленням, закріпленістю за стереотипними комунікативними ситуаціями. Такі формули демонструють тісний зв'язок мови з національною традицією, менталітетом і системою цінностей. Отримані результати дають підстави розглядати мовні формули-кліше як важливий елемент лінгвокультурної системи турецької мови, що вартий подальшого вивчення з погляду стилістики, прагматики, дискурсу-аналізу та міжмовної комунікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Kerslake C., Goksel A. Turkish: An essential grammar. L. N. Y. : Routledge, 2014. 368 с.
2. Tannen D., Öztekin P. C. Health to our mouths: formulaic expressions in Turkish and Greek. *Conversational routine*. The Hague : Mouton, 1981. С. 37–54.
3. Піонтовська Т. Термінологічне визначення мовної формули. *Наукові записки*. 2011. Вип. 95. Серія : Філологічні науки (мовознавство). У 2 ч. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. С. 333–336.
4. Мацько О. Формули ввічливості в дипломатичному листуванні. *Дивослово*. 2000. № 2. С. 14–17.
5. Aksan D. Türkçenin söz varlığı. Ankara : Engin Yayınevi, 1996. 249 с.
6. Eyüboğlu E. K. Onüçüncü yüzyıldan günümüze kadar şiirde ve halk dilinde atasözleri ve deyimler. İstanbul : Doğan Kardeş Matbaacılık, 1975. 518 с.
7. Dağpınar A. Tıpkı ve benzer Türk-İngiliz İngiliz-Türk atasözleri ve deyimler. Ankara, 1998. 551 с.
8. Aydın T. Türkçe-Kırgızca kalıp sözlerin psikolojik ve kültürel boyutunun incelenmesi. Bışkek : Kırgızistan-Türkiye Manas Ün., 2010. 489 с.

РОЗДІЛ 5 МОВИ НАРОДІВ АЗІЇ, АФРИКИ, АБОРИГЕННИХ НАРОДІВ АМЕРИКИ ТА АВСТРАЛІЇ

УДК 811.581.11

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.41.1.26>

КОГНІТИВНА МАТРИЦЯ ВІЙНИ В КИТАЙСЬКИХ ВІЙСЬКОВИХ КАНОНАХ: ТРАНСФОРМАЦІЯ ВІД ФІКСАЦІЇ ПРАВИЛА ДО ІНСЦЕНІЗАЦІЇ ДІЇ

COGNITIVE MATRIX OF WAR IN CHINESE MILITARY CANONS: TRANSFORMATION FROM FIXING A RULE TO STAGEING AN ACTION

Костанда І.О.,

orcid.org/0000-0002-2144-5421

доктор філологічних наук,

доцент кафедри китайської філології

Київського національного лінгвістичного університету

Статтю присвячено аналізу китайських військових канонів як когнітивних матриць, які репрезентують еволюцію стратегічного мислення в процесі формування класичного корпусу військової теорії. У центрі дослідження – трансформація способів текстуального представлення війни: від нормативного закріплення правил – до моделювання дії, а згодом – до структурного оформлення мислення як рефлексивної інтелектуальної практики. Порівняльний аналіз семи ключових трактатів (від «Мистецтва війни» Сунь-цзи до «Відповідей Лі Вей-гуна») дозволив виявити динаміку змін у категоріальному апараті, логіках інтерпретації, просторово-часових моделях, оціночних критеріях та функціональному призначенні текстів. Актуальність дослідження зумовлена потребою нового підходу до класичних стратегічних текстів не лише як до джерел історичної військової думки, а як до когнітивних інструментів, що формували культурні уявлення про війну, владу, простір і дію. Об'єктом аналізу виступає корпус китайських військових канонів; предметом – когнітивна трансформація принципів текстуальної репрезентації стратегічного знання. Гіпотеза полягає в тому, що зазначені тексти не обмежуються функцією збереження нормативних знань, а втілюють моделі стратегічного мислення, у яких інструкція поступово перетворюється на систему смислової динаміки – від правил до концептів, від дії до її уявного конструювання. Наукова новизна полягає у введенні поняття «когнітивна матриця» як методологічного інструменту для аналізу текстів, що дозволяє зафіксувати зміну їхньої функції: від зовнішньої нормативності – до внутрішньої структуризації інтерпретації й інтелектуальної ініціативи. У межах цього підходу китайські канони осмислюються як когнітивно-прагматичні конструкції, у яких текст виконує не лише регуляторну, а й модельну (прикладну) та пізнавальну функції. Теоретичне значення дослідження полягає в обґрунтуванні когнітивно-дискурсивної моделі аналізу військового канонічного тексту як складної ментальної структури, що формує культурні сценарії дії, влади, часу і простору. Запропонований підхід є релевантним для інтерпретації інших типів традиційних текстів – філософських, політичних, правових, у яких інтелектуальні моделі мислення також набувають текстуальної форми. Практичне значення полягає в можливості застосування результатів у галузях філології, когнітивної лінгвістики, сходознавства, а також у викладанні дисциплін, присвячених стратегії, культурній типології мислення й історії ідей. Дослідження також може бути корисним для побудови сучасних міждисциплінарних моделей стратегічного аналізу, що спираються на текст як інструмент мислення, впливу й адаптації.

Ключові слова: китайські військові канони, стратегічне мислення, когнітивна матриця, класична китайська мова, веньянь, корпус текстів.

This article explores Chinese military canons as cognitive matrices that reflect the evolution of strategic thinking during the formation of the classical corpus of military theory. The research focuses on the transformation of textual representations of war – from the normative codification of rules to the modeling of action, and ultimately, to the formalization of thinking as a reflexive intellectual practice. Through a comparative analysis of seven key treatises (from Sun Tzu's «Art of War» to «Li Wei-gong's Replies»), the study traces shifts in categorical frameworks, interpretive logics, spatio-temporal models, evaluative criteria, and the functional orientation of the texts. The relevance of this research lies in the need to reconsider classical strategic texts not merely as repositories of historical military thought but as cognitive instruments that shaped cultural conceptions of war, power, space, and agency. The object of analysis is the corpus of Chinese military canons; the subject is the cognitive transformation of principles governing the textual representation of strategic knowledge. The central hypothesis posits that these texts should not be viewed solely as compilations of normative rules or tactical instructions but rather as institutionalized models of strategic thought, in which prescriptive formulations evolve into dynamic systems of conceptualization – shifting from fixed rules to conceptual frameworks, and from action to its mental simulation. The scholarly novelty of the study lies in introducing the concept of the «cognitive matrix» as a methodological tool for analyzing strategic texts. This framework enables the identification of functional transitions: from external normativity to internal structures of interpretation and intellectual initiative. Within this paradigm, Chinese military canons are understood as cognitively pragmatic constructions, wherein the text performs not only a regulatory but also a model-generating and epistemic function. The theoretical significance of the research consists in the development of a cognitive-discursive model for analyzing canonical

military texts as complex mental architectures that articulate cultural scripts of action, power, time, and space. The proposed approach is applicable to other traditional textual corpora – philosophical, legal, and political – where intellectual models of thought are similarly embedded in textual form. The practical significance lies in the potential use of the study's findings in philological analysis, cognitive linguistics, Sinology, and the teaching of disciplines related to strategic theory, cultural typologies of thinking, and intellectual history. The results may also inform the development of contemporary interdisciplinary models of strategic analysis based on the text as a tool of cognition, influence, and adaptation.

Key words: Chinese military canons, strategic thinking, cognitive matrix, Classical Chinese, Wenyan, textual corpus.

Вступ. Питання осмислення війни у класичних китайських військових канонах давно є предметом уваги філософів, істориків, політологів і філологів. Однак більшість досліджень зосереджуються на аналізі стратегічного змісту текстів або на їхній історико-контекстуальній інтерпретації, залишаючи поза увагою динаміку когнітивних структур, що лежать в основі формулювання військової думки. У даній статті пропонується розглядати китайські військові трактати не лише як джерела політико-військових концепцій, а передусім – як носії когнітивних матриць, що фіксують еволюцію способів мислення про силу, владу, порядок, простір і час.

Вивчення корпусу «Військового канонічного семикнижжя» («武经七书»), до якого входять такі канонічні тексти, як «Мистецтво війни» («孙子兵法»), «Вей Ляо-цзи» («尉缭子»), «У-цзи» («吴子兵法»), «Мистецтво війни Сима» («司马兵法»), «Шість прихованих стратегій» («六韬»), «Три стратегії» («三略») та «Відповіді Лі Вей-гуна» («李卫公问对»), дозволяє реконструювати поступову трансформацію текстів – від нормативних інструкцій до комплексних систем інсценізації стратегічного мислення. Така трансформація є не лише тематичною чи жанровою, а передусім когнітивно-комунікативною: змінюється роль тексту, його структурна логіка, функціональна спрямованість, а також позиція читача.

У фокусі дослідження – поняття *когнітивної матриці*, що розглядається як структура, в якій текст формує, систематизує та передає домінантні способи бачення і артикуляції війни. У кожному з трактатів фіксується своя когнітивна конфігурація: від лінійного нормативного порядку та інструментальної логіки дії – до відкритих стратегічних сценаріїв, де війну осмислено як складну метафору динамічної взаємодії сил. Перехід «від фіксації правила – до інсценізації дії» є центральною віссю цієї еволюції, що одночасно відображає глибші зрушення в політичному мисленні, філософській антропології та філологічній практиці.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю переосмислення класичних китайських військових текстів у контексті сучасної гуманітарної науки – не лише як історико-культурних джерел, але і як когнітивно-комунікативних сис-

тем, що впливають на формування стратегічної свідомості, політичної раціональності та текстових моделей дії. Зростаюча увага до інтердисциплінарних підходів у гуманітаристиці – зокрема когнітивної лінгвістики, філософії мови та культурної антропології – дозволяє здійснити новий тип прочитання цих текстів як інтелектуальних «матриць», у яких взаємодіють правило, сценарій і концептуальна дія.

Мета дослідження – показати, як трансформація структури та функцій військового тексту супроводжується змінами в когнітивному моделюванні війни. Це дозволяє розглядати корпус військових канонів не як застиглу доктрину, а як динамічну інтелектуальну екосистему, в якій текст поступово звільняється від нормативної жорсткості й переходить до рівня метатекстуального конструювання мислення. Водночас акцент на філологічному аналізі дозволяє простежити, яким чином текст виконує роль «когнітивного носія» – не лише фіксуючи знання, а й моделюючи спосіб його продукування.

Об'єктом дослідження виступає корпус китайських військових канонів, об'єднаних у традиції «Військового канонічного семикнижжя» («武经七书»).

Предмет дослідження – когнітивна структура цих текстів, зокрема динаміка перетворення текстової функції: від нормативної фіксації правил до інсценізації стратегічного мислення і дії.

Наукова новизна полягає в тому, що класичні китайські військові трактати розглядаються не лише як джерела стратегічного знання чи філософських ідей, а як когнітивні матриці, які структурують мислення і модель поведінки суб'єкта війни. Уперше здійснено системне аналізування динаміки когнітивних компонентів у корпусі текстів – від «Мистецтва війни» Сунь-цзи до «Відповідей Лі Вей-гуна» – у межах уніфікованої методології когнітивної філології.

Гіпотеза дослідження полягає в припущенні, що перехід від нормативної до сценарної організації військових текстів є не просто еволюцією жанрових форм, а результатом глибинної трансформації когнітивної структури мислення про війну. Зміна ролі тексту – від фіксатора правила до матриці дії – відображає процес когнітивної

ускладненості, у якому стратегія перестає бути лише сукупністю норм, а постає як динамічна гра контекстів, реакцій і культурних інтерпретацій.

Теоретичне значення дослідження полягає у розробці когнітивно-філологічного підходу до аналізу класичних військових текстів Китаю як інтелектуальних матриць. Запропонована модель когнітивної матриці дозволяє систематизувати та інтерпретувати еволюцію текстових структур стратегічного мислення у зв'язку з категоріями простору, часу, влади, ініціативи та моральності. У контексті гуманітарної науки робота сприяє поглибленню розуміння взаємозв'язку між текстом, мисленням і культурно-політичним досвідом.

Практичне значення полягає у можливості застосування результатів дослідження для філологічного аналізу інших стратегічних, політичних або нормативних текстів не лише китайської, а й інших культурних традицій. Запропонований аналітичний інструментарій може бути корисним у викладанні філософії мови, когнітивної лінгвістики, культурології та історії політичної думки. Крім того, результати мають потенціал для міждисциплінарного діалогу – зокрема у сфері стратегічних комунікацій, політичного моделювання і сучасного сценарного аналізу конфліктів.

Джерела військової лексики. «Військове канонічне семикнижжя» («武经七书») – це збірка військових трактатів, видана і затверджена при дворі династії Північна Сун (北宋, 960–1127 pp.), як офіційне керівництво, який став першим в історії Китаю підручником з військової справи. Він складається з семи знаменитих праць: «Мистецтво війни» («孙子兵法»), «Військове мистецтво У-цзи» («吴子兵法»), «Шість прихованих стратегій» («六韬»), «Мистецтво війни Сима» («司马兵法»), «Три стратегії Ши-гуна» («石公三略»), «Вей Ляо-цзи» («尉缭子») та «Відповіді Лі Вей-гуна» («李卫公问对») [1, с. 45–78]. Починаючи з епохи Сун (宋朝, 960–1279 pp.), «Семикнижжя військових канонів» стало обов'язковим до вивчення у військових академіях і увібрало ключові знання давньокитайської військової думки. Оскільки лексично матеріал був узятий з перелічених вище трактатів, необхідно дати коротку характеристику кожної роботі окремо.

«Мистецтво війни Сунь-цзи» («孙子兵法») [11] спочатку було самостійним військовим трактатом, написаним Сунем У (孙武, 544–496 до н.е.), в період його перебування при дворі князя Ге Люя (阖闾, 514–496 до н.е.). Пізніше до трактату Суня У було долучено роботи іншого видатного військового стратега Суня Біна

(孙臆, 382–316 до н.е.). Після публікації ця робота набула широкого визнання. У «Ханьфейцзи» («韩非子») в розділі «П'ять шкідників» («五蠹») говориться, що в епоху Воюючих царств у правлячих кланів були екземпляри книг Суня У (孙武), Суня Біна (孙臆) і У Ці (吴起, ?–381 р. до н.е.). Давні тексти, що збереглися з часів династій Хань (漢, 206 р. до н.е.–220 р. н.е.), Тан (唐, 618–907 pp.) і Сун (宋, 960–1279 pp.) вказують на існування декількох різних варіантів «Мистецтва війни» з різним вмістом глав, зокрема залишки сувою «Мистецтва війни», знайдені у 1972 р. в гробниці Їньцюешань (银雀山), є найдавнішими з відомих списків [2]. Текст «Десяти коментарів до Сунь Цзи» («十家注孙子»), написаний за періоду Північна Сун (北宋, 960–1127 pp.), також відрізняється від систематизованого тексту «Мистецтва війни» у «Військовому канонічному семикнижжі» («武经七书»). До середини правління династії Хань, «Мистецтво війни» містило тринадцять розділів і було повноцінною завершеною працею. Наприкінці династії Західна Хань (西漢, 202 р. до н.е.–9 р. н.е.) Лю Сян (刘向, 77 р. до н.е.–7 р. н.е.) у своїй праці «Сім записів» («七录») згадав «Мистецтво війни», як твір, що складається з трьох сувоїв. Однак пізніший текст у історичній хроніці китайської династії Хань «Хань Шу» («汉书»), написаний більше ста років після «Історичних записів» («史记») Сима Цяня (司马迁, 145(135) р. до н.е. – прибіл. 86 р. до н.е.), стверджував, що «Мистецтво війни» містить вісімдесят два розділи, які становлять дев'ять сувоїв. Вчений династії Цін (清朝, 1636–1912 pp.) Бі Їсюнь (毕以珣, 1757–1836 pp.) у «Оповіді про Сунь Цзи» («孙子叙录») вказав на причину великої кількості розділів, припустивши, що з вісімдесяти двох розділів, крім тринадцяти, написаних Сунем У (孙武) до зустрічі з Ге Люем (阖闾, ?–496 pp. до н.е.), решта шістдесят дев'ять розділів є втраченими творами Суня У. Робота з відновлення оригінальних тринадцяти розділів була завершена лише наприкінці династії Східна Хань (东汉, 25–220 pp.) під керівництвом самого Цао Цао (曹操, 155–220 pp.), більш ніж через шістдесят років після написання «Хань Шу» («汉书») [9]. Це і є той текст, який дійшов до наших днів у стародавньому варіанті «Десяти коментарів до Сунь Цзи» («十家注孙子») епохи Сун.

«Вей Ляо-цзи» («尉缭子») [11] – китайський військовий трактат, створення якого датується приблизно кінцем IV століття до н.е. за періоду Воюючих царств. Збереглося всього 5 сувоїв, 24 глави, об'ємом більше 9000 ієрогліфів. Автором трактату традиційно вважається вій-

ськовий теоретик і філософ Вей Ляо (尉繚, прибл. III ст. до н.е.), чий ім'ям текст був названий пізніше. Вважається, що він був сучасником ранньої династії Цін (秦朝, 221–206 рр. до н.е.) і фігурував як радник Цін Шихуанді (秦始皇帝, 259–210 рр. до н.е.), як згадано в «Історичних записів» («史记») Сима Цяня (司馬遷). Проблеми з визначенням точного датування тексту зумовлені також можливим існуванням кількох творів під схожою назвою в епоху Хань. Ряд дослідників, з огляду на стилістичні та змістовні аспекти, вказує на IV ст. до н.е. як найімовірніший період створення трактату, можливо, при дворі Лянського князя Вей Хуей-вана (魏惠王, 400–319 рр. до н.е.) [5]. У 1972 році археологи виявили в одній з ранньоханських гробниць в Їньцюешань (银雀山) в окрузі Ліньї (临沂) шість пошкоджених бамбукових сувоїв, з текстами, близькими до відомих сучасних версій, зокрема і текст «Вей Ляо-цзи» («尉繚子») [2]. Основний концепт трактату зосереджений на стратегічно важливій ролі сільського господарства та людських ресурсів як базових опор державного добробуту, наголошуючи на пріоритеті їхнього розвитку у державній політиці. Підтримка та захист гуманістичних підвалин є важливим завданням, однак автор трактату допускає застосування жорстких заходів для придушення деструктивних елементів, здатних перешкоджати прогресивному розвитку держави. Тактичні аспекти військового мистецтва в трактаті висвітлені мінімально, що, на думку дослідників, може свідчити про відсутність у Вей Ляо практичного військового досвіду. Замість детального аналізу тактики, текст рясніє посиланнями на інші військові твори, що вказує на спробу осмислення та узагальнення широкої теоретичної бази військової думки того періоду.

«У-цзи» («Військове мистецтво У-цзи») («吴子», «吴子兵法», «吴起兵法») [11] – класична китайська праця з військової стратегії, що приписується полководцю У Ці (吴起, 440–381 до н.е.). Згідно з переказами, У Ці створив два трактати про військове мистецтво, однак один з них був втрачений, і єдиним збереженим твором, котрий передає його військові ідеї, залишається «У-цзи». Найдавніша з копій трактату, що дійшли до нас, відноситься до періоду династії Сун (宋, 960–1279 рр.). Через відсутність більш давніх джерел, серед сучасних вчених немає єдиної думки щодо остаточної дати створення «У-цзи», проте вважається, що основний зміст трактату було створено приблизно в період життя У Ці (吴起), у середині епохи Воюючих царств (战国, 475–221 рр. до н.е.). Історичні згадки вказують,

що «У-цзи» були відомим і популярним в епохи Воюючих царств та за правління династії Хань (汉). На даний час доступна фотокопія сунського тексту з «Продовження стародавніх втрачених книг» («续古逸丛书») і версії реставровані в династії Мін і Цин [3]. У тексті містяться шість розділів: «Про зміцнення держави» («图国»), «Про розуміння ворога» («料敌»), «Про побудову армії» («治兵»), «Про роль командувача» («论将»), «Про методи реагування на зміни» («应变») та «Про підтримку бойового духу» («励士»), які розділені на два сувої. Окрім питань стратегії та тактики, а також теоретико-філософських аспектів війни, трактат «У-цзи» надає особливого значення питанням логістичного забезпечення військової готовності. Філософська основа тексту є своєрідним синтезом конфуціанських і легістських ідей. У трактаті автор прагне об'єднати конфуціанську етичну концепцію моральних цінностей та принципів доброзичливого правління з легістською доктриною, яка вимагає суворой системи чітко регламентованих заохочень та покарань. Трактат «У-цзи» відстоює ідею необхідності «внутрішньо вдосконалювати етику і мораль, а зовні проводити військову підготовку» («内修文德, 外治武备»). Трактат стверджує, що політика та військова справа мають бути тісно взаємопов'язані. «Етику та мораль» (文德) розуміють, як «дао, справедливість, ритуал і людяність» («道、义、礼、仁»), котрі мають бути основою управління армії та народу. «Військова підготовка» (武备), згідно з трактатом, означає «шлях забезпечення безпеки країни, коли головний скарб – «готовність до захисту» («安国家之道, 先戒为宝»), і тому необхідно «ретельно відбирати здібних людей, щоб бути готовими до несподіванок» («简募良材, 以备不虞»). Трактат також стверджує, що «якщо народ повністю підтримує свого правителя, а не правителя суміжного царства, то війна вже виграна» («百姓皆是吾君而非邻国, 则战已胜矣») [8]. В «У-цзи» також класифікуються армії за їх головними характеристиками: «справедлива армія» (义兵), «сильна армія» (强兵), «жорстка армія» (刚兵), «жорстока армія» (폭병) та «бунтівна армія» (역병). Він висловлюється за обачний підхід до війни та засуджує агресивні та безконтрольні воєнні дії.

«Мистецтво війни Сима» («司马法») [11] – один із стародавніх китайських військових трактатів, імовірно написаний на початку періоду Воюючих царств. Авторство трактату «Мистецтво війни Сима» залишається предметом дискусій. Сима Цянь і сучасні історики припускають, що трактат, ймовірно, є компіляцією кіль-

кох військових текстів, що існували в державі Ці (齊) в IV ст. до н.е., за періоду Воюючих царств. Відповідно до «Історичних записів» («史記»), правитель Ці Вей-ван (齊威王, 356–320 pp.) наказав переглянути стародавні військові закони, складені Сима (司馬), і додав до них праці Жана Цзюя (穰苴), назвавши цей твір «Мистецтво війни Сима та Жан Цзюя» («司馬穰苴兵法»). Якщо «Мистецтво війни Сима» («司馬法») був складений з урахуванням ранніх робіт, походження його складових частин встановити важко. На даний момент збереглося лише п'ять із ймовірних 155 розділів, згаданих у джерелах династії Хань. У «роки Юаньфен» (元豐通寶, 1078–1085 pp.) за династії Сун трактат «Мистецтво війни Сима» був включений до «Військового канонічного семикнижжя» («武經七書»), він набув поширення серед військової еліти і став обов'язковим для прочитання військовим офіцерам. За епохи Східна Хань (東漢) трактат «Мистецтво війни Сима» був віднесений Бань Гу (班固, 32–92 pp.) до категорії творів, присвячених ритуалам і нормам, оскільки робота більш зацікавлена на аспектах організації, адміністрування та дисципліни, чим на стратегії та тактиці на полі бою [12]. Питання командування у битвах висвітлено лише епізодично: основна увага приділена принципам управління та проведення військових кампаній. Деякі міркування про стратегію та тактику в тексті мають загальний характер і є типовими для інших творів, що становлять «Сім військових канонів». Трактат підкреслює значимість ритуального розрізнення цивільної (文) та військової сфер (武) та їх взаємодоповнень. У трактаті «Мистецтво війни Сима» стверджується необхідність війни як умови існування держави, підкреслюючи її роль у покаранні зла та захисті пригноблених, а також розглядаючи її як основу політичної сили при грамотному та осмисленому застосуванні. Трактат підкреслює, що для процвітання держави потрібно дотримуватися балансу між війною і миром: держави, які нехтують збройними силами, приречені на загибель, як і ті, що надмірно покладаються на війну. Війна представлена в трактаті, як неминучий засіб досягнення миру. Наголошується на необхідності суворого поділу цивільних і військових ролей, оскільки вони втілюють протилежні цінності. Громадянська культура характеризується стриманістю та відстороненістю, її ідеали є втіленням ввічливості та людинолюбства. Військова культура, навпаки, націлена на суворість, дисципліну та активність. Порушення цієї структури, коли громадяни починають виконувати роль солдатів і навпаки, веде

до занепаду чеснот (德) серед народу. Володар зобов'язаний розрізняти ці сфери і по-різному ставитися до своїх підданих: у цивільній сфері він має прагнути до виховання населення через освіту і зміцнення локальної культури. Єдине виправдання війни у трактаті пов'язане зі захистом інтересів народних мас. Війна, за трактатом, має приносити користь усім залученим державам, інакше вона вважається нелегітимною. Держави повинні уникати дій, що завдають шкоди мирному населенню ворожих земель, і суворо утримуватися від вчинків, які б викликали ворожість серед громадян. Війна виправдана лише усуненням політичного зла, тому «Мистецтво війни Сима» рекомендують командирам розпочинати кампанію з церемоніальних обвинувачувальних формальностей та акцентувати увагу на добродетельному характері місії армії для зміцнення бойового духу та ослаблення опору супротивника. Автори трактату детально розкривають природу військової дисципліни, наголошуючи на необхідності послідовних і справедливих нагород та покарань. Винагорода має бути обґрунтованою і стабільною, щоб уникнути самовпевненості, що підриває військову цілісність. Покарання також потребують уважного підходу. При поразці командир повинен заохочувати відповідальність усіма, включаючи себе, щоб уникнути переадресації провини одного офіцера, що може послабити мотивацію до покращення. Трактат стверджує, що державна міць та стабільність залежать від правильного використання військової сили, при цьому наголошуючи на тому, що кінцева мета будь-якої війни – досягнення миру та благополуччя народу.

«Шість прихованих стратегій» («六韜») [11], також відомий як «Шість прихованих стратегій Тай-гуна» («太公六韜») або «Тайгун Бінфа» («太公兵法»), авторство традиційно приписується Цзяну Тай-гуну (姜太公, ?–1015 pp. до н.е.) котрий був військовим радником Чжоу Вень-вана (周文王, 1112–1050 pp.) і Чжоу У-вана (周武王, 1076–1043 pp.). В історичних літописах його згадують під різними іменами: Цзян Шан (姜尚), Цзян Ван (姜望), Цзян Я (姜牙), Цзян Цзи-я (姜子牙), Люй Шан (呂尚), Люй Ван (呂望), Люй Цзюань (呂涓), Люй Я (呂牙), Цзян Тай-гун (姜太公). Повний текст книги є діалогом між Тай-гуном (太公), Вень-ваном (文王) і У-ваном (武王) [4]. За період правління імператора Шеньцзуна (神宗, 1048–1085 pp.) династії Північної Сун (北宋) трактат «Шість прихованих стратегій» було включено до «Військового канонічного семикнижжя» («武經七書») і він став обов'язковим до вивчення у галузі військової справи. У XIV ст.

трактат «Шість прихованих стратегій» потрапив до Японії, а у XIV ст. – до Європи. Основний зміст трактату виражено в шести розділах: «Громадянська стратегія», «Військова стратегія», «Стратегія Дракона», «Стратегія Тигра», «Стратегія Леопарда», «Стратегія Собаки» [6].

У розділі «Цивільна стратегія» викладено засади ефективного державного управління, як стратегічної бази для воєнних кампаній. Наголошується на важливості морального та економічного благополуччя держави: стійке економічне зростання, раціональний розподіл ресурсів, зміцнення суспільних цінностей, система заохочень та покарань, призначення на посади засноване на заслугах. Успішні військові дії повинні спиратись на шляхетні мотиви і прагнення поліпшення життя народу, а воєначальники покликані уникати дрібних вигод, зосереджуючись на підтримці народу як джерела істинної сили.

Розділ «Військова стратегія» розглядає питання цивільного управління з акцентом на військову перспективу, аналізуючи тодішній поточний стан справ у правителів Чжоу. За трактатом: залучення невдоволених та використання психологічних прийомів послаблюють супротивника, а імператор повинен демонструвати чесноту (德) та вибудовувати політику, яка завойовує підтримку без активних бойових дій.

Розділ «Стратегія Дракона» присвячений організації армії, якостям воєначальників та методам їх відбору, приділяється особлива увага авторитету командувача, який підтримується через систему винагород та покарань. Розглядаються принципи військової комунікації, необхідність секретності, гнучкості тактики та питань підготовки.

Розділ «Стратегія Тигра» стосується озброєння та тактичних прийомів, необхідних у командуванні. Описуються методи подолання складних бойових ситуацій, підкреслюючи значення швидкості, маневреності, координації, рішучості, дезінформації і засідок. Полководець має враховувати погоду, рельєф та психологічні чинники.

Розділ «Стратегія Леопарда» описує методи тактики у складних природних умовах (ліси, гори, ущелини, річки). Пропонуються способи протидії вторгненню та оптимального розміщення військ у обмежених умовах, спрямовані на використання сильних сторін командування проти слабкостей ворога.

Заключний розділ «Стратегія Собаки» розглядає допоміжні теми, включаючи принципи застосування колісниць, піхоти та кавалерії у різних ситуаціях. Обговорюються методи відбору та підготовки солдатів для елітних підроз-

ділів та стратегії для використання слабкостей противника.

Трактат «Шість прихованих стратегій» є унікальним поєднанням філософських і практичних рекомендацій, спрямованих на ефективне управління державою та досягнення стратегічних військових цілей.

«Три стратегії» («三略») [11], спочатку відомий, як «Три стратегії Хуаня Шигуна» («黄石公三略») – військовий трактат, який історично приписується даоському пустельнику Хуаню Шигуну (黄石公, пр. III ст. до н.е.), вважається, що він був учителем Чжана Ляна (张良, бл. 250–189 рр. до н.е.), одного з найвідоміших стратегів і політиків, який допоміг Люю Бану (刘邦, 256(247)–195 рр. до н.е.) заснувати династію Хань (西漢). Згідно з традиційними джерелами, саме Хуань Шигун передав цей твір Чжану Ляну, що сприяло становленню останнього як видатного стратега та державного радника [10]. Сучасні дослідники відзначають подібність ідей трактату з філософією школи даосизму, котрі відображають синкретизм філософських та управлінських концепцій тексту. Трактат поділяється на три розділи, які можуть сприйматися як ієрархія важливості або як послідовне викладення матеріалу, в якому всі три стратегії необхідні для різних стилів управління. Основна увага в трактаті приділена адміністративному управлінню, проте значну роль відіграють тактичні концепції. Полководці займають ключове становище і мають абсолютну владу, забезпечуючи швидкість і рішучість військових дій.

Три головні принципи тексту підкреслюють важливість гармонійного та динамічного управління: чергування жорсткості та м'якості, адаптація до ситуації та вибір гідних людей. Перший принцип має на увазі, що лідер повинен варіювати прояви доброзичливості та навіювання страху залежно від обставин. Другий принцип вимагає приймати рішення не з урахуванням минулого досвіду чи звичок, а з об'єктивного спостереження поточних умов, і бути готовим змінювати плани. Третій принцип – використання лише здібних людей, що потребує глибокого розуміння людської натури та точного підбору кадрів.

Трактат також містить детальний філософський та адміністративний підхід до управління, де значна частина присвячена концепціям державної влади, характеристикам ідеального лідера, методам мотивації, системі покарань та заохочень, а також створенню величчя влади через баланс жорсткості та м'якості. Філософський текст поєднує ідеї конфуціанства, легізму та даосизму. Конфуціанські ідеї виявляються в акценті

на гуманне правління та доброзичливість, легістські – у прагненні зміцнення держави та суворой системи покарань, а даоська традиція виявляється у ідеалі гармонійного управління та перемоги без відкритого зіткнення.

У трактаті дається стриманий огляд військової тактики, але акцент робиться на якості полководця, необхідності швидкості, підтримці авторитету та балансі тактичних підходів. Як і в «Мистецтві війни» Сунь-цзи, тут стверджується, що швидкість і рішучість відіграють ключову роль, а довгих і виснажливих війн потрібно уникати. Згуртованість війська, справедливості і рішучість командувача, не схильного до сумнівів, розглядаються як основа для досягнення сталого військового успіху.

Ще однією особливістю трактату є значна кількість цитат із давніх військових книг «Цзюнь Чень» («军讖») і «Цзюнь Ши» («军势»), які використані для вираження власних думок автора [10]. Загалом у книзі міститься понад 700 ієрогліфів із цих двох втрачених творів, що становить понад 1/6 від загального обсягу тексту. Таким чином, ця книга зберегла частину ідей двох раніше втрачених військових текстів для майбутніх поколінь.

Трактат «Відповіді Лі Вей Гуна» («李卫公问对») [11], також відомий, як «Діалоги Лі Вей Гуна з імператором Таном Тайцзуном» («唐太宗李卫公问对») або «Питання Лі Цзіна» («李靖问»), створений у формі вигаданого діалогу між імператором Таном Тайцзуном (唐太宗, 599–649 pp.) та видатним полководцем Лі Цзіном (李靖, 571–649 pp.). Найімовірніша дата створення трактату – епоха диністії Північна Сун (北宋, 960–1127 pp.). У бібліографіях династій Тан і Сун згадуються сім інших робіт, які приписуються Лі Цзіну, проте «Відповіді Лі Вей Гуна» серед них не значаться [7].

Зміст цього трактату суттєво відрізняється від інших військових канонів. До династії Тан (唐) армія складалася з піхоти, лучників та кавалерії; що забезпечувало гнучкість у великомасштабних операціях. Професійні частини доповнювалися дисциплінованими озброєними призовниками, а озброєння і структура підрозділів були високоспеціалізованими. Соціальні та технологічні реалії, на тлі яких був створений трактат, різко відрізнялися від епох, коли створювалися інші канони. Враховуючи успішну військову кар'єру Лі Цзіна, тактики та стратегії обговорені в трактаті можна вважати теоретичним відображенням методів, випробуваних у критичних битвах часів династії Тан.

Існуюча версія «Відповідей Лі Вей Гуна» складається з трьох розділів і містить більше

10 000 ієрогліфів, в яких записано 98 запитань і відповідей. Загалом трактат в основному відображає декілька аспектів військової думки Лі Цзіна

Перший аспект – ідея «вражати супротивника, а не бути ураженим» («致人而不致于人 – ») означає оволодіння ініціативою на полі бою, підпорядковуючи ворога своїм умовам. Вся його система стратегій, включаючи принципи нападу, захисту, віртуозності та реальності, спрямована на досягнення цього. Хоча сама концепція не є новаторською і зустрічається, до прикладу, у «Мистецтві війни» Сунь-цзи, однак Лі Цзін особливо акцентує на ній, перетворюючи її на основу свого підходу.

Другий аспект – це концепція «ці чжен» (奇正) («основний і несподіваний підхід»). «Несподіваний підхід» (奇) «цзи» і «основний підхід» (正) «чжен» є важливими категоріями китайської стародавньої військової філософії. Трактат робить внесок і розвиває це поняття: насамперед додатково уточнюється зміст «奇» і «正», стверджуючи, що вони містять глибокий зміст. Наприклад, стверджується, що політичне засудження ворога є «основним підходом» («чжен»), тоді як військовий напад є «несподіваним підходом» («цзи»); відкрите ведення війни – це «основний підхід» («чжен»), а раптові атаки – це «цзи»; основний напрямок атаки або основний напрямок оборони – це «основний підхід» («чжен»), а допоміжний напрямок атаки чи вторинний напрям оборони – це «несподіваний підхід» («цзи»); просування вперед вважається «основним підходом» («чжен»), а відступ – «несподіваним підходом» («цзи»), тощо. Далі трактат висуває думку про те, що «正亦胜, 奇亦胜» («I “основний підхід”, і “несподіваний підхід” ведуть до перемоги») [7]. «孙子兵法» («Мистецтво війни») раніше стверджувало: «凡战者, 以正合, 以奇胜» («Кожен, хто бореться, використовує “основний підхід” для досягнення згоди, а “несподіваний підхід” для перемоги»), тоді як «Відповіді Лі Вей Гуна» вважає, що добрий полководець скрізь використовує і «основний підхід», і «несподіваний підхід» [7].

Військові канони вплинули не лише на китайську військову теорію, а й на військову справу інших культур, включаючи Японію та Європу. Їхні принципи та ідеї досі вивчаються та застосовуються у сучасних військових та бізнес-стратегіях. Крім того, багато канонів об'єднують військові принципи з філософією, політикою і навіть економікою, демонструючи, що війна не є ізольованим явищем, а інтегрована у ширші соціальні та культурні контексти. Таким чином, військові канони являють собою не лише навчальні

посібники з ведення війни, а й глибокі філософські роздуми про людську природу, політику та суспільство.

Військовий канон як когнітивна матриця.

Поняття *когнітивної матриці* не є усталеним в академічній літературі, але у загальному вигляді його можна розуміти як стабільну систему мислення або ментальну рамку, через яку індивіди чи групи сприймають, інтерпретують і структурують свій досвід. Когнітивна матриця охоплює базові когнітивні схеми, категорії, способи аргументації та оцінки, які формують спосіб мислення в певній культурній традиції. У контексті китайських військових канонів когнітивна матриця являє собою не просто сукупність текстів чи інструкцій, а структурований ментальний простір, який задає основні концепти, логіку і способи мислення про війну, стратегію і тактику. Військовий канон формує уявлення про роль війни, взаємодію між сторонами конфлікту, управління та моральні норми, що керують військовою діяльністю. Канони – це не лише фіксація знань, а радше комплекс інтерпретативних ідей, що задають способи читання і осмислення війни як феномену. Вони створюють певну когнітивну архітектуру – систему категорій і відношень, за допомогою яких конструється розуміння війни як соціального і політичного явища.

Ключові особливості когнітивної матриці у військових канонах:

- *стабільність і відтворюваність*: канон закладає базові принципи, які зберігаються і передаються наступним поколінням, формуючи уніфіковану систему військового мислення;
- *формування стратегічного бачення*: задає рамки для розуміння ролі конфлікту, способів ведення бойових дій і управління військом;
- *інтеграція морально-філософських аспектів*: війна розглядається не лише з точки зору сили, а й через призму моральних норм і політичної доцільності;
- *динамічність і гнучкість*: попри стабільність, когнітивна матриця допускає варіативність тактичних ідей і пристосування до змінних обставин.

Таким чином, військові канони створюють ментальні схеми, які визначають, як мислити про війну, як класифікувати типи дій, які цілі вважати пріоритетними та якими методами досягати перемоги. Варто підкреслити, що когнітивна матриця не є одноразовим продуктом тексту, а результатом процесу усвідомлення і інтерпретації цих текстів у конкретному історичному та культурному контексті. Текст військового канону – це ядро, навколо

якого формується когнітивна матриця через практику читання, коментування та застосування.

Поняття *когнітивної матриці* у контексті військових канонів не означає безпосередньо сам канон як текст або конкретні коментарі. Натомість когнітивна матриця – це форми мислення, сприйняття, категоризації і оцінки, які виникають у процесі інтерпретації цих текстів. Інакше кажучи, когнітивна матриця – це спосіб, яким конкретна історична епоха або спільнота «думає через канон», оперує ключовими поняттями, структурними моделями і стратегічними уявленнями про війну. Термін *когнітивна матриця* вживається тут у метафоричному, проте водночас філософсько-епістемологічному значенні, що передбачає:

- організацію мислення, яка визначає порядок сприйняття, розуміння та тлумачення воєнних явищ;
- ментальний каркас, що задає основні категорії (наприклад, «ініціатива», «моральний авторитет», «непередбачуваність»), принципи формулювання стратегічних проблем, критерії значущості та інтерпретації військових подій і дій.

Таким чином, когнітивна матриця є «прихованою» схемою мислення, що визначає, які елементи воєнної дійсності вважаються релевантними, які зв'язки між ними можливі, а також які смисли можуть бути інтерпретовані з відповідних текстів чи практик. Значущість аналізу когнітивних матриць полягає в тому, що один і той самий військовий текст може активувати різні способи мислення залежно від історичного контексту, освітнього та ідеологічного підґрунтя читача, а також конкретних цілей читання – практичних, моральних чи метафізичних. Використовуючи метафору, військовий трактат можна уявити як оптичний прилад, тоді як когнітивна матриця постає не як сам цей прилад, а як налаштування його лінз: фокус, колірний фільтр і перспектива, які впливають на сприйняття військової реальності і формування стратегічного мислення.

Вивчення військових канонів крізь призму когнітивної матриці дає змогу осмислити не лише змістовні аспекти текстів, а й те, як формувалися та трансформувалися фундаментальні способи мислення про війну в різні історичні епохи. Когнітивна матриця в цьому контексті виступає як складна система ментальних структур, що задають базові категорії, логіки інтерпретації, моделі простору і часу, а також норми і цінності, через які осмислюється військова діяльність.

Структурований опис архітектури когнітивної матриці військових канонів.

1. Категоріальний каркас. Базові когнітивні категорії, які визначають каркас осмислення війни: ініціатива, стратегія, мораль, простір, час, влада, порядок. Ці категорії задають опорні точки для класифікації та інтерпретації військових явищ.

– *«Мистецтво війни»*. Трактат формує базові категорії військового осмислення: стратегію (謀略), ініціативу (先機), порядок (秩序), владу (權威), час (時機) та простір (地形). Центральним є поняття правильного використання часу та простору, а також ефективної мобілізації ініціативи задля досягнення перемоги без зайвих втрат.

– *«Вей Ляо-цзи»*. У трактаті домінують категорії влади, моральності, людських ресурсів і економічного добробуту, зокрема зроблено акцент стосовно ролі сільського господарства та стабільності населення як основи військової та політичної потуги держави. Просторово-часові категорії менш виражені, оскільки увага зосереджена на внутрішній організації та стратегії управління.

– *«У-цзи»*. У трактаті центральними категоріями є мораль, влада, ініціатива, стратегія, порядок і простір. Час розглядається через призму підготовки та своєчасної реакції на зміни (концепт «应变» – реакція на зміни). Військова діяльність сприймається тісно пов'язаною із внутрішньою моральною етикою та зовнішньою готовністю до захисту.

– *«Мистецтво війни Сима»*. У центрі уваги – категорії влади, порядку, моралі, ініціативи, простору й часу. Особливо виразною є категорія поділу цивільного і військового («文» і «武»), що задає рамки для розуміння ролей у державі. Війна розглядається як інструмент збереження порядку і балансу між миром і конфліктом.

– *«Шість прихованих стратегій»*. Основні категорії – ініціатива, стратегія, мораль, влада, порядок, простір і час. Великий акцент на інтеграції цивільного управління (економіка, мораль, управлінські практики) та військової справи, що формує цілісне бачення війни як продовження політики.

– *«Три стратегії»*. Основні категорії: влада, стратегія, мораль, ініціатива, простір і час, порядок. Особливий акцент стосовно балансу жорсткості і м'якості (моральна гнучкість), динамічному управлінні і підборі кадрів, як основи успішної влади та військового керівництва.

– *«Відповіді Лі Вей Гуна»*. Основні категорії – ініціатива, атака, захист, несподіванка, основний і додатковий підходи (奇正). Ключова категорія –

«вражати супротивника, а не бути ураженим», що формує стрижень трактату.

2. Пріоритетність домінуючих концептів. У різні історичні періоди домінують різні категорії, що формує специфіку матриці. Так, моральна легітимність, стратегічна ініціатива чи космологічна гармонія можуть ставати провідними чинниками осмислення війни, що веде до появи відповідних назв та типів матриць.

– *«Мистецтво війни»*. У ранній редакції тексту домінує концепт стратегічної ініціативи та уникнення прямого конфлікту, що відповідає політичним та військовим реаліям періоду Воюючих царств. У наступні періоди, особливо в епоху Хань, до значення ініціативи додається моральна легітимність дій та ідеї гармонії з «Небом», що вводить елементи космологічного осмислення війни.

– *«Вей Ляо-цзи»*. Головним домінуючим концептом є соціально-економічна стабільність, що забезпечує основу для військової сили. Моральний компонент представлений як фундамент для легітимації влади та необхідності жорстких заходів проти деструктивних сил, що порушують суспільний порядок. Стратегія та ініціатива мають другорядне значення порівняно з державотворчими аспектами.

– *«У-цзи»*. Домінують морально-етичні норми (конфуціанські цінності «道, 义, 礼, 仁») і стратегічна готовність до захисту (воєнна підготовка як основа безпеки). Особливо виділяється важливість підтримки народу (внутрішньої консолідації) для досягнення військової перемоги. Ініціатива подається як елемент контролю над ситуацією та розуміння ворога.

– *«Мистецтво війни Сима»*. Домінує ідея моральної легітимності війни (війна лише для усунення зла, захисту народу), а також концепт балансу між військовою силою та цивільною культурою. Важливою є стратегічна ініціатива – війна як умова існування держави, але з чіткими обмеженнями.

– *«Шість прихованих стратегій»*. Домінують стратегічна ініціатива, моральна легітимність і практичний підхід до управління – економічна стабільність, моральне лідерство і заслуги. Військові дії підпорядковуються цивільній основі, а також враховують психологію та інформаційну складову.

– *«Три стратегії»*. Домінують концепції динамічної адаптації, вибору людей за здібностями, швидкості і рішучості дій, а також гармонійного балансу між жорсткістю і м'якістю як ключових інструментів управління.

– «Відповіді Лі Вей Гуна». Ініціатива та контроль ситуації – першочергові. Концепція «奇正» (несподіваний і основний підходи) набуває глибокого трактування: обидва підходи є необхідними, і обидва ведуть до перемоги, що відрізняє трактат від класичного «Мистецтва війни».

3. Когнітивні схеми та логіки інтерпретації. Правила формування смислів та інтерпретації військових подій, зокрема лінійна причинність, циклічність, гра ініціатив, моральна оцінка, що визначають спосіб причинно-наслідкового мислення та вибору дій.

– «Мистецтво війни». Текст організований за принципом лінійної та ієрархічної причинності, де логіка дій базується на розумінні причинно-наслідкових зв'язків між рішеннями та їхніми наслідками. Водночас присутня циклічність оцінки ситуацій та адаптація до мінливих умов – своєрідна гра ініціатив і реакцій.

– «Вей Ляо-цзи». Трактат оперує схемою причинності, орієнтованою на підтримку внутрішньої цілісності та контролю, що проявляється у поєднанні гуманістичних принципів із практиками стримування і покарання. Логіка тексту – інтегративна, намагається узагальнити різні військові ідеї, демонструючи певну системність у розгляді державного устрою та військової потуги.

– «У-цзи». Логіка мислення трактату поєднує лінійну причинність (мораль → підтримка народу → військова сила) із адаптивною стратегією (реагування на зміни, підготовка до несподіванок). Військова дія розглядається як результат збалансованого поєднання етичної основи та тактичної готовності.

– «Мистецтво війни Сима». Переважає лінійна причинність і моральна оцінка: війна – засіб досягнення миру; порушення балансу між цивільним і військовим веде до занепаду держави. Логіка ґрунтується на поділі ролей, суворій дисципліні та відповідальності за дії.

– «Шість прихованих стратегій». Поєднуються лінійна причинність і циклічність: ефективне управління веде до військового успіху; успіх потребує морального лідерства і підтримки народу. Ініціатива – активне використання інформаційних та психологічних прийомів.

– «Три стратегії». Схема керування – це постійне чергування і балансування протилежностей (жорсткість/м'якість), а також оперативна адаптація до змін середовища без упереджень на базі минулого досвіду. Логіка причинності поєднується з даоським принципом зміни і плинності.

– «Відповіді Лі Вей Гуна». Схема військової операції – це постійне чергування і поєднання

«正» (стандартні, прямі дії) і «奇» (несподівані, хитрі маневри). Логіка динамічна і базується на взаємодії традиційного та інноваційного, прямого і непрямого.

4. Просторово-часові моделі. Уявлення про простір і час військових дій: лінійний, ієрархічний, багаторівневий простір; лінійний, циклічний або синхронний час, які впливають на військове планування та організацію.

– «Мистецтво війни». «Мистецтво війни» чітко відображає лінійно-ієрархічне уявлення про простір і час: простір розглядається як складна система місцевостей з різними тактичними перевагами, час – як змінна величина, що вимагає точного визначення моменту для дії або утримання.

– «Вей Ляо-цзи». Просторові уявлення представлені опосередковано через поняття територіальної цілісності та ресурсної бази, тоді як час розглядається як фактор тривалого стабільного розвитку, а не миттєвих воєнних дій.

– «У-цзи». Простір осмислюється ієрархічно: держава, армія, народ. Час – це лінійно-циклічний процес, де важливими є своєчасність і здатність до гнучкого реагування на зміни (парадигма «应变»). Акцент робиться на підготовку до довгострокової стабільності та оперативної реакції.

– «Мистецтво війни Сима». Простір ієрархічний і поділений на цивільну та військову сфери. Час розглядається у контексті циклів війни і миру, де війна – тимчасовий засіб збереження миру. Акцент на сталість і довгострокову стабільність держави.

– «Шість прихованих стратегій». Простір багаторівневий – від державного управління до тактичних деталей. Час має ієрархічний та циклічний характер, підкреслюючи періодичність підготовки, дій і відновлення сил.

– «Три стратегії». Простір управління і військових дій розглядається ієрархічно – від вищої влади до тактичних підрозділів. Час має лінійно-циклічний характер: рішення приймаються оперативно, із врахуванням контексту поточного моменту, і тактика коригується під нові умови.

– «Відповіді Лі Вей Гуна». Військовий простір структурований за принципом домінування ініціативи, де час – це момент оперативної переваги, коли потрібно миттєво «вражати, а не бути враженим». Принцип «часу і простору» тісно пов'язаний із гнучкістю і швидкістю реагування.

5. Оціночні критерії та норми. Морально-етичні та політичні стандарти, що регулюють війну як соціальну практику, визначають прийнятні форми дій і поведінки.

– *«Мистецтво війни»*. Війна розглядається як необхідний, але небажаний засіб, керований нормами ефективності, розсудливості і моральної відповідальності. Пріоритет віддається збереженню ресурсів і життів, а також мінімізації руйнувань, що відображає морально-етичний підхід.

– *«Вей Ляо-цзи»*. Оцінки засновані на морально-політичних нормах, що підтримують добробут народу і держави. Війна подається як крайній засіб, який допускається лише за умови захисту соціальної гармонії і державної стабільності.

– *«У-цзи»*. Військові дії оцінюються через призму моральності, справедливості та легітимності. Засуджується агресивність і безконтрольність. Критеріями успішності є підтримка народу і збереження порядку.

– *«Мистецтво війни Сима»*. Основні норми – моральність війни, справедливість, гуманність. Неприйнятні дії, що шкодять мирним мешканцям або викликають ворожість. Війна виправдана лише для захисту народних інтересів і усунення політичного зла.

– *«Шість прихованих стратегій»*. Морально-етичні стандарти високі: чеснота правителя, справедливість у системі винагород і покарань, прагнення до загального блага. Військові дії мають бути обґрунтованими та ефективними, не шкодити народові.

– *«Три стратегії»*. Підкреслюється необхідність справедливості, мотивації через систему покарань і заохочень, а також морального авторитету лідера. Забезпечення внутрішньої злагоди і дисципліни – основа ефективного управління.

– *«Відповіді Лі Вей Гуна»*. Висока оцінка тактичної майстерності, здатності використовувати і основні, і несподівані підходи. Важливе місце посідає ідея цілісного підходу, де ніщо не ігнорується і кожен засіб має своє місце.

6. Метамова і концептуальні інструменти. Специфічні терміни, образи, символи та метафори, які формують комунікацію та трансляцію військових знань (наприклад, поняття «ци», «інь-ян», «цзи» як ініціатива).

– *«Мистецтво війни»*. Текст насичений спеціалізованими термінами («цзи» – ініціатива, «цзюнь» – військо, «динь» – порядок), а також образами, що дозволяють транслювати складні стратегічні концепції через зрозумілі метафори та символи.

– *«Вей Ляо-цзи»*. Текст містить посилання на інші канонічні військові праці, що свідчить про інтертекстуальність і використання усталеного військової метамови, але одночасно відзначається відсутність власних тактичних новацій, що пов'я-

зують його з більш теоретичним і філософським контекстом.

– *«У-цзи»*. Трактат активно використовує військову термінологію, а також поняття конфуціанської етики (道, 义, 礼, 仁) і легістської дисципліни. Визначено п'ять типів армій із відповідними характеристиками, що служить інструментом класифікації військових сил.

– *«Мистецтво війни Сима»*. Використання термінів «文» (цивільне), «武» (військове), а також метафор і символів, що підкреслюють відмінність і взаємодію цих сфер. Ритуали та формальні церемонії слугують інструментом легітимації війни.

– *«Шість прихованих стратегій»*. Використання образних назв розділів («Дракон», «Тигр», «Леопард», «Собака») як метафор для різних аспектів військової майстерності і управління. Термінологія і символіка сприяють комунікації військових знань.

– *«Три стратегії»*. Синтез конфуціанства (гуманність, етика), легізму (суворі правила і система покарань) і даосизму (гармонія, зміна, баланс) створює багатошаровий метамова. Використання цитат із стародавніх творів надає тексту авторитетності і зв'язку з традицією.

– *«Відповіді Лі Вей Гуна»*. Трактат формує власну метамову на базі класичних концептів, поглиблюючи і розвиваючи традиційні поняття. Акцент робиться на діалектиці «正» і «奇» – це не просто засоби, а філософія взаємодії.

7. Функціональна спрямованість (парадигма використання). Акцент на практичній тактиці, стратегічному плануванні, морально-філософських засадах чи космологічному осмисленні війни, що формує цілісну парадигму військового мислення. Динаміка цих складових у різні історичні епохи спричиняє зсуви в архітектурі когнітивної матриці, що відображає трансформацію стратегічних, тактичних і філософських підходів до війни. Зміна домінуючих критеріїв породжує послідовність або конкуренцію когнітивних матриць, які не лише трансформують військову думку, а й змінюють самі когнітивні механізми, що лежать в основі сприйняття війни.

– *«Мистецтво війни»*. Основна функція трактату – стратегічне планування та управління військовою діяльністю, що поєднує теоретичні засади з практичними рекомендаціями. Водночас текст має морально-філософський підґрунтя, що робить його джерелом комплексного військового знання.

– *«Вей Ляо-цзи»*. Трактат виконує роль інтегративного збірника ідей, орієнтованих на управ-

ління державою та підтримання її військової могутності через забезпечення соціальної стабільності та економічного розвитку, а не безпосередньо на тактичну практику.

– *«У-цзи»*. *«У-цзи»* орієнтований на поєднання теоретико-філософських засад із практичним військовим управлінням. Особлива увага – стратегічному плануванню, логістиці, підбору кадрів та моральній підтримці армії.

– *«Мистецтво війни Сима»*. Тракта́т зорієнтований на управління військом і державою, акцентує увагу на організації, дисципліні, адміністративних нормах і моральних засадах. Він служить керівництвом для командирів і правителів у підтримці балансу між владою, мораллю і військовою потугою.

– *«Шість прихованих стратегій»*. Тракта́т поєднує філософію державного управління і практичну військову тактику. Він є керівництвом для стратегів і правителів з акцентом на взаємозв'язок між внутрішньою стабільністю держави і успіхом на полі бою.

– *«Три стратегії»*. Тракта́т спрямований на лідерів – політиків і полководців – і виконує роль практичного посібника з адаптивного управління, яке поєднує цивільну владу і військове керівництво, з акцентом на швидкість, рішучість і психологічний вплив.

– *«Відповіді Лі Вей Гуна»*. Практичний посібник для полководців, де висвітлюється методологія управління військовими силами в динамічному, мінливому середовищі. Вчить гнучкості, розумінню ролі ініціативи і правильного поєднанню різних видів дій для досягнення стратегічної перемоги.

Вивчення такої архітектури дозволяє розкрити глибинні когнітивні механізми, що лежать в основі військових канонів, і простежити еволюцію уявлень про війну як явище, що поєднує політичний, моральний, культурний і практичний виміри.

– *«Мистецтво війни»* формує стабільну інструментальну парадигму, де мислення є розрахунковим, лінійним, але відкриває можливості для когнітивної пластичності (наприклад, через категорії *цзи/чжен* – /正).

– *«Вей Ляо-цзи»* представляє когнітивну матрицю, в якій домінують державотворчі та морально-політичні аспекти, а військові концепти розглядаються у контексті забезпечення загальної соціальної та економічної гармонії. Це свідчить про історично зумовлену специфіку військового мислення кінця періоду Воюючих царств, що вважає пріоритетом

комплексний розвиток держави як основу її обороноздатності.

– *«У-цзи»* формує когнітивну матрицю, в якій морально-етичні підвалини і внутрішня консолідація суспільства є базою для ефективної військової стратегії і практики, що поєднує конфуціанські цінності із жорсткістю легістської системи. Такий підхід підкреслює цілісність державного устрою і військової потуги як невіддільних складових.

– *«Мистецтво війни Сима»* формує когнітивну матрицю, де війна – це організована, регламентована практика, що вимагає чітких ролей, суворої дисципліни і моральної легітимності, а також суворого балансу між цивільною культурою і військовою силою для збереження державної стабільності.

– *«Шість прихованих стратегій»* формує комплексну когнітивну матрицю, в якій війна розглядається не лише як суто військова дія, а як інтегрований процес державного управління, де ініціатива, мораль і стратегія взаємодіють для досягнення довгострокового миру і процвітання.

– *«Три стратегії»* формує когнітивну матрицю, де війна і управління розглядаються як гармонійне, динамічне поєднання жорсткості і м'якості, практики і моралі, традиції і новаторства. Тракта́т наголошує на важливості гнучкого лідерства, вибору кваліфікованих кадрів та готовності адаптуватися до змін, що є ключем до успіху в державній та військовій справі.

– *«Відповіді Лі Вей Гуна»* демонструє глибоке розуміння балансу між прямими і несподіваними військовими діями. Тракта́т акцентує увагу на ініціативі як основі успіху, а також на необхідності синтетичного використання «основного» і «несподіваного» підходів. Це робить його цінним доповненням до китайської військової класики, що відображає військову практику і концептуальне осмислення епохи династії Тан.

Трансформація когнітивних матриць у військових канонах Стародавнього Китаю: від норм до мислення. Процес розвитку китайських військових канонів – від *«Мистецтва війни»* Сунь-цзи до *«Відповідей Лі Вей-гуна»* – демонструє не лише еволюцію стратегічного знання, а й зміну самої природи тексту як когнітивного інструменту. Ми маємо справу з поступовим переходом від нормативних фіксацій до структур дії, а згодом – до текстів, що репрезентують мислення як процес. Цей перехід репрезентується у формуванні та трансформації трьох ключових типів когнітивних матриць:

1. *Матриця правил*. Цей тип характерний для початкових канонів – передусім, *«Мистецтва*

війни» Сунь-цзи та «Вей Ляо-цзи». Їхньою спільною ознакою є нормативна структура знання: стратегія подається як заздалегідь фіксований набір категорій, формул і процедур, покликаних забезпечити успішне управління військом. Когнітивна логіка цих текстів орієнтована на стабільність, передбачуваність і класифікацію, а сама текстова організація має компілятивний і декларативний характер. Особливо у «Вей Ляо-цзи» бачимо спробу кодифікувати моральну, економічну та адміністративну структуру війни, що засвідчує інтеграцію воєнного знання у парадигму державного управління.

2. *Матриця дії.* У трактатах «У-цзи», «Мистецтво війни Сима» та «Шість прихованих стратегій» спостерігається помітний зсув до опису динамічних ситуацій і реактивної тактики. Центральне місце займають моделі адаптивної поведінки, тактичного маневру, підбору кадрів, логістики. Це вже не просто перелік приписів, а спроба моделювати мислення командира в реальній або змінній ситуації. Когнітивна структура тексту стає процесуальною, вона прагне охопити не лише нормативну ситуацію, а й можливі відхилення від неї. Таким чином, текст вступає у фазу функціонального мислення, де важливим є не лише *що робити*, а як *мислити*, щоб ухвалити правильне рішення.

3. *Матриця мислення.* Остаточний етап трансформації представлений у трактатах «Три стратегії» та «Відповіді Лі Вей-гуна». Ці тексти не лише демонструють вищий рівень інтертекстуальності (відсилки до попередніх канонів), але й саморефлексивність. Вони відкриті до різних інтерпретацій, оперують багаторівневою логікою, вводять алегоричні, етичні, навіть філософські роздуми про війну, владу, час і простір. Особливо в «Відповідях Лі Вей-гуна» текст перетворюється на своєрідний метатекст, що містить у собі механізми самотлумачення й реконфігурації попереднього канонічного знання.

Тож, перехід від канонічного тексту як інструкції до канонічного тексту як когнітивної структури засвідчує поступову трансформацію китайської військової думки: від ієрархії до адаптивності, від морального порядку до динаміки ситуації, від однозначних директив до багаторівневих сценаріїв.

Цей процес можна описати як *когнітивний зріз* історії воєнної епістеми в Китаї: з перших текстів як «матриць правил» до текстів як «матриць дії» і, зрештою, до текстів як «матриць мислення». Проаналізовані трансформації у структурі, функції та способах репрезентації змісту військових

канонів свідчать про фундаментальні зрушення не лише у стратегії письма, а й у самих принципах когнітивної організації знання. У цьому контексті китайський військовий канон постає не як стабільний корпус нормативних положень, а як динамічне середовище, у якому текст виконує роль *когнітивної матриці*, що трансформується відповідно до змін історичного досвіду, соціального устрою та епістемологічних орієнтирів.

Перш за все, спостерігається поступова *когнітивна емансипація тексту*, яка проявляється у зміщенні акцентів від зафіксованих універсалій до відкритих структур інтерпретації. У ранніх канонах текст функціонує як завершена система правил, що виключає інтерпретативну варіативність і забезпечує «правильне» виконання. Водночас у пізніших трактатах він дедалі більше постає як *конструкція відкритого типу*, в якій читач не лише засвоює знання, а й співтворить його в процесі інтерпретації. Таким чином, текст втрачає функцію «інстанції істини» й натомість набуває статусу *когнітивного інструменту* для формування мисленнєвих стратегій. Ця трансформація безпосередньо зумовлює *зміну ролі читача*. У нормативних канонах читач виконує роль пасивного реципієнта, для якого текст є джерелом імперативного знання. У текстах пізнішого типу – зокрема діалогічних або кейсових – читач стає *активним інтерпретатором*, відповідальним за актуалізацію змісту відповідно до контексту. Така динаміка читацької позиції відображає загальну тенденцію до *підвищення когнітивної активності* суб'єкта, що працює з текстом. Не менш істотною є філологічна трансформація самого тексту. Якщо на початкових етапах текст виконує функцію нормативного посібника, то з часом він переходить у *метатекстову площину*, набуваючи здатності до *саморефлексії* й *інтертекстуального діалогу*. У пізніх трактатах ми спостерігаємо активне включення цитат, алюзій, опозицій до попередніх положень, а також моделювання таких жанрових форм, як питання-відповідь, контраргументація, умовна логіка тощо. Відтак текст функціонує не лише як засіб передачі знання, а й як *структура, що моделює саме мислення*, відтворюючи його процесуальність, суперечність, умовність.

Таким чином, маємо справу не лише з поступовою еволюцією військової доктрини, а з глибинною зміною способів вербалізації стратегічного мислення. Ця зміна охоплює такі виміри, як:

– переосмислення поняття влади: від вертикальної нормативності до горизонтальної адаптивності;

- уявлення про війну: від фіксованої схеми до динамічної гри ініціатив;
- розуміння простору й часу: від механічної координатної системи до багатовекторної та ситуаційної логіки.

Кожна з когнітивних матриць, втілених у відповідному трактаті, фіксує певну стадію культурного уявлення про війну – як нормативну практику, як адаптивну дію та, зрештою, як мисленнєву конструкцію. З цієї перспективи корпус військових канонів постає як *діахронна карта стратегічного мислення*, а кожен текст – як конкретна проекція епістемологічного режиму свого часу.

Висновки. Дослідження китайських військових канонів крізь призму когнітивної матриці дозволяє по-новому осмислити динаміку стратегічного мислення в традиційному китайському інтелектуальному контексті. Розгляд семи класичних військових трактатів як послідовних і водночас взаємопов'язаних когнітивних конструкцій показує, що перед нами не просто корпус практичних настанов, а глибоко рефлексивний культурний текст, що репрезентує зміну способів пізнання, оцінки та вербалізації війни. У процесі історичної еволюції відбувається перехід від *матриць правил* (з нормативною логікою жорсткої фіксації знання), через *матриці дії* (де акцент зміщується на адаптивність, ситуаційність та ініціативу), до *матриць мислення*, які демонструють відкриту епістемну структуру, інтертекстуальність і саморефлексію. Такий перехід свідчить про зміну статусу тексту: від інструктивного документа до інтелектуального інструменту формування й артикуляції стратегічної думки.

Ці зміни відображають також трансформацію *когнітивної ролі читача* – з пасивного виконавця до активного інтерпретатора та мислителя. Військовий текст починає не лише передавати знання, а й моделювати сам процес його формування. Таким чином, ми маємо справу з філологічним зрушенням, у якому текст поступово набуває ознак *метатексту*, вступає в діалог з іншими джерелами, перетворюється на носія гнучкої культурної епістемі.

У результаті дослідження військових канонів Давнього Китаю як когнітивних матриць війни виявлено декілька принципових закономірностей, що свідчать про глибоку трансформацію не лише стратегічного мислення, а й тексту як інтелектуальної структури. Аналіз корпусу трактатів – від «Мистецтва війни» Сунь-цзи до «Відповідей Лі Вей-гуна» – дозволив виокре-

мити етапи когнітивної еволюції: від матриці правила → до матриці дії → і, зрештою, до матриці мислення.

1. Когнітивна матриця як аналітичний інструмент виявилася продуктивною рамкою для реконструкції не лише концептів військової стратегії, а й форм організації знання. Вона охоплює категоріальний каркас, домінантні концепти, просторово-часові моделі, логіку інтерпретації, оцінкові норми, метамову та парадигму використання тексту.

2. Функціональна еволюція канонів демонструє перехід від нормативних установок (де текст задає регламент дій), до тактичної гнучкості (де текст описує варіативні сценарії взаємодії), і далі – до концептуалізації мислення про війну як складної динамічної взаємодії морального, політичного, епістемного та практичного вимірів.

3. Зміна текстуальної архітектури трактатів (від фрагментарної конструкції до діалогічних та полілогічних форм) є свідченням поступової когнітивної емансипації тексту: текст більше не фіксує єдину істину, а стає полем інтерпретації, множинності голосів і стратегічних перспектив.

4. Роль читача у воєнному каноні змінюється: від пасивного виконавця зафіксованих приписів – до активного інтерпретатора, що залучається до формування дії через осмислення варіативності рішень та багатоаспектності ситуацій.

5. Еволюція концепту війни в китайській канонічній традиції виявляє зміну її функції: від інструменту управління до форми філософського осмислення влади, порядку, гармонії та контролю. У пізніх текстах війна постає не лише як конфлікт або стратегія, а як інтелектуальна модель – система взаємозалежностей у межах ширшого космологічного й політичного порядку.

6. Метафілологічний вимір дослідження показав, що канонічні трактати не лише фіксують епістемні схеми, а й самі функціонують як механізми когнітивної трансляції: через текстову форму, жанрову організацію, міжтекстову взаємодію та культурні коди.

Отже, корпус військових канонів слід розглядати не лише як сукупність стратегічних інструкцій, а як когнітивну лабораторію ранньокитайського мислення, у якій формувалися базові моделі дії, влади, часу й простору. Це дозволяє залучити військову філософію Китаю до ширшого поля гуманітарних і філологічних студій як репрезентацію когнітивної історії в текстовій формі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Sawyer, R. D. The Seven Military Classics of Ancient China. New York: Basic Books, 1993. P. 572.
2. 刘小文. 银雀山汉简《尉繚子》字词杂考. 古汉语研究. 2005. 第 2, 页 50–58.
3. 张世超. 《吴子》研究. 古籍整理研究学刊. 2002. 第6, 页 42–49.
4. 张玉春. 《六韬》探源. 古籍整理研究学刊. 1993. 第6, 页 72–78.
5. 张申. 《子藏》清本《尉繚子》书目提要. 高校社科动态. 2021. 第1, 页 31–37.
6. 杨海中. 中原兵学之祖太公“大谋不谋”思想蠡测. 地域文化研究. 2020. 第1, 页 19–26.
7. 王斌. 《李卫公问对》真伪问题研究述评. 作家. 2012. 第2, 页 149–156.
8. 黄月胜. 《吴子》的基本思想及其影响. 求索. 2009. 第6, 页 207–209.
9. 黄朴民. 《孙子兵法》研究一百年. 管子学刊. 2003. 第 4, 页 87–93.
10. 黄朴民. 大一统兵学的奠基者—《三略》综论. 军事历史研究. 2001. 第3, 页 132–141.
11. 《中国军事史》编写组. 武经七书注译. 北京: 解放军出版社, 1986. 609 页.
12. 伏俊琰. 《司马法》的作者、性质及篇数. 河西学院学报. 2003. 第19. 4, 页 86–91.

УДК 811.521'243:81'23:372.881.161.521
 DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.41.1.27>

ЧИТАННЯ ЯПОНСЬКОЮ МОВОЮ: ПСИХОЛІНГВІСТИКА ТА ПРОБЛЕМАТИКА ВИКЛАДАННЯ

READING IN JAPANESE: PSYCHOLINGUISTICS AND TEACHING CHALLENGES

Медведєва К.А.,

orcid.org/0009-0009-4959-6013

*викладач кафедри японської мови та перекладу
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка*

Читання є невід'ємним фундаментальним компонентом нашого існування, який, на перший погляд, видається таким узвичаєним і простим, проте є надзвичайно складним і цікавим процесом. Читання японською мовою – комплексний процес, який потребує певних навичок та вмінь, фонових знань, вимагає запасу лексики та граматики. Навчати ж читанню японською мовою, на нашу думку, означає перетворюючи, розширюючи та трансформуючи наявні знання студентів, заохочувати їх до сприйняття, перекладу, опрацювання, переосмислення та пошуку інформації.

Цифровізація та розвиток комп'ютерних технологій значно поліпшують освітній процес, надають можливість удосконалити та покращити навчання та викладання, організувати цікаві захоплюючі заняття, створити сучасні вправи, покликані задовольняти навіть найвибагливішого здобувача освіти. Проте, ми схилиємося до думки, що не варто цілком і повністю пірнати у світ цифри, адже для того, щоб навчити студентів необхідних навичок грамотного читання слід пам'ятати про психологічні та фізіологічні алгоритми, задіяні під час читання.

Ми спробували осмислити процес читання, проаналізували різні бачення, стратегії та підходи щодо грамотного читання японською мовою, розглянули методи викладання та навчання читанню з метою віднайти глибинний зміст успішного та результативного оволодіння студентами необхідних навичок та вмінь, на основі яких вони зможуть вдало реалізувати себе та досягти поставлених цілей. Ми дійшли висновку, що бекграунд, індивідуальні особливості, вміння якісно обробляти інформацію, рівень розвитку, мотивація, зовнішній вплив, соціалізація студентів та адаптивність навчального процесу є найважливішими чинниками, що ведуть до позитивного результату.

Завдання викладача – через інтерактив та мотивацію сприяти розвитку критичного та аналітичного мислення здобувачів освіти. Коли студент успішно справляється із завданням читання япономовного тексту, його мотивація та інтерес до грамотного читання зростає.

Ключові слова: грамотне читання, навички та вміння читання, обробка інформації, процес читання, психологічні та фізіологічні алгоритми читання, цифровізація процесу читання.

Reading is an integral and fundamental component of our existence. At first glance, it seems so common and simple, yet it's an extraordinarily complex and fascinating process. Reading in Japanese is a complex process that requires specific skills and abilities, background knowledge, and a solid grasp of vocabulary and grammar. Teaching reading in Japanese, in our opinion, means transforming, expanding, and developing students' existing knowledge, encouraging them to perceive, translate, process, rethink, and search for information.

The digitization and development of computer technologies significantly improve the educational process, providing opportunities to enhance and refine learning and teaching, organize engaging and exciting lessons, and create modern exercises designed to satisfy even the most demanding learners. However, we are inclined to believe that one should not fully immerse themselves in the digital world. It's crucial to remember the psychological and physiological algorithms involved in the reading process when teaching students the necessary skills for proficient reading.

We have attempted to comprehend the reading process, analyzed various perspectives, strategies, and approaches to proficient reading in Japanese, and examined methods of teaching and learning reading. Our goal was to uncover the deeper meaning behind students' successful and effective acquisition of the necessary skills and abilities, which will enable them to successfully realize their potential and achieve their goals. We concluded that background, individual characteristics, the ability to process information effectively, developmental level, motivation, external influence, student socialization, and the adaptability of the learning process are the most important factors leading to a positive outcome.

The teacher's task is to foster the development of critical and analytical thinking in students through interaction and motivation. When a student successfully completes a Japanese reading task, their motivation and interest in proficient reading grow.

Key words: proficient reading, reading skills and abilities, information processing, reading process, psychological and physiological reading algorithms, digitization of the reading process.

Постановка проблеми. Глибинне осмислення процесу читання та пошук способу реалізації навчанню грамотного читання у освітньому процесі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток технологій та комп'ютеризація, на нашу думку, значно пришвидшують та покращують процес навчання, оскільки з'являється можливість

запропонувати здобувачам освіти цікаві завдання для напрацювання тих чи інших навичок та закріплення нового матеріалу. Так, ще у 1998 році Мікі Уеда, Саеко Коморі та Таміе Ватанабе представили дослідження щодо нової розробки програмного забезпечення CALL (Computer-Assisted Language Learning), а саме 独読ソフト *докуйомісофто*, яке б сприяло розвитку навичок читання студентів японською мовою. Було виокремлено ключові моменти, які можуть значно поліпшити ситуацію з процесом читання у навчанні. Увагу було сконцентровано на трьох основних складових – читанні-перегляді, інтенсивному та екстенсивному читанні, які повинні бути задіяні одночасно. Зазначається, що за відсутності хоча б однієї складової процес читання вважається недосконалим та незавершеним [1, с. 147–148]. Тут ми розділяємо думку стосовно того, що необхідно навчити студента звертати увагу не лише на формування моделей речень, а й заохочувати до комплексного розуміння змісту прочитаного, вдаючись до використання різноманітних стратегій та навичок. На основі позитивних результатів тестування програми було виражено сподівання щодо її вдосконалення та полегшення процесу вивчення японської мови в майбутньому. І, як відомо, зараз цифрове навчання набуває популярності. Зокрема Satori Reader, JA Sensei, Today Japanese є відомими помічниками, так як містять сучасний цікавий контент, інтегровані словники, забезпечують краще засвоєння лексичного та граматичного матеріалу завдяки системі інтервальних повторень.

В продовження теми розвитку вміння грамотного читання япономовних текстів через технології, зазначимо, що Мінмінг Лю, Джірапорн Чано та Менглан Ло для покращення рівня володіння навичками читання японської мови іноземними студентами пропонують модель CLAS (Content-based, Language-focused, and Affective-oriented instructional model), що є сучасною та сприяє розумінню студентами прочитаного матеріалу. В основі даної моделі зосередження та фокусування, раціональна інтерактивність, враховано синтаксичні та соціальні аспекти, персоналізований підхід, гнучкість системи оцінювання. Додамо, що лексичний та граматичний матеріал викладається в контексті, а не окремо, що видається нам цікавим, так як наші спостереження показують, що ситуативність доволі часто позитивно впливає на запам'ятовування і перенесення згодом отриманих знань на подібну ситуацію в майбутньому. Значну увагу зосереджено на теорії обробки інформації, а саме на когнітивних

процесах отримання, зберігання, обробки та аплікування до інформації, що в нашій пам'яті. Ми, як і автори, думаємо, що впровадження аспектів даного процесу в навчальний процес сприятиме вдосконаленню навичок розуміння японської мови, а відповідно, і текстів для читання. Це тому, що в основі цілісного розуміння тексту увага, сприйняття інформації, кодування, збереження та пошук інформації [2, с. 322].

Модель CLAS в процесі навчання читанню може розподіляти складні довгі речення на окремі кластери, виділяє граматичні конструкції, надає покрокові пояснення, враховано навіть культурний контекст. Ми вважаємо такий підхід дуже вдалим, оскільки вдаємося зі студентами до подібних дій для розбору та аналізу складних текстів. Ще однією позитивною характеристикою даної моделі є максимально наближені до реальності інтерактивні вправи та вікторини, які заохочують здобувачів освіти до активної участі, що сприяє подоланню бар'єру між теорією та практикою [2, с. 326].

Танака Коїчі та Тадама Кодаші говорять про важливість розвитку навичок читання, а також про розвиток грамотного читання, що в Японії позиціонується як один з національних викликів та ключових моментів освітньої політики. Він зазначає, що протягом останніх двадцяти років ставлення до розуміння прочитаного набуває різних та нових сенсів. Зокрема, явище цифровізації відіграло значну роль, оскільки виникла потреба в осучаснених підходах з урахуванням традиційних напрацювань. Це надзвичайно важлива навичка, оскільки саме через читання формується оціночна та розвивальна здатність, а також читацька грамотність – розуміння прочитаного та вміння розвивати думку крізь призму фонових знань [3; 4].

Мукояма Юкіо, своєю чергою, виражає занепокоєння через те, що читацьке середовище і культура читацької грамотності змінилася, оскільки через розповсюдження гаджетів поступово згасає інтерес до грамотного читання. А розуміння прочитаного включає декілька етапів, на основі яких проводяться різні дослідження, а саме: пошук інформації (почерпнути певну інформацію, усвідомити її зміст та можливість відшукати тексти з подібною тематикою), розуміння інформації (усвідомити значення слів, словосполучень та речень, проаналізувати та зробити висновки), оцінювання та рефлексія (вдатися до роздумів над змістом і формою, проаналізувати, виявити подібності та усунути невідповідності) [5, с. 6–7].

Вільям Грейб та Дзюнко Ямасіта на основі своїх досліджень стверджують, що когнітивні

процеси у різних комбінаціях беруть участь у процесі читання та різняться в залежності від мети, яку ставить перед собою читач. Наприклад, читання задля навчання, що, наразі, становить для нас найбільший інтерес, потребує вміння та навичок швидкого перегляду матеріалу для визначення цілей завдання; здібностей розуміння тексту, його головної ідеї та дотичної інформації; вміння організувати всю додаткову інформацію в цілісну структуру [6, с. 15]. Також вони наголошують на необхідності розвивати різні навички задля того, щоб процес читання став гнучким, тобто таким, у якому процес читання та його кінцева мета будуть рівноцінними [6, с. 18]. Ми вважаємо, що викладачі повинні звертати увагу на ці аспекти.

Зазначимо також, що читання є лінгвістичним процесом, оскільки процес читання є поєднанням графем та фонем, що утворюють слова, далі словосполучення та речення. Для коректного сприйняття інформації прочитаного задіюють морфологічні, синтаксичні, семантичні та інші види знань [6, с. 18]. Ми вважаємо, що студенти повинні вміти розпізнавати головні ідеї тексту. Цього можна досягти володіючи відповідним рівнем знань граматичного матеріалу, маючи словниковий запас та вміння дійти певного висновку на основі прочитаного. Тож абсолютно всі види знань є важливими та впливають на результат.

На думку Яковлевої Т. В., найпоширенішим є виокремлення таких видів читання: вивчаючого, ознайомлювального та переглядового. Співвідношення рівня розуміння тексту є приблизно таким: 100% : 60% : 40%. Вивчаюче читання передбачає глибоке усвідомлення тексту на всіх рівнях. Мета ознайомлювального читання – швидко переглянути текст та виокремити ключові моменти. Переглядове читання є прогляданням тексту за короткий проміжок часу [7, с. 117; 8, с. 186]. Додамо також класифікацію поділу читання на аналітичне (із детальним розбором, вивченням та засвоєнням всієї невідомої інформації) та синтетичне (без зосередження на деталях). Тут ми погоджуємося з твердженням, що комбінація різних видів читання в результаті дає бажаний ефект [7, с. 119].

Ми розділяємо думку Богачик М. С., яка формує три основні чинники, що впливають на ефективність формування навичок читання іноземною мовою: обсяг тексту та відведений на його опрацювання час, індивідуальні особливості здобувачів освіти, текстові характеристики [8, с. 185].

Щодо ступенів розуміння текстів, поданих іноземною мовою, то ключовими є: фрагментарне

розуміння, загальне розуміння, повне розуміння, критичне розуміння [8, с. 186].

Відомо, що на рівні слів, речень, тексту та на рівні тлумачення культурних аспектів виділяють також відповідні підходи до формування навичок читання: уміння відшукати та виокремити запозичені чи подібні слова; вміння визначити важливі частини мови чи граматичні вказівники; здатність поєднання речень за ключовими словами чи словосполученнями; можливість застосування фонових культурних знань для аналізу тексту [8, с. 186–187].

Потапова І. вважає, що читання іншомовного тексту не передбачає перекладу кожного слова, оскільки важливо намагатися спрогнозувати розвиток, апелюючи до наявних фонових знань [9, с. 22].

Гуменюк І. І. в рамках навчання читанню заохочує до використання сучасних підходів, таких як інтерактивне читання, також до використання мультимедійних ресурсів, сучасних технологій, текстів різних жанрів, і до адаптації навчальних завдань до рівня володіння мовою здобувачами освіти [10, с. 72]. Ще запропоновано доволі сміливі пропозиції залучення студентів до процесу читання шляхом використання віртуальної чи доповненої реальності [10, с. 75]. Загалом, враховуючи стрімкий розвиток науки та техніки, швидше за все, через декілька років здобувачі освіти матимуть можливість напрацьовувати різні мовні навички через управління своїм аватаром, подібно до того, як зараз грають у комп'ютерні ігри. Гра захоплює, ти сидиш у комфортному кріслі і легко та ненав'язливо засвоюєш матеріал. Проте, на нашу думку, такий спосіб є ефективним лише як додатковий, оскільки надзвичайно важливим є момент соціалізації та спілкування з людьми, а не лише з алгоритмами програм.

Лебедь Ю. та Киливник В. схилиються до думки, що саме літературні тексти є ключем до формування коректних навичок грамотного читання [11, с. 50]. Ми частково погоджуємося, оскільки все залежить від рівня знань студентів та мови, яку вивчають.

Балашов Е. М. виявив, що метакогнітивні стратегії чинять позитивний вплив на мотивацію студента. Ми підтримуємо таке бачення, оскільки, якщо студент зрозуміє, що полегшення процесу читання пролягає через вивчення ієрогліфіки, то, швидше за все, це вмотивує його покращити свої знання ієрогліфів [12, с. 18–19]. Такий підхід спрацює і на поповнення словникового запасу, і на розширення знань з граматики. Варто вдаватися до метакогнітивних стратегій не лише

заради мотивації, але й з метою розвитку творчого мислення, виховання етикету самонавчання, самоконтролю [12, с. 18].

На нашу думку, важливо також згадати результати досліджень щодо взаємозв'язку навичок читання рідною та іноземною мовою. Виявляється, що чим вищий рівень навичок читання рідною мовою, тим успішнішим є процес засвоєння студентом навичок читання іноземною мовою. В основі якісного сприйняття іншомовного тексту лежать також відповідний рівень володіння лексиною, граматичними структурами, соціокультурний аспект та інтелектуальний чи ментальний переклад [13, с. 149].

Читаючи, ми можемо відчувати, як нас переповнюють емоції та відчуття. Дослідження, проведені в Університеті Еморі, показали, що це має місце бути через активацію нейронів, які зберігають свій ефект іноді більше ніж п'ять днів, а це є свідченням того, що читання має вплив на наше життя. Додамо, що мислення стосовно прочитаного продовжує свою діяльність і після завершення процесу читання як такого.

Лінгвіст Наталі Філіпс та вчені Оксфордського університету довели, що атмосфера та оточення впливає на сприйняття тексту. Виявилось, що в процесі читання надрукованого на папері тексту та тексту з екрану працюють абсолютно різні когнітивні навички. Читання з гаджета спричиняє розсіювання уваги, швидку втому мозку і тому доводиться перечитувати інформацію декілька разів, щоб зрозуміти суть. Читання робить людей добрішими, розумнішими, успішнішими, знімає стрес. Ми схильні вважати, що читання можна прирівняти до грамотності. Саме тому викладачам варто докладати зусиль і заохочувати студентів до читання, виховуючи та розвиваючи у них потяг до грамотного читання, так як проблемою сучасності є неграмотність [14].

Отже, проаналізувавши усі дослідження, ми дійшли висновку, що переважна більшість дослідників схилиються до виокремлення трьох базових видів читання: інтенсивного (глибоке занурення), екстенсивного (загальне розуміння), читання-перегляду (сканування тексту з метою вибору потрібної інформації).

На сприйняття здобувачами освіти тексту впливають такі чинники: обсяг тексту, індивідуальні особливості, здатність обробки інформації, обстановка, характеристики та особливості тексту.

Виділено наступні ступені розуміння текстів: фрагментарне, загальне, повне та критичне.

Навички, які слід розвивати: оціночна, розвивальна, швидкий перегляд матеріалу та визна-

чення мети завдання, концентрація, фокусування, увага, розширення фонових знань та влучне їх застосування, здатність до пошуку інформації, розуміння інформації, рефлексія, вміння відшукати та визначити ключові моменти та опорні слова, структурування, узагальнення та спостереження.

Здібності, навички та вміння студента впливають на їхню здатність обробляти інформацію та засвоювати матеріал. Тож, щоб навчання було результативним, викладачеві, на нашу думку, також варто зрозуміти природу розуміння тексту, обмірковувати різні стратегії та підходи.

Ознайомлення із даними матеріалами спонукає нас до психолінгвістичного дослідження.

Постановка завдання. Віднайти та впровадити в освітній процес дієві підходи освоєння навичок читання, дослідити чи прослідковується зв'язок між різними видами читацьких завдань Кваліфікаційного іспиту JLPT та категоріями навчання читанню японської мови.

Виклад основного матеріалу. Читання зародилося біля 6–6,5 років тому, коли зчитування інформації відбувалося не з книжок, а з послань, які висікали на камінні. Щодня наші очі, які читаючи дивляться в різні боки, сприймають величезну кількість інформації, а в мозку вирують різноманітні процеси, що її обробляють. Вміння читати не дається нам від природи, тому ми вчимося цій навичці [14].

До розроблених Японською Фундацією стандартів вивчення японської мови було включено такі види роботи з текстами як конспектування та узагальнення текстів, що передбачає залучення певних видів мовленнєвої діяльності, а саме рецепції та продукування [15, с. 26]. У рамках даних стандартів викладання та вивчення японської мови, читання віднесено до графі розуміння та сприйняття мови [15, с. 8]. Зазначимо також, що для навчання виокремлено такі види робіт: загальне читання, читання-листування, ознайомче читання, інформативно-аргументаційне читання та читання інструкцій [15, с. 70]. На думку фахівців, саме навчання у такий спосіб допоможе студентам якісно реалізуватися в майбутньому.

В нашому дослідженні ми вирішили опиратися на види читацької діяльності, представлені у підручниках з підготовки до Кваліфікаційного іспиту з японської мови JLPT (Japanese-Language Proficiency Test). А також ми взяли до уваги рекомендації викладача Міжнародного центру японської мови Юміко Цубояма щодо навчання читанню японською мовою, починаючи з серед-

нього рівня і вище, що є доволі складним через наявність в японській мові великої кількості синонімічних конструкцій, поєднання літер та ієрогліфів, довжину речень та інших чинників.

Насамперед зазначимо, що навчання читанню на початковому рівні вивчення японської мови не вважають складним. Проте, ми переконані, що слід ретельно проробляти різні підходи та напрацювання, починаючи з найпростіших текстів, на самих ранніх етапах. Наші дослідження свідчать, що на рівні для початківців, читаючи текст, необхідно звертати увагу студентів на реалізацію граматичних конструкцій, співіснування частин речень, порядок слів, порядок розстановки часток, пошук теми речення, визначення головної та другорядної теми, а особливу увагу – на слова-зв'язки (そして *sooshite*, それから *sorekara*, それに *soreni*, そのうえ *sono ue*, だから *dakara*, それで *sorede*, すると *suruto*, けれども *keredo*, けれども *keredo*, でも *demo*, しかし *shikashi*, たとえば *tatoba*, それでは *sorede wa*, では *de wa*, じゃ *ja* *dja*, ところで *tokorode*, そのとき *sonotoki*), слова-замінники (の *no*, その *sono*, これ *kore*), доповнюючі підсилювальні слова (ずっと *dzutto*, やっと *yatto*, とても *totemo*, たいてい *taitei*, いつも *itsumo*, これから *korekara*, いまにも *imanimo*) [16]. У контексті вони краще запам'ятовуються і поступово входять в ужиток здобувачами освіти.

Саме такий детальний поглиблений підхід до читання на початковому етапі сприяє кращому баченню ускладнених текстів на подальших етапах.

Цікаво, що на кваліфікаційному іспиті, на початкових рівнях, читання та граматичні навички віднесено в один розділ. А на середньому та високих рівнях відокремлено лише аудіювання, а володіння всіма іншими навичками разом в одній частині. Саме тому з найнижчого рівня варто особливу увагу приділяти сприйняттю граматичного викладу, який відрізняється від україномовного, а також опорним словам.

Юміко Цубояма визначає чотири категорії навчання читанню для здобувачів освіти середнього рівня та вище: розуміння окремих речень, послідовність викладу речень та зв'язок між ними, цілісне сприйняття речень (системне сприйняття / всебічне сприйняття), відсил до існуючих на підсвідомості знань чи бекграунду читача та долучення їх до процесу.

Кожна категорія містить стратегії, які забезпечують процес навчання читанню.

Категорія розуміння окремих речень передбачає з'ясування змісту повідомлення, коректне

розтлумачення речень зі складним суб'єктно-предикативним зв'язком, правильне розуміння модифікаційних співвідношень, вірне розуміння контексту речень.

Категорія послідовності викладу речень та зв'язку між ними включає правильне розуміння пов'язаних між собою речень, сприйняття інформації через аналіз на цілісність та повноту, зосереджене читання з особливою увагою до ключових слів та міжреченнєвого зв'язку.

До категорії цілісного сприйняття речень відносять такі стратегії: з'ясування думки автора за кінцівками речень, визначення авторської точки зору, відслідковування розвитку подій у тексті через знакові вирази чи слова, які несуть основне смислове навантаження.

Категорії використання наявного бекграунду характерні стратегії: швидке читання, визначення тематики тексту, грамотне читання, усвідомлення допущених помилок [17].

Спробуємо дослідити чи можна застосувати ці категорії до завдань Кваліфікаційного іспиту JLPT на визначення рівня навичок читання.

Доповнення тексту коректним граматичним матеріалом. Обирати потрібно із запропонованих варіантів. З одного боку це полегшує завдання, проте з іншого ускладнює його, так як за наявності браку володіння впевненими граматичними знаннями з'являється відчуття розгубленості. Тут, ми вважаємо, на допомогу може прийти спосіб виключення неправильних варіантів задля пошуку правильного та логіка. Після того, як всі відповіді підібрано, варто переглянути текст комплексно, уже поверхово, та переконатися, що новостворений остаточний варіант зберігає суть тексту та плавність викладу думок. Відповідно, як бачимо, задіяно різні види читання. Хоча для цього виду завдання роботи з текстом найкраще підходить інтенсивне читання із зануренням у деталі. На нашу думку, такий вид діяльності можна віднести до категорії розуміння окремих речень.

Відповісти на питання стосовно тексту. Обирати потрібно із запропонованих варіантів, але завдання полягає у вмінні опрацювати інформацію та визначити опорні моменти, лише ті, про які запитують. Наші спостереження доводять, що тут краще спершу прочитати запитання, а потім переходити до читання тексту, що економить час і позбавляє від зосередження уваги на не важливих моментах. Тобто для цього виду завдань підійде екстенсивне читання. Після того, як обрали відповідь, можна вдатися до читання-перегляду, суто для самоконтролю та впевненості. Цей вид

роботи можемо віднести до категорії послідовності викладу речень та зв'язку між ними.

Відповіді на питання стосовно підкресленого слова чи виразу. На нашу думку, виконуючи це завдання, слід комбінувати різні підходи та види читання. Даний вид розуміння читання віднесемо до цілісного сприйняття речень.

Відповіді на запитання, опрацювавши великий об'єм інформації. Тут варто задіювати аналітичні вміння, фонові знання, логіку, соціокультурний досвід. Тобто для цього виду завдань підійде екстенсивне читання з елементами зосередження уваги на деяких моментах. Категорія використання наявного бекграунду найкраще пасує такому виду читання [16].

Отже, очевидно, що прослідковується зв'язок між метою кожного виду читацьких завдань Кваліфікаційного іспиту та категоріями навчання читанню японської мови, запропонованими Юміко Цубояма. Ми вважаємо, що це є свідченням того, що саме у комбінації різних видів читання, японці вбачають успішну реалізацію адаптації іноземців, які вивчають японську мову, у японському суспільстві, при чому кожен вид повинен бути відточений окремо, щоб створити цілісну структуру розуміння прочитаного.

Читаючи, ми ознайомлюємося з інформацією, оцінюємо та робимо прогнози, задіюючи знання та компетенції, якими володіємо. У відповідності до мети, ми провадимо різне читання. Якусь інформацію читаємо зосереджено, іншу уважно чи навпаки поверхово. Звідси випливає, що в залежності від мети, процес читання може бути швидким та повільним. Для швидкого характерним є зосередження уваги лише на ключових моментах, наявність базових знань, швидка реакція та можливість підключити уяву. Натомість повільне читання спонукає виділити важливі моменти, підкресливши їх, віднайти інформацію щодо незрозумілих чи невідомих моментів, виписати невідому лексику та граматику [18]. Механізми читання – процеси, за допомогою яких ми читаємо та розуміємо текст. Розглянемо моделі механізму читання.

Від найменших мовних одиниць поступово відбувається перехід до більших. Вдумливе, зосереджене, повільне читання є яскравим представником саме цієї моделі. Виписуються та перевіряються значення слів, до уваги береться зв'язок між реченнями, проводиться робота з деталями. Цю модель називають висхідною.

Протилежна до даної модель передбачає рух від гіпотез і припущень, передбачень та здогадок, думок, які виникають стосовно тематики тексту, до більш точних та конкретних понять. В рамках

даної моделі відбувається швидкий пошук лише потрібної інформації, текст переглядається поверхово задля загального розуміння суті, в процесі формується прогноз щодо того, яку інформацію буде надано надалі, акцент тільки на ключових реченнях. Таку модель називають низхідною.

Комбінована модель, що поєднує дві попередні, та суть її полягає у взаємодії читача та тексту. Низхідна модель тут спрацьовує, коли у читача обмежений запас лексики, проте наявний багатий бекграунд щодо тематики. Висхідна модель – коли все навпаки. Для реалізації низхідної моделі застосовують стратегії, які допомагають швидко та ефективно відшукати необхідну інформацію. Висхідна модель реалізується шляхом застосування стратегій, що фокусуються на окремих словах та організації змісту.

Наше дослідження демонструє, що всі описані моделі механізму читання текстів японською мовою, окремо чи комбіновано, беруть участь у напрацюванні навичок та вмінь сприйняття та освоєння тексту.

Ми схильні вважати, що для опрацювання тексту можна вдаватися до трьох відомих етапів, а саме дотекстового (підготовчого), притекстового (робочого), післятекстового (постробочого). Тобто, насамперед, варто зацікавити здобувачів освіти у тексті, який вони читатимуть, обговорити лінгвістичні та соціокультурні моменти, які можуть зустрітися під час читання. Також необхідно визначити лексичний та граматичний матеріал, доступний для рівня знань студентів. Після підготовчого етапу переходимо до робочого. Читаємо, уже маючи перед собою сформовану мету, та використовуємо різні стратегії задля реалізації грамотного читання студентом. Далі – післятекстовий етап, що є розвиваючим, так як студентам слід запропонувати висловити свої думки щодо прочитаного, а також вдатися до різних методів засвоєння та закріплення нового матеріалу, що зустрівся у тексті [19].

Проте, наші дослідження показують, що іноді дієвим є метод поступового введення нового матеріалу по ходу читання тексту, в процесі розвитку ситуації. Цей метод виправдовує себе через те, що в будь-який момент можна вдатися до інтерактивності та залучити абсолютно всіх учасників групи до діяльності, спонукати їх до нестандартного мислення, проорокування розвитку подій, активувати роботу мозку. Ще одним з опорних методів нашого викладання є пропозиція ознайомитися з текстом за короткий проміжок часу, потім обговорити, вияснити рівень сприйняття та обробки інформації здобувачами освіти, а після перейти

до глибокого читання. Загалом, працюючи над текстом, варто повторити чи пояснити граматику, відпрацювати лексику, проконтролювати правильність читання, обговорити тематику та ставлення учасників навчального процесу до контексту. Тобто ми стараємося задіювати швидке та повільне читання, а також комбінуємо моделі механізму читання. Відповідно, через урізноманітнення видів діяльності, постійно залучаємо до роботи різні психологічні та лінгвістичні процеси.

Перед кожним викладачем стоїть виклик – як же навчити студентів читати швидко та точніше сприймати інформацію японською мовою. Кожен з нас володіє певними фоновими знаннями. Коли ми щось читаємо, то цей запас доповнюється, уточнюється, конкретизується, змінюється. Тобто, коли ми читаємо текст, для його розтлумачення ми задіюємо свій бекграунд і всотуємо інформацію з тексту. І така схема дає можливість читати швидко та правильно.

Загалом, кожна стратегія чи модель читання має сенс у певній ситуації та залежить від кінцевої мети. Для того, щоб навчитися влучно обирати стратегію якісного та результативного читання, необхідно увесь час практикуватися [20].

Також наші спостереження доводять, що обговорення зі студентами питань на кшталт чи поділяють вони вподобання та думку автора, чи зацікавила їх інформація, чи сподобався виклад матеріалу, чи хотілося продовжувати читання – розкривають здобувачів освіти і їх залучення до процесу є не менш цікавим, ніж перебування у віртуальній реальності. Більше того, у такий спосіб найкраще розвиваються оціночна та розвиваюча компетенції.

Висновки. Читання – це надзвичайно складний процес, хоча ми вважаємо його доволі природним. Надзвичайно багато чинників впливають на вміння

студента читати, а особливо на здатність читати японською мовою. Кожній мові властиві свої фонологічні, морфологічні, орфографічні, семантичні та синтаксичні особливості, що, на нашу думку, значно ускладнює процес навчання та викладання. Тож ми дійшли висновку, що в першу чергу слід провести базову роботу, розібравши нові слова та словосполучення, посприяти якнайшвидшому їх засвоєнню студентами. Далі опрацювати новий для здобувача освіти граматичний матеріал. За можливості відпрацювати одночасно новий лексичний матеріал у рамках щойно опрацьованих граматичних конструкцій. Чим більший об'єм фонових знань чи бекграунду у здобувачів освіти, тим краще сприйняття, оцінка і розвиток мислення стосовно інформації, що в тексті. Слід розвивати навички обробки інформації студентами. Важливе місце належить мотивації та розвитку основної ідеї прочитаного. Ми вважаємо, що необхідно більше часу виділяти розвитку навичок читання. Важливу роль відіграє довжина речень, а також мета і читач, на якого спрямовано текст. Варто намагатися створити середовище, в якому читання з примусу поступово зникатиме. Обов'язково потрібно заохочувати студентів до читання поза аудиторією, спрямовувати на пошук значень нових слів та ієрогліфів, стимулювати до засвоєння нового матеріалу через повторення для подальшого використання. Завдання викладача – створити умови, щоб студенти могли зрозуміти, переосмислити, оцінити, зробити висновки та використати отриману із тексту інформацію у власних цілях. Через призму роботи над текстом вдосконалюється як мовний, так і культурний досвід, розвивається міжкультурна компетенція, є можливість співставлення та доповнення знань як про рідну так і про іноземну мову та культуру. Дане питання, на нашу думку, буде актуальним та вартим досліджень допоки людство читатиме.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. 小森早江子, 上田美紀, 渡辺民江. 日本語学習における読解能力の向上について : CALLによる読解支援教材開発の試みを通して. 国際関係学部紀要. 1998. 21. 中部大学. P. 147–158. URL: http://elib.bliss.chubu.ac.jp/webopac/bdyview.do?bodyid=XC19101040&elmid=Body&fname=N04_021_147.pdf (Last accessed: 18.07.2025).
2. Mingming Liu, Jiraporn Chano, Menglan Luo. Enhancing Japanese Reading Comprehension Skills among Students: An Instructional Model Perspective. *Journal of Curriculum and Teaching*. 2023. Vol. 12. No. 6. P. 318–329. DOI:10.5430/jct.v12n6p318.
3. 田中孝一. 読解力の向上に向けた指導の在り方ー読解力の3相、その新教育課程での展開. 千葉教育. 読解力向上に向けた指導の在り方 : シリーズ 現代の教育事情. 2021. 第667号. P. 4–5. URL: https://www.cgec.ed.jp/nc/cabinets/cabinet_files/download/274/868708318b50e7e662e4d6d2f9487e31?frame_id=422 (Last accessed: 19.07.2025).
4. 児玉忠. 読解力における「テキスト」と「情報」ー「PISA型読解力」と国語科教育. 宮城教育大学教職大学院紀要. 2021. 2号. P. 3–10. URL: <https://mue.repo.nii.ac.jp/records/1226> (Last accessed: 19.07.2025).
5. 向山行雄. 読解力向上に向けた指導の在り方. 千葉教育. 読解力向上に向けた指導の在り方 : シリーズ 現代の教育事情. 2021. 第667号. P. 6–7. URL: https://www.cgec.ed.jp/nc/cabinets/cabinet_files/download/274/868708318b50e7e662e4d6d2f9487e31?frame_id=422 (Last accessed: 19.07.2025).

6. William Grabe, Junko Yamashita. Reading in a Second Language: Moving from Theory to Practice (Second Edition). Cambridge, U. K.: Cambridge University Press, 2022. 582 p.
7. Яковлева Т. В. Види читання іноземною мовою та їхня характеристика у навчанні учнів основної школи. *Теорія і технологія іншомовної освіти* : Матеріали IV (VIII) міжнародної науково-практичної конференції 30 жовтня 2020 р. Київ, 2020. С. 117–119.
8. Богачик М. С. Формування навичок читання у процесі дистанційного навчання англійської мови. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*: серія «Філологія». Острог: НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 184–187.
9. Потапова І. Іншомовне професійно-орієнтоване читання. *Актуальні питання лінгвістики та методики викладання іноземних мов* : збірник матеріалів IX міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої пам'яті доктора педагогічних наук, професора В.Л. Скалкина (12 квітня 2024 року). Одеса: Олді+, 2024. С. 20–23.
10. Гуменюк, І. І. СУЧАСНІ МЕТОДИ ОСВОЄННЯ НАВИЧОК ЧИТАННЯ. *Професійно-прикладні дидактики*. 2024. № 2. С. 71–76. DOI: 10.37406/2521-6449/2024-2-12.
11. Лебедь Ю., Киливник В. Використання літературних текстів у вивченні іноземної мови. *Молодий вчений*. 2024. 1.1 (125.1). С. 47–51. DOI: 10.32839/2304-5809/2024-1.1-125.1-12.
12. Балашов Е. Д. Метакогнітивні стратегії в мотивації навчання студентів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Психологія» : науковий журнал. Острог : НаУОА, 2023. № 16. С. 13–21. DOI:10.25264/2415-7384-2023-16-13-21.
13. Пілішек С.О. Особливості навчання читанню іноземною мовою: задіяні психологічні механізми та опанування стратегіями. *Вісник Національного університету оборони України*. 2022. №6(70). С. 149–156. DOI: 10.33099/2617-6858-2022-70-6-149-156.
14. Цікаві факти про книги та читання, яких ви могли не знати. British book : веб-сайт. URL: https://www.britishbook.ua/blog/detail/tsikavi-fakti-pro-knigi-ta-chitannya_yakikh-vi-mogli-ne-znati/?srltid=AfmBOoqD9mQ6qTiaX25V3AADNbHOibBSU5CGj2TDU67cjaapYW5fCTz7 (дата звернення: 19.07.2025).
15. JF Standard for Japanese-Language Education Guidebook for Users [New Edition] / Edited and published by The Japan Foundation. 2017. 87 頁. URL: https://www.jfstandard.jp/pdf/web_whole_en.pdf (Last accessed: 12.07.2025).
16. 佐々木仁子, 松本紀子. 日本語総まとめ N3 読解. 英語 ベトナム語版. 増補改訂版. アスク出版、2023. 160 頁.
17. 坪山由美子. 15のストラテジー: web-site. URL: <https://www.jpf.go.jp/j/project/japanese/teach/tsushin/bookshelf/201107.html> (Last accessed: 19.07.2025).
18. 八田 直美. 生活の中の「読み」. 日本語教師のためのオンラインコース 読解の教え方. Unit 1 Part 1. 国際交流基金日本語国際センター. Japan Foundation. 2023–2024. 9 頁. URL: https://www.jpf.go.jp/j/urawa/j_rsorcs/methods/dl/dokkai_U1P1_text.pdf (Last accessed: 17.07.2025).
19. 八田 直美. 授業の計画（中級からの読解）. 日本語教師のためのオンラインコース読解の教え. Unit 2 Part 2. 国際交流基金日本語国際センター. Japan Foundation. 2023–2024. 12 頁. URL: https://www.jpf.go.jp/j/urawa/j_rsorcs/methods/dl/dokkai_U2P2_text.pdf (Last accessed: 18.07.2025).
20. 八田 直美. 「読み」のしくみ. 日本語教師のためのオンラインコース読解の教え. Unit 1 Part 2. 国際交流基金日本語国際センター. Japan Foundation. 2023–2024. 8 頁. URL: https://www.jpf.go.jp/j/urawa/j_rsorcs/methods/dl/dokkai_U1P2_text.pdf (Last accessed: 19.07.2025).

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНФУЦІАНСЬКОЇ КОНЦЕПЦІЇ ВЛАДИ ЯК МОРАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

VERBALIZATION OF THE CONFUCIAN CONCEPT OF POWER AS MORAL RESPONSIBILITY

Осьмачко О.С.,

orcid.org/0000-0002-6659-4679

аспірантка кафедри східної філології

Київського національного лінгвістичного університету

У статті представлено міждисциплінарне дослідження вербалізації конфуціанської концепції влади як моральної відповідальності та її адаптації в сучасному політичному дискурсі Китайської Народної Республіки. Аналіз базується на класичних філософських текстах «Лунь юй» та «Мен-цзи», в яких ключовими категоріями правління виступають 仁 (rén, людяність), 德 (dé, моральна доблесть), 義 (yì, справедливість) та 德政 (dézhèng, правління через доброчесність). Застосовано герменевтичне прочитання джерел, елементи політичної філософії та критичного дискурс-аналізу для вивчення мовних механізмів вираження влади. Особливу увагу приділено гаслу 为人民服务 (wèi rén mín fúwù, «служити народові») як засобу відтворення моральної легітимації влади у виступах лідерів КНР. У дослідженні описано лексичні, синтаксичні й стилістичні особливості політичної риторики, зокрема паралелізми, метафори, етикетні конструкції та позитивно марковану лексику. Показано, що конфуціанська модель влади, заснована на моральному прикладі, у сучасному китайському контексті виконує функцію інструмента легітимації та стабілізації державної влади. Стаття доводить, що традиційна етична концепція доброчесного правління не лише зберігається, але й активно інституціоналізується через освіту, ЗМІ та партійні наративи. Конфуціанські цінності перетворюються на мовну основу державної ідеології та дискурсивний інструмент політичного впливу. Дослідження підкреслює значущість лінгвістичного аспекту у формуванні морального авторитету та демонструє, як давньокитайські етичні категорії знаходять відображення у сучасній риториці влади. Крім того, у роботі розглянуто інституційний вимір використання конфуціанських принципів через мережу Інститутів Конфуція, державну освіту та пропагандистські платформи. Обґрунтовано, що мовна інтеграція моральної спадщини є не лише засобом риторичної репрезентації, а й ефективним механізмом політичної мобілізації та ідеологічного контролю. У підсумку зроблено висновок, що мова, філософія та політика в китайському контексті функціонують як єдина система символічного впливу, де моральна риторика виконує стратегічну роль у відтворенні владної вертикалі.

Ключові слова: конфуціанство, доброчесність, політична риторика, Китай, моральна влада, дискурс, вербалізація, служіння народові.

The article presents an interdisciplinary study of the verbalization of the Confucian concept of power as moral responsibility and its adaptation in the modern political discourse of the People's Republic of China. The analysis is based on classical philosophical texts – Lunyu and Mengzi – in which the key categories of governance are defined as 仁 (rén, humaneness), 德 (dé, moral virtue), 義 (yì, righteousness), and 德政 (dézhèng, virtuous government). The research applies hermeneutic interpretation of sources, elements of political philosophy, and critical discourse analysis to examine linguistic mechanisms for expressing authority. Special attention is paid to the slogan 为人民服务 (wèi rén mín fúwù, “to serve the people”) as a tool for reproducing moral legitimacy in the speeches of Chinese leaders. The study describes lexical, syntactic, and stylistic features of political rhetoric, including parallelisms, metaphors, honorific expressions, and positively connoted vocabulary. It demonstrates that the Confucian model of leadership, based on moral example, functions in contemporary China as a mechanism of legitimization and political stabilization. The article argues that the traditional ethical concept of virtuous rule is not only preserved but actively institutionalized through education, media, and party narratives. Confucian values are transformed into the linguistic foundation of state ideology and a discursive instrument of political influence. The research emphasizes the significance of the linguistic dimension in shaping moral authority and reveals how ancient Chinese ethical categories are reflected in modern political rhetoric. Additionally, the article examines the institutional application of Confucian principles through the Confucius Institute network, state education, and propaganda platforms. It concludes that language, philosophy, and politics in the Chinese context function as an integrated system of symbolic influence, where moral rhetoric plays a strategic role in sustaining the power hierarchy.

Key words: Confucianism, virtue, political rhetoric, China, moral authority, discourse, verbalization, service to the people.

Вступ. Упродовж століть політична думка Китаю формувалась під значним впливом конфуціанської філософії, яка ставила у центрі влади не силу чи спадковість, а моральну доброчесність правителя. У конфуціанському розумінні легітимна влада можлива лише за умови відповідності принципам 仁 (rén, «людяність»), 義 (yì, «спра-

ведливість») та 德 (dé, «моральна доблесть»), які становлять основу для 德政 (dézhèng, «правління на основі доброчесності»). Ці ідеї, викладені у класичних текстах – Лунь юй («论语», Lúnyǔ, «Бесіди і судження»), що містить висловлювання Конфуція, та Мен-цзи («孟子», Mèngzǐ, – не лише сформували традиційну модель китайського

політичного мислення, а й продовжують впливати на політичну риторику Китайської Народної Республіки (КНР) у XXI столітті.

Актуальність дослідження зумовлена активним переосмисленням конфуціанських категорій у сучасному офіційному дискурсі КНР. У XXI столітті політична еліта Китаю дедалі частіше звертається до традиційної етики як до інструменту легітимації влади, репрезентуючи моральні імперативи давньокитайської філософії як джерело національної ідеології. Водночас у публічному дискурсі простежується тенденція до селективної адаптації конфуціанства: філософські категорії редукуються до політичних гасел, як-от 为人民服务 (*wèi rén mín fú wù*, «служити народові»), які подаються як спадкоємці класичних чеснот. Це породжує потребу в науковому аналізі того, як саме ідеї моралі, доброчесності та людяності інтерпретуються й вербалізуються в мові сучасної влади.

Проблема вербалізації влади як моральної відповідальності є особливо актуальною в контексті політичної комунікації в Китаї, де офіційна риторика дедалі частіше апелює до традиційних цінностей. Поняття «служіння народові» (为人民服务, *wèi rén mín fú wù*) стало ключовою формулою політичної легітимності, що риторично подається як безперервне продовження конфуціанської ідеї 德政 (*dézhèng*). Така трансформація традиційного дискурсу в політичну мову нового типу потребує аналізу як з філософської, так і з лінгвістичної точки зору.

Серед сучасних дослідників конфуціанської концепції влади варті уваги праці С. Англа [1], Т. Баї [2], Д. Белла [3], Р. Фана [5], Дж. Мейкхема [6], які акцентують увагу на моральному авторитеті як ключовому чиннику політичної легітимності в традиції Східної Азії. Українські науковці, зокрема Д. Кондратенко [10], Ю. Медведєва [11] і В. Чжен [12], аналізують культурно-етичну специфіку конфуціанства, його вплив на модернізацію китайського суспільства, а також адаптацію конфуціанських понять у дискурсі періоду реформ. Утім, питання лінгвістичних механізмів вербалізації конфуціанської влади в сучасному китайському публічному мовленні, зокрема в офіційних гаслах і виступах, залишаються недостатньо дослідженими.

Метою статті є комплексне дослідження мовної репрезентації ідеї влади як моральної відповідальності у конфуціанській традиції та її трансформації в офіційній політичній риториці сучасного Китаю. У фокусі – аналіз ключових понять класичного конфуціанства 仁 (*rén*), 德 (*dé*),

義 (*yì*), 德政 (*dézhèng*), механізмів їх вербалізації в античних текстах, а також функціонування гасла 为人民服务 (*wèi rén mín fú wù*) у публічному мовленні КНР як продовження цієї традиції.

Методологія та методи дослідження. Для досягнення поставленої мети застосовано міждисциплінарний підхід, що поєднує філософський аналіз, елементи політичної теорії та методи критичного дискурс-аналізу. Основою методології є герменевтичне прочитання класичних конфуціанських текстів, що дозволяє інтерпретувати категорії 仁 (*rén*), 德 (*dé*), 義 (*yì*), 德政 (*dézhèng*) в історико-культурному контексті. Особливу увагу приділено семантичному аналізу ключових понять у творах Конфуція (*Lúnyǐ*) та Мен-цзи (*Mèngzǐ*), які формують ядро конфуціанської політичної етики.

Другим складником є аналіз трансформації цих понять у сучасному політичному дискурсі КНР. Для цього використано методи критичного дискурс-аналізу, що дозволяють виявити, як концепти традиційної моралі переосмислюються в офіційній риториці через промови, документи та гасла. Особливий акцент зроблено на мовному оформленні гасла 为人民服务 (*wèi rén mín fú wù*, «служити народові») як вербального носія ідеї моральної відповідальності влади та на його функціонуванні у виступах Сі Цзіньпіна і публічних матеріалах Комуністичної партії Китаю.

Третій рівень аналізу – порівняльний: вивчається відповідність між класичними уявленнями про моральну владу і сучасними моделями політичної легітимації. Для цього залучено концепції таких авторів, як Т. Баї (ідея «моральної ієрархії»), Д. Белл («політична доброчесність») та С. Англ («інституційна етика»), що дає змогу розглядати конфуціанське розуміння влади не як архаїчну спадщину, а як активний елемент сучасного легітимаційного дискурсу.

Джерельна база дослідження включає:

- класичні тексти китайської філософії (у перекладах англійською: *The Analects* Конфуція, *The Book of Mencius*);
- академічні монографії з філософії та політичної думки Східної Азії;
- сучасні дослідження з політичної комунікації;
- автентичні виступи та документи КНР (у перекладі), які містять приклади сучасної вербалізації конфуціанських ідей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ідея влади як морального зобов'язання правителя є засадничою у конфуціанській традиції. Конфуцій та його послідовники наголошували,

що лише той, хто володіє моральною доблестю 德 (dé), має право управляти іншими. У «Лунь юй» («论语», Lúnyǔ, «Бесіди і судження») Конфуцій стверджує: «Правити за допомогою доброчесності подібно до Північної зорі: вона залишається на місці, а всі інші зорі обертаються довкола» [4, кн. 2, розд. 1]. Таким чином, правитель не має нав'язувати порядок силою, а має слугувати зразком моральної поведінки, що природно впливає на суспільство.

Ключовими поняттями для розуміння конфуціанської моделі влади є такі концепти:

- 仁 (rén) – «людяність», «гуманність»;
- 德 (dé) – «моральна доблесть», «етична якість»;
- 义 (yì) – «справедливість», «правильність»;
- 德政 (dézhèng) – «правління на основі доброчесності».

У трактуванні Мен-цзи (孟子, Mèngzǐ), одного з найвпливовіших конфуціанських мислителів, провідною є теза про народ як джерело державної легітимності. В одному з його висловлювань зазначено: «民为贵，社稷次之，君为轻» (mín wéi guì, shèjì cì zhī, jūn wéi qīng), що перекладається як: «Народ – найважливіший, далі – державні інституції, правитель – останній. Цей принцип, відомий як 民本思想 (mínběn sīxiǎng, «ідея народоцентризму»), не лише окреслює межі для дій правителя, а й надає народові моральне право оцінювати легітимність влади.

Як зазначає Тонгдон Баї (Tongdong Bai) у праці *Against Political Equality*, конфуціанська традиція розглядає політичну легітимність не як результат вибору більшості, а як наслідок морального прикладу та піклування про людей з боку правителя.

Концепція 德政 (dézhèng) – правління через мораль – передбачає, що керівник має володіти не лише адміністративними здібностями, а й моральною перевагою. У пізнішій конфуціанській традиції, зокрема у філософії Сюнь-цзи (荀子, Xúnzǐ), ця модель зазнає певного ускладнення: хоча закон і покарання визнаються необхідними, вони мусять залишатися підпорядкованими моральному авторитету правителя. Поєднання етичного і нормативного елементів стало фундаментальним для подальшого розвитку китайської політичної думки.

Стівен Англ у монографії *Contemporary Confucian Political Philosophy* підкреслює [1], що в конфуціанському світогляді влада є формою морального служіння (moral service), а не інструментом контролю. Це визначає специфічну форму вербалізації: замість мовлення наказу – мовлення прикладу; замість домінування – моральна іні-

ціатива; замість репресивного апарату – мовна конструкція доброчесного впливу. У цьому контексті важливим є також поняття 化 (huà, «перетворення», «виховання»), що означає внутрішню трансформацію людини під впливом морального прикладу зверху.

У підсумку, вже в класичних конфуціанських текстах простежується цілісна система, де влада – це насамперед моральне зобов'язання перед народом. Це зобов'язання реалізується через мову: формули, метафори (зоря, батько, джерело), категорії оцінки (гідний/негідний, благородний/дріб'язковий), структури риторичної ієрархії. Влада вербалізується як позитивне моральне начало, що легітимується не примусом, а чеснотою.

Вербалізація конфуціанської влади в сучасному політичному дискурсі КНР. У XX–XXI століттях Комуністична партія Китаю активно звертається до конфуціанської спадщини, переосмислюючи її в межах сучасного ідеологічного наративу [9]. Особливого значення набуває концепт 德政 (dézhèng, «правління на основі доброчесності») як основа моральної легітимації влади. Як і в традиційному конфуціанстві, правитель має бути взірцем моральності, а партія – носієм служіння народові. Ця ідея закріплюється в ключовому гаслі 为人民服务 (wèi rénmin fúwù, «служити народові»), що в офіційному дискурсі трактується як спадкоємність класичної етичної традиції.

Гасло 为人民服务 (wèi rénmin fúwù, «служити народові») було вперше сформульоване Мао Цзедун у 1944 році, проте в риторичі XXI століття воно набуває нового – «моралізованого» – змісту, трансформуючись у складову офіційного дискурсу, що апелює до конфуціанської етики правління через доброчесність (dézhèng). Його сучасна інтерпретація розкривається, зокрема, у концептуальних виступах Сі Цзіньпіна, опублікованих у збірнику *The Governance of China*. У цих промовах неодноразово наголошується, що «керівництво партії має тримати народ у центрі своїх думок і серця», а «політична лінія повинна відповідати моральним очікуванням людей». У текстах тритомника *The Governance of China* безпосередньо згадуються класичні конфуціанські поняття 德政 (dézhèng) і 仁政 (rénzhèng, «правління через людяність») як нормативні орієнтири сучасного китайського політичного керівництва [7, с. 95–96].

Цей «моральний поворот» у дискурсі має виразну лінгвістичну форму. У промовах вищого керівництва систематично використовуються:

– формули служіння: «від народу, для народу», «народ як центр», «народ – головна опора» (以人民为中心, yǐ rénmin wéi zhōngxīn);

– етичні категорії: «чесність» (廉洁, liánjié), «справедливість» (公正, gōngzhèng), «відданість» (忠诚, zhōngchéng);

– метафорика: порівняння лідера з «батьком нації» (国父, guófù), «мудрим правителем» (贤君, xiánjūn), «взірцем» (模范, mófàn; 榜样, bǎngyàng);

– інтертекстуальні відсилання: цитати з Луньої (Lúnyǔ) та Мен-цзи (Mèngzǐ), зокрема в контексті добродетельного управління.

Як зазначає Дж. Мейкхем, у сучасному Китаї конфуціанство функціонує як культурна матриця легітимації, в якій моральний авторитет стає інструментом стабілізації партійного авторитету в умовах глобалізації [6, с. 22–24].

Особливістю офіційного дискурсу є поєднання традиційної етичної лексики з сучасними політичними кліше. Наприклад, формула 立党为公, 执政为民 (lì dǎng wéi gōng, zhízhèng wéi mín, «створити партію заради спільного блага, правити – заради народу») поєднує марксистську риторику з конфуціанською ідеєю моральної відповідальності. Партія подається як новий моральний центр, а народ – як етичний адресат, що потребує служіння, пояснення й опіки. У лінгвістичному сенсі це – інтертекстуальність: співіснування цитатної традиції, ідеологічних формул та історичних алюзій.

Жуїпін Фан (Ruiping Fan) у праці *Confucianism and Democratization in East Asia* підкреслює, що риторика служіння народові в КНР базується не на ліберальному уявленні про суверенітет, а на конфуціанському принципі морального права на владу: «влада не делегується, а присвоюється тому, хто здатний служити».

Узагальнюючи, можна стверджувати, що сучасна мовна практика в політичному дискурсі КНР функціонує за тими ж принципами, що й класична конфуціанська риторика: вона формує моральну дистанцію між владою і підданими, але водночас легітимує її через образ моральної переваги правителя. Вербалізація влади реалізується через етичні гасла, формули самозобов'язання, інтертекстуальні відсилання до класики та апеляцію до «духу народу» (人民精神, rénmin jīngshén).

Мовні засоби і структура вербалізації конфуціанської влади: лексичні та стилістичні особливості. Лінгвістичний аналіз сучасного політичного дискурсу Китайської Народної Республіки виявляє низку мовних засобів, що забезпечують вербалізацію конфуціанської ідеї влади як моральної відповідальності.

Центральними інструментами є етикетні формули, лексеми з позитивною семантикою, риторичні паралелізми та інтертекстуальні відсилання до класичних конфуціанських джерел.

Передусім, активно використовуються сталі словосполучення з дієсловами служити (服务, fúwù), дбати про народ (为民, wéi mín), опікуватися (关心, guānxīn), які формують образ влади як суб'єкта, орієнтованого на благо підданих. Формули на зразок:

– 始终把人民放在心中最高位置 (shǐzhōng bǎ rénmin fàng zài xīnzhōng zuìgāo wèizhi) – «завжди ставити народ на перше місце в серці»;

– 全心全意为人民服务 (quánxīn quányì wéi rénmin fúwù) – «всім серцем і всією душею служити народові» набули статусу моральних імперативів, що повторюються у промовах партійного керівництва.

У структурі політичної риторики КНР поширені паралельні синтаксичні конструкції, які забезпечують ритмічність, авторитетність і емоційне підсилення. Наприклад:

– 为人民谋幸福, 为民族谋复兴, 为世界谋大同 (wéi rénmin móu xìngfú, wéi mínzú móu fùxīng, wéi shìjiè móu dàtóng) – «прагнемо щастя для народу, відродження для нації, гармонії для світу»;

– 讲道德, 重诚信, 守底线 (jiǎng dàodé, zhòng chéngxìn, shǒu dǐxiàn) – «говорити про мораль, цінувати чесність, дотримуватись меж».

Такі конструкції є прикладом риторики моралізації, що походить із класичного конфуціанського стилю: замість аргументації – повторення; замість полеміки – утвердження морального шляху через мову.

Семантичне поле політичного мовлення КНР також насичене лексемами з позитивною конотацією, серед яких:

- 民心 (mínxīn) – «серце народу»;
- 德行 (déxíng) – «моральна поведінка»;
- 正义 (zhèngyì) – «справедливість»;
- 廉洁 (liánjié) – «чесність»;
- 公正 (gōngzhèng) – «неупередженість»;
- 信任 (xìnrèn) – «довіра».

Ці лексеми виконують ціннісну функцію – закріплюють моральну нормативність, яка подається як очевидна й універсальна. Окремо слід зазначити відкритий інтертекст із класичними джерелами: цитати та алюзії на «Луньої» (Lúnyǔ) і «Мен-цзи» (Mèngzǐ) не лише вживаються дослівно, а й перефразовуються або передаються через ключові ієрогліфи – 德政 (dézhèng), 仁者 (rénzhe, «людяна особа»), 君子 (jūnzǐ, «благородна людина»), 群星拱北辰 (qún

xīng gǒng Běichén, «усі зорі обертаються навколо Північної зірки»). Такі образи створюють враження історичної тягlosti, коли сучасна держава нібито органічно продовжує традицію мудрого правління епохи Чжоу.

Отже, конфуціанська ідея моральної влади у сучасному політичному дискурсі КНР вербалізується через:

- структурно повторювані конструкції;
- позитивно марковану лексику;
- риторичну триадицист (служити – бути прикладом – діяти чесно);
- інтертекстуальні посилання на канонічні джерела;
- етичне протиставлення правильного і неправильного.

Цей мовний арсенал формує і підтримує образ влади як морального авторитета, що не лише управляє, а й «виховує» народ у межах традиційної етики.

Інституційний вимір відтворення конфуціанської риторики в КНР. Сучасне повернення до конфуціанських категорій у публічному дискурсі Китаю відбувається не лише на рівні мовної репрезентації, а й через інституційні механізми, які забезпечують легітимацію влади як морального явища. На початку ХХІ століття Комуністична партія Китаю (КПК) ініціювала цілу низку освітніх, медійних та політичних заходів, що спрямовані на реінтерпретацію конфуціанства як частини офіційної ідеології.

Заснування десятків Інститутів Конфуція (孔子学院, *Kǒngzǐ Xuéyuàn*) в усьому світі стало не лише проявом культурної дипломатії, але й каналом експортованої легітимації внутрішньої моделі «моральної влади». Ці інституції не лише популяризують китайську мову та культуру, а й уніфіковано транслиують базові конфуціанські цінності – гармонію (和, *hé*), обов'язок (义, *yì*), доброчесність (德, *dé*).

У самій КНР через державні ЗМІ, шкільні підручники та політичну пропаганду активно відновлюється образ Конфуція як символа моральної тягlosti. Особливу роль у цьому відіграє Центральна школа партії, де в курсах політичного навчання для кадрів містяться фрагменти з класичних текстів – *Луньюй*, *Шуцзін* (书经), *Мен-цзи* – з інтерпретацією відповідно до сучасної політичної лінії.

Як зазначає Zhou Y. у праці *Confucianism and Political Communication in China*, офіційна риторика прагне не лише репрезентувати моральну владу, а й інституціоналізувати її через освітні та комунікативні платформи [8, с. 104–107]. У такий

спосіб конфуціанська парадигма влади відтворюється не лише символічно, а й структурно – через системне відтворення морального канону у формальних державних практиках.

Таким чином, сучасна держава КНР не просто звертається до риторичних елементів традиції, а вбудовує їх у державну систему управління, освіти та легітимації. Це дозволяє говорити про неоконфуціанський поворот як інституційну стратегію партійної стабільності в умовах глобальних викликів.

Висновки з дослідження. Проведене дослідження підтвердило, що конфуціанська концепція влади як моральної відповідальності не лише визначає базові орієнтири класичної китайської політичної думки, а й відіграє ключову роль у формуванні ідеологічного та мовного простору сучасної КНР. На відміну від західної моделі раціонально-правового панування, конфуціанський підхід ґрунтується на ідеї моральної легітимації: правитель має не нав'язувати порядок, а власним прикладом доброчесності спрямовувати підданих до гармонії.

Ключові категорії 仁 (*rén*), 德 (*dé*) та 德政 (*dézhèng*), як показано в класичних текстах Конфуція (*Kǒngzǐ*) і Мен-цзи (*Mèngzǐ*), не є суто етичними формулами, а становлять основу політичної семантики, яка репрезентує владу як моральну функцію. Ці концепти формують лінгвістичну матрицю, у межах якої політичне лідерство зобов'язане не тільки керувати, а й виховувати, наставляти й уособлювати суспільні чесноти.

У сучасному політичному дискурсі КНР простежується адаптація класичної конфуціанської риторики до потреб партійного легітимаційного наративу. Гасло 为人民服务 (*wèi rénmin fúwù*, «служити народові»), багаторазово повторюване в офіційних документах, виступах та публічних зверненнях, виконує функцію морального маркера, що вкорінює ідею служіння у сучасну політичну мову. Використання триадицистних конструкцій, позитивно маркованої лексики та стилістичних прийомів, таких як паралелізм, інтертекст і метафора, сприяє створенню враження безперервної тягlosti між класичною традицією та сьогодишньою владною практикою.

Застосування критичного дискурс-аналізу дозволило встановити, що конфуціанські концепти у сучасному офіційному мовленні не просто ідеологічно експлуатуються, а структурно інтегруються в апарат політичної комунікації. Завдяки цьому влада у КНР постає не як технократичний механізм, а як етична структура, що легітимує себе через моральну вертикаль.

З огляду на залучення конфуціанських мотивів у виступах партійного керівництва, у системі освіти, а також у роботі таких інституцій, як Інститути Конфуція, можна стверджувати, що йдеться про інституціалізоване відтворення морального порядку, де політична влада самопрезентується як продовження етичної традиції.

Отже, конфуціанська модель влади у XXI столітті не лише зберегла свою релевантність, а й трансформувалася у гнучкий інструмент сучасної політичної легітимації, що дозволяє КНР адап-

тувати традиційні ідеї до нових комунікативних форматів і глобального середовища.

Перспективи подальших досліджень включають:

- порівняльний аналіз риторики конфуціанського типу у різних регіонах Китаю;
- дослідження функціонування категорій 德政 (*dézhèng*) та 仁政 (*rénzhèng*) у популярній культурі та масових медіа;
- вивчення сприйняття конфуціанської риторики серед різних вікових, соціальних і професійних груп у сучасному китайському суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Angle S. C. *Contemporary Confucian Political Philosophy: Toward Progressive Confucianism*. Cambridge: Polity Press, 2012. 280 p. DOI: 10.1163/17455243-01205004.
2. Bai T. *Against Political Equality: The Confucian Case*. Princeton: Princeton University Press, 2019. 208 p.
3. Bell D. A. *The China Model: Political Meritocracy and the Limits of Democracy*. Princeton: Princeton University Press, 2015. 312 p.
4. Confucius. *The Analects* / transl. by D. C. Lau. London: Penguin Books, 1979. 256 p.
5. Fan R. *Confucianism and Democratization in East Asia*. New York: Cambridge University Press, 2011. 247 p.
6. *Confucianism and the Modern Chinese State* / за ред. J. Makeham. Cambridge: Cambridge University Press, 2018. 305 p.
7. Xi J. *The Governance of China*: in 3 vols. Beijing: Foreign Languages Press, 2014–2020.
8. Zhou Y. *Confucianism and Political Communication in China: The Challenge of Moral Authority*. Singapore: Springer, 2017. 201 p.
9. Zlotea M. *Appeal to Confucianism in Chinese Political Discourse: Hu Jintao's Human-Centered Rhetoric*. URL: <https://www.researchgate.net/publication/301706789> (дата звернення: 11.06.2025).
10. Кондратенко Д. Співвідношення особистого та суспільного в конфуціанській етиці. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса. 2008. Вип. 40. С. 576–587.
11. Медведєва Ю. Ю. Вплив конфуціанства на процеси модернізації та контрмодернізації в суспільствах конфуціансько-даоської ідентичності. Грані. 2016. № 7 (135). С. 75–81.
12. Чжен В. А. Конфуціанський складник трансформації китайського суспільства в період реформ та відкритості (1978–2013 рр.): кваліфікац. праця. Київ: НАН України, 2013.

РОЗДІЛ 6

ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

UDC 81-26

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.41.1.29>

INTERNATIONAL ECONOMIC LAW DISCOURSE IN ENGLISH AND SPANISH: A SHORT OVERVIEW

ДИСКУРС МІЖНАРОДНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПРАВА: КОРОТКИЙ ОГЛЯД

Butko O.A.,

orcid.org/0009-0005-6812-7811*PhD Student at the Department of Germanic Philology
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University*

The aim of this article is to prove international economic law discourse autonomous character and to distinguish its basic peculiarities from other types of discourse in English and Spanish, i.e. from economic and international legal ones.

Descriptive, contrastive and critical discourse analysis (CDA) methods are used to achieve this objective. Although English is a lingua franca now, Spanish is also chosen to represent international economic law discourse as it is one of the official languages in some universal (World Trade Organization) and regional organizations (Mercosur – Mercado Común del Sur, NAFTA – North American Free Trade Organization). In particular, extracts from General Agreement on Tariffs and Trade (GATT), General Agreement on Trade in Services (GATS), Tratado de Libre Comercio de América del Norte were selected in order to exemplify this discourse main features.

Such basic peculiarities of international economic law discourse in English and Spanish were distinguished as: use of economic and legal terminology; prolixity; imperative character; categorization; institutionalization; more precise character in comparison with the international legal and economic discourses; solemnity only in the preambles; complex and compound sentences prevalence; regulation as a main pragmatic aim of the international economic law discourse; its homogeneous nature despite its existence on two different levels – universal/global (WTO, World Bank, International Monetary Fund) and regional ones (MERCOSUR, EU).

The results of this article allow us to conclude that international economic law discourse is an autonomous type of discourse that gradually changes and reveals perspectives for the future research. In particular, corpus study can be applied in order to investigate its main pragmatic and semantic features in detail.

Key words: international economic law discourse, economic discourse, international legal discourse, institutionalization, prolixity, terminology.

Метою цієї статті є підтвердження автономного характеру дискурсу міжнародного економічного права та виділення його головних особливостей у порівнянні з іншими видами дискурсу в англійській та іспанській мовах, зокрема, з економічним та міжнародно-правовим.

З цієї метою використані наступні методи: описовий, контрастивний та критичний аналіз дискурсу. Незважаючи на те, що англійська мова зараз є lingua franca, іспанська також була обрана, щоб представити дискурс міжнародного економічного права, тому що вона є однією з офіційних мов у деяких універсальних (Світова Організація Торгівлі) та регіональних організаціях (Mercosur – Mercado Común del Sur, NAFTA – North American Free Trade Organization). Зокрема, були обрані окремі положення з ГАТТ, ГАТС, та угоди про створення НАФТА, щоб надати приклади головних рис цього дискурсу.

Були виявлено такі визначальні особливості дискурсу міжнародного економічного права в англійській та іспанській мовах, як: вживання економічної та правової термінології, багатослівність, імперативний характер, створення категорій, інституціоналізація, більш чіткий характер у порівнянні з міжнародно-правовим та економічним дискурсами, урочистість тільки в преамбулах, пріоритет складнопідрядних та складносурядних речень, регулювання як головна його прагматична мета, його гомогенна природа, незважаючи на його існування на двох рівнях – універсальному/глобальному (СОТ, Міжнародний валютний фонд, Світовий банк) та регіональному (НАФТА, Меркосур).

Результати цієї статті дозволяють нам зробити висновок, що дискурс міжнародного економічного права є автономним видом дискурсу, який поступово змінюється та відкриває перспективи для подальших досліджень. Зокрема, корпусне дослідження можна застосувати, щоб детально розглянути його головні семантичні та прагматичні риси.

Ключові слова: дискурс міжнародного економічного права, економічний дискурс, міжнародно-правовий дискурс, інституціоналізація, багатослівність, термінологія.

Problem statement. After the end of the WWII the first international financial organisations (International Monetary Fund, World Bank, etc.) were

established in order to promote economic growth and stability. Nevertheless, World Trade Organisation was created only in 1994 as a direct consequence of

the Soviet Union collapse and transition economies emergence.

Analysis of recent research and publications.

Although international economic law discourse plays a significant role in the global economy regulation there are still no fundamental linguistic works dedicated to this concept, there is only a number of researches concerning related discourses – international legal and economic ones. At the same time such scholars as N. Kravchenko, A. Pozhar, F. Azadbakht, O. Butko, N. Nikolska, J. Smolka, B. Pirker thoroughly study international legal discourse [10; 16; 1; 19; 4; 24] when N. Saveliuk, M. Aimenova, E. Alcaraz Vary, M.C. Álvarez García, J. Bachiller, E. Fraile, M. Bielenia-Grajewska, S.A. Busquet, O. Butko, M. Loma-Osorio Fontecha, F. Rainer, J. Schnitzer, A. Redondo Redondo, G. Grenier, W. Zhang investigate economic one [5; 7; 8; 9; 11; 12; 13; 14; 20; 21; 22; 23; 27].

The purpose of this research is to prove international economic law discourse autonomous character and to distinguish its basic peculiarities from other types of discourse in English and Spanish.

Research methods. Descriptive, contrastive and critical discourse analysis (CDA) methods are used to achieve this objective [2; 3; 26]. Although English is a lingua franca now, Spanish is also chosen to represent international economic law discourse as it is one of the official languages in some universal (World Trade Organization) and regional organizations (Mercosur – Mercado Común del Sur, NAFTA – North American Free Trade Organization) [15]. In particular, extracts from General Agreement on Tariffs and Trade, General Agreement on Trade in Services, Tratado de Libre Comercio de América del Norte were selected in order to exemplify this discourse main features [6, 17, 18, 25].

Presentation of the main material. International economic law discourse is connected with two related discourses – economic and international legal ones as it was created on their overlap only following the end of the WWII. Despite this fact we can explore unique features of this relatively new discourse.

When we open any international economic law instrument first of all we pay attention to its specific vocabulary. In fact, international economic law discourse includes both economic and legal terms.

With respect to any measure covered by this Agreement, each Member shall accord immediately and unconditionally to services and service suppliers of any other Member treatment no less favourable than that it accords to like services and service suppliers of any other country [18, Article II].

Las disposiciones del apartado a) no se interpretarán en el sentido de que impongan a ningún Miembro la obligación de establecer tales tribunales o procedimientos cuando ello sea incompatible con su estructura constitucional o con la naturaleza de su sistema jurídico [6, Artículo VI].

International economic law discourse can be defined by prolixity since detailed descriptions meet its pragmatic aim – to regulate international economic relations. As a rule, any international economic law agreement involves a list of main terms that are clearly and even excessively explained. For example, the General Agreement on Tariffs and Trade as well as annexes to it try to illustrate any legal or economic term.

Institutionalization plays a significant role for international economic law discourse because all its sources are designed under the aegis of international economic organizations (World Trade Organization, World Bank, International Monetary Fund, etc.).

At the same time these organizations establish some important categories (*developed countries, developing countries, least-developed countries* – World Trade Organization, *original members, other members* (Eng.), *miembros fundadores, otros países miembros* (Sp.) – International Monetary Fund).

In comparison with international legal discourse imperative character is one of international economic law discourse indispensable characteristics. For instance, any WTO member may refer to the Dispute Settlement Body in order to end or prevent any trade war. Furthermore, countermeasures are regulated in certain areas (dumping, subsidies, etc.) in WTO

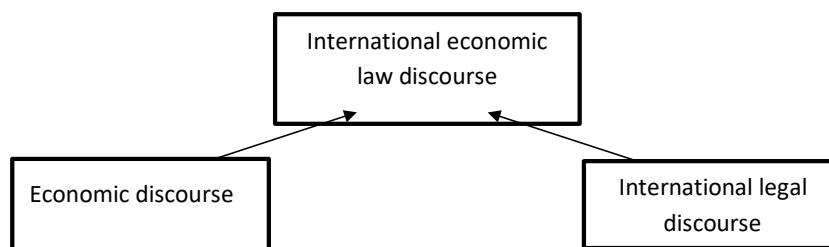

Table 1. International Economic Law Discourse

instruments. From the linguistic point of view it is expressed through use of modal verbs.

The CONTRACTING PARTIES may, at any time, in special circumstances, authorize a contracting party to enter into negotiations for modification or withdrawal of a concession included in the appropriate Schedule annexed to this Agreement subject to the following procedures and conditions...* [17, Article XXVIII].

Las Partes podrán acordar por escrito la modificación del Anexo 104.1, para incluir en él cualquier enmienda a uno de los acuerdos a que se refiere el párrafo 1, y cualquier otro acuerdo en materia ambiental o de conservación [25, Artículo 104].

International economic law discourse is very clear and nearly unambiguous that distinguishes it from both related types of discourse – economic and international legal ones. As for economic discourse it can be sometimes too metaphoric as one of its pragmatic aims is to persuade its target audience [14]. At the same time ambiguity is a key international legal discourse feature originating from the diplomatic discourse [16]. This peculiarity can be easily explained: the main pragmatic aim of the international economic law discourse is to regulate global economy to a maximum possible extent.

Despite this fact, solemnity as a part and parcel of international legal discourse ambiguity can be found in any international economic law agreement preamble:

... Recognizing that their relations in the field of trade and economic endeavour should be conducted with a view to raising standards of living, ensuring full employment and a large and steadily growing volume of real income and effective demand, developing the full use of the resources of the world and expanding the production and exchange of goods,

Being desirous of contributing to these objectives by entering into reciprocal and mutually advantageous arrangements directed to the substantial reduction of tariffs and other barriers to trade and to the elimination of discriminatory treatment in international commerce,

Have through their Representatives agreed as follows: [17].

We can make a conclusion that any preamble language is blurred enough because it is always created only to express the will of the parties to sign any agreement.

Complex and compound sentences prevalence is a direct prolixity consequence. Colons and semicolons are widely used in the international economic law discourse.

As well as international legal discourse international economic law one exists on two different levels – universal/global (WTO, World Bank, IMF) and regional ones (MERCOSUR, EU). Nevertheless, it doesn't mean this discourse fragmentation. We can come to the conclusion that the regional level discourse is in fact governed by the universal one. In fact, such prominent international economic organizations as International Monetary Fund, World Bank and World Trade Organization can be called three pillars of the contemporary international economic law discourse as their activity designs its fundamental vocabulary and directs its further development.

Conclusions. Therefore, we can distinguish such main peculiarities of international economic law discourse in English and Spanish as:

1. Use of economic and legal terminology.
2. Prolixity.
3. Imperative character.
4. Categorization.
5. Institutionalization.
6. More precise character in comparison with the international legal and economic discourses.
7. Solemnity only in the preambles.
8. Complex and compound sentences prevalence.
9. Regulation as a main pragmatic aim of the international economic law discourse.
10. Its homogenous nature.

Furthermore, the aforementioned allows us to conclude that international economic law discourse is an autonomous type of discourse that gradually changes and reveals perspectives for the future research. In particular, corpus research can be applied in order to investigate its main pragmatic and semantic features.

REFERENCES:

1. Кравченко Н.К. Міжнародно-правовий дискурс: когнітивно-комунікативний аспект : автореф. дис. на здобуття наукового ступеню доктора філологічних наук (10.02.15 – Загальне мовознавство). Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2007. 31 с.
2. Махачашвілі Р.К., Білик К. Корпусне дослідження текстів рубрики «надзвичайні новини» у французькій, англійській та українській мовах. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2019. № 4 (43). С. 151–154. <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.4.36>
3. Махачашвілі Р.К., Білик К. Дослідження функціонально-лінгвістичних аспектів заголовків текстів новин у сучасному французькому медіадискурсі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2021. № 1 (48). С. 139–143. <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2021.48-1.33>

4. Пожар А. Мовленнєві акти експресивів у міжнародно-правовому дискурсі: типи, структура і функції". *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»*. 2021. № 10. С. 109–114. <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2021-10.17>
5. Савелюк Н. Економічний дискурс: теоретичне обґрунтування психолінгвістичних аспектів. *Proceedings of the 15th International Scientific and Practical Conference (Pereiaslav-Khmelnytskyi, 22–23 October, 2020)*. Переяслав-Хмельницький. С. 212–216. <https://doi.org/10.31470/2706-7904-2020-15-212-216>
6. Acuerdo General sobre el Comercio de Servicios de 1994. https://www.wto.org/spanish/docs_s/legal_s/gats_s.htm (дата звернення: 11.07.2025)
7. Aimenova M., Ospanova A., Rakhimova A., Sarsembayeva A., Mazhit Z. Phraseological terminology in the English economic discourse. *XLinguae*. 2019. Vol. 12(1). P. 228–238. http://xlinguae.eu/files/XLinguae1_2019_18.pdf
8. Alcaraz Vary E. El inglés profesional y académico. Alianza, 2000.
9. Álvarez García M. C. Estudio del lenguaje de especialidad económico: el lenguaje del comercio internacional. 2011. *Entreculturas*. Vol. 3. P. 279–290. <https://doi.org/10.24310/Entreculturasertci.vi3.11681>
10. Azadbakht F. The Language of International Law; Monologue or Polyphonic Test. *International Studies Journal (ISJ)*. 2019. Vol. 15, No. 4 (60). P. 19–30. <https://doi.org/10.22034/isj.2019.89543>
11. Bachiller J., Fraile, E. Caricatura y metáfora sobre la crisis del euro en la prensa económica europea. *Estudios de Economía aplicada*. 2015. Vol. 34(2). P. 441–468. <https://www.redalyc.org/pdf/301/30146038007.pdf>
12. Bielenia-Grajewska M. Linguistic Borrowing in the English Language of Economics. *Journal in English Lexicology*. 2009. Vol. 3. P. 107–137. <https://doi.org/10.4000/lexis.643>
13. Busquet S.A. El uso de metáforas en el discurso económico: Breve análisis sobre el modo en que las crisis sanitarias permean la información sobre cuestiones económicas. *Bridging Cultures*. 2021. Vol. 6. Departamento de Lenguas, Facultad de Filosofía y Letras, Universidad Católica Argentina P. 8–93. <https://erevistas.uca.edu.ar/index.php/BRID/article/download/3787/3735>
14. Butko O. Economic Discourse: Main Peculiarities in English and Spanish. *Studia Philologica*. 2023. № 21. P. 35–45. 10.28925/2311-2425.2023.213
15. Butko O. Multilingualism as a Sociocultural Phenomenon. XXV International scientific and practical conference «Current Trends in the Development of Scientific Research in Today's Conditions». Florence, Italy, International Scientific Unity, 2024. P. 162–165. <https://isu-conference.com/arkhiv/current-trends-in-the-development-of-scientific-research-in-todays-conditions/>
16. Butko O. International Legal Discourse in English: its Notion and Main Peculiarities. *Studia Philologica*. 2025. № 24. P. 34–44. 10.28925/2311-2425.2025.24
17. General Agreement on Tariffs and Trade of 1947. https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/gatt47_e.htm (дата звернення: 11.07.2025)
18. General Agreement on Trade in Services of 1994. https://www.wto.org/english/tratop_e/serv_e/gatsintr_e.htm (дата звернення: 11.07.2025)
19. Kravchenko N.K., Nikolska N.V. Discourse Structure Relationships (Based on International Legal “Soft Law” Discourse). *International journal of philology*. 2020. Vol. 11, № 1. P. 101–107. <https://doi.org/10.31548/philolog2020.01.101>
20. Loma-Orsorio Fontecha M. Estructura y función del texto económico fundamentos de una léxico-gramática del discurso económico en español y en inglés: thesis for PhD Degree in Philology. Universidad Complutense de Madrid, 2004. https://www.europeana.eu/mt/item/9200101/BibliographicResource_1000126629852
21. Rainer F., Schnitzer J. Neología y variación regional en la terminología económica el español. *Actes del I Congrés Internacional de Neologia de les Llengües Romaniques*. Barcelona, Spain: IULA, 2010. P. 661–672.
22. Rainer F. The Language of the Economy and Business in the Romance Languages. *Oxford Research Encyclopedia of Linguistics*, 2018. <https://oxfordre.com/linguistics/view/10.1093/acrefore/9780199384655.001.0001/acrefore-9780199384655-e-476> (дата звернення: 11.07.2025)
23. Redondo Redondo A. Análisis del discurso económico en el ámbito político de la crisis del euro (inglés-español). Universidad de Valladolid, 2017. <https://uvadoc.uva.es/handle/10324/27730>
24. Smolka J., Pirker B. International Law and Pragmatics – An Account of Interpretation in International Law. *International Journal of Language & Law*. 2016. Vol. 5. P. 1–40. <https://doi.org/10.14762/jil.2016.001>
25. Tratado de Libre Comercio de América del Norte de 1994. http://www.gobernacion.gob.mx/work/models/SEGOB/Resource/1687/4/images/43_%20Tratado_de_Libre_Comercio_de_America_del_Norte-TLCAN.pdf (дата звернення: 11.07.2025)
26. van Leeuwen T. The representation of social actors. In C.R. Caldas-Coulthard & M. Coulthard (Ed.), *Texts and Practices. Readings in Critical Discourse Analysis*. Routledge, 1996. P. 32–70.
27. Zhang W., Grenier G. How can Language be linked to Economics? A Survey of Two Strands of Research. WORKING PAPER #1206E. Department of Economics Faculty of Social Sciences Université d'Ottawa. University of Ottawa, 2012. 37 p.

ВЗАЄМОДІЯ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ ТА ІНТЕРДИСКУРСИВНОСТІ В СУЧАСНИХ АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ ХУДОЖНІХ ТВОРАХ

THE INTERACTION OF INTERTEXTUALITY AND INTERDISCURSIVITY IN MODERN ENGLISH FICTION

Жалко Д.Д.,

orcid.org/0000-0001-5913-7579*аспірантка кафедри англійської філології і філософії мови
Київського національного лінгвістичного університету*

Дослідження спрямоване на визначення когнітивно-прагматичного підґрунтя інтертекстуальних та інтердискурсивних елементів у сучасних англійськомовних текстах. Виявлено інтердискурсивні та інтертекстуальні включення, що представлені текстовою, жанровою й дискурсивною взаємодією, а також визначено засоби репрезентації таких елементів у проаналізованих епізодах з художніх творів. Методологія дослідження охоплює метод уважного читання, залучений для аналізу структури творів; метод дискурс-аналізу, використаний для встановлення інтердискурсивних зв'язків у оповіданнях; метод інтертекстуального аналізу, задіяний для встановлення інтертекстуальних зв'язків у оповіданнях; контекстуально-інтерпретаційний метод, застосований для окреслення комунікативних цілей дискурсивних та текстових включень у художні твори; описовий метод використано для визначення когнітивно-прагматичного підґрунтя інтертекстуальних та інтердискурсивних елементів із художніх текстів; методи лінгвокогнітивного, сюжетно-композиційного, структурного та семантико-стилістичного аналізу для визначення мовностилістичної та сюжетно-композиційної організації інтердискурсивних та інтертекстуальних включень у творах. У структурі досліджуваних творів ідентифіковано інтеграцію різних типів дискурсів та інтертекстуальних елементів, кожен із яких взаємодіючи між собою виконує певне функційно-смісловне навантаження. З огляду на їх взаємодію та функційний потенціал було ідентифіковано виникнення таких когнітивно-прагматичних ефектів, як ірреальності, емоційного дистанціювання, дисонансу, смислової невизначеності, рефлексії, філософського парадоксу, конкретизації та релевантності, контрасту, онтологічної невизначеності та естетизації героя. Вони сприяють зміні читацької перспективи, посиленню або послабленню авторитету наратора, емоційному залученню читача чи концептуального переосмислення змісту тексту, що відіграє важливу роль у формуванні поглибленого читачевого досвіду та розширенні інтерпретаційних горизонтів художніх творів.

Ключові слова: дискурс, інтердискурс, інтердискурсивність, текст, інтертекст, інтертекстуальність.

The article aims to determine the cognitive-pragmatic basis of intertextual and interdiscursive elements in modern English fiction. Interdiscursive and intertextual inclusions, represented by textual, genre, and discursive interactions, were identified, and the means of representing such elements in the analyzed episodes from fiction were determined. The research methodology includes the method of close reading, used to analyze the structure of works; the method of discourse analysis, used to establish interdiscursive connections in stories; the method of intertextual analysis, used to establish intertextual connections in stories; the contextual-interpretative method, applicable to outline the communicative purposes of discursive and textual inclusions in fiction; The descriptive method was used to determine the cognitive-pragmatic basis of intertextual and interdiscursive elements from fiction; methods of linguocognitive, plot-compositional, structural and semantic-stylistic analysis were used to determine the linguistic-stylistic and plot-compositional organization of interdiscursive and intertextual inclusions in fiction. In the structure of the analyzed fiction, an integration of various types of discourses and intertextual elements has been identified. Through their interaction, each of these elements fulfills a specific functional and semantic purpose. The interaction and functional potential of these elements were found to produce a range of cognitive-pragmatic effects, including irreality, emotional distancing, dissonance, semantic ambiguity, reflection, philosophical paradox, concretization and relevance, contrast, ontological ambiguity, and the aestheticization of the character. These effects facilitate shifts in the reader's perspective, reinforce or weaken the narrator's authority, and promote either emotional engagement or a conceptual reinterpretation of the text. Consequently, they play a vital role in cultivating a more profound reader experience and broadening the interpretive horizons of the fiction.

Key words: discourse, interdiscourse, interdiscursiveness, text, intertext, intertextuality.

Постановка проблеми. Сучасний літературний процес, що значною мірою розвивається в межах постмодерністської парадигми, характеризується інтенсивною гібридизацією жанрів, фрагментарністю наративу та свідомим розмиванням меж між художнім і нехудожнім, реальністю та фікцією. Художній текст перестає бути замкненою, монолітною структурою, перетворюючись на

відкритий простір, де перетинаються, вступають у діалог та конфліктують різноманітні голоси, стилі та смисли. Центральними поняттями для аналізу неоднорідності в лінгвістиці тексту є такі поняття, як інтертекстуальність (діалог досліджуваного тексту з іншими, вже відомими текстами) та інтердискурсивність (взаємодія різних типів дискурсів у межах одного тексту). Ці феномени стали об'єктом численних дослі-

джен, що розглядають їхню природу, функції та способи вербалізації [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7]. Попри наукову увагу до кожного з цих понять, вони зазвичай аналізуються окремо, а не в єдності та взаємодії. Інтертекстуальність здебільшого вивчається як включення конкретних «чужих» текстів (цитат, алюзій, ремінісценцій тощо), тоді як інтердискурсивність – як імплементація жанрово-стилістичних ознак інших типів дискурсів (наукового, публіцистичного, юридичного дискурсів тощо). Таким чином, невирішеним і досі є питання того, як інтердискурсивні включення (наприклад, фрагмент наукової статті чи медичного звіту в романі) впливають на сприйняття та функціонування інтертекстуальних елементів (як-от біблійної алюзії, ремінісценції, цитати, пастишу тощо) розташованих в одному тексті, і навпаки. Без комплексного аналізу їх взаємодії неможливо повною мірою описати ані специфіку ідіостилу автора, ані загальні тенденції семантичного та сюжетно-композиційного структурування сучасного англійськомовного роману.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про сплеск наукового інтересу до проблематики взаємодії інтертекстуальних та інтердискурсивних елементів, репрезентованих у художньому тексті [12; 15; 18; 26]. Теоретичним підґрунтям для таких слугують класичні праці з теорії інтертекстуальності [1; 5; 8] та теорії дискурсу [9; 3; 7]. Сучасні наукові дослідження розвиваються в кількох основних напрямках. *Перший напрям* зосереджений на вивченні та класифікації форм інотекстових включень (як-от цитат, алюзій, ремінісценцій, пародій тощо), аналізі їх семантичних і прагматичних функцій та ролі в конструюванні авторського ідіостилу [2; 10; 6]. У працях українських лінгвістів, зокрема О. С. Переломової, та Л. В. Макаренка, інтертекстуальність розглядається в межах когнітивної поетики як засіб активації фонових знань [11; 12]. *Другий напрям* присвячений аналізу трансформування «чужих» дискурсивних практик у новому контексті та розкриттю згенерованих ними ідеологічних, соціальних та естетичних смислів [13; 14]. *Третій напрям* намагається поєднати ці два підходи, визнаючи, що інтертекстуальність та інтердискурсивність є нерозривно пов'язаними феноменами [15].

Актуальність зумовлена необхідністю системного вивчення інтертекстуальної та інтердискурсивної взаємодії, що дозволить не лише порівняти семантичні процеси в межах художніх текстів, а й узагальнити основні тенденції

розвитку сучасної англійськомовної художньої літератури.

Метою дослідження є розкриття когнітивно-прагматичного потенціалу взаємодії інтертекстуальності та інтердискурсивності у сучасних англійськомовних художніх творах.

Поставлена мета зумовила необхідність розв'язання таких **завдань**: 1) уточнити визначення термінів дискурс, інтердискурс, інтердискурсивність, текст, інтертекст та інтертекстуальність; 2) встановити способи ідентифікації маркерів інтердискурсивності й інтертекстуальності в досліджуваному корпусі матеріалу; 3) розробити критерії для опису інтердискурсивних та інтертекстуальних одиниць; 4) виявити когнітивно-прагматичне підґрунтя інотекстових й інодискурсивних включень у проаналізованих художніх текстах; 5) описати семантико-сміслові ефекти, що виникають як результат взаємодії інтердискурсивних та інтертекстуальних елементів у проаналізованому корпусі матеріалу.

Матеріалом дослідження послуговували повість «Grief Is the Thing with Feathers» («*Горе – це річ з пір'ям*») англійського письменника Макса Портера, науково-фантастична повість «Story of Your Life» («*Історія твого життя*») американського письменника Теда Чана та оповідання «Vampires in the Lemon Grove» («*Вампири в лимонному гаю*») американської письменниці Карен Расселл.

Методологія дослідження. Вивчення інтертекстуальності потребує комплексного підходу із залученням загальнонаукових і власне лінгвістичних методів. За допомогою *методу уважного читання* [16] здійснено детальний аналіз структури обраних художніх творів «Grief Is the Thing with Feathers», «Story of Your Life» та «Vampires in the Lemon Grove»; *метод дискурс-аналізу* [7] використано для встановлення інтердискурсивних зв'язків в обраних творах; *метод інтертекстуального аналізу* залучено для встановлення інтертекстуальних зв'язків у сучасних англійськомовних оповіданнях; *контекстуально-інтерпретаційний метод* [17] застосовано для виявлення комунікативних цілей інтердискурсивних та інотекстових включень, інтегрованих у художні твори; *описовий метод* із прийомом систематизації використано для визначення когнітивно-прагматичного підґрунтя інтертекстуальних та інтердискурсивних елементів із художніх текстів [18, с. 145]; для визначення мовно-лістичної та сюжетно-композиційної організації інтердискурсивних елементів у романах залучено методи *лінгвокогнітивного, сюжетно-компози-*

ційного, структурного та семантико-стилістичного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Теоретичним підґрунтям дослідження є поняття діалогічності тексту та дискурсу, започатковане й розвинене в роботах Михайла Бахтіна [9], який наголошував, що жоден текст не існує окремо – кожне висловлювання є реакцією на попередні висловлювання й водночас передбачає відповідь у майбутньому. Таким чином, мовлення – це завжди діалог, а текст – це ланка у безперервному ланцюгу комунікативних актів [9, р. 276]. Це положення згодом лягло в основу таких понять, як інтертекстуальність і інтердискурсивність. Бахтін розглядав текст як відкриту структуру, що постійно взаємодіє з іншими дискурсами, смислами й мовними контекстами [9, р. 293]. Його концепція поліфонічного роману є прикладом діалогічності в художньому дискурсі: авторський голос співіснує й перехрещується з голосами персонажів, інших авторів, культурних контекстів.

У сучасній лінгвістиці дискурс визначається ширше, ніж просто мова «вдії» [19, р. 137]. Дискурс – це не лише форма мовного спілкування, але й процес соціальної інтерпретації значень, у якому беруть участь конкретні спільноти, пов'язані із владними, культурними та ідеологічними структурами, які впливають на продукування та сприйняття тексту [20]. Під текстом розуміють «абстрактну, формальну конструкцію», а під «дискурсом – різні види її актуалізації, що розглядаються з погляду ментальних процесів і у зв'язку з екстралінгвістичними факторами» [21, с. 144]. Якщо дискурс – категорія, що постає особливою соціальною даністю, то текст – категорія, яка належить і набуває свої сили у мовній сфері [21, с. 145]. Діалогічність тексту пов'язана з мовцем (автором) і читачем (адресатом, котрий інтерпретує авторський задум) і проєктується на весь художній текст, а не тільки на певні моделі діалогічного дискурсу [18, с. 143]. Діалогічність, з одного боку, слугує релевантним принципом гуманітарного пізнання світу, текстовою категорією, що детермінує процес текстотворення відповідно до авторського задуму і його проєкції на адресата мовлення, а з іншого – передбачає глибше вивчення діалогу як найяскравішого маркера її реалізації в художньому дискурсі (там само). Таким чином, діалогічність як базова характеристика дискурсу та тексту є ключем до розуміння складних комунікативних механізмів у сучасній художній літературі. Вона відкриває шлях до аналізу інтертекстуальності як взаємодії

текстів та інтердискурсивності як перетину дискурсивних систем – двох явищ, що нерозривно пов'язані між собою та особливо активно виявляються у жанрово-стилістичному різноманітті англійськомовної сучасної літератури.

Основи лінгвістичних досліджень інтертекстуальності були закладені працями Ю. Крістєвої і Р. Барта [1; 5; 22; 23]. Вивчаючи інтертекстуальність із семіотичної точки зору, Р. Барт запропонував канонічне тлумачення інтертексту. Засадничим для цього тлумачення є твердження, що кожний текст є інтертекстом, інші ж тексти присутні в ньому на різних рівнях у краще чи гірше розпізнаних формах: інтертекст – це «текст у тексті» [22, р. 78]. Ю. Крістєва стверджує, що будь-який текст є інтертекстом і результатом інших дискурсів [23, р. 66]. У 1967 році вона запропонувала семіотичне поняття інтертекстуальності: «текстуальна інтеракція, що відбувається в межах окремого тексту й підкреслює, що текст у процесі інтертекстуалізації постійно трансформується, створюється й переосмислюється» [5]. Якщо інтертекст – це «текст у тексті», то інтердискурс – це «дискурс у дискурсі» [24, с. 15]. Під інтердискурсивністю розуміють взаємодію між різними типами дискурсів, переплетіння інтегрованих галузей людських знань та практик [24, с. 18]. Оскільки будь-який текст є полідискурсивним, крім дискурсу, який домінує в ньому, простежується й вплив інших дискурсів, що вважають за інтердискурсивність (там само). На думку деяких дослідників, інтердискурсивність виникає як результат артикуляції різноманітних дискурсів та жанрів в одній комунікативній події та стає видимою лише в текстовій тканині через різноманітні інтертекстуальні сигнали [4; 25, р. 1315]. Тож можливим є припущення, що інтертекстуальність та інтердискурсивність є текстовими категоріями, які взаємообумовлюють одна одну [26, с. 126].

Виходячи з окреслених теоретичних засад, у практичному аналізі сучасних англійськомовних художніх текстів особливо важливим завданням є ідентифікація способів реалізації семантико-сислової взаємодії інтертекстуальності та інтердискурсивності на рівні конкретного твору чи його епізоду. У таких випадках інтертекстуальні елементи (цитати, алюзії, пастиш тощо) поєднуються з інтердискурсивними структурами інших галузей знання (медичний, біблійний, психологічний типи дискурсів тощо), створюючи нові когнітивно-прагматичні ефекти. Розглянемо епізод з англійськомовної повісті, де простежується взаємодія елементів інтертекстуальності та

інтердискурсивності як динамічних механізмів смислотворення, що відіграють ключову роль у формуванні складних значеннєвих структур сучасного художнього дискурсу:

1. *«Very romantic, how we first met. Badly behaved. Trip trap. Two-bed upstairs flat, spit-level, slight barbed-error, snuck in easy through the wall and up the attic bedroom to see those cotton boys silently sleeping, intoxicating hum of innocent children, lint, flack, gack-pack-nack, the whole place was heavy mourning, every surface dead Mum, every crayon, tractor, coat, welly, covered in a film of grief. Down the dead Mum stairs, plinkety plink curled claws whisper, down to Daddy's recently Mum-and-Dad's bedroom. I was Herne the hunter hornless, funt. Munt. Here he is. Out. Drunk-for white. I bent down over him and smelt his breath. Notes of rotten hedge, bluebottles. I prised open his mouth and counted bones, snacked a little on his un-brushed teeth, flossed him, crowly tossed his tongue hither, thither, I lifted the duvet. I Eskimo kissed him. I butterfly kissed him. I flat-flutter Jenny Wren kissed him. His lint (toe-jam-rint) fuck-sacks sad and cosy, sagging, gently rising, then down, rising, then down, rising, then down, I was praying the breathing and the epidermis whispered 'flesh, aah, flesh, aah, flesh, aah', and it was beautiful for me, rising (just like me) then down (just like me) pan-shaped (just like me) it was any wonder the facts of my arrival under his sheets didn't lift him, stench, rot-yot-kot, wake up human (BIRD FEATHERS UP YER CRACK, DOWN YER COCK-EYE, IN YER MOUTH) but he slept and the bedroom was a mausoleum. He was an accidental remnant and I knew this was the best gig, a real bit of fun. I put my claw on his eyeball and weighed up gouging it out for fun or mercy. I plucked one jet feather from my hood and left it on his forehead, for, his, head. For a souvenir, for a warning, for a lick of night in the morning. For a little break in the mourning. I will give you something to think about, I whispered. He woke up and didn't see me against the blackness of his trauma» [27, p. 9].*

Епізод з повісті «Grief Is the Thing with Feathers» («Горе – це річ з пір'ям») британського письменника Макса Портера містить казковий, етнокультурний дискурси та дискурс смерті, що включені до структури твору за принципом змішування, тобто зі збереженням властивостей інодискурсів – жанрової форми, комунікативної настанови, відповідного мовностилістичного оформлення.

Казковий дискурс репрезентований лексичними одиницями: «*Badly behaved, to see those cotton boys silently sleeping, intoxicating hum of innocent children, plinkety plink curled claws*

whisper, gack-pack-nack, rot-yot-kot, crowly tossed, snacked a little on his un-brushed teeth, Plinkety plink curled claws whisper», що створюють атмосферу таємниці. Казковий дискурс створює візуальні та аудитивні асоціації, створюючи емоційне напруження та підсилюючи відчуття загрози, що формується завдяки інтертекстуальній імпліцитній алюзії «*Trip trap*» на норвезьку казку «Three Billy Goats Gruff» («Три козеняти Графф») Петера Асбйорнсена і Йоргена Му. У казці йдеться про трьох козенят, які прагнуть перехитрити ненажерливого троля, щоб перетнути міст і потрапити на пасовище. Звук «*Trip trap*», який чує троль під час переходу козенят через міст, попереджає троля про їхню присутність. Ритмічний, важкий звук кроків, подібний до кроків кіз або інших великих тварин імпліцитно підсилює тривожний образ Ворона, який крадеться вночі до кімнати дітей і батьків. Алюзійний вплив створює ефект ірреальності казкового дискурсу, спонукаючи читача виходити за межі буквального простору й уявляти казковий або вигаданий світ подій.

Дискурс смерті виражений лексичними одиницями «*the whole place was heavy mourning, every surface dead Mum; every crayon, tractor, coat, welly, covered in a film of grief; but he slept and the bedroom was a mausoleum; a little break in the mourning; the dead Mum; the blackness of his trauma*». Дискурс смерті вдало підсилено міфологічною імпліцитною алюзією «*Herne the hunter hornless*», яка інтертекстуально відсилає до образу мисливця-примари Герне з британського фольклору, пов'язаного зі злом. Автор використовує фігуру Ворона як метафоричне і символічне втілення горя. Ворон постає перед сім'єю, що переживає втрату, як своєрідний цілитель уособлюючи водночас і біль, і потенціал зцілення. Його «безрогий аспект», імовірно, підкреслює, що це не буквально зображення міфологічної фігури, а її переосмислення відповідно до конкретного контексту травми, представленого в романі, що вдало підсилено дискурсом смерті. Міфологічна алюзія у цьому випадку створює ефект емоційного дистанціювання. Водночас в повісті Макса Портера Ворон не є буквальним рогатим мисливцем Герном. Він сам називає себе «*Herne the Hunter*», алюзуючи до міфічного злого полювальника, проте контрастує з цим образом завдяки казковим елементам «*hornless*» і «*funt*». Це породжує ефект дисонансу й змушує читача замислитися над справжніми намірами персонажа.

Етнокультурний дискурс представлений лексичними одиницями «*Eskimo kissed him. I butterfly kissed him. I flat-flutter Jenny Wren kissed him*», що

описують способи ніжних цілунків [28]. «*Eskimo kiss*» – культурно специфічна форма поцілунку, пов'язана з уявленням про ескімоську традицію тертя носами [28]. «*Butterfly kiss*» – також етнокультурний жест, що полягає в легкому тріпотінні віями на обличчі іншої людини, створюючи ніжне відчуття подібне до помаху крил метелика [28]. Це лагідний дотик, який часто описують як моргання віями на шкірі іншої людини. Такі поцілунки сприймаються як милі й невинні, подібно до вдало вплетеної автором інтертекстуальної алюзії на образ маленької пташки *Jenny Wren* із пантоміми «*Harlequin Cock Robin and Jenny Wren*» («*Арлекін Кок Робін та Дженні Рен*») британського поета Вільяма Гілберта. У цій історії пташка *Jenny Wren* виходить заміж за Півня, але під час святкування зозуля цілує її на очах у гостей, за що в нього стріляють, випадково вбиваючи нареченого. Образ ніжної *Jenny Wren* контрастує з брутальним, хижим і жорстоким образом Ворона. Інтертекстуальна алюзія в цьому випадку створює ефект смислової невизначеності, адже пригадуючи сюжет запозиченого твору і зіставляючи його з образом Ворона, читач починає сумніватися в злочинних намірах птаха, допускаючи можливість неоднозначності чи прихованої доброзичливості в його поведінці.

У наступному фрагменті аналіз зосереджено на когнітивно-прагматичних ефектах рефлексії, філософського парадоксу, конкретизації та релевантності, що виникають завдяки взаємодії інтертекстуальних та інтердискурсивних елементів:

2. «*Was it actually possible to know the future? Not simply to guess at it; was it possible to know what was going to happen, with absolute certainty and in specific detail? Gary once told me that the fundamental laws of physics were time-symmetric, that there was no physical difference between past and future. Given that, some might say, «yes, theoretically.» But speaking more concretely, most would answer «no,» because of free will. I liked to imagine the objection as a **Borgesian fabulation**: consider a person standing before **the Book of Ages**, the chronicle that records every event, past and future. Even though the text has been photoreduced from the full-sized edition, the volume is enormous. With magnifier in hand, she flips through the tissue-thin leaves until she locates the story of her life. She finds the passage that describes her flipping through the Book of Ages, and she skips to the next column, where it details what she'll be doing later in the day: acting on information she's read in the Book, she'll bet \$100 on the racehorse Devil May Care and win twenty times that much. The thought of doing just that*

*had crossed her mind, but being a contrary sort, she now resolves to refrain from betting on the ponies altogether. There's the rub. The Book of Ages cannot be wrong; this scenario is based on the premise that a person is given knowledge of the actual future, not of some possible future. If this were **Greek myth**, circumstances would conspire to make her enact her fate despite her best efforts, but prophecies in myth are notoriously vague; the Book of Ages is quite specific, and there's no way she can be forced to bet on a racehorse in the manner specified. The result is a contradiction: the Book of Ages must be right, by definition; yet no matter what the Book says she'll do, she can choose to do otherwise»* [29, p. 38].

Уривок з повісті «*Story of Your Life*» («*Історія твого життя*») американського письменника Теда Чана включає такі дискурси: публіцистичний, спортивно-ігровий, філософський.

У цьому епізоді оповідачкою є лінгвістка докторка Луїза Бенкс, яка уявляє собі теоретичну Книгу Віків і описує її за допомогою інтертекстуальної алюзії на творчість Хорхе Луїса Борхеса. Вона називає її «*Borgesian*», посиляючись на автора оповідання «*The Book of Sand*», де йдеться про книгу з нескінченними сторінками. Борхес відомий своїми роздумами про час, нескінченність і фатум. Алюзія на «*Book of Ages*» (Книга віків) також відсилає до універсального міфологічного та релігійного архетипу Книга долі, Книга життя, що символізує ідею передвизначеності. Тут книга Віків «*the Book of Ages*» символізує знання майбутнього. Луїза Бенкс розмірковує над гіпотетичною ситуацією, у якій людина натрапляє на цю Книгу Віків, де записана вся історія (минула і майбутня), і починає її читати. Водночас така ідея породжує логічний парадокс, адже якщо людина знає наперед, що вона зробить, вона може вчинити навпаки і у такий спосіб спростувати істинність записаного. Проте докторка Бенкс пропонує власне вирішення цього парадоксу, стверджуючи, що Книгу Віків не можна прочитати цілком, і ті, хто її читає, згодом активно робитимуть вибір, який відповідає знайомому майбутньому. Ці дві алюзії вдало поєднуються з публіцистичним дискурсом, що містить лексичні одиниці «*the text has been photoreduced from the full-sized edition, the volume is enormous, magnifier in hand, the tissue-thin leaves, the story, the passage, the Book of Ages, the chronicle that records every event, the next column, information she's read in the Book*». Вони належать до літературного стилю і слугують засобами репрезентації філософських роздумів про час, нескінченність, ідентичність, розмиття меж між реальністю та вигадкою. Згадуючи Борхеса,

Тед Чан позиціонує свій твір як частину філософсько-літературної традиції, використовуючи образ «Книги віків» як класичний парадокс свободи волі, щоб згодом запропонувати власне, більш емоційне його вирішення. Така інтертекстуальна й інтердискурсивна взаємодія створює когнітивно-прагматичний *ефект рефлексії*.

Алюзія на відому постать, американську кобилу «*Devil May Care*», переможницю перегонів Grade I Frizette Stakes, органічно вплетена у філософський та спортивно-ігровий дискурси. Спортивно-ігровий дискурс пов'язаний з тематикою кінних перегонів і ставок та виражений лексичними одиницями «*bet \$100 on the racehorse Devil May Care, to refrain from betting on the ponies, win twenty times, a racehorse*». Філософський дискурс, своєю чергою, спонукає до роздумів про фундаментальні питання життя, часу, свободи волі та предестинації. Його репрезентують лексичні одиниці «*Was it actually possible to know the future? was it possible to know what was going to happen? past and future; free will; The thought of doing just that had crossed her mind; the premise that a person is given knowledge of the actual future, not of some possible future; enact her fate; How can these two facts be reconciled? They can't be, was the common answer*».

Образ «*Devil May Care*» слугує мостом між двома світами – реальним, ігровим, де домінують випадковість і ризик, і абстрактним, філософським, де панує передвизначеність. Реальна деталь, вирвана зі світу спорту, набуває символічного значення, втілюючи складну метафізичну проблему. Абстрактна категорія свободи волі отримує конкретну форму – ціну (\$100) та ім'я («*Devil May Care*») та ситуацію вибору. Читач більше не просто розмірковує про свободу волі, він бачить її втіленою у простому виборі – зробити ставку чи ні. Це створює *ефекти конкретизації та релевантності*. Особливо виразним є контраст між спортивно-ігровим і філософським дискурсами: перший заснований на випадковості та невизначеності, другий – на гіпотетичній тотальній визначеності. У цьому контексті «*Devil May Care*» перетворюється на символ зіткнення цих двох парадигм, що підсилює *ефект філософського парадоксу*.

Міфологічна алюзія на «*Greek myth*» контрастує з філософським дискурсом, який спонукає до замислення над вічними питаннями життя, як-от минуле і майбутнє, втілюється лексичними одиницями «*Was it actually possible to know the future? was it possible to know what was going to happen? past and future; free will; The thought of*

doing just that had crossed her mind; the premise that a person is given knowledge of the actual future, not of some possible future; enact her fate; How can these two facts be reconciled? They can't be, was the common answer». Зазначена алюзія звертається до класичних сюжетів про фатум (наприклад, міф про Едіпа), де доля здійснюється попри спроби уникнення. У філософському дискурсі алюзія функціонує як інтертекстуальна противага до образу «Книги Віків», що опредметнює точне, не двозначне джерело знань. Міф про Едіпа діє завдяки знаменитій туманності: пророцтво було «*notoriously vague*», що дозволило долі «обманути» героя. Попри трагізм, ці міфи були поетичними й героїчними. Натомість «Книга віків» у своїй точності та детальності позбавлена цієї магії й двозначності.

Наступний епізод ілюструє інтертекстуально-інтердискурсивну взаємодію, що виражається через ефекти онтологічної невизначеності та естетизації героя.

3. «*I CAN'T JOKE about my early years on the blood, can't even think about them without guilt and acidic embarrassment. Unlike Magreb, who has never had a sip of the stuff, I listened to the village gossips and believed every rumor; internalized every report of corrupted bodies and boiled blood. Vampires were the favorite undead of the Enlightenment, and as a young boy I aped the diction and mannerisms I read about in books: Vlad the Impaler, Count Heinrich the Despoiler, Goethe's bloodsucking bride of Corinth. I eavesdropped on the terrified prayers of an old woman in a cemetery, begging God to protect her from ... me. I felt a dislocation then, a spreading numbness, as if I were invisible or already dead. After that, I did only what the stories suggested, beginning with that old woman's blood. I slept in coffins, in black cedar boxes, and woke every night with a fierce headache. I was famished, perennially dizzy. I had unspeakable dreams about the sun. In practice I was no suave viscount, just a teenager in a red velvet cape, awkward and voracious*» [30, p. 9].

Уривок з оповідання «*Vampires in the Lemon Grove*» («*Вампири в лимонному гаю*») американської письменниці Карен Рассел демонструє взаємодію історичного та публіцистичного дискурсів з алюзіями. Історичний дискурс представлений лексичними одиницями «*Vampires were the favorite undead of the Enlightenment, I was no suave viscount, just a teenager in a red velvet cape, I did only what the stories suggested*», що містить історичну алюзію на епоху Просвітництва («*the Enlightenment*»). У XVIII столітті вчені, лікарі та священники намагалися раціонально пояснити

феномен вампірів, розкладання тіл та кровотечі після смерті. Публіцистичний дискурс втілено лексичними одиницями «*I read about in books: Vlad the Impaler, Count Heinrich the Despoiler, Goethe's bloodsucking bride of Corinth*», що включають алюзії на відомі історичні та літературні постаті. Влад Дракула («*Vlad the Impaler*») – волоський князь і румунський національний герой; Граф Генріх фон Беллегард («*Count Heinrich the Despoiler*») – вигаданий персонаж, віце-король Ломбардії-Венеції, що зустрічається переважно в художніх творах, а його репутація як вампіра є вигадкою; «*Bride of Corinth*» – поема Йоганна Вольфганга фон Гете, що описує заборонене кохання між юнаком-язичником та християнкою. Хоча слово «вампір» жодного разу не вживається в поемі, Наречена з Корінфа вважається вампіром, адже героїня з'являється після смерті, п'є кров свого коханого і не знаходить спокою через порушену клятву та невиконану обіцянку. Це зближує її з фольклорним образом вампіра як душі, що не змогла спочити через гріх. Автор свідомо поєднує історичні факти з літературною вигадкою. Через поєднання історичного та публіцистичного дискурсів із алюзіями читач втрачає чітке розуміння, де закінчується історія і починається вигадка. Це ідеально віддзеркалює саму природу вампіризму, який завжди існував на межі реальних подій та людської уяви. Це породжує *ефект онтологічної невизначеності*. У цьому контексті вампір Клайд (оповідач) постає не просто як казковий монстр, а як символ світу, у якому фактичне й уявне нерозривно переплетені. Згадка про автора-романтика Гете поряд з постатями «Despoiler» (Руйнівник) та «Impaler» (Наколювач) естетизує вампірську сутність, надаючи їй глибини, трагічності та поетичності. Таким чином публіцистичний дискурс у поєднанні з алюзією створює *ефект естетизації героя*, позбавляючи образ Клайда винятково

жорстокої інтерпретації й наділяючи його рисами романтичного трагічного персонажа.

Висновки. У межах проведеного дослідження було здійснено комплексну лінгвістичну інтерпретацію інтертекстуальної та інтердискурсивної взаємодії у сучасних англійськомовних художніх творах «*Grief Is the Thing with Feathers*» («*Горе – це річ з пір'ям*»), «*Story of Your Life*» («*Історія твого життя*») та «*Vampires in the Lemon Grove*» («*Вампіри в лимонному гаю*»). Насамперед дослідження показало різницю між діадами термінів текст-дискурс, інтертекст-інтердискурс, інтертекстуальність-інтердискурсивність. Було виявлено маркери інтертекстуальності (історичні та міфологічні алюзії), інтердискурсивності (лексичні одиниці) та встановлено когнітивно-прагматичне підґрунтя інотекстових й інодискурсивних включень у досліджуваних художніх творах. Отже, взаємодія інтертекстуальних та інтердискурсивних гетерогенних компонентів у проаналізованих епізодах дає поштовх до виникнення таких когнітивно-прагматичних ефектів, як *ірреальності, емоційного дистанціювання, дисонансу, смислової невизначеності, рефлексії, філософського парадоксу, конкретизації та релевантності, контрасту, онтологічної невизначеності та естетизації героя*. Вони сприяють зміні читацької перспективи, посиленню або послабленню авторитету наратора, емоційному залученню читача чи концептуального переосмислення змісту тексту, що відіграє важливу роль у формуванні поглибленого читачевого досвіду та розширенні інтерпретаційних горизонтів художніх творів. **Перспективи подальших досліджень** вбачаємо в аналізі когнітивно-прагматичного підґрунтя сучасних англійськомовних творів та визначенні когнітивно-прагматичних ефектів взаємодії інтертекстуальних та інтердискурсивних компонентів на сюжетно-композиційному та мовному рівнях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Barthes R. *S/Z* : trans. R. Miller. New York : Hill and Wang, 1974.
2. Bazerman C. Intertextuality: How Texts Rely on Other Texts. *What Writing Does and How It Does It*. Lawrence Erlbaum Associates, 2004. P. 81–98.
3. Foucault M. *Archaeology of Knowledge*. 2nd ed. Routledge, 2002. DOI: 10.4324/978020-3604168.
4. Koskela M. Same, same but different: Intertextual and interdiscursive features of communication strategy texts. *Discourse & Communication*. 2013. Vol. 7. № 4. P. 389–407. DOI: 10.1177/1750481313498655.
5. Kristeva J. Word, dialogue and novel. *Desire in Language: A Semiotic Approach to Literature and Art*. New York : Columbia University Press, 1980. P. 64–91.
6. Ott B., Walter C. Intertextuality: Interpretive Practice and Textual Strategy. *Critical Studies in Media Communication*. 2000. Vol. 17. № 4. P. 429–446. DOI: 10.1080/15295030009388412.
7. Van Dijk T. A. Critical Discourse Studies: A Sociocognitive Approach. *Methods of CDA* : ed. R. Wodak, M. Meyer. London : Sage, 2009. P. 62–86.
8. Riffaterre M. *Text production*. New York : Columbia University Press, 1980.

9. Bakhtin M. M. *The Dialogic Imagination: Four Essays* : ed. M. Holquist ; trans. C. Emerson, M. Holquist. Austin : University of Texas Press, 1981.
10. Glinka N. Intertextuality in the modernist literature. *International Journal of Multidisciplinary Thought*. 2018. Vol. 7. № 3. P. 147–154.
11. Макаренко Л. В., Зіневич В. В. Інтертекстуальність у сучасній літературі. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Журналістика»*. 2025. Т. 36 (75), № 1. Ч. 2. С. 17–24. DOI: 10.32782/2710-4656/2025.1.2/04.
12. Переломова О. С. Лінгвокультурні коди інтертекстуальності українського художнього дискурсу: діяхронічний аспект : монографія. Суми : Видавництво Сумського державного університету, 2008. 208 с. URL: <http://repo.sau.sumy.ua/handle/123456789/3056>.
13. Бацевич Ф. С. Інтердискурсивність і глибини фікціональності художнього тексту: лінгвонаративні аспекти. *Мовознавство*. 2019. № 4. С. 3–12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/MoZh_2019_4_3.
14. Самойленко В. Дискурсивні особливості сучасних художніх творів для дітей. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 33. Т. 2. С. 149.
15. Єгорова А. Інтертекстуальність, інтердискурсивність та гібридні жанри. *Nova filologia*. 2021. № 84. С. 87–90. DOI: 10.26661/2414-1135-2021-84-13.
16. Арешенков Ю. О. Основи лінгвістичних досліджень : навчальний посібник. Криворізький державний педагогічний університет. м. Кривий Ріг, 2006.
17. Riffaterre M. Sémiotique intertextuelle: L'interprétant. *Réalités Sémiotiques*. 1979. Vol. 1–2. P. 128–150.
18. Шабат-Савка С. Діалогічність у художньому дискурсі : толерантний і атолерантний реєстр текстової комунікації. *Slavia Orientalis*. 2020. DOI: 10.24425/slo.2020.132446.
19. Zaluzhna O., Kholodiuk O. O. Discourse and functional stylistic dimensions of the publicistic text genesis as a methodological construct. *Transcarpathian Philological Studies*. 2022. Vol. 1(24). P. 134–138. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.24.1.26>
20. Barkhuizen G. Narrative knowledging in TESOL. *TESOL Quarterly*. 2011. Vol. 45. № 3. P. 391–414. DOI: 10.5054/tq.2011.261888.
21. Архелюк В. В. Характерні риси лінгвістики тексту та дискурсу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологічна*. 2013. Вип. 38. С. 145–146. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2013_38_46.
22. Barthes R. Texte. *Encyclopedia universalis*. Paris, 1973. Vol. 15. 78 p.
23. Kristeva J. *Desire in Language : A Semiotic Approach to Literature and Art* : ed. L. Roudiez ; trans. T. Gora, A. Jardine, L. Roudiez. New York : Columbia UP, 1980. 415 p.
24. Демидяк І. Р. Генеза інтерпретацій поняття «інтердискурс». *Львівський філологічний часопис*. 2017. № 2. С. 15–21. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/lvphj_2017_2_5.
25. Wu J. Studies on Interdiscursivity. *Sino US English Teaching*. 2012. Vol. 9. № 7. P. 1312–1317.
26. Кицак Г. В. Інтертекстуальність та інтердискурсивність як текстові категорії. *Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація* : тези доповідей X наук. конф. з міжнар. участю. м. Харків, 2011. С. 125–126.
27. Porter M. *Grief is the thing with feathers*. Faber & Faber, 2015.
28. Oxford English dictionary. Oxford University Press. DOI: 10.1093/OED/7258456897.
29. Chiang T. *Story of Your Life. Stories of Your Life and Others*. New York : Tor Books, 1998. P. 133–167.
30. Russell K. *Vampires in the Lemon Grove: Stories*. 1st ed. New York : Alfred A. Knopf, 2013.

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ АНГЛОМОВНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ СФЕРИ ДИЗАЙНУ

HISTORY OF THE DEVELOPMENT OF ENGLISH TERMINOLOGY
IN THE FIELD OF DESIGN

Кузнєцова І.В.,

orcid.org/0000-0003-2741-5428

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземної філології та перекладу
Національного університету «Запорізька політехніка»

Миронюк Л.В.,

orcid.org/0000-0001-8356-4431старший викладач кафедри українознавства та загальної мовної підготовки
Національного університету «Запорізька політехніка»

Полковникова С.М.,

orcid.org/0009-0008-1716-7372

магістрантка

Національного університету «Запорізька політехніка»

У статті розглядається проблема еволюції англomовної термінології сфери дизайну. Вважається, що зародження та формування англomовної термінології сфери дизайну безпосередньо пов'язані з історією й становленням галузей дизайну та розбудовою науково-технічної термінології англійської мови загалом, і складає невід'ємну її частину. Аналізується термінологія дизайну в контексті основних періодів еволюції дизайну. Розглядається походження терміна «дизайн» та специфіка його функціонування у сучасній терміносистемі дизайну. Визначено базові терміни основних напрямів (графічний дизайн, промисловий дизайн, дизайн навколишнього середовища) сучасної терміносистеми дизайну. Англomовна термінологія сфери дизайну має тривалу історію і становить цілісну систему мовних одиниць, серед яких розрізняємо власне дизайнерські найменування та номінативні елементи з інших споріднених галузей, зокрема сфери типографіки, архітектури, мистецтва. Доведено, що англomовна терміносистема сфери дизайну побудована за гетерогенною моделлю, тобто є результатом взаємодії кількох галузей людського знання, що є причиною появи великої кількості міжгалузевих термінів. Однією з особливостей сучасної термінології дизайну є інтеграційність та продуктивність, що зумовлено специфікою розвитку галузі. Зазначається, що поповнення термінології дизайну відбувається водночас із розвитком науково-технічної думки і, як наслідок, появою нових технологій. Доведено, що з'ясування загальних і специфічних закономірностей організації терміносистеми дизайну на різних етапах становлення, аналіз процесів творення термінів, дослідження їхнього складу з погляду походження допоможе при впорядкуванні всієї терміносистеми, її стандартизації, дозволить прогнозувати тенденції у розвитку.

Ключові слова: лексема «дизайн», термін, термінологія сфери дизайну, терміносистема, галузеві напрямки дизайну.

The article examines the evolution problem of the English-language terminology in the field of design. It is considered that the emergence and development of English design terminology are directly connected with the history and formation of design disciplines and the development of English scientific and technical terminology in general, it forms an integral part. The terminology of design is analyzed in the context of the main periods in design evolution. In the modern design terminological system the origin of the term «design» and the specifics of its functioning are considered. The basic terms of the main areas (graphic design, industrial design, environmental design) of the contemporary design terminological system are defined.

English-language design terminology has a long history and represents a coherent system of linguistic units to include both purely design-specific terms and nominative elements borrowed from related fields, such as typography, architecture and art. It is proven that the English-language design terminological system is structured according to a heterogeneous model, meaning it is the result of the interaction of several areas in human knowledge to explain the emergence of a significant number for interdisciplinary terms. One of the features in modern design terminology is its integrative and productive nature, which is due to the specifics of the field development. It is noted that the expansion of design terminology occurs simultaneously with the development of scientific and technical thought and, consequently, the emergence of new technologies. It is demonstrated that identifying the general and specific patterns of organizing the design terminological system at different stages of its development, analyzing the processes of term formation, and studying their composition in terms of origin will help organize and standardize the entire terminological system and allow for forecasting trends in its further development.

Key words: lexeme «design», term, design terminology, terminological system, periods of design evolution, industry-specific directions.

Постановка проблеми. Наукові студії галузевих термінології є надзвичайно актуальними в сучасній лінгвістиці, оскільки жвавий розвиток

різних напрямків суспільного господарювання сприяє утворенню термінологічних одиниць, котрі, як відомо, складають підґрунтя фахового мов-

лення і потребують докладного поліаспектного дослідження. Зародження та формування англomовної термінології сфери дизайну безпосередньо пов'язані з історією й становленням галузей дизайну (графічний дизайн, промисловий дизайн, дизайн навколишнього середовища тощо) та розбудовою науково-технічної термінології англійської мови загалом, складаючи невід'ємну її частину. Аналіз останніх досліджень і публікацій. До проблеми вивчення екстралінгвальних чинників термінології сфери дизайну зверталися О. Бойчук, А. Наконечна, М. Станкевич, Т. Браун, Р. Шмагало та ін.; специфіку формування її термінологічних систем у різних мовах розглядали В. Голобородько, О. Гурко, А. Король, Я. Мар'яно, І. Кузнецова, І. та Ю. Ментинські та ін. Так Н. Сергеева, вивчаючи тематичні пласти лексики, зокрема «найменування окремих галузей дизайну і напрямків дизайнерської діяльності, найменування дизайнерських професій, найменування основних об'єктів дизайнерського проектування, найменування основних етапів дизайнерського проектування/розробки...» [1, с. 237], слушно зауважує, що терміни, репрезентують специфіку кожного з них і складають основу метамови дизайну. С. Прищенко й Е. Базилюк, досліджуючи термінологію дизайну з погляду ретроперспективи та сучасного тлумачення, наголошують, що «дизайн-продукт завжди зумовлений сукупністю потреб, цінностей і норм конкретного історичного періоду [2, с. 198], а також відзначають специфіку вживання окремих термінів (художнє проектування, художнє конструювання, проєктний образ тощо) у контексті короткого огляду двох великих етапів еволюції дизайну – «канонічний, ремісничий (протодизайн) і проєктний, який поступово розпочався у XIX ст. і набув свого максимального вияву на початку XX ст. у Німеччині – найбільш промислово розвиненій країні на той час» [2, с. 199]. Дослідниці, здійснивши компаративний аналіз тлумачення англійською та українською мовами базових терміноодиниць сфери дизайну (Design – дизайн, Design thinking – дизайн-мислення, Design concept – дизайн-концепція тощо), відзначили, що визначення майже збігаються, «оскільки на теоретичному рівні сучасний дизайн в Україні не відстає від зарубіжних концепцій» [2, с. 203]. Н. С. Вергунова, С. В. Вергунов проаналізували джерела походження термінів «промисловий дизайн», «предметний дизайн» та особливості їх семантики й функціонування у сучасній проєктній діяльності [3]. Тож у науковому просторі трапляються поодинокі лінгвістичні розвідки, що торкаються питань еволюції

певних термінів сфери дизайну, проте цілісного наукового дослідження англomовної термінології сфери дизайну наразі ще немає. Вивчення загальних і специфічних закономірностей організації терміносистеми сфери дизайну на різних етапах становлення, аналіз процесів творення термінів, дослідження їхнього складу з погляду походження наразі є актуальним і стане в пригоді для впорядкування всієї терміносистеми, її стандартизації, дозволить прогнозувати тенденції у розвитку.

Постановка завдання. Метою статті є спроба вивчення специфіки виникнення й розвитку англomовної термінології сфери дизайну. Відповідно до поставленої мети передбачено виконати такі завдання: проаналізувати ключові тенденції термінування в контексті основних еволюційних етапів дизайну – ремісничого і проєктного; з'ясувати походження та функціонування терміна «design» (дизайн), визначити базові терміни сучасної англomовної терміносистеми дизайну.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах розвитку креативних індустрій та розширення меж міждисциплінарних досліджень поняття «дизайн» набуло особливої актуальності та багатовимірності. Незважаючи на широке використання терміна у професійному й побутовому дискурсі, його семантика не є сталою та однозначною, адже ґрунтується на багатовікових історичних, культурних і соціальних передумовах. Дослідження етимології та семантичної еволюції ключових лексем у фаховій термінології дозволяє краще зрозуміти специфіку їх використання в різних історичних контекстах і прослідкувати зміну акцентів у значенні залежно від соціально-економічних умов. Зокрема, простеження генеалогії терміна «design» сприяє виявленню закономірностей розвитку фахової лексики та розкриває глибинний взаємозв'язок між мовою й культурою певної епохи.

Як відомо, поняття «дизайн» дослідники пов'язують із виготовленням артефактів кінця XVI ст., а сучасний дизайн найчастіше співвідносять із початком епохи механізації та масової індустріалізації XIX ст., яка збігається з «ранньо-модерним» періодом західноєвропейської історії. У сучасній англійській мові лексема «design» активно вживана і функціонує зі значеннями «проєктувати, креслити, задумати», а також – «проєкт, план, малюнок» [4]. Цікаво, що латинське слово «desegno» зі значенням чернетка/схема репрезентованого твору було запозичене до італійської, французької та англійської мов: «Designara (Latin)→disignrn, (Italian)→disegno,

(Italian)→dessein, (French)→design (English)» [5, с. 2], – де набуло нових семантичних відтінків. Зокрема, дослідники стверджують, що в італійській мистецькій термінології XV–XVI століття лексема «disegno» мала як вузьке (малюнок), так і широке (уживалась стосовно творчого потенціалу митця) значення. Згідно з цим, архітектор, художник та мистецтвознавець Вазарі (Vasari, 1511–1574) словом «дизайн» називає будь-які мистецькі твори. [5, с. 2]. У XVI ст. лексема «дизайн» в англійській мові побутувала з такими значеннями, як «план завершити створення чогось», «чорновий варіант мистецького твору», «предмет прикладного мистецтва», а у французькій – зі значенням «швидко виконаний вільний малюнок, незакінчений твір» [5, с. 2–3]. До семантичної еволюції поняття «дизайн» причетні й італійські художники-теоретики XVI–XVII ст. Зокрема, у книзі «Ідеї скульптурів, живописців та архітектурів» («Concepts of Sculpture, Painting and Architecture», 1607) Ф. Цуккарі (Zuccaro, близько 1540–1609) пропонував розрізняти внутрішній та зовнішній дизайн, а Ф. Бальдінуцчі (Baldinucci, приблизно 1624–1669), ґрунтуючись на широкому тлумаченні слова «дизайн», називав ним певні ідейні рішення, сформовані уявою митця й зреалізовані за допомогою складних технік, зазначаючи, що він також має вплив на макет, композицію рядків та шари освітлення твору [5, с. 2–3]. Тож в епоху Середньовіччя лексема «дизайн» в англійській мові функціонувала зі значеннями такими, як малювання, творчість, чернетка мистецького твору (ескіз), предмет прикладного мистецтва; уживалась безпосередньо для назв ремісничих та мистецьких понять. Підґрунтям для їх формування слугували насамперед установлені традиції облаштування побуту в первісному суспільстві, оскільки, виготовляючи затребувані в господарстві знаряддя праці, майстри враховували не тільки їх функціональне призначення, а й естетичні властивості.

У період ремісничого дизайну, що розглядається у межах історичних епох Середньовіччя та Відродження, техніка й мистецтво були органічно поєднані, адже зазвичай усі речі виготовлялися вручну. Так до термінів цього періоду відносять назви об'єктів та їх властивостей, наприклад: ring (обручка) → давньоанглійське hring – «металеве кільце, особливо з дорогоцінного металу для носіння на пальці як прикраса, також частина кольчуги; будь-що кругле», bracelet (браслет) – «декоративне кільце або ланцюжок із застібною для зап'ястя» (сер. XV ст.) → давньофранцузьке bracelet (XIV ст.) → латинське brachiale «нару-

кавна пов'язка»; necklace (намисто) – «гнучка прикраса, що носить на ший», 1580-ті роки, від іменників neck + lace; earring від давньоанглійського earspinl (сережка) – «кільце або інша прикраса, з дорогоцінним камінням або без нього, що носить у вусі»; accessory (аксесуар) – «допоміжні деталі в композиції» → латинського accessorius (сер. XVI ст.); symmetry (симетрія) – «співвідношення частин, пропорція» (сер. XVI ст.) від французького symmétrie → латинського symmetria; назви процесів та явищ: emboss (тиснення) – «прикрашати рельєфною обробкою», (кін. XIV ст.) від давньофранцузького emboser; shaping (формування) – «створювати, моделювати, формувати» → середньоанглійське shapen → давньоанглійське scapan; soldering (паяння) – «закріплювати на місці або лагодити паянням, об'єднувати металевим скріпленням» (XV ст.) → середньоанглійське souden, sowden (середина XIV ст.); назви матеріалів: silver, (срібло) – «білий метал, цінується за свій блиск і ковкість» → давньоанглійське seolfor → мерсійське sylfur, давньосаксонське silvbar; copper (мідь) – «металевий елемент червоного кольору характеризується міцністю, ковкістю, електропровідністю» → давньоанглійське corer → протогерманське cupar → латинське cuprum; спеціальні назви: furniture (фурнітура) – «стілці, столи тощо; домашнє приладдя; необхідні або декоративні в житловому приміщенні речі» від французького furniture (кін. XVI ст.) interior (інтер'єр) – зі значенням «відносно замкнений та організований у функціонально-естетичному плані простір в середині будівлі» від латинського interior (XVII ст.) тощо [4].

Тож серед названих прикладів бачимо як питомо англійську лексику, так і численні запозичення з латинської, французької, італійської та інших мов, що ілюструє активні процеси міжмовної взаємодії в термінології дизайну. Наприклад, слово pattern (візерунок, шаблон) увійшло до активного вжитку саме у зв'язку з ремісничими та виробничими процесами й у пізніший період набуло ширшого значення у контексті серійного виготовлення виробів.

Зі зростанням масштабів виробництва та розвитком індустріалізації гармонія технічного й естетичного у виготовленні виробу стала досягатися завдяки художньому проєктуванню. Саме з його розвитком в історії дизайну й пов'язують наступний етап – проєктний, який відзначився переосмисленням ролі дизайнера та формуванням нових професійних стандартів та появою таких понять, як prototype (прототип), layout

(макет, компонування), draft (ескіз, чорновий проєкт), blueprint (технічний кресленик) тощо. Наприклад, поняття prototype почало вживатися не лише у технічних галузях, а й у дизайні для позначення початкової версії продукту, що тестується перед серійним виробництвом. Слово layout використовуватись у видавничій справі й графічному дизайні для опису організації елементів на сторінці або носії. Такі терміни відображають прагнення до стандартизації та багаторазового тиражування, що стало можливим лише за умов масового виробництва.

В епоху світової індустріальної революції (друга пол. XVIII ст. – початок XX ст.) семантика лексеми «дизайн» розширюється, еволюціонує відповідно до соціальних потреб, до планування з прагматичною метою. Так у Британській енциклопедії (Encyclopedia Britannica) 1786 р. лексема «дизайн» пояснюється як гармонійний баланс між пропорціями, рухом і естетикою лінії та форми твору мистецтва, а 1974 – як планування, процес обмірковування щодо структури, деталей, матеріалів та технологій їх використання, збалансованість і вплив на реципієнта для створення чогось за допомогою графіки або моделей, але до його цілісної комплектації [5, с. 34]. Очевидно, спочатку пропонувалось тлумачення семи «дизайн», що базувалось на знанні композиційних складників, а потім – плануванні та пропозиції, тобто використанні матеріалів і технологій виробництва задля створення ефективного завершеного продукту.

Дизайн, вважає Е. Корте-Реаль, пов'язаний із мистецтвом (як проєктне малювання), заклав підґрунтя нинішнього використання цього слова, а також на підставі тлумачень, поданих у трьох словниках англійської мови XVI–XVIII ст., доводить домінування в понятті «дизайн» семантичного значення проєктне креслення, що репрезентує інтелектуальну діяльність, як у сучасному терміні, а не ремісничу, і заперечує твердження К. Фрідмана про її походження з традиції декоративно-прикладного мистецтва [6]. Дослідник стверджує, що саме слово «Design» було обрано для називання процесів розвитку різних типів знань, котрі зародились на межі між естетичним сприйняттям та етичною корисністю. Основою для їх продукування, стали переважно візуальні об'єкти як результат процесу, що ґрунтується на лінійності. Іноді їх називали drawings, іноді – sketches (the Vasarian «schizzi»), diagrams, schemes and schemata, іноді sometimes framed by geometry, а іноді ці сконструйовані образи були способом, який Дж. Ватсон характеризував як «відобра-

ження форми в просторі» (Dunlap 1834, Chapter 1, introductory, John Watson). Е. Корте-Реаль вважає, що лексема «Design» також вживалася на позначення, як і нині, назви академічної навчальної дисципліни і професійної діяльності, підґрунтям яких є процес конструювання образів задля створення нового типу об'єктів (здебільшого ужиткових) у просторі та як способу зміни середовища [6].

Так, поряд із основним терміном design у сфері фахового проєктування закріпилися й інші лексеми, що деталізують різні етапи створення об'єкта або графічного образу: rendering (опрацювання й візуалізація готової моделі або концепту); prototype (прототип, експериментальний зразок); concept art (художня візуалізація ідеї); model (макет чи об'ємна конструкція); framework (каркас або структурна схема, що задає просторові межі) тощо. Такий перелік показує, як навколо ключового поняття design сформувалася група термінів, які детально описують кожен етап – від ескізу й креслення до готового макету, що особливо важливо у сучасній дизайнерській освіті й професійній практиці.

Відповідно до суспільних, політичних і економічних обставин тогочасного життя відбувався й розвиток художньо-промислової освіти. Урядова школа дизайну, заснована 1837 р., стала базою для створення Музею Вікторії та Альберта і Королівського коледжу мистецтв в Англії; вона пов'язує Вікторіанську епоху з народженням дизайну як професії, і є об'єктом досліджень у контексті студій з історії дизайну. Як навчальна дисципліна і професія дизайн донині є «курсом дій», заснованим на конструюванні образів для відображення просторових форм задля «зміни ситуацій». Під час переходу від Disegno та Dessine простежується розвиток суто інтелектуальної діяльності, у результаті якої з'явилися новий тип об'єктів, нова професія та нові інституції [6]. Цей етап закріпив у професійній лексиці такі слова, як draft (ескіз), blueprint (кресленик), plan (план), layout (компонування), rendering (візуалізація) та mockup (макет) – як відображення різних стадій і результатів дизайнерського процесу.

Наприкінці XIX століття в Англії виник рух мистецтв і ремесел, головними натхненниками якого стали В. Морріс, Дж. Раскін. Вони виступали проти безликого виробництва і закликали враховувати під час оформлення виробів естетичну та художню цінність. У 1919 році в Німеччині відкрилась перша школа дизайнерської освіти Bauhaus. Тоді ж з'явилися затребувані на ринку праці сертифіковані конструктори

з різних спеціалізацій промислового виробництва. Усе це загалом сприяло формуванню галузевої термінології дизайну. Саме тоді, у XIX ст. – поч. XX ст., коли народжуються нові ідеї, форми й стилі, і виникла значна частка термінології дизайну. Більшість термінів цього періоду становлять спеціальні дизайнерські терміни, як-от: *pathos* (пафос) – «єдине емоційне, інтелектуальне й вольове устремління суб'єкта діяльності, що виражається в характері й спрямованості самої діяльності та її духовних продуктах» утворене від грецького *pathos* (I пол. XIX ст.); *entourage* (антураж) – «оточення, середовище, навколишня обстановка» від французького *entourage* (сер. XIX ст.); *flyer* (флаєр) питома англійська лексема набуває значення «невелика листівка або рекламний листок» у кін. XIX ст.; спеціальні назви елементів ландшафтного дизайну, напр.: *aquarium* (акваріум) – «штучний басейн для утримування водних тварин, розведення декоративних рослин» від латинського *aquarius* (сер. XIX ст.); *avenue* (авеню) – «широка вулиця, обсаджена з боків деревами» від французького *avenue* (II пол. XIX ст.); спеціальні назви, серед яких є питоми англійські лексеми, наприклад: *poster* (плакат) – «рахунок, плакат; річ, що вивішується» (поч. XIX ст.), *logo* (логотип) – «простий символ або графіка, призначена для представлення чогось» (поч. XIX ст.), *accessory* (аксесуар) у значенні «невелика прикраса жіночого одягу» (поч. XIX ст.); *brand* (бренд) – «назва конкретної марки товарів» (сер. XIX ст.), а також запозичення, як от: *adaptation* (адаптація) – зі значенням «пристосування пам'ятки архітектури до нового завдання, а також її добудова чи перебудова» утворено від французького *adaptation* → латинського *adaptationem* (XX ст.); *art deco* (артдеко) від скорочення французького *art décoratif*, буквально «декоративне мистецтво» (XX ст.) [4]. Очевидно, що термінологію сфери дизайну початку проектного періоду складають терміни утворені засобами питоми англійської лексики та запозичення з французької, латинської, грецької мов.

У XX столітті формування термінологічної лексики пов'язують насамперед з потребою називання нових явищ, технологій, опису різних аспектів процесів певного спрямування. Розуміння дизайнерської термінології необхідне для спілкування у професійній сфері щодо створення візуально привабливого та ефективного дизайну. С. Прищенко стверджує, що упродовж XX ст. саме промисловий дизайн став основою для появи екологічного та графічного дизайну – двох галузей дизайну, які, у свою чергу, також мають

багато спеціалізацій, проте принципи діяльності дизайнерів у межах кожної відрізняються лише специфікою об'єкта проектування [7, с. 27].

Семантика лексеми «дизайн» у XX столітті розширюється, набуваючи нових відтінків у зв'язку із потребою забезпечення називання понять, породжених розвитком технологій та появою нових запитів і вимог до діяльності митця в епоху індустріалізації; формується широке термінологічне поле з ключовою лексемою «*design*» (дизайн). Наприклад, термін *Graphic design* (графічний дизайн), який став побутовати в типографічній справі для позначення нової спеціалізації, першим ужив друкар Вільям А. Двіггінс у 1922 році; а термін *Industrial design* (промисловий дизайн) обраний дизайнерською спільнотою офіційно на позначення нової художньої діяльності, її методів, результатів і системи теоретичних положень 1959 року в Стокгольмі на першому конгресі Міжнародної ради товариств промислового дизайну (*International Council of Societies of Industrial Design, ICSID*). Нині сема «дизайн», віддзеркалюючи різні аспекти багатогранного поняття, є ядром широкого термінологічного поля: *Design* (Дизайн) – *Design thinking* (дизайн-мислення), *Design concept* (дизайн-концепція), *Universal design* (універсальний дизайн), *Design education* (дизайн-освіта), *Media Design* (медіа-дизайн), *Advertising Design* (реklamний дизайн), *Outdoor ad design* (дизайн зовнішньої реклами), *Graphic design* (графічний дизайн), *Environmental design* (дизайн середовища), *Production design* (виробничий дизайн) тощо. Наприклад, серед запозичених термінів ландшафтного дизайну, як стверджує І. Кузнєцова [8, с. 39], переважають лексичні одиниці, що ввійшли до англійської мови протягом різних періодів її розвитку переважно з латинської, німецької та французької мов: зокрема з німецької мови: *bactericide* (бактерициди) – від нім. *Bakterizid*, що позначає «речовини, здатні знищувати бактерії»; з французької мови: *sideration* (сидерація) – від франц. *sidération* < лат. *sīdere* «осідати, залишатися лежати» – агро-технічний прийом, що полягає у заорюванні зелених добрив тощо. Це свідчить про багатовікові міжмовні контакти та постійне оновлення професійної лексики завдяки запозиченням, що відображають як науково-технічний прогрес, так і вплив різних культурних традицій на формування термінології цієї галузі.

Сучасну термінологію дизайну лінгвісти «характеризують як інтеграційну і таку, що є типовою та продуктивною для нашого часу» [1, с. 237]. З цією думкою не пого-

дитися, адже її становлення та формування відбувалося впродовж тривалого часу й зумовлене безпосередньо специфікою розвитку галузі у світі. Нині, у XXI ст., практично кожен готовий виріб промисловості можна вважати дизайнерським рішенням. Слушною є думка С. Прищенко: «Сучасний дизайн варто розглядати як синтетичний вид професійної діяльності на стику трьох культур – технічної, інтелектуальної та художньої [7, с. 200]. Дизайн сьогодні – це й галузь індустрії, зосереджена на взаємодії між людиною («користувачем») і створеним фахівцем, який бере до уваги естетичні, функціональні, контекстуальні, культурні та суспільні запити, середовище, і водночас наукова дисципліна [9].

У наукових та професійних колах тривають дискусії щодо різних аспектів дизайну, торкаючись і проблем дефініювання основних термінів галузі. Так Дж. Соррелл, один із провідних фахівців індустрії дизайну, голова Ради дизайну Великобританії з 1994–2000 рр. і голова консультативної компанії з дизайну та ідентичності Newell and Sorrell, у книзі «Що таке дизайн? 100 дефініцій» («What is Design? 100 Definitions»), розмірковуючи про роль дизайну в житті людини, наводить 100 визначень цього поняття [10]. А в книзі «Творчий острів 2: натхненний дизайн з Великобританії» («Creative Island 2: Inspired Design from Great Britain») Дж. Соррелл відзначає надзвичайний асортимент і якість дизайну Британії сьогодні, включаючи роботи з двадцяти п'яти дизайнерських дисциплін – від архітектури та інженерії до моди та ювелірних виробів; від нових медіа та графіки до театрального та роздрібного дизайну та багато іншого [11]. Наукові дослідження спрямовуються на вивчення стильової специфіки архітектури, видів дизайнерської продукції, засобів візуального оформлення середовища тощо, сприяють формуванню фахової термінології відповідно до спеціалізацій. Відтак велика кількість міжгалузевих термінів, що виникли в результаті взаємодії різних сфер людського знання, сприяли утворенню англійської терміносистеми дизайну за гетерогенною моделлю. У теорії дизайну дослідники традиційно виокремлюють три основні галузеві напрямки, зокрема графічний дизайн, промисловий дизайн та дизайн середовища [12, с. 49], активний розвиток котрих має безпосередній вплив на розбудову досліджуваної термінологічної системи. Зокрема, термінологія графічного дизайну, основними практичними завданнями якого є проектування візуальних комунікацій і власне візуальної мови, збагатилася такими тер-

мінами: Motion Graphics – анімована графіка, Flat Design – плоский дизайн, UI (User Interface) Design – дизайн інтерфейсу користувача, UX (User Experience) Design – дизайн користувацького досвіду тощо. Термінологію промислового дизайну як сфери діяльності, яка займається художнім проектуванням елементів предметного наповнення середовища проживання людини (промислові вироби, транспортні засоби), поповнили терміни, що називають насамперед сучасні технології: Additive Manufacturing (AM) – 3D-друк, Circular Design – циркулярний дизайн, Generative Design – генеративний дизайн, Human-Robot Interaction (HRI) Design – дизайн взаємодії людини з роботом тощо. Термінологію дизайну середовища як проектно-художньої діяльності зі створення відкритих, напіввідкритих та закритих просторів репрезентують терміни: Biophilic Design – біофільний дизайн, Experience Design (XD) – дизайн досвіду, Urban Acupuncture – міська акупунктура тощо. Тож на сучасному етапі, XXI ст., у межах кожного з напрямів дизайну розвиваються нові спеціалізації, з'являються нові стилі та дизайнерські поняття, що потребують називання. Відтак термінологічна система сфери дизайну розгалужується водночас із еволюцією сучасних цифрових технологій.

Висновки. Паростки англійської термінології сфери дизайну сягають ремісничого періоду, і пов'язані з назвами предметів побуту, технік їх виготовлення та оздоблення. Проте основні тенденції термінування пов'язують безпосередньо з розвитком функціональних спеціалізацій світової дизайнерської індустрії та наукових студій про неї, що відносять до так званого проектного періоду. Лексема «design» (дизайн), запозичена з латинської мови, еволюціонувала, набуваючи нової семантики, і нині є ядром розгалуженого термінологічного поля. Значний масив дизайнерської термінології з'являється у другій половині XIX – початку XX століття, що зумовлено швидким розвитком нових промислових технологій та потребою комунікації в професійній сфері. Виникнення у XXI столітті новітніх спеціалізацій сфери дизайну збагатило метамову новими поняттями. Терміносистема сфери дизайну вважається інтеграційною, вона продуктивно розвивається, розгалужується, постійно збагачується новими терміноодинами завдяки появі різноманітних технологічних засобів, процесів, що продукуються науково-технічним, індустріальним поступом та стрімкою еволюцією цифрових технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Сергеева Н. До питання термінології дизайну. Наукові записки. Серія Мистецтвознавство. 2019. № 1. Вип. 40. С. 234–244.
2. Прищенко С. В., Базилюк Е. В. Термінологія дизайну: ретроспектива і сучасні тлумачення. Теорія та практика дизайну. Вип. 33. 2024. С. 196–205.
3. Vergunova N. S., Vergunov S. V. Objective design. Term validity. Art and design. 2018. №4. P. 30–39.
4. The Britannica Dictionary. Britannica : site. URL : <https://www.britannica.com/> (дата звернення: 05.06.2025).
5. Chuko C., Yang Ping-Yu A Discussion on the Changes and Progress of Design-Related Terms. Proceedings of the International Association of Societies of Design Research Conference. Hong Kong Polytechnic University, November 12–15, 2007. P. 12–15.
6. Côte-Real E. The Word «Design»: Early Modern English Dictionaries and Literature on Design, 1604–1837. Working Papers on Design, №4. Lisbon, Portugal: UNIDCOM/IADE, 2010. P. 1–15.
7. Прищенко С. В. Порівняльний аналіз термінології дизайну. International Journal of Art and Design. 2024. №1 (2). С. 15–29.
8. Кузнєцова І. В. Семантична трансформація англійських термінів ландшафтного дизайну. Наукові записки Ніжинського держ. ун-ту ім. М. Гоголя. Філологічні науки. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2016. Кн. 1. С. 38–41.
9. What is design? International Council of Design : site. URL: <https://www.theicod.org/en/professional-design/what-is-design/what-is-design> (дата звернення: 25.06.2025).
10. Sorrell J. What is Design? 100 Definitions. London : Hurtwood Books, 2017. 220 p.
11. Sorrell J. Creative Island 2: Inspired Design from Great Britain. London : Laurence King, 2009. 236 p.
12. Хмельовський О. М. Вступ у дизайн. Основи проектування систем життя : курс лекцій. / Луцький держ. технічн. ун-т. Луцьк, 2002. 208 с.

ЕПОНІМИ У НАЙМЕНУВАННЯХ НОВОВІДКРИТИХ ВИДІВ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ T.L. ERWIN, 2002)

EPONYMS IN THE NAMING OF NEWLY DISCOVERED SPECIES (BASED ON T.L. ERWIN, 2002)

Остапенко М.П.,

orcid.org/0000-0002-6378-7467

PhD,

молодший науковий співробітник відділу загального мовознавства
Інституту мовознавства імені О.О. Потебні Національної академії наук України

Епоніми – це лексеми або словосполучення, що є похідними онімів і виражають істотно інше, у порівнянні з твірною одиницею, значення. У статті проаналізовано зоологічні терміни-епоніми, виокремлені зі статті ентомолога Т. Ервіна «The Beetle Family Carabidae of Costa Rica: Twenty-nine new species of Agra Fabricius 1801 (Coleoptera: Carabidae, Lebiini, Agrina)». Серед 29 описаних видів для 24 назв було зафіксовано відонімне походження. Аналіз лексем було здійснено на основі авторської моделі опису епонимії, яка передбачає розгляд цього явища крізь призму основних дериваційних параметрів: твірної одиниці (пропріатив, онім), похідної одиниці (епонім) та зв'язків між ними із деталізацією на рівні підпараметрів.

Залежно від місця денотата твірного оніма в дійсності усі пропріативи було поділено на реалоніми та міфоніми, для яких було виокремлено підгрупи реалоніми-антропоніми, реалоніми-топоніми, реалоніми-ергоніми та міфоніми-антропоніми.

Для проаналізованих епонімів констатовано змішаний тип мотиваційних зв'язків, кожне найменування містить гонорифікативний компонент. З гонорифікацією найчастіше поєднується метонімія (з підтипами «вчений – об'єкт дослідження» та «місцевість – характерне для місцевості»). Також зафіксовано приклади метафори, іронії, фонетичної подібності та змішаного метафоро-метонімічного типу.

На рівні похідної одиниці зафіксовано, що всі аналізовані одиниці є термінами, оформленими згідно з нормами зоологічної номенклатури. Відонімні лексеми можуть уживатись без змін у формі називного відмінка як приклади або набувати латинізованого вигляду і стояти у формі Genetivus Singularis із закінченням *-ae* для жіночого та *-i* для чоловічого родів. Значна частина відантропонімних епонімів утворена від прізвища, деякі – від імені. Наявні випадки, коли за твірну основу було використано обидва слова.

Серед проаналізованих прикладів виявлено антонімічну пару, що свідчить про наявність системних семантичних зв'язків у терміносистемі зоологічної номенклатури.

Ключові слова: епонім, онім, видове ім'я, деонімний словотвір, зоологічна номенклатура, латинська мова.

Eponyms are lexemes or word combinations that are derived from onyms and express a significantly different meaning compared to the generating unit. The article analyzes zoological terms-eponyms, isolated from the article by entomologist T. Erwin «The Beetle Family Carabidae of Costa Rica: Twenty-nine new species of Agra Fabricius 1801 (Coleoptera: Carabidae, Lebiini, Agrina)». Among the 29 described species, 24 names were identified as having a deonymic origin. The analysis of lexemes is based on the author's model of describing eponymy, which involves considering this phenomenon through the prism of the main derivational parameters: the underlying proper name (proper noun, onym), the derived unit (eponym), and the motivational relationship between them with further detailing at the level of subparameters.

Depending on the place of the denotation of the underlying onym in reality all proper nouns were divided into realonyms and mythonyms with subgroups: realonyms-anthroponyms, realonyms-toponyms, realonyms-ergonyms, and mythonyms-anthroponyms.

For the analyzed eponyms, a mixed type of motivational relationship was noted; each name contains an honorific component. Metonymy is most often combined with honorification (with subtypes «scientist – object of research» and «locality – characteristic of the locality»). Examples of metaphor, irony, phonetic similarity, and a mixed metaphor-metonymic type were also recorded.

At the level of the derived unit, it was recorded that all the analyzed units are terms formed in accordance with the norms of zoological nomenclature. Deonymic lexemes can be used without changes in the nominative case form in apposition or acquire a Latinized form and stand in the Genetivus Singularis with the ending *-ae* for the feminine and *-i* for the masculine genders. A significant part of deanthroponymic eponyms is formed from a surname, some from a given name. There are cases when both words were used as the forming basis.

Among the analyzed examples, an antonymic pair was found, which indicates the presence of systemic semantic connections in the terminological system of zoological nomenclature.

Key words: eponym, onym, species name, deonymic word formation, zoological nomenclature, Latin.

Постановка проблеми. Увічнення імен видатних діячів у назвах новостворених або нещодавно відкритих об'єктів дійсності є мовною

практикою, що простежується у різних галузях наукового знання. Цей процес не втрачає актуальності й у ХХІ столітті: сучасні дослідники про-

довжують відкривати нові об'єкти, серед яких і біологічні види, та надавати їм імена на честь визначних особистостей. Засади такої номінативної моделі у сфері біології було закладено ще в середині XVIII століття шведським натуралістом Карлом Ліннеєм, який розробив біномінальну систему класифікації. Пропоновану систему науковець уперше послідовно застосував у 1753 році для опису ботанічних видів у праці *Species Plantarum* [1], а згодом – у 1758 році у десятому виданні *Systema Naturae* [2] для класифікації зоологічних видів. Ці роки стали відліковими для становлення біологічної та зоологічної номенклатури відповідно.

Для позначення назв живих організмів у межах біномінальної номенклатури використовують два слова: *nomen genericum* «родове ім'я» та *nomen specificum* «видове ім'я». Родове ім'я є спільним для споріднених видів, тоді як видове ім'я є носієм диференційної ознаки об'єкта і може позначати серед іншого: а) країну походження, б) місце поширення, в) зовнішній вигляд (форму, розмір, забарвлення), г) прізвище чи ім'я людини, на честь якої названо вид [3]. Сучасні біологи продовжують послуговуватись класифікацією та номінативною моделлю, запропонованими Карлом Ліннеєм, зафіксувавши вимоги до оформлення таксономічних назв у міжнародних номенклатурних кодексах: *International Code of Zoological Nomenclature (ICZN)* [4] для зоології та *International Code of Nomenclature for algae, fungi, and plants* [5] для ботаніки.

Коли у фокусі уваги перебувають деонімні лексеми, науковці вживають термін *епонім* (гр. ἐπώνυμος). Ще з часів Античності слову була притаманна енантіосемія, оскільки воно могло позначати як того/те, хто дає ім'я, так і того/те, хто це ім'я отримує, пор. у Грецько-англійському словнику Г. Лідделла та Р. Скотта: I. 1. *given as a name* – «даний як ім'я», 2. *named besides, surnamed* – «той, якому дали додаткове ім'я, прізвище» <...> II. 1. *giving one's name to thing or person* – «той, хто дає своє ім'я чомусь або комусь» <...> [6, с. 571].

У нашому дослідженні ми послуговуємось трактуванням терміна *епонім* як лексеми або словосполучення, що є похідними онімів і виражають істотно інше, у порівнянні з твірною одиницею, значення [7, с. 35]. Якщо науковці, яких ми цитуємо, вживатимуть термін в іншому значенні, відповідні уточнення будуть наведені окремо.

Аналіз досліджень. На теренах України епоніми-терміни різних галузей наукового знання були у фокусі розгляду таких мовознавців, як Л. Конопляник, Р. Миккульчик (фізика), М. Дубяк,

О. Романчук (спорт), М. Осадчук (математика), М. Дмитрук (ветеринарія), Л. Вдовиченко (філософія), Р. Дмитрасевич (юридична психологія) До особливостей функціонування епонімів у медичній термінології звертались як лінгвісти (О. Венкель, Л. Стегніцька, Г. Хирівська, І. Томка, В. Лисенко), так і медики (О. Шерстюк, В. Гринь, О. Рябушко, Н. Наварчук, О. Яворський). Аналіз відоміших термінів української мови провела М. Дзюба, проте саме епоніми у назвах біологічних видів окремим об'єктом дослідження українських мовознавців ще не були [8].

Про загальні тенденції у номінації епонімів-термінів за кордоном говорять Ю. Гарфілд (*E. Garfield*), Р. Мертон (*R. Merton*), С. Стіглер (*S. Stigler*) та інші. Ю. Гарфілд навів свої міркування про епоніми як можливість увічнення в історії дослідників, які зробили щось визначне у певній галузі, хоча і зазначив про нерівномірність цього процесу – імена деяких науковців можуть бути використані декілька разів, тоді як інші, не менш гідні вчені, не здобувають такого ж визнання. [9, с. 388].

Р. Мертон, використовуючи термін *епонім* у значенні «учений, на честь якого щось названо», запропонував, серед іншого, ієрархію епонімів. На верхньому рівні ієрархії розташовані ті науковці, чийми іменами назвали цілі епохи, далі – ті, на честь кого названо галузі, підгалузі та дисципліни. Нижче – дослідники, на чію честь назвали теореми, гіпотези, рослини, анатомічні структури, хвороби тощо. Ще нижче – ті, чийми іменами назвали нагороди, медалі, стипендії. [10]

Професор статистики Чиказького університету С. Стіглер у 1980 році сформулював відомий закон про епонімію (англ. *Stigler's law of eponymy*), який свідчить: *No scientific discovery is named after its original discoverer* – [11, с. 147]. Оскільки, на думку С. Стіглера, першовідкривачем цього закону був Р. Мертон, цей закон може бути застосований і до самого себе [7, с. 40–43].

Як в Україні, так і за кордоном серед публікацій, присвячених термінам-епонімам у різних галузях наукового знання, виразно домінують дослідження, що стосуються медичної лексики. Такі статті були опубліковані медиками за фахом, серед яких можна згадати таких науковців як Ф. Шанаган (*F. Shanahan*), П. Банч (*P. Bunch*), А. Замані (*A. Zamani*), Дж. Канне (*J. Kanne*), Ф. Гал (*F. Hall*), Б. Чан (*B. Chan*), У. Кьолер (*U. Koehler*), Р. Конрадт (*R. Conradt*) та інші. Крім медичної лексики дослідники вивчали термінологію фізики (F. Popescu, С. Oprit-Maftei), хімії (T. Braun, A. Klein; P. Cintas), судово-медичної

експертизи (Р. Nečas, Р. Hejna), молекулярної біології (К. Thomas), математики (К. McCain) та ін.

Авторський колектив британських зоологів, до складу якого увійшли Бо Беоленс (Bo Beolens), Майкл Воткінс (Michael Watkins) та Майкл Грейсон (Michael Grayson) послідовно випустили словники епонімів різних зоологічних видів: ссавців [12], рептилій [13], амфібій [14], птахів [15] та риб [16]. Вживаючи термін *епонім* у значенні «той, хто дає назву», дослідники наводять список референтів (з короткою довідкою) власних назв, від яких було утворено ті чи інші назви видів.

На теренах України загальнотеоретичному осмисленню епонімів присвятили свою увагу О. Ковальчук, С. Єрмоленко. О. Ковальчук здійснила зіставне дослідження епонімів української та англійської мов у межах окремих лексико-семантичних полів (серед яких і ЛСП РОСЛИНИ та ТВАРИНИ), проаналізувавши семантичні та морфолого-синтаксичні особливості зібраних одиниць [17]. С. Єрмоленко пропонує описувати явище епонімії, включаючи її дериваційні параметри, тобто ті, що стосуються їх твірних та похідних складників. Також суттєву роль у визначенні місця епонімів серед усіх деонімних одиниць, на думку дослідника, відіграє характер зв'язку між твірною та похідною одиницями, і, відповідно, семантика такої новоствореної одиниці має бути «ідіоматичною і фігуративною, а не композитивною» [18, с. 206].

У нашому дисертаційному дослідженні [7] ми розширюємо та поглиблюємо запропоновану С. Єрмоленком тричленну модель, уточнюючи й конкретизуючи окремі її складники. Відповідно до основних дериваційних параметрів пропонуємо аналізувати явище епонімії в аспекті параметрів твірної одиниці (пропріатив, онім), похідної одиниці (епонім) та зв'язків між ними, деталізуючись на рівні підпорядкованих їм підпараметрів.

Мета розвідки – застосувати згадану модель опису й аналізу епонімів для характеристики назв відкритих видів на лінгвістичному рівні.

Матеріалом дослідження слугує стаття відомого американського ентомолога Террі Лі Ервіна (Terry Lee Erwin) «The Beetle Family Carabidae of Costa Rica: Twenty-nine new species of Agra Fabricius 1801 (Coleoptera: Carabidae, Lebiini, Agrina)» [19], опублікована 2002 року у журналі «Zootaxa». У цій праці дослідник описав 29 нових видів комах роду *Agra* (далі – *A.*), які він відкрив у джунглях Коста-Рики.

Виклад основного матеріалу. Для детального опису й аналізу обраних лексем необхідно точно встановити твірні для епонімів одиниці та

розуміти причини такої мотивації. Це передбачає подекуди пошуки та залучення позамовної інформації, що для аналізованого матеріалу є доволі легким. Причиною цього є те, що біологи у таксономічному описі нововідкритих видів окрім назви, голотипа, морфологічного опису, середовища існування та ін. мають наводити видовий епітет з поясненням мотивації такого вибору. Всю цю інформацію (*name, holotype, diagnosis, description, other specimens examined, specific epithet, notes*) наводить Т. Ервін для кожного виду. Для мовознавців особливу увагу становлять компоненти *name* та *specific epithet*.

Проаналізувавши зібраний матеріал, констатуємо, що з 29 нововідкритих видів для 24 видові імена було утворено від власних назв, і лише для 5 за основу було використано загальні назви, що у відсотковому співвідношенні становить приблизно 83% до 17%. Зауважимо, що за нашими спостереженнями у загальних тлумачних словниках частка епонімів відносно інших лексем не перевищує 3% [7].

Аналіз твірної одиниці. Параметр твірних одиниць аналізуємо у контексті ідеографічних категорій та субкатегорій твірних пропріативів. Згідно з запропонованою класифікацією, твірні власні назви було поділено відповідно до місця їх денотата в дійсності на реаліоніми та міфоніми (перші позначають реальні об'єкти дійсності, а другі – вигадані). Серед проаналізованих 24 епонімів 23 видових імені походять від реаліонімів і лише одне – від міфоніма. Це *A. ichabod*, де *ichabod* походить від імені героя *Ікабода Крейна* (англ. *Ichabod Crane*) з оповідання Вашингтона Ірвінга «Легенда про Сонну Балку» (англ. *The Legend of Sleepy Hollow*).

Серед реаліонімів встановлено підтипи реаліоніми-антропоніми (16 одиниць, далі – од.), реаліоніми-топоніми (3 од.) та реаліоніми-ергоніми (4 од.).

До антропонімів (гр. *ἄνθρωπος* «людина») слідом за М. Торчинським ми відносимо «будь-які власні назви, які можуть позначати людину (або групу людей), наприклад, особове ім'я, ім'я по батькові, криптонім, кличка, прізвисько, прізвисьце, псевдонім, андронім, гінеконім, патронім і под.» [20, с. 130]. Серед антропонімів можна виокремити імена колег Т. Ервіна, які присвятили свій час вивченню жуків цього ж роду *Agra* (R. Delgado, E. Giesbert, W. Hallwachs, D. Janzen, F. Quesada, J. Solano, A. Solis, D. Ubick, J. Wappes, M. Zumbado, R. Zuñiga), імена відомих акторів (C. Bell, K. Winslet, A. Schwarzenegger, L. Tyler), а також ім'я колишнього секретаря департаменту

ентомології в Каліфорнійській академії наук, яка безпосередньо не досліджувала цих комах, проте сприяла розвитку ентомології (*J. Parnas*).

До топонімів (гр. τόπος – «1. місце; 2. місцевість, область, країна») відносимо власні назви географічних об'єктів Землі. У нашому дослідженні це назви місцевостей Коста-Рики, де було знайдено іменовані види (*Santa Rosa* – національний парк, *Turrialba* – місто, *Monteverde* – один з кантонів).

Ергоніми (гр. ἔργον «робота, дія») класифікуємо як власні назви різних установ, закладів, підприємств, вузів, училищ, товариств тощо [20, с. 80]. У нашому дослідженні до ергонімів ми зараховуємо назви біологічних станцій *Estación Biológica Pitilla* та *Estación Sirena*, де було зафіксовано відповідні види. Від аббревіатури назви агрономічного центру *Centro Agronómico Tropical de Investigación y Enseñanza (CATIE)* було утворено два найменування – *A. catie* та *A. notcatie*.

Аналіз мотиваційних зв'язків. Для аналізованих епонімів констатуємо змішаний тип мотиваційних зв'язків, оскільки так чи інакше у кожному найменуванні присутній гонорифікативний компонент – Т. Ервін мав на меті увічнити у назві своїх колег, відомих акторів та місця, де було знайдено відповідні види. У деяких описах дослідник навіть вживає лексему *honoring* (а саме у статтях до видів *A. zuniga* та *A. julie*).

Гонорифікативний (чи меморативний – вживаємо тут ці терміни як синоніми) тип поєднується з метафорою чи метонімією, також наявні приклади, основною причиною мотивації яких є іронія та фонетична подібність. Розглядаємо метонімію як відношення за суміжністю, метафору як відношення за подібністю. Іронією автор висловлює протилежне до того, що має на меті сказати.

Найпоширенішим мотиваційним типом є метонімія (19 од.), з підтипами «вчений – об'єкт дослідження» (12 од.) та «місцевість – характерне для місцевості» (7 од.).

Аналізуючи групу «вчений – об'єкт дослідження», пропонуємо зважати на близькість зв'язків між референтами твірного оніма та похідного видового імені. Зауважимо, що такий поділ є умовним, проте корисним для кращого розуміння причин мотивації при виборі того чи іншого референта. Про близький зв'язок говоримо тоді, коли іменована людина взяла безпосередню участь в збиранні, дослідженні чи описі цього конкретного виду. Це має конкретне вербальне вираження в описі видового епітета, як-от *collector of the Holotype* (для *A. jimwappes*, *A. quezada*, *A. solanoi*, *A. ubicki*, *A. zuniga*), *co-collector of*

the Holotype (для *A. winnie*), *collector of one of the secondary type specimens* (для *A. delgadoi*). Зв'язок середнього ступеня віддаленості встановлюємо для одиниць, названих від імен дослідників, що працювали з родом *A.*, проте не брали безпосередньої участі у відкритті власне іменованих видів. Такий тип зв'язку визначаємо для *A. giesberti* (*who took time from his beloved cerambycids to collect an Agra or two* – «хто відволікся від своїх улюблених вусачів, щоб зібрати одного чи двох жуків з роду *Agra*» [19, с. 20]), *A. janzeni*, *A. solisi* та *A. zumbado* (*collector of many interesting Agra specimens* – «дослідник, що зібрав багато цікавих зразків *Agra*» [19, с. 33, с. 42, с. 64]). Дальній зв'язок встановлюємо для лексем, утворених від імен тих дослідників, які опосередковано сприяли роботі Т. Ервіна. Вид *A. julie* було названо на честь Джулії Паренас (*Julie Parnas*) – колишнього секретаря департаменту ентомології в Каліфорнійській академії наук, яка «зробила великий внесок у добробут цього відділу та його кураторів і персонал поза посадовою інструкцією» (*who has contributed so much to the welfare of that department and its curators and staff beyond the job description*) [19, с. 60].

Підтип метонімії «місцевість – характерне для місцевості» характеризується чітким зв'язком між референтом власної назви – місцевістю (топонімом чи ергонімом-назвою станції) та референтом похідної одиниці (назва виду, що проживає/був знайдений на цій території). Лексеми, утворені таким чином, це *A. pitilla*, *A. sirena*, *A. turrialba*, *A. monteverde*, *A. santarosa*, *A. catie*, *A. notcatie*.

Єдиною лексемою, утвореною метафорично, є *A. schwarzeneggeri*. Як зазначив Т. Ервін, причиною такої номінації стали «помітно розвинені середні стегна самців цього виду, що нагадували актора статуєю» (*in reference to the markedly developed (biceps-like) middle femora of the males of this species reminiscent of the actor's physic*) [19, с. 46].

Для лексеми *A. ichabod* фіксуємо змішаний метафоро-метонімічний тип. Метафоричний компонент ґрунтується на подібності: голотип позбавлений голови, як і Примарний Вершник – переслідувач Ікабода Крейна. Метонімічний – на суміжності: у назві використано не ім'я самого Вершника, а ім'я того, кого він переслідував – наляканого вчителя Ікабода: *refers to the fact that the Holotype is missing its head and the illusion is that of the frightened Schoolteacher Ichabod Crane's phantom nemesis, the Headless Horseman* [19, с. 61].

Фонетична подібність як позамовна причина для вибору референта реалізовується для

A. catbellae. Як коментує Т. Ервін, акторка *Catherine Bell*, від імені якої було утворено назву для цього виду, знімалась у серіалі *Judge Advocate General*, більше відомим під аббревіатурою *JAG*, тоді як іменований вид жуків розділяє лісовий ареал з елегантною кішкою – ягуаром (англ. *Jaguar*) [19, с. 58].

Іронічними є пояснення Т. Ервіна щодо його мотивації іменування видів *A. katewinsletae* та *A. liv* на честь акторок *Kate Winslet* та *Liv Tyler* відповідно. Для першого виду дослідник наводить коментар про те, що героїня Кейт Вінслет у фільмі Титанік «не потонула з кораблем, проте ми не зможемо сказати того ж про цей елегантний вид з верхнього лісового ярусу, якщо весь тропічний ліс буде перетворено на пасовища» (*her character did not go down with the ship, but we will not be able to say the same for this elegant canopy species, if all the rain forest is converted to pastures*) [19, с. 36]. Акторка Лів Тайлер зіграла у фільмі «Армагеддон», що й обіграє Т. Ервін у поясненні свого вибору: «Існування цього елегантного виду жуків залежить від того, чи вдасться тропічним лісам уникнути армагеддону – а це надто сміливе сподівання» (*The existence of this species of elegant beetle is dependent upon the rainforest not undergoing an Armageddon which is too much to hope for*) [19, с. 40].

Аналіз похідної одиниці. Усі аналізовані одиниці є термінами, оформленими згідно з правилами зоологічної номенклатури. Зокрема у правилах *ICZN* викладено вимоги до оформлення видових імен, також окрему увагу приділено лексемам, утвореним від власних назв. Згідно з вимогами зоологічної номенклатури усі назви видів є біноміальними словосполученнями латинської мови, де перше слово – назва роду – завжди пишеться з великої літери, а друге слово – назва виду – з малої [4].

Епоніми можуть мати вигляд іменника у родовому відмінку, прикладки у називному відмінку, прикметника чи дієприкметника (*A species-group name formed from a personal name may be either a noun in the genitive case, or a noun in apposition (in the nominative case), or an adjective or participle*) [4]. Серед аналізованих прикладів зафіксовано 9, які містять у своєму складі неузгоджене означення у вигляді з іменника у формі Genetivus Singularis (*A. catbellae*, *A. giesberti* та ін.), 15 інших було утворено шляхом додавання прикладки у називному відмінку (*A. monteverde*, *A. zuniga* і под.). Усі латинізовані власні імена Т. Ервін ставить у формі Genetivus Singularis, додаючи закінчення родового відмінка однини I відміни *-ae* до імен жінок

(*katewinsletae*, *catbellae*) та закінчення II відміни *-i* до імен чоловіків (*giesberti*, *schwarzeneggeri*, *ubicki* та ін.).

Топоніми та ергоніми Т. Ервін використовує як прикладку у формі називного відмінка.

Для відантропонічних лексем дослідник використовує обидві моделі. Наприклад, у групі твірних онімів «Причетні до відкриття» спостерігаємо вживання епонімів як прикладок у називному відмінку (наприклад, *A. zumbado* від *Manuel A. Zumbado*), так і у вигляді латинізованих форм родового відмінка (наприклад, *A. solanoi* від *José Solano*). У групі твірних онімів «Актори» маємо похідні видові імена як *katewinsletae* (латинізована форма у родовому відмінку від *Kate Winslet*), так і *liv* (неадаптована прикладка у називному відмінку від *Liv Tyler*). Цілком доречним було б використати латинізований варіант імені колишнього секретаря департаменту ентомології в Каліфорнійській академії наук Джулії Паренас (*Julie Parnas*), оскільки у римській культурі ім'я *Юлія* (лат. *Julia*, ген. *Juliae*) було доволі розповсюдженим. Проте Т. Ервін не змінює ім'я і лишає його у формі прикладки (*Julie*).

У деяких випадках за твірну основу для видового імені Т. Ервін використовує ім'я (*A. julie*, *A. liv*, *A. winnie*), проте частіше він утворює лексему від прізвища (*A. delgadoi*, *A. giesberti*, *A. janzeni*, *A. quesada*, *A. schwarzeneggeri*, *A. solanoi*, *A. solisi*, *A. ubicki*, *A. zumbado*, *A. zuniga*). Іноді Т. Ервін використовує ім'я та прізвище одночасно (*A. catbellae*, *A. katewinsletae*, *A. jimwappes*, *A. santarosa*). Для лексеми *catbellae* можемо визначити дериваційну модель як блендинг, оскільки перше слово *Catherine* використовується в усіченому вигляді. В інших випадках спостерігаємо злиття двох слів: *Kate Winslet* для *katewinsletae* та *James* (коротка форма *Jim*) *Wappes* для *jimwappes*.

Фіксуємо злиття і для відтопонімної лексеми (*Santa Rosa* для *santarosa*). Два терміни утворено від аббревіатур – від назви Центру тропічних досліджень та вищої освіти в галузі сільського і лісового господарства (ісп. *Centro Agronómico Tropical de Investigación y Enseñanza*) походять найменування видів *A. catie* та *A. notcatie*.

Внутрішньомовні зв'язки. Попри вимоги до термінологічної лексики щодо однозначності та точності, а також відсутність передумов для виникнення синонімії чи антонімії у зв'язку зі специфікою об'єктів номінації, у зібраному матеріалі зафіксовано випадок антонімії: лексеми *A. catie* та *A. notcatie* утворюють антонімічну пару. Протиставлення виражено на морфологічному рівні заперечним префіксом *not-*. Причину

утворення терміна з протилежним значенням Т. Ервін пояснює так: *The specific epithet, notcatie, is used as a noun in apposition based on the acronym of CATIE (see above), and in reference to the species described above, A. catie, which this is not, because of the attributes described above* – «Видовий епітет notcatie вжито як іменник у прикладці, утворений на основі акроніма **CATIE** (див. вище), а також у відсиланні до описаного раніше виду *A. catie*, яким цей вид не є через відмінні ознаки, зазначені вище» [19, с. 51].

Висновки. Епоніми як засіб гонорифікації активно використовуються дослідниками при номінації нововідкритих видів. Науковці мають можливість увічнити у назві імена осіб та географічних об'єктів, пов'язаних з відкриттями, або просто вшанувати імена важливих для них людей та місцевостей. Завдяки використанню епонімів дослідники можуть висловити свою

позицію щодо різних питань, продемонструвати своє почуття гумору, оформити публічні заклики до певних дій.

Усі зафіксовані епоніми є термінами з усталеним референтом, що дозволяє визначити та проаналізувати основні семантичні параметри для кожної лексеми. На рівні твірної лексеми встановлено частотність кожного окремого типу пропріативів. На рівні мотивації зафіксовано змішаний тип зв'язків, де гонорифікативний компонент поєднується з метонімією, метафорою, іронією чи фонетичною подібністю. На рівні похідної лексеми описано особливості реалізації вимог зоологічної номенклатури для цих конкретних одиниць.

Запропонована модель опису епонімії дозволяє комплексно представити процес деонімної деривації. Перспективою подальшого дослідження є застосування цієї моделі до епонімів інших терміносистем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Linnaeus, C. *Species Plantarum: Exhibentes plantas rite cognitatas ad genera relatas, cum differentiis specificis, nominibus trivialibus, synonymis selectis, locis natalibus, secundum systema sexuale digestas*. Holmiae: Impensis Laurentii Salvii, 1753. URL: <https://www.biodiversitylibrary.org/item/13829> (дата звернення: 26.07.2025).
2. Linnaeus, C. *Systema naturae per regna tria naturae: secundum classes, ordines, genera, species, cum characteribus, differentiis, synonymis, locis*. Holmiae: Impensis Direct. Laurentii Salvii, 1758–1759. URL: <https://www.biodiversitylibrary.org/item/10277> (дата звернення: 26.07.2025).
3. Михайлова О., Кононко А. Медична та біологічна латина. Основи термінології. Навчальний посібник. К., 2007. 160 с.
4. International Code of Zoological Nomenclature. URL: <https://www.iczn.org/the-code/the-code-online/> (дата звернення: 26.07.2025).
5. International Code of Nomenclature for algae, fungi, and plants. URL: <https://www.iapt-taxon.org/nomen/main.php> (дата звернення: 26.07.2025).
6. Liddel H., Scott R. *A Greek-English Lexicon*. New York, Chicago, Cincinnati: American book company, 1901. 8 ed. 1774 p.
7. Остапенко М. Семантичні параметри епонімії : дис. д-ра філос. Київ. 2024. 219 с.
8. Дзюба М. Епоніми в українській науковій термінології: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Луцьк, 2011. 20 с.
9. Garfield E. What's in a name? The eponymic route to immortality. *Current Contents*. 1983. 47. 384–395.
10. Merton R. Priorities in Scientific Discovery: A Chapter in the Sociology of Science. *American Sociological Review*. 1957. Vol. 22, no. 6. 635–659.
11. Stigler St. Stigler's law of eponymy. *Transactions of the New York Academy of Sciences*. New York, 1980 Volume 39, Issue 1, Series II. p. 147–157.
12. Beolens, B., Watkins, M., & Grayson, M. *The Eponym Dictionary of Mammals*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2009. XIII + 574 p.
13. Beolens, B., Watkins, M., & Grayson, M. *The eponym dictionary of reptiles*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2011. XVI + 296 p.
14. Beolens, B., Watkins, M., & Grayson, M. *The Eponym Dictionary of Amphibians*. Exeter: Pelagic Publishing, 2013. XV + 244 p.
15. Beolens, B., Watkins, M., & Grayson, M. *The Eponym Dictionary of Birds*. London: Christopher Helm (Bloomsbury Publishing), 2014. 624 pp.
16. Beolens, B., Watkins, M., & Grayson, M. *Eponym dictionary of Fishes*. Dunbeath, Caithness (Scotland, UK): Whittles Publishing Limited, 2023. 1300 p.
17. Ковальчук О. Структурно-семантичні особливості епонімів англійської та української мов : дис. ... канд. філ. наук : 10.02.17. Дрогобич, 2019. 188 с.

18. Єрмоленко С. Мовою власних імен: сучасна українська епонімія в інтерлінгвістичному і міжкультурному контексті. *Українська мова і європейський лінгвокультурний контекст: зб. наукових праць*. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2020. С. 198–233.
19. Erwin T. The Beetle Family Carabidae of Costa Rica: Twenty-nine new species of A. Fabricius 1801 (Coleoptera: Carabidae, Lebiini, Agrina). *Zootaxa*. 2002. 119. 68 p.
20. Торчинський М. Структура онімного простору української мови : монографія. Хмельницький : Авіст, 2008. 550 с.

УДК 811.111'373.21:821.111(73)-31Гемінґвей
DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.41.1.33>

ПОЕТИКА ОНІМІВ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ПОХОДЖЕННЯ У РОМАНІ Е. ГЕМІНґВЕЯ «FOR WHOM THE BELL TOLLS»

THE POETICS OF ONYMS OF HISTORICAL AND CULTURAL ORIGIN IN THE NOVEL BY ERNEST HEMINGWAY "FOR WHOM THE BELL TOLLS"

Патріарх В.О.,

orcid.org/0000-0002-4509-5360

асистент кафедри англійської філології

Донецького національного університету імені Василя Стуса

Досліджено специфіку історико-культурних онімів у романі Е. Гемінґвея «For Whom the Bell Tolls». Аналіз зосереджено на поетонімах, що відтворюють й осмислюють політичні, культурні та військові реалії Іспанії періоду Громадянської війни. Визначено вплив «вторинних» онімів на хронотоп, сюжет і конструювання образів персонажів. Виділено угруповання антропонімів (імена військово-політичних діячів, письменників, міфонімів, назви літературних творів та ін.) як інтертекстуальних маркерів, що спрацьовують на багатогранність образів героїв і репрезентують тексто- й сюжетотворювальну функції.

Доведено потужний інтертекстуальний потенціал онімів, зреалізований експліцитно / імпліцитно. Експліцитна роль ВІ полягає в актуалізації схожості або відмінності воєн (революцій, повстань тощо) в історичному минулому із подіями Громадянської війни в Іспанії. Рефлексія Роберта Джордана щодо ролі літератури, мистецтва, історії в осмисленні війни та ін. дозволяє адекватно трактувати індивідуально-авторську картину світу. За допомогою історико-культурних імен, вміщених у мовлення / міркування дійових осіб, автор надає власного трактування відомому історичному факту (особі); заселяє зображуваний хронотоп «реальними» особистостями, що мали свого часу вплив на політичні ситуації у різних країнах; поєднує історію і сучасність задля порівняння збройних конфліктів та їхніх трагічних наслідків для людства; зіставляє знамих постатей минулого і сучасного (зображуваного).

Встановлено, що оригінальним прийомом образності роману стає автентичність, заснована на факті «справжнього» або «позаочного» знайомства вигаданих персонажів із «реальними» історичними особами (поетами, тореадорами, музикантами), що репрезентують часопростір Іспанії в період мирного існування.

Ключові слова: поетонім, інтертекстуальність, історико-культурний антропонім, функція, сюжетотворення, текст.

The specificity of historical and cultural onyms in Hemingway's novel "For Whom the Bell Tolls" is studied. The analysis focuses on the poetonyms that reproduce and comprehend the political, cultural and military realities of Spain during the Civil War. The influence of 'secondary' onyms on the chronotope, the plot and the character construction is determined. The grouping of anthroponyms (names of military and political figures, writers, mythonyms, titles of literary works, etc.) is singled out as intertextual markers that affect the versatility of the characters' images and represent textual and plot-forming functions.

The author proves the powerful intertextual potential of onyms, realised explicitly/implicitly. The explicit role of proper names is to actualise the similarity or difference of wars (revolutions, uprisings, etc.) in the historical past with the events of the Spanish Civil War. Robert Jordan's reflection on the role of literature, art, history in understanding war, etc. adequately allows us to interpret the individual author's picture of the world. With the help of historical and cultural names included in the speech/thoughts of the protagonists, the author gives his own interpretation of a well-known historical fact (person); populates the depicted chronotope with 'real' personalities who once influenced political situations in different countries; combines history and modernity to compare armed conflicts and their tragic consequences for humanity; compares famous figures of the past and the present (depicted).

It is established that the original technique of the novel's imagery is authenticity, based on the fact of 'real' or 'extra-curricular' acquaintance of fictional characters with 'real' historical figures (poets, bullfighters, musicians) representing the time period of Spain during the period of peaceful existence.

Key words: poetonym, intertextuality, historical and cultural anthroponym, function, plot creating, text.

Постановка проблеми. Актуальним на сьогодні є дослідження онімів художніх творів, що містять критику причин і наслідків війни, показують її руйнівну силу для людства й особистості (антивоєнна література). Роман Е. Гемінґвея «For Whom the Bell Tolls» зображує Громадянську війну в Іспанії з позиції героя-оповідача Роберта Джордана. У спогадах, спостереженнях, потоці свідомості наратора вживаються імена істори-

ко-культурного походження, які беруть участь у творенні сюжету й образів персонажів, запускають ланцюжки причинно-наслідкових зв'язків у тексті (згадка про історичну особу стає катализатором спогадів, дискусій чи конкретних дій). Аналіз поетики таких запозичених з найширшого культурного контексту власних імен (ВІ) дозволяє виявити домінантні засоби і прийоми образності, подати науково-коректну інтерпретацію твору

та висвітлити індивідуально-авторську картину світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Літературна ономастика зміцнила позиції серед гуманітарних дисциплін завдяки дослідженню образотвірних і текстотвірних потенцій власного імені. Проблемою функціонування імені в художньому тексті активно займалися як українські, так і зарубіжні науковці, такі як Л. Белей, А. Вілконь, В. Калінкін, Ю. Карпенко, Н. Колесник, Л. Фоміна, О. Фонякова та ін. Висока літературна репутація роману Е. Гемінгвея «For Whom the Bell Tolls» спричинила появу досліджень вітчизняних науковців (Т. Денисова, В. Кухаренко, Н. Романенко та ін.), присвячених проблемам інтерпретації воєнної прози, особливостям поетики, рецепції роману та ін.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження змістового й функційного навантаження історико-культурних онімів у романі Е. Гемінгвея «For Whom the Bell Tolls» із з'ясуванням їх сюжетотвірної й образотвірної ролі у цілісному художнього тексту. Поставлена мета вимагає виконання наступних завдань: 1) виявити угруповання історико-культурних антропонімів і встановити джерела походження; 2) проаналізувати мотивацію вибору онімів історико-культурного походження; 3) дослідити способи авторського оцінювання історичних осіб крізь призму персонажів; 4) з'ясувати роль «вторинних» імен як засобів актуалізації національно-культурного коду Іспанії; 5) визначити функції і роль історико-культурних антропонімів в конструюванні змісту тексту (текстотворенні).

Виклад основного матеріалу. Панорамне зображення подій у романі «For Whom the Bell Tolls» відтворюється завдяки двом домінантним прийомам позначення художніх об'єктів: безіменності та іменності дійових або згадуваних осіб. Призначення безіменності у випадку з епізодичними персонажами полягає в сюжетотворенні, спрямованому на поступ військових подій у зображуваному (*тут і тепер*) часопросторі. Іменність щодо згадуваних об'єктів дозволяє поєднати «документалістські» принципи оповіді з багатим емоційним та психологічним підтекстом для конструювання системи персонажів і цілісного образу Іспанії. Основною ідеєю позначення стає реалістичність (автентичність), задля чого автор використовує історико-культурні ВІ, різні за походженням, репутацією й призначає для них різні ролі в текстотворенні.

У мовленні, спогадах або потоці свідомості дійових осіб вживаються наймення: 1) віртуаль-

них денотатів, співвідносних з реальними об'єктами найширшого культурного контексту (імена реальних історичних постатей – відомих діячів культури, політики, філософії, історії, мистецтва, військової справи тощо); 2) віртуальних об'єктів, похідних від загальновідомих історико-культурних вигаданих імен (міфоантропонімів, агіонімів, імен літературних персонажів та ін.). «Якщо “вторинний” вигаданий поетонім вступає у зв'язки і відношення з іншими компонентами поетонімосфери, то він (сумісно з останніми) сприяє еволюційному розвитку тексту, визначає ідейно-тематичну основу твору, уможливорює повноцінне прочитання (сприйняття) тексту» – зазначає Е. О. Кравченко [1, с. 27]. Подібно до топонімів, антропоніми історико-культурного походження беруть участь у створенні хронотопу, який корелює з реально існуючим часопростором минулого – сучасного Іспанії та деяких інших держав.

Значне напластування антропонімів, угрупованих в мікросистему «громадсько-політичні та військові діячі близького або віддаленого минулого», реконструює реальні події періоду ХІХ–ХХ століття. Експліцитна роль таких ВІ полягає в актуалізації схожості або відмінності воєн (революцій, повстань тощо) в історичному минулому із подіями Громадянської війни в Іспанії.

Поняття підтексту (прихованого змісту) вважають одним із ключових у поетиці Е. Гемінгвея: «Ця техніка згодом переростає у славнозвісний “принцип айсберга” Е. Гемінгвея, який і став домінантою його ідіостилю» [3, с. 35]. Імпліцитна роль поетонімів зумовлена необхідністю схарактеризувати й оцінити стан війни (Громадянська війна в США, епоха Наполеонівських воєн, війни США проти індіанців та ін.), а також воєнної діяльності відомих осіб із різних часів і культурно-історичних обширів (Франція, Америка, Радянський Союз та ін.) з позиції сучасної політично-військової ситуації Іспанії. Антропоетоніми, уналежені до цієї групи, прямо виражають погляд головних героїв, а підтекстово висвітлюють авторську позицію щодо різних ідеологій, політиків та політичних ситуацій. Пор.: *Napoleon* < Наполеон Бонапарт – видатний французький державний діяч, полководець, імператор Франції; *Wellington* < Артур Велслі Веллінгтон – британський полководець і державний діяч, фельдмаршал, учасник Наполеонівських воєн, переможець битви під Ватерлоо: *I just want us to win this war. I guess really good soldiers are really good at very little else, he thought. That's obviously untrue. Look at Napoleon and Wellington* [5, с. 182]; *George*

Custer < Джордж Армстронг Кастер – американський кавалерійський офіцер ХХ ст., який прославився безрозсудною хоробрістю, необдуманістю дій і байдужістю до втрат: “**George Custer was not an intelligent leader of cavalry, Robert,**” his grandfather had said. “He was not even an intelligent man.” [5, с. 182]; *Jeb Stuart* < Джеб Стюарт – генерал Конфедеративних Штатів Америки під час Громадянської війни в США; *Phil Sheridan* < Філіп Шерідан – американський воєначальник, генерал армії, учасник Американської громадянської війни та війн США проти індіанців: *Now Phil Sheridan was an intelligent man and so was Jeb Stuart* [5, с. 182] та ін. Іноді такі ВІ об’єднуються в антропонімні ряди із узагальнювальною характеристикою осіб. Пор. семантичне навантаження онімного ряду *Zinoviev, Kamenev, Rykov* – ‘бухаринські шкідники і покидьки людства’: *We detest with horror the duplicity and villainy of the murderous hyenas of Bukharinite wreckers and such dregs of humanity as Zinoviev, Kamenev, Rykov and their henchmen* [5, с. 133].

Переважає більшість антропонімів, в основі яких знаходяться реальні історико-культурні імена, відображають події Громадянської війни в Іспанії шляхом оцінювання ідеологічної позиції та вчинків супротивних сторін. Згадка про ключових постатей – представників анархістського руху, лідерів Республіканської армії тощо розширює енциклопедичну інформацію й надає оповіді суб’єктивного оцінювання. Пор.: *Durruti* < Буенавентура Дурруті-і-Домінго – громадсько-політичний діяч Іспанії, ключова фігура анархістського руху до і в період громадянської війни в країні; загинув під час оборони Мадрида (*Durruti was good and his own people shot him there at the Puente de los Franceses* [5, с. 198]); *Vicente Rojo* < Вісенте Рохо – іспанський генерал, один з лідерів Республіканської армії під час Громадянської війни в Іспанії (*It is another of Vicente Rojo, the unsuccessful professor’s, masterpieces* [5, с. 5]).

Через позицію персонажів автор зображує передісторію Громадянської війни, виявляє мотиви, що спричинили протистояння республіканців і націоналістів, подає багатогранну характеристику політичних лідерів. Пор.: *I am a journalist. But like all journalists I wish to write literature. Just now, I am very busy on a study of Calvo Sotelo. He was a very good fascist; a true Spanish fascist. Franco and these other people are not. I have been studying all of Sotelo’s writing and speeches. He was very intelligent and it was very intelligent that he was killed* [5, с. 133]; *One good man, Pablo Iglesias, in two thousand years and everybody else*

mucking them [5, с. 198]. Ефект правдоподібності посилюється за рахунок біографічних даних про політичних і військових правителів Іспанії, які дозволяють реконструювати минуле і оцінити його вплив на хід війни. Пор.: *It was at Gaylord’s that you learned that Valentin Gonzalez, called El Campesino or The Peasant, had never been a peasant but was an ex-sergeant in the Spanish Foreign Legion who had deserted and fought with Abd el Krim* [5, с. 125]; *And you met the cabinet worker, Juan Modesto from Andalucia who had just been given an Army Corps* [5, с. 126].

Проте голос автора «віддається» Іспанії мирних часів, тому у спогадах персонажів вагоме місце займають історико-культурні імена, пов’язані з довоєнним минулим. Такі поетоніми створюють національно колоритний простір країни завдяки зіставленню якостей і вчинків дійових осіб із відомими іспанськими тореадорами: *Chicuelo, Marcial, Manolo Granero*. Пор.: *So, Inglés, it may be that thou art deaf to some things as Chicuelo and Marcial Lalanda and all of their banderilleros and picadors and all of the gente of Juan Luis and Manolo Granero were deaf to this thing on this day. But Juan Luis and Blanquet were not deaf*. [5, с. 137].

Оригінальним прийомом образності роману «For Whom the Bell Tolls» вважаємо автентичність, засновану на факті «справжнього» або «позаочного» знайомства вигаданих персонажів із «реальними» історичними особами (поетами, тореадорами, музикантами), що репрезентують часопростір Іспанії в період мирного існування. Ідеалізований образ країни постає у спогадах дійових осіб про мирне життя, своєрідними показниками якого стають легендарні, тісно переплетені зі світоглядом і вподобаннями іспанців імена: *El Niño Ricardo* (*Pastora was prevailed upon to sing and El Niño Ricardo played the guitar and it was very moving and an occasion of true joy and drunken friendship of the highest order* [5, с. 103]), *Ignacio Sanchez Mejias* (*In the last season of Ignacio Sanchez Mejias he smelled so strongly of death that many refused to sit with him in the café*), *Rafael El Gallo* (*So the banquet proceeded and the man who sat next to me had been the former manager of Rafael el Gallo and he was telling me a story, and the end of it was...* [5, с. 103]). Таке «співбуття» персонажів і згадуваних ними історико-культурних постатей посилює достовірність і актуалізує тему щасливого життя без воєн і страждань.

Подібним суміщенням вигадки і реальності характеризуються і контексти роздумів або спогадів Роберта Джордана про політичні або воєнні

ситуації, що відбувалися у минулому: *Golz who had captured the gold train that winter with **Lucacz** in Siberia* [5, с. 224]; *He had a letter in his things in the trunk at Missoula from General **Phil Sheridan** to old **Killy-the-Horse Kilpatrick** that said his grandfather was a finer leader of irregular cavalry than **John Mosby*** [5, с. 182]; *He did not like Karkov, but Karkov, coming from Pravda and in direct communication with **Stalin**, was at this moment one of the three most important men in Spain* [5, с. 226]; *But he had been close to **Tukachevsky** To **Voroshilov**, yes, too* [5, с. 224]. За допомогою історико-культурних імен, вміщених у мовлення / міркування дійових осіб, автор досягає безпрецедентного результату: надає власного трактування відомому історичному факту (особі); заселяє зображуваний хроно-топ «реальними» особистостями, що мали свого часу вплив на політичні ситуації у різних країнах; поєднує історію і сучасність задля порівняння збройних конфліктів та їхніх трагічних наслідків для людства; зіставляє знаних постатей минулого і сучасного (зображуваного). Таким чином, крізь призму поглядів персонажів автор виявляє свою позицію щодо Громадянської війни в Іспанії, комуністичної ідеології, військового стану в Америці та ін.

Для висвітлення власного ставлення Е. Гемінгвей використовує також типовий для художніх творів прийом приховування історико-культурного імені. Досліджуючи україномовний переклад роману «По кому подзвін», Н. В. Романенко докладно аналізує образ радянського журналіста Каркова, друга і співрозмовника Роберта Джордана. Дослідниця зазначає, що прототипом Каркова став «один з найвідоміших журналістів Радянського Союзу Михайло Юхимович Кольцов, засновник та редактор журналу «Огоньок», редактор журналу «За кордоном», член редколегії газети «Правда», керівник Журнально-газетного об'єднання, творець сатиричного журналу «Крокодил». Під час Громадянської війни він перебував в Іспанії як кореспондент «Правди» і негласний політичний представник СРСР при республіканському уряді» [4, с. 111]. Авторка наводить переконливі докази щодо наявності прямої асоціації літературного персонажа з постаттю М. Кольцова (праця в Іспанії з колишньою дружиною, громадський шлюб з німецькою письменницею-комуністкою Марією Остен, натяки на чутки про стосунки Кольцова з дружиною наркома внутрішніх справ СРСР М. Єжова та ін.) [4, с. 111]. Протооніми і прототипи як основа імен-образів дійових / згадуваних осіб роману «For Whom the

Bell Tolls» засвідчує наявність інтертекстуальних зв'язків і дозволяє розмежувати експліцитні (історико-культурні імена як протооніми) та імпліцитні (історико-культурні імена як прототипи персонажів) вияви інтертекстуальності. На думку Е. О. Кравченко, естетико-художній взаємовплив ім'я ↔ текст насамперед пов'язаний із репутацією історико-культурного імені (протооніма), його наявним (дотекстовим) семантичним потенціалом: ««Вторинні» імена маркують коло інтересів і обізнаності письменника, але лише дослідження поетонімогенезу дозволяє, по-перше, потрактувати ідейно-художню концепцію твору і, по-друге, адекватно схарактеризувати лінгвоперсону автора» [2, с. 124–125].

Всі проаналізовані вище поетоніми беруть безпосередню участь у розвитку подій або стають поштовхом до розгорнення сюжету, отже, виконують насамперед текстотвірну й сюжетоутворювальну функції. Образотвірні потенції ВІ історико-культурного походження (імена письменників, художників, композиторів, біблійні антропоніми, назви художніх творів та ін.) знаходять відображення в колі читання, зацікавлень, обізнаності дійових осіб. На поетику цілісного тексту працюють такі засоби і прийоми:

1) вибір головним героєм наукової / художньої літератури для читання (перечитування) у минулому / майбутньому: *Emil Burns, Handbook of Marxism* (“I have read the **Handbook of Marxism** that **Emil Burns** edited. That is all.” [5, с. 133]); *Quevedo, Lope de Vega, Galdós* (And when I get my job back at the university she can be an instructor's wife and when undergraduates who take Spanish IV come in to smoke pipes in the evening and have those so valuable informal discussions about **Quevedo, Lope de Vega, Galdós** and the other always admirable dead, Maria can tell them about how some of the blue-shirted crusaders for the true faith sat on her head while others twisted her arms and pulled her skirts up and stuffed them in her mouth [5, с. 91]);

2) оцінювання Робертом Джорданом особистості / творчості письменників-попередників (для відтворення схожих ситуацій, вираження сумнівів у власних письменницьких здібностях тощо): *Ford, Borrow* (There had been such good books written by **Borrow and Ford** and the rest that he had been able to add very little [5, с. 135]; *Quevedo* (God, how she could tell a story. She's better than **Quevedo**, he thought. He never wrote the death of any Don Faustino as well as she told it. I wish I could write well enough to write that story, he thought [5, с. 74]); *Mayakovsky* (Down with Bohemianism, the sin of **Mayakovsky**. But **Mayakovsky** was a saint again.

*That was because he was safely dead. You'll be safely dead yourself, he told himself [5, c. 91]; Lope de Vega, «Fuente Ovejuna» (Kashkin <...> the greatest lover of **Lope de Vega** in the world and thought "**Fuente Ovejuna**" was the greatest play ever written. Maybe it was at that, but he, Robert Jordan, did not think so [5, c. 126];*

3) планування Робертом Джорданом спільного майбутнього з коханою Марією: *the Marx Brothers (They would have three days in Madrid. <...> He'd take her to see **the Marx Brothers** at the Opera. That had been running for three months now and would certainly be good for three months more. She'd like the Marx Brothers at the Opera, he thought) [5, c. 126];*

4) конструювання ірреального простору мрій і сновидінь головного героя як своєрідне відсторонення від подій війни: *Garbo, Harlow (Maybe it is like the dreams you have when some one you have seen in the cinema comes to your bed at night and is so kind and lovely. He'd slept with them all that way When he was asleep in bed. He could remember **Garbo** still, and **Harlow**. Yes, **Harlow** many times. Maybe it was like those dreams.*

*But he could still remember the time **Garbo** came to his bed the flight before the attack at Pozoblanco <...> her hair swept forward and over his face and she said why had he never told her that he loved her when she had loved him all this time? <...> She was just lovely to hold and kind and lovely and like the old days with Jack Gilbert and it was as true as though it happened and he loved her much more than **Harlow** though **Garbo** was only there once while **Harlow**... [5, c. 76];*

5) актуалізація справжньої або бажаної подібності дійових осіб із біблійними або літературними персонажами, відомими акторами, творами живопису тощо: *Judas Iscariot ("Thy predecessor the famous **Judas Iscariot** hanged himself," Pilar said [5, c. 209]), Tarzan ("The other side now, viejo," he shouted up to Anselmo and climbed across through the trestling, like a bloody **Tarzan** in a rolled steel forest, he thought <...> [5, c. 232], Velazquez (He was a beautiful horse that looked as though he had come out of a painting by **Velasquez**. [5, p. 9], Garbo (I mean to thy shoulders. It is thus I would have thee wear it." "As **Garbo** in the cinema?" [5, c. 186];*

6) формування кола обізнаності головних і другорядних персонажів із міфологією, релігійними текстами: *Bacchus (Pablo shook his head. "I am making myself drunk with wine," he said with dignity. "Go with **Bacchus**," Robert Jordan said in Spanish. <...> "Never have I heard of him," Pablo said heavily. "Never in these mountains." [5, p. 112],*

*Onan (Who was it cast his seed upon the ground in the Bible? **Onan**. How did **Onan** turn out? he thought. I don't remember ever hearing any more about **Onan** [5, c. 184], Pete, Paul (Neither of **Peter** nor of **Paul** nor of any of the other saints nor apostles. Nor of their bands. Sling thy rifle over thy shoulder and use thy hands to come through the wire [5, c. 200], Our Father, Hail Mary (Then he made the sign of the cross again and as he walked down the hill he said five **Our Fathers** and five **Hail Marys** for the repose of the soul of his dead comrade [5, c. 174]).*

Для відтворення потоку свідомості онімні ряди вживаються в інтерпретативно-оцінювальних контекстах, що віддзеркалюють ціннісні орієнтації героя-оповідача, його духовні настанови і вподобання, об'єднують відомих особистостей минулого за певною ідеєю або принципом, створюють синкретичні візуально-слухові образи, збережені пам'яттю Роберта Джордана. Пор.: *Cortez – Pizarro – Menéndez de Avila – Enrique Lister – Pablo: Those who did that are the last flowering of what their education has produced. Those are the flowers of Spanish chivalry. What a people they have been. What sons of bitches from **Cortez**, **Pizarro**, **Menéndez de Avila** all down through **Enrique Lister** to **Pablo**. And what wonderful people. There is no finer and no worse people in the world. No kinder people and no crueller [5, c. 191].* Антропонімний ряд поєднує історичних осіб з різних епох, зближених за походженням (за винятком *Pizarro*) і високою культурною репутацією в Іспанії. У свідомості героя-оповідача імена-образи зливаються в узагальнювальних позитивній ('великі сини Іспанії') та іронічній ('сучі сини') семах. Такі неоднозначні смисли взагалі характерні для поезики роману, який розгортається через динамічне й дещо суперечливе зображення подій, образів і ситуацій.

Згадка про андалузські народні пісні породжує аналогію з видатним майстром іспанського живопису *Greco* та іспанським католицьким святим *San Juan de la Cruz*. Асоціативний ряд використовується в контексті осмислення Робертом Джорданом іспанського поняття *la gloria* 'слава': *She said **La Gloria**. It has nothing to do with glory nor **La Gloire** that the French write and speak about. It is the thing that is in the *Cante Hondo* and in the *Saetas*. It is in **Greco** and in **San Juan de la Cruz**, of course, and in the others [5, c. 203].*

Досвідченість Роберта Джордана у сфері мистецтва відображає контекст, в якому імена великих майстрів музики й живопису (*Bach*, *Mantegna*, *Greco*, *Brueghel*) разом із назвами знаменитих архітектурних споруд (*Chartres*

Cathedral і *Cathedral at Leon*) перетинаються в семах 'почуття відповідальності' і 'досконалий, справжній': *It was a feeling of consecration to a duty toward all of the oppressed of the world which would be as difficult and embarrassing to speak about as religious experience and yet it was authentic as the feeling you had when you heard Bach, or stood in Chartres Cathedral or the Cathedral at Leon and saw the light coming through the great windows; or when you saw Mantegna and Greco and Brueghel in the Prado. It gave you a part in something that you could believe in wholly and completely and in which you felt an absolute brotherhood with the others who were engaged in it* [5, с. 128].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Вживання історико-культурних імен формує двопланову наративну перспективу, забезпечуючи зв'язок реального й умовного хронотопу, художню достовірність та історичну пам'ять про революції, повстання, культурні досягнення. Історико-культурні імена функціонують як своєрідні «коди» суспільної пам'яті, увиразнюючи

національний колорит Іспанії та підкреслюючи спільність (або розбіжність) воєнних, політичних і культурних досвідів різних епох. Актуалізація енциклопедичних знань читачів через поетоніми посилює естетичний вплив роману, поглиблює його філософську проблематику. Співвіднесення сюжетних подій і постатей із історико-культурними діячами висвітлює морально-етичні дилеми, реконструює систему цінностей персонажей, героя-оповідача й самого автора.

Історико-культурні антропоніми в романі «For Whom the Bell Tolls» виступають багатовимірним засобом формування хронотопу, збагачення сюжету, трансляції авторської ідеологічної позиції. Запозичені оніми експлікують інтертекстуальність і культурні резонанси через актуалізацію теми пам'яті й національної ідентичності, виявляють вагомий потенціал імені як ключового елемента поетонімосфери. Перспективу дослідження вбачаємо у дослідженні зв'язків і відношень вигаданих імен (фіктонімів) і «вторинних» онімів у межах поетонімосфери.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кравченко Е. О. Історико-культурні імена в поезії Василя Стуса: зміст, роль, призначення. *Вчені записки Таврійського національного університету імені ВІ Вернадського. Серія Б. Філологія. Журналістика*. 32.71, 2021. С. 22–28.
2. Кравченко Е. О. Поетонім як відображення індивідуальної мовної картини світу автора (на матеріалі поезій Василя Стуса). *Лінгвістичні студії*. Вінниця, В. 48, 2024. С. 122–136.
3. Некряч Т. Є., Довганчина Р. Г. Айсберг в океані перекладу : Відтворення ідіостилю Ернеста Гемінґвея в перекладах українською та російською мовами : монографія. Київ : Ліра-К, 2014. 220 с.
4. Романенко Н. В. Воєнна проза Е. Гемінґвея у новітньому українському перекладі (на прикладі роману «Прощавай, зброє»). *Закарпатські філологічні студії / редкол.: І. М. Зимомря (голов. ред.), М. М. Палінчак, Ю. М. Бідзіля та ін.* Ужгород : Видавничий дім «Гельветик а», 2022. Т. 2, вип. 22. С. 209–214.
5. Hemingway E. For Whom the Bell Tolls. URL: <https://content.ikon.mn/banners/2015/4/9/1468/Hemingway-for-whom-the-bell-24grammata.comp.pdf> (дата звернення: 12.06.2025). 551 р.

НЕОБХІДНІ НАВИЧКИ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ДЛЯ СТУДЕНТІВ ГУМАНІТАРНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ, ЯКІ ПРАГНУТЬ ЗДОБУТИ МЕДІАГРАМОТНІСТЬ

ESSENTIAL FOREIGN LANGUAGE SKILLS FOR HUMANITIES STUDENTS SEEKING TO ACQUIRE MEDIA LITERACY

Потапова І.М.,

orcid.org/0000-0003-4086-7752

*старший викладач кафедри іноземних мов професійного спрямування
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*

Орлов В.В.,

orcid.org/0000-0002-1685-4014

*старший викладач кафедри іноземних мов професійного спрямування
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*

Данна стаття має на меті розгляд предмету «медіаграмотність», який базуються на визнанні того, що медіа-суспільства потребують медіаграмотних громадян. «Грамотність» часто використовується як синонім «освіти», тобто, медіа-освіта чи освіта з медіаграмотності.

Медіа стали невід'ємною частиною нашого життя. Бути грамотним у 21 столітті вимагає зміни векторів сучасної системи освіти. Таким чином, викладачі усвідомлюють необхідність медіаграмотної освіти у своїх аудиторіях. Залучення цього предмету до освітньої програми є вкрай важливим для розвитку критичних та творчих навичок студентів з метою засвоєння різноманітних кодів, що використовуються в сучасній медіасистемі. Кожен з нас щодня стикається зі впливом медіа. Сьогоднішні студенти регулярно витрачають понад сім годин на день, споживаючи медіа, створюючи власні цифрові документи та встановлюючи віртуальні соціальні зв'язки по всьому світу [1].

Викладачі в університетах мають давати основи знань, у тому числі студентам-журналістам, з різних дисциплін: політика, геополітика, економіка тощо. «Адже фактчекінг залежить від рівня критичного мислення та знань журналіста», – як зазначає Інна Кузнецова, очільниця Київського бюро Радіо Свобода [2]. У світі, яким керує інформація, людина мусить вміти її критично оцінювати і знати, яким джерелам можна довіряти та як захиститись від маніпуляцій, адже ця вся інформація формує свідомість.

Проблеми, які існують в медіаосвіті, як на глобальному рівні, так і в Україні, полягають у тому, що медіаосвіта та медіаграмотність не встигають за розвитком технологій і це стає величезним викликом для всього суспільства. Важливо підкреслити, що у сучасному світі, перенасиченому інформацією, розвиток медіаграмотності виходить за рамки простого споживання інформації та включає низку критичного мислення та практичних навичок. Ось перелік того, що на наш погляд, є необхідними навичками: критичне мислення та аналіз, інформаційна грамотність та дослідницькі навички, створення медіа та відповідальна участь і, нарешті, самосвідомість та рефлексія. Розвиток медіаграмотності вимагає поєднання мовних навичок та навичок критичного мислення. Це включає здатність отримувати доступ, аналізувати, оцінювати, та передавати інформацію в різних формах, включаючи текст, зображення та мультимедіа. Зокрема, вирішальним є розуміння того, як мова використовується для побудови значення, виявлення упередженості та інтерпретації різних точок зору. У світі, яким керує інформація, людина мусить вміти її критично оцінювати і знати, яким джерелам можна довіряти та як захиститись від маніпуляцій, адже ця вся інформація формує її свідомість.

Проблеми, які існують в медіаосвіті, як на глобальному рівні, так і в Україні, полягають у тому, що медіаосвіта та медіаграмотність не встигають за розвитком технологій і це стає величезним викликом для всього суспільства. Важливо підкреслити, що у сучасному світі, перенасиченому інформацією, розвиток медіаграмотності виходить за рамки простого споживання інформації та включає низку критичного мислення та практичних навичок. Ось перелік того, що на наш погляд, є необхідними навичками: критичне мислення та аналіз, інформаційна грамотність та дослідницькі навички, створення медіа та відповідальна участь і, наостаннє, самосвідомість та рефлексія. Розвиток медіаграмотності вимагає поєднання мовних навичок та навичок критичного мислення. Це включає здатність отримувати доступ, аналізувати, оцінювати, та передавати інформацію в різних формах, включаючи текст, зображення та мультимедіа. Зокрема, вирішальним є розуміння того, як мова використовується для побудови значення, виявлення упередженості та інтерпретації різних точок зору.

Ключові слова: медіаграмотність, критичне мислення, освітня програма, самосвідомість, віртуальні зв'язки, дослідницькі навички.

The article aims to examine the subject of “media literacy”, which is based on the recognition that media societies need media-literate citizens. “Literacy” is often used as a synonym for “education”, that is, media education or media literacy education. Media has become an inseparable part of our lives. Being literate in the 21st century requires changing the vectors of the modern education system. Thus, teachers are aware of the need for media literacy education in their classrooms.

The inclusion of this subject in the curriculum is extremely important for the development of students' critical and creative skills in order to master the various codes used in the modern media system. Each of us is exposed to the influence of media every day. Today's students regularly spend over seven hours a day consuming media, creating their own

digital documents, and establishing virtual social connections around the world [1]. University lecturers should provide basic knowledge, including to student journalists, in various disciplines: politics, geopolitics, economics, etc. "After all, fact-checking depends on the level of critical thinking and knowledge of the journalist," noted Inna Kuznetsova, head of the Kyiv bureau of Radio Svoboda [2]. In a world ruled by information, a person must be able to critically evaluate it and know which sources can be trusted and how to protect themselves from manipulation, because all this information shapes their consciousness. The problems that exist in media education, both at the global level and in Ukraine, are that media education and media literacy do not keep up with the development of technologies and this becomes a huge challenge for the entire society, practical skills. It is important to emphasize that in today's information-saturated world, the development of media literacy goes beyond simple information consumption and includes a range of critical thinking and practical skills. Here is a list of what we believe are essential skills: critical thinking and analysis, information literacy and research skills, media creation and responsible participation, and finally, self-awareness and reflection. Developing media literacy requires a combination of language skills and critical thinking skills.

This includes the ability to access, analyze, evaluate, and communicate information in a variety of forms, including text, images, and multimedia. In particular, understanding how language is used to construct meaning, identify bias, and interpret different perspectives is crucial.

Key words: media literacy, critical thinking, curriculum, self-awareness, virtual connections, research skills.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз низки навичок та компетенцій з іноземної мови у процесі здобуття медіаграмотності студентів гуманітарних спеціальностей.

Виклад основного матеріалу. Медіаграмотність охоплює навички цифрової грамотності, які є важливими для безпечного та відповідального користування онлайн-світом. Люди дізнаються про ризики, пов'язані з обміном персональними даними в Інтернеті, розуміють важливість конфіденційності та цифрової безпеки. Вони отримують знання про заходи онлайн-безпеки, такі як створення надійних паролів, а також захист особистої інформації. Медіаграмотність також сприяє відповідальній поведінці в Інтернеті, включаючи конструктивний діалог та розуміння наслідків власного цифрового сліду. У Сполученому Королівстві та Сполучених Штатах медіаграмотність вже давно є частиною навчальних програм початкової та середньої школи. Однак не всі викладачі та освітяни погоджуються з тим, що передбачає медіаосвіта. Автори підручника для вчителів «Медіаграмотність Сінді Шейбе та Фейз Рогоу, зазначають: «Освіта з медіаграмотності не найкращий засіб для навчання будь-чого, й ми не рекомендуватимемо замінити нею те, що вже добре працює. Але освіта з медіаграмотності може стати у пригоді досвідченим викладачам, щоб вдихати нове життя у застарілі заняття. Це також може бути ефективним способом залучення студентів з різноманітними потребами в навчанні та таких студентів, які не виявляють цікавості у навчальному процесі. Й жодна інша річ так не розпалює пристрасть у викладачів як студенти, що залучаються до того, що вони вчать» [3, с. 113].

Проблемою впровадження медіаосвіти займалися такі вчені, як Маршалл Маклюен (Канада), Роберт К'юбі (США), У.Поттер (США), Катлін Тайнер (США), Сесілія фон Файлітзен (Швеція).

В Україні це питання висвітлено в роботах таких вчених, як М. Осюхіна, В. Іванов, О. Волошенюк, Л. Найдьонова, О. Баришполець, Г. Онкович, А. Литвин, Г. Почепцов [4].

За У.Поттером, медіаграмотність – це «набір точок зору, які ми активно використовуємо, щоб піддавати себе впливу медіа та інтерпретувати значення повідомлень, з якими ми стикаємося» [5, с. 19]. Поттер також окреслив різні етапи, які ми проходимо від дитинства до дорослого віку: набуття основ, засвоєння мови, нарративне набуття, розвиток скептицизму, інтенсивний розвиток, емпіричне дослідження, критичне сприйняття та соціальна відповідальність.

Прихильником одного з поглядів на використання медіа в навчанні: навчання через медіа, є Р. Хоббс. За його думкою, медіаграмотність часто розуміється просто як «використання телебачення чи фільмів як засобу навчання» [6, с. 865]. Інші форми медіа, що подібним чином використовуються у навчанні, включають Інтернет, PowerPoint, музику, газети та книги. Найтрадиційнішою формою медіа, що використовується на уроках мови, завдяки своїй актуальності та доступності, є друковані ЗМІ. Наприклад, у посібнику для вчителів автор П.Грунді звертає увагу на три цілі використання газет у класі англійської як другої мови:

- розвиток різних мовних компетенцій;
- зосередження уваги на аспектах цільового суспільства та його культури;
- стимулювання обговорення питань, порушених у статтях [7, с. 85].

Навчання медіа та керівництво студентами розпізнавати медіа-операції, безумовно, також можна практикувати на уроках мови, як показано у запропонованих К. Квінліск [8] заняттях підвищення медіаграмотності у студентів англійської як другої мови у вищих навчальних закладах США. Йдеться про контент вправ, спрямованих до усвідомлення того, що студенти, найімовір-

ніше, почерпнули з різних медіа, не маючи безпосереднього досвіду, на який можна було б спиратися. Серед інших навчальних завдань для інтеграції медіаграмотності в середовище вивчення мови Квінліск пропонує: риторичний аналіз реклами, контент-аналіз людей, наприклад, на телебаченні, а також ширший соціальний аналіз потужних культурних історій. Перше завдання зосереджено на аналізі мови, образності та культурної привабливості в рекламі з популярних журналів. Друге завдання пропонує студентам дослідити вербальну та невербальну поведінку групи людей, збираючи та аналізуючи дані, наприклад, з такого джерела як реклама [8]. Це завдання допоможе студентам розкрити джерела власних стереотипів та упереджень. Третє завдання пропонує студентам дослідити культурні історії, сконструйовані в медіа, такі як так звана Американська мрія. Розповідаючи цю культурну історію, медіа зображують успіх як результат виключно особистої мотивації та відданості, тоді як соціально-економічні фактори, такі як влада, соціальний статус, стать та етнічна приналежність, не створюють перешкод. Обговорення цієї очевидної невідповідності реальності може допомогти студентам розвинути навички дослідницької діяльності та розпізнати вплив медіа на створення та поширення певних культурних історій. У роботі Р. Гоббса [9] досліджуються питання об'єктивності, упередженості та точки зору в новинах за допомогою серії інноваційних заходів з медіаграмотності. За твердженням студентів, вони, тим часом, навчилися досліджувати гендерні та расові репрезентації в медіа та писати есе про стереотипи, відображені в медіатекстах. Наголошується, що також були проведені дослідження для оцінки впливу медіаграмотності на академічні досягнення студентів.

За думкою П. Рамсдена, діяльністю, орієнтованою на студента, є презентація у форматі *Power Point*. Така думка базується на припущенні, що студенти можуть краще досягти глибокого навчання, коли їх просять виконувати завдання, засновані на дослідженні [10]. Очікується, що студенти з більшою ймовірністю отримають переваги від цих заходів:

- пошук сенсу замість пасивного отримання інформації, як це буває на лекції;
- пов'язування нових ідей з існуючими знаннями при прагненні організувати та структурувати зміст у цілісне ціле;
- більш глибоке розуміння цільових питань, щоб вони могли поділитися знаннями зі своїми однолітками.

Через досить обмежений час на вивчення іноземної мови за професійним спрямуванням для студентів-гуманітаріїв, здебільшого йдеться про навички, які необхідні для виконання презентації PowerPoint. Кожного року в Одеському національному університеті ім. І.І. Мечникова відбувається студентська наукова конференція, до якої готують свої презентації студенти усіх факультетів [11].

Для розвитку у студентів умінь і навичок академічного і професійно-орієнтованого мовлення, необхідних для участі в дискусіях, семінарах, конференціях та при підготовці й проведенні презентацій викладачі факультету РГФ, ставлячи собі кілька цілей, саме:

- підвищити рівень володіння іноземною мовою студентами,
- розвинути дослідницькі навички та навички мислення вищого порядку у студентів,
- сприяти розвитку здібностей студентів до спільного автономного навчання,
- сприяти критичному мисленню студентів та заохочувати їх до порівняння різних точок зору в медіатекстах,
- стимулювати інтерес студентів до широкого кола глобальних та локальних проблем, а також
- розвивати усвідомлення студентами впливу цих проблем на життя людини.

Навчання правилам створення презентації допомагає підготувати студентів до письма у медіасередовищі, а також покращити їхні навички читання з розумінням, що підтверджується масивом дослідницької літератури про зв'язки між читанням та письмом [12, с. 34].

Крім того, така практика сприяє розумінню студентами новинної культури. Наприклад, добре відомою причиною використання перевернутої піраміди у важких новинах є те, щоб читачі могли «отримати якомога більше інформації за найменший час» [13, с. 75].

Ця письмова практика чітко відображає один з найважливіших міркувань новинної культури – ефективне представлення інформації.

Іншим прикладом є використання прямих цитат. Коли репортер вирішує використовувати прямі цитати, він повинен переконатися, що використовуються точні слова мовця, і що ці слова не перекручені та не вирвані з контексту. Ці принципи використання цитат відображають інший аспект новинної культури – потребу в точній інформації. Підсумовуючи, рекомендації щодо традицій написання новин повинні допомогти студентам покращити мовні навички, а також краще зрозуміти культуру ЗМІ.

Щодо навичок вищого рівня, на етапі емпіричного дослідження, обізнані споживачі медіа

починають шукати різні типи повідомлень з широкого кола тем. На етапі критичної оцінки вони шукають когнітивно, емоційно, естетично та морально кращі повідомлення та чітко висловлюють свою оцінку та судження щодо конкретного повідомлення. Нарешті, на етапі соціальної відповідальності, замість того, щоб обмежуватися своїми «внутрішніми» поглядами на вхідні повідомлення, люди починають турбуватися про найкращі типи повідомлень для суспільства.

Висновки. Якщо згадати визначення У. Поттера медіаграмотності як сукупності перспектив або точок зору, що використовуються для інтерпретації медіаповідомлень [5, с. 19], ми можемо зробити висновок, що за наявності чіткого та систематичного навчання медіаграмотності студенти починають цінувати різні погляди на складні питання. Студенти, які отримують освіту з медіаграмотності, мають кращі результати у читанні розуміння (вимірюється шляхом визначення основних ідей та допоміжних деталей), критичному читанні (вимірюється шляхом визначення методів, що використовуються для привернення та утримання уваги читача, визначення цінностей та точки зору та

виявлення пропущеної інформації) та письмі (вимірюється за довжиною абзацу, орфографічними помилками та цілісною оцінкою якості письма).

Корпус отриманих знань може включати обґрунтування для розвитку медіаграмотності, ідею впливу медіаповідомлень, природу індустрії масової інформації, стратегії, за допомогою яких медіа приваблюють та формують аудиторію, а також прямий та непрямий вплив, який засоби масової інформації чинять на аудиторію [5, с. 29]. Крім того, студенти також можуть навчитися застосовувати аналітичний метод для оцінки медіаповідомлень, з якими стикаються у своєму повсякденному житті. Таким чином, медіаграмотність може вийти за межі освітньої програми та стати основною частиною навчання та дослідження протягом усього життя.

Що ще важливіше, знання про медіа-функціонування дають студентам змогу брати все під контроль та ставати розумними споживачами медіа.

Безумовно, щоб оцінити вплив викладання медіаграмотності на розвиток володіння іноземною мовою, а також інших навчальних здібностей, необхідні подальші дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Graber D., Mendoza K. New media literacy education (NMLE): A developmental approach. *Journal of Media Literacy Education*, 2012. № 4 (1), С. 82–92.
2. Демаш О. Медіаосвіта в Україні: вимога часу чи модний тренд? URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/3139492-mediaosvita-v-ukraini-vimoga-casu-ci-modnij-trend.html (дата звернення: 31.07.2025).
3. Шейбе С., Рогоу Ф. Медіаграмотність: Підручник для вчителів / Пер. з англ. С. Дьома; за загал. ред. В. Ф. Іванова, О. В. Волошенюк. К.: Центр Вільної Преси, Академія Української Преси, 2017. 319 с.
4. Матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції «Медіаосвіта – пріоритетний напрям в освіті XXI століття: проблеми, досягнення і перспективи» (25-27 жовтня 2013 року) / за заг. ред. канд. пед. наук Л.Д. Покроєвої. Харків : Харківська академія неперервної освіти, 2013. 268 с.
5. Potter W. Media literacy [Text] / W. James Potter. Sage Publications, 2013. 450 p.
6. Hobbs R. The state of media literacy education. *Journal of Communication*, 2005. P.55, P. 865–871.
7. Grundy P. Newspapers. Oxford: Oxford University Press, 1993. 134 p.
8. Quinlisk C. C. Media literacy in the ESL/ESL classroom: Reading images and cultural stories. *TESOL Journal*, 12(3), 2003. P. 35–40.
9. Hobbs R. Reading the media: Media literacy in high school English. New York, Teachers College, Columbia University. 2007. 365 p.
10. Ramsden P. Learning to teach in higher education. London, Routledge. 1992. 290 p.
11. Програма 79-ї звітної студентської наукової конференції Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (присвячується 158-й річниці університету), 24-28 квітня 2023 р. Одеса, ОНУ імені І. І. Мечникова. Одеса, 2023. 97 с. URL: https://onu.edu.ua/pub/bank/userfiles/files/science/PROGRAM_79_stud_konf_2023.pdf (дата звернення: 31.07.2025)
12. Hirvela A. Connecting reading & writing in second language writing instruction. Ann Arbor, University of Michigan Press. 2004. 210 p.
13. Stovall, J. G. Writing for the mass media (8th ed.). Boston, Pearson Education. 2014. 320 p.

СПЕЦИФІКА ВИКОРИСТАННЯ МОВНИХ ЗАСОБІВ В ПОЛЬСЬКИХ ПІСНЯХ ПЕРІОДУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

SPECIFIC FEATURES OF LANGUAGE USE IN POLISH SONGS IN THE PERIOD OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Тарасенко К.В.,

orcid.org/0000-0002-0724-808X

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри слов'янської філології

Запорізького національного університету

Мацегора І.Л.,

orcid.org/0000-0003-0928-0689

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри слов'янської філології

Запорізького національного університету

У статті досліджено тексти польських пісень, створених у період повномасштабної російсько-української війни, починаючи з 24 лютого 2022 року. З'ясовано, що такі пісенні тексти не лише фіксують хронологію подій, а й відображають панівні суспільні настрої, виконують терапевтичну, комунікативну, мотивуючу функції. Пісні розглядаються як маркери колективної травми й водночас як інструменти національного самоствердження та символи резильєнтності. Основну увагу приділено мовним засобам впливу: метафорам, персоніфікаціям, антонімам, риторичним запитанням, формам наказового способу, модальним дієсловам, словам із позитивним або негативним емоційним забарвленням. Проаналізовано тексти пісень «*Podaj rękę Ukrainie*», «*O tobie myślę w zimną noc*», «*Mamy siebie*», «*Ukraina*», «*Nasze domy*», «*Dzieci*», «*Obejmij mnie*». Окрема увага приділяється тому, як у піснях формується образ ворога, використовується обсценна лексика та конструюються образи єдності, дому, надії. Автори доводять, що польські пісні стають засобом спротиву агресорові, осмислення війни, а також можуть бути ефективним ресурсом у процесі вивчення польської мови.

Продемонстровано, що вибір лексико-граматичних засобів в польських піснях періоду російсько-української війни є надзвичайно широким: метафори, повтори, антитези, персоніфікації, риторичні запитання, форми наказового способу, модальні дієслова, використання позитивно забарвлених іменників та прикметників переконливо демонструє, що завдяки лексичним засобам у свідомості слухача формуються необхідні наративи, спростовуються ворожі імперативи та відображається реальна картина подій російсько-української війни з усіма її реаліями та буденністю. В піснях піднімаються дуже важливі та актуальні для кожного українця теми, такі як заклик до солідарності, єдності та підтримки, тривога та надія під час війни, радикальний протест, агресія, гнів, мир, діти, травма, надія, що увиразнюється використанням різноманітних лексичних та граматичних засобів.

Специфіка використання мовних засобів в польських піснях полягає в тому, що вони націлені на виконання певних функцій: вони є засобом такої собі емоційної розрядки, закликом до консолідації суспільства та боротьби з окупантом, при чому дуже важливу роль тут відіграють повтори, метафоризація, персоніфікація, антитези, що підсилюється як негативно-маркованими образами війни, так і позитивно забарвленими образами миру, дому, дитини, любові.

Ключові слова: польська мова, українська мова, пісня, мовні засоби, текст.

The article examines the lyrics of Polish songs written during the full-scale Russian-Ukrainian war, which began on February 24, 2022. It has been found that such song lyrics not only chronicle events but also reflect prevailing social moods, serving therapeutic, communicative, and motivational functions. The songs are seen as markers of collective trauma and, at the same time, as tools for national self-affirmation and symbols of resilience. The main focus is on linguistic means of influence: metaphors, personifications, antonyms, rhetorical questions, imperative forms, modal verbs, and words with positive or negative emotional connotations. The texts of the songs 'Podaj rękę Ukrainie', 'O tobie myślę w zimną noc', 'Mamy siebie', 'Ukraina', 'Nasze domy', 'Dzieci', and 'Obejmij mnie' are analysed. Special attention is paid to how the image of the enemy is formed in the songs, how obscene language is used, and how images of Unity, Home, and Hope are constructed. The authors suggest that Polish songs have become a symbol of resistance to the aggressor, a way of understanding the war, and can also be an effective resource in the process of learning Polish.

It is demonstrated that the choice of lexical and grammatical means in Polish songs from the period of the Russian-Ukrainian war is wide: metaphors, repetitions, antitheses, personifications, rhetorical questions, imperative forms, modal verbs, the use of positively coloured nouns and adjectives convincingly demonstrate that due to lexical means, the necessary narratives are formed in the listener's consciousness, hostile imperatives are refuted, and the real picture of the events of the Russian-Ukrainian war with all its realities and everyday life is reflected. The songs raise topics that are very important and relevant to every Ukrainian, such as calls for solidarity, unity, and support, anxiety and hope during wartime, radical protest, aggression, anger, peace, children, trauma, and hope, which are expressed through the use of various lexical and grammatical means.

The peculiarities of the use of linguistic means in Polish songs is in the fact that they are aimed at performing certain functions: they serve as a means of emotional release, a call for social consolidation and the fight against

the enemy, with repetition, metaphorisation, personification and antithesis playing a very important role here, reinforced by both negatively marked images of war and positively coloured images of Peace, Home, Children and Love.

Key words: Polish language, Ukrainian language, song, linguistic means, text.

Постановка проблеми. Війна між РФ та Україною, на жаль, стала невід'ємною частиною сучасної реальності, тож цілком закономірно, що пісенна творчість на воєнну тематику, перетворилася на потужний засіб опору агресорові. Пісні цього часу, як зауважує О. Харчишин, слугують засобом «відмежування від ворога та його культури» [1, с. 1460] та водночас, як стверджує І. Павленко, «вони є експресивним відгуком на те, що відбувається і змінює нас та світ навколо» [2, с. 230].

Однією із перших країн, яка відреагувала на події в Україні в лютому 2022 року була Польща: окрім військової та гуманітарної допомоги, підтримка українського народу відбувалася і на так званому «культурному фронті». Польські пісні періоду російсько-української війни стали літописом подій 2022–2025 років та викликали потужний суспільний резонанс.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Пісні польською мовою періоду 2022–2025 років вже неодноразово обиралися об'єктом наукового аналізу: про це свідчать наукові розвідки О. Харчишин [1; 3; 4] К. Тарасенка [5]. Н. Баландіної, [6; 7], Н. Баландіної, А. Болотнікової [8] та Б. Гальчака, О. Харчишин [9]. Втім, одним із аспектів, який все ще залишається поза увагою дослідників, є використання мовних засобів в текстах польських пісень, систематизація та аналіз яких допоможе увиразнити закладені авторами смисли. Крім того, мовно-орієнтований фокус дослідження незмінно стане в пригоді тим, хто вивчає польську мову та допоможе зрозуміти особливості польсько-українського міжкультурного діалогу.

Постановка завдання. Тож метою цього дослідження є виявлення мовних засобів, які незмінно впливають на свідомість реципієнтів, їхній аналіз в контексті тих функцій, які вони виконують. Матеріалом для дослідження слугували тексти таких польських пісень як «*Podaj rękę Ukrainie*», «*O tobie myślę w zimną noc*», «*Mam siebie*», «*Ukraina*», «*Nasze domy*», «*Dzieci*», «*Obejmij mnie*».

Виклад основного матеріалу. Сучасна польська пісня часів російсько-української війни відіграє доволі важливу функцію, яка полягає у формуванні світоглядних орієнтирів на тему російсько-української війни. Особливу увагу при-

вертають мовні засоби, які впливають на свідомість слухачів, слугують тим маркером, який відображає суспільні настрої та протидіють ворожій пропаганді, руйнуючи кремлівські наративи. Як вельми слушно зауважує Т. Городиловська в своїй розвідці, присвяченій дослідженню української мови, «російсько-українська війна спричинила потужний вплив на мову, на зміну її лексичного складу, привела до творення нових слів і зворотів, зміни або розширення їхньої семантичної палітри, появи нових конотацій, а також збільшення запозичень у мові» [10, с. 56]. Думається, що аналогічні процеси можемо спостерігати і в польській мові, яка є дуже спорідненою до української та водночас спостерігати збіги в ментальній картині світу поляків та українців.

Як вельми слушно зауважує С. Гриценко, «Мова нині актуалізувала одну із провідних своїх функцій – стала ідентифікатором національної приналежності, маркером, що визначає «свого» і «чужого» у російсько-українській війні 2022 р» [11, с. 10]. Польсько-українська пісенна взаємодія є одним із яскравих прикладів, коли створюються тексти, зрозумілі і полякам, і українцям внаслідок подібності польської та української мов, тож на мовний рівень пісень є цікавим об'єктом дослідження в контексті продукування певних сенсів.

Приміром, пісня «*Podaj rękę Ukrainie*» у виконанні групи Taraka вже на рівні заголовку містить імператив «протягнути руку допомоги Україні», який на початку 2022 року став мейнстримом в медіа. Не викликає жодних сумнівів, чому саме в тексті пісні слухач знаходить чимало конструкцій **наказового способу**, а саме: «*Ty nie stój obok i podaj rękę Ukrainie*», «*Idź ramię w ramię*», «*niech żyje wiecznie i nie zginie*» [12], які націлені на звернення і заклик до допомоги. Серед мовних засобів також знаходимо і **повтор** «*Sze nie wmerła, nie wmerła Ukraina*» [12], який органічно взаємодіє наступною строчкою, яку автори тексту пісні оформлюють в **речення умовного способу**: «*Kiedy razem, jesteście jak rodzina*» [12]. Ці дві строчки разом містять дуже важливий сенс, оскільки тут ми знаходимо і пряму цитату із державного гімну України, що націлює реципієнта на перемогу та руйнує кремлівський наратив про те, що країни нібито ніколи не існувало, і заклик до єднання народів проти спільної біди, коли поляк і українець разом чинять опір агресорові.

Ефект пісні підсилюється також і тим, що в тексті містяться чимало **метафор**: «*okrzyk wolności się zaczyna*», «*modlitwą ty mnie chroń*», «*ogień w sercu*» [12] та **антонімічних виразів** «*zmarznięte usta*» vs «*gorące serce*» [12], які підсилюють емоційний фон пісні та драматичні відтінки. Для цієї мети також автори тексту пісні використовують і **слова із позитивно забарвленою семантикою**, такі як «*nadzieja*», «*przyjaźń*», «*wolność*» [12]. Позитивно-забарвлена лексика програмує реципієнта на те, що попри драматичні колізії, які переживає країна зараз, все-ж таки перемога, свобода та незалежність стануть ключовими аспектами буття в майбутньому, тож вибір цих лексичних засобів не є випадковим.

В іншій пісні «**O tobie myślę w zimną noc**» міститься доволі цікава **персоніфікація** на кшталт «*diabeł chce nas zetrzeć na proch*» [13], яка має на увазі керманича рф та яка дуже чітко розставляє «крапки над і» у війні між рф та Україною, не залишаючи можливостей для інших інтерпретацій. Такий **метафоричний образ** винуватця всіх бід в Україні дуже влучно руйнує наративи кремля про «братський народ», «необхідність зібрання руських земель», «захист російськомовних» та інші гасла ворожої пропаганди.

До речі, образ диявола є присутнім в багатьох польських піснях, причому вибір лексичних засобів є різноманітним та близьким до нижчого регістру мови. В такому контексті варто згадати думку О. Кирилюк, про те що «зображення ворога як недолугого, кумедного, такого, що позбавлений людських рис, дає можливість знищити страх перед ним та мотивувати суспільство до активної боротьби. Творення текстів із використанням засобів комізму стає своєрідним способом опору інформаційній агресії» [14, с. 36]. Приміром, польський репер *Суріс* настільки точно відтворив образ керманича рф, що точніше **метафори** важко було підібрати. В тексті пісні диктатор постає як нелюд, а саме *chory psychopata (хворий психопат), rosyjskie ścierwo (російське стерво), zbrodniarz wojenny, jaki ma krew na rękach cywila niewinnego (військовий злочинець, який має на руках кров безвинних цивільних)* [15]. І хоча в тексті присутня ненормативна лексика, яка суттєво знижує рівень пісні, все ж таки метафорика та образи, які в ній присутні є дуже яскравими. Як бачимо, *Суріс* вразив світ своєю композицією, що спричинила ефект шойно вибухнувшої бомби, тож звичайно, що пісня стала доволі популярною, оскільки мовний бар'єр в ній майже відсутній.

Цікаво, що на рівні образів польський варіант пісні дуже співпадає із ще одним прикла-

дом «байрактарщини», а саме пісня у виконанні В. Кукоби «Пісня про путя», яка, доречі є переробкою відомої пісні «Їхали козаки». Художній образ путіна, створений в пісні виявився доволі колоритним: «*паразит*», «*погань*», «*паскудо*», «*гаде*» [16]. Автори тексту не цураються і опису тілесного низу та фізіологічних подробиць: «*замість України проковтнеш гранату*», «*тобі вкраїнці двинули під ...*», «*тебе паразита роздеруть на клочья*» [16]. Зазначимо, що, як і у польській версії тексту, українська версія пісні виконує терапевтичну функцію, яка допомагає слухачеві зняти напругу, проговорити/проспівати наболілі емоції або почуття. Щодо лексичних засобів в тексті твору, то вони виконують саме ту функцію опору, про яку зазначала О. Кирилюк.

В польських піснях мова постає ідентифікатором «свого» або «чужого», приміром, одним із таких прикладів подібних мовних ідентифікаторів «свій-чужий» є дуже часто повторюване в тексті пісні **риторичне запитання** «*Czy tam gdzie śpisz masz bezpieczny kąt?*» [13], яке знайоме кожному українцеві та є своєрідним маркером буденності. До речі, вираз ***bezpieczny kąt*** за часів війни набув дещо інших, ніж в мирний час, конотацій, а саме місця, де можна сховатися від обстрілів, чи то укриття, чи то «коридор дві стіни», чи то підвал. У такий спосіб відбувається розширення семантичної палітри, що свідчить про зміни та потужний вплив війни на мовну картину світу.

До лексичних засобів, які використовуються в тексті пісні належать **слова із позитивно забарвленою семантикою**, які націлюють слухача до боротьби із ворогом, а саме: «*My jeden mamy cel*», «*Ta wolność nam niezbędna tak jak tlen*», «*O swoje zawsze trzeba się bić*» [13]. В тексті пісні знаходимо і **порівняння** *niezbędna tak jak tlen*, і **використання модальності** *zawsze trzeba się bić*, які також окрім заклику до боротьби виконують і потужну терапевтичну функцію, а саме допомагають слухачеві відчувати ті емоції, проговорити/проспівати ті переживання, які її хвилюють і у такий спосіб зменшити емоційну напругу від стресу.

В іншій пісні, яка має назву «**Ukraina**», знаходимо і **метафори** «*dzień żywej śmierci*», «*płoną wioski*», «*walą miasta*» [17], яка описують перші дні вторгнення рф в Україну та роблять текст пісні більш емоційним та живим. Також в пісні образ окупанта формується за допомогою **оксиморона** «*żywe trupy*» [17], які атакують нашу країну. Ймовірно, використання оксиморону тут має певні програмні ментальні установки для: по-перше – формування образу переможеного ворога, по-друге – певний месидж ворогові,

по-третє усталений образ, який буде підхоплений медійним мейнстримом.

Також спостерігаємо, що напруга в тексті зростає постійно, тож використовується прийом **саспенсу**, коли: «*Palą się wioski, walą się miasta, Żywe trupy atakują, groza narasta. Dzieci do pokoju, a matki do piwnicy, Żywe trupy „Z” litera idzie znad granicy*» [17]. І хоча в першій частині тексту йдеться про ворога та небезпеку, то друга частина декларує засоби боротьби, а саме за допомогою **наказового способу** «*Bracie chwytaj za miecz, dnia tego strasznego Nie wpuścimy żywych trupów do domu naszego Nie oddamy żywym trupom domu naszego*» [17].

В третій частині пісні спостерігаємо опис українського степу за допомогою **позитивно-забарвлених прикметників** «*Ten step jest szeroki, ten step jest wielki*» [17], що певною мірою містить натяк на те, що окупувати Україну ворогові не вдасться. До речі, в багатьох польських піснях Україна постає як «*zielona Ukraina*», що є символом мирної країни, де сама семантика кольору навіює лише позитивні емоції, а не загарбницьку політику країн-агресорів.

Пісня «*Mamy siebie*», яку виконував Адам Штаба та оркестр польського радіо, польські популярні артисти, хор TGD та польського радіо, також є цікавою в лексичному аспекті. В ній зустрічаємо і **метафори** «*W strumieniu walk Lawinie miejskich bomb Gdy wszystko masz I kiedy niesie prąd*», «*Nie ważny już żaden wróg Kiedy w sercu ogień*» [18], і **наказовий спосіб** «*Ty trwaj*», «*Tylko bądź*» [18], і **антитезу** «*Wenus i Mars*» [18], які націлені на те, щоб підтримати мотивацію до боротьби з ворогом, а також емоційно «розрядити» аудиторію. Вибір цих лексичних засобів не є випадковим, оскільки він націлений на те, щоб підняти моральний дух українського народу та водночас протидіяти ворожим наративам.

Аналізуючи польські тексти пісень з лексичної точки зору не можемо не звернутися до так званих польсько-українських пісенних колаборацій, коли в тексті пісні присутні і польська, і українська мови. Одним із прикладів такої пісенної взаємодії є пісня польського репера Szpaku та Переможця Євробачення-2022 Kalush Orchestra під назвою «*Nashe Domy*». В тексті пісні наявна **граматична категорія майбутнього часу**: «*Będę się bronił, Póki nie wyrwą serc!*» [19], яка націлює на боротьбу та піднімає бойовий дух; також з цією метою вживається і **наказовий спосіб дієслова** «*I choć się boję, Nie pozwól przepaść mi!*», «*Niech tu nie kapie krew*» [19]. Дуже сильною та вдалою з точки мовної організації тексту є **мета-**

фора «*złoto nie sztuka, sztuką jest zachować dobro*» [19], яка органічно поєднується із образами дітей, надії, миру, а також акцентує увагу на тому негативі, який відбувається навколо.

Постійний лексичний повтор «*Nashe Domy*» у поєднанні із іменниками «*dzieci*», прикметниками «*młody*», зверненням до Бога «*Boże nie pomiń ich*» [19] створюють такий собі діалог, в якому виразно всі контексти війни, а саме: захист рідного дому, піклування про молодше покоління, якому не варто знати, що таке війна, звернення до вищих сил або допомагали в боротьбі, внутрішній монолог людини, яка молиться за те, щоб були сили боротися.

Аналогічні сенси закладені в українському варіанті тексту цієї пісні: «*Де би не водила мене доля, я завжди буду сидіти під домом*», «*Я в собі чую джерело*», «*Я чекаю у хатах наших тоста: Слава Україні, з перемогою, рідні*» [19]. Символ України, як дому, який захищають наші воїни збережено і в польському, і в українському текстах пісні, а мовна організація текстів водночас забезпечує цілісність смислової та рецептивної структури твору. Представлена музична співпраця демонструє характерні риси «формульної» пісні, адже її було створено всього за один день у тісній взаємодії з аудиторією, яка активно генерувала креативну енергію безпосередньо під час зйомок.

Наступна пісня «*Dzieci*» у виконанні українського та польського музикантів Р. Чернова та П. Сверналіса фактично є продовженням теми, закладеної в «*Nashe Domy*». Тут відтворюється надія на завершення війни та відновлення миру, яку висловлено за допомогою **метафоричних засобів**: «*Kiedyś minie ta burza Posprzątam cały świat Mój dom Będzie bezpieczny bo tak*» [20]. Оптимістичний пафос пісні репрезентовано за допомогою метафори «*Mój dom Będzie bezpieczny*» [20], тобто цей дім обов'язково стане безпечним після того, як «*Kiedyś minie ta burza*» [20], що викликає в слухача тільки позитивні асоціації та надії. Задля того, щоб, забезпечити емоційний зв'язок зі слухачем, в тексті пісні особливу роль відіграє позитивно забарвлена лексема «*dzieci*»: «*Nasze dzieci już nie muszą znać Żadnych nazwisk ani strasznych dat I dzieciom naszych dzieci urządzimy dom Możesz mieszkać w nim jeśli będziesz chciał*» [20]. І хоча зараз діти переживають неабиякий стрес завдяки російсько-українській війни, все ж таки позитивна семантика образу дому, яскрава метафорика із поєднанням теми безпечності налаштовує реципієнта на позитивний лад. Лексичні засоби в пісні націлені створити ауру того, діти ніколи не знатимуть ані страшних дат,

ані імен загиблих, а отже цю пісню можна вважати такою, що незмінно надихає та надихатиме і військових на передовій, і тих, хто в тилу, і тих, хто за кордоном.

Ідею єдності, емоційної спільності й підтримки актуалізує і пісня «*Obejmij mnie*» у виконанні гурту «Океан Ельзи», колективу IRA та Stokłosa Collective Orchestra: «*Obejmij mnie, obejmij mnie, obejmij mnie Łagodnie tak i mocno tak Obejmij mnie, obejmij mnie, obejmij mnie Niech wiosna twa zakwitnie w nas*» [21]. Тричі повторене звернення «обійми мене» перетворюється на символічний акт єднання та взаємопідтримки. Сам римейк пісні «Обійми мене» набуває ритуального звучання та естетичного піднесення, стаючи чимось більшим, ніж просто масова музика: це інтелектуальний та емоційний месидж про солідарність, стійкість і надію.

Висновки. Вибір лексико-граматичних засобів в польських піснях періоду російсько-української війни є надзвичайно широким: метафори, повтори, антитези, персоніфікації, риторичні запитання, форми наказового способу, модальні дієслова, використання позитивно забарвлених іменників та прикметників переконливо демон-

струє, що завдяки лексичним засобам у свідомості слухача формуються необхідні наративи, спростовуються ворожі імперативи та відображається реальна картина подій російсько-української війни з усіма її реаліями та буденністю. В піснях піднімаються дуже важливі та актуальні для кожного українця теми, такі як заклик до солідарності, єдності та підтримки, тривога та надія під час війни, радикальний протест, агресія, гнів, мир, діти, травма, надія, що увиразнюється використанням різноманітних лексичних та граматичних засобів.

Специфіка використання мовних засобів в польських піснях полягає в тому, що вони націлені на виконання певних функцій: вони є засобом такої собі емоційної розрядки, закликом до консолідації суспільства та боротьби з окупантом, при чому дуже важливу роль тут відіграють повтори, метафоризація, персоніфікація, антитези, що підсилюється як негативно-маркованими образами війни, так і позитивно забарвленими образами миру, дому, дитини, любові. Проведений аналіз, безсумнівно, вимагає подальшого осмислення, ймовірно, крізь оптику інших методологічних орієнтирів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Харчишин О. Колискові пісні в умовах російсько-української війни (з 2014 р.): особливості функціонування. *Народознавчі зошити*. 2023. № 6. С. 1459–1468.
2. Павленко І. Гендерні проєкції українських пісень періоду російсько-української війни. *Література й історія : матеріали Всеукраїнської наукової конференції*. Запоріжжя. 14–15 листопада 2024 р. Запоріжжя. 2024. С. 279–282.
3. Харчишин О. Батько наш Бандера. *Народознавчі зошити*. 2022. № 1. С. 243–251.
4. Харчишин О. Сучасні українсько-польські народнописенні стилізації як форми етнокультурного сусідства та спільного культуротворення. *Народознавчі зошити*. 2020. № 3 (153). С. 605–613.
5. Тарасенко К. Сучасна польсько-українська пісенна взаємодія: парадокси рецепції крізь призму новітніх методологій. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Філологія». 2024. Вип. 65. С. 122–127.
6. Баландіна Н. Масифікація польсько-української пісні «Hej, sokoły!» («Гей, соколи!»). *Молодий вчений*. 2018. № 9 (61). С. 4–8.
7. Баландіна Н. Польсько-українська пісня «Hej, Sokoły!»: соціально-історичні контексти та смислові домінанти. *Слов'янський збірник*. 2019. Вип. 23. С. 90–104.
8. Баландіна Н., Болотнікова А. Польсько-українська пісня «Hej, Sokoły!» як інтеркультурне комунікативне явище. *Przegląd Wschodnioeuropejski*. 2020 № XI/1. Р. 231–240.
9. Гальчак Б., Харчишин О. Польсько-українські відносини на тлі історії популярної пісні «Hej, Sokoły!». *Русинистичні студії*. 2021. Т. 4. № 4. Р. 39–56.
10. Городиловська Г. Метафоризація як лексико-семантичний засіб творення воєнних неологізмів. *Наукові записки. Серія «Філологічні науки»*. 2023. № 207. С. 54–61.
11. Гріценко С. Мовні інновації російсько-української війни 2022 року. *Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. 2 (23). 2022. С. 9–13.
12. Taraka «Podaj Rękę Ukrainie» URL: <https://www.youtube.com/watch?v=CK1zEQAiVow> дата звернення 15.07.2025
13. Kawalec J., Michalska I. «O tobie myślę w zimną noc» URL: <https://www.youtube.com/watch?v=IO8pelrbx08&t=104s> дата звернення 15.09.2023
14. Кирилук О. Мова мережевого фольклору як засіб опору інформаційній агресії. *Мова: класичне – модерне – постмодерне*. 2020. Вип. 6. С. 32–49.

15. Cypis putin URL: <https://www.youtube.com/watch?v=dBqBJ6C5Mkw&t=43s> (дата звернення 15.03.2025).
16. Кукоба В. Пісня про Путю. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=fGPuEAu0bwQ> (дата звернення : 15.03.2025).
17. KAZIK / ŻADAN «Ukraina» URL: <https://www.youtube.com/watch?v=d0SanjDzuwI> (дата звернення 15.07.2025).
18. Artists for Ukraine Mamу siebie URL: https://www.youtube.com/watch?v=l01_7R3ppJY&t=146s (дата звернення 15.07.2025).
19. Szpaku та Kalush Orchestra Nasze Domy URL: <https://www.youtube.com/watch?v=vkB-fujq5ag> (дата звернення 15.07.2025).
20. Morphom I Swiernalis Dzieci URL: <https://www.youtube.com/watch?v=AVDrXogSN94> (дата звернення 15.07.2025).
21. Океан Ельзи(Океан Elzy), IRA, Stokłosa Collective Orchestra Obejmij mnie/Обійми URL: https://www.youtube.com/watch?v=4asMi_3KRCM (дата звернення 15.07.2025).

РОЗДІЛ 7 ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 81'25:821.111.030=161.2]:81'373.4
DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.41.1.36>

ЛІНГВОКУЛЬТУРНА АДАПТАЦІЯ АНГЛОМОВНИХ ТЕКСТІВ У ПЕРЕКЛАДІ ДЛЯ УКРАЇНСЬКОГО ЧИТАЧА

LINGUOCULTURAL ADAPTATION OF ENGLISH-LANGUAGE TEXTS IN TRANSLATION FOR THE UKRAINIAN READER

Гладуш Н.Ф.,
orcid.org/0000-0003-0458-1554
кандидат філологічних наук, професор,
професор кафедри лінгвістики та перекладу
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Дячок Н.В.,
orcid.org/0000-0003-1355-6801
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри англійської мови та комунікації
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Бровко К.А.,
orcid.org/0000-0001-8572-9316
доктор філософії,
старший викладач кафедри англійської мови та комунікації
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Курнилович М.О.,
orcid.org/0009-0003-6476-3891
магістр,
старший викладач кафедри англійської мови та комунікації
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

У статті досліджено лінгвокультурну адаптацію як ключову стратегію перекладу англійськомовних художніх текстів у сучасному українському перекладознавстві. Актуальність теми зумовлена посиленням міжкультурної комунікації та необхідністю забезпечення не лише мовної, а й культурної релевантності перекладених текстів. Особливу увагу зосереджено на складності передачі культурно маркованих елементів – реалій, фразеологізмів, алюзій, діалектизмів та ментальних категорій – у межах мовно-культурного простору українського читача. Метою дослідження є з'ясування основних принципів і труднощів лінгвокультурної адаптації, а також аналіз перекладацьких стратегій, що застосовуються в сучасній практиці. У процесі дослідження використано методи функціонально-комунікативного аналізу, міжкультурної герменевтики та зіставного перекладознавства. Обґрунтовано, що ефективне відтворення культурних змістів вимагає балансування між стратегіями доместикації та форенізації, а також використання прийомів компенсації, транскльотурації, інтерпретації тощо. На прикладі перекладів творів Дж. Селінджера, Е. Берджесса, Дж. Грішема, І. Велша та інших проаналізовано реальні мовно-культурні трансформації, які забезпечують адекватність і функціональну еквівалентність тексту. Встановлено, що перекладач відіграє роль культурного медіатора, який реконструює семантичні та стилістичні особливості оригіналу у відповідності до норм і очікувань цільової аудиторії. Стаття також порушує питання постколоніального переосмислення перекладу як інструменту формування української культурної ідентичності. У висновках підкреслено необхідність системного підходу до лінгвокультурної адаптації та запропоновано перспективні напрями подальших досліджень, зокрема у сфері когнітивного моделювання рецепції, перекладу молодіжної та нішевої літератури, а також розроблення практичних методик адаптації культурно маркованих одиниць.

Ключові слова: лінгвокультурна адаптація, доместикація, форенізація, культурні реалії, фразеологізми, ідіоми, літературні алюзії, ментальні категорії.

The article examines linguocultural adaptation as a key strategy for translating English-language literary texts in modern Ukrainian translation studies. The relevance of the topic is due to the strengthening of intercultural communication and the need to ensure not only linguistic, but also cultural relevance of translated texts. Particular attention is focused on the complexity of transmitting culturally marked elements – realities, phraseological units, allusions, dialectisms and mental categories – within the linguistic and cultural space of the Ukrainian reader. The aim of the study is to clarify the basic

principles and difficulties of linguocultural adaptation, as well as to analyze translation strategies used in modern practice. The research used methods of functional-communicative analysis, cross-cultural hermeneutics and comparative translation studies. It is substantiated that the effective reproduction of cultural content requires a balance between strategies of domestication and foreignization, as well as the use of methods of compensation, transculturation, interpretation, etc. Using the example of translations of works by J. Salinger, E. Burgess, J. Grisham, I. Welsh and others, real linguistic and cultural transformations that ensure the adequacy and functional equivalence of the text are analyzed. It is established that the translator plays the role of a cultural mediator who reconstructs the semantic and stylistic features of the original in accordance with the norms and expectations of the target audience. The article also raises the issue of postcolonial rethinking of translation as a tool for the formation of Ukrainian cultural identity. The conclusions emphasize the need for a systematic approach to linguistic and cultural adaptation and suggest promising areas for further research, in particular in the field of cognitive modeling of reception, translation of youth and niche literature, as well as the development of practical methods for adapting culturally marked units.

Key words: linguistic and cultural adaptation, domestication, foreignization, cultural realities, phraseological units, idioms, literary allusions, mental categories.

Постановка проблеми. У сучасному глобалізованому світі міжкультурна комунікація стає невід'ємною частиною усіх сфер людського життя – від бізнесу до освіти, від масової культури до політичного дискурсу. У цьому контексті переклад перестає бути суто лінгвістичним актом і набуває функцій складного соціокультурного процесу, що опосередковує взаємодію між представниками різних мовно-культурних спільнот. Одним із центральних понять такого процесу є *лінгвокультурна адаптація*, яка визначається як система перекладацьких стратегій, спрямованих на відтворення не лише змісту, а й комунікативної, естетичної та культурної релевантності тексту у новому мовному середовищі.

Зокрема, адаптація англomовних текстів для української аудиторії потребує врахування низки як мовно-структурних, так і глибинно-культурних чинників. Між мовами існує суттєва типологічна різниця, яка обумовлює потребу у складних трансформаціях – від семантичної реконструкції до компенсації ідіоматичних і культурних елементів. Окрім того, культурна дистанція між англо-американським світом та українським національним контекстом вимагає від перекладача високого рівня культурної чутливості, аби ефективно передати алюзії, соціальні коди, реалії, а також зберегти інтертекстуальну тканину оригіналу.

Актуальність цієї проблематики зростає в умовах відкритого інформаційного простору, коли англomовні тексти – як художні, так і публіцистичні, наукові, медійні – стають джерелом формування ідентичностей, культурного світогляду та ціннісних орієнтирів. Водночас переклад не може бути механічним – він повинен бути функціонально і культурно релевантним, що досягається саме через інструменти лінгвокультурної адаптації. Ця тенденція особливо актуалізується в умовах постколоніального переосмислення української культури, де переклад все частіше виступає як чинник деколоніальної мовної політики і формування власного культурного наративу.

У зв'язку з цим, лінгвокультурна адаптація англomовних текстів постає не як факультативна опція, а як обов'язковий і теоретично обґрунтований елемент перекладацької діяльності, який забезпечує не лише точність, а й дієвість комунікації між культурами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття лінгвокультурної адаптації є центральним у сучасних теоріях перекладознавства, що спираються на інтегративний підхід до перекладу як акту міжкультурної взаємодії. У цьому контексті перекладач виконує не просто мовну, а медіаційну функцію, виступаючи посередником між двома культурно-семіотичними системами. Видатна дослідниця Джуліан Хаус (J. House) у своїй концепції «*Translation Quality Assessment*» наголошує на важливості функціональної еквівалентності – тобто на відповідності не лише мовної структури, але й культурної функції перекладеного тексту очікуванням реципієнтної аудиторії. На її думку, якість перекладу полягає у тому, наскільки ефективно текст виконує аналогічну комунікативну функцію в іншому культурному контексті [15].

Хаус розробляє модель аналізу якості перекладу, яка включає компоненти, такі як:

- визначення функціонального призначення оригінального тексту;
- порівняння мовних та культурних параметрів оригіналу й перекладу;
- виявлення ступеня релевантності адаптації до цільового середовища.

З цієї точки зору, лінгвокультурна адаптація є не вторинним процесом, а необхідною умовою досягнення комунікативної повноцінності перекладу.

Подальший розвиток теорії перекладу у 1990-х роках ознаменувався зміщенням уваги з лінгвістичних аспектів на культурні й ідеологічні виміри перекладацької діяльності. Так званий «*культурний поворот*» у перекладознавстві, запропонований Susan Bassnett та André Lefevere

у роботі «*Translation, History and Culture*», проголошує переклад актом не лише мовного переносу, але й культурного моделювання [8].

У цьому підході перекладач розглядається як активний агент культурної політики, який:

- обирає ті чи інші елементи вихідної культури для репрезентації;
- модифікує або цензурує контент відповідно до соціальних і політичних обставин;
- впливає на формування культурного бачення реципієнта.

Так, Zohar Shavit у своїх дослідженнях стверджує, що переклад дитячої літератури може стати інструментом соціалізації та конструювання ідентичності [20]. Це особливо актуально для України, де питання ідентичності тісно пов'язане з мовною політикою.

Таким чином, культурний поворот дозволяє розглядати адаптацію не як пасивне пристосування, а як механізм впливу, який формує інтерпретаційні рамки тексту для читача нової культури.

Питання вибору перекладацької стратегії – зберігати культурну «інакшість» чи адаптувати текст до норм культури-реципієнта – є одним із центральних у сучасній теорії перекладу. Лоренс Венуті (L. Venuti) увів до наукового обігу поняття *доместикації* (domestication) і *форенізації* (foreignization), якими позначаються дві протилежні перекладацькі установки.

Доместикація передбачає наближення тексту до культури адресата, зокрема шляхом заміни культурних реалій на знайомі локальні аналоги, адаптації імен, звичаїв, алюзій тощо. Це забезпечує легке сприйняття, однак може призводити до втрати культурної унікальності оригіналу [22].

Форенізація, навпаки, націлена на збереження культурної специфіки джерельного тексту, навіть ціною ускладнення рецепції. Такий підхід підкреслює іноземність тексту і стимулює культурну обізнаність читача, що особливо важливо для постколоніальних контекстів, які прагнуть подолати домінування «центру» [22].

Venuti критикує англомовну перекладацьку традицію за прагнення до «невидимості» перекладача й закликає до більшої відкритості до інших культур шляхом форенізації. Він обґрунтовує це через приклади перекладів з італійської, французької, німецької літератур, доводячи, що збереження культурної дистанції є важливою умовою міжкультурної етики перекладу [22].

Погляд на переклад як політично і культурно вмотивований процес пропонує Maria Tymoczko у праці «*Translation in a Postcolonial Context*»

(2020), де адаптація постає інструментом деколонізації свідомості та репрезентації маргіналізованих наративів [20]. Подібну етико-культурну орієнтацію демонструє Anthony Pym у книзі «*On Translator Ethics: Principles for Mediation Between Cultures*», де перекладач розглядається як агент культурного вибору [16]. Ідеї трансформації змісту у межах культурної екосистеми розвиває Michael Cronin у монографії «*Eco-Translation*» (2021), підкреслюючи необхідність «екологічної чутливості» до культурних реалій іншомовного тексту [10]. Ці підходи дають підстави для сучасного комплексного розуміння лінгвокультурної адаптації як семіо-культурного процесу.

Узагальнюючи зазначене, можна стверджувати, що сучасна наукова література – як українська, так і зарубіжна – розглядає лінгвокультурну адаптацію не як факультативний процес, а як системну перекладацьку стратегію. Вона охоплює не лише лексико-граматичні, а й культурні, етичні, ідеологічні, когнітивні й комунікативні аспекти. Адаптація дозволяє подолати культурну дистанцію між мовами і забезпечити релевантність тексту для реципієнта, зберігаючи водночас інтенції, стиль, алюзивність і національно-культурну ідентичність оригіналу. У межах постколоніального й деколоніального переосмислення українського культурного простору, особливо в умовах сучасної війни, питання лінгвокультурної адаптації набуває не лише професійного, а й національно значущого характеру. Це відкриває перспективи для подальших міждисциплінарних досліджень на перетині перекладознавства, культурології, когнітивної лінгвістики та політики пам'яті.

Постановка завдання. Невирішена частина проблеми, на яку спрямоване це дослідження, полягає у відсутності цілісної методології щодо оптимального поєднання стратегій адаптації в умовах українського культурного контексту. І хоча окремі аспекти були предметом вивчення у попередніх дослідженнях, системний аналіз на матеріалі сучасного українського перекладацького ринку, особливо в постколоніальному дискурсі, залишався недостатньо опрацьованим.

Мета статті – виявити принципи, виклики та ефективні стратегії лінгвокультурної адаптації англомовних текстів у художньому перекладі, зокрема з урахуванням сучасних теоретичних підходів до перекладацької діяльності.

Відповідно по поставленій меті виникає низка завдань:

1. Проаналізувати сучасні теоретичні концепції адаптації, зокрема ідеї Дж. Хаус, С. Баснет, А. Лефевра, Л. Венуті та ін.

2. Визначити типові труднощі перекладу культурних реалій, фразеологізмів, ідіом, сленгу, діалектизмів, літературних алюзій та ментальних категорій.

3. Розглянути на конкретних прикладах українських перекладів англомовних творів, як саме реалізується адаптація і які стратегії виявляються найефективнішими.

4. Сформулювати підходи до поєднання стратегій доместикації та фореїзації у перекладацькій практиці.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному перекладознавстві англомовні художні, публіцистичні та медійні тексти розглядаються як складні полікодові структури, що акумулюють не лише мовну, а й культурну, соціальну та ідеологічну інформацію. Одним із найважливіших викликів при їх перекладі є збереження або відтворення національно-культурної специфіки джерельного тексту в межах мовної системи цільової аудиторії. В умовах перекладу на українську мову це вимагає не лише мовної, а й культурної, соціолінгвістичної та етнопсихологічної інтерпретації.

Культурні реалії – це лінгвокультурні одиниці, що відображають унікальні для певної нації або соціокультурної спільноти явища, об'єкти, традиції, інституції, звичаї, які не мають прямих або еквівалентних відповідників у мові-реципієнті. В англомовних текстах культурні реалії можуть включати географічні назви, соціальні інститути, історичні події, святкові традиції, популярні бренди, назви шкіл, спортивні терміни, іменні реалії тощо. Ці елементи є невід'ємною складовою культурної ідентичності, формують специфіку мовного світовідчуття носіїв англійської мови.

Зокрема, у відомому романі Дж. Д. Селінджера «*The Catcher in the Rye*» (1951) міститься згадка про «*Pencey Prep*» – унікальний американський приватний навчальний заклад (преparatorі), який є символом соціального статусу, а також специфічною складовою американської освітньої системи. Ця назва має культурне навантаження, оскільки в американському контексті «*prep school*» асоціюється з елітарністю, традиційністю, підготовкою до університету та соціальною вибірковістю. В українському культурному середовищі немає прямого аналогу такого типу школи, що створює проблему для перекладача: буквальний переклад залишає читача без розуміння соціальної значущості згаданої установи [7].

Аналіз існуючих українських перекладів свідчить, що найпоширенішими є два підходи: транслітерація з додаванням коментаря або роз-

ширений опис. Наприклад, переклад Андрія Дністрянського зберігає назву без пояснень, що потенційно ускладнює сприйняття: «*I got kicked out of Pencey Prep*» – «*Мене вигнали з Пенсі Преп*». Водночас інші перекладачі намагаються через парафраз або примітки донести соціокультурний зміст: «*Мене відрахували з престижної приватної школи, що готувала дітей із заможних сімей до вступу в університет*».

Це є прикладом культурної компенсації, що допомагає адаптувати текст до української аудиторії, робить інформацію більш зрозумілою та функціонально еквівалентною.

Інший яскравий приклад культурних реалій – святкування американського Дня подяки (Thanksgiving), яке широко представлено в англомовній літературі, зокрема у романі Джонатана Франзена «*Freedom*» (2010). День подяки – це традиційне свято, яке має глибокі історичні, релігійні та культурні корені в США, що не має безпосереднього українського аналогу. Українські перекладачі, щоб зберегти комунікативну ефективність, зазвичай вводять пояснювальні елементи або використовують адаптивний переклад: «*The whole family gathered for Thanksgiving dinner*» – «*Уся родина зібралася на святкову вечерю з нагоди Дня Подяки – традиційного американського сімейного свята*». Цей приклад ілюструє необхідність інтерпретації культурних реалій, щоб уникнути втрати смислу та передати культурне навантаження, яке закладено в оригіналі [12].

Це дає змогу стверджувати, культурні реалії є важливим викликом у лінгвокультурній адаптації англомовних текстів, що вимагає від перекладача глибокого знання як джерельної, так і цільової культур. Успішне їхнє відтворення забезпечує культурну релевантність перекладу і сприяє ефективній міжкультурній комунікації.

Наступним аспектом у нашому дослідженні є фразеологічні звороти. Фразеологічні одиниці англійської мови – це стійкі словосполучення або вирази, які мають переносне, метафоричне значення, часто відмінне від буквального тлумачення складових слів. Вони становлять особливу лінгвокультурну категорію, адже фразеологізми та ідіоми глибоко вкорінені в історико-культурний контекст, менталітет та побут носіїв мови. Через це їх переклад і адаптація до українського культурного середовища є нетривіальним завданням, оскільки такі одиниці рідко мають структурно або семантично тотожний відповідник.

Відомий англомовний фразеологізм *spill the beans*, який дослівно перекладається як «розси-

пати боби», має переносне значення – «розкрити секрет», «видавати таємницю». Цей вираз зустрічається, наприклад, у романі Ентоні Хоровіца *Stormbreaker* (2000): «He spilled the beans about the whole plan». У буквальному перекладі на українську мову ця фраза звучить безглуздо і втрачить власний сенс – «він розсипав боби». Тому для збереження комунікативної функції та адекватного сприйняття цільовою аудиторією доцільним є функціонально адаптований переклад, наприклад: «він проговорився» або «розкрив усю таємницю». Такий підхід ґрунтується на принципах еквівалентності перекладу, які наголошують на передачі смислу й емоційного забарвлення, а не буквального лінгвістичного коду [14].

Ще один приклад – фразеологізм *cut corners*, що означає «економити на якості», «робити щось халтурно». У творі Джорджа Орвелла «1984» зустрічається речення: «The builders cut corners and now the roof is leaking». Буквальний переклад як «вирізати кути» є незрозумілим і позбавленим смислового навантаження для українського читача. Тому адекватним є такий переклад, як «будівельники зекономили на матеріалах» або «зробили роботу неякісно». Таким чином зберігається функція фразеологізму – передається негативна конотація неухваленості чи халтурності, що є важливим для розуміння тексту [17].

Загалом, переклад фразеологізмів і ідіом потребує застосування низки методів, таких як:

- **Інтерпретації** (переклад сенсу, а не слів);
- **Компенсації** (введення додаткових пояснень або заміна на аналогічні фразеологізми мови перекладу);

– **Транскультурації** (використання відповідних за функцією культурних маркерів мови-реципієнта).

Для ілюстрації варто також звернути увагу на роман Чарльза Дікенса «*Great Expectations*», де часто вживаються ідіоми та фразеологізми, наприклад, «a wild-geese chase» (марна, безуспішна справа): «He sent me on a wild-geese chase». В українських перекладах зазвичай використовується фразеологізм «пускати за глухий кут» або «марна витівка», що зберігає функціональний еквівалент [11].

Таким чином, переклад фразеологізмів та ідіом є складним процесом, який вимагає від перекладача високої лінгвокультурної компетентності, вміння гнучко підбирати еквіваленти, що збережуть не лише лексичне, а й прагматичне та культурне навантаження оригіналу.

Неменш цікавим елементом є сленгові конструкції та регіональні діалекти. Означені елементи становлять особливу категорію мовних одиниць, що створюють додаткові труднощі у процесі перекладу та лінгвокультурної адаптації. Вони несуть не лише інформаційне, а й стилістичне, соціолінгвістичне та культурне навантаження, що характеризує соціальний статус, етнічну приналежність, географічну локалізацію чи вікову групу мовця.

Відомим прикладом використання регіонального діалекту є роман Харпер Лі *To Kill a Mockingbird* (1960), де персонаж вимовляє фразу: «Y'all hush now, ya hear?». Слово *y'all* – скорочення від *you all* – типове для південного діалекту американської англійської. Воно виступає марке-

Таблиця 1

Типові труднощі адаптації фразеологізмів та ідіом англійських текстів

Тип труднощі	Приклад англійською	Буквальний переклад	Український адаптований варіант	Коментар
Семантична невідповідність	<i>spill the beans</i>	«розсипати боби»	«проговоритися», «розкрити секрет»	Необхідність передачі переносного значення
Культурно специфічний зміст	<i>Thanksgiving dinner</i>	«вечеря подяки»	«святкова вечеря з нагоди Дня Подяки»	Пояснення культурного контексту, що не має аналога у цільовій культурі
Відсутність відповідника	<i>wild-geese chase</i>	«половання за диким гусаком»	«марна справа», «пускати за глухий кут»	Використання українських фразеологізмів зі схожим значенням
Лексична неоднозначність	<i>cut corners</i>	«вирізати кути»	«робити халтурно», «зекономити на якості»	Передача негативного конотаційного забарвлення, що властиве оригінальній фразі
Стилістична невідповідність	<i>kick the bucket</i> (померти)	«вдарити відро»	«відбити копита», «померти»	Вибір адекватного стилістичного рівня залежно від контексту

ром регіональної ідентичності та неформального стилю спілкування. Буквальний переклад як «ви всі» або «ви» звучав би у тексті штучно та неприродно для українського читача. Натомість стилістично та функціонально адекватним є варіант «та втихніть уже, чуєте?», який передає і емоційну експресію, і неформальність, і певний соціальний статус мовця [16].

Іншим прикладом є твір Ірвіна Велша *Trainspotting* (1993), де використовується шотландський діалект із сленговими словами: «Wee boys ken nothin'». Тут wee означає «малий», а ken – «знати». Переклад може бути виконаний двома способами: стилістично нейтральним («малі хлопці нічого не тямлять») або з елементами українізованої мовної гри, що відтворює характерну «барвистість» діалекту – «малі нічого не петрають». Другий варіант дозволяє зберегти імітацію мовної варіативності, проте вимагає тонкого балансування, щоб не утруднити сприйняття тексту цільовою аудиторією [23].

Проведений аналіз уможливило виокремлення особливостей перекладу сленгу та діалектизмів: **соціолінгвістичний аспект** (сленг і діалектизми інформують про соціальне походження, вік, професію або етнічну належність мовця); **стилістична функція** (ці мовні одиниці створюють атмосферу автентичності, надають тексту життєвості та індивідуальності. Перекладач має зберегти ці функції, вибираючи відповідні стилістичні засоби); **культурна унікальність** (деякі сленгові або діалектні вирази мають глибокий зв'язок із культурними реаліями, і їх прямий переклад унеможливило б сприйняття без додаткових пояснень чи адаптацій); **відсутність прямих еквівалентів** (у цільовій мові може не існувати відповідних сленгових чи діалектних форм, тому перекладач часто використовує нейтральні або модифіковані варіанти, які передають функції оригіналу).

Українські переклади згаданих творів демонструють різні стратегії адаптації сленгу та діалектизмів. Наприклад, у перекладі То Кілла а *Mockingbird* (перекладачі О. Довгань та С. Шевченко) фраза «Y'all hush now, ya hear?» часто адаптується як «Та втихніть уже, чуєте?», що зберігає неформальність і звернення до групи, уникаючи буквальных кальок. Наступним яскравим прикладом є український переклад *Trainspotting* (перекладач Р. Копиленко) діалектизми wee і ken інтерпретуються по-різному залежно від контексту – від стилістично нейтральних до українізованих, наприклад, «малі хлопці нічого не тямлять» або «малі нічого не петрають». Такий підхід доз-

воляє адаптувати колоритний діалектний стиль, зберігаючи автентичність персонажів [6].

Підкреслимо те, що сленг і діалектизми як елементи англomовних текстів несуть значне лінгвокультурне навантаження, їх адекватна передача вимагає від перекладача комплексного підходу, який враховує соціолінгвістичні, стилістичні та культурні особливості обох мов. Тільки за таких умов переклад зможе зберегти не лише зміст, а й функціональну ідентичність оригіналу.

Наступним, але не менш важливим елементом перекладу є літературні алюзії, що передбачають посилення на відомі літературні твори, сюжети, образи або цитати, які мають глибокий культурний і символічний зміст. У процесі перекладу літературні алюзії створюють особливі труднощі, адже вони вимагають від перекладача не лише ґрунтового знання культури джерела, а й здатності адекватно адаптувати цей зміст для цільової аудиторії, що може не мати аналогічного культурного досвіду.

Як приклад можна навести роман Ентоні Берджесса *A Clockwork Orange* (1962), у якому фраза: «*Is it better for a man to have chosen evil than to have good imposed upon him?*» алюзійно відсилає до християнської етики та філософських дискусій про свободу волі та моральний вибір. Переклад українською: «*Чи краще, коли людина сама обирає зло, ніж коли їй нав'язують добро?*» – зберігає глибину оригінального філософського запитання, передаючи ключову ідею свободи вибору, що є центральною у творі. Проте такі алюзії вимагають від перекладача чіткої орієнтації у міжтекстових зв'язках і фонових культурних знаннях, аби не втратити багатозначності й не спростити складні концепти [9].

Інший приклад – алюзії на Шекспіра, які широко розповсюджені в англomовній літературі. У романі *The Catcher in the Rye* Дж. Д. Селінджера багаторазово трапляються відсилання до творів Шекспіра, зокрема образ «чаплі у житі» (catcher in the rye), що відсилає до пісні з поеми Роберта Бернса, а також натякає на концепцію захисту дитинства від втручання дорослого світу. Адекватне передавання таких алюзій вимагає від перекладача глибокої літературознавчої компетенції і, часто, приміток або адаптивних стратегій [7].

Останній, але не менш важливий елемент у перекладацькій практиці є ментальні концепти, також відомі як ментальні категорії. Ментальні категорії (ментальні концепти) – це поняття, що глибоко вкорінені в культурі й формують базові уявлення про світ, цінності, соціальні норми.

Вони часто відображають специфічні ідеологічні установки, історичні традиції та менталітет. Одним із найяскравіших прикладів є американський концепт *self-made man*, який уособлює ідеал індивідуального успіху, самореалізації та особистої відповідальності. У реченні: «He's a self-made man – from nothing to millions» – концепт *self-made man* несуть насичене соціокультурне навантаження, що може не мати прямого аналога в інших культурах. Український переклад: «Він – людина, що самостійно досягла всього» – зберігає основний зміст, але для повнішого розуміння часто потрібен культурний коментар, що пояснює контекст американського індивідуалізму та ідеологію «американської мрії». Такий підхід забезпечує не тільки лексичну, а й концептуальну еквівалентність перекладу.

Інші приклади ментальних категорій включають поняття американської «melting pot» (плавильний котел), що описує культурне змішування в США, або британського «stiff upper lip» – образу стриманості та витримки. Усі ці концепти потребують глибокого лінгвокультурного аналізу при адаптації, оскільки їх прямий переклад часто втрачає багатство значень і культурну специфіку.

Літературні алюзії та ментальні категорії як складові англомовних текстів вимагають від перекладача високого рівня культурної компетенції, міждисциплінарного підходу та вміння адаптувати інформацію до мовно-культурного простору цільового читача. Лише за умови збереження цих складних лінгвокультурних елементів переклад може виконувати свою комунікативну та культурну функцію повноцінно.

Розглянемо вищезначені особливості лінгвокультурної адаптації на прикладі англомовного тексту *The Partner* Джона Грішема. Переклад художніх творів, особливо таких жанрів як юридичний трилер, до яких належить *The Partner* Джона Грішема, є комплексним лінгвокультурним процесом. Його специфіка полягає не лише в передачі лексико-граматичного змісту, а й у відтворенні культурних особливостей, що впливають на сприйняття тексту цільовою аудиторією. Аналіз перекладів цього твору на українську мову дозволяє ідентифікувати ключові проблеми, що виникають у перекладачів, а також виявити ефективні стратегії їх подолання [13].

Перше українське видання трилеру вийшло у 2011 році у перекладі Олександри Петрівни. У цьому перекладі увага зосереджена на лексичній зрозумілості і читабельності, що відповідає жанру масового читання. Перекладачка застосовує стратегію доместикації, роблячи текст максимально адаптованим для українського читача (Грішем, 2011). Підчас перекладу автор використовує певні стилістичні особливості, такі як: уникнення буквальних кальок, часте використання функціональних еквівалентів; приклади: англомовний юридичний термін *plea bargain* перекладається як «угода зі слідством» – усталений український юридичний термін, що забезпечує адекватність і зрозумілість; ідіоматичні вирази замінюються близькими за значенням українськими, наприклад, *spill the beans* – «проговорився»; у трилері спостерігається помірне використання стилістичних засобів для збереження динаміки оригіналу, але з прицілом на стандарти української літературної мови [5].

Таблиця 2

Типові труднощі адаптації англомовних текстів

Тип культурної одиниці	Приклад з оригіналу	Український переклад	Особливість адаптації
Культурна реалія	<i>Pencey Prep</i>	привілейована приватна школа	додавання пояснення, збереження контексту
Свято / традиція	<i>Thanksgiving dinner</i>	святкова вечеря до Дня Подяки (традиційне американське родинне свято)	пояснення культурного контексту
Ідіома	<i>spill the beans</i>	проговоритися, розкрив секрет	функціональна еквівалентність через загальновживані ідіоми
Фразеологізм вершковий	<i>cut corners</i>	заощадили на якості	передає сенс економії, не буквальный переклад
Діалект / сленг	<i>y'all, ya hear?</i>	Втихніть уже, чуєте?	адаптування стилю звертання під цільову аудиторію
Літературна алюзія	<i>"Thou mayest."</i> (bible referencing Cain)	Ти можеш (але не мусиш)	переклад із збереженням біблійного підтексту
Ментальна категорія	<i>self-made man</i>	людина, яка сама себе створила / самодостатній підприємець	пояснювальний переклад із культурним контекстом

Переклад, виконаний О. Ковальчуком, відзначається більшою увагою до відтворення стилістичних і культурних нюансів оригіналу. Перекладач поєднує доместикацію з елементами форенізації, що проявляється в збереженні деяких англomовних термінів і фраз, з додаванням пояснювальних приміток (Грішем, 2016). Варто виокремити стилістичні особливості означеного перекладу, такі як: збереження певних юридичних та культурних реалій в оригінальному вигляді з примітками для пояснення; використання більш широкого словникового запасу, зокрема синонімічних конструкцій для передачі стилістичних відтінків; ідіоматичні вирази передаються через збереження їх метафоричної природи або розгорнуті перефразування; приклад: *cut corners* перекладається як «зэкономили на якості», іноді з додатковим коментарем у примітці; більша увага до збереження інтонаційного і ритмічного малюнку речень, що наближає читача до авторського стилю [4].

Найновіше видання з перекладом І. Гнатюк робить акцент на сучасній українській мові, близькій до живого мовлення, що робить текст динамічним і зрозумілим для широкої аудиторії. Перекладач використовує стиль, який можна охарактеризувати як функціональний і комунікативний (Грішем, 2020). Стилiстичні особливості: інтенсивне застосування живих, розмовних форм і фразеологізмів, що відповідають оригінальному сленгу і діалектизмам; більш вільні трансформації і діалогічність перекладу, щоб підтримати

темп і напругу сюжету (наприклад, фраза «*y'all hush now*» перекладається як «та втихніть уже!» – зберігаючи емоційне забарвлення і стилістичну належність); збереження інтертекстуальних алюзій із адаптацією під український культурний контекст [3].

Порівняльний аналіз перекладів трилеру *The Partner* демонструє баланс між двома основними перекладацькими стратегіями – доместикацією і форенізацією, що відображає сучасні тенденції в українському перекладознавстві. Доместикація сприяє кращій комунікативній ефективності, зручності сприйняття тексту, тоді як елементи форенізації дозволяють зберегти унікальність американського культурного і юридичного контексту.

В українських перекладах роману спостерігається застосування різних перекладацьких прийомів, які можна умовно розділити на дві основні стратегії: доместикація (адаптація тексту до культурних норм цільової аудиторії) та форенізація (збереження культурної інакшості оригіналу).

Визначаючи оптимальні підходи до перекладу роману *The Partner*, перекладачі поєднують стратегії доместикації та форенізації, які, відповідно до теорії Лоренса Венуті, визначають рівень культурного перенесення у перекладі. Доместикація допомагає зробити текст доступним та зрозумілим, мінімізуючи культурний розрив між мовою оригіналу і мовою перекладу. Водночас, елементи форенізації зберігають колорит і автентичність американської юридичної та соціальної дійсно-

Таблиця 3

Типові труднощі лінгвокультурної адаптації та перекладацьких стратегій на прикладі трилеру *The Partner*.

Тип труднощі	Приклад з оригіналу	Перекладацькі стратегії	Приклад українського перекладу	Примітка
Культурні реалії	<i>District Attorney, plea bargain</i>	Локалізація, пояснення через примітки	«Окружний прокурор», «угода зі слідством»	Необхідність адаптації правової термінології під національний контекст
Фразеологізми та ідіоми	<i>cut corners, spill the beans</i>	Функціональний еквівалент, перефразування	«Пішов легшим шляхом», «проговорився»	Уникання буквального перекладу, збереження смислової функції
Сленг і діалектизми	<i>sue him, y'all</i>	Стилiстична адаптація, заміна на відповідники	«Подати до суду», «ви всі» (у контексті)	Відтворення стилістичних і соціолінгвістичних особливостей
Літературні алюзії	<i>Is it better for a man to have chosen evil...</i>	Збереження філософської глибини, адаптація культурного контексту	«Чи краще, коли людина сама обирає зло...»	Адаптація філософських ідей із збереженням їх значущості
Ментальні категорії	<i>self-made man</i>	Пояснення через функціональні заміни, додавання приміток	«Людина, що самостійно досягла всього»	Важливість пояснення культурних концептів для цільового читача

сті, зокрема через збереження специфічної термінології та ідіоматичних виразів з відповідними поясненнями.

Отже, комплексний підхід до перекладу, який враховує мовні, культурні, соціальні та ідеологічні аспекти, є необхідною умовою для створення якісного та релевантного українському читачеві тексту. Використання функціональних еквівалентів, локалізація, адаптація культурних маркерів і роз'яснювальні примітки забезпечують глибоке і всебічне розуміння оригіналу, сприяючи ефективній міжкультурній комунікації.

Висновки. Лінгвокультурна адаптація англomовних художніх текстів у перекладі для українського читача постає як складний міждисциплінарний процес, що поєднує лінгвістичні, культурологічні, соціопсихологічні та когнітивні виміри. Аналіз теоретичних підходів та перекладацької практики свідчить, що переклад не може обмежуватись суто лексико-граматичною трансформацією – він має забезпечувати релевантну передачу сенсів, образної системи, соціокультурних маркерів і ментальних категорій у новому мовно-культурному середовищі.

У роботі доведено, що ефективна адаптація передбачає активне використання таких перекладацьких стратегій, як компенсація, транскультурація, інтерпретація, а також збалансоване застосування доместикації та форенізації. Збереження культурної специфіки джерельного тексту (наприклад, реалій, ідіом, алюзій, діалектизмів) потребує не лише мовної точності, а й глибокої культурної обізнаності перекладача. Саме тому перекладач виступає як культурний посередник, здатний забезпечити цілісність авторського задуму й водночас зробити текст доступним і зрозумілим для українського читача.

Проведений аналіз доводить, що перекладацька діяльність у сфері художньої літератури в умовах української культури виконує не лише комуніка-

тивну, а й ідеологічну функцію. Через адаптацію іноземного тексту в українському контексті здійснюється не лише передача змісту, а й формування власного нарративу, що відповідає національній ідентичності та сучасним деколонізаційним тенденціям. У цьому аспекті лінгвокультурна адаптація постає як механізм осмислення іншого та засіб зміцнення власної культурної суб'єктності.

З огляду на складність і багатовимірність процесу лінгвокультурної адаптації англomовних текстів у перекладі для української аудиторії, перспективи подальших наукових розвідок варто вбачати у кількох напрямках. Передусім доцільним є розроблення уніфікованої методології аналізу адаптаційних стратегій, яка б враховувала типологію текстів, жанрову специфіку, соціокультурний контекст і характеристику цільової аудиторії. Такий підхід дозволить систематизувати перекладацькі рішення та сформулювати практичні рекомендації для фахівців. Подальше вивчення потребує також емпіричний вимір – дослідження сприйняття адаптованих культурних елементів українськими читачами різних вікових, професійних та соціокультурних груп. Актуальним є й проведення порівняльного аналізу адаптації одного й того ж англomовного тексту у кількох українських перекладах різних років, що дозволить простежити еволюцію перекладацьких стратегій у динаміці мовної та культурної норм. Окрему увагу доцільно зосередити на перекладі нішевих жанрів – наукової фантастики, графічних романів, публіцистики та young adult літератури, які особливо насичені сленгом, ідіомами, алюзіями та маркерами сучасної культури. У контексті деколоніального розвитку української гуманітаристики значним є також потенціал дослідження адаптації англomовних текстів як форми формування національної мовно-культурної ідентичності та розширення україномовного культурного простору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Берджесс Е. Заводний апельсин / пер. з англ. І. Гнатюк. Київ : Наш Формат, 2020. 288 с.
2. Велш І. На голці / пер. з англ. І. Гнатюк. Київ : Наш Формат, 2020. 352 с.
3. Грішем Дж. Партнер / пер. з англ. І. Гнатюк. Київ : Наш Формат, 2020. 400 с.
4. Грішем Дж. Партнер / пер. з англ. О. Ковальчук. Харків : Фоліо, 2016. 380 с.
5. Грішем Дж. Партнер / пер. з англ. О. Петрівна. Київ : Клуб Сімейного Дозвілля, 2011. 384 с.
6. Лі Х. Убити пересмішника / пер. з англ. О. Ковальчук. Харків : Фоліо, 2016. 320 с.
7. Селінджер Дж. Д. Над прірвою у житті / пер. з англ. О. Петрівна. Київ : Клуб Сімейного Дозвілля, 2011. 288 с.
8. Bassnett S., Lefevere A. Translation, History and Culture. London : Pinter Publishers, 1990. 136 p. URL: <https://archive.org/details/translationhisto0000unse> (дата звернення: 29.07.2025).
9. Burgess A. A Clockwork Orange. London : William Heinemann, 1962. 192 p.
10. Cronin M. Eco-Translation: Translation and Ecology in the Age of the Anthropocene. London : Routledge, 2021. 184 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315689355>.

11. Dickens C. *Great Expectations*. London : Chapman & Hall, 1861. 544 p.
12. Franzen J. *Freedom: a novel*. New York : Farrar, Straus and Giroux, 2010. 576 p.
13. Grisham J. *The Partner*. New York : Doubleday, 1997. 384 p.
14. Horowitz A. *Stormbreaker*. London : Puffin Books, 2000. 256 p.
15. House J. *Translation Quality Assessment: A Model Revisited*. London : Routledge, 1997. 248 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203997094> (дата звернення: 29.07.2025).
16. Lee H. *To Kill a Mockingbird*. Philadelphia : J. B. Lippincott & Co., 1960. 281 p.
17. Orwell G. *Nineteen Eighty-Four*. London : Secker & Warburg, 1949. 328 p.
18. Pym A. *On Translator Ethics: Principles for Mediation Between Cultures*. Amsterdam : John Benjamins, 2020. 169 p. DOI: <https://doi.org/10.1075/btl.126>.
19. Salinger J. D. *The Catcher in the Rye*. Boston : Little, Brown and Company, 1951. 277 p.
20. Shavit Z. *Poetics of Children's Literature*. Athens : University of Georgia Press, 1986. 283 p. URL: <https://ugapress.org/book/9780820308200> (дата звернення: 29.07.2025).
21. Tymoczko M. *Translation in a Postcolonial Context*. London : Routledge, 2020. 456 p. URL: <https://www.routledge.com/Translation-in-a-Postcolonial-Context/Tymoczko/p/book/9781138388409> (дата звернення: 29.07.2025).
22. Venuti L. *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. London : Routledge, 1995. 260 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203360065> (дата звернення: 29.07.2025).
23. Welsh I. *Trainspotting*. London : Secker & Warburg, 1993. 344 p.

АНАЛІЗ ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНИХ МАРКЕРІВ АНГЛОМОВНИХ ДИПЛОМАТИЧНИХ ДОКУМЕНТІВ У КОНТЕКСТІ МІЖМОВНОЇ ТРАНСЛЯЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ ВІЛЬНЮСЬКОГО КОМЮНІКЕ НАТО)

ANALYSIS OF LEXICO-STYLISTIC MARKERS IN ENGLISH-LANGUAGE DIPLOMATIC DOCUMENTS IN THE CONTEXT OF INTERLINGUAL TRANSLATION (BASED ON THE VILNIUS NATO SUMMIT COMMUNIQUÉ)

Купчишина Ю.А.,

orcid.org/0000-0002-9618-6107

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри германської філології та перекладознавства

Хмельницького національного університету

Стаття присвячена дослідженню лексико-стилістичних маркерів англomовного дипломатичного дискурсу та їх перекладу українською мовою. Робота виконана в межах лінгвістики тексту та перекладознавства, зосереджуючись на дипломатичній термінології. Підвищення ролі дипломатії в умовах глобалізації актуалізує потребу в точному перекладі міжнародних документів. Автором підкреслено важливість еквівалентності та адекватності відтворення дипломатичних текстів. Дипломатичний дискурс розглядається як комунікативне явище з чіткими структурними, стильовими й прагматичними характеристиками. Він тісно перетинається з політичним дискурсом, особливо в публічному просторі. У статті систематизовано лексичні одиниці дипломатичного мовлення. Виокремлено спеціальну дипломатичну лексику, терміни суміжних галузей, архаїзми, аббревіатури, мовні кліше та запозичення з латини й французької. Також розглядаються фальшиві друзі перекладача, неологізми та дискурсні маркери. Зазначено, що основним комунікативним наміром документа є засудження російської агресії та підтримка України. Представлено семантичні поля термінів, які підтверджують прагматичний зміст документа. У процесі аналізу визначено, що переважають однокомпонентні терміни, які перекладаються за допомогою транскодування, калькування, синонімічної та лексичної заміни. Наведено приклади транслітерації, транскрибування, а також описового перекладу. Особливу складність становлять багатокомпонентні терміни з неусталеними значеннями. Важливою перекладацькою стратегією є передача прагматичного потенціалу тексту. У статті підкреслено роль мовної стандартизації та дотримання дипломатичного етикету. Значну увагу приділено лінгвістичній інтерпретації тексту як форми міждержавної взаємодії. Доведено, що точність термінології має ключове значення у сфері міжнародної комунікації. Проаналізовано співвідношення стилістичних і семантичних рис в англomовному оригіналі та українському перекладі. Окремо розглянуто феномен інтердискурсивності дипломатії. Дослідження підтверджує, що дипломатичні документи є результатом мовної та політичної взаємодії.

Ключові слова: лексико-стилістичні маркери, дипломатичні документи, комюніке, термінологія, переклад, дипломатичний дискурс.

This paper addresses the the study of lexico-stylistic markers of English-language diplomatic discourse and their translation into Ukrainian. The research is conducted within the framework of text linguistics and translation studies, with a particular focus on diplomatic terminology. The growing role of diplomacy in the context of globalization highlights the need for accurate translation of international documents. The author emphasizes the importance of equivalence and adequacy in rendering diplomatic texts. Diplomatic discourse is viewed as a communicative phenomenon characterized by distinct structural, stylistic, and pragmatic features. It significantly overlaps with political discourse, especially in the public sphere. The article systematizes the lexical units typical of diplomatic language. It identifies categories such as specialized diplomatic vocabulary, terminology from related fields, archaisms, abbreviations, clichés, and borrowings from Latin and French. The study also addresses false friends of the translator, neologisms, and discourse markers. It is noted that the main communicative intention of the analyzed document is the condemnation of Russian aggression and the expression of support for Ukraine. The semantic fields of key terms are presented to reflect the document's pragmatic content. The analysis reveals a predominance of single-word terms translated using transcoding, calquing, synonymic substitution, and lexical replacement. Examples of transliteration, transcription, and descriptive translation are provided. Particular attention is given to multi-component terms with unstable meanings, which present translation challenges. An important translation strategy is the conveyance of the text's pragmatic potential. The article emphasizes the role of language standardization and adherence to diplomatic etiquette. Considerable attention is paid to the linguistic interpretation of the text as a form of interstate communication. The study demonstrates that terminological precision is crucial in international communication. The relationship between stylistic and semantic features in the English original and the Ukrainian translation is examined. The phenomenon of interdiscursivity in diplomacy is explored. The findings confirm that diplomatic documents result from both linguistic and political interaction.

Key words: lexico-stylistic markers, diplomatic documents, communiqué, terminology, translation, diplomatic discourse.

Наукове дослідження спрямоване на вивчення лексико-стилістичних маркерів англomовного дипломатичного дискурсу та особливостей їх

відтворення в українському перекладі. Роботу виконано в межах сучасних підходів лінгвістики тексту та перекладознавства, з акцентом на аналіз

мовних характеристик офіційно-дипломатичних документів. Посилення ролі дипломатичної комунікації в умовах глобалізації зумовлює зростаючу потребу в дослідженні мовних стратегій, що реалізуються в міжнародних документах, зокрема в контексті їх міжмовної трансляції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Переклад дипломатичних документів належить до тих галузей перекладознавства, що досліджуються порівняно рідко, що зумовлено високим рівнем стандартизації та формалізації таких текстів. Дипломатичний дискурс вимагає не лише досконалого володіння термінологічною базою, знання політичного, економічного та соціального контексту як власної країни, так і міжнародної ситуації, а й володіння спеціалізованими перекладацькими стратегіями, а також дипломатичною виваженістю. З огляду на важливу роль дипломатичної комунікації у налагодженні ефективних міжкультурних та міжнародних контактів, особливої актуальності набуває питання еквівалентності та адекватності відтворення лексичних і стилістичних особливостей дипломатичних текстів у процесі їх перекладу. Дипломатичний дискурс – це «комплексне комунікативне явище, що охоплює всю палітру мовленнєвих інтеракцій (актів) дипломатів, реалізується в усній та писемній формі, регламентується жорсткими рамками як загальних (міжнародних), так і етноспецифічних правил, існуючих історичних традицій, риторико-стилістичних норм, а також має власні характерні риси» [6, с. 31]. До важливих ознак дипломатичного дискурсу належить інтердискурсивність – здатність його «проникати» в інший дискурс, що засвідчено перетином дипломатичного та політичного дискурсів [8, с. 8]. Так, публічна форма дипломатичного дискурсу належить до такого типу інституційного спілкування, яке за своїми характеристиками багато в чому збігається з політичною комунікацією [1, с. 10].

Дослідження проблеми перекладу лексичних одиниць знаходимо у працях таких лінгвістів як: С. Головатий, Е. Дерді, Ф. Донер, О. Зарума-Панських, В. Карабан, А. Коваленко, С. Флорін та багатьох інших [2, 3]. Однак, попри широке висвітлення проблеми перекладу лексичних одиниць, перекладацький аспект відтворення таких лексичних одиниць дипломатичного дискурсу все ще не достатньо досліджений, що і зумовлює актуальність нашого дослідження.

Постановка завдання. Одне з ключових завдань нашого дослідження полягає у визначенні поняття дипломатичного дискурсу, семантичних і

стилістичних характеристик лексичних одиниць дипломатичного дискурсу, а також у розкритті прагматичних намірів, що стоять за їхнім уживанням у тексті комюніке, та способів їх відтворення в українському перекладі.

Виклад основного матеріалу. Однією із текстових реалізацій дипломатичного дискурсу є дипломатичні документи. Дипломатичні документи – одна з форм дипломатичної діяльності держави по здійсненню цілей і завдань зовнішньої політики. Дипломатичні документи поділяються на: *документи внутрішньовідомчого листування* (службова записка, доповідна записка, інформаційна довідка, біографічна довідка, піврічний/річний політичний звіт, звіт за підсумками візитів; *документи дипломатичного листування* (особиста (підписна) нота; вербальна нота; пам'ятна записка; меморандум; комюніке; приватний лист; заява [2].

Комюніке – це офіційний документ, що інформує про досягнення домовленостей або перебіг міжнародних переговорів. Його основна функція полягає в донесенні до засобів масової інформації та широкої громадськості підсумків проведених перемовин. За структурою комюніке може варіюватися: від лаконічного повідомлення загального характеру до розгорнутого тексту, який детально висвітлює перебіг дискусій, умови домовленостей, а також ухвалені рішення. У деяких випадках такий документ може мати юридичну силу для сторін, що брали участь у переговорах.

У процесі цього дослідження ми виділили групи мовних одиниць, які найчастіше зустрічаються в дипломатичних документах:

1. Спеціальна дипломатична лексика: *convention, constitutional procedures, ratification, parties*. До спеціальної лексики дипломатичного дискурсу належать: назви організацій, органів, процедур, посадових осіб, титулів, посад, назв документів і їхніх частин, а також виділяємо такі тематичні групи термінологічних одиниць, як повні і точні назви документів та лексика, пов'язана зі сторонами, що домовляються [4, с. 18].

Власні назви широко використовуються для точного та лаконічного іменування учасників дипломатичного процесу, уживання спеціалізованої дипломатичної термінології сприяє формуванню стилістичної консервативності дипломатичних текстів, надаючи їм ознак офіційності, усталеності та мовної стандартизації [20, с. 59].

2. Терміни суміжних галузей. Тематичні підгрупи термінів дипломатичного дискурсу залежать від тематики документу чи організації (ООН, ЮНЕСКО чи Greenpeace) [4, с. 18]. Зазвичай це:

– соціально-політичні терміни (*integration, policy, democracy, referendum, coalition forces, outlaw regime*);

– економічні терміни (*stocks, taxes, trade-adjustment assistance, monopoly, domestic currency*);

– юридичні терміни (*judicial proceedings, legal contract, court decision, lawsuit*);

– екологічні терміни (*green energy, fossil fuels, global warming, greenhouse gases, habitat destruction*);

– науково-технічні терміни (*artificial intelligence, cybersecurity, machine error, ultimate user*);

– військові терміни (*martial law, full-scale invasion, genocide, refugee, guerrilla warfare*) [7, с. 3].

Термінологія різних галузей має у дипломатичному дискурсі інші функції, ніж у своїх підсистемах. Ці терміни у дипломатичному дискурсі не розкривають особливостей поняття, а лише називають їх. Їх основна функція – номінація та конкретизація поняття чи проблеми. У процесі взаємодії цих термінологічних систем відбувається становлення дипломатичної термінологічної системи, яка абсорбує терміни цих підмов, тим самим змінюючи їх семантику і когнітивний потенціал [4, с. 18].

Разом із спеціальною дипломатичною лексикою вони формують дипломатичну терміносистему [7, с. 60].

3. Велика кількість аббревіатур, акронімів, ініціальних скорочень. За їх допомогою передаються географічні назви, найменування геополітичних організацій, політичних партій та інших інституцій. Через вимогу лаконічності й однозначності дипломатичних текстів у цьому дискурсі широко застосовуються аббревіатури та скорочення: *NATO, EU, UNESCO, Interpol, GDP, IMF, IAEA* [8].

4. Архаїзми, вживання яких характерне для стилю англomовних дипломатичних документів. У багатьох дипломатичних документах зустрічаються такі слова, як *hereby, hereafter, therewith, henceforth, aforesaid* та ін. Вони є ознакою англomовного ділового спілкування і характеризуються певним ступенем термінологізації, бо стандартизують мову ділових документів і забезпечують комунікативну точність [4, с. 19].

5. Мовні кліше (*Your Excellency, have the honor to inform*) сприяють авторитарності дипломатичних текстів [7, с. 60].

Дипломатичне мовлення часто використовує обов'язкові з точки зору етикету формули-компліменти, що виконують особливу кому-

нікативну роль – підкреслюють ввічливість і повагу. Така компліментарна лексика, представлена усталеними офіційними зворотами дипломатичної ввічливості (наприклад: засвідчуючи високу пошану, прийміть запевнення у глибокій повазі, маємо за честь повідомити), надає дипломатичним документам відповідної тональності. Водночас відсутність таких формул допустима лише у виняткових випадках – зокрема, в офіційних протестах щодо неправомірних дій представників іноземних держав чи посольств, у разі серйозного порушення норм поведінки, а також у траурних нотах або повідомленнях зі співчуттями [5, с. 123].

6. Запозичення з латинської та французької мов – це неасимільовані латинські та французькі слова і вирази, що отримали термінологічний статус у сфері дипломатичного дискурсу – зокрема, *persona non grata, the quorum, status quo*. Їхнє використання відображає традиційність стилю дипломатичного мовлення. Такі одиниці уніфікують дипломатичну мову, забезпечують точність комунікації та дотримання норм дипломатичного етикету [7, с. 60].

Деякі з них у мові дипломатичного дискурсу мають інші значення, ніж ті, з якими вони вживаються у літературній мові. Наприклад, *ad referendum*, дослівно «на розгляд, для доповіді», у мові дипломатії має значення «що потребує наступного підтвердження компетентним органом» [4, с. 19].

Такі запозичення можуть входити в англійські термінологічні словосполучення, що дозволяє віднести їх до групи спеціальної лексики мови дипломатії: *ad hoc expert group* – спеціальні групи експертів, *ex-gratia payment* – добровільна виплата, *right in rem* – абсолютне право, та ін [4, с. 19].

7. Фальшиві друзі перекладача, тобто лексичні одиниці, що мають інше, відмінне від загальноприйнятого значення: *whereas* – зазвичай перекладається як «в той час як», а у мові дипломатії отримує значення «беручи до уваги»; *protocol* – зазвичай «протокол», а у сфері дипломатії – «правила дипломатичного етикету» [4].

8. Особливої уваги під час перекладу вимагають **дискурсні маркери** (*first, next, besides, in addition, nearly, entirely, indeed, obviously, however, unfortunately, wonderful, really*), одиниці, що володіють швидше не функціональним, а прагматичним потенціалом, мають тексто-формуючу функцію та відображають стилістичні особливості документів [4].

9. Використання неологізмів, що пов'язано з утворенням нових термінів для опису актуальних

економічних, екологічних та політичних проблем: *Brexit, inclusion policy, islamophobia, the New Cold War* [7, с. 60].

Для дослідження засобів відтворення лексико-стилістичних особливостей дипломатичних документів було обрано офіційне повідомлення про результати переговорів, а саме – комюніке Вільнюського саміту НАТО 2023 та його офіційний переклад українською мовою на сайті НАТО. Варто зазначити, що в документі використовуються терміни таких семантичних полів, як:

– **Злочини та юридична сфера** – *implementation, impunity, deportation, complicity, sexual violence, human trafficking, irregular migration*;

– **Політична сфера** – *alliance, inaugural meeting, democracy, sovereignty, territorial integrity, independence, solidarity, border*;

– **Військова сфера** – *war of aggression, withdraw forces, peace, non-lethal assistance, military capability, theater-range weapons, armed groups*.

Велику кількість однокомпонентних термінів перекладають за допомогою різних видів **транскодування**. Наприклад:

– Транслітерація: *alliance* – альянс, *legitimism* – легітимізм, *protest* – протест;

– Адаптивне транскодування: *deportation* – депортація, *convention* – конвенція, *integration* – інтеграція;

– Транскрибування: *summit* – саміт, *president* – президент, *terrorism* – тероризм [9, 10].

Однак, не всі однокомпонентні терміни однозначні, серед них можна знайти велику кількість полісемантичних термінів. Такі терміни зазвичай відтворюються за допомогою **синонімічної заміни**. Наприклад: «*Russia has intensified its hybrid actions against NATO Allies and partners, including through **proxies***» [10]. «Росія активізувала гібридні заходи проти держав-членів Альянсу та партнерів і застосовує для цього **маріонеток**» [9].

Ще одним способом перекладу однокомпонентних термінів є **лексична заміна**, яка використовується при перекладі термінів, що є частиною інших семантичних полів, тобто тих, які не представлено в тексті комюніке. Наприклад: *NATO and Allies will continue to undertake necessary, **calibrated**, and coordinated activities, including by exercising relevant plans* [10].

НАТО і держави-члени Альянсу продовжуватимуть запроваджувати необхідні, **вивірені** і

узгоджені заходи, зокрема шляхом виконання відповідних планів [9].

Продуктивним засобом відтворення лексичних одиниць дипломатичного дискурсу є калькування. Така трансформація застосовується до термінів дипломатичного дискурсу незалежно від кількості компонентів, однак найчастіше – до двохкомпонентних термінів. Наприклад, *territorial waters* – територіальні води; *deployment of forces* – розгортання сил; *freedom of navigation* – свобода судноплавства [9, 10]. Ще однією групою термінів є багатокомпонентні терміни. Переклад таких термінів викликає труднощі, адже вони не фіксуються у словниках і називають складні явища та процеси. Найчастіше такі терміни відтворюються за допомогою **описового перекладу**. Наприклад: *Disruptive dual-capable delivery systems* – руйнівні системи доставки, здатні нести як звичайну, так і ядерну зброю [9, 10].

При перекладі цього багатокомпонентного терміну виникає проблема з перекладом слова «*dual-capable*», так як у словниках немає чіткого відповідника та єдиного пояснення даного терміну. Окрім цього, цей термін також виступає в ролі атрибутивного кластеру, саме тому його було перекладено за допомогою перестановки та описового перекладу.

Велику роль у перекладі відіграє прагматичне навантаження тексту, яке дає можливість зрозуміти комунікативний намір автора. Так, результатом створення комюніке Вільнюського саміту НАТО 2023 та його головним комунікативним наміром стало засудження військової агресії Росії проти України, а також висловлення всебічної підтримки України, що підтверджують терміни, які формують семантичні поля «Росія» та «Україна».

Висновки. Ключова складність перекладу дипломатичних документів полягає в необхідності забезпечити максимальну точність передачі змісту оригіналу з урахуванням мовних і культурних особливостей мови перекладу. Перекладач має не лише зберегти змістову цілісність документа, а й дотриматися відповідного стилю, тональності та формулювань, що відповідають нормам офіційно-ділового та дипломатичного дискурсу. Отже, характерними лексичними рисами англomовних дипломатичних документів є широке використання термінологічних одиниць, зокрема з галузей юриспруденції, політики та військової справи, що зумовлено актуальним контекстом війни в Україні. Важливою ознакою є також активне застосування аббревіатур. У процесі перекладу термінології, представленої в комюніке Вільнюського саміту, переважають такі види перекладацьких

трансформацій, як використання сталих еквівалентів, різновиди транскодування, описовий переклад, синонімічна й лексична заміна, а також калькування. Значну роль у перекладацькому аналізі відіграє прагматичний аспект тексту, що дозволяє точніше передати комунікативний намір автора. Так, одним із ключових прагматичних посилів

комюніке Вільнюського саміту НАТО 2023 стало засудження російської агресії проти України та підтвердження всебічної підтримки України, що втілюється через терміни, які формують відповідні семантичні поля «Росія» та «Україна». *Перспективу* наукових досліджень вбачаємо у створенні словника дипломатичних термінів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ваврищук Ю.О. Комунікативні практики політико-дипломатичних стосунків України з англomовними країнами в аспекті перекладу (на матеріалі текстів дипломатичних документів та політичних промов). – Дипломна робота на здобуття ступеня магістра спеціальності "Філологія", ОПП "Германські мови та літератури (переклад включно), перша – англійська". – Київ.: НАУ, 2022. 98 с.
2. Зарума-Панських О. Р. Англійська лексика міжнародних договорів: структурні, семантичні та дискурсні особливості : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови» / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2001. 20 с.
3. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця : Нова книга, 2002. 407 с.
4. Кащишин Н. Є. Особливості перекладу англійських дипломатичних термінів українською мовою. *Іноземна філологія*. – 2011. – № 123. – С. 240–245.
5. Куньч З., Куньч М. Особливості дипломатичного мовлення як різновиду офіційно-ділового стилю. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2014. № 26. С. 121–127.
6. Пономаренко О. Інтердискурсивність як провідна риса дипломатичного дискурсу (на матеріалі виступів экс-Міністра закордонних справ Італії Дж. Терці ді Сант-Агата на IX Конференції Послів у Римі). *Вісник Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Іноземна філологія*. 2014. № 1. С. 30–35.
7. Скуповська, К. В. Лінгвокультурологічні особливості терміносистеми французької та української фахової мови дипломатії: компаративний аспект : дипломна робота ... бакалавра : 035 Філологія / Скуповська Катерина Володимирівна. Київ, 2020. 103 с.
8. Хатунцева А. Д. Лексико-стилістичні особливості англійськомовних текстів міжнародних відносин та особливості їх перекладу українською мовою: кваліфікаційна робота магістра з перекладознавства. Київ, 2019. 117 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

9. Комюніке Вільнюського саміту 11 липня 2023 року. NATO : веб-сайт. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_217320.htm?selectedLocale=uk (дата звернення: 03.06.2024).
10. Vilnius Summit Communiqué 11 July 2023. NATO : website. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_217320.htm?selectedLocale=en (date of access: 03.06.2024).

TRANSLATING COMPLEX NOUN PHRASES IN THE CONTEXT OF CIVIL PROTECTION: LEXICAL AND GRAMMATICAL CONSIDERATIONS

ПЕРЕКЛАД СКЛАДНИХ ІМЕННИКОВИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ У КОНТЕКСТІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ: ЛЕКСИЧНІ ТА ГРАМАТИЧНІ АСПЕКТИ

Kucherenko M.V.,

orcid.org/0000-0002-4803-8089

*Lecturer at the Department of Foreign Languages and Translation Studies
Lviv State University of Life Safety*

This article explores the lexical and grammatical peculiarities of translating complex noun phrases (CNPs) within civil protection discourse, drawing on selected examples from English and Ukrainian civil protection materials, specifically those published on the Dovidka.info platform – an information hub designed to support the civilian population during war-time and other crisis situations. CNPs, which are commonly used to convey technical, procedural, or institutional concepts, often present challenges due to their condensed structure and specialised content.

On the lexical level, the study examines how translators handle terminological specificity, navigate culturally embedded expressions, and resolve semantic ambiguity. The analysis highlights the importance of context-sensitive lexical selection to ensure both terminological accuracy and communicative clarity in the target language. Typical strategies include the use of established equivalents, lexical expansion, and adaptation to culturally relevant forms. These approaches help preserve the communicative intent of the original while enhancing accessibility for Ukrainian-speaking audiences.

From a grammatical perspective, the research focuses on structural mismatches between English and Ukrainian, such as the use of premodification in English versus postmodification in Ukrainian, as well as differences in word order and syntactic hierarchy. The findings show that effective translation frequently involves grammatical transformations – including genitive case constructions, syntactic reordering, and the introduction of clarifying elements – to adapt English CNPs to Ukrainian norms without compromising meaning or register. In many cases, noun-heavy English phrases are restructured into more analytically transparent Ukrainian equivalents.

The study offers insight into the types of transformations most commonly employed and underscores the translator's role in mediating between linguistic systems while preserving the functional purpose of the original message. These findings may inform future research in specialised translation and contribute to the development of practical guidelines for rendering complex terminology in high-stakes communication contexts.

Key words: complex noun phrases, lexical challenges, grammatical transformation, civil protection discourse, translation strategies, nominalization.

У цій статті досліджуються лексичні та граматичні особливості перекладу складних іменникових фраз (СІФ) у дискурсі цивільного захисту на основі вибраних прикладів з англійських та українських матеріалів з цивільного захисту, зокрема тих, що опубліковані на платформі Dovidka.info – інформаційному центрі, призначеному для підтримки цивільного населення під час війни та інших кризових ситуацій. СІФ, які зазвичай використовуються для передачі технічних, процедурних або інституційних понять, часто становлять певні труднощі через свою стислу структуру та спеціалізований зміст.

На лексичному рівні в дослідженні розглядається, як перекладачі поводяться з термінологічною специфікою, орієнтуються в культурно вкорінених виразах та вирішують семантичну неоднозначність. Аналіз підкреслює важливість контекстно-залежного лексичного вибору для забезпечення як термінологічної точності, так і комунікативної чіткості в мові перекладу. Типові стратегії включають використання усталених еквівалентів, лексичне розширення та адаптацію до культурно релевантних форм. Ці підходи допомагають зберегти комунікативний намір оригіналу, одночасно підвищуючи доступність для україномовної аудиторії.

З граматичної точки зору, дослідження зосереджується на структурних невідповідностях між англійською та українською мовами, таких як використання премодифікації в англійській мові проти постмодифікації в українській, а також на відмінностях у порядку слів та синтаксичній ієрархії. Результати показують, що ефективний переклад часто передбачає граматичні трансформації, включаючи конструкції родового відмінка, синтаксичне перегрупування та введення пояснювальних елементів, щоб адаптувати англійські складні іменникові фрази до українських норм без шкоди для значення або стилю. У багатьох випадках англійські фрази з великою кількістю іменників реструктуруються в більш зрозумілі українські еквіваленти.

Дослідження дає уявлення про типи перетворень, які найчастіше використовуються, та підкреслює роль перекладача в посередництві між мовними системами, зберігаючи функціональне призначення оригінального повідомлення. Ці результати можуть стати основою для майбутніх досліджень у галузі спеціалізованого перекладу та сприяти розробці практичних рекомендацій щодо перекладу складної термінології в контексті комунікації з високими вимогами до точності.

Ключові слова: складні іменникові фрази, лексичні труднощі, граматичні трансформації, дискурс цивільного захисту, перекладацькі стратегії, номіналізація.

Problem statement. In the face of escalating global instability – including military conflicts, natural disasters, and other large-scale emergencies – the role of efficient communication in the sphere of civil protection has become increasingly vital. Materials produced in this domain must ensure not only accuracy and clarity but also accessibility for broad audiences. Consequently, the demand for high-quality translation from English into Ukrainian has intensified, particularly with regard to linguistically dense structures such as complex noun phrases (CNPs).

CNPs play a central role in conveying specialized and often intricate information in a compact form. However, their rendering poses significant challenges stemming from the lack of direct equivalents in the target language. These include context-sensitive interpretation, careful lexical selection, grammatical adaptation, and, in some cases, syntactic restructuring or lexical expansion to achieve functional equivalence.

Despite their prevalence in technical and official texts, the translation of complex noun phrases within the specific domain of civil protection remains insufficiently explored in contemporary translation scholarship. This article seeks to address this gap by analysing recurring lexical and grammatical issues and proposing solutions that enhance the functional adequacy and linguistic consistency of Ukrainian renditions.

The analysis of the latest research and publications. Against this backdrop, the translation of specialised texts pertaining to safety, crisis response, and emergency risk communication has drawn heightened academic attention. Scholars have examined how linguistically complex and terminologically saturated materials are conveyed across languages, offering valuable insights into lexical, syntactic, and pragmatic challenges – all of which are directly relevant to the present research focus.

Svitlana Kiyko (2023) explored approaches to rendering safety and life protection texts, with particular emphasis on contextual reinterpretation, lexical adaptation, and syntactic restructuring [4, pp. 128–133]. Her findings highlight the complexity of conveying security-related terminology and risk phrases in Ukrainian, stressing the importance of functional equivalence and terminological clarity – issues that directly intersect with the challenges posed by complex noun phrases in civil protection discourse.

In a closely related area, Olena Babych and Anna Monashenko (2023) examined how media content was rendered during martial law, highlighting the importance of translator's responsibility, cultural sen-

sitivity, and pragmatic adjustment when dealing with emotionally charged and terminology-heavy materials [1, pp. 66–75]. Although their study focuses on media texts, it reinforces the broader argument that emergency-related content demands linguistic precision and thoughtful adaptation, particularly when addressing a civilian audience in a wartime context.

Iryna Bezhenner and Anastasiia Kusik (2022) investigated the communicative and pragmatic functioning of contemporary Ukrainian military vocabulary, focusing on how military terms are integrated syntactically into the target-language discourse [2, pp. 12–22]. Their observations on maintaining communicative intent and structural coherence in translation provide a relevant foundation for this study's emphasis on the treatment of multi-element noun phrases in civil protection texts.

While each of these studies concentrates on specific domains – including media, military, or security-related texts – they collectively underscore the relevance and complexity of translating terminology-rich materials related to crisis communication. However, the specific issue of rendering complex noun phrases in civil protection discourse remains underexplored. This article aims to contribute to existing scholarship by analysing lexical and grammatical strategies for their accurate and functional reproduction in Ukrainian, thus enriching the academic discourse on translation practices in specialised and crisis-related contexts.

The aim of the study is to provide a comprehensive analysis of the lexical and grammatical characteristics of complex noun phrases found in English-language civil protection discourse and to outline the main difficulties involved in conveying them into Ukrainian. The study aspires to enhance understanding of the translation process for such constructions and to support the development of more precise and reader-oriented translation practices in specialised communication.

Presentation of the main material. As Biber et al. [3] state, “A complex noun phrase is typically composed of a head noun plus one or more modifiers, which can include prenominal adjectives, nouns, participles, and postnominal prepositional or relative clauses, functioning together to provide detailed description or specification.” Such phrases are particularly common in civil protection discourse due to the need for accuracy, conciseness, and technical specificity.

On the lexical level, difficulties arise from the ambiguity of internal relations within the phrase, the presence of culturally or terminologically bound items, and the need for semantic clarification. On the

grammatical level, structural differences between English and Ukrainian require the translator to modify word order, use postmodification instead of premodification, and adapt syntactic patterns to the norms of the target language.

The following section provides a brief outline of the key lexical and grammatical features identified in a representative sample of complex noun phrases taken from English- and Ukrainian-language versions of civil protection guidelines.

The examples below illustrate three main types of lexical issues encountered in the translation process: **terminological specificity, cultural adaptation** and **semantic ambiguity**.

In the category of terminological specificity, both examples illustrate how adherence to standardised terminology ensures clarity and preserves the functional equivalence of the source terms:

Emergency rescue service → *аварійно-рятувальна служба* [4, 6]. This phrase refers to a specific type of public emergency response unit. The Ukrainian equivalent is an established term in official documentation, and its use reflects terminological consistency. The phrase is translated by using compound adjectives (*аварійно-рятувальна*) that match professional usage in Ukrainian emergency protocols.

Powder fire extinguisher → *порошковий вогнегасник* [4, 6]. Here, the term *powder fire extinguisher* refers to a well-known piece of firefighting equipment. In Ukrainian, the translation employs an adjective (*порошковий*) to describe the type of extinguisher, following standard technical nomenclature.

Some complex noun phrases involve elements whose interpretation depends on cultural or regional norms, requiring adaptation rather than direct translation. In the category of cultural adaptation, the following examples demonstrate how contextual and cultural awareness plays a key role in ensuring translation adequacy:

Ground floor → *перший поверх* [4, 6]. This translation reflects a cultural and systemic difference. In British English, *ground floor* corresponds to the Ukrainian *перший поверх*, whereas in American English, it may be interpreted as the *first floor*. The translator must be aware of these differences and adapt the translation accordingly so that it corresponds to Ukrainian perceptions of space.

Emergency suitcase → *тривожна валіза* [4, 6]. The concept of an emergency suitcase as a pre-packed kit for evacuation is culturally embedded and therefore requires context-sensitive rendering. In Ukrainian discourse, the term *тривожна валіза* has become widely accepted, particularly during

wartime, even though the adjective *тривожна* does not literally correspond to *emergency*. This choice reflects conventional usage and enhances communicative effectiveness in the target-language context.

In the category of semantic ambiguity, the following examples demonstrate how lexical choices depend on context and require balancing between neutrality and specificity:

Control device → *керувальний пристрій* [4, 6]. This phrase can denote various mechanisms or technologies. Without specific context, the Ukrainian equivalent *керувальний пристрій* conveys a neutral but technically appropriate meaning. The translation preserves the general sense while maintaining a professional tone. Given more context, a more precise term such as *пульт керування* might be preferable to reflect a specific type of control device.

Tail section (of the bomb) → *хвостова частина бомби* [4, 6]. The English term is inherently ambiguous until clarified by context. It might refer to a technical component like stabilising fins or simply a part of the object. The Ukrainian translation introduces a postmodification (*частина бомби*), which adds clarity and ensures the phrase is context-sensitive and explicitly denotes which part is meant.

Fire escape → *пожежна драбина* [4, 6]. In the context of fire safety instructions for multi-storey buildings, the term *fire escape* specifically refers to an external ladder or staircase used for emergency evacuation. The Ukrainian equivalent, *пожежна драбина*, accurately denotes this physical evacuation device. The example sentence emphasizes practical use: if the usual downward escape route is blocked, residents are advised to climb onto the roof or use the fire escape. This underscores that *пожежна драбина* is understood as a tangible, structural element rather than a general exit route. The translation, therefore, requires precise lexical choice to reflect this functional and situational specificity.

In addition to lexical considerations, grammatical features play a crucial role in translating complex noun phrases, particularly in ensuring syntactic coherence and stylistic adequacy in the target language. Key challenges stem from structural differences between English and Ukrainian, such as word order, the placement of modifiers, and the grammatical realisation of attributes. These often require converting premodifiers into postmodifying elements, inserting functional words, or rephrasing dense nominal constructions to suit Ukrainian syntactic norms.

To illustrate how these issues arise in practice, several representative examples from authentic civil protection materials are presented below.

Respiratory protection equipment → *засоби захисту органів дихання* [4, 6]. The English compound noun uses a premodifying structure (*respiratory protection*), which is restructured in Ukrainian into a noun phrase with postmodification (*захисту органів дихання*). This shift reflects common syntactic patterns in Ukrainian technical discourse and ensures greater clarity and grammatical cohesion.

Disaster response coordination mechanism → *механізм координації заходів реагування на надзвичайні ситуації* [4, 6]. This example demonstrates a major grammatical restructuring. The compact English phrase, consisting of four consecutive nouns, is rendered in Ukrainian as a longer, more explicit construction. To make the relationships between the components clear, the translation uses a series of connected phrases, which is more typical and natural for Ukrainian syntax.

Salvo fire systems → *системи залпового вогню* [4, 6]. The English premodifying phrase *salvo fire* is translated using a genitive construction (*залпового вогню*), which is a standard method in Ukrainian for expressing attributes that would otherwise be represented as premodifiers in English.

Air defence systems → *системи протиповітряної оборони* [4, 6]. Here, the compound modifier *air defence* is rendered as a genitive noun phrase (*протиповітряної оборони*), following the syntactic norms of Ukrainian technical terminology. The grammatical shift from a compound adjective to a noun-based modifier improves clarity and acceptability.

Carbon monoxide poisoning → *отруєння чадним газом* [4, 6]. This phrase involves a grammatical shift from a compound modifier to an instrumental phrase in Ukrainian. The use of *чадним газом* conveys the cause of the poisoning through a more natural syntactic structure in Ukrainian medical and safety discourse.

Metal detector frames → *рамки металодетекторів* [4, 6]. In this example, the compound noun *metal detector* functions as a modifier of *frames* in English. Since Ukrainian does not use noun-noun compounding in the same way, the phrase is restructured using a genitive case (*металодетекторів*) to show the relationship between the two nouns. This transformation involves shifting from an attributive noun phrase to a noun with a dependent noun in the genitive case, which is a typical grammatical strategy for conveying specification or belonging in Ukrainian.

Conclusions. This research illustrates that the translation of intricate noun phrases within civil protection documents requires careful lexical selection and adaptable grammatical modifications. It is essential to strike a balance between terminological precision and cultural as well as contextual relevance to achieve clarity in understanding. Grammatical adjustments – like converting English premodifiers into Ukrainian postmodifiers and reorganizing noun groups – are vital for generating syntactically accurate and comprehensible translations. The successful interpretation of complex noun phrases relies on the translator's skill in managing these linguistic variances while maintaining the original intent and communicative purpose.

REFERENCES:

1. Babych O., Monashnenko A. Translation of media content during martial law. *International Journal of Philology*. 2023. Vol. 8, No. 4. P. 66–75.
2. Bezhenar I., Kusik A. The communicative and pragmatic aspect of the functioning of modern Ukrainian military vocabulary and the peculiarities of its translation. *Germanic Philology. Journal of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University*. 2023. Issue 846. P. 12–22.
3. Biber D., Johansson S., Leech G., Conrad S., Finegan E. *Grammar of spoken and written English*. Amsterdam: John Benjamins, 1999. 1326 p.
4. In the combat area. Dovidka.info: information resource URL: <https://dovidka.info/en/in-the-combat-area/> (дата звернення: 21.07.2025).
5. Kiyko S. Translation strategies of security and life safety texts. *Scientific Journal of Polonia University*. 2020. Vol. 42, No. 3. P. 128–133.
6. У зоні бойових дій. Dovidka.info: інформаційний ресурс URL: <https://dovidka.info/u-zoni-bojovyyh-dij/> (дата звернення: 21.07.2025).

ГАРМОНІЗОВАНА ТЕРМІНОЛОГІЧНА РОБОТА ЯК СТРАТЕГІЧНА СКЛАДОВА ЧАСТИНА МІЖНАРОДНОГО ВІЙСЬКОВОГО ТА ЕКОНОМІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ЗАГАРБНИЦЬКОЇ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ¹

HARMONIZED TERMINOLOGY WORK AS A STRATEGIC COMPONENT OF INTERNATIONAL MILITARY AND ECONOMIC COOPERATION IN THE CONTEXT OF RUSSIA'S FULL-SCALE WAR OF AGGRESSION AGAINST UKRAINE

Міщенко А.Л.,

orcid.org/0009-0009-4701-3275

доктор філологічних наук, доцент,

доцент кафедри германських мов та перекладу

Навчально-наукового інституту філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Стаття має міждисциплінарний характер та присвячена проблемі термінологічного забезпечення міжнародного військового й економічного співробітництва України на тлі повномасштабної загарбницької війни росії проти України.

Фокус дослідження зосереджено на викликах термінотворення та еволюції військової термінології під впливом стрімкого розвитку новітніх технологій та трансформацій сучасної війни, зокрема застосування безпілотних літальних апаратів (БПЛА), засобів радіоелектронної боротьби (РЕБ), кібертехнологій, інформаційної війни, а також змін у військовій доктрині та правилах ведення сучасної війни.

У статті проаналізовано когнітивні та соціокультурні чинники, які впливають на варіативність термінотворення та роль мови у формуванні мовної картини світу.

Охарактеризовано сучасні стандарти термінологічної роботи та термінологічну інфраструктуру НАТО (AAP-06, STANAG 3680). Значну увагу приділено розгляду міжнародних нормативних стандартів, які унормовують термінологічну роботу, зокрема стандартів ISO 704 та ISO 1087. Ці стандарти визначають основоположні засади та методи систематизації понять, творення термінів, формулювання дефініцій, побудови термінологічних систем. Продемонстровано потенціал інтернаціоналізації та гармонізації термінології на ґрунті сучасних міжнародних (ISO 704, ISO 1087) та національних стандартів (DIN 2330, DIN 2342, DIN 2331, ДСТУ 3966).

Наголошено на потребі створення національного механізму термінотворення, експертизи та стандартизації термінології як складової безпекової політики. Підкреслено необхідність впровадження системної політики термінологічного планування, що включає інституційне закріплення відповідних процедур і відкритий доступ до термінологічних ресурсів, з урахуванням міждисциплінарного підходу та стрімкого трансформовування знань.

Ключові слова: термінологічна робота, військова термінологія, термінотворення, стандартизація, гармонізація.

The article takes an interdisciplinary approach to examining terminological management in the context of Ukraine's international military and economic cooperation during the full-scale war of aggression by Russia. It focuses on the challenges of terminology development and the evolution of military terminology in response to emerging technologies and the realities of modern warfare. These include the use of UAVs, cyber technologies, and information warfare, as well as changes in military doctrine and rules governing the conduct of modern warfare.

The study examines the cognitive and sociocultural factors contributing to terminological variability and highlights the role of language in shaping the linguistic worldview.

It characterizes contemporary standards governing terminology work and NATO's terminological infrastructure (AAP-06, STANAG 3680). Particular attention is given to the international normative base governing terminology work, notably ISO 704 and ISO 1087, which define the principles and methods for concept systematization, term formation, definition formulation, and the construction of terminological systems. The potential for internationalization and harmonization of terminology based on modern international (ISO 704, ISO 1087) and national standards (DIN 2330, DIN 2342, DIN 2331, DSTU 3966) is demonstrated.

The article emphasizes the need to establish a national mechanism for the development, evaluation, and standardization of terminology as an essential element of security policy. It underscores the urgency of implementing a systematic policy of terminological planning that includes institutionalized procedures and open access to terminological resources, taking into account interdisciplinary approaches and the rapid transformation of knowledge.

Key words: terminology work, military terminology, terminology development, standardization, harmonization, international standards in terminology.

¹ Статтю підготовлено в рамках наукового проєкту «Лінгвістичне інформаційно-пошукове забезпечення соціогуманітарної сфери повоевнини України» (реєстраційний номер 0125U002253) за підтримки Міністерства освіти і науки України.

Постановка проблеми. В умовах повномасштабної загарбницької війни росії проти України міжнародне військове та економічне співробітництво набуває стратегічного значення. Водночас відсутність гармонізованої термінології ускладнює міждержавну взаємодію, знижує ефективність комунікації й координації, а також потенційно перешкоджає прийняттю своєчасних і виважених стратегічних рішень, необхідних для зміцнення обороноздатності України. За цих умов постає необхідність в уніфікації підходів до термінологічної роботи відповідно до міжнародних стандартів, що є ключовою передумовою ефективної співпраці з міжнародними партнерами та узгодженого реагування на глобальні безпекові виклики.

Аналіз релевантних досліджень. Суспільний розподіл праці та спеціалізація науково-професійного знання завжди супроводжувались еволюцією словесно-поняттєвого фонду мови і стратифікацією лексичного складу мови на соціальні субстандарті. Розрізнені спроби систематизації та стандартизації терміносистем хронологічно відповідають періодам зародження і становлення певної предметної галузі. Так, значну кількість термінів для технічної галузі створили Леон-Баттіста Альберті (Leon Battista Alberti) та Леонардо да Вінчі (Leonardo Da Vinci), для математики – Готфрід Вільгельм Лейбніц (Gottfried Wilhelm Leibniz), для геометрії – Альбрехт Дюрер (Albrecht Dürer), для хімії – Клод Луї Бертоллет (Claude Louis, comte Berthollet), Єнс Якоб Берцеліус (Jöns Jakob Berzelius) та Антуан Лоран де Лавуазьє (Antoine Laurent de Lavoisier). Від XVIII ст. науковці створюють уже цілі терміносистеми та номенклатурні системи, серед яких дотепер не втратили актуальності номенклатура хімії Гітона де Морво (Louis Bernard Guyton de Morveau) та таксономічні класифікації тварин і рослин Карла Ліннея (Carl von Linné). Курс промисловців на серійне виробництво супроводжувався зародженням практично орієнтованої «економічної лінгвістики» [1], термінознавства і термінографії як необхідних передумов ефективної фахової комунікації задля оптимізації міжнародної співпраці в галузі науки і техніки.

На сучасному етапі системна термінологічна робота регулюється міжнародними та національними стандартами, зокрема ISO 704, ISO 1087, DIN 2330, DIN 2342, DIN 2331, ДСТУ 3966. Водночас в Україні досі відсутній уніфікований алгоритм термінологічної роботи, що призводить до суперечностей у вживанні військової термінології та негативно впливає на підготовку докумен-

тації, ефективність комунікації та координацію як між підрозділами Збройних сил України, так і у взаємодії з іноземними партнерами.

У сучасному науковому дискурсі значну увагу приділено вивченню військової термінології, що засвідчують праці Л. Батюк (2015), О. Бондарчук (2023), С. Варави та С. Івлевої (2024), І. Гриценко (2019, 2023), О. Коваленко (2020), Л. Ковальчук (2021, 2023). Водночас проблеми міжнародної гармонізації термінологічної роботи як стратегічного інструмента забезпечення ефективної військової, економічної та безпекової взаємодії між Україною та державами-партнерами в умовах повномасштабної війни росії проти України досі не стали об'єктом комплексного міждисциплінарного дослідження. Саме розв'язанню цієї проблеми присвячено запропоновану статтю.

Виклад основного матеріалу. Збройні сили країн-партнерів НАТО є прикладом ефективної комунікації, координації, управління та взаємосумісності (interoperability). Уніфікованість понятійного апарату у багатонаціональному військовому середовищі дозволяє забезпечити офіційний глосарій термінів і визначень НАТО «AAP-06 NATO Glossary of Terms and Definitions (Edition 2019)» [2]. Цей документ містить стандартизовані терміни й визначення англійською та французькою – обома офіційними мовами НАТО – та оновлюється відповідно до змін у військовій доктрині, технологіях та структурах НАТО. Глосарій охоплює терміни та визначення у сфері командування, управління, тактики, розвідки, кібероперацій, зв'язку, логістики, цивільно-військового співробітництва, міжнародного гуманітарного права тощо. Стандартизовані та узгоджені з державами-членами Альянсу терміни послідовно використовуються в усіх документах, операціях і комунікаціях в межах Альянсу, а їхній переклад мовами країн-учасниць забезпечує гармонізацію термінології НАТО англійською та/або французькою мовами з термінами національними мовами країн-учасниць.

AAP-06 як джерело військової термінології Альянсу офіційно закріплює нормативна угода між державами-членами НАТО – STANAG 3680 (Standardization Agreement). Окрім того, ця угода являє собою правову й адміністративну основу для включення стандартизованих та уніфікованих термінів до національних військових доктрин країн-членів НАТО та партнерів [3].

Україна не є членом НАТО, але має статус партнера з розширеними можливостями – Enhanced Opportunities Partner, який надає доступ до спільних програм, обміну досвідом, коорди-

нації навчання і сприяння у посиленні оборонної спроможності [4]. З 2023 року діє Рада «Україна–НАТО» – консультативний орган, у якому Україна бере участь на умовах, рівноправних з членами Альянсу. НАТО не зняло з порядку денного питання українського членства, а Декларація саміту у Вашингтоні від 10 липня 2024 р. підтвердила курс на невідворотність інтеграції України до Альянсу [5]. Проте конкретна дата чи офіційне запрошення до Альянсу наразі відкладаються, оскільки країни-члени не хочуть автоматично опинитися у збройному конфлікті як сторона під дією статті 5. Однак Україна активно реформується, координує співробітництво з Альянсом, і поступово впроваджує стандарти НАТО. Тож проблема гармонізації національної військової термінології з термінологією НАТО актуальна й для України, а перехід ЗСУ на стандарти НАТО вимагає перекладу термінів та їхніх визначень на українську мову на ґрунті підходів, гармонізованих з підходами до військової мови та термінології НАТО та міжнародними стандартами. Однак на сучасному етапі йдеться не лише про переклад української військової термінології англійською мовою.

Галузеві термінології чутливі до трансформацій позамовної реальності, особливо в умовах війни, яка завжди були й залишається каталізатором інновацій та потужним стимулом для розвитку воєнних технологій, еволюція яких підпорядковується фундаментальному принципу «щита та меча». Цей принцип технологічної спіралі полягає у циклічній, динамічній та взаємозалежній симетричній або асиметричній військово-технічній конкуренції між засобами наступу (мечем) і засобами оборони (щитом), що запускає гонку озброєнь, кожен новий виток якої створює умови для виникнення все складніших і досконаліших систем нападу та оборони. Так, застосування танків на полях бою Першої світової війни обумовило створення протитанкової артилерії, яка, у свою чергу, стала причиною вдосконалення броні танків та створення мобільних бойових броньованих машин типу БМП, БМД, БТР, САУ та ін. Формування стратегічної авіації у 1930-х роках XX ст. зумовило створення систем ППО. Їхня імплементація результувала розробленням технології «стелс» (англ. *stealth*), в основу якої покладено комплекс методів, що зробили літаки непомітними для приладів радіолокаційного спостереження через застосування радіопоглинаючих матеріалів і покриття, а також спеціально розроблених геометричних форм. Застосування БПЛА у загарбницькій війні росії

проти України спричинило революцію військової справи (Revolution in Military Affairs, RMA) через те, що БПЛА трансформували сучасну концепцію ведення війни на стратегічному, оперативному та тактичному рівні, природу бойових дій, принципи командування, контролю і забезпечення. БПЛА змінили баланс сил та дозволили Силам Оборони України, які захищають країну від значно потужнішого ворога, досягти паритету на полі бою. Цілодобове спостереження за полем бою дозволяє оперативно виявляти позиції та відстежувати пересування противника, коригувати артилерію, забезпечувати точність цілевказання. Застосування далекобійних БПЛА далеко за лінією фронту дозволяє вражати склади, штаби, енергетичну інфраструктуру, ППО та руйнувати систему забезпечення військ як базову умову для ефективного виконання бойових завдань. БПЛА дозволяють проводити операції без прямої участі людини і, тим самим, зменшувати втрати серед особового складу. Масоване застосування БПЛА вимагає адаптації систем ППО та створення дешевих засобів перехоплення, радіоелектронних засобів боротьби, автоматизованих системи виявлення та знищення БПЛА. БПЛА забезпечують обмін даними та уможливають швидке прийняття рішень на основі інформації з БПЛА. Це ставить під сумнів ефективність традиційної зброї, військових доктрин і організаційних структур збройних сил та сприяє формуванню мережочентричних військових структур, ключову роль у яких відіграє зв'язок, злагодження та обмін даними.

Повномасштабна загарбницька війна росії проти України консолідувала Альянс та змусила відмовитись від постхолоднової доктрини «реагування» на користь моделі проактивної оборони й довгострокового стримування. Фокус НАТО змістився з асиметричних конфліктів та місій за межами Європи на проблеми оборони проти великої держави з потужними збройними силами. Пріоритетними напрямками діяльності НАТО стали підготовка до високоінтенсивної війни між рівними за силою сторонами (*peer-to-peer warfare*) та повернення до колективної оборони країн-членів Альянсу за статтею 5 Вашингтонського договору. Сучасні загрози вимагають посилення східного флангу, будівництва нових баз та розробки планів оборони для кожної країни-учасниці НАТО.

Вивчення досвіду ЗСУ та особливостей ведення сучасної повномасштабної війни змушує НАТО радикально змінювати підходи до безпеки, стратегічного планування та військової підго-

товки, збільшувати інвестиції у ВПК, нарощувати промислові потужності, створювати логістичні ланцюги, розбудовувати сучасну багаторівневу систему ППО/ПРО, впроваджувати БПЛА та засоби РЕБ, цифровізувати війська тощо.

Таким чином, гонка озброєнь як пошук нетрадиційних засобів переваги над противником супроводжується «тектонічними зсувами» у військовій справі, а потреба швидко реагування на нові типи загроз супроводжується збільшенням військових бюджетів, активізацією науково-дослідної діяльності, поглибленням та розширенням міжнародної співпраці із залученням як державних, так і приватних інноваційних компаній.

Про започаткування співпраці між Україною та світовими виробниками зброї й інноваційних воєнних технологій, йдеться у повідомленні «Запускаємо платформу для тестування технологій світових defense-tech компаній», опублікованому на вебсайті Міністерства цифрової трансформації. Платформу «Test in Ukraine» на базі кластера Brave1 презентував віцепрем'єр-міністр з інновацій, розвитку освіти, науки та технологій, міністр цифрової трансформації Михайло Федоров під час онлайн-виступу на конференції LANDEURO у Вісбадені: «Україна вже побудувала унікальну інфраструктуру для швидкого розвитку оборонних інновацій. Ми готові допомагати компаніям з країн-партнерів розробляти, тестувати та вдосконалювати технології, які справді працюють на полі бою. Це можливість отримати досвід, який неможливо змодельовати в лабораторіях. Brave 1 – ваша точка входу: для тестувань, спільного розвитку та масштабування найкращих рішень для перемоги України» [6]. Тестування технологій безпосередньо на полі бою із зворотним зв'язком від військових користувачів дає можливість швидко вдосконалювати інноваційні рішення, адаптувати їх під виклики справжньої війни, пришвидшувати вихід продукту на ринок та покращувати обороноздатність України.

Обмін знаннями й технологіями створює передумови для формування єдиного інформаційного простору, який є корелятом технологічного прогресу. Результати наукового пізнання стають надбанням людства після їх осмислення за посередництвом думки та лінгвістичної репрезентації у фаховій мові, ядро якої складає термінологія, системно представлена в терміносистемі предметної галузі. Сформованість знання корелює зі ступнем упорядкованості термінологічного матеріалу, а успішність фахової комунікації та трансферу знання – із розумінням змісту контенту, зрозумілістю й однаковим розумінням термінології,

а також її правильним та послідовним уживанням усіма учасниками комунікації в усному мовленні та письмових текстах.

Термінологічне номінування новітніх реалій, технологій та продуктів варіюється як серед носіїв різних мов, так і серед представників однієї мовної спільноти.

Видатний німецький філософ і мовознавець В. фон Гумбольдт уважав мову водночас сталою та в кожний момент змінною. «Збереження мови у письмових джерелах неповне та мумієподібне і потребує зусиль для її «оживлення» через мовлення». Таким чином, мова є «унікальним поєднанням індивідуального та універсального», тому мова не «результат (έργον), а енергія (ένέργεια)». Саме ідея про мову як енергію та світобачення народу нерозривно пов'язана з постулатом про її творчий характер: «Мова – це постійна праця духу, спрямована на те, щоб зробити артикульований звук придатним для вираження думки» [7, с. LVII]. Це дозволяє говорити про те, що індивідуальні відмінності у когнітивному сприйнятті, способах ментальної репрезентації, а також мовна варіативність і соціокультурна стратифікація кожної мови зумовлюють відмінності у способах номінування ідентичних об'єктів навіть серед носіїв однієї мови та культури.

Теорія лінгвістичної відносності, запропонована Е. Сепіром та Б. Уорфом, наголошує, що сприйняття світу відбувається крізь призму мови, а структура мови визначає спосіб мислення, специфіку пізнання та норми суспільної поведінки [цит. за: 8, с. 643]. Це означає, що мова за посередництвом лексики та мовних структур формує логічну модель світу етносу, а сукупність мовних засобів репрезентує мовна картина світу, яка є унікальною для кожної культури. Той факт, що значення слова є діалектичною єдністю мовної форми та позамовного змісту, підтверджується лексикографічними джерелами (зокрема перекладними словниками) та численними дослідженнями в галузі семантики. Це й пояснює відмінності у способах номінування серед представників різних мовних (та культурних) спільнот.

Тож процес терміноутворення є важливою складовою будь-якої наукової теорії чи концепції, і вимагає систематизації та класифікації знань, інформації та даних, а також системної термінологічної роботи.

Згідно з ISO 1087:2019(en), пунктом 3.5.1, **термінологічна робота (terminology work)** фокусується на збиранні, описуванні, опрацюванні та представленні понять та їхніх найменувань у певній предметній галузі або області [9].

Це визначення доповнюється двома примітками: 1) Термінологічна робота часто має на меті створення та підтримку **термінологічних ресурсів**; 2) Її мета полягає в **термінологічному плануванні** (3.5.3) (**terminology planning**) і може охоплювати **гармонізацію понять** (3.5.4), (**concept harmonization**), **гармонізацію термінів** (3.5.5) (**term harmonization**) та **творення термінів** (3.4.31) (**term formation**).

Основна ціль **термінологічного планування** (3.5.3) полягає у розробленні, удосконаленні, упровадженні та поширенні **термінології** (3.1.11) певної **предметної галузі** (3.1.4) (**domain/subject field**) або **предметної області** (3.1.5) (**subject**). Примітка 1 до терміна **планування термінології**: **Планування термінології** охоплює всі аспекти **термінологічної роботи** (3.5.1) і, окрім інших цілей, має на меті забезпечення контролю за вживанням термінології у нормативних текстах, термінологічних стандартах і тезаурусах.

Предметна галузь (3.1.4) – це галузь спеціального знання.

Предметна область (3.1.5) – це область наукових інтересів та фахового знання.

Термінологія (3.1.11) (**terminology**) визначається як «сукупність **найменувань** (3.4.1) і **понять** (3.2.7), що належать до певної **предметної галузі** (3.1.4) або **області** (3.1.5)».

Найменування (3.4.1) (**designation**) – називає **поняття** (3.2.7) знаком, який його позначає в певній **предметній галузі** (3.1.4) або **області** (3.1.5). Примітка 1 до терміна **найменування**: **Найменування** може бути мовним або неповним знаком. Воно може містити різні типи символів, включно з розділовими знаками, як-от: дефіс або дужки, уживання яких підпорядковується правилам предметної галузі, предметної області або мови. Примітка 2 до терміна **найменування**: **Найменуванням** може виступати **термін** (3.4.2), зокрема й **апелятив** (3.4.3), **власна назва** (3.4.4) або **символ** (3.4.5). Джерело терміна «найменування» [10].

Термін (3.4.2) (**term**) – це **найменування** (3.4.1), яке репрезентує **загальне поняття** (3.2.9) мовними знаками, напр.: «*printer*» (принтер), «*planet*» (планета), «*oil painting*» (живопис).

Апелятив (3.4.3) (**appellation**) – термін (3.4.2), який застосовується для найменування **групи об'єктів** (3.1.1), що мають ідентичні **релевантні ознаки** (3.1.3), напр.: «*Nokia 7 Plus®*» (смартфон від компанії *Nokia*), «*Adobe® X Pro*» (програмне забезпечення), «*Road King®*» (марка мотоцикла).

Власна назва (3.4.4) (**proper name**) – **найменування** (3.4.1), що репрезентує **індивідуальне**

поняття (3.2.8), напр.: «*International Organization for Standardization*» (міжнародна організація зі стандартизації (ISO)), «*British Isles*» (острови Великої Британії та Ірландії), «*United Nations*» (ООН).

Символ (3.4.5) – **найменування** (3.4.1), яке репрезентує поняття немовними знаками.

Поняття (3.2.7) (**concept**) – одиниця знання, утворена унікальним поєднанням **ознак** (3.2.1). Примітка до терміна «**поняття**»: **Поняття** не обов'язково пов'язані з певними **природними мовами** (3.1.7). Однак на них впливають соціальний і культурний контексти, що часто результує відмінностями категоризації.

Стандарт ISO 1087:2019 «Terminology work and terminology science – Vocabulary» (Термінологічна робота та термінознавство – словник) являє собою словник термінів та їхніх визначень, покладених в основу базового стандарту «ISO 704:2022(en) Terminology work – Principles and methods» (Термінологічна робота – принципи та методи). Стандарт розроблено з урахуванням досягнень сучасного термінознавства, а його головною метою є формулювання теоретичних засад термінологічної роботи та забезпечення їх практичного застосування організаціями й фахівцями, які здійснюють термінологічну роботу. Стандарт ISO 1087:2019 визначає етапи термінологічної роботи, як-от:

- ідентифікація понять та зв'язків між ними;
- аналізування та структурування поняттєвих полів на ґрунті ідентифікованих понять і зв'язків між ними;
- аналізування та розроблення систем понять на ґрунті поняттєвих полів;
- графічна візуалізація систем понять та зв'язків між ними, наприклад за допомогою традиційних діаграм, які репрезентують поняття, або моделей понять, побудованих на ґрунті уніфікованої мови моделювання (**Unified Modeling Language (UML)**). Саме вона є стандартом для візуалізації, специфікації, проєктування та документування програмних систем і структур знань на сучасному етапі;
- визначення понять;
- присвоєння поняттям мовних або немовних найменувань;
- створення та підтримка термінологічних ресурсів, переважно у друкованій або електронній формі (термінографія) [11].

Фокус термінологічної роботи націлений на роботу з об'єктами, поняттями, визначеннями та найменуваннями, а стандарт ISO 704:2022(en) «Terminology work – Principles and methods»

(Термінологічна роботи – принципи та методи) визначає базові принципи та методи підготовки й укладання термінологій, головню з метою стандартизації, визначає загальні принципи формування найменувань та їхніх визначень, унаочнює зв'язки між об'єктами, поняттями, визначеннями та найменуваннями у відповідності до сучасного рівня розвитку термінологічної науки, а також містить приклади формулювання для їхньої лінгвістичної репрезентації, зокрема:

- **Об'єкти (object):**
 - сприймається (perceives) або осмислюються (conceives) людиною (human);
 - абстрагуються у (abstracted info) або концептуалізуються як (is conceptualized as) поняття.
- **Поняття (concept):**
 - відображає (depict) або співвідноситься (corresponds to) з об'єктом або групою об'єктів;
 - репрезентується (is represented by) або визначається (is expressed by) мовним або немовним найменуванням (designation) чи визначенням (definition);
 - пов'язані між собою (is connected by) поняттєвими зв'язками (concept relation) та організовані (is organized into) у систему понять, яка структурована у відповідності (is structured according to) до зв'язків між поняттями (concept relation).
- **Визначення:**
 - визначає (defines), репрезентує (represents) або описує (describes) поняття.
- **Найменування:**
 - називає (designates) або репрезентує (represents) поняття;

- закріплюються (is assigned to) за поняттями;
- відсилає (refers to) до об'єкта [11].

Графічна репрезентація об'єкта, поняття, визначення та найменування і зв'язків між ними унаочнює Рис. 1.

Забезпечення ефективної співпраці, комунікації та координування зусиль на міжнародному рівні вимагають міжнародної гармонізації національних галузевих термінологій, яка досягається мінімізацією різниці між поняттями та їхніми номінаціями у різних мовах, і вирішення актуальних проблем тлумачно-перекладної термінографії на ґрунті уніфікованих підходів до термінологічної роботи, а також актуалізації, стандартизації та інтернаціоналізації термінології.

Технічна термінологія, як правило, інтернаціональна, тому вирішувати проблему термінологічного забезпечення національних фахових мов та їхньої гармонізації на міжнародному рівні дозволяє термінотворення, орієнтоване на зразки мови-донора, особливо якщо компонентами іншомовних термінів виступають інтернаціональні морфеми та афікси. Ідея гармонізації багатомовної термінології на ґрунті слів і словотворчих елементів з класичних мов набуває актуальності з інтенсифікацією глобалізаційних процесів, а їх вагома частка в романо-германських і слов'янських мовах дозволяє оптимістично оцінювати таку перспективу. Іншими способами гармонізації термінології можуть бути калькуваний переклад та семантичне калькування, напр.:

- *пілот віддаленого управління* від англ. *remote pilot*, нім. *Pilot-Fernentnahmeleitung*;

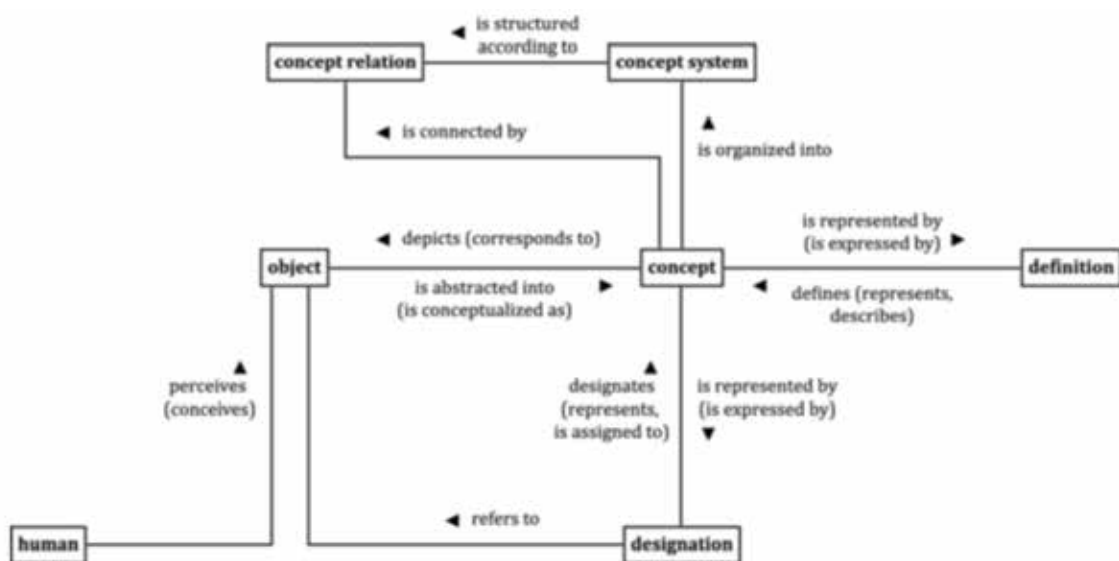

Рис. 1. Графічна репрезентація об'єкта, поняття, визначення, найменування та зв'язків між ними [11]

– *безпілотна авіаційна система, БПЛА* від англ. *Unmanned Aircraft System, UAS*, нім. *unbemannter Luftfahrzeugsysteme*;

– *FPV-дрон* від англ. *FPV drone (First-Person View drone)*, нім. *FPV-Drohne / Drohne mit First-Person-View*;

– *ударний дрон* від англ. *combat drone*, нім. *Kampfdrohne*;

– *радіоелектронне придушення* від англ. *electronic countermeasures (ECM)*, нім. *elektronische Gegenmaßnahmen (EloGM)*.

Важливим є не лише оперативне творення нових термінів для найменування актуальних реалій сучасності, а й точне визначення їхнього змісту за допомогою дефініцій, а також забезпечення відкритого доступу до термінологічних ресурсів для всіх зацікавлених сторін. Це важливо, оскільки термінологічні ресурси сприяють реалізації епістеміологічної функції мови, що полягає в участі людини в процесах наукового пізнання та встановлення істини. Термінологічні ресурси виступають засобом вербалізації знання як результату когнітивної діяльності.

Наведені вище приклади засвідчують динамічний характер галузевого знання, яке постійно змінюється та оновлюється. У цьому дослідженні термін «*галузеве знання*» вживається для позначення сукупності професійних знань, понять, термінів, об'єктів, процесів, методів, стандартів та інших складників, що стосуються певної предметної галузі. Сукупність понять і термінів, які репрезентують галузеве знання, не лише зростає внаслідок технологічного прогресу, а й виступає індикатором сформованості відповідної предметної області, дозволяючи чітко відмежовувати її від інших. У процесі технологічного розвитку це зростання нерідко супроводжується формуванням нових предметних областей, які потребують власної терміносистеми. Продемонструємо це на прикладах:

– застосування БПЛА у розвідці, спостереженні та нанесенні ударів започаткувало формування предметної області бойових безпілотних систем (*БПЛА/дрони*) та створення галузевих термінів, які їх номінують, наприклад: *БПЛА, FPV-дрон, ударний дрон, радіоелектронне придушення, навігаційне блокування, дрон-камікадзе* та ін.;

– застосування автономних або дистанційно керованих бойових систем започаткувало формування предметної області бойової робототехніки та створення галузевих термінів, які номінують ці системи: *бойовий робот, наземна автономна платформа, робот-санер, безпілотний наземний комплекс* та ін.;

– застосування технологій маніпуляції громадською думкою через ЗМІ, соцмережі та фейкові новини започаткувало формування предметної області інформаційно-психологічних операцій (ІПсО) та створення галузевих термінів, як-от: *інформаційна атака, дезінформація, когнітивна війна, фейк, бот-мережа* та ін.

У такий спосіб формується тематично та логічно відокремлений фрагмент знань або технологій, а також галузева мова, ядро яких складають термінології, системно представлені в галузевих терміносистемах. Галузева мова є інструментом ефективної та несуперечливої комунікації в межах предметної області. Цим галузева мова відрізняється від мови повсякденного спілкування, яка зрозуміла широкому загалу, уживається у повсякденному спілкуванні та характеризується відсутністю спеціалізованої галузевої термінології.

Проблемами стандартизації термінології традиційно опікувались міжнародні та національні суб'єкти стандартизації. Так, ISO координує роботу національних органів стандартизації, до складу якої входять понад 160 національних органів стандартизації. Комітет в ISO, відповідальний за стандартизацію термінології, називається ISO/TC 37 «Terminology and other language and content resources», функції якого розподілені серед п'яти підкомітетів (Sub-Committees):

– **TC 37/SC 1:** Принципи та методи (Principles and methods)

– **TC 37/SC 2:** Термінологічний робочий процес і кодування мов (Terminology workflow and language coding)

– **TC 37/SC 3:** Управління термінологічними ресурсами (Management of terminology resources)

– **TC 37/SC 4:** Управління мовними ресурсами (Language resource management)

– **TC 37/SC 5:** Переклад, усний переклад та пов'язані технології (Translation, interpreting and related technology)

Участь представників національних органів стандартизації у розробленні міжнародних стандартів дозволяє враховувати позицію та інтереси всіх зацікавлених сторін та забезпечує однакові для всіх умови та правила гри. Одним з прикладів такої співпраці є Німецький інститут зі стандартизації (DIN: Deutsches Institut für Normung). Одне з ключових завдань інституту полягає в гармонізації національних стандартів ФРН з відповідними європейськими та міжнародними стандартами. Проте міжнародні базові стандарти з термінологічної роботи, такі як ISO 704 або ISO 1087, не були адаптовані як національні, оскільки ФРН має сформовану традицію термі-

нологічної роботи. Тому було створено власну серію німецьких стандартів, які підтримуються, оновлюються та відображають німецьку концепцію термінознавства, яка не суперечить концепції ISO. Найбільш важливими для термінологічної роботи німецькою мовою є норми:

– DIN 2330: 2022-07 «Terminologiarbeit – Grundsätze und Methode» (Термінологічна робота – загальні принципи та методи, співмірний з ISO 704) [12]

– DIN 2342:2022-07 «Terminologiewissenschaft und Terminologiarbeit – Begriffe» (Термінознавство та термінологічна робота – поняття, співмірний з ISO 1087) [13]

– DIN 2331: 2019-12 «Begriffssysteme und ihre Darstellung» (Поняттєві системи та їхня репрезентація) [14]

Міжнародні та національні стандарти оновлюються та актуалізуються відповідно до сучасного стану термінознавства та термінологічної роботи. Це підтверджують редакції стандартів, зокрема:

– ISO 704:2022(en), 2009, 1999, 1977

– ISO 1087:2019 (en), 2000

– DIN 2330: 1957-09, 1961-07, 1974-11, 1979-03, 1993-12, 2013-07

– DIN 2342-1: 1992-10, DIN 2342: 2011-08

– DIN 2331: 1976-02/1980-04

Застосування стандартів не обов'язкове, однак добровільне застосування стандартів дозволяє уніфікувати та гармонізувати підходи до термінологічної роботи. Чинний національний стандарт України ДСТУ 3966:2009 «Термінологічна робота – Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять», розроблений

Українським науково-дослідним інститутом стандартизації ДП «УкрНДНЦ» Держспоживстандарту України та прийнятий 30 жовтня 2009 р. [15]. Цей стандарт відповідає ISO 704:2000 «Terminology work – Principles and methods» (Термінологічна робота – Засади та методи) у частині «Вимоги до терміна» і «Вимоги до визначення поняття», але нееквівалентний йому. Зволікання з впровадженням чинних міжнародних стандартів в Україні стоїть на заваді інтеграції України у світове військове та економічне співтовариство та вимагає корегування політики в галузі стандартизації у короткостроковій перспективі.

Висновки. В умовах повномасштабної війни росії проти України системна термінологічна робота на ґрунті стандартів ISO та NATO постає як критично важлива складова міжнародної військової та економічної співпраці. Неврегульованість термінології та відмінності у формулюванні понять у міждержавних комунікаціях загрожують зниження ефективності взаємодії, проблемами комунікації та координації. Однак практичне застосування цих інструментів стандартизації вимагає їхньої адаптації до національних військових стандартів, вивчення механізмів впровадження міжнародних термінологічних стандартів у національну практику, дослідження когнітивно-перекладацьких аспектів термінологічної гармонізації у кризових умовах, створення електронних термінологічних ресурсів для міжвідомчого й міждержавного використання. Окреслені напрямки є перспективними для подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Zur Wirtschafts-Linguistik: eine Auswahl von kleineren und grösseren Beiträgen über Wert und Bedeutung, Erforschung und Unterweisung der Sprache des wirtschaftlichen Verkehrs / hrsg. von Ewald E. Messing. – Rotterdam: Nijgh & Van Ditmar. 1932. 320 S.
2. AAP-06: NATO Glossary of Terms and Definitions (English and French). 2020. URL: [https://www.coemed.org/files/stanags/05_AAP/AAP-06_2020_EF_\(1\).pdf](https://www.coemed.org/files/stanags/05_AAP/AAP-06_2020_EF_(1).pdf) (дата звернення: 25.07.2025).
3. STANAG 3680. URL: <https://standards.globalspec.com/std/1679199/stanag-3680> (дата звернення: 24.07.2025).
4. NATO Upgrades Ukraine: https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/nato-upgrades-ukraine/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 21.07.2025).
5. Декларація Вашингтонського саміту. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_227678.htm?selectedLocale=uk (дата звернення: 27.07.2025).
6. Запускаємо платформу для тестування технологій світових defense-tech компаній. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/zapuskaemo-platformu-dlya-testuvannya-tekhnologiy-svitovikh-defense-tech-kompaniy> (дата звернення: 17.07.2025).
7. Wilhelm v. Humboldt. Analyse über die Kawi-Sprache auf der Insel Java, nebst einer Einleitung über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistliche Entwicklung des Menschengeschlechtes. 1836. Berlin. Druckerei der Königlichen Akademie der Wissenschaften. 312 S.
8. ISO 1087:2019(en). Terminology work and terminology science – Vocabulary. URL: <https://www.iso.org/obp/ui/en/#iso:std:iso:1087:ed-2:v1:en> (дата звернення: 18.06.2025).

9. ISO 10241-1:2011(en). Terminological entries in standards – Part 1: General requirements and examples of presentation. URL: <https://www.iso.org/obp/ui/en/#iso:std:iso:10241:-1:ed-1:v1:en> (дата звернення: 18.06.2025).
10. ISO 704 (2022): Terminology work – Principles and methods. URL: <https://www.iso.org/obp/ui/en/#iso:std:iso:704:ed-4:v1:en> (дата звернення: 18.06.2025).
11. DIN 2330: 2022-07 (de): Terminologearbeit – Grundsätze und Methode. DIN-NAT, 2022. 29 S.
12. DIN 2342: 2022-07 (de): Terminologiewissenschaft und Terminologearbeit – Begriffe. DIN-NAT. 2022. 20 S.
13. DIN 2331: 2019-12 (de): Begriffssysteme und ihre Darstellung. DIN-NAT, 2022. 29 S.
14. ДСТУ 3966:2009. Термінологічна роботи – Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять. 2009. Київ. Держспоживстандарт України. 2009. 30 с.

**ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ПЕРЕКЛАДУ В ПРАКТИЧНОМУ КУРСІ
АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ****DEVELOPING TRANSLATION SKILLS IN THE PRACTICAL COURSE
OF A FOREIGN LANGUAGE****Мовчан Л.Г.,***orcid.org/0000-0003-0913-3240**кандидат педагогічних наук,**доцент кафедри германської філології**Комунального закладу вищої освіти «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»***Дрейчук О.В.,***orcid.org/0009-0005-0855-3456**старший викладач кафедри германської філології**Комунального закладу вищої освіти «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»*

Стаття присвячена аналізу формуванню навичок перекладу під час вивчення практичного курсу іноземної мови. Навичка перекладу є складником професійної перекладацької компетентності, необхідної для виконання перекладацької діяльності. З'ясовано, що підготовка фахівців у галузі перекладу здійснюється також в рамках підготовки вчителів іноземних мов та літератури, що ставить певні виклики до стандартизації програмних вимог до кваліфікаційних рівнів та перекладацької компетентності в цілому. Автори підкреслюють, що оволодіння цією компетентністю виходить за межі традиційних курсів, таких як «Теорія та практика перекладу», і має бути забезпечене через наскрізне вивчення мовних дисциплін, зокрема через практичний курс іноземної мови. Згадано також проблеми узусальної різниці між мовою оригіналу та перекладу, що створює труднощі в перекладі. Тому оволодіння узусом іноземної мови та рідної для здійснення адекватного перекладу повинне відбуватися, але й дисциплін філологічного напрямку не лише під час вивчення перекладацьких дисциплін. Зважаючи на те, що сучасні навчально-методичні комплекси з іноземних мов є одномовними, але узусально актуалізовані, вартує активно включати базовані на них завдання на переклад мовних явищ, що вивчаються, з метою розвитку когнітивних здібностей студентів і підвищення їхньої перекладацької компетентності. Це дозволяє сформувати більш ефективні перекладацькі уміння та навички, які згодом складуть у професійну перекладацьку компетентність. Запропоновано шляхи вирішення цих завдань через авторські вправи на переклад лексичних одиниць та граматичних явищ, які містять навчально-методичний комплекс Outcomes (advanced level) видавництва National Geographic Learning. Автори наводять приклади різноманітних труднощів перекладу та приклади вправ на їх подолання.

Ключові слова: професійна перекладацька компетентність, навичка трансформації, узус, узусна компетентність, адекватний переклад.

The article focuses on the analysis of translation skills development during the study of a practical course in a foreign language. Translation skill is an essential component of professional translation competence, which is necessary for performing translation tasks. It has been established that the training of translation specialists is also carried out within the framework of preparing teachers of foreign languages and literature. This creates certain challenges for standardizing program requirements related to qualification levels and translation competence in general. The author emphasizes that mastering this competence goes beyond traditional courses such as "Theory and Practice of Translation" and should be ensured through the integrated study of language disciplines, particularly via the practical course in a foreign language.

The article also highlights the issue of usage-based (usus) differences between the source and target languages, which often leads to difficulties in translation. Therefore, acquiring usage norms in both the foreign and native languages for achieving adequate translation should take place not only within translation courses but also within philological disciplines more broadly.

Considering that modern foreign language teaching materials are mostly monolingual, though updated in terms of current language usage, it is advisable to actively integrate translation tasks based on these materials to practice translation of studied linguistic phenomena. This approach fosters the development of students' cognitive abilities and enhances their translation competence. Ultimately, it leads to the formation of more effective translation skills and abilities, which later evolve into full-fledged professional translation competence. Solutions to these tasks have been proposed through original translation exercises of lexical units and grammatical phenomena included in the Outcomes (Advanced Level) teaching and learning package published by National Geographic Learning. The authors provide examples of various translation difficulties and exercises aimed at overcoming them.

Key words: professional translation competence, transformation skill, usage (usus), usage competence, adequate translation.

Постановка проблеми. Сучасний етап геополітичних та суспільних змін передбачає розширення міжкультурної взаємодії, яка, зокрема

забезпечується сферою перекладацької діяльності. Саме на перекладача покладена роль донести не лише зміст документів та художньо-публіцистичних

тичної літератури, але й донести культурне різноманіття. Останнім часом міжкультурна взаємодія стала невід'ємною частиною сучасного суспільства, що позначилося не лише на політичному та економічному рівнях, але й на стилі мовлення, на мові та узусі, в цілому. Відтак, вимоги до сучасного перекладача передбачають такий рівень перекладацької компетентності, яка дозволила б забезпечити адекватний переклад із збереженням змісту, стилю і прагматики оригінального тексту. Ефективний переклад можливий за умов бездоганного знання української мови та іноземних мов, зокрема англійської, розуміння культурно-історичних особливостей мови країни, з якої/якою здійснюється переклад. Ці вимоги лягли в основу якісної підготовки майбутніх перекладачів у вищих навчальних закладах, яка передбачає комплекс дисциплін, які охоплюють увесь спектр професійних компетентностей майбутнього перекладача.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи останні дослідження, присвячені підготовці перекладачів, варто згадати праці Я. Фабричної, яка розглядає загальні тенденції розвитку підготовки перекладачів [8]. Праці Л. Черноватого, присвячені методичним аспектам перекладу [9]. Він наголошує на необхідності стандартизації вимог до підготовки сучасного перекладача у вищих навчальних закладах та аналізує складники професійної перекладацької компетентності. Оскільки деякі факультети присвоюють кваліфікацію «перекладач» також після проходження підготовки за спеціальністю «Іноземна мова і література», то виникає питання відповідності змісту навчання сучасним стандартам. Ця проблема підіймається у працях К. Геворгіан, О. Гвоздяк та ін., які саме розглядають аспекти підготовки перекладачів в контексті підготовки вчителів іноземних мов [11]. Н. Бідюк звертається до формування перекладацької компетентності викладачів англійської мови та літератури та реалізації міжпредметних зв'язків у змісті навчання [2]. Н. Левицька [6], О. Мартинюк [7] аналізують зміст вищої іншомовної освіти у зарубіжних ВНЗ які здійснюють професійну підготовку перекладачів. Н. Зінуква розглядає методичні аспекти підготовки перекладачів окремих видів перекладу [3]. Вагомим є доробок О. Каневської та Б. Золотого щодо дидактичних аспектів підготовки викладачів перекладу [4]. Однак, як зазначає Л. Черноватий, у вітчизняній науці бракує фундаментальних досліджень з питань теоретичної та практичної підготовки перекладачів [9, с. 8].

Постановка завдання. Оскільки, як вже зазначалося багато філологічних ВНЗ прагнуть розширити кваліфікаційний спектр, пропонуючи підготовку за спеціальністю «Переклад», важливо розуміти найоптимальніші шляхи інтеграції цієї спеціалізації до змісту підготовки вчителів іноземних мов. Передусім необхідно переглянути дидактичні аспекти викладання дисциплін філологічного циклу з огляду на формування навичок перекладу та перекладацької компетентності, в цілому, способи реалізації міжпредметних зв'язків з метою оптимізації якості перекладацької підготовки. Тут слід виділити практичний курс іноземної мови, який викладається з першого курсу підготовки бакалаврів напряму «Англійська мова і література (переклад включно)» і впродовж усього періоду навчання закладаються основи перекладацької компетентності і формуються уміння і навички письмового та усного перекладу. Однак не усі студенти добре орієнтуються в перекладі, оскільки формування перекладацької компетентності складний багатовимірний процес, який передбачає не лише оволодіння мовою, але й свідоме співставлення певних мовних явищ, знаходження еквівалентів, постійний пошук ефективних шляхів передачі прагматики тексту та дотримання узусу мови перекладу. Тому необхідна організація змісту навчання та методики навчання практичного курсу іноземної мови з акцентом на переклад формулює **мету статті** – з'ясувати можливості інтеграції засад перекладу в навчання практичного курсу іноземної мови та виділити основні труднощі оволодіння перекладом у процесі вивчення іноземної мови та шляхи їх усунення.

Виклад основного матеріалу. Говорячи про необхідні компетентності перекладача, ми маємо на увазі передусім якість перекладу, яка залежить від замовлення клієнта. На різноаспектності професійної перекладацької компетентності наголошує Л. Черноватий і зауважує на відсутності єдиних вітчизняних стандартів цієї кваліфікації, оскільки перекладацька діяльність вирізняється багатозадачністю [9, с. 11]. Тобто, існують різні види перекладу, що виконують різноманітні завдання і функції. Перш за все, переклад ділиться на дві великі групи: усний і письмовий переклад. Усний переклад буває послівним, синхронним та перекладом з листка. Говорячи про техніку здійснення перекладу, то він також буває машинним та здійснюється за допомогою сучасного програмного забезпечення та також може бути усним і письмовим. Письмовий переклад поділяється на підвиди за різноманітними критеріями. За кри-

терієм ступеню відтворення оригіналу виокремлюють дослівний і вільний переклад, при чому вони можуть відрізнятися за ступенем адекватності. При дослівному перекладі знаходять відповідники до мовних одиниць та граматичних структур. Під час вільного перекладу зберігається загальний зміст оригіналу.

Водночас не кожен дослівний переклад може бути адекватним. Термін «адекватний переклад» передбачає цілісне відтворення змісту та стилю вихідного тексту для досягнення комунікативної мети. На думку В. Балахтар адекватність перекладу досягається відтворенням змісту, форми та стилю оригіналу [1, с. 29]. Адекватний передає прагматику оригінального повідомлення, зберігає стиль, жанрові відтінки мовою перекладу. Зважаючи на те, що часто тексти оригіналу містять низку культурно-історичних реалій, тобто лексичних одиниць, які не мають відповідників у мові перекладу, тому для досягнення адекватності перекладу перекладач повинен вдаватися до культурно-історичного пошуку якомога вдалішого відповідника. При цьому, стиль повідомлення може стати викликом, адже не усі лексичні одиниці можуть бути вдало перекладеними із збереженням прагматики повідомлення.

Відтак, майбутній перекладач для досягнення адекватності перекладу із збереженням його прагматики, на думку Е. Доле, має розуміти комунікативний намір автора оригіналу, досконало володіти як мовою оригіналу, так і мовою перекладу, старатися не вдаватися до дослівного перекладу, володіти узусом і нормами мови, зберігати стилістичне забарвлення тексту, яке передається як лексичними, так і граматичними засобами. Відтак, на думку А. Нойберта (2000), перекладацька компетентність вирізняється складністю, різнозадачністю, наближенням до мови оригіналу, творчістю, відкритістю до змін, ситуативністю та історичністю, які складно пов'язані між собою [12].

На думку Н. Зінукової, одним із компонентів професійної компетентності перекладача є креативність використання ресурсів своєї мовної свідомості для вирішення професійних завдань інтерпретації смислу в ситуаціях міжкультурної комунікації [3, с. 275].

Суто компетентність перекладу (*transfer competence*) у складі загальних професійних перекладацької компетентності передбачає уміння здійснювати лексичні та граматичні трансформації у перекладі, а загальна перекладацька компетентність передбачає також уміння і навички різних видів перекладу, зазначених вище, а також тих, які за стилістичною належністю відносяться

до спеціального (технічного, наукового, інформативного, газетно-публіцистичного, юридичного), а також художнього, побутового та ін.

Тут слід зауважити, що ці компетентності лягли в основу загального поняття професійна перекладацька компетентність. О. Каневська називає професійну компетентність перекладача-синхроніста складним утворенням, що містить як загальні перекладацькі компетентності, в яких відбиваються основні функції здійснення перекладацької діяльності, так і специфічні компетенції, необхідні при здійсненні усного, в тому числі й синхронного, перекладу (дискурсивна, комунікативно-посередницька, міжкультурна, особистісна, емоційна, інформаційно-організаційна, рефлексійна, цифрова та ін.) [4].

У підготовці перекладачів важливе значення має послідовне неперервне формування перекладацької компетентності вже з самого початку навчання із вагомим задіянням міжпредметних зв'язків. У нашій статті ми розглянемо можливість інкорпорування перекладу у практичний курс іноземної мови.

Н. Бідюк слушно зауважує, що не лише підготовка за спеціальністю «Переклад», але й підготовка вчителів іноземних мов і літератури «передбачає постійну роботу з іншомовними джерелами різного жанру, методичними розробками з навчання іноземної мови, автентичним навчальним матеріалом, інформаційними освітніми та науковими ресурсами. Специфіка професійної діяльності вчителя іноземної мови та літератури передбачає творче поєднання високого рівня володіння іноземною мовою з різними прагматичними інтенціями в іншомовній комунікації» [2, с. 36]. Науковець також наголошує на важливості міжпредметних зв'язків у розвитку професійної перекладацької компетентності та на першочерговій ролі Практичного курсу іноземної мови.

На багатьох філологічних факультетах і факультетах іноземних мов з для цього предмету викладачі обирають підручники, за якими вони готують студентів. Це здебільшого підручники серій *Outcomes*, *Upstream*, *Focus*, *Headway*, які мають лінійки рівнів, що виявляється зручним для вирівнювання іншомовної компетентності студентів за рівнями та розуміння дидактичних та методичних завдань. Це навчально-методичні комплекси, оснащені книгою для вчителя, підручником та робочим зошитом, а також пропонують аудіо- та відеоматеріали разом із словником та граматичним довідником, що є дуже зручним для самостійної роботи студента та полегшення

роботи викладача. Ці навчально-методичні комплекси є доробками зарубіжних англійських або американських видавництв і відображують сучасний стан мови та її узусу.

Однак, для ефективної підготовки перекладача та формування і розвитку його професійної перекладацької компетентності в межах практичного курсу іноземної мови можна і потрібно розвивати компетентність перекладу (transfer competence), яка передбачає уміння і навички добору необхідних відповідників під час перекладу. Дуже часто, на жаль, можливості цих навчально-методичних комплексів обмежуються лише розвитком іншомовної комунікативної компетентності, яка на рівні B2 у дескрипторі Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти: навчання, викладання, оцінювання в же передбачає здійснення перекладу. На рівні C1 «Досвідчений користувач» передбачається, що здобувач освіти може також розпізнавати імпліцитне значення, може висловлюватись швидко і спонтанно без помітних утруднень, пов'язаних з пошуком засобів вираження, ефективно і гнучко користуватись мовою у суспільному житті, навчанні та роботі.

Під час навчання практичного курсу іноземної мови акцент зазвичай робиться на комунікативній компетентності, а навички перекладу не завжди стоять в центрі уваги, оскільки більшість підручників одномовні. Однак, вони можуть слугувати базою для формування навичок перекладу, тому що містять тексти, які відповідають сучасному узусу мови.

Відтак, перекладацькі трансформації, які б відтворювали узус мови, називаються узусними. Це дуже цікавий і важливий вид трансформацій, оскільки завдяки їм зберігається прагматика тексту, стилістика і узус мови перекладу. Тоді переклад звучить, як оригінал. В. Карабан звертається до узусних трансформацій, їх важливості у досягненні узуальності та пропонує класифікувати їх за такими критеріями як:

- 1) розбіжність узусів двох мов та у широкому сенсі терміну мова;
- 2) розбіжність у немовних причинах (художньо-естетичних, цензурних, культурних, психологічних тощо) [5].

Формування узусної компетентності здобувача освіти повинне здійснюватися передусім у практичному курсі іноземної мови, а узус найкраще відображений у текстовому матеріалі автентичної літератури. У нашій статті ми спробуємо проаналізувати можливість використання текстового матеріалу підручника Outcomes (Advanced

Level – просунутий рівень видавництва National Geographic Learning (2024) [10].

Перш за все, підручник створено на основі сучасного англійського узусу, який відображений у текстах та низці вправ на його розуміння та використання. Підручник багатий різноманітними ідіомами, словосполученнями, фразовими дієсловами, які відображають сучасний стан мови та дозволяють будувати багате підґрунтя для ефективної комунікації. Тому на основі його матеріалу вартує скласти низку вправ на розвиток навичок перекладу.

Наприклад, структура *for any length of time* – «на якийсь час», може використовуватися у різних реченнях і варіювати значення «доволі довго, протягом якогось часу, терміну, на якийсь термін, ні на хвилину». У підручнику воно вжито у реченні *You can just die walking in that heat for any length of time* [10, с. 12], де здобувачі освіти мають знайти найбільш точний відповідник (Так вмерти можна, *трохи* пройшовшись у таку спеку).

Тому вартує закріпити його варіативність перекладу у таких реченнях:

Ви ж не прагнете зберегти певну форму на якийсь час (при чому «прагнете» тут краще перекласти словом «seek»). *You are not seeking to maintain a particular form for any length of time.*

Тепер воно здатне (може) виконувати будь яку роботу як завгодно довго. *It is now capable of doing any work for any length of time.*

А вже в реченні «*My father can't be left alone for any length of time*» це словосполучення перекладається «Мого тата не можна залишати на самоті ні на хвилину». Отже, під час зворотнього перекладу здобувачі освіти можуть навчитися добирати вдалі відповідники.

Це також стосується і лексичної одиниці «rain», яка в конотації має переклад «зусилля». Речення «*Actually, it was a bit of a pain, this congestion*» [10, с. 12] слід перекласти таким чином: Насправді, в цьому заторі я трохи намучився. Це означає, що для влучного перекладу такого речення потрібно зрозуміти імплікацію, а потім методом контекстуальної заміни запропонувати вдалий варіант перекладу. Для формування навичок перекладу необхідно декілька речень з подібною лексичною одиницею, аби здобувачі освіти могли навчитися вільно оперувати нею, бо відомо, що часто вони знають її, але губляться у вживанні під час перекладу. Тобто, таке речення «*We found it to be a bit of a pain to keep clean*» вартувало б перекласти таким чином: Окрім того, неважко тримати будинок в чистоті. Наступне речення «*Painful lessons for kids. Special pains are given to beginners*», в якому

ця лексична одиниця вжита у грі слів, представляє труднощі для перекладу для збереження прагматики речення – іронії.

Тому підручник Outcomes (Advanced Level) [10] містить вправи для відпрацювання розуміння та вживання таких лексичних одиниць, пропонуючи варіанти значень:

It was like the Arctic in there.

– A cold store room in a big store.

– A room that has the air conditioning turned up very high [10].

Тому це речення слід перекласти методом додавання та синонімічної заміни «Тут було холодно, як на полюсі».

Для відпрацювання перекладу словосполучень:

large-scale reforms – масштабні, всеохоплюючі реформи, clear a large slum – зруйнувати великі нетрі; created a barrier – створив бар'єр, перешкоду, не дав щось зробити; to offer a moral lesson – прочитати мораль, дати урок моралі, навіть різдвяний урок; to freak out – запанікувати (to lose control because of being shocked or scared); a spitting image – точна копія, вилитий; principled – принциповий, вартує запропонувати такі речення:

«Після зміни влади новий президент ініціював масштабні реформи (large-scale reforms), спрямовані на боротьбу з корупцією та підвищення прозорості державного управління.»

«Вчитель вирішив прочитати мораль учневі за його зухвалу поведінку і дати йому додаткове домашнє завдання.»

«Несправедливі закони створили бар'єр для розвитку малого бізнесу, обмежуючи підприємців у їхніх можливостях.»

Важливо також розвивати навички перекладу граматичних структур. Наприклад, візьмемо таке речення із модальним дієсловом *must* для вираження припущення, заперечення тощо: *it must have been a mistake* – Це точно була помилка. На основі цього речення можна скласти низку речень для перекладу з іншими лексичними одиницями та модальними словами (*can, could, shall, should, will, would*), аби за допомогою цих речень на переклад довести навичку знаходження потрібного відповідника до автоматизму. Це також торкається складного додатка і складного підмета.

Також інші граматичні явища необхідно правильно перекладати, уникаючи калькування, наприклад, «Лише поява недорогого житла може змінити ситуацію» (*make a difference*).

Навіть такі речення, як «You will need to remind her about it. She is prone to forgetting things like that», де необхідно опрацювати слово «*prone to*», часто потребують багаторазового повтору,

оскільки студенти часто плутають його зі словом *inclined to*, значення якого дещо відрізняється [10, с. 22].

Міжмовні трансформації вимагають точності та адекватності, а тому важливо, щоб переклад не сприймався як переклад, а як оригінальний текст. Тобто завдання перекладача – якомога правильніше підбирати відповідники. У режимі усного перекладу така функція повинна бути доведена до автоматизму. Наприклад, ідіоматичний вираз «draw a lesson from» перекладається як «винести урок», а не «витягти чи вилучити урок». Тому на такі ідіоми слід звертати особливу увагу, оскільки вже з'явилася тенденція невдалих калькованих запозичень в українській мові з англійської (*It was an amazing experience* – Це був неймовірний «досвід» замість «враження» тощо. *He went to sea only to find trouble and unhappiness*, в перекладі має звучати «Він пішов в море і знайшов там лише біду та нещастя», а не «тільки щоб знайти там біду та нещастя».

Це торкається і такої конструкції, як «lived to tell a tale» [10, с. 26], яку слід перекласти вибором синонімічного відповідника «**вижив**, щоб розказати усім про...». Тому для розвитку навички перекладу таких конструкцій потрібен арсенал вправ на переклад з української мови іноземною і навпаки.

Слід зауважити, що попри те, що посібник Outcomes одномовний, тобто не містить вправ на переклад, він пропонує вправи на роз'яснення значень та імплікацій того чи іншого мовного явища методом вибору з можливих варіантів. Наприклад,

It was like being at a rock concert

– being at the theatre for a modern play, where the audience stands up and applauds a lot;

– being at a conference where a famous speaker gives a party;

– being at a wildly popular classical music concert.

Однак здобувач освіти без звернення до словника може за таких умов дати деформацію значення.

Ще один приклад можливого викривлення значення наводить В. Карабан: Минулого місяця було опубліковано два поглиблених дослідження цієї проблеми. – *Last month saw the publication of two in-depth studies of the issue* [], де вираз *Last month saw* не перекладається дослівно, а за допомогою контекстуальної заміни. Таких прикладів можна наводити безліч, а тому оволодіння відповідниками лексичним одиницям мови оригіналу в мові перекладу тривалий процес і потребує

наскрізного втілення в усіх курсах дисциплін підготовки перекладачів.

Висновки. Отже, професійна перекладацька компетентність за своїм спектром знань, умінь і навичок є настільки ємним поняттям, що оволодіння нею виходить за межі таких курсів, як «Теорія та практика перекладу», «Переклад і редагування» та ін. Вона формується і розвивається у наскрізному вивченні інших мовних дисциплін, зокрема в практичному курсі іноземної мови. Оскільки сучасні навчально-ме-

тодичні комплекси зарубіжних видань є одномовними, для формування навички перекладу та перекладацької компетентності, в цілому, вартує згенерувати завдання на переклад мовних явищ, що вивчаються. Це дасть змогу розвинути когнітивні здібності здобувачів освіти під час оволодіння спеціальними дисциплінами перекладацького циклу та формувати ефективніші перекладацькі уміння та навички, які згодом сформуються у професійну перекладацьку компетентність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Балахтар В.В., Балахтар К.С. Адекватність та еквівалентність перекладу. *«Спецпроект: аналіз наукових досліджень» : матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 2011. С. 28–33.*
2. Бідюк Н. М. Особливості формування перекладацької компетентності майбутніх учителів іноземної мови та літератури. *Слобожанський науковий вісник. Серія Філологія. 2023. № 1. С. 36–42. DOI: <https://doi.org/10.32782/philspu/2023.1.7>.*
3. Зінукіна Н. В. Усний переклад у зовнішньоекономічній сфері: теорія і методика навчання магістрів-філологів: монографія. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2017. 424 с.
4. Каневська О., Золотий Б. Лінгводидактичні засади формування професійної компетентності викладача синхронного перекладу. *«Філософія. Педагогіка» № 1 (6) 2024 рік. Вісник Дніпровської академії неперервної освіти. С. 55–65.*
5. Карабан В. І. Узусні перекладацькі трансформації. *Стиль і переклад. 2018. Вип. 1. С. 186–204. DOI: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stt_2018_1_17*
6. Левицька Н. В. Структура і зміст освітніх програм професійної підготовки перекладачів в університетах Німеччини. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». Ужгород: 2013. Вип. 29. С. 81–84.*
7. Мартинюк О. В. Порівняльна характеристика програм підготовки магістрів перекладу загального та профільного спрямування: досвід США. *Збірник наукових праць Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка. Серія: Педагогічні науки. 2010. Вип. 1 (3). С. 63–69.*
8. Фабрична Я. Г. Сучасні тенденції у професійній підготовці майбутніх перекладачів. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка». 2021. № 2 (22). С. 284–290. DOI: <https://2522-4115-2021-2-22-31>.*
9. Черноватий Л. М. Методика викладання перекладу як спеціальності: підручник для студ. Вищих заклад. освіти за спеціальністю «Переклад». Вінниця: Нова Книга, 2013. 376 с. (Серія «UTTA Series»)
10. Dellar H., Walkley A. Outcomes 3rd Edition Advanced Student's Book with the Spark platform. 3rd Edition. NGL.2024. 214 p.
11. Hevorhian K. L., Hvozdiak O. M., Shostak U. V. Methodological foundations for learning a foreign language by future translators. *Innovate pedagogy. 2023. Vol. 1. № 57. P. 162–165. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/57.1.32>.*
12. Neubert, A. (2000) "Competence in Language, in Languages, and in Translation", in Schäffner, Ch., Adab, B. (eds.) *Developing Translation Competence*, Amsterdam/Philadelphia: Benjamins, pp. 3–18.

RENDERING THE OUTDATED: TRANSLATING OBSOLETE AND OBSOLESCE LANGUAGE IN LITERARY DISCOURSE

ВІДТВОРЮВАННЯ ЗАСТАРІЛОЇ ЛЕКСИКИ: ПЕРЕКЛАД АРХІЗМІВ І ІСТОРИЗМІВ В ЛІТЕРАТУРНОМУ ДИСКУРСІ

Povoroznyuk R.V.,

orcid.org/0000-0003-3418-6651

Doctor of Science in Philology, Professor,

*Professor at the Department of Theory and Practice of Translation from English
Educational-Scientific Institute of Philology of Taras Shevchenko National University of Kyiv*

The article is devoted to a comprehensive analysis of translation strategies for reproducing temporally distant vocabulary in a literary text that is historically or culturally marked. In modern translation studies, this problem is becoming increasingly relevant, since the language of the past not only indicates the temporal context of the work, but also performs stylistic, symbolic and ideological functions. The author justifies the need to create a context-sensitive translation model that takes into account both the formal characteristics of lexical units and cultural conditioning, the stylistic role and perception by the target audience. The study aims not only to outline the range of linguistic and culturological problems, but also to form a theoretical and methodological approach to their solution in the conditions of Ukrainian translation practice. The study examines fragments of literary classics – in particular, “As You Like It” by W. Shakespeare and “Jane Eyre” by S. Bronte – and their Ukrainian translations performed by Y. Andrukhovych, M. Strikha, O. Hryhorash and M. Kianovska. A comparison of the strategies of foreignization (preservation of archaic form and stylistic distance) and domestication (adaptation to the linguistic norm of the modern recipient) is carried out. Special attention is paid to cultural substitutions that arise in contexts with a lack of denotative correspondence (for example, the replacement of “Palm Sunday” with “Verbna Nedilya” in the Slavic cultural context). Based on the analysis, a model is proposed that includes four parameters: linguistic fidelity, stylistic authenticity, cultural-historical signaling and receptive accessibility. The article also contains a number of methodological recommendations for educational programs in literary translation: the introduction of corpus analysis of historicisms, parallel analysis of translations, research on receptive reaction, as well as the study of typical strategies in working with texts marked by time.

Key words: obsolete vocabulary, archaisms, historicisms, literary translation, cultural adaptation, stylistics, reception, translation methodology.

Статтю присвячено комплексному аналізу перекладацьких стратегій відтворення темпорально віддаленої лексики в художньому тексті, що маркована історично або культурно. У сучасному перекладознавстві ця проблема набуває дедалі більшої актуальності, оскільки мова минулого не лише позначає часовий контекст твору, а й виконує стилістичну, символічну та ідеологічну функції. Автор обґрунтовує потребу у створенні контекстно-чутливої моделі перекладу, що враховує як формальні характеристики лексичних одиниць, так і культурну обумовленість, стильову роль та сприйняття цільовою аудиторією. Дослідження має за мету не лише окреслити коло лінгвістичних та культурологічних проблем, а й сформулювати теоретико-методологічний підхід до їх вирішення в умовах української перекладацької практики. У межах дослідження розглянуто фрагменти літературної класики – зокрема «Як вам це сподобається» В. Шекспіра та «Джейн Ейр» Ш. Бронте – та їх українські переклади у виконанні Ю. Андруховича, М. Стріхи, О. Григораш і М. Кіановської. Проведено зіставлення стратегій форенізації (збереження архаїчної форми та стилістичної дистанції) і доместикації (адаптація до мовної норми сучасного реципієнта). Особливу увагу приділено культурним заміщенням, які виникають у контекстах з відсутністю денотативної відповідності (наприклад, заміна «Palm Sunday» на «Вербну неділю» у слов'янському культурному контексті). На основі аналізу запропоновано модель, що охоплює чотири параметри: мовну вірність, стилістичну автентичність, культурно-історичну сигналізацію та рецептивну доступність. Стаття також містить низку методичних рекомендацій для освітніх програм з літературного перекладу: впровадження корпусного аналізу історизмів, паралельного аналізу перекладів, дослідження рецептивної реакції, а також вивчення типових стратегій у роботі з текстами, маркованими часом.

Ключові слова: застаріла лексика, архаїзми, історизми, літературний переклад, культурна адаптація, стилістика, рецепція, методологія перекладу.

Problem statement. In contemporary translation studies, increasing attention is being paid to the temporal dimension of language, particularly the translation of obsolete and obsolescent lexical units in literary texts. These time-marked elements serve not only as stylistic tools to evoke historical periods or literary registers but also as carriers of cultural identity and historical intertextuality. Their presence in a

source text often signals a deliberate attempt to frame the narrative in a certain temporal or cultural context, which presents both linguistic and interpretative challenges for the translator. Despite their stylistic and pragmatic complexity, the translation of temporally distant lexis remains insufficiently systematised in Ukrainian scholarship. Much of the existing literature focuses on lexical classification of archaisms and

historicisms [1; 2], while little attention is given to practical translation strategies for these elements in literary discourse.

Review of the recent studies and publications.

Recent years have seen a gradual increase in scholarly interest in the translation of historically marked and obsolete language, particularly within literary discourse. However, this domain remains relatively underexplored when compared to other stylistic or cultural aspects of translation.

In Ukrainian translation studies, scholars such as Petro Selihei and Mykola Kocherhan have laid the foundations for understanding stylistically marked lexis in the source language. Selihei [1] identifies and classifies various types of obsolescent and expressive vocabulary in contemporary Ukrainian, highlighting their cultural resonance. Kocherhan [2] discusses archaic and historic vocabulary as markers of national linguistic identity, though his work does not explicitly address translational implications. More targeted research has been carried out by H. Strohanova [3, c. 123–140] and L. Zubenko [4, c. 45–60], who examine the challenges of conveying archaisms in historical fiction and religious texts, pointing to the lack of consensus in domestic methodological approaches.

In contrast, Western and European researchers have long explored this issue through the lenses of stylistic equivalence, cultural compensation, and reception theory. Scholars such as Newmark [5] and Baker [6] argue that archaic or outdated vocabulary often serves as a marker of tone, characterisation, or narratorial distance, and that translators must choose between preserving stylistic fidelity and ensuring accessibility to modern readers. Peter Newmark [5], in particular, advocates for stylistic preservation, particularly in literary translation, while also cautioning against excessive foreignisation that might hinder reader comprehension; while Mona Baker [6] frames obsolete lexis as a challenge to semantic and pragmatic equivalence, proposing compensation through tone and register rather than one-to-one lexical matches.

Venuti [7] and Berman [8] further highlight the ethical tension between domestication and foreignisation, particularly when translating historical or linguistically marked texts. Antoine Berman's [8] concept of *l'épreuve de l'étranger* ("the trial of the foreign") positions archaism as an ethical opportunity – a means of retaining the historical alterity of the text. A key voice in this discussion, Lawrence Venuti [7; 9], critiques the Anglophone tendency toward domestication, noting that the erasure of temporally marked language contributes to the invisibilisation of both the source culture and the translator.

He encourages translators to maintain formal markers of temporal distance when possible, even if this risks a degree of reader discomfort.

Other scholars – including Nord [10], Chesterman [11], and Eco [12] – approach the issue from ethical and communicative perspectives, examining the translator's role as a mediator of both linguistic form and cultural time depth. Nord [10], for example, proposes a functionalist approach that prioritises the intended effect on the target audience, which may in some cases justify partial stylistic levelling. Chesterman [11, c. 59–69], in turn, frames translator decisions within a broader system of norms and ethics, offering a useful framework for discussing stylistic fidelity versus cultural accessibility.

In addition, digital corpora and historical lexicography have influenced this area of study. Tools such as the Oxford English Dictionary's Historical Thesaurus and Google Books Ngram Viewer enable researchers and translators to identify the frequency and diachronic lifespan of particular lexical items, providing empirical support for decisions related to obsolescence and contextual adequacy.

Nonetheless, what remains absent from many of these studies is a systematic typology of obsolete or obsolescent language from a translation-oriented perspective, as well as empirical studies grounded in comparative textual analysis. In Ukrainian scholarship, in particular, there is still limited integration between theoretical insights and pedagogical strategies for training literary translators to work with time-marked lexis. Interdisciplinary approaches that combine translation theory, lexicography, literary studies, and hermeneutics are still relatively scarce.

The aim of the study. Thus, the current study aims to: a) systematically examine the types and functions of obsolete and obsolescent language in literary translation; b) analyse translation strategies employed in rendering these temporally distant elements; c) propose a context-sensitive model of translation decision-making that considers not only linguistic equivalence but also stylistic, cultural, and reception-oriented factors.

Main body of the study. In order to illustrate the challenges of translating historically marked language, this study examines an excerpt from William Shakespeare's play *Romeo and Juliet* (Act I, Scene 5) [13]. The lines under consideration are rich in metaphorical and religious imagery and include multiple lexical items that are now considered archaic or poetic:

*The palmers' kisses are from the holy palms stolen,
Which holy palmers give* [13, c. 852].

The key temporally distant elements in this passage include the noun “palmer”, an obsolete term referring to medieval Christian pilgrims who carried palm branches from the Holy Land, and the metaphorical verb “stolen”, which, though not obsolete, is used in a poetic sense that is distant from contemporary usage. The phrase “holy palms” carries both literal and symbolic religious connotations and contributes to the elevated register of the utterance.

These items function not merely as vocabulary choices but as stylistic and cultural markers. They reinforce the solemn, spiritual, and ritualistic atmosphere of the scene, while also locating the utterance within a historically remote linguistic framework. Consequently, their translation requires careful consideration of both form and function.

Two modern Ukrainian translations of this passage offer contrasting approaches to rendering the archaic and stylistically elevated lexis. The first is by Yuriy Andrukhovych [14], known for his experimental and stylistically rich interpretations of classical texts. The second is a more neutral rendering by Maksym Strikha [15], whose translation strategy tends toward clarity and accessibility.

Andrukhovych's [14, c. 351] version reads:

Поцілунки пілігримів запозичені зі священних пальмових гілок,

що святі прочани дарують.

It is worthy of note that Andrukhovych employs a marked foreignising strategy (cf. Venuti 2013 [9]) by preserving elevated diction and historical lexical items. He uses the archaic Ukrainian «пілігрим» instead of the more common «паломник», and selects «запозичені» to mirror the poetic metaphor of “stolen”, maintaining the metaphorical layer and rhythm of the original though inaccurately rendering the lexical meaning of the original lexical unit.

Furthermore, the phrase «пальмових гілок» explicitly clarifies the symbolic reference, functioning as explicitation – a compensatory strategy that makes implicit cultural content accessible to the target reader.

Maksym Strikha [15, c. 122], in contrast, renders the lines as:

Поцілунки паломників – зі священних пальм узяті,

які паломники дарують.

It is noticeable that Maksym Strikha [15] opts for lexical neutralisation and stylistic simplification. His use of «паломник», a more familiar and modern term, along with «взяті», reduces the metaphorical and historical texture of the line, prioritising comprehension and readability. His version reflects a domesticating strategy, rendering the text in a stylistically

neutralized register more suited to the general Ukrainian reader.

Moreover, the fragment has additional lexico-semiotic layers which might be outlined only in the footnote or glossary. An illustrative example of cultural substitution—relevant to both translation and cultural adaptation—is found not in literature per se, but in liturgical and ritual language, which often serves as a key intertext in literary works. The biblical account of Palm Sunday, commemorating Christ's triumphal entry into Jerusalem, traditionally features the crowd strewing palm branches in his path. In English and other Western Christian traditions, this is referred to as Palm Sunday.

However, in the cultural context of Kyivan Rus', where palm trees were not native or available, the term “palm” had to be recontextualised in both ritual and language. By the 11th century, the feast became known locally as *Вербна неділя* (*Willow Sunday*), with the willow branch (*verba*) functioning as the symbolic replacement for the palm. This substitution reflected both climatic reality and symbolic reinterpretation, as the willow in Slavic tradition was already associated with fertility, rebirth, and seasonal renewal—all congruent with the themes of the feast. Thus, the term “Palm Sunday” is typically translated into Ukrainian as «Вербна неділя», with no lexical or botanical equivalence, but a functional and cultural one.

This allusion is not reflected in any of the translations by Andrukhovych [14] or Strikha [15], though it underscores a key strategy in the translation of obsolete or culturally marked terms: when direct lexical correspondence is unavailable or misleading, the translator may opt for cultural substitution, preserving the function and symbolic role of the original item rather than its literal form. In literary translation, especially of historical or religious texts, such decisions are frequent and critical.

In order to further illustrate the complexity of rendering obsolete and obsolescent language in literary translation, we have selected a fragment from Charlotte Brontë's novel *Jane Eyre* (1847) [16, c. 193], a text rich in archaisms, historical lexis, and stylistically elevated register. These features contribute significantly to the novel's historical atmosphere, moral tone, and stylistic depth.

Hearken, then, Jane Eyre, to your sentence: tomorrow, place the garland on your head; wear the bride's attire; veil yourself; and then wait the word—yes, the word of a man who loves you—that word shall be your marriage vow.

The imperative “Hearken” and the formal construction of the sentence exemplify Brontë's use of

Biblical register and legalistic tone, evoking both solemnity and historicity. The challenge for the translator lies in reproducing the gravity and emotional resonance while maintaining stylistic cohesion in the target language.

Ukrainian translators face the dual challenge of preserving this temporal flavour while ensuring accessibility for contemporary readers. Ukrainian translations by Oleksandra Hryhorash (2011) [17] and Mariya Kiianovska (2020) [18] demonstrate different strategic approaches to rendering archaism and stylistic compensation.

In Hryhorash's translation [17, c. 278], this passage reads:

Отже, слухай, Джейн Ейр, свій присуд: завтра увінчай голову вінком, зодягни весільне вбрання, закрий обличчя фатою – і чекай на слово. Так, слово чоловіка, що кохає тебе: те слово буде твоєю шлюбною обітницею.

Hryhorash [17] uses the verb «слухай» to translate “hearken,” retaining the imperative form while opting for a more familiar and direct modern Ukrainian equivalent. While «слухай» lacks the archaic colouring of “hearken,” its placement at the start of the sentence and its formal construction preserve the elevated and performative tone of the original. The phrase “твій присуд” for “your sentence” maintains the judicial metaphor, reinforcing the moral solemnity of the passage.

Overall, Hryhorash [17] adopts a strategy of stylistic mimicry, aiming to preserve the emotional and rhetorical force of the English while only partially replicating its historical lexis.

In Kiianovska's version [18, c. 310], the same passage is rendered as:

Отже, Джейн Ейр, прислухайся до свого вироку: завтра вплети у волосся вінок, одягни весільне вбрання, прикрий обличчя фатою – і чекай на слово. Так, на слово людини, яка тебе кохає: це слово буде твоєю обітницею шлюбу.

Kiianovska [18] opts for the verb «прислухайся», which introduces a more introspective and contemplative nuance compared to the direct command of “hearken.” This verb choice reflects a more psychologised and internalised reading, characteristic of Kiianovska's [18] broader strategy of modernising syntax and register. The translation of “sentence” as «вирок» retains the judicial metaphor but introduces a slightly harsher tonal colouring, perhaps shifting the interpretive weight of the sentence toward existential judgment rather than romantic drama.

Furthermore, Kiianovska's [18] rendering of “man who loves you” as «людина, яка тебе кохає» neutralises the gendered element of “man,” which

may be interpreted as a subtle adaptation for contemporary Ukrainian readers, aligning with inclusive language norms.

In *Jane Eyre*, Brontë frequently uses temporally marked expressions—such as “tenant,” “tythe,” to establish its 19th-century English setting. These terms serve stylistic, functional, and cultural purposes as they reference older property and ecclesiastical arrangements, signalling historical context.

According to Lasinska [19, c. 97–101], such historically marked vocabulary is central to the historical stylisation of the source. She notes that Ukrainian translators often replicate this effect through a mixture of archaisms, historicised terms, and occasional explanatory devices. Lasinska [19, c. 97–101] identifies a range of lexico-semantic transformations used in Ukrainian translations, including calques, contextual substitution, and archaic substitution. Thus, for the word “tenant” Hryhorash [17] often retains a historic register (“tenant” → «орендар»), mirroring the English legal-historical context, while Petro Sokolovskyi [19] prefers modernization (“tenant” → «мешканець»), signaling a domesticated approach and prioritising comprehension.

Based on the above analysis, we propose a context-sensitive model that accounts for the multiple dimensions involved in rendering obsolete and obsolescent language in translation. The model incorporates four interrelated parameters:

1. **Linguistic Fidelity** – the degree to which the lexical choice preserves the formal features of the source term;
2. **Stylistic Authenticity** – the extent to which the original tone, register, and voice are retained;
3. **Cultural-Historical Signalling** – the preservation of historically significant lexical items that carry symbolic or contextual meaning;
4. **Reception Accessibility** – the clarity and comprehensibility of the translated item for the contemporary target reader.

The model does not impose a prescriptive choice but encourages translators to reflect on the text type, audience, and communicative goals when approaching historically marked language. For instance, in academic or literary contexts where historical resonance is essential, a foreignising strategy with archaisms may be preferred. In contrast, for general readership or educational materials, a domesticated approach that simplifies or explicates obsolete terms might be more appropriate.

Conclusions. Our analysis has highlighted the multifaceted challenges associated with translating obsolete and obsolescent lexical elements in literary discourse. These temporally marked units—ranging

from archaisms and historicisms to culturally situated lexical relics—function not merely as linguistic artefacts but as stylistic, ideological, and cultural signals. Their presence in a literary text serves to construct temporal atmosphere, shape characterisation, and embed intertextual or symbolic meaning. Consequently, their translation requires not only lexical accuracy but also a strategic orientation toward historical fidelity, stylistic tone, and target audience expectations.

The proposed context-sensitive model of translation decision-making offers a pragmatic framework for navigating such choices. Rather than prescribing a singular solution, the model encourages translators to assess the communicative function and contextual weight of each temporally distant element and align their strategy accordingly.

As literary translation continues to mediate between cultural memory and contemporary relevance, the translator's role grows increasingly complex. Rendering outdated or historicised language is not a merely technical task; it is a hermeneutic and ethical undertaking, one that requires informed, context-aware, and aesthetically sensitive judgment. This article contributes to a growing body of research that seeks to empower translators to approach temporal distance not as a barrier, but as a site of creative and critical engagement.

Prospects for development. From a pedagogical perspective, these findings bear significant relevance for translator training programmes, particularly in the domain of literary translation. The ability to recognise and appropriately render obsolete or historicised vocabulary is not intuitive and must be cultivated

through conscious instruction, critical comparison, and contextual analysis.

Based on the conclusions of this study, the following pedagogical recommendations are proposed:

1. **Incorporate Historical Lexis as a Focus Area in Curriculum.** Translator education should include systematic study of archaisms, historicisms, and culturally embedded terms, tracing their evolution and functions in both source and target languages.

2. **Use Parallel Text Analysis of Multiple Translations.** Comparative exercises involving several Ukrainian translations of the same source text can help students identify how different strategies influence stylistic tone, narrative dynamics, and reader response.

3. **Contextualisation through Cultural Substitution Cases.** Teachers should highlight examples like the *Palm* → *Willow* substitution in Ukrainian liturgical tradition as models of functional equivalence over literal translation, linking textual interpretation with cultural adaptation.

4. **Encourage Strategic Flexibility over Formal Rigidity.** Rather than advocating for strict “archaising” or “modernising” tendencies, instructors should promote a case-by-case approach, encouraging students to consider genre, readership, and purpose in each translational decision.

5. **Integrate Reception Theory into Translator Training.** Students should be introduced to reception-oriented frameworks—helping them anticipate how temporally marked language will be perceived by contemporary audiences, and how this perception shapes the ethical dimensions of translation.

REFERENCES:

1. Селігей П. О. Лексикологія сучасної української мови. Київ: ВЦ Академія, 2016. 304 с.
2. Кочерган М. П. Загальне мовознавство. Київ: Академія, 2010. 390 с.
3. Strohanova H. The challenges of translating archaisms in historical fiction: A case study of Ukrainian translations of Walter Scott's novels. *Journal of Translation Studies*. 2021. Vol. 15, No 2. P. 123–140.
4. Зубенко Л. Ідіоматичні та історизмові вирази в літературному перекладі: теоретико-методологічні аспекти. *Закарпатські філологічні студії*. 2020. Т. 5, ч. 2. С. 102–118.
5. Newmark P. A Textbook of Translation. New York: Prentice Hall, 1988. 292 p.
6. Baker M. In Other Words: A Coursebook on Translation. 3rd ed. London: Routledge, 2018. 368 p.
7. Venuti L. The Translator's Invisibility: A History of Translation. 2nd ed. London: Routledge, 2008. 264 p.
8. Berman A. La traduction et la lettre ou l'auberge du lointain. Paris: Seuil, 2000. 160 p.
9. Venuti L. Translation Changes Everything: Theory and Practice. London: Routledge, 2013. 278 p.
10. Nord C. Text Analysis in Translation: Theory, Methodology, and Didactic Application. Amsterdam: Rodopi, 2005. 275 p.
11. Chesterman A. Norms of translation. *A Companion to Translation Studies*. Amsterdam: John Benjamins, 2001. P. 57–67.
12. Eco U. Mouse or Rat? Translation as Negotiation. London: Weidenfeld & Nicolson, 2003. 208 p.
13. Shakespeare W. Romeo and Juliet. *The Complete Works of William Shakespeare*. Oxford University Press, 2005. P. 826–856.

14. Шекспір В. Ромео і Джульєтта / пер. з англ. Ю. Андруховича // Вільям Шекспір. Сонети. Трагедії. Комедії. Львів: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2012. С. 343–389.
15. Шекспір В. Ромео і Джульєтта / пер. з англ. М. Стріхи // Шекспір В. Трагедії. Київ: Основи, 2000. С. 115–171.
16. Brontë C. Jane Eyre. London: Smith, Elder & Co., 1847. 761p.
17. Бронте Ш. Джейн Ейр / пер. з англ. О. Григораш. Київ: Видавнича група КМ-БУКС, 2011. 608 с.
18. Бронте Ш. Джейн Ейр / пер. з англ. М. Кіяновська. Львів: Видавництво Старого Лева, 2020. 608 с.
19. Ласінська Н. Особливості перекладу деяких груп архаїчної лексики з англійської мови українською. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. 2016. № 30. С. 97–101.
20. Бронте Ш. Джейн Ейр / пер. з англ. П. Соколовського. Київ: Дніпро, 1987. 512 с.

**BETWEEN HOMELAND AND HOSTLAND: DIASPORIC AGENCY
IN UKRAINIAN POSTCOLONIAL TRANSLATION****МІЖ РІДНИМ КРАЄМ І ЧУЖИНОЮ: ДІАСПОРНА АГЕНТИВНІСТЬ
В УКРАЇНСЬКОМУ ПОСТКОЛОНІАЛЬНОМУ ПЕРЕКЛАДІ****Romanchuk A.A.,***orcid.org/0009-0004-2895-6693**PhD in Philology,**Head of the External Relations Department**Prosecutor's Training Center of Ukraine*

This article explores the unique role of the Ukrainian diaspora in shaping postcolonial translation practices that mediate between the cultural frameworks of the homeland (Ukraine) and the hostland (primarily North America and Western Europe). The study draws upon postcolonial theory, translation studies, and diaspora studies to conceptualize the translator's position as a hybrid and liminal agent who operates within what Homi Bhabha terms the "third space" of enunciation. This space allows for the re-articulation of cultural identity through the act of translation, challenging both the imperial legacy imposed on Ukrainian language and literature and the hegemonic cultural norms of the hostland. Through analysis of selected literary and theoretical translations produced by members of the Ukrainian diaspora, the article argues that diasporic translators actively contribute to the decolonization of Ukrainian cultural discourse. They do so by resisting the Russocentric linguistic paradigm inherited from the Soviet period and by introducing alternative epistemologies that reflect a plurality of Ukrainian identities. The article further investigates how diasporic translators negotiate cultural authority and authenticity, often oscillating between positions of marginality and influence within both host and home cultures. These translators are not merely mediators of text but also creators of meaning, reconfiguring political and aesthetic boundaries through their work. The discussion highlights key case studies, including translations of canonical Ukrainian texts into English and vice versa, which illustrate how diasporic agency can enable the circulation of Ukrainian voices beyond national borders. Special attention is given to the tensions between fidelity to source texts and the necessity of cultural reinterpretation in diasporic contexts. Ultimately, the article suggests that diasporic translators function as postcolonial agents who destabilize essentialist narratives and open up translational spaces for hybridized cultural production. This research contributes to broader debates in translation and postcolonial studies, particularly in the context of small or stateless nations struggling with linguistic erasure and cultural marginalization. By foregrounding the agency of diasporic translators, the study calls for a more nuanced understanding of postcolonial translation as both a political and poetic act.

Key words: Ukrainian diaspora, postcolonial translation, third space, cultural hybridity, translational agency, language decolonization.

Ця стаття досліджує унікальну роль української діаспори у формуванні постколоніальних перекладацьких практик, що виконують посередництво між культурним контекстом батьківщини (України) та країни перебування перекладців (насамперед Північної Америки та Західної Європи). Дослідження спирається на постколоніальну теорію, перекладознавство та діаспорознавство, щоб концептуалізувати позицію перекладача як гібридного та лімінального агента, який діє в межах того, що Homi Bhabha називає «третім простором» висловлювання. Цей простір дозволяє переосмислити культурну ідентичність через акт перекладу, кидаючи виклик як імперській спадщині, нав'язаній українській мові та літературі, так і гегемонним культурним нормам країни перебування. Шляхом аналізу перекладів літературних творів та теоретичних джерел, виконаних представниками української діаспори, у статті стверджується, що діаспорні перекладачі активно сприяють деколонізації українського культурного дискурсу. Вони роблять це, чинячи опір російськеоцентричній лінгвістичній парадигмі, успадкованій від радянського періоду, та запроваджуючи альтернативні епістемології, що відображають множинність українських ідентичностей. У статті далі досліджується, як діаспорні перекладачі утверджують культурний авторитет та автентичність, часто коливаючись між позиціями маргінальності та впливу як у приймаючій, так і в рідній культурі. Ці перекладачі є не просто посередниками тексту, а й творцями значень, переосмислюючи політичні та естетичні кордони через свою працю. Обговорення висвітлює ключові тематичні дослідження, включаючи переклади канонічних українських текстів з та на англійську, які ілюструють, як діаспорна діяльність може посилити вплив української культури за межами національних кордонів. Особлива увага приділяється суперечностям між вірністю джерельним текстам та необхідністю культурного переосмислення в діаспорних контекстах. Зрештою, стаття припускає, що діаспорні перекладачі функціонують як постколоніальні агенти, які дестабілізують есенціалістські наративи та відкривають перекладацькі простори для гібридизованого культурного продукту. Це дослідження сприяє ширшим дебатам у перекладацьких та постколоніальних дослідженнях, особливо в контексті малих або бездержавних народів, які борються з мовним винищенням та культурною маргіналізацією. Виводячи на перший план діяльність діаспорних перекладців, дослідження закликає до ширшого розуміння постколоніального перекладу як політичного та поетичного акту.

Ключові слова: українська діаспора, постколоніальний переклад, третій простір, культурна гібридність, перекладацька агентивність, деколонізація мови.

Problem statement. The legacy of colonial domination has profoundly shaped the trajectories of Ukrainian literature and its translation. Long marginalized within imperial frameworks—first under the Russian Empire and later the Soviet Union—Ukrainian cultural production has often been filtered through lenses that either silenced, exoticized, or subordinated Ukrainian voices. In this context, translation emerges not merely as a linguistic act but as a deeply political and ideological practice.

While postcolonial translation studies have explored the role of translation in resisting or perpetuating colonial narratives, the specific case of Ukrainian literary translation—especially as mediated by diasporic translators—remains underexplored. Diasporic Ukrainian translators, operating between the "homeland" of cultural origin and the "hostland" of political and linguistic belonging, often occupy a hybrid positionality that shapes their translational choices and agency. Their work not only reflects a sense of rootedness in Ukrainian cultural identity but also responds to the demands of new sociopolitical environments, readerships, and discursive regimes.

This tension—between fidelity to a suppressed national culture and the adaptive strategies required in diasporic contexts—raises critical questions: How do diasporic Ukrainian translators assert agency within postcolonial structures? To what extent does their positionality inform the politics of representation in translation? And how does their work contribute to or complicate narratives of decolonization in literature?

By investigating the role of the Ukrainian diaspora in literary translation, this study aims to foreground the translator not merely as a conduit of meaning, but as a cultural actor embedded in complex networks of memory, identity, and power. The problem thus lies at the intersection of postcolonial theory, translation studies, and diasporic cultural production, where the act of translation becomes a site of negotiation between loss and recovery, subjugation and sovereignty.

Review of Recent Studies and Publications.

The intersection of postcolonial translation theory, Ukrainian literary translation, and diasporic agency has become an increasingly fertile ground for scholarly inquiry, particularly in light of Ukraine's ongoing efforts to assert cultural sovereignty and redefine national identity in the wake of imperial subjugation. While global postcolonial translation studies have addressed broader themes of linguistic resistance, hybridity, and cultural mediation, the specific experience of Ukrainian translation—especially as practiced by diasporic translators—has only recently begun to receive sustained academic attention.

Recent Ukrainian and international scholarship has emphasized the role of the Ukrainian diaspora as a pivotal agent in cultural preservation and literary mediation. Maria Shymchyshyn, for instance, offers a close examination of English translations of Lesia Ukrainka's works produced by Ukrainian communities in the United Kingdom, the United States, and Canada [1, c. 45–60]. Her analysis demonstrates how these translations functioned not only as linguistic acts but also as politically charged interventions aimed at countering Soviet narratives and reaffirming Ukrainian cultural identity in exile. Maria Shymchyshyn underscores the importance of diasporic translators as cultural ambassadors and ideological actors whose efforts maintained literary continuity beyond national borders.

Nataliia Rudnytska extends this perspective through her study of the Ukrainian diaspora in Brazil [2, c. 81–93]. Focusing on lesser-known translators such as Vira Selianska, she emphasizes the ways in which translation served both as a personal expression of national belonging and as a form of soft resistance to cultural assimilation in the host country. Through a socio-historical lens, Nataliia Rudnytska reveals the intricate relationship between translation and identity formation, highlighting how diasporic translators have historically navigated the tension between rootedness in the homeland and adaptation to hostland environments.

Broader theoretical engagement with postcolonial frameworks in the Ukrainian context has also emerged in the works of scholars such as Svitlana Troian, who maps out the Ukrainian diaspora's adoption of postcolonial discourse [3, c. 102–106]. She focuses on key intellectual figures—such as Marko Pavlyshyn, Myroslav Shkandrij, George Grabowicz, and Serhii Plokhyy—who have contributed to the articulation of Ukrainian literature and history through the prism of postcolonial resistance. Svitlana Troian's work illustrates how postcolonial theory has been adapted to address Ukraine's unique geopolitical position as a formerly colonized yet non-Westernized entity.

The thematic of diasporic cultural exchange is further elaborated in a special issue of *Ukraina Moderna*, which explores Ukrainian literary culture within the Australian diaspora from 1949 to 1991 [4, c. 87–109]. These studies underscore the importance of transnational networks, institutional support, and intergenerational memory in shaping literary production and translation practices within diasporic communities. The issue highlights how diaspora not only preserved Ukrainian culture but also participated in its ongoing redefinition in new geopolitical and linguistic environments.

Alongside this macro-level focus, scholars have also begun to explore the micro-level experiences of individual translators and their internal negotiations of identity, agency, and voice. Iryna Borysiuk, for instance, examines the poetry of Yurii Andrukhovych through a postcolonial lens, analyzing themes of geographic dislocation, symbolic landscape, and linguistic hybridity [5, c. 44–51]. While her primary focus is on original literary production, Iryna Borysiuk's reflections on language, memory, and rootedness offer useful insights for translation studies—particularly in understanding how translators mediate between competing cultural discourses.

Similarly, Sophie Ivanka Shields investigates literary texts produced by displaced Ukrainian writers following the 2014 annexation of Crimea and the 2022 full-scale invasion [6, c. 15–20]. S.I. Shields frames these texts within a broader discourse of postcolonial identity and migration, emphasizing the dual processes of loss and reconstruction that characterize diasporic subjectivity. While not focused solely on translation, her work highlights the shifting cultural politics within which translators operate, particularly when they inhabit multiple, overlapping cultural spheres.

The role of translator agency in Ukrainian postcolonial contexts has also been theorized by Taras Shmiher, who applies postcolonial concepts such as hybridity and deterritorialization to the reception of Ukrainian philosophical texts—particularly those of Hryhorii Skovoroda [7, c. 135–146]. T. Shmiher argues that translation in postcolonial Ukraine is not only a linguistic enterprise but a mode of nation-building, and he proposes that quality in translation should be evaluated in part by its ability to express culturally embedded, hybrid identities.

Viktoriia Grivina further explores translator agency in her reflections on the Decolonial Glossary translation project [8]. Writing from a diasporic perspective, V. Grivina discusses her personal negotiation of linguistic norms, ideological frameworks, and inherited orthographic practices—challenging Soviet-imposed conventions and asserting the translator's role as a subject of cultural and epistemological resistance.

Additional studies have examined the reception of Ukrainian literature in foreign contexts, drawing attention to how translation bridges cultural understanding. For example, Oksana Paliy and Olena Pogrebnyak analyze the Czech reception of contemporary Ukrainian literature [9, c. 77–89]. Their research highlights the growing resonance of Ukrainian texts in Central Europe, suggesting that translation not only disseminates literature but also reshapes the geopolitical imagination of readers.

At an interdisciplinary level, the work of scholars such as Barbara Törnquist-Plewa and Yuliya Yurchuk situates Ukrainian memory politics within broader postcolonial frameworks [10, c. 629–645]. Their analysis of contested historical narratives and collective memory practices demonstrates how cultural identity in post-Soviet Ukraine—particularly among diasporic communities—is continually reconstructed through acts of narration, translation, and commemoration.

Finally, foundational theoretical contributions from postcolonial scholars such as Elleke Boehmer provide an essential backdrop for this growing body of research [11, c. 94–101]. E. Boehmer's conceptualization of the postcolonial subject as both hybrid and situated within dynamic transnational flows offers a useful lens through which to understand the complexities of diasporic Ukrainian translation. While not writing specifically about Ukraine, E. Boehmer's theories have been influential among Ukrainian scholars seeking to articulate the particularities of cultural mediation under post-imperial conditions.

In summary, the recent scholarly literature demonstrates a growing awareness of the complex intersections between diaspora, translation, and postcolonial identity in the Ukrainian context. These studies foreground the translator not merely as a neutral mediator, but as an active agent of cultural memory, resistance, and transformation. Nevertheless, important gaps remain—particularly in the biographical study of translators, the comparative analysis of diaspora communities across different host countries, and the close textual analysis of translated works from a postcolonial perspective. This article aims to address some of these lacunae by situating diasporic Ukrainian translation within a broader framework of cultural rootedness and translatorial agency, thereby contributing to the evolving field of postcolonial translation studies.

The aim of this study is to investigate how Ukrainian translators in the diaspora exercise agency in the context of postcolonial translation, with particular attention to the rootedness of their translational choices, their negotiation of cultural identity, and their role in mediating Ukrainian literature across linguistic and geopolitical boundaries. By examining the intersections of postcolonial theory, translation studies, and diasporic experience, this research seeks to illuminate the ways in which translation serves not only as a tool of linguistic transfer but also as an act of cultural affirmation, resistance, and reconstruction in the aftermath of imperial domination.

Main Body of the Study. Ukrainian literary translation in the diaspora presents a unique site for exam-

ining the convergence of postcolonial resistance, cultural rootedness, and translator agency. While the act of translation has often been framed as a technical or linguistic undertaking, in the case of diasporic Ukrainian translators, it acquires a broader cultural, ideological, and political significance. These translators, situated between the homeland they were forced to leave or chose to distance from, and the hostlands where they established new identities, operate within a complex matrix of memory, loss, and national aspiration.

One of the earliest and most prominent examples of diasporic agency in Ukrainian literary translation can be found in the work of Vera Rich, a British translator of Ukrainian descent. Her translation of Lesia Ukrainka's dramatic poem *The Forest Song* [12] was one of the first major attempts to render Ukrainian poetic drama into English while retaining its mythopoetic worldview. Vera Rich's work, while sometimes criticized for being too interpretive, demonstrates a translator deeply engaged with Ukrainian cultural legacy and committed to challenging the invisibility of Ukrainian literature in Anglophone contexts. Her translation approach was rooted not only in linguistic skill but also in a political desire to decolonize Western literary perception.

Another critical example is the work of Canadian-Ukrainian translator Yuri Tkacz, whose translations of Ivan Bahrianyi's *Tyholovy* (*The Hunters and the Hunted*) [13] and other anti-Soviet literary texts functioned both as cultural preservation and political testimony. Published by diaspora presses such as "Path of the Sun" and "Prairie Books," Yuri Tkacz's translations explicitly resisted Soviet censorship and worked to reclaim suppressed narratives. Here, the translator's agency is evident in the selection of texts, paratextual commentary, and contextual framing, which collectively offer resistance to imperial narratives and assert a counter-memory.

A particularly significant pattern in diasporic translation is the emphasis on rootedness—that is, the translator's affective and symbolic connection to the Ukrainian homeland, even when physically distant from it. This rootedness is often reflected in fidelity to national themes, stylistic markers, and symbolic codes embedded in the original texts. For example, the Ukrainian diaspora in the United States, especially through institutions such as the Shevchenko Scientific Society and the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in New York, supported translations that explicitly foregrounded Ukrainian historical and cultural identity. In 1975, Marta Skorupsky's translation of Taras Shevchenko's *Kobzar* was published in New York, with extensive annotations

highlighting the poet's anti-imperial messages [14]. Marta Skorupsky's choice of archaic phrasing and her prioritization of Ukrainian cultural references exemplify the translator's role not merely as mediator but as cultural steward.

These translations also exhibit signs of diasporic hybridity—the negotiation between two or more cultural codes that often results in innovative linguistic and rhetorical strategies. The hybrid position of diasporic translators allows them to engage in what Homi Bhabha has called the "third space" of enunciation, where cultural meaning is reshaped through translation [15, c. 37]. A case in point is the work of Marco Carynnyk, a Ukrainian-Canadian translator and editor who worked on rendering modernist and dissident Ukrainian poetry into English. In his translations of Vasyl Stus, for instance, M. Carynnyk preserved the intensity and philosophical depth of the original while adapting poetic form to resonate with Anglophone readers [16, c. 45–61]. His translations capture the tension between linguistic fidelity and audience accessibility, a balancing act characteristic of diasporic translation.

The translator's agency also becomes visible in their explicit paratextual interventions—introductions, footnotes, glossaries, and commentaries—which serve to situate Ukrainian texts within global discourses. Myroslav Shkandrij, a key figure in both Ukrainian diaspora scholarship and translation, provides a paradigmatic example. His translations and studies of modernist and avant-garde Ukrainian literature often include theoretical reflections on the politics of language and empire. In his anthology *Ukraine and the Empire of Russian Myth* [17], although primarily critical, Myroslav Shkandrij incorporates translated texts that undermine colonial frameworks and reposition Ukrainian literature within a postcolonial and global context.

Importantly, diasporic translators also grapple with internal tensions: between the preservation of linguistic authenticity and the need for adaptation; between fidelity to the homeland and the shaping influence of the hostland. In many cases, their translations function as acts of cultural negotiation—reframing Ukrainian literature not only for foreign readers but also for younger diaspora generations who may no longer speak the language fluently. This is particularly evident in bilingual editions published in Canada and the United States, where Ukrainian and English texts appear side by side. These editions, such as *From Three Worlds: New Writing from Ukraine* [18], act as pedagogical and cultural bridges, fostering transgenerational continuity.

Furthermore, post-2014 and especially post-2022 waves of emigration have given rise to a new gen-

eration of diasporic translators, many of whom have been displaced by war. Their work reflects a heightened awareness of both trauma and urgency in cultural transmission. While comprehensive analysis of this group remains forthcoming, early publications and digital translation initiatives suggest a shift toward activist translation practices, where translators assume visible roles in cultural diplomacy, fundraising, and the international dissemination of Ukrainian voices. For instance, the grassroots project Translators for Ukraine, initiated in 2022, features volunteer translations of contemporary Ukrainian essays, poetry, and wartime testimonies [19]. These translators, often multilingual and digitally networked, embrace translation as a tool of resistance, visibility, and humanitarian solidarity.

Taken together, these cases demonstrate that Ukrainian translators in the diaspora are not passive conduits of meaning but active cultural agents. Their work is shaped by a profound sense of responsibility, not only to the text but also to the nation, community, and future readers. Their translational choices are embedded in historical memory, political consciousness, and identity negotiation. As such, diasporic Ukrainian translation must be understood as a form of postcolonial authorship—a rewriting of the cultural self through the lens of exile, longing, and resilience.

Conclusions. This study has explored the role of Ukrainian diasporic translators within the broader framework of postcolonial translation theory, highlighting how translation functions as a form of cultural agency, identity preservation, and political resistance. Positioned between the homeland and the hostland, these translators negotiate complex cultural, linguistic, and ideological terrains, producing works that are both deeply rooted in Ukrainian tradition and attuned to global audiences.

The analysis reveals that diasporic translators—such as Vera Rich, Yuri Tkacz, Marta Skorupsky, Marco Carynnyk, and Myroslav Shkandrij—do

not simply transfer meaning from one language to another. Rather, they participate in a dynamic process of cultural mediation, actively shaping how Ukrainian literature is perceived, understood, and situated within global literary and political contexts. Their translational decisions often reflect a deep connection to Ukrainian historical memory, a commitment to countering imperial narratives, and a desire to maintain continuity across generations of the diaspora.

Furthermore, the concept of rootedness emerges as a key element in diasporic translation. Despite physical displacement, many translators maintain symbolic, affective, and ideological ties to Ukraine, which influence their textual choices and paratextual strategies. These translations are acts of cultural resistance that confront colonial erasure and promote a decolonial understanding of Ukrainian identity.

In addition, the study has shown that translator agency is particularly visible in moments of crisis and transition. The recent wave of wartime translation initiatives following the Russian invasion of Ukraine in 2022 demonstrates how translators continue to serve as cultural ambassadors, amplifying Ukrainian voices and mobilizing international support through language. This new generation of diasporic translators builds upon a legacy of resilience, while also adapting to digital platforms, activist networks, and global readerships.

In conclusion, Ukrainian diasporic translation should be recognized not only as a linguistic practice but as a vital cultural and political act. It bridges geographical and historical divides, challenges dominant imperial discourses, and contributes to the re-articulation of national identity in postcolonial and transnational contexts. Future research should continue to examine the biographical trajectories of individual translators, the reception of translated works, and the evolving strategies of cultural mediation in the Ukrainian diaspora.

REFERENCES:

1. Шимчишин М. Українська література в англійських перекладах української діаспори: випадок перекладів творів Лесі Українки. *Мова і суспільство*. 2021. № 21. С. 45–60.
2. Рудницька Н. Перекладацька діяльність української діаспори в Бразилії: літературні практики та культурна ідентичність. *Наукові записки НаУКМА. Серія: Філологія*. 2022. Т. 5. С. 81–93.
3. Троян С. Дискурс постколоніалізму в українській діаспорній думці: основні напрями. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Філологічна. 2016. Вип. 62. С. 102–106.
4. Transnational literary culture of the Ukrainian diaspora in Australia (1949–1991). *Ukraina Moderna*. 2020. № 32. Р. 87–109.
5. Борисюк І. Пейзаж і постколоніальна ідентичність у поезії Юрія Андруховича. *Наукові записки НаУКМА. Серія: Філологія*. 2019. Т. 4. С. 44–51.
6. Shields S.I. Displacement and Belonging: Postcolonial Identity in Recent Ukrainian Writing: Comparative Literature Senior Thesis Essays: № 23. Dartmouth: Dartmouth College. 2024. 31 p.

7. Шмігер Т. Постколоніальне прочитання ідей Григорія Сковороди в сучасному перекладацькому дискурсі. *Studia Translatoria*. 2020. Т. 11. С. 135–146.
8. Grivina V. Translating the Decolonial Glossary and Myself into Ukrainian Contexts *Soniakh Digest*. 2024. October 19. URL: <https://soniakh.com/index.php/2024/10/19/translating-decolonial-glossary-and-myself-into-ukrainian-contexts/> (дата звернення: 11.07.2025).
9. Палій О., Погребняк О. Рецепція сучасної української літератури в перекладах чеською мовою. *Сучасні літературознавчі студії*. 2022. Вип. 23. С. 77–89.
10. Törnquist-Plewa B., Yurchuk Y. Memory Politics in Contemporary Ukraine: Reflections from a Postcolonial Perspective. *Memory Studies*. 2019. Vol. 12. No. 6. P. 629–645.
11. Boehmer E. Colonial and Postcolonial Literature: Migrant Metaphors. Oxford: Oxford University Press. 2005. 336 p.
12. Ukrainka L. The Forest Song. / пер. з укр. V. Rich. London: The Ukrainian Publishers, 1961. 122 p.
13. Bahrianyi I. The Hunters and the Hunted. / пер. з укр. Y. Tkacz. Winnipeg: Prairie Books, 1981. 218 p.
14. Shevchenko T. Kobzar. / пер. з укр. M. Skorupsky. New York: Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U.S., 1975. 256 p.
15. Bhabha G. K. The Location of Culture. London: Routledge. 1994. 234 p.
16. Stus V. Selected Poems. / пер. з укр. M. Carynnyk. *Suchasnist*. 1986. № 10. P. 45–61.
17. Shkandrij M. Ukraine and the Empire of Russian Myth. Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press. 2001. 282 p.
18. From Three Worlds: New Writing from Ukraine / за ред. M. Shkandrij, M. Naydan. Toronto: Zephyr Press. 1996. 240 p.
19. Translators for Ukraine. Translating for Solidarity. 2022. URL: <https://translatorsforukraine.org> (дата звернення: 11.07.2025).

УДК 821.111(73)-31Гемінґвей.030=161.2:81'255.4]:351.751.5
DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.41.1.43>

ЦЕНЗУРА В АНГЛО-УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ РОМАНУ ЕРНЕСТА ГЕМІНґВЕЯ «ПО КОМУ ПОДЗВІН»

CENSORSHIP IN ENGLISH-UKRAINIAN TRANSLATIONS OF ERNEST HEMINGWAY'S NOVEL "FOR WHOM THE BELL TOLLS"

Тулупов О.В.,

orcid.org/0000-0001-6788-577X

*аспірант кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*

У статті досліджуються прояви цензурного втручання в українських перекладах роману Ернеста Гемінґвея «По кому подзвін», виконаних у двох історичних контекстах – радянському (1981, переклад Мара Пінчевського) та сучасному (2018, переклад Андрія Савенця). У фокусі дослідження – вилучення, заміни та трансформації, яких зазнав текст оригіналу в результаті дії цензурних та ідеологічних обмежень. Теоретичною основою слугує типологія цензури, що охоплює політичну, релігійну, етичну, естетичну та культурну цензуру, а також ідея розмежування інституційної та неінституційної форми цензурного впливу. Особливу увагу приділено тому, як цензура в радянському суспільстві функціонувала у якості офіційно санкціонованого і структурованого механізму, що формував рамки дозволеного в перекладацькій діяльності.

У межах дослідження порівнюються радянський та сучасний переклади з оригінальним англomовним текстом з метою виявлення ідеологічно зумовлених змін. Результати аналізу засвідчили наявність чіткої тенденції до ідеологічної нейтралізації, вилучення політично чутливої, маргінальної або грубої лексики у радянському варіанті перекладу. Виявлені приклади демонструють, як наративні елементи, що стосуються критики тоталітаризму, сексуальності, релігії чи етичних дилем, піддавалися або суттєвому пом'якшенню, або повному вилученню. Зокрема, у радянському перекладі спостерігається часте вживання евфемізмів, опущення гостросоціальних реплік персонажів і зниження експресивного потенціалу тексту. Такі трансформації сприяли формуванню «безпечного» тексту, узгодженого з вимогами партійної ідеології та нормами соціалістичного реалізму. Сучасний переклад, навпаки, демонструє намагання зберегти автентичність стилю та змісту оригінального тексту, наближуючи українського читача до справжньої інтенції автора.

Окремо акцентується на специфіці радянського перекладного дискурсу, в якому художній текст розглядався не лише як мистецький продукт, а як засіб ідеологічного впливу на масового читача. Таке трактування перекладу зумовлювало значну редакторську обробку текстів іноземних авторів відповідно до очікувань цензурних органів. У роботі також запропоновано авторське визначення цензури як сукупності явищ і заходів, що обмежують і формують індивідуальну та суспільну думку в межах певної ідеології. Художній переклад постає як простір ідеологічної інтерпретації, де взаємодіють культура, перекладацька стратегія та норми доби.

Ключові слова: художній переклад, цензура, ідеологія, вилучення, перекладацькі трансформації.

The article explores the manifestations of censorship in Ukrainian translations of Ernest Hemingway's *For Whom the Bell Tolls*, produced in two distinct historical contexts – the Soviet period (1981, translated by Mar Pinchevskyi) and the contemporary era (2018, translated by Andrii Savenets). The study focuses on omissions, substitutions, and transformations that the original text underwent as a result of censorship and ideological restrictions. The theoretical framework is based on a typology of censorship that includes political, religious, ethical, aesthetic, and cultural dimensions, as well as the distinction between institutional and non-institutional censorship. Particular attention is paid to how censorship in Soviet society functioned as an officially sanctioned and structurally embedded mechanism shaping the boundaries of permissible translation practices.

The study compares the Soviet and contemporary translations with the original English text to identify ideologically motivated modifications. The analysis revealed a clear tendency in the Soviet version toward ideological neutralization and the removal of politically sensitive, marginal, or explicit language. The identified cases illustrate how narrative elements related to totalitarian criticism, sexuality, religion, or ethical dilemmas were either softened or completely eliminated. The Soviet translation often employs euphemisms, omits socially charged dialogue, and reduces the expressive force of the text. Such transformations contributed to the creation of a «safe» version of the text, aligned with party ideology and the conventions of socialist realism. In contrast, the modern translation aims to preserve the stylistic and semantic authenticity of the source text, allowing Ukrainian readers to access the author's true intent more directly.

Special emphasis is placed on the nature of Soviet translation discourse, in which literary texts were seen not merely as artistic works but as instruments of ideological influence on the mass reader. This approach necessitated substantial editorial intervention to adapt foreign texts to the expectations of censorship authorities. The article also proposes an authorial definition of censorship as a set of phenomena and measures that restrict and shape individual and public opinion within the framework of a specific ideology. Literary translation is conceptualized as a space of ideological interpretation, where culture, translator strategy, and historical norms intersect.

Key words: literary translation, censorship, ideology, omission, translational transformations.

Постановка проблеми. Упродовж XX століття переклад набув значущого статусу не лише як мовна практика, а й як інструмент ідеологічного впливу. Особливо помітним цей вплив стає в умовах цензурного тиску, коли переклад перестав бути лише засобом міжкультурної комунікації й перетворюється на поле боротьби за смисли. Цензура в перекладацькому процесі, зокрема в тоталітарних та авторитарних контекстах, не є випадковим явищем, а становить системну складову контролю над інформацією та формуванням суспільної свідомості. У таких умовах переклад художньої літератури часто стає об'єктом редагування, вилучення або змістовної трансформації, що свідчить про його роль не лише як інструменту міжмовної комунікації, а й як механізму ідеологічного впливу. Особливо показовими в цьому контексті є переклади літературних творів, здійснені за радянських часів, коли перекладацька практика нерідко підпорядковувалась офіційним ідеологічним настановам [1, с. 17].

Актуальність дослідження зумовлена потребою критичного осмислення форм і механізмів цензурного впливу на переклад, особливо в умовах політичної регламентації літературного дискурсу. Вивчення перекладацьких трансформацій у творах, перекладених у різні хронологічні періоди, дає змогу простежити еволюцію ідеологічних обмежень і змін у ставленні до культурно маркованих елементів тексту.

Питання впливу цензури на художній переклад порушувалися у працях українських дослідників, зокрема, М. Стріхи [2], Л. Коломієць [3], Н. Рудницької [4], а також зарубіжних науковців – С. Шеррі [5], Г. Єрмолаєва [6], Д. Меркль [7], А. Лефевра [8], та ін. Водночас, попри наявність ґрунтовних напрацювань, феномен цензури у зіставному аналізі перекладів одного й того самого художнього твору залишається недостатньо дослідженим.

Метою статті є виявлення та класифікація проявів цензурного втручання в українських перекладах роману Ернеста Гемінґвея «По кому подзвін», здійснених у різні історичні періоди, зокрема в контексті радянської та пострадянської ідеології.

До основних завдань дослідження належать: виокремлення фрагментів, що зазнали змін, вилучень або трансформацій у перекладах; визначення типології цензурного втручання на основі виявлених змін; формулювання поняття «цензура» в контексті перекладознавства.

Об'єктом дослідження виступають українські переклади роману «По кому подзвін» Е. Гемінґвея, а предметом – мовні, стилістичні та

змістові трансформації, зумовлені ідеологічними та цензурними чинниками.

Матеріалом дослідження став текст оригіналу роману Е. Гемінґвея (*E. Hemingway*) *For Whom the Bell Tolls* [9] та два його переклади українською мовою: Мара Пінчевського (1981 р., видавництво «Дніпро») [10] і Андрія Савенця (2018 р., «Видавництво Старого Лева») [11]. З огляду на значний обсяг роману, для аналізу було обрано ключові фрагменти – зав'язку, кульмінацію, розв'язку, а також окремі розділи, де особливо виразно простежуються ідеологічно зумовлені трансформації. Варто зазначити, що обидва перекладачі є визнаними фахівцями з високим рівнем майстерності.

Виклад основного матеріалу. Аналіз впливу зовнішніх чинників на публікацію й переклад роману Е. Гемінґвея *For Whom the Bell Tolls* свідчить про те, що цей твір успішно пройшов через цензурні «фільтри» як у радянську добу, так і в сучасну епоху [12, с. 43]. Загалом, Ернест Гемінґвей належав до числа найпопулярніших англійських авторів у СРСР: за спостереженнями С. Шеррі, у 1930–1960-х роках він посідав провідну позицію за кількістю перекладів (зокрема російською) у радянській періодиці [5, с. 281]. Такий високий статус автора фактично забезпечував і українським перекладам офіційне схвалення для публікації. Військова тематика, антивоєнна риторика, критика фашизму, що були притаманні багатьом його творам, ідеологічно відповідали офіційній риториці радянської влади. Зацікавленість творчістю Гемінґвея також підтримувалась харизматичним образом автора-бунтаря, учасника воєн, мандрівника та речника універсальних гуманістичних цінностей. Варто зазначити, що навіть офіційно дозволений у СРСР оригінальний текст англійською мовою проходив попереднє цензурування та публікувався з купюрами [13, с. 110]. Це свідчить про багаторівневу систему цензурного контролю, характерну для тоталітарного суспільства.

З методологічного погляду, дослідження ґрунтується на принципах порівняльного аналізу тексту оригіналу та його двох українських перекладів – радянського (1981) і сучасного (2018). Аналітичну основу становить типологія цензури, запропонована І. Фроловою, відповідно до якої цензурне втручання класифікується на культурну, політичну, релігійну, етичну та естетичну цензуру [14, с. 143]. Ці типи, як правило, не функціонують ізольовано, а перебувають у взаємозв'язку, що зумовлює змістові зміни або вилучення фрагментів у перекладеному тексті. Такі втручання

є реакцією не лише на внутрішні перекладацькі стратегії, але й на зовнішні чинники – політичну ситуацію, соціокультурні очікування та інституційну регламентацію.

Особливої уваги заслуговує інституційний характер цензури в умовах СРСР, де контроль над змістом здійснювався не на рівні особистого вибору перекладача, а як частина централізованої державної політики. У таких умовах перекладач або редактор фактично виконував функцію ідеологічного фільтра, узгоджуючи зміст художнього твору з нормами офіційного дискурсу. Інституційність як ознака радянської цензури виступала не лише адміністративною практикою, а й складовою механізму формування меж дозволеного у сфері літератури.

З огляду на це, подальший аналіз зосереджено на виявленні цензурних втручань у перекладах цього роману, згрупованих відповідно до типів цензури за класифікацією І. Фролової [14, с. 144]. Послідовність аналізу (політична, релігійна, морально-етична та естетична цензура) окреслено у вступі до практичної частини. Такий підхід дає змогу системно простежити ідеологічні зсуви та окреслити вплив домінантних настанов різних історичних епох на переклад.

У процесі дослідження постала також потреба в уточненні поняття «цензура» як терміна, що охоплює не лише перекладацький вимір, а й ширший соціокультурний контекст. Таке розширення дозволяє краще зрозуміти її функціонування у різних формах – як прямої заборони, так і м'якого регулювання дискурсу. У цьому контексті запропоновано авторське визначення, яке відображає як репресивну, так і конструктивну природу цензури:

Цензура – це сукупність явищ та заходів, спрямованих на обмеження та формування індивідуальної та суспільної думки в рамках певної ідеології. У сфері перекладу вона реалізується через заміну, редукцію або вилучення змістових елементів, що суперечать панівним політичним, культурним або моральним настановам. У цьому сенсі цензура постає не лише як засіб обмеження, а як активний механізм трансформації смислу, здатний змінити ідеологічну природу художнього тексту.

Прояви цензурного втручання в перекладах роману Ернеста Гемінґвея «По кому подзвін»

Переклади українською проаналізованого роману, здійснені в різні історичні періоди, дають змогу виявити характерні риси цензурного втручання, обумовленого політичними, релігійними, культурними та морально-етичними чинниками.

На тлі зіставлення перекладів радянської доби та сучасного періоду окреслюється низка випадків вилучень або трансформацій фрагментів, які не узгоджувалися з офіційною ідеологією, мовними нормами чи суспільними уявленнями про прийняте.

Наведемо нижче кілька уривків у супроводі порівняння двох перекладацьких версій – радянської та сучасної – з фокусом на виявленні вилучень або суттєвої модифікації тексту оригіналу.

Прикладом цензури можна вважати явне замовчування антикомуністичної критики з політичних міркувань, а саме:

(1) *«So say I,» Anselmo said. «That we should win the war.» «And afterwards shoot the anarchists and the Communists and all this canalla except the good Republicans.» Agustin said.*

– *От і я так кажу, – підхопив Ансельмо. – Що ми повинні виграти цю війну. [...] (Переклад М. Пінчевського)*

– *І я так кажу, – мовив Ансельмо. – Що війну ми маємо виграти.*

– *А потім перестріляти всіх анархістів, комуністів і всіх тих canalla, тільки вірних республіканців лишити, – додав Агустін. (Переклад А. Савенця)*

У цьому фрагменті представлено внутрішній розкол у республіканському таборі та ворожість до окремих політичних сил, зокрема до анархістів і комуністів. В оригіналі та сучасному перекладі репліка Агустіна подається повністю, з чітким виявом радикальних настроїв персонажа. У радянському перекладі натомість вилучено весь політично гострий вислів – залишено лише нейтральне підтвердження Ансельма. Така редукція змісту вказує на свідоме усунення небажаного для радянського ідеологічного дискурсу матеріалу.

Вилучення критики комуністів унеможливлювало сприйняття оригінальної багатоголосності роману, обмежуючи політичну складність наративу.

(2) *They had been active in the 1934 revolution and had to flee the country when it failed and in Russia they had sent them to the military academy and to the Lenin Institute the Comintern maintained so they would be ready to fight the next time and have the necessary military education to command.*

Вони брали участь у повстанні 1934 року і після поразки змушені були тікати з країни, а в Росії їх послали вчитися до військової академії, [...] щоб наступного разу вони вже були по-справжньому готові до боротьби й мали військову освіту, потрібну командирів. (Переклад М. Пінчевського)

Усі вони брали участь у революції 1934 року й мусили втекти з країни після її поразки, а в Росії їх відправили до військової академії й до організованої Комінтерном Ленінської школи, щоб наступного разу вони були готові до боротьби й отримали військову освіту, необхідну для майбутніх командирів. (Переклад А. Савенця)

У цьому уривку йдеться про політичну еміграцію іспанців до СРСР та їхню ідеологічну підготовку в закладах, пов'язаних із Комінтерном. У сучасному перекладі, як і в оригіналі, збережено згадку про Ленінський інститут та участь Комінтерну. У радянському перекладі ці елементи вилучено, зведено лише до нейтральної згадки про військову академію. Таке вилучення свідчить про спробу уникнути згадки структур, які могли асоціюватися з радянським впливом на міжнародні революційні процеси, зокрема на тлі офіційного замовчування втручання СРСР в іспанську громадянську війну.

(3) *Robert Jordan did not believe that one. He could not see Miaja on a bicycle even in his most patriotic imagination, but Karkov said it was true. But then he had written it for Russian papers so he probably wanted to believe it was true after writing it.*

Роберт Джордан ніяк не міг повірити цьому. Навіть у найпатріотичнішому настрої він не міг уявити собі Міаху на велосипеді; але Карков запевняв, що так воно й було. [...] (Переклад М. Пінчевського)

У це Роберт Джордан не міг повірити. Навіть у найбільш патріотичній уяві він не міг побачити Міаху на велосипеді, але Карков сказав, що це була правда. Та він писав про це в російських газетах, тож, видно, написавши, сам хотів вірити, що так воно й було. (Переклад А. Савенця)

У цьому епізоді порушується питання достовірності інформації, що публікується в радянській пресі, зокрема натяк на можливу маніпуляцію фактами з боку персонажа Каркова. В оригіналі та сучасному перекладі наявна репліка про публікацію в «російських газетах», що функціонує як іронічний коментар до пропагандистської природи радянських медіа. У радянському перекладі цей фрагмент вилучено повністю, залишено лише загальну згадку про сумнів Джордана. Вилучення згадки про радянську пресу позбавляє текст критичного підтексту та нівелює авторську іронію щодо джерел інформації, контрольованих політичною системою. Така трансформація змісту є виявом політичної цензури, спрямованої на усунення непрямої критики радянських інституцій.

Окрім політичних вилучень, у радянському перекладі спостерігаються також прояви релігійної цензури, зокрема в усуненні чи трансформації згадок про Бога та християнські молитви.

(4) *«God knows they've enough planes with what we saw yesterday.»*

– Літаків у них до біса. Згадай, що ми бачили вчора. (Переклад М. Пінчевського)

– Бачить Бог, літаків у них доста, після того, що ми вчора бачили. (Переклад А. Савенця)

Цей фрагмент демонструє типову для англійської мови фразу зі згадкою Бога як стилістичний засіб вираження емоцій. У сучасному перекладі така згадка відтворена повністю. Натомість у радянському перекладі посилення на Бога усунено, замінено нейтральним фразеологізмом «до біса», що повністю змінює стилістичний колорит висловлювання. Таке вилучення є характерним прикладом релігійної цензури, спрямованої на усунення будь-яких згадок про релігію, що суперечили офіційній атеїстичній ідеології радянської доби.

(5) *«And he said, 'Thanks be to Christ, there are no women and when does it start?' «And I said, 'As soon as the priest finishes.'»*

А він на те: – Хвалити бога, що жінок не буде! А коли воно почнеться? Я відповіла: – Тільки-но священик скінчить. (Переклад М. Пінчевського)

А він каже: «Слава Тобі, Господи, що жінок немає. А коли вже почнеться?» А я йому: «Як панотець завершить». (Переклад А. Савенця)

В оригіналі використано християнську формулу «Thanks be to Christ», що містить пряме згадування імені Христа. У сучасному перекладі збережено релігійне забарвлення фрази шляхом стилістично близького відповідника «Слава Тобі, Господи». У радянському ж перекладі іменне посилення на Христа усунуто, а фраза нейтралізована до загального «Хвалити бога». Окрім того, у радянській версії відсутнє вживання великої літери для позначення сакральних понять (так звана капіталізація сакральної лексики), що зазвичай характерна для релігійного стилю української мови. Така трансформація знижує релігійне навантаження репліки і відповідає поширеній практиці уникнення виразних ознак християнського дискурсу в перекладах радянського періоду.

Окрему групу становлять прояви цензурного втручання, пов'язані з естетичними й морально-етичними міркуваннями, коли вилученню або пом'якшенню підлягали, окрім іншого, ненормативна лексика, анатомічні натяки чи вульгаризми.

(6) *«Yes,» Agustin said. «Yes. But the necessity was on me as it is on a mare in heat.»*

– Знаю, – відповів Агустін. – Знаю. Але мене брала нетерплячка, як оту кобилу. (Переклад М. Пінчевського)

– Та знаю, – сказав Агустін. – Знаю. Але мене така кортячка взяла, як ту кобилу в охоті. (Переклад А. Савенця)

У наведеному уривку персонаж використовує порівняння з твариною в період статевої активності, щоб образно передати власну непереборну фізіологічну потребу. У сучасному перекладі відтворено цю метафору в повному обсязі, зокрема через додавання виразу «в охоті», що конкретизує біологічний контекст. Натомість радянський переклад лише побіжно зберігає зооморфний образ, водночас нівелюючи сексуальну конотацію. Така трансформація свідчить про морально-етичне редагування, спрямоване на нейтралізацію теми фізіологічної пристрасті, яка могла вважатися неприйнятною для офіційного літературного простору доби.

(7) *«In order to support and aid those men poorly equipped for procreation,» Pilar said, «if there is nothing to see I am going.»*

– Ну, як у кого в штанах нема сили, то мусить же вона бути хоч у спідниці! – сказала Пілар. – Звідси все одно нічого не видно, то я вже піду. (Переклад М. Пінчевського)

– Щоб тим чоловікам помагати, які чоловічою силою обділені, – відповіла Пілар. – Якщо тут нема на що дивитися, я пішла. (Переклад А. Савенця)

Оригінальна репліка Пілар містить евфемістичне посилання на анатомічну нездатність до розмноження, що позначає фізіологічну або сексуальну неспроможність. У сучасному перекладі цей образ передано делікатно, з дотриманням сенсу й мовної стриманості. Радянський варіант, натомість, відходить від нейтральної метафори й замінює її просторічною фразою «у кого в штанах нема сили», що не тільки спрощує значення, а й змінює тональність вислову. Така трансформація є прикладом морально-етичної адаптації, у якій натяки на сексуальну фізіологію редагуються відповідно до соціальних норм доби, що передбачали уникання навіть евфемістичних згадок про репродуктивну неспроможність.

(8) *«And if thy aunt had cojones she would be thy uncle,» another said to him.*

– Якби в твоєї тітки під спідницею було щось інше, то вона була б не тітка, а дядько, – сказав інший партизан. (Переклад М. Пінчевського)

– Якби твоя тітка мала cojones, то була б твоїм дядьком, – озвався ще один. (Переклад А. Савенця)

В оригіналі фраза містить іспанське слово *cojones*, що є грубим жаргонним позначенням чоловічих геніталій, і часто використовується як маркер грубості, зневаги або чоловічої «відваги» в просторіччі. У радянському перекладі натяк на геніталії замінено узагальненою фразою «щось інше», що позбавляє репліку яскравої розмовної експресії та знижує рівень вульгарності. У сучасному перекладі залишено слово *cojones*, однак без перекладу, що певною мірою зберігає стиль і колорит оригіналу, але зменшує зрозумілість для широкої аудиторії. Обидва переклади демонструють способи цензурного або адаптивного втручання: у радянському – через повне усунення обсценної лексики, у сучасному – через її латентне збереження без трансляції прямого змісту. Така стратегія свідчить про чутливість перекладачів до морально-етичних норм і прагнення пом'якшити або замаскувати потенційно неприйнятні елементи.

(9) *«Sons of the great whore,» the voice came now from behind the rocks again.*

«Red swine. Mother rapers. Eaters of the milk of thy fathers.» – Сини послідущої суки! – долинув знову голос із-за скелі. – Червоні свині! [...] (Переклад М. Пінчевського)

– Скурві сини! – знову донісся голос з-за скелі. – Свинюки червоні! Мудаки, насеру вашій матері! Гівноїди задристані! (Переклад А. Савенця)

Цей фрагмент містить низку грубих, образливих висловів із сексуальною та фізіологічною конотацією, що характерні для емоційно насиченої лайки. Радянський переклад обмежується лише першим рядком, частково пом'якшуючи фразу «сини послідущої суки» і повністю вилучаючи найгрубіші образи. У сучасному перекладі відтворено майже всі інвективи, використовуючи українські обсценізми, які передають агресивний емоційний заряд оригіналу.

У цьому випадку радянський переклад демонструє класичне вилучення обсценної лексики, відповідно до тодішніх естетичних і мовних норм, що не дозволяли публікацію таких форм вираження. Сучасний переклад, навпаки, прагне передати автентичність мовлення персонажів і відновлює експресивну палітру роману. Таке зіставлення свідчить про суттєвий зсув у перекладацьких стратегіях щодо лексики, пов'язаної з нецензурними або маргінальними формами мовлення.

(10) *«Speak, bad mouth.»*

– Чого ж ти не кажеш, лихослове? (Переклад М. Пінчевського)

– Кажи вже, чорноротий. (Переклад А. Савенця)

Цей короткий діалог містить елемент лайливої або зневажливої лексики, що передає конфліктну чи іронічну ситуацію в розмові. В англійському оригіналі використано словосполучення *bad mouth*, що має негативне, грубувате забарвлення і вживається для охарактеризування недоброчесної, зухвалої поведінки. У радянському перекладі цей вираз передано пом'якшеним варіантом *лихослове*, що звучить значно стриманіше й архаїчніше. Натомість сучасний переклад відтворює грубий елемент фрази через слово *чорноротий* – розмовне, експресивне й ближче до лексичної сили оригіналу.

Таким чином, радянський переклад демонструє прагнення згладити потенційно неприйнятну лексику відповідно до нормативів літературної мови того часу, що можна інтерпретувати як м'яку форму естетичної цензури. Сучасний

переклад, навпаки, відновлює колорит вислову, залишаючись ближчим до мовної індивідуальності персонажів і емоційної напруги сцени.

Висновки. Проведене дослідження засвідчило, що проаналізовані переклади, виконані в різні історичні періоди, демонструють суттєві розбіжності, зумовлені ідеологічним та цензурним контекстом часу. Виявлено низку трансформацій і вилучень, що охоплюють політичну, релігійну, морально-етичну та естетичну сфери. Радянський переклад виявляє системну тенденцію до згладжування ідеологічно чутливих елементів, тоді як сучасний переклад орієнтується на збереження автентичності й змістової повноти оригіналу.

Перспективою дослідження є аналіз цензурних втручань в українських перекладах на матеріалі інших англійськомовних творів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Rudnytska N. Soviet ideological and puritanical censorship of Ukrainian literary translations / Nataliia Rudnytska // *World Literature Studies*. 2024. Vol. 16, № 3. – P. 15–26. <https://doi.org/10.31577/WLS.2024.16.3.2>
2. Стріха М. В. Український художній переклад: між літературою і націєтворенням. Київ: Факт, 2006. 344 с.
3. Коломієць Л. В. Український художній переклад та перекладачі 1920–30-х років: матеріали до курсу «Історія перекладу»: навчальний посібник. Вінниця: Нова Книга, 2015. 360 с.
4. Рудницька Н. М. Відлуння радянської цензури і переклад у сучасних Україні та Росії. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. Харків*, 2013. № 1051. Вип. 73. С. 181–186.
5. Sherry, S. Censorship in Translation in the Soviet Union in the Stalin and Khrushchev Eras: thesis ... Doctor of Philosophy / The University of Edinburgh. Edinburgh, 2012. 318 p.
6. Ermolaev, H. Censorship in Soviet Literature, 1917–1991. Lanham: Rowman & Littlefield, 1997. 323 p.
7. Merkle D. Censorship. *Handbook of translation studies*. Amsterdam, the Netherlands : John Benjamin Publishing Company, 2010. Vol. 1. P. 18–21.
8. Lefevere A. Translation, Rewriting, and the Manipulation of Literary Fame. London ; New York : Routledge, 1992. 176 p.
9. Hemingway E. For Whom the Bell Tolls. Philadelphia : The Blakiston Company, 1940. 481 p. URL: <https://www.fadedpage.com/showbook.php?pid=20210122> (дата звернення: 28.01.2025).
10. Хемінгуей Е. По кому подзвін : роман / пер. з англ. М. Пінчевського. Твори : в 4 т. Київ : Дніпро, 1981. Т. 3. С. 6–404.
11. Гемінгвей Е. По кому подзвін : роман / пер. з англ. Андрія Савенця. Львів : Видавництво Старого Лева, 2018. 608 с.
12. Фролова І. Є., Лапіна О. В. Чинники ідеологічного впливу на переклад (на матеріалі українських перекладів роману Е. Гемінгвея «По кому подзвін» 1981 та 2018 рр.). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов»*. 2021. Вип. 94. С. 40–46.
13. Романенко Н. Рецепція роману «По кому подзвін» Е. Гемінгвея українською літературою ХХ–ХХІ століть (етапи, перешкоди, новітня версія). *Актуальні питання гуманітарних наук: збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2019. Вип. 24 Том.2. С. 108–114.
14. Фролова І. Є., Цензура як вияв ідеологічного впливу в художньому перекладі. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород : Ужгородський національний університет. 2025. № 40. Том 2, С. 140–145.

AI TOOLS IN TRANSLATION PRACTICE

ІНСТРУМЕНТАРІЙ ШІ У ПРАКТИЦІ ПЕРЕКЛАДУ

Shkarban I.V.,

orcid.org/0000-0002-3450-910X

PhD in Philology,

Associate Professor at the English Language and Communication Department
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University

This study examines the translation quality of AI tools (ChatGPT, Google Translate) compared to human translation (HT) across technical, news, travel, and literary texts using the Multidimensional Quality Metrics (MQM) framework. Forty-six first-year translation students have been involved in the evaluation of pre-translated English-Ukrainian and Ukrainian-English texts for accuracy, fluency, terminology, and style. The qualitative analysis revealed that AI systems, while fluent and grammatically accurate, struggled with stylistic accuracy, idiomatic expression, and metaphor translation. Google Translate often produced literal and mechanical renderings, whereas ChatGPT introduced lexical inconsistencies, particularly in culturally dense or poetic texts. Human translators displayed a consistent ability to preserve authorial voice and pragmatic nuances, especially in texts requiring emotional or aesthetic sensitivity. The study underscores the need for translator training programs to incorporate AI critically, equipping students with technical skills and the ability to evaluate, revise, and manage AI outputs. While AI tools offer valuable support for terminology management, basic comprehension, and first drafts, they cannot substitute the human translator's interpretive, creative, and ethical functions. Their limitations highlight the continued need for human oversight, especially in culturally rich or emotionally charged content. The study recommends integrating AI critically into translator training, enhancing post-editing, prompt engineering, and ethical awareness. Furthermore, the current evaluation model demonstrates the value of MQM as a robust framework for analysing translation quality across human and machine-produced texts. The use of convenience sampling and participants' novice status may affect the generalizability of results. Additionally, reliance on self-assessed translation proficiency introduces potential bias. Future research should employ standardised proficiency assessments and include more diverse and experienced participant cohorts. The need for advanced hybrid evaluation methods, combining automated and human assessment, remains pressing, particularly for culturally and stylistically complex texts.

Key words: Artificial intelligence (AI) tools, computer-assisted translation (CAT), human translation (HT), large language model (LLM) tools, machine translation (MT), Multidimensional Quality Metrics (MQM).

Статтю присвячено компаративному аналізу якості перекладу, здійсненого за допомогою інструментів штучного інтелекту (ChatGPT, Google Translate), у порівнянні з людським перекладом у технічних, новинних, туристичних та літературних текстах із використанням багатовимірних якісних метрик (MQM). Студентами першого курсу спеціальності «Переклад» здійснено оцінювання попередньо перекладених англо-українських та україно-англійських текстів за критеріями точності, грамотності, термінологічної відповідності та стилю. Якісний аналіз виявив, що, попри граматичну правильність і когерентність, системи ШІ демонструють труднощі з передачею стилістичних особливостей, ідіоматики та метафор. Переклади Google Translate переважно оцінені як буквальні й механістичні, переклади ChatGPT демонструють змістовні й лексичні неточності, що призводять до порушення когезії особливо у текстах із насиченим культурним чи поетичним контекстом. Переклади, здійснені людиною, послідовно зберігають авторський стиль і прагматичні нюанси, значною мірою в емоційно забарвлених і художньо виразних текстах. У статті наголошується на необхідності критичного впровадження інструментів ШІ у програми підготовки перекладачів, результатами навчання яких має бути не лише набуття технічних навичок цифрової компетентності, а й розвиток умінь оцінювати, редагувати та етично застосовувати продукти машинного перекладу. Обґрунтовано думку, що ШІ є ефективним інструментом на етапі первинного перекладу, обробки термінології та загального розуміння змісту тексту оригіналу, однак не здатен повноцінно замінити інтерпретативну, творчу й етичну функції людини-перекладача, оскільки виявлені недоліки вимагають збереження людського контролю над якістю перекладу, особливо стосовно культурно-специфічних та емоційно насичених текстів. Багатовимірні якісні метрики (MQM) є ефективним інструментом оцінки якості як машинного, так і людського перекладу. Водночас, застосований у цілях дослідження метод загальної вибірки та нерепрезентативна кількість учасників значною мірою обмежила узагальненість його результатів. Відсутність практичного досвіду та сформованого рівня перекладацької компетентності учасників дослідження потенційно сприяє похибкам в оцінці результатів. Майбутні дослідження повинні базуватися на стандартизованих тестах мовної та перекладацької компетентності та залучати ширшу і більш досвідчену аудиторію. Актуальним залишається питання розробки гібридних методів оцінювання, які поєднують автоматичну та експертну (людську) оцінку, особливо у випадках перекладу культурно й стилістично складних текстів.

Ключові слова: інструменти штучного інтелекту (ШІ), комп'ютеризований переклад (CAT), переклад людиною, інструменти великих мовних моделей (LLM), машинний переклад, багатовимірні якісні метрики (MQM).

Problem statement. Over the last century, a considerable amount of research has focused on Artificial intelligence (AI) technologies, such as machine translation (MT), parallel corpora, computer-assisted

translation (CAT), and, more recently, large language model (LLM) tools, significantly enhancing the speed and accuracy of translation processes with the anticipation of fundamental role shift of human

translation to post-editing, translation adapting, proof-reading, revising, and overall translation quality control [1, p. 1–2].

One of the revolutionary technologies that is massively utilized nowadays is ChatGPT (Generative Pre-Trained Transformer), which excessively depends on AI. It is a Natural Language Processing (NLP) model developed by OpenAI and trained on a vast dataset to generate human-like texts and provide coherent and contextually relevant responses. It has ushered in a new era of chatbot development across many key fields, such as education, healthcare, customer support, E-commerce, finance, human resources, entertainment, bias and transparency, and inaccurate content generation [2, p. 3]. ChatGPT possesses several notable strengths, including advanced natural language understanding, high scalability, multilingual capabilities, and cost-effectiveness. However, scholars have reported some drawbacks to ChatGPT, such as its reliability, accuracy, privacy, and self-confidence [2, p. 4].

Human translation (HT) constitutes a longstanding endeavour dedicated to fostering multicultural communication through transmitting cultural values and knowledge. Owing to its extensive historically established role in interlingual communication, HT is frequently regarded as the normative standard against which the performance and accuracy of machine translation (MT) systems are evaluated. As asserted by R. Al Rousan, R. Jaradat and M. Malkawi (2025), human translation is distinguishable from MT outputs due to its originality, interpretive depth, and creative dimension because the primary objective of the translator is to preserve and convey the semantic and pragmatic intent of the source text within the target text, thereby achieving a meaningful and culturally sensitive equivalence [2, p. 4–5]. Furthermore, effective translation requires advanced linguistic proficiency and a comprehensive understanding of the cultural frameworks embedded in both the source and target languages, enabling the production of a nuanced and contextually appropriate rendering [7, p. 171].

Literature Review. There have been conflicting views on the effectiveness of AI technology as a translation tool. A. Larroyed in the preliminary study of ChatGPT's performance and its impact on the current language regimes in Europe for patent translation (2023) claims that AI translation responses are logical and precise, resulting in outcomes that can be similar to the exceptional standards of human translators' proficiency as AI tool guarantees a faithful transmission of the source text's intended meaning. The author generalizes that ChatGPT can be an invaluable resource for resolving terminology-related

issues because the vast amount of data available to ChatGPT allows it to recognize the various contexts in which the terminology is used and provide contextually appropriate translations. This enables ChatGPT to accurately identify and utilize pertinent terminology and provide a range of alternative translation options and explanations. Additionally, ChatGPT's ability to learn and adapt to new terminology in real-time means its performance steadily grows. Overall, her finding underscores the potential of ChatGPT as a valuable tool for specific translation tasks [5, p. 1017].

I. S. Bakhov, O. V. Stoliarenko, L. Y. Sidun and A. O. Sturba in the recent survey devoted to the comparison of traditional HT and AI-assisted simultaneous and consecutive translation (2025) argue that automatic speech recognition, speech synthesis and neural network translators definitely speed up the translation process, increase accuracy and significantly help to reduce the cognitive load on translators, but at the same time AI-assisted tools application requires new skills of adaptation and control over the quality of translation due to its limitations, in particular in contextual analysis, the transmission of cultural features and the recognition of ambiguous expressions. Aspects of ethics and responsibility in the use of automated translation systems are also considered [7, p. 158].

The rapid advancement of technology in the field of literary translation evokes both optimism and critical reflection. While interactive AI tools explicitly tailored for translation tasks may enhance user experience and engagement for literary translators, the application of MT to literary texts raises substantial concerns, particularly about quality issues and the preservation of authorial voice [1, p. 2]. Unlike legal or scientific translation, literary translation implies a comprehensive rendering of the source text's phonetic, lexical, stylistic, syntactic, and aesthetic dimensions. This is primarily due to the unique linguistic choices employed by the author, which are characteristic of their distinctive idiolect. A further area of complexity arises from the intertextual and polylogical nature of literary works. Readers across different cultural and historical contexts may interpret an author's style differently, highlighting the multiplicity of potential readings. Moreover, the act of literary translation itself is marked by significant variation, as individual translators bring their stylistic sensibilities to texts characterized by emotive and stylistically rich language. Given the inherently interpretive nature of literature, conveying the meaning of a literary text cannot be seen as a finite or objective goal as the translation of a metaphoric literary text

nature extends beyond finding its semantic equivalence; it demands cultural and contextual adaptation within the target language in order to preserve its function and resonance [1, p. 3].

Within the educational context, particularly regarding the perspectives of both educators and learners, quantitative findings indicate that students generally responded positively to the use of ChatGPT. However, educators expressed reservations, noting that while ChatGPT holds promise for enhancing the efficiency of translation tasks, overdependence on such tools may impede students' creative capacities, especially when applied non-critically [1, p. 4]. Language translation remains a fundamental aspect of English language education. It constitutes a core component of professional linguistic competence. However, its mastery requires an integration of theoretical understanding and practical application, namely the practical use of translation theory in authentic contexts aimed at refining translation proficiency [6, p. 1].

R. Al Rousan, R. Jaradat and M. Malkawi substantiate the idea that MT systems are vulnerable to criticism as the assessment of these systems helps in identifying the quality of their outputs and exploring the specific areas of MT that require enhancement in order to achieve more adequate performance [2, p. 5]. There are two procedures to evaluate the quality of MT outputs: automated evaluation and human evaluation. According to an extensive evaluation of automatic metrics for machine translation by T. Kocmi (2021), automated evaluation, such as BLEU and METEOR, is concerned with finding the superior MT system by comparing the quality of a pair of MT systems, and technically, it is easier to apply than human evaluation. On the other hand, human evaluation is considered the best metric to evaluate MT output since it measures the quality of the MT system by comparing the MT outputs with HT [4, p. 216]. However, human evaluation is "costly and requires significant human labour, in addition to the difficulty of finding reliable bilingual annotators" [2, p. 5].

Emergent research has focused on improving translation outputs through prompt engineering. At the same time, other studies align with traditional MT research, comparing AI-generated translations with those by humans or legacy MT tools [1, p. 2].

Research Aims and Objectives. This study is driven by the lack of research about the quality of translation produced by AI, especially since it is still a new tool under trial. The research seeks to investigate potential gaps in the AI translation process and attempts to evaluate professionalism exhibited by the AI-based translation system compared to HT. In addition,

as concerns have been raised over the possibility of AI technology replacing human translators, the article aims to examine the veracity of this claim. The current study contributes to advancing knowledge in the domain of MT, explicitly focusing on utilising AI technology in translation.

Presentation of the main material. HT is the conventional translation method that people have relied on throughout history. It refers to the conversion of the intended meaning of the source text (ST) from one language to another by a human translator able to create adequate and creative ST reflection in the target text (TT). Given that HT has a more extensive and well-established history than MT, it is represented as a standard by which the efficiency of any MT tool is evaluated [2, p. 2]. MT has been shown to produce a number of errors that require human post-editing, but the extent to which professional HT contains such errors shows a noted deficiency in prior studies [4, p. 215].

This study is a mixed-methods research that combines quantitative methods (pre-survey and questionnaire) and qualitative methods (reflection sheets) simultaneously to gather complementary data and examine the research question from multiple perspectives. Following the research design of A. A. Alsaifi et al. [1] to ensure a more nuanced understanding of students' perspectives and practices of HT, MT and AI translation tools, the selected data were analyzed based on the latest version of the Multidimensional Quality Metrics (MQM) framework. The MQM error typology comprises eight dimensions: accuracy (faithfulness to source meaning), fluency (linguistic correctness independent of translation), terminology (domain-specific lexical choices), locale conventions (adherence to target audience norms), style (textual stylistic appropriateness), design (visual/textual formatting), verity (content suitability for the target audience), and other (errors not classified under the main dimensions). Pretranslated texts (technical, news report, travel, and song lyrics) were compiled in English-Ukrainian and Ukrainian-English pairs, interleaving AI, MT and HT segments. Forty-six first-year translation students (English – B2; Ukrainian – native) of Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University participated in a blind evaluation, identifying errors and post-editing the texts. Using the MQM framework, translations were assessed across four dimensions: accuracy, fluency, terminology, and style. Errors were categorised by severity as follows: minor (weight 1) – minimal impact on comprehension; major (weight 5) – affects usability but preserves meaning; and critical (weight 10) – distorts the intended meaning. These weights were

used to calculate penalty scores for each translation sample, which in turn informed the overall quality score. The following equation was applied to compute the total penalty for each example: $P = \frac{\text{minor issues} \times 1 + \text{major issues} \times 5 + \text{critical issues} \times 10}{\text{word count}}$, where

Table 1 presents error counts, penalties, word counts, and average quality scores for each category. Graphs accompanied the table to visualise the comparison between ChatGPT, Google Translate and HT outputs.

The comparative analysis of AI, MT and HT translation reveals no statistically significant differences between English-Ukrainian and Ukrainian-English pairs of Technical Text, News Report and Travel Brochure concerning accuracy, fluency, terminology, and style, as illustrated in Figure 1. However, it is noteworthy that HT song lyrics translation is highly valued over Google Translate (GT) and ChatGPT in the aforementioned dimensions. Students observed that GT frequently failed to preserve the original song lyrics' intended linguistic and stylistic features. A predominant concern was the lack of fluency, as the output appeared overly literal and synthetic. The system's emphasis on word-for-word accuracy and grammatical correctness came at the expense of conveying the source text's expressive means. As a result, figurative language such as metaphors, idioms, comparisons, and other

literary devices was inadequately rendered, leading to translations that appeared diluted or semantically inconsistent.

GT, as an example of neural machine translation (NMT), is widely known for its instant, cost-effective access to multilingual content. Its reliance on data-driven models, powerful in processing vast amounts of linguistic data through deep learning algorithms, renders it susceptible to errors in idiomatic expressions, syntactic nuances, and culturally embedded meanings that require human interpretive competence [1, p. 10]. However, most GT-generated translations were contextually appropriate for everyday communicative situations such as travel, news reports, and preliminary content comprehension. Despite these strengths, GT also exhibits several limitations that constrain its applicability in the accurate translation of professional, technical and academic contexts.

AI technology exhibited frequent minor punctuation and typography issues. The major challenge of AI Travel Brochure translation involved translating culture-specific terms, while HT encountered difficulties accurately translating geographical terms using mostly the transliteration method. Although the AI and HT News Report translation scores are very close, the AI model produced a more fluent translation of the two, particularly regarding grammar and lexical consistency. However, AI tools generated

Table 1

Evaluation of accuracy fluency, terminology, and style

	Tech GPT	Tech GT	Tech HT	News GPT	News GT	News HT	Travel GPT	Travel GT	Travel HT	Song GPT	Song GT	Song HT
Minor errors	1	3	2	3	4	1	1	3	3	4	3	2
Major errors	1	4	2	0	2	0	3	3	1	4	6	0
Critical errors	0	1	2	0	0	0	0	1	0	1	4	0
Word count (TT)	500	450	556	345	322	445	567	312	603	144	134	136
Total Penalties	1.2	7,3	5.8	0.9	4.3	0.2	2.8	9	1.3	23.6	54.4	1.5
Quality Score	98.8	92.7	94.2	99.1	95.7	99.8	97.2	91	98.7	76,4	45.6	98.5

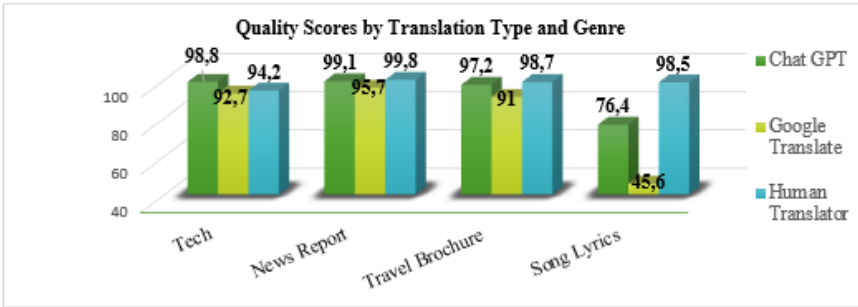

Fig. 1. Distribution of Quality Scores

superfluous words and phrases that impacted the accuracy and fluency of the song lyrics translation.

Conclusion. The findings underscore that NMT and LLMs AI tools demonstrate promising performance in translating technical, news, and travel texts, but remain considerably limited in translating literary texts, specifically song lyrics. The AI-generated translations were generally contextually appropriate for routine communicative purposes but exhibited notable deficiencies in conveying the source's text's cultural, idiomatic, and aesthetic dimensions. The human translations, by contrast, maintained a higher degree of interpretive depth and stylistic fidelity, particularly in cases demanding semantic nuance and cultural sensitivity. The error analysis based on the MQM framework revealed that AI systems often prioritise logical sequence, grammatical correctness and literal equivalence at the expense of expressive features, leading to diluted or inaccurate renderings in figurative and emotionally charged texts. Table 1 demonstrates that the average score for AI tool technical translation is 98.8%, while HT achieves 94.2%. Although both translation methods produced high-quality design scores, AI models showed higher scalability and fluency in technical translation tasks than HT. However, AI's vulnerability to punctuation and lexical inconsistencies, especially in culturally embedded and poetic content, highlights the indispensable role of human translators in quality assurance, adaptation, and meaning negotiation.

Prospects for further research. Despite the popularity of AI technology and its potential for MT, the study concludes that AI technology is not the most reliable method to generate accurate, fluent, and stylistically appropriate translations. The statistical findings indicate that AI and MT technology produced a substantially less accurate and fluent translation than the human translator, with the only exception of the technical text that can be hypothetically substantiated by the non-professional level of the novice translators in the domain-specific technical sphere. Empirical research involving larger and more diverse

participant pools across educational and professional settings may offer broader insights into AI-assisted translation competencies and user perceptions. While the study offers valuable findings, certain limitations must be acknowledged. Firstly, the reliance on convenience sampling constrains the generalizability of the results, as the first-year novice translator students' participant pool may not adequately reflect the human translation proficiency. Secondly, the study's dependence on participants' self-assessed linguistic competence in translation introduces potential bias, as individuals may overestimate or underestimate their abilities. Future research should incorporate objective measures, such as standardised translation proficiency tests, to ensure more accurate assessment.

Given the growing integration of AI technologies in translation, several prospects for further research emerge. First, future studies should explore the long-term pedagogical implications of incorporating AI tools into translator training, particularly regarding their influence on students' critical thinking, creativity, and post-editing skills. Second, further inquiry into prompt engineering and its role in enhancing AI translation outputs is necessary. Customising prompts to improve semantic accuracy and contextual relevance may help mitigate some deficiencies observed in metaphorical or stylistically rich texts. Similarly, comparative studies involving domain-specific AI fine-tuning (e.g., for legal, literary, or medical translation) could provide more precise evaluations of model performance. Finally, given the limitations of current automatic evaluation metrics, further methodological advancements are needed to integrate hybrid evaluation approaches that combine computational precision with human judgment, particularly in assessing culturally and stylistically complex translations. In sum, while AI translation tools represent a significant advancement in translation technology, they should be regarded not as replacements for human translators but as complementary instruments requiring human oversight, adaptation, and ethical governance.

REFERENCES:

1. Abdelhalim S. M., Alsahil A. A., Alsuhaibani Z. A. Artificial intelligence tools and literary translation: a comparative investigation of ChatGPT and Google Translate from novice and advanced EFL student translators' perspectives. *Cogent Arts & Humanities*. 2025. 12(1). DOI: <https://doi.org/10.1080/23311983.2025.2508031>
2. Al Rousan R., Jaradat R., Malkawi M. ChatGPT translation vs. human translation: an examination of a literary text. *Cogent Social Sciences*. 2025. 11(1). DOI: <https://doi.org/10.1080/23311886.2025.2472916>
3. Calvo-Ferrer J. R. Can you tell the difference? A study of human vs machine-translated subtitles. *Perspectives*. 2023. 32(6). P. 1115–1132. DOI: <https://doi.org/10.1080/0907676X.2023.2268149>
4. Fischer L., Läubli S. What's the difference between professional human and machine translation? A blind multi-language study on domain-specific MT [Paper presentation]. In Proceedings of the 22nd Annual Conference of the European Association for Machine Translation, 2023. P. 215–224. DOI: <https://doi.org/10.48550/arXiv.2006.04781>

5. Larroyed A. Redefining Patent Translation: The Influence of ChatGPT and the Urgency to Align Patent Language Regimes in Europe with Progress in Translation Technology. *GRUR International*. 2023. V. 72, Issue 11. P. 1009–1017. DOI: <https://doi.org/10.1093/grurint/ikad099>
6. Wang Lan. The Impacts and Challenges of Artificial Intelligence Translation Tool on Translation Professionals. *SHS Web of Conferences*. 2023. 163. DOI: [10.1051/shsconf/202316302021](https://doi.org/10.1051/shsconf/202316302021).
7. Бахов І.С., Столярченко О.В., Сідун Л.Ю., Штурба А.О. Вплив інструментарію ШІ на особливості усного перекладу в англійській мові. *Закарпатські філологічні студії*. 2025. Вип. 39. Т. 1. С. 158–172. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.39.1.28>

РОЗДІЛ 8

СТРУКТУРНА, ПРИКЛАДНА ТА МАТЕМАТИЧНА ЛІНГВІСТИКА

UDC 378.016:811.11:81'234

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.41.1.45>

FROM FLUENCY TO FLOURISHING: APPLYING NEUROHEART EDUCATION IN CONTEMPORARY EFL INSTRUCTION

ВІД МОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ – ДО ГАРМОНІЙНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ: ВПРОВАДЖЕННЯ НЕЙРООСВІТИ У СУЧАСНУ МЕТОДИКУ ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

Bohatyrets V.V.,

orcid.org/0000-0002-6291-5180*Candidate of Political Sciences,**Associate Professor at the Department of Modern Foreign Languages and Translation
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University*

In the evolving landscape of Education 5.0, the role of English as a Foreign Language (EFL) teaching is expanding beyond linguistic competence to embrace emotional intelligence, learner autonomy, and holistic human development. This article explores the integration of Rachel Paling's NeuroHeart Education methodology into contemporary EFL instruction. Rooted in neuroscience, emotional intelligence theory, and educational psychology, the NeuroHeart model redefines the teacher as a coach, co-learner, and emotional guide. It aligns with five key pedagogical approaches – constructivist, collaborative, inquiry-based, integrative, and reflective – ensuring that teaching is cognitively rigorous, emotionally attuned, and learner-centred.

Drawing on recent research in educational neuroscience, this article highlights how heart-brain coherence, stress reduction, and trust-building enhance classroom engagement and learning outcomes. The study reflects on real-life classroom experiences in Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (Dept. of Modern Foreign Languages & Translation Studies) educational contexts during wartime, illustrating how trauma-sensitive, emotionally safe environments promote psychological resilience and communicative competence. Through the lens of peer teaching and learner reflections, the article demonstrates how NeuroHeart Education fosters agency, empathy, and critical thinking, transforming grammar learning and translation practice into meaningful, co-constructed experiences. The findings suggest that by incorporating brain-friendly strategies, educators can help students flourish in fluency, identity, social connection, and lifelong learning.

The study concludes that emotionally intelligent pedagogy is no longer a pedagogical luxury but a necessity. NeuroHeart Education, when aligned with Education 5.0 values, offers a robust, future-facing model that blends science and soul-guiding learners and educators toward resilience, fulfilment, and growth.

Key words: NeuroHeart Education, EFL, Education 5.0, emotional intelligence, heart-brain coherence, peer teaching.

У сучасному швидкоплинному освітньому ландшафті 5.0 роль викладача англійської мови як іноземної (EFL) зазнає докорінних змін. Виходячи за межі традиційної парадигми трансляції контенту, викладачі дедалі частіше виступають фасилітаторами, які співворюють емоційно безпечне, когнітивно стимулююче та глибоко студенто-центричне навчальне середовище. У статті досліджується можливість інтеграції методології NeuroHeart – новаторської концепції, розробленої Рейчел Пейлінг, у сучасну методику викладання англійської мови. Ця модель, що ґрунтується на досягненнях нейронауки, психології освіти та теорії емоційного інтелекту, переосмислює роль викладача як тренера, співучасника навчального процесу та емоційного наставника.

Методологія NeuroHeart гармонійно поєднується з п'ятьма ключовими педагогічними підходами: конструктивістським, колаборативним, дослідницьким, інтегративним та рефлексивним. У центрі уваги – навчальне середовище, що підтримує емоційну безпеку, знижує стрес, розвиває критичне мислення та зміцнює довіру між учасниками освітнього процесу.

Застосування цієї методики на Кафедрі сучасних іноземних мов та перекладу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича в умовах війни засвідчило її потенціал у формуванні емоційної стійкості, мовної самореалізації та громадянської свідомості. Студентські рефлексії підкреслюють високий рівень мотивації, довіри та внутрішнього зростання, які виникають унаслідок взаємонавчання й емоційно забарвленого досвіду.

Авторка доходить висновку, що впровадження NeuroHeart-підходу не лише збагачує традиційне EFL-навчання, а й гармонійно поєднує науковість із душевністю, відкриваючи шлях до нової парадигми викладання – цілісної, співчутливої, адаптивної та трансформаційної.

Ключові слова: нейроосвіта, емоційний інтелект, англійська мова як іноземна, освіта 5.0, метод «рівний-рівному», нейро-серцева когерентність.

Dedicated to the 150th anniversary of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

"Preserving our traditions, developing innovations." A guiding vision that honours the past while embracing the future, building a foundation for continuous growth and advancement.

Problem statement. The modern English as a Foreign Language (EFL) classroom is undergoing a profound and necessary transformation, shifting its focus from rigid, content-heavy instruction to dynamic, human-centred pedagogies prioritising interpersonal collaboration, emotional intelligence, and holistic development. This evolution is not merely a trend but a reflection of the broader, aspirational vision of Education 5.0. Unlike its predecessors, Education 5.0 extends far beyond technological fluency, aiming to cultivate deeply human competencies such as empathy, compassion, creativity, adaptability, and robust digital literacy. In this context, the role of the teacher shifts dramatically – from a mere conveyor of linguistic knowledge to a multifaceted mentor, emotional regulator, co-learner, and facilitator who actively fosters authentic, meaningful, and profoundly resonant learning experiences. Responding to these evolving needs and the increasing complexity of global challenges, Rachel Paling's NeuroHeart methodology emerges as a pioneering and highly relevant framework. This innovative approach unites cutting-edge insights from neuroscience, established emotional intelligence theory, and principles of educational psychology to guide teaching practices. The NeuroHeart teaching and coaching profoundly underscores the essential role of synchronising the brain, heart, and body for optimal learning outcomes. It positions educators as emotionally intelligent facilitators adept at nurturing trust, building resilience, and fostering a lifelong passion for learning within their students.

Analysis of recent research and publications. Education 5.0 emphasises informed, responsible decision-making regarding technological integration, particularly concerning privacy, ethics, safety, and mindfulness. It necessitates a comprehensive and inclusive approach to educational reform involving governments, educational institutions, industries, community stakeholders, and learners [1, 2, 3]. Central to this educational renaissance is the thoughtful integration of five key pedagogical approaches that serve as foundational pillars for 21st-century language instruction. The constructiv-

ist approach encourages students to actively build knowledge through engagement and critical reflection, recognising that learning is an active process of meaning-making. The collaborative approach fosters rich peer interaction and shared meaning-making, cultivating community and mutual support. Inquiry-based instruction stimulates critical thinking and problem-solving by centering learning on essential questions and real-world challenges. Integrative pedagogy connects multiple disciplines, promoting holistic comprehension and demonstrating the interconnectedness of knowledge. Finally, reflective practice involves ongoing self-evaluation, feedback, and adaptation for teachers and learners, fostering continuous growth and metacognitive awareness. These approaches collectively cultivate classrooms where relational dynamics and emotional attunement are not secondary but fundamental, serving as powerful catalysts for deeper, more sustainable, and personally relevant learning [4, pp. 675–677]. Notably, educational neuroscience and emotional intelligence theory converge with pedagogical practice; scholars and practitioners seek frameworks that foster coherence between cognition and emotion in the classroom. As stated by educational neuroscientists, neuropedagogies are intended not only to improve learning and teaching, but also for UNESCO to support humanistic purposes and the OECD to cultivate the skilled learning brains that may enhance cognitive performance and produce economically measurable value in an emerging brain economy. It is suggested that educational neurotechnologies can monitor active learning, cognitive engagement, and students' mental and emotional states in addition to detecting and measuring 'attention' and 'engagement'. "In education, hyperscanning research has examined 'brain-to-brain coupling' among teachers and students during lectures or interactive learning, focusing on the neural processes involved in the transfer of information across brains or the neural correlates of different instructional approaches" [5, pp. 5; 11]. Emotionally intelligent classrooms are also grounded in the belief that schools should be places where students feel safe, seen, and motivated to learn. A growing body of research suggests that when students experience a positive school climate – characterised by trust, emotional support, and autonomy – they are more likely to engage deeply with their studies, perform better academically, and exhibit resilience in the face of challenges [6]. This is especially relevant in language classrooms, where affective factors such as anxiety [7], motivation, and identity significantly influence learning outcomes.

In contemporary applied linguistics, increasing attention has been paid to the affective and cognitive dimensions of language learning, with scholars recognizing the role of learner emotion, motivation, and identity in the acquisition process. Neuroheart Education, developed by Rachel Paling (2017), emerges from this paradigm shift, offering a pedagogical framework that integrates neuroscience, coaching principles, and emotional intelligence into language education. It promotes a learner-centered, emotionally attuned, and brain-friendly environment that prioritizes not only what learners know, but how they feel while learning.

Of particular interest for our research was the “Brain-Friendly Grammar Boost” webinar by Rachel Paling, which presents a neuroscience-informed, emotionally intelligent approach to grammar instruction in EFL. Grounded in metacognition, coaching psychology, and learner autonomy, the method helps students understand their brain’s learning processes, reduce anxiety, and build grammar knowledge through emotional safety and gamification. Teachers foster efficient, joyful learning using chunking, scaffolding, and cognitive-emotional alignment techniques. Neurobiological and psychological studies show that anxiety, such as Foreign Language Anxiety (FLA), can impair memory and attention by activating pain-related brain areas [7, p. 797]. Paling’s PACT PQC model structures the grammar learning session as: **P** – Placement; **A** – Assessment; **C** – Conversation; **T** – Teaching; **PQ** – Powerful Questions; **C** – Clarification. The approach is non-directive and co-creative, with learners setting goals and reflecting, which builds engagement and autonomy. Cross-linguistic scaffolding is encouraged to optimise brain connections [8]. Furthermore, coaching built on Positive Emotional Attractors (PEA) fosters vision, motivation, and trust, aligning fully with the humanistic values of Education 5.0 and NeuroHeart education. Grammar becomes a co-explored, emotionally resonant experience – more coaching than teaching [9]. Educators should prioritise relational pedagogy to cultivate such environments – fostering empathy, encouraging student voice, and building authentic connections. Providing students with meaningful choices, acknowledging their achievements, and encouraging co-constructed learning experiences are central to this process. These practices align with the principles of both CLIL and the NeuroHeart approach, which advocate for emotionally responsive and socially contextualised instruction.

This article explores the theoretical foundations, practical pedagogical implications, and transformative potential of integrating the NeuroHeart method

into EFL teaching contexts. It argues compellingly for adopting an emotionally intelligent pedagogy uniquely equipped to meet the multifaceted demands of the 21st-century learner in the dynamic age of Education 5.0. Furthermore, it will highlight this approach’s particular relevance and impact in challenging and trauma-sensitive settings, such as classrooms affected by ongoing war, exemplified by the experiences in Ukrainian educational environments.

Presentation of the main material. This conceptual article synthesises interdisciplinary theoretical insights and contemporary pedagogical practices to articulate the NeuroHeart methodology as a framework for 21st-century EFL education. Drawing from neuroscience, emotional intelligence research, educational psychology, and holistic pedagogies, the Neuroheart Education, developed by Rachel Paling [8–11], integrates neuroscience, coaching psychology, and language education findings. Its core principle is that emotionally safe, learner-empowered environments facilitate brain-friendly learning. It emphasises coaching-style facilitation, where educators act as guides rather than transmitters of knowledge, promoting learner autonomy, empathy, and intrinsic motivation. In language and translation education, peer teaching – a structured form of collaborative learning where students teach and learn from one another – emerges as a powerful pedagogical strategy for equipping learners with the competencies needed for real-world communication. By fostering active engagement and reciprocal knowledge exchange, peer teaching enhances metalinguistic awareness, critical thinking, and communicative competence [12]. When integrated into task-based or project-based translation pedagogy, it transforms the classroom into a dynamic space where translation is approached not as a static product but as an evolving process. Through such experiential learning, students are encouraged to reflect professionally, develop autonomy, and engage deeply with the emotional and cognitive dimensions of language use. This aligns with contemporary demands that require linguistic precision and emotional and cultural intelligence. Despite their origins in different pedagogical traditions, peer teaching and Neuroheart Education share several core principles: learner autonomy, mutual respect, emotional safety, and reflective engagement. Implementing peer teaching within a Neuroheart framework enables learners to develop linguistic and interpersonal competencies – essential for translators and interpreters operating in multilingual and multicultural contexts. Yet, empirical studies exploring this intersection remain scarce, especially in non-Western academic environments. This study

addresses that gap by examining how a peer-led translation workshop within a Neuroheart-informed curriculum contributed to students' development as linguistically skilled and emotionally aware translation practitioners.

Practical Experience: Peer Teaching in Action within a Neuroheart Framework. The two-part “*Life-Hacks for Tricky Translation*” session offered a concrete application of peer teaching within a Neuroheart-informed pedagogical setting. Conducted across two dates – April 23 and 30, 2025 – the sessions brought together Translation Studies and International Studies students in a cognitively engaging, emotionally safe, and collaborative environment. The workshops were led by two 4-year students majoring in International Relations and Translation Studies, *Sofia Bogdanova* and *Viktoriia Matushak*, who assumed the role of peer educators. As advanced learners and facilitators, their dual function embodied Neuroheart's coaching philosophy, where the teacher-student dynamic becomes horizontal rather than hierarchical. Sofia's “*Lost in Translation and Found Again*” session focused on diplomatic and institutional translation challenges in her work with the Ukrainian Delegation to the Council of Europe. Drawing on emotionally charged, high-stakes translation scenarios, she prompted participants to reflect on the emotional weight of lexical choices and the cultural resonance of register and tone. Viktoriia delivered an “*Interactive Workshop on Honing Translation Skills*,” which used real-world texts and live group translation to promote metalinguistic awareness and negotiation. Her facilitation style, based on cooperative scaffolding, encouraged students to ask “why” as often as “how,” fostering reflection on form and meaning. The sessions featured two key experiential activities that promote empathy, emotional engagement, and co-regulated learning: “*Broken Interpreter*” Role Play. Students took turns interpreting a dialogue between speakers from conflicting cultural backgrounds, deliberately complicated by vague references and culturally loaded idioms. The exercise challenged students to: recognise emotional cues in language; navigate linguistic gaps with composure and creativity; collaborate under pressure, mimicking real-life interpreting environments. Reflective feedback indicated that this task improved interpretive agility and cultivated empathy for both the speaker and the interpreter, a vital component of emotionally intelligent communication.

Team-Based Comparative Translation Task. Groups were assigned different translations of a short, culturally rich passage. Their task was to compare the translation strategies used, evaluate which version most effectively preserved meaning, tone, and

cultural nuance, and justify their choices regarding linguistic accuracy and emotional impact. Students noted that the task deepened their understanding of translation as a subjective, ethical, and interpersonal act, rather than a purely technical process. Students enthusiastically engaged in a role-playing simulation, “*Broken Interpreter*”, which sharpened their interpreting reflexes under pressure; a team-based comparative translation task, promoting collaboration, discussion, and deeper understanding of translation choices across languages and contexts. In line with Neuroheart principles, the sessions concluded with guided reflection circles. Students were invited to: articulate their emotional responses to the tasks, share moments of uncertainty or insight, and express how collaboration influenced their translation thinking. Common themes included: increased confidence through peer validation, a new appreciation for the emotional dimensions of linguistic choices, and recognition of the value of being both a listener and a speaker in the learning process. One participant wrote, “When Sofia explained how a wrong word in a diplomatic context could shift the entire tone of a document, I felt the real-world pressure of translation in a new way – it's not just words, it is responsibility” [13].

Classroom-Based Application of Peer Teaching in Neuroheart Education. In a recent implementation of peer teaching within my classroom, students majoring in International Relations and Public Communications, EFL and Translation Studies were invited to design and deliver lessons for their peers on topics related to Education and Learning. This approach supported content mastery and embodied key Neuroheart Education principles such as emotional connection, learner autonomy, and cognitive-affective integration. *Peer-Delivered EFL Grammar Lessons.* 2-year students were suggested peer-teaching and assigned to research, design, and teach complex grammar topics – such as conditionals, modal verbs, or passive voice integrated in newly learned vocabulary. Each peer-volunteer created interactive mini-lessons incorporating real-life scenarios, games, and collaborative exercises. Respectively, we could observe: *Emotional Connection:* Because the lessons were crafted with peers in mind, activities were tailored to their interests and language challenges: humour, storytelling, and personal examples deepened emotional engagement. *Cognitive Benefits:* Teaching grammar required students to break down abstract rules, anticipate misconceptions, and explain nuances clearly, reinforcing their metalinguistic awareness. *Heart-Brain Coherence:* The collaborative process fostered psychological safety, reduced

language anxiety, and promoted group cohesion, which aligned with the neuro-affective goals of the Neuroheart model. *Ownership and Autonomy*: The students aired their profound knowledge of the pertinent material and applied their thoughtful and innovative teaching approaches. In particular, a brilliant idea was generated to begin with a pop quiz and a diagnostic assessment of their peers' knowledge, and it was both engaging and effective in setting the tone for deeper learning. The discussion on the HyFlex education system was thought-provoking, encouraging students to explore how different learning formats can foster creativity and on-the-spot speaking skills. I also valued the variety of educational methods and activities they incorporated, which made the class vibrant, inclusive, and stimulating. The classes were dynamic, multicultural, multidisciplinary, bilingual, well-managed and powerfully guided. Students curated their content and chose delivery styles, from creative storytelling to role-play simulations. This agency fuelled deeper motivation and engagement. *Empathy and Perspective-Taking*: In preparing to teach others, students anticipated peers' learning needs and adapted their presentations accordingly – an exercise in empathic communication central to Neuroheart Education. *Reflective Growth*: After each session, students led a reflective discussion and received peer feedback, promoting metacognition and emotional literacy. These classroom-based peer teaching sessions were thought-provoking, real-world relevant, and profoundly empowering, transforming theory into practice while fostering emotional intelligence, critical thinking, and communication – precisely the learning Neuroheart Education strives to cultivate. *Observed Outcomes*: increased student confidence, especially among typically reserved learners; stronger peer relationships and a more collaborative classroom culture; improved academic performance and retention on peer-taught topics; emotional expressions of pride, excitement, and gratitude – clear indicators of heart-brain alignment in action. These peer-teaching sessions demonstrate that when students step into the educator role, they do more than transmit knowledge – they embody Neuroheart values: emotional awareness, relational learning, self-efficacy, and cognitive depth. As such, peer teaching becomes not merely a method, but a transformative experience that aligns education with the full spectrum of human neuro-affective potential. *Student Reflections: The Emotional and Cognitive Impact of Peer Teaching*. Integrating peer teaching in Education and EFL classes offered students a platform to consolidate their knowledge and a deeply personal and trans-

formative experience. These reflections reveal how teaching others fostered emotional engagement, confidence-building, and a deeper connection to the learning process – key components of Neuroheart Education.

“I conducted an English lesson, and overall, I am quite satisfied with how it went. The students were active and showed a good level of interest... I was pleased that all students participated and weren't afraid to share their opinions.”– *Sasha Bozhuk*. Sasha's reflection emphasises the importance of creating a safe emotional climate – a fundamental tenet of Neuroheart Education. When peer educators foster inclusive and low-stress environments, learners are more willing to take risks and share authentically.

“At first, I was super excited. It took me around three hours to get everything ready for the lesson. I felt pretty confident, but I was still a bit nervous. I've dreamed of being an English teacher since I was a kid, so in a way, I feel like that dream came true... After the lesson, I felt this mix of calm and joy. Honestly, it was such an unforgettable experience that I couldn't stop talking about it to my whole family.”– *Violetta Surovtseva*. This heartfelt response illustrates the emotional salience of peer teaching – an experience that triggers dopamine and oxytocin release, supporting motivation and relational memory consolidation. For Violetta, teaching bridged personal identity, aspiration, and social connection – hallmarks of the Neuroheart model.

“Actually, I used to think that teaching is not my cup of tea... but the experience of having an English class changed my mind. I fully enjoyed the preparation, inventing the tasks, and structuring the lesson... I was pleased when my peers zealously did the tasks. It was hard to keep everyone focused, but I'd like to try myself as an English tutor one day.”– *Hanna Shevchuk*. Hanna's shift from reluctance to aspiration highlights growth in self-concept and responsibility, which is closely tied to prefrontal cortex activation during reflective, emotionally engaged learning. The challenge of classroom management became a learning opportunity, rather than a deterrent – demonstrating the development of resilience and teacher empathy.

“This experience provided a unique opportunity for me to embrace a distinctive role, which proved insightful and advantageous – not just for my personal development, but for the entire group involved. It was gratifying to facilitate an environment where students could enjoy themselves while absorbing new concepts. Incorporating an English song into the session introduced a valuable dynamic that enhanced engagement among participants, simultaneously

refining their listening and comprehension skills.” – *Stas Gubko*.

This peer-to-peer feedback reveals the mutual respect and emotional resonance that peer teaching can foster. It also reflects the NeuroHeart emphasis on student leadership, intellectual curiosity, and inclusive dialogue. These testimonials prove that peer teaching activates cognitive and affective networks in the brain, increasing learner agency and self-efficacy; stronger relational bonds and classroom cohesion; improved critical thinking and reflective capacities; and a sense of purpose and fulfilment. By placing students in the role of the teacher, we invite them to synchronise heart and brain, theory and practice, self and other. In this way, peer teaching becomes not just a method – but a NeuroHeart-aligned transformation.

Conclusions. This article underscores the importance of a pedagogical model that transcends mere technological adoption by integrating educational technologies with insights from neuroscience. Such an approach enriches the learning experience, fosters student autonomy, and addresses individual learner needs, equipping students to navigate the complexities of the modern world. As we journey deeper into the era of Education 5.0, the imperative to humanise and harmonise learning has never been more urgent. The NeuroHeart methodology stands at the forefront of this transformation, offering an innovative and

research-informed pathway to reimagine English as a Foreign Language education through the intertwined lenses of neuroscience, emotional intelligence, and holistic pedagogy. By placing heart-brain coherence and authentic human connection at the core of teaching, NeuroHeart transcends traditional instructional boundaries, transforming classrooms into sanctuaries of psychological safety, resilience, and profound engagement. This model nurtures linguistic proficiency and cultivates empathy, creativity, and global citizenship – qualities essential for learners facing the complexities of an interconnected, often turbulent world. Looking ahead, the promise of NeuroHeart Education is immense. It invites educators, researchers, and policymakers to forge educational ecosystems where technology and humanity coalesce collaboratively, not compete. As artificial intelligence advances, teachers’ emotional intelligence and relational wisdom will sustain the soul of education. In embracing this vision, we reclaim the classroom as a vital space for awakening minds, inspiring hearts, and empowering spirits. The future of EFL – and education at large – depends on our commitment to teaching with both science and soul. Through NeuroHeart, we glimpse an educational horizon rich with possibility. Where learners flourish as whole beings, and teachers embody the timeless role of guides in the lifelong journey of human growth.

REFERENCES:

1. Kamala K., Kamalakar G. EDUCATION 5.0 transforming the educational landscape. 2024. ResearchGate: website. URL: https://www.researchgate.net/publication/385556614_EDUCATION_50_transforming_the_educational_landscape (Accessed 22.09.2024)
2. Agarwal V., Verma P., Ferrigno G. Education 5.0 challenges and sustainable development goals in emerging economies: A mixed-method approach. *Technology in Society*. 2025. Vol. 81. ScienceDirect: website. DOI: 10.1016/j.techsoc.2025.102814. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0160791X25000041> (Accessed 22.05.2025)
3. Ajitha M., & Vakkil, M. Revolutionizing Education: Embracing the Future with Education 5.0. *International Journal of Emerging Knowledge Studies*. 2025. 4. P. 49–55. 10.70333/ijeks-04-02-s-011. URL: https://www.researchgate.net/publication/390911349_Revolutionizing_Education_Embracing_the_Future_with_Education_50 (Accessed 22.05.2025)
4. Agpasa N., Rabara N., Paragas J. Pedagogical Approaches for Diverse Learners. *Psychology and Education: A Multidisciplinary Journal*. 2023. V.10. P. 674–687.
5. Williamson B., Pykett J., Kotouza D. Learning brains: educational neuroscience, neurotechnology and neuropedagogy. *Pedagogy, Culture & Society*. 2025. DOI: 10.1080/14681366.2025.2521458. URL: <https://pure-oai.bham.ac.uk/ws/portalfiles/portal/269106847/WilliamsonB2025Learning.pdf> (Accessed 22.04.2025)
6. Pizarro C., Toro M. Neuroscience of Learning and Emotional Processing / Fossa, P., Cortés-Rivera, C. (eds) *Affectivity and Learning*. Springer. 2023. Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-31709-5_25
7. Song Z. Foreign Language Anxiety: A Review on Definition, Causes, Effects and Implication to Foreign Language Teaching. *Journal of Education, Humanities and Social Sciences*. 2024. № 26. P. 795–799. DOI: 10.54097/4838f411. ResearchGate: website. URL: https://www.researchgate.net/publication/380090744_Foreign_Language_Anxiety_A_Review_on_Definition_Causes_Effects_and_Implication_to_Foreign_Language_Teaching (Accessed 14.04.2025)
8. Paling, R. Neurolanguage Coaching: Brain-Friendly Language Learning. Choir Press. 2017. 127 p.
9. Paling, R. Brain-Friendly Grammar Bootcamp: Webinar. Neurolanguage Coaching®. URL: <https://us02web.zoom.us/j/87000743834?pwd=QbLaqQJJuDfeGgYRgUE50TZ37q9azC.1> (Accessed 26.07.2025)

10. Paling, R. NeuroHeart – Enhancing the heart-brain connection when learning and teaching! Webinar. URL: <https://us02web.zoom.us/j/81122551058?pwd=sbHJpT2QPY5GWw3mAeaRQRBJ5ivC3K.1> (Accessed 10.05.2025)
11. Paling, R. Strategies to Overcome Anxiety Plus a Deep Dive Into the Science and Practice of Meditation. Webinar. URL: <https://us02web.zoom.us/j/88174313646?pwd=c5CUjGIQbFluFXRhkZq2PJiWFGCRJu.1> (Accessed 09.02.2025)
12. Topping, K. J. Trends in Peer Learning. *Educational Psychology*. 2005. Vol. 25, № 6. P. 631–645. DOI: 10.1080/01443410500345172
13. Bohatyrets, V. Sharing knowledge across disciplines! 2025. Facebook. URL: <https://www.facebook.com/share/v/16H6YKpfAj/?mibextid=wwXlfr>

ВОЄННО-ПОЛІТИЧНА ТА ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНА ЛЕКСИКА У ФОКУСІ ТЕОРЕТИЧНОЇ ЛІНГВОПОЛІТИЧНОЇ СИНЕРГЕТИКИ

WARTIME-POLITICAL AND MILITARY-POLITICAL VOCABULARY IN THE FOCUS OF THEORETICAL LINGUOPOLITICAL SYNERGETICS

Дем'янчук Ю.І.,

orcid.org/0000-0001-8722-5568

кандидат економічних наук,

*асистент кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура
Львівського національного університету імені Івана Франка*

У статті запропоновано лінгвополітичний та семантико-функціональний вектори дослідження воєнно-політичної й військово-політичної лексики на матеріалі текстів офіційно-ділового, публіцистичного та художнього стилів періодів Першої та Другої світових воєн, а також російсько-української війни в парадигмі теоретичної лінгвополітичної синергетики.

Вивчення воєнно-політичної лексики у лінгвополітичному та семантико-функціональному аспектах уможливило її поділ на групи, що охоплюють широкий спектр мовних засобів: (1) воєнно-політичні терміни та воєнно-політичні лексеми; (2) терміни й лексеми, марковані війною; (3) вирази з воєнно-політичним навантаженням. Перша група об'єднує мовні одиниці зі спільними семантичними ознаками у сфері воєнної політики, спрямованої на забезпечення воєнної безпеки. Друга група охоплює одиниці, марковані війною, пов'язані з воєнною стратегією та політико-правовим розв'язанням війни. Третя група представлена виразами з воєнно-політичним навантаженням, що слугують для опису ситуацій, процесів і явищ у воєнно-політичній сфері.

Проаналізовано розвиток військово-політичної лексики, яку також структуровано у три групи: (1) військово-політичні терміни та військово-політичні лексеми; (2) терміни й лексеми, марковані сферою військової справи; (3) вирази з військово-політичним навантаженням. До першої групи належать мовні одиниці, що формують понятійне поле військово-політичної діяльності, поєднуючи матеріальну складову (техніка, озброєння, інфраструктура) з організаційною (операції, формування, забезпечення) та ідеологічною (цінності, риторика, ідеологеми). Друга група вибудовує понятійне поле динаміки війни як процесу, у якому простежено ключові виміри: матеріальний (зброя, боєприпаси, техніка, логістика, укріплення), операційно-тактичний (бій, наступ, оборона, відступ, мобілізація, маскування), гуманітарний (жертви війни, голод, відчай, полон, надія на визволення), ідеологічно-політичний (загроза повторення кримських подій, вторгнення, воєнні злочини). Третя група охоплює вирази з військово-політичним навантаженням, які розкривають антропоцентричну епістему лінгвістики війни.

Визначено подібності й відмінності досліджуваних типів лексики. Спільною рисою воєнно-політичних і військово-політичних лексем, а також одиниць, маркованих війною чи військовою справою, є їхня розширена структура, у якій номінативними виступають не лише слова, а й словосполучки.

Разом із тим, обидва типи лексики формують концептуальне ядро воєнної конфліктології – міждисциплінарного напрямку, присвяченого вивченню природи воєнних конфліктів і пошуку ефективних механізмів їх розв'язання. Основна відмінність полягає в тому, що воєнно-політична лексика систематизує поняття у площині воєнної політики, тоді як військово-політична – у сфері військової діяльності. Відповідно, воєнно-політична термінологія є складовою воєнно-політичної лексики, а військово-політична термінологія – військово-політичної.

Отримані результати засвідчують, що воєнно-політична та військово-політична лексика становлять синергійні складники мови війни, які репрезентують воєнний досвід завдяки інтеграції політичного, воєнного та військового дискурсів і водночас формують підґрунтя для розвитку лінгвополітичної синергетики – методології осмислення дискурсу війни.

Ключові слова: воєнно-політична лексика, військово-політична лексика, теоретична лінгвополітична синергетика, мова війни, лінгвістика війни, лінгвополітична синергетика.

The article proposes linguopolitical and semantic-functional vectors for the study of wartime-political and military-political vocabulary based on the texts of official business, publicistic, and artistic styles from the periods of the First and Second World Wars, as well as the Russian-Ukrainian war in the paradigm of theoretical linguopolitical synergetics.

The study of wartime-political vocabulary in linguopolitical and semantic-functional aspects has enabled its classification into groups that cover a wide range of linguistic means: (1) wartime-political terms and lexemes; (2) terms and lexemes marked by war; (3) expressions carrying wartime-political connotations.

The first group comprises linguistic with common semantic features within the domain of wartime policy aimed at ensuring wartime security. The second group includes units marked by war, associated with wartime strategy and the political and legal resolution of armed conflict. The third group is represented by expressions with wartime-political connotations, which serve to describe situations, processes, and phenomena in the wartime-political sphere.

The development of military-political vocabulary is analyzed, which is also structured into three groups: (1) military-political terms and military-political lexemes; (2) terms and lexemes marked by the sphere of military affairs; (3) expressions with military-political connotations. The first group includes linguistic units that form the conceptual field of military-political activity, combining the material component (equipment, weapons, infrastructure) with the organizational (operations, for-

mation, support) and the ideological (values, rhetoric, ideologemes). The second group constructs the conceptual field of the dynamics of war as a process, within which key dimensions can be traced: the material (weapons, ammunition, equipment, logistics, fortifications), the operational-tactical (battle, offensive, defense, retreat, mobilization, camouflage), the humanitarian (war casualties, hunger, despair, captivity, hope for liberation), and the ideological-political (the threat of repeating the Crimean events, invasion, war crimes). The third group includes expressions with a military-political load that conceptualize the anthropocentric episteme of the war linguistics.

The similarities and differences between the studied types of vocabulary have been identified. A common feature of wartime-political and military-political lexemes, as well as units marked by war or the military domain, is their expanded structure, in which not only single words but also word combinations function as nominative units. At the same time, both types of vocabulary form the conceptual core of wartime conflictology – an interdisciplinary field devoted to the study of the nature of armed conflicts and the search for effective mechanisms for their resolution. The main difference lies in the fact that wartime-political vocabulary systematizes concepts within the domain of wartime policy, while military-political operates within the sphere of military activity. Accordingly, wartime-political terminology constitutes a component of wartime-political vocabulary, while military-political terminology forms part of military-political vocabulary.

The findings demonstrate that wartime-political and military-political constitute synergistic components of the war language, which represent war experience through the integration of political, wartime, and military discourses, while at the same time form the basis for the development of linguopolitical synergetics – a methodology for comprehending the discourse of war.

Key words: wartime-political vocabulary, military-political vocabulary, theoretical linguopolitical synergetics, war language, war linguistics, linguopolitical synergetics.

Постановка проблеми. Особливістю лінгвополітичної синергетики є яскраво виражений воєнцентризм – дослідження війни в тісному зв'язку з мовою, її функціями та способами пізнання суспільно-політичних процесів крізь призму її ідеологічної ролі. Беручи до уваги, що війна відноситься до періоду занепаду у зовнішньому та внутрішньому устрої держави, для розуміння шляхів розв'язання збройного конфлікту необхідно дослідити всі інструменти, задіяні у війні, передусім мову.

Схиляє до роздумів вислів Е. М. Ремарка: «Одне слово наказу зробило цих мовчазних постатей нашими ворогами; одне слово наказу могло б перетворити їх на наших друзів» [34, с. 56]. У цьому контексті постає риторичне питання: чи під силу мові змінювати хід історії, коли саме слово – від пропагандистського гасла до заклик до спротиву здатне розпалювати світові війни, формувати тоталітарні ідеології чи, навпаки, консолідувати народ у боротьбі за свободу, як це засвідчили події Першої та Другої світових воєн, а нині підтверджує російсько-українська війна? Саме тому в лінгвополітичних студіях на перший план висунуто аналіз воєнно-політичної та військово-політичної лексики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Засадничі підходи до визначення військової лексики та особливостей словоскладання англomовної військової термінології в діяхронічному аспекті подані у дослідженні Д. Василенко «Англomовні лексичні інновації військової сфери, утворені шляхом словоскладання» [1]. Цінним є також доробок П. Мельника та М. Юрковської, авторів праці «Визначення поняття військової лексики та підходи до її вивчення», які констатують, що «військова термінологія є складо-

вою частиною військової лексики; військова та супутня їй термінологія є основою спільних військових дій та взаєморозуміння; систематизована військова термінологія дає змогу організовувати та проводити спільні операції, чітко сформулювати команди» [8, с. 139]. Думку П. Мельника та М. Юрковської деталізує І. Царьова у праці «Російсько-українська війна (2014–2022): слова, які набули нових значень», зазначаючи, що «військова термінологія та військова терміносистема – це елементи ширшого поняття «військова лексика», оскільки не завжди слова, що стосуються військової сфери, можуть відповідати визначенню «термін», проте вони відносяться до воєнної лексики» [11, с. 805].

Дещо суперечливими є погляди В. Стецюк і Л. Мініч на проблему воєнної лексики. З одного боку «воєнна термінологія» поєднує сукупність воєнних термінів, що віддзеркалюють поняттєвий апарат військової науки та пов'язані зі способами й формами ведення війни, з питаннями стратегічного застосування збройних сил, а також оперативного тактичного використання об'єднань, із їх організацією, технічним оснащенням та озброєнням [10, с. 309]. З іншого боку дослідниці відзначають, що «у сучасному мовознавстві виконано аналіз воєнної лексики у функційному аспекті, що передбачає систематизацію номенів військової справи відповідно до сфери функціонування в лексико-семантичному полі «Військова лексика» [10, с. 311]. Як бачимо, тут відбувається сплутання двох підходів до визначення «воєнна термінологія» і «військова лексика».

Витоки сучасних підходів до вивчення воєнно-політичної та військово-політичної лексики знаходимо у працях А. Сейдікенова, А. Аккарі, А. Бакітов, Ю. Моругова «Issues of render-

ing military terminology within the framework of military discourse» [35]; І. Монолатій «Modern Interdisciplinary Approaches to the Study of Military and Political Conflict: The Case of the Ukrainian-Polish War of 1918–1919» [32]; Т. Панкаоскі «Another Language: The Relationship between War and Politics in Ernst Jünger's Early Political Writings» [33]; І. Чілува, Ю. Рузайте «Analysing the language of political conflict: a study of war rhetoric of Vladimir Putin and Volodymyr Zelensky» [15].

Мовознавчі студії останніх років дедалі частіше привертають увагу до військово-політичного дискурсу та аналізу його компонентів, що формують військово-політичну лексику, з метою глибшого розуміння її сутності. Значний внесок у цьому напрямі зроблено у праці О. Яременко та О. Лазебної «Тематична класифікація термінологічної лексики військово-політичного дискурсу (на матеріалі сучасних німецькомовних часописів)» [12]. Подальший розвиток окресленої проблематики здійснили Л. Мовчан і Ю. Хоменко, які у дослідженні «Сутність англійської військово-політичної терміносистеми» [9] запропонували розгорнутий термінологічний апарат і здійснили класифікацію термінів за способами їх утворення, перекладу та функціонування.

Зазначені процеси здійснили помітний вплив і на саму лінгвістику війни, у якій ціннісні орієнтири спрямовані на вивчення мови як засобу відображення та інтерпретації політичних й владних рішень, що визначають перебіг збройних конфліктів та пошук шляхів їх розв'язання, остаточним підсумком чого стало утвердження воєноцентризму як засадничого принципу лінгвістики війни [6].

Попри очевидні здобутки у вивченні військово-політичної лексики, воєнно-політична лексика й досі залишається недостатньо з'ясованою. Відтак цілком закономірною постає потреба в її теоретичному обґрунтуванні, адже у сучасній лінгвістиці вона не має усталеного визначення, а також в уточненні поняття військово-політичної лексики, що в лінгвополітичній синергетиці набуває особливої ваги.

Актуальність статті зумовлена й критичною потребою в лінгвополітичному та семантико-функціональному підходах до аналізу засобів воєнно-політичної та військово-політичної лексики, їх групування, визначення подібностей і відмінностей.

Мета дослідження – здійснити комплексний аналіз воєнно-політичної та військово-політичної лексики у парадигмі теоретичної лінгвополітичної синергетики.

Поставлена мета передбачає розв'язання низки завдань: визначити критерії розмежування понять «воєнно-політична лексика» та «військово-політична лексика»; систематизувати мовні одиниці воєнно-політичної й військово-політичної лексики за семантико-функціональними групами; проаналізувати особливості функціонування цих груп у текстах офіційно-ділового, публіцистичного та художнього стилів періодів Першої та Другої світових воєн, а також російсько-української війни; виявити подібності й відмінності між воєнно-політичною та військово-політичною лексикою.

Матеріалом дослідження слугували тексти декларацій, міжнародно-правових актів, документів Ліги Націй, матеріалів з офіційного інтернет-представництва Президента України, резолюцій Ради Безпеки ООН (у хронологічному відрізку від 1914 до 2025 року), **газетних видань** The Guardian, The Washington Post, The New York Times (у часовому проміжку від 1914 до 2025 року), **публіцистичних книг** Крістофера Міллера «The War Came to Us: Life and Death in Ukraine» (2023) та Боба Вудворда «WAR» (2024), а також **художніх творів**: Ернеста Гемінґвея «A Farewell to Arms» (1929), Еріха Марії Ремарка «All Quiet on the Western Front» (1929), Прімо Леві «If This Is a Man» (1958), Дж. Р. Р. Толкіна «The Lord of the Rings» (1954), Анни Франк «The Diary of a Young Girl» (1952), Метта Галлахера «Day Break» (2024) та Артура Дражека «Bridge in the Darkness» (2023).

До матеріальної бази належать і словники, адже вони забезпечили вичерпне уявлення про лексику, пов'язану з воєнною безпекою та військовою сферою. Йдеться, зокрема, про такі джерела: Alpha History. WORLD WAR I GLOSSARY [13; 14], CliffsNotes. Ernest Hemingway Glossary [16], CliffsNotes. Erich Maria Remarque. All Quiet on the Western Front. Glossary [17], CliffsNotes. J. R. R. Tolkien. The Lord of the Rings [18], DOD Dictionary of Military and Associated Terms [19], Ministry for Culture and Heritage. First World War glossary and list of abbreviations [31], World War II Glossary [43], Vocabulary.com. The Diary of a young Girl [41], Vocabulary with definitions from ANNE FRANK – Diary of a Young Girl [44], Воєнно-наукове управління Генерального штабу Збройних сил України. Словник «Військових термінів та скорочень (аббревіатур)» [2].

Виклад основного матеріалу. У вивченні природи воєнно-політичного та військово-політичного значення одним із ключових аспектів постає з'ясування співвідношення між лексич-

ними групами, що їх репрезентують. Найповніше специфіка військово-політичної та військово-політичної лексики постає в парадигмі теоретичної лінгвополітичної синергетики.

Теоретична лінгвополітична синергетика – це напрям лінгвополітичної синергетики, що виконує функцію критичного осмислення та методологічного обґрунтування теорії розвитку засобів мови війни, а також їх впливу на динаміку збройних конфліктів [4]. У цій площині воєнна конфліктологія займає чільне місце, адже постає міждисциплінарним вченням про природу воєнних протистоянь, призначеним для пошуку ефективних механізмів їх врегулювання [7].

Як відомо, мова війни є інструментом накопичення, зберігання, зосібна передавання військово-політичної інформації у просторі й часі [5]. Найповніше ця інформація репрезентована в офіційно-ділових, публіцистичних і художніх текстах, де виокремлюється група гіперонімів – словосполук із компонентом «війна». Аналіз цих засобів у лінгвополітичному та семантико-функціональному вимірах засвідчує, що метафори й фразеологізми, поряд із військово-політичною та військово-політичною лексикою, формують стрижень мовної репрезентації війни.

Наукову розвідку розпочинаємо з окреслення теоретичних параметрів військово-політичної лексики, які надалі знаходять підтвердження в емпіричному матеріалі.

Воєнно-політична лексика – це особливий пласт мови війни, центральним поняттям якого виступає гіперконцепт «війна». Засоби цієї лексики вербалізують воєнну організацію держави, що становить ключовий елемент системи воєнної безпеки. Як зазначено у виданні «Нормативно-правова база у галузі безпеки і оборони України» за редакцією А. Гриценка, М. Кожієл, А. Єрмолаєва та Ф. Флурі, нормативно-правова база воєнної організації регламентує функції, права, обов'язки та взаємозв'язки всіх її складників, діяльність яких спрямована на забезпечення воєнної безпеки як воєнними, так і цивільними методами. До складу воєнної безпеки належать органи державного управління у сфері військового та військово-технічного будівництва, оборонно-промисловий і науковий комплекси держави, військові формування, а також органи, призначені для виконання завдань із її забезпечення [3].

Воєнно-політична лексика охоплює широкий спектр мовних засобів, а саме: 1) воєнно-політичні терміни і воєнно-політичні лексеми; 2) терміни, марковані війною і лексеми, марко-

вані війною; 3) вирази, що мають воєнно-політичне навантаження, або іншими словами вирази, що мають воєнно-політичне значення в контексті. Розглянемо суть кожного з них.

Воєнно-політичний термін – це слово або словосполучення, що позначає поняття воєнної сфери, яка є невід'ємною частиною життєдіяльності особистості, суспільства й держави та пов'язана із забезпеченням воєнної безпеки. Він охоплює, зокрема поняття воєнної політики як складника державної політики, спрямованої на гарантування воєнної безпеки від воєнних загроз, а також на запобігання воєнно-політичним ризикам і викликам в умовах їх ймовірної ескалації у воєнну загрозу.

Воєнно-політична лексема – це мовна одиниця, яка займає проміжне місце між воєнно-політичною термінологією і загальноповживаною лексикою.

Термін, маркований війною – це слово або словосполучення, яке може містити або не містити компонент «війна», проте у певному контексті позначає явища, процеси, об'єкти, події чи символи, пов'язані з воєнною стратегією та політико-правовим розв'язанням війни.

Лексема, маркована війною – це мовна одиниця, яка належить до загальноповживаної лексики, але за певних умов уживання набуває контекстуального зв'язку з воєнною тематикою, відображаючи побутові, просторові, психологічні чи соціальні аспекти, характерні для воєнного періоду, при цьому не виконуючи функції терміна.

Вираз, що має воєнно-політичне навантаження – це мовна конструкція, зазвичай у формі фрази, що містить як повнозначні, так і службові слова (прийменники, сполучники тощо) та передає воєнно-політичну проблематику. Цей вираз відрізняється від терміна і лексеми тим, що має більш розгорнуту синтаксичну структуру й призначений для опису ситуації, процесу або явища у воєнно-політичній сфері, часто з емоційно-оцінним відтінком.

Першу групу мовних одиниць, об'єднаних спільними семантичними ознаками у сфері воєнної політики, спрямованої на забезпечення воєнної безпеки становлять воєнно-політичні терміни і воєнно-політичні лексеми.

Воєнно-політичні терміни, виокремлені з текстів офіційно-ділового стилю:

– міжнародні інституції: UN Security Council / Рада Безпеки ООН; Parliamentary Assembly / Парламентська асамблея; Council of Europe / Рада Європи; International Committee of the Red Cross (ICRC) / Міжнародний комітет Червоного Хреста;

United Nations High Commissioner for Human Rights / Верховний комісар ООН з прав людини; United Nations Special Rapporteur on torture / Спеціальний доповідач ООН з питань тортур; International Criminal Court / Міжнародний кримінальний суд; INTERPOL / Інтерпол; Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE) / Організація з безпеки і співробітництва в Європі; Central Powers / Центральні держави (назва союznego блоку під час Першої світової війни, до якого входили Німеччина, Австро-Угорщина, Болгарія та Османська імперія); OSCE SMM / Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ; States Members of the League / держави-члени Ліги Націй;

– *міжнародні конвенції, принципи гуманітарного права*: human dignity / людська гідність; rule of law / верховенство права; human rights / права людини; international humanitarian law / міжнародне гуманітарне право; non-discrimination / не дискримінація; Chemical Weapons Convention / Конвенція про хімічну зброю; Hague Conventions / Гаазькі конвенції; Geneva Conventions / Женевські конвенції;

– *посади і титули*: French President / президент Франції; German Chancellor / канцлер Німеччини; British Prime Minister / прем'єр-міністр Великої Британії; European Council President / Президент Європейської Ради; czar / цар (Перша світова війна); kaiser / імператорський титул (Перша світова війна);

– *найменування органів державного та міжпарламентського управління*: National Security and Defense Council / Рада національної безпеки і оборони; Ministry of Foreign Affairs of Ukraine / Міністерство закордонних справ України; Third Committee / Третій комітет; Committee on Migration, Refugees and Displaced Persons / Комітет з питань міграції, біженців і переміщених осіб; U.S. Bureau of Investigation / Федеральне бюро розслідувань США;

– *воєнна безпека*: military security / воєнна безпека; national security / національна безпека; security guarantees / гарантії безпеки; collective defense / колективна оборона; state defence capability / обороноздатність держави;

– *стратегічне планування*: military doctrine / воєнна доктрина; arms control agreement / угода про контроль над озброєнням; force planning / комплекс заходів, спрямованих на формування, розвиток і підтримку військових спроможностей у сфері національної безпеки та оборони; naval strategy / військово-морська стратегія;

– *управління військовими операціями*: marine air command and control system / система коман-

дування та управління морськими повітряними силами; airspace control authority / орган контролю повітряного простору; base defense operations center / командно-контрольний пункт, який виконує функції основного координаційного центру з питань безпеки та оборони бази;

– *розвідка, інформаційне забезпечення*: intelligence preparation of the battlespace / розвідувально-аналітична підготовка бойового простору (аналітична методологія, яку застосовує командування об'єднаних сил з метою зменшення невизначеності щодо противника, оперативного середовища, часу і місцевості); intelligence information report / звіт про розвідувальні дані;

– *інженерне забезпечення*: combat engineering / бойова інженерія (галузь інженерної діяльності, що спрямована на безпосереднє забезпечення маневрування сухопутних бойових підрозділів, підвищення їхньої ефективності); fortification / фортифікація; mine clearance system / система розмінування; bridging operations / створення переправ для забезпечення пересування військ через водні перешкоди; obstacle construction / інженерне встановлення перешкод (комплекс дій, спрямованих на створення загороджень з метою уповільнення просування противника).

Воєнно-політичні терміни, виокремлені з текстів публіцистичного стилю:

– *воєнна безпека*: war manoeuvres / воєнні маневри; constant target / постійний об'єкт; nationwide mobilisation / загальнонаціональна мобілізація; defense strategy / стратегія оборони; strategic defense operation / стратегічна оборонна операція; ceasefire / припинення вогню;

– *геополітика та міжнародні відносини*: Atlantic Charter / спільна декларація президента США Рузвельта і прем'єр-міністра Великої Британії Вінстона Черчилля; European peacekeeping troops / європейські миротворчі війська; peace talks / мирні переговори; armistice / перемир'я (зазвичай на період проведення переговорів про мирний договір);

– *воєнні злочини*: cruel treatment / жорстоке поводження; captured soldier / полонений солдат; sexual violence cases / випадки сексуального насильства; mass civilian casualties / масові жертви серед мирного населення; deliberate killing / умисне вбивство; rape / зґвалтування; mass graves / масові поховання; human rights violations / порушення прав людини; civilian captives / цивільні полонені; enforced disappearances / насильницькі зникнення; crimes against humanity / злочини проти людяності;

– *правове реагування*: war crimes prosecution / переслідування за воєнні злочини; war crimes evidence / докази воєнних злочинів; war crimes documentation / документування воєнних злочинів; war crimes verdict / судові рішення у справі воєнних злочинів;

– *війни*: World War I / Перша світова війна; World War II / Друга світова війна; Russian-Ukrainian war / російсько-українська війна; entrenched warfare / окопна війна (Перша світова війна); hybrid warfare / гібридна війна (форма ведення воєнних дій, яку Росія застосовувала проти України перед повномасштабним вторгненням 2022 року);

– *фронти та оборонні лінії*: Western Front / Західний фронт; Eastern Front / Східний фронт; Coulommiers front / Кулом'єрський фронт (ділянка лінії фронту поблизу міста Кулом'єр у Франції, Перша світова війна); Esternay-Sezanne front / Естерней-Сезаннський фронт (ділянка фронту між містами Естерней та Сезанн у Франції, Перша світова війна); no man's land / нейтральна ділянка землі між двома ворожими траншеями, по якій велися артилерійські, а також кулеметні обстріли і здійснювали наземні атаки; Hindenburg Line / лінія Гінденбурга (оборонна ділянка Західного фронту, збудована німцями у 1916–1917 роках); fire-trench / лінія окопної мережі, розташована найближче до «нічийної землі» і, відповідно, до противника; Siegfried Line / лінія Зігфріда (система німецьких оборонних споруд на кордоні з Францією під час Другої світової війни); Maginot Line / лінія Мажино (французька оборонна система укріплень на кордоні з Німеччиною).

Воєнно-політичні терміни, виокремлені з текстів художнього стилю:

– *оборонні засоби воєнної безпеки*: Austrian trenches / австрійські окопи; Zona di Guerra / зона воєнних дій; Brigata Basilicata / бригада Базиліката, піхотна дивізія італійської армії, сформована з військових родом із регіону Базиліката, Південна Італія [24];

– *інженерні засоби оборони*: garrison / військовий пост з військом і гарматами; listening post / передова (замаскована позиція поблизу ворожих ліній, призначена для виявлення руху противника шляхом прослуховування); observation balloons / аеростати спостереження (метод противника для виявлення місць дислокації солдатів із подальшою атакою гранатами та легкою вогнепальною зброєю); parapet / стіна або насип, що слугує для прикриття військових від фронтального вогню противника [34];

– *воєнна політика держави-агресора*: Nazist camp system / злочинна система табору; non-

existent military organisation / неіснуюча військова організація; non-existent political organisation / неіснуюча політична організація; doctrine / доктрина; refuge / притулок; German Reich / Німецький Рейх; Lager / Лагер «нацистський концентраційний табір»; extermination camp / табір смерті; European Judaism / європейський юдаїзм; Auschwitz / Аушвіц, один із найбільших нацистських концтаборів [27];

– *політичний і соціальний вимір війни*: political front / політичний фронт; little community / маленька спільнота; front office / контора; office staff / персонал канцелярії [22];

– *стратегічні, геополітичні об'єкти*: Osgiliath / Оськіліат (перша столиця Гондору, покинуте місто під час Війни за Персень набуло стратегічного значення як пункт переправи через Андуйн, важливий як для людей Гондору, так і для орків Мордор); palantir / одна з кількох незнищених кришталевих куль (вона слугувала засобом зв'язку та інструментом для відображення подій з інших регіонів Арди); Minas Tirith / місто в Гондорі (від 1640 року до н. е. місто виконувало функцію столиці Південного королівства та було резиденцією його королів і правлячих намісників); Rohan / Рохан (вигадане королівство людей у фентезійному Середзем'ї, яке славилось своїми вершниками-рохіррітами та забезпечувало союзний Гондор кавалерією) [38; 39; 40];

– *геополітичні, стратегічні поняття*: Donbas region / Донбас; separatist / сепаратист; peacekeeping mission / миротворча місія; foreign power / іноземна держава; full-scale invasion / повномасштабне вторгнення; international community / міжнародна спільнота; strategy / стратегія; recruitment area / військовий комісаріат [20];

– *воєнна безпека і військові формування*: razor wire / колючий дріт з лезами; HESCO barriers / бар'єри HESCO (захисні споруди); funnel / вузький проїзд/коридор, створений для контролю руху; hostility / воєнні дії; U.S. Army infantry / піхота армії США [23].

Із викладеного вище стає очевидним, що вживання воєнно-політичних термінів у художньому дискурсі репрезентує не лише конкретні історичні реалії, а й символічно-метафоричні уявлення про війну, відображені у творі Дж. Р. Р. Толкіна. У доробку Е. Гемінгвея, Е. М. Ремарка та Анни Франк концепт воєнної безпеки набуває негативного забарвлення, оскільки пов'язаний не із захистом мирного населення чи забезпеченням безпеки окремих держав, а зі зміцненням воєнної безпеки, ба більше організацією воєнної оборони країни-агресора.

Воєнно-політичні лексеми, виокремлені з текстів офіційно-ділового стилю:

– *міждержавна взаємодія*: telegram exchange / обмін телеграмами (Перша світова війна, Друга світова війна); general confidence / загальна довіра; diplomatic mission / дипломатична місія; multilateral diplomacy / багатостороння дипломатія; memorandum / меморандум; summit / саміт (зустріч на найвищому рівні); joint declaration / спільна декларація;

– *об'єкти і ресурси критичної та цивільної інфраструктури*: critical infrastructure / критична інфраструктура; civilian objects / цивільні об'єкти; residential areas / житлові райони; educational institutions / освітні заклади; medical facilities / медичні установи; fuel supplies / постачання пального; nuclear facilities / ядерні об'єкти.

Воєнно-політичні лексеми, виокремлені з текстів публіцистичного стилю:

– *підготовка кадрового забезпечення оборонних сил*: training camp / навчальний табір; service records / службові записи; reserve forces / резервні сили;

– *соціально-культурний вимір війни*: folk memory / народна пам'ять; public's reaction / реакція громадськості; collective trauma / колективна травма;

– *психологічно-стратегічні переваги у збройному протистоянні*: psychological advantage / психологічна перевага; territorial supremacy / територіальна перевага; deterrence / стримування; momentum / темп;

– *оцінка воєнних дій*: unprecedented brutality / безпрецедентна жорстокість; heavy casualties / великі втрати; scorched earth policy / тактика випаленої землі; prolonged siege / затяжна облога; decisive victory / вирішальна перемога;

– *воєнно-правові механізми покарання*: detention centre / центр утримання; political prisoners / політичні в'язні; unlawful detention / незаконне утримання; war crimes trial / судовий процес у справах воєнних злочинів; Nuremberg trial / Нюрнберзький процес (міжнародний судовий процес, організований союзниками після Другої світової війни проти правлячого складу нацистської Німеччини); International Criminal Court (The Hague) / Міжнародний кримінальний суд (Гаага).

Воєнно-політичні лексеми, виокремлені з текстів художнього стилю:

– *воєнний і медичний побут*: gray smoke / сірий дим; broken place / ділянка, зруйнована внаслідок бойових дій; dull business / монотонне заняття; ambulance business / медична служба швидкої

допомоги; self-inflicted jaundice / жовтяниця, викликана навмисно самим собою [24];

– *медична підтримка*: morphia / морфій; tub / ванна або велика миска, призначена для проведення лікувальних процедур поранених; stretcher / ноші (переносний засіб для транспортування поранених); dressing station / перев'язочний пункт; wounded / поранений; killed / вбитий [34];

– *описові маркери побутового середовища в концентраційному таборі*: hidden reasons / приховані причини; blood-red clouds / криваво-червоні хмари; roll-call square / площа для переклички; work-squads / робочі загони; healthy prisoner / здоровий в'язень; heavy cast-iron stone / важкий чавунний камінь; awkward bow / незграбний уклін [27];

– *топографічні, побутові маркери воєнної нарації*: fertile townland / родючі землі; dark year / похмурий рік; forgotten wain-road / забута колісна дорога; Barrow-down / могильні пагорби; Lord's favour / милість Володаря; trap-door / люк-пастка; passage-threshold / поріг проходу; earth-wall / земляний вал; steady pace / рівний крок; dreadful nightfall / страшна ніч; sleepless malice / безсонна злоба; portage / перенесення човнів суходолом для обходу перешкоди, наприклад, річкових порогів; haywards / наглядачі за пасовищами та огорожами [38; 39, 40];

– *соціально-економічні лексеми воєнного часу*: bargepole / штовхальна жердина; ration books / картки на продукти; black market / чорний ринок; quite fortunate / щасливий випадок; episcopal letter / звернення єпископа до вірян; difficult position / складне становище; usual practice / поширена практика; government-issue flour / борошно державного постачання [22];

– *морально-психологічні аспекти воєнного досвіду*: real man / справжній чоловік; take responsibility / брати на себе відповідальність; human compassion / людське співчуття; proud country / горда країна; devastation / руйнування; urge to flee / бажання втекти; language barrier / мовний бар'єр [20];

– (1) *образно-оцінні маркери*: midnight black / чорний, як ніч; hard memory / болісний спогад; sudden violence / раптовий спалах насильства; candy-cane stripped gate / ворота у смугах, як лядяник; white marble / білий мармур;

– (2) *соціокультурні маркери*: oblivious civilian / нічого не підозрюючий цивільний; human decency / людська порядність; human-existence / людське існування; flag-humping conservatives / показові патріоти-консерватори; cultural fault line / межа культурного протистояння [23].

Друга група об'єднує мовні одиниці, марковані війною, пов'язані з воєнною стратегією та політико-правовим розв'язанням війни; до неї належать терміни, марковані війною і лексеми, марковані війною.

Терміни, марковані війною, виокремлені з текстів офіційно-ділового стилю:

– *політико-правові поняття у стратегії розв'язання війни*: weak country / слабка країна; full guarantee / повна гарантія; political testament / політичний заповіт; civilized nations / цивілізовані нації; humane endeavor / гуманна ініціатива; settle disputes / врегульовувати суперечки; mediation offer / пропозиція посередництва; provocative action / провокаційні дії; political-diplomatic settlement / політико-дипломатичне врегулювання;

– *інституційна система військово-адміністративного управління*: war department / військове відомство; archives / архіви; Bureau / бюро;

– *стратегії у позначенні театру воєнних дій*: Anglo-French armed forces plan / Англо-французький план збройних сил; Eastern Front strategy / стратегія ведення бойових дій на Східному фронті; anti-terrorist operation (ATO) / антитерористична операція.

Терміни, марковані війною, виокремлені з текстів публіцистичного стилю:

– *політико-ідеологічна настанова*: totalitarian objective / тоталітарна мета; new order / новий порядок; ultimatum / ультиматум;

– *геополітичне, стратегічне спрямування*: ocean barriers / океанські бар'єри; Belgian coastline / бельгійське узбережжя; world crises / світові кризи; World forces / людські ресурси; theater distribution plan / план розподілу в межах театру воєнних дій;

– *соціально-громадська проблематика*: public duty / громадянський обов'язок; manpower / робоча сила; shortcomings / недоліки;

– *меморіальна тематика*: unmarked burials / безіменні поховання; exhumation / ексгумація; reinterment / перепоховання;

– *динаміка воєнних подій*: dramatic week / драматичний тиждень; blackout / блекаут; offensive / наступ; counteroffensive / контрнаступ; shelling / обстріл; occupation / окупація; deoccupation / деокупація; mobilization / мобілізація; escalation / ескалація; siege / облога; retreat / відступ; advance / просування.

Терміни, марковані війною, виокремлені з текстів художнього стилю:

Життя під бомбардуванням: bombardment / бомбардування; enemy / ворог; point blank / вприціл (йдеться про стрільянина).

У творі «All Quiet on the Western Front» Е. М. Ремарк, зазначає, що солдатам було важко пережити зиму та весняну відлигу, коли холод змінився брудом, а єдиною втіхою залишалася здатність спати попри постійні бомбардування: «*Our only comfort was having learned to sleep, in spite of the steady bombardment*» [34, с. 37] (переклад: Єдиною нашою втіхою було те, що ми навчилися спати, незважаючи на постійні бомбардування).

Воєнна безпека і цивільний захист: army / армія; Allies / союзники; evacuation plan / план евакуації; protective measures / заходи безпеки.

Фредерік Генрі, головний герой роману Гемінгвея «A Farewell to Arms», згадуючи про минуле літо, відзначав несприятливе становище на Західному фронті. Він розповідав і про зустріч біля бару, розташованого вище за Ла-Скала, де зібралися його знайомі: віце-консул, двоє студентів-вокалістів та Етторе Моретті – італієць із Сан-Франциско, який служив в італійській армії. Студенти, що мріяли виступити на сцені Ла-Скала, співали посередньо, тож Етторе зауважив віце-консулу, що їм знадобиться хтось, здатний їх захистити: «*Maybe the American army will be there to protect them, the vice-consul said*» [24, с. 109] (переклад: «Можливо, американська армія буде там, щоб захистити їх, сказав віцеконсул»).

Художньо-міфологічні образи війни: Black Gate / «Чорні ворота» (головний вхід до країни Мордор); Mordor / «Чорна країна» (існувала у світі Середзем'я, була осередком сили Чорного Володаря Саурона); the Three / три, персні ельфів, яких ніколи не торкнувся Саурон; black Rider / чорний вершник (слуга Саурона в Середзем'ї); the Seven / сім (персні гномів, прокляті Сауроном); hayward / наглядач за пасовищем та огорожами.

У творі «The Lord of the Rings» Дж. Р. Р. Толкіна гобіти Сем і Фродо прямували на північ, у напрямку фортець Карад Ангрена, оскільки їхньою метою було пройти далі крізь Мордор і виконати місію зі знищення Персня: «*In that dale behind the Morannon were the tunnels and deep armouries that the servants of Mordor had made for the defence of the Black Gate of their land*» [38, с. 1214] (переклад: У тій долині за Моранноном були тунелі й глибокі арсенали, які слуги Мордора збудували для оборони Чорної Брами своєї землі).

Символи життя за колючим дротом: menaschka / цинковий горщик, виготовлений на замовлення; bunk / лежанка; personification / персоніфікація; propusk / дозвіл.

У творі «If This Is a Man» Прімо Леві змальовує трагічну реальність Аушвіца, де виживання в

умовах голоду часто забезпечувалося за рахунок їжі, що залишалася після загиблих в'язнів. Так, «*menaschka*», яку використовували для набирання їжі, стала символом цього трагічного досвіду: «*We lifted the **menaschka** on to the **bunk** and divided it, we satisfied the daily ragings of hunger, and now we are oppressed by shame*» [27, с. 259] (переклад: Ми підняли менашку на лежанку й поділили її, втамували щоденну люту спрагу голоду – і тепер нас гнітить сором).

Соціальні, побутові загрози воєнного часу: epidemic / епідемія; prison / в'язниця; burglar / грабіжник; theft / крадіжка.

Анна Франк зазначала, що навіть попри детальні описи свого життя в укритті, люди знають про виживання євреїв небагато. Це особливо відчувається, коли вона наводить приклади страху під час повітряних нальотів та інших небезпек: «*How frightened the women are during air raids; last Sunday, for instance, when 350 British planes dropped 550 tons of bombs on Ijmuiden, so that the houses trembled like blades of grass in the wind. Or how many **epidemics** are raging here*» [22, с. 242] (переклад: Як жінки лякаються під час повітряних нальотів; минулої неділі, наприклад, коли 350 британських літаків скинули 550 тонн бомб на Еймейден, так що будинки тремтіли, немов травинки на вітрі. Або скільки епідемій зараз тут лютують).

Вимушене переміщення і цивільний захист: border / кордон; refugee / біженець; shelter / притулок.

Головний герой Алекс у романі А. Дражека «*Bridge in the Darkness*», діставшись до Перемишля, висловив своє враження про Польщу, яка відкрила свої кордони, щоб жінки та діти могли дістатися до своїх міст і бути в безпеці від війни, що насувалася. Як зазначив головний герой: «*The fact that Poland opened its **borders** to welcome Ukrainians into their country was a perfect example of the human capacity for kindness*» [20, с. 172] (переклад: Той факт, що Польща відкрила свої кордони, аби прийняти українців у своїй країні, став яскравим прикладом людської здатності до доброти).

Об'єкти контролю, заходи реагування на дефіцит електроенергії: national blackout / загальнонаціональне відключення електроенергії; bunker / бункер; checkpoint / контрольно-пропускний пункт.

У творі «*Daybreak*» М. Галлахера головний герой Люк Пакстон їхав автобусом і саме в момент загальнонаціонального відключення електроенергії перетнув кордон України: «*Brittle*

*Ukrainian sounded through a loudspeaker, reminding of the **national blackout***» [23, с. 7] (переклад: Надридна українська лунала з гучномовця, нагадуючи про загальнонаціональне відключення електроенергії).

Лексеми, марковані війною, виокремлені з текстів офіційно-ділового стилю:

Людські та матеріальні втрати у війні: devastation / спустошення; destruction / руйнування; losses / втрати; ruin / занепад; blood / кров; treasure / скарб (метафоричне значення «ресурс»); privation / позбавлення.

У 1917 році канцлер Німеччини на засіданні Головного комітету Рейхстагу сказав: «*When, as after the termination of the war, the world will fully recognize its horrible **devastation of blood and treasure**, then through all mankind will go the cry for peaceful agreements and understandings which will prevent, so far as is humanly possible, the return of such an immense catastrophe*» [26, с. 6] (переклад: Коли після завершення війни світ повною мірою усвідомить її жахливі спустошення кров'ю та ресурсами, тоді крізь усе людство пройде заклик до мирних угод і взаєморозуміння, які, наскільки це можливо для людини, запобігатимуть повторенню такої величезної катастрофи).

Лексеми, марковані війною, виокремлені з текстів публіцистичного стилю:

Автобіографічна воєнна рефлексія: story / історія; personal experiences / особистий досвід; shortcomings / недоліки, хиби.

16 квітня 1948 року The New York Times розпочала публікацію першого тому мемуарів Вінстона Черчилля про Другу світову війну. Цей том – перший із п'яти, які планували видавати з інтервалом у пів року – мав назву «Насування бурі» (The Gathering Storm). Він складався з двох книг: «Від війни до війни» (From War to War) та «Передсвітнкова війна» (The Before Twilight War). У передмові Черчилль, спираючись на власний особистий досвід (personal experiences) і не приховуючи визнання певних недоліків (shortcomings), наголосив: «*I must regard these volumes as a continuation of the **story** of the First World War which I set out in «The World Crisis», «The Eastern Front» and «The Aftermath». Together, if the present work is completed, they will cover an account of another Thirty Years War*» [36] (переклад: Я мушу розглядати ці томи як продовження розповіді про Першу світову війну, яку я виклав у книгах «The World Crisis», «The Eastern Front» та «The Aftermath». Разом, якщо теперішня праця буде завершена, вони охоплять опис ще однієї Тридцятирічної війни).

Лексеми, марковані війною, виокремлені з текстів художнього стилю:

Рік надії чи рік втрат: man / чоловік; bad year / поганий рік; good year / хороший рік.

Фредерік Генрі (Е. Гемінгвей «A Farewell to Arms») ділився враженнями від бойових дій італійських військ, які під час Першої світової війни вели наступ на ділянці Карсо (Carso), захопили Кук (Monte Kuk) навпроти Плави та просувалися на плато Байнсіцца (Bainsizza): «*We were in the war now but I thought it would take a year to get any great amount of troops over and train them for combat. Next year would be a **bad year**, or a **good year** maybe. The Italians were using up an awful amount of **men**. I did not see how it could go on*» [24, с. 107] (переклад: Ми вже були втягнуті у війну, але я думав, що знадобиться рік, аби перекинути значну кількість військ і підготувати їх до бою. Наступний рік буде важким – або, можливо, вдалим. Італійці витрачали величезну кількість людей. Я не розумів, як це може тривати далі).

Хаос і страждання: moaning / стогін; madness / божевілля; terrible pain / жахливий біль; mess / безлад.

У романі Е. М. Ремарка війна постає як безкінечне коло божевілля і хаотичного безладу, у якому навіть порятунок звучить як тимчасова ілюзія: «*At the last? Who knows how long this **mess** will go on? Now you are saved*» [34, с. 40] (переклад: Нарешті? Хто знає, скільки ще триватиме цей безлад? Тепер ти врятований). *It was the moaning of the world* [34, с. 12] (переклад: це був стогін світу).

Звістка з-під Скелі: news / новини; defence / оборона; rock / скеля.

Арагорн (Дж. Р. Р. Толкін «The Lord of the Rings») увійшов до цитаделі й, на свій жах, дізнався, що Еомер не дістався до Горнбурга: «*What is the **news**, Aragorn?*» he said. «*The Deeping Wall is taken, lord, and all the **defence** swept away; but many have escaped hither to the **Rock***» [39, с. 702] (переклад: Як новини, Арагорне? – сказав він. – Глибокий мур захоплено, мій володарю, і всю оборону зметено; але багатьом вдалося врятуватися сюди, на Скелю).

Примара смерті і незбагнений розум: death / смерть; phantom / примара; mysterious mental process / незбагнений хід думок; last race / остання раса.

Як писав Леві, звіряче приниження, розпочате переможними німцями, було доведене до кінця німцями, що зазнали поразки, адже саме людина вбиває, людина творить або страждає від несправедливості, проте вже не є людиною той,

хто, втративши будь-яку стриманість, ділить своє ліжко з трупом: «*26 January. We lay in a world of **death and phantoms**. The **last race** of civilization had vanished around and inside us*» [27, с. 195] (переклад: «26 січня. Ми лежали у світі смерті й примар. Остання раса цивілізації зникла навколо нас і всередині нас»).

Простір для усамітнення: room / кімната; attic / горище; refuge / сховище.

У четвер, 16 березня 1944 року, Анна Франк писала про чудову погоду та про те, що планує провести частину дня на горищі, оскільки їй бракує власної кімнати. «*I now know why I'm so much more restless than Peter. He has his own **room**, where he can work, dream, think and sleep. I'm constantly being chased from one corner to another. I'm never alone in the room I share with Dussel, though I long to be so much. That's another reason I take **refuge** in the **attic***» [22, с. 218] (переклад: Тепер я знаю, чому я набагато неспокійніша за Петера. У нього є власна кімната, де він може працювати, мріяти, думати й спати. Мене ж постійно виганяють з одного кутка в інший. Я ніколи не буваю наодинці в кімнаті, яку ділю з Дюсселем, хоча так сильно цього прагну. Ось ще одна причина, чому я ховаюся на горищі).

Грошові засоби забезпечення: cash / готівка; savings / заощадження.

По дорозі до Перемишля Алекс (А. Дражек «Bridge in the Darkness») підслухав розмову між матір'ю та донькою про те, як вони зможуть вижити на ті гроші, що мали при собі. Вони розповідали: «*We had withdrawn a substantial amount of **cash** before leaving Ukraine, and luckily for us, mother was able to access her **savings***» (переклад: Ми зняли значну суму готівки перед від'їздом з України, і, на щастя для нас, мама змогла отримати доступ до своїх заощаджень) [20, с. 173].

Категорії професій добровольців: Ukrainian men / українські чоловіки; student / студент; IT worker / IT-спеціаліст. Ukrainian men / українські чоловіки. Люк Пакстон (М. Галлахер «Daybreak») розумів, що разом з ним до України в автобусі їдуть хлопці, які повертаються з-за кордону, аби стати на захист Батьківщини: «*Young **Ukrainian men** returning from abroad to join the fight*» [23, с. 9] (переклад: Молоді українські чоловіки повертаються з-за кордону, щоб приєднатися до боротьби). «*They were a collection of **students and IT workers** living in the Nordic states*» [там само] (переклад: Вони були групою студентів та ІТ-спеціалістів, які проживали у скандинавських країнах).

Третя група охоплює вирази з воєнно-політичним навантаженням, слугує для опису ситуа-

цій, процесів і явищ у воєнно-політичній сфері, а також для відображення війни, її наслідків і механізмів.

Вирази, що мають воєнно-політичне навантаження, виокремлені з текстів офіційно-ділового стилю:

– *агресія під час війни*: persecuting the Jews / переслідування євреїв; declaration of war / оголошення війни; marching on Serbia / наступ на Сербію; mutual suspicion and fear of aggression / взаємна підозра і страх агресії; violating the sovereignty and territorial integrity / порушення суверенітету та територіальної цілісності;

– *мирні ініціативи*: renunciation of war as an instrument of national policy / відмова від війни як інструменту національної політики; renunciation of all wars of aggression / відмова від усіх загарбницьких війн; peace should be maintained / мир має бути збережений; save the peace of Europe / зберегти мир у Європі; concrete contribution towards security / конкретний внесок у зміцнення безпеки;

– *міжнародно-правові інструменти, переговорні практики*: instruments of ratification / ратифікаційні грамоти; adopt the draft resolution / ухвалити проект резолюції; negotiations with Austria / переговори з Австрією; recognition of the «independence» / визнання «незалежності»; agreement / угода; treaty / договір; protocol / протокол; convention / конвенція;

– *порушення та анулювання міжнародних угод і форматів переговорів*: breach of a Treaty of London (1915) / порушення Лондонського пакту (1915); breach of a Treaty of Versailles (1919) / порушення Версальського договору (1919); discrediting the Kellogg-Briand Pact (1928) / дискредитація пакту Бріана-Келлога (1928); the Munich Agreement (1938) to be null and void from the very beginning / Мюнхенська угода (1938) є недійсною з самого початку; the Molotov-Ribbentrop Pact was terminated on 22 June 1941 / Пакт Молотова-Ріббентропа було розірвано 22 червня 1941 року; unilateral withdrawal from the Minsk agreements / односторонній вихід з Мінських домовленостей; ignoring decisions within the Normandy Four / ігнорування рішень у рамках Нормандського формату.

Вирази, що мають воєнно-політичне навантаження, виокремлені з текстів публіцистичного стилю:

– *дипломатичне партнерство*: true friend and partner / справжній друг і партнер; no reason for chaotic action / немає підстав для хаотичних дій; bound by common values / пов'язані спільними цінностями; committed to lasting peace / віддані справі тривалого миру; acquisition and

cross-servicing agreement / угода про придбання і взаємне забезпечення, укладена на двосторонній основі між Сполученими Штатами та їхніми союзниками, яка передбачає можливість обміну більшістю поширених видів матеріально-технічних ресурсів, зокрема продуктами харчування, паливом, транспортними засобами, боєприпасами і обладнанням; military counterparts spoke via back channels / військове керівництво вело переговори через неофіційні канали зв'язку;

– *участь цивільних у війні*: foreign nationals fighting for Ukraine / іноземні громадяни, які воюють за Україну; civilian persons in time of war / цивільні особи в період війни; fleeing from the war zone / тікати із зони бойових дій;

– *порушення міжнародного гуманітарного права*: breaches of the rules and customs of war / порушення правил і звичаїв війни; gross and systematic violations of human rights / грубі та систематичні порушення прав людини; removal of Ukrainian children / вивезення українських дітей; systematic and widespread use of torture / систематичне й масове застосування тортур;

– *міжнародно-правовий захист*: Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War / Конвенція про захист цивільного населення під час війни (1949); Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded, Sick, and Shipwrecked Members of the Armed Forces at Sea / Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі (1949);

– *пам'ять про війну*: year of remembrance / рік пам'яті; sea of poppies / море маків; minute of national silence / загальнонаціональна хвилина мовчання; National Day of Mourning / національний день жалоби; the memory of the fallen heroes / вшанування пам'яті загиблих героїв; National Memorial to the Heavenly Hundred Heroes / Алея Героїв Небесної Сотні.

Вирази, що мають воєнно-політичне навантаження, виокремлені з текстів художнього стилю:

– *історичні алузії*: the West front did not sound so good / становище на Західному фронті не виглядало надто добре; Napoleon would have whipped the Austrians on the plains / Наполеон розгромив би австрійців на рівнинах; perhaps wars weren't won any more / можливо, війни вже більше не виграють; maybe it was another Hundred Years War / можливо, це була ще одна Столітня війна [24];

– *на лінії життя і смерті*: Thousands of Kantoreks / тисячі Кантопеків; path of the Dead / стежка Мертвих; senselessness of the fear / без-

глуздість страху; a new confusion overtook / охопила нова плутанина; death to anyone who entered my shell hole / смерть кожному, хто увійде в мою вирву (заглибина в землі, утворена вибухом артилерійського снаряда); another wave of our attack / ще одна хвиля нашого наступу [34];

– *епопея битв Середзем'я*: The Siege of Gondor / облога Гондору, також відома як Облога Мінас-Тіріта на честь головного міста Гондору (серія битв, розпочатих Сауроном з метою захоплення Мінас-Тіріта в рамках Війни за Персень); Last Alliance of Elves and Men / великий союз ельфів та людей, утворений у 3430 році Другої Епохи у відповідь на загрозу завоювання з боку Темного Володаря Саурона; The War of the Ring / Війна за Персень (великий конфлікт наприкінці Третьої Епохи, названий на честь Єдиного Персня) [38; 39; 40];

– *межі фронту і межі свободи*: the repidity of the Russian advance / швидкість російського наступу; evacuated the Silesian mining region / евакуйовано Сілезький гірничодобувний регіон; they acted differently in the district of Auschwitz / вони діяли по-іншому в районі Освенцима; marked the limits of the camp / позначили межі табору [27];

– *тріщина в моноліті Третього Рейху*: assassination attempt has been made on Hitler's life / було скоєно замах на життя Гітлера; getting rid of Hitler / усунення Гітлера; Germans kill each other off / німці вбивають один одного; less work for the Russians and the British / менше роботи для росіян та британців; cowardly attempt on the Führers life / боягузливий замах на життя фюрера [22];

– *життя під загрозою*: puppet regime in power / маріонетковий режим при владі; protection of your home / захист свого дому; we had left Kyiv the second day the attacks began / ми покинули Київ на другий день від початку атак; we never had to sleep in shelters / нам ніколи не доводилося спати в укриттях; we never had to hide away in fear / нам ніколи не доводилося ховатися від страху; we never being bombed / нас ніколи не бомбили [20];

– *свідчення мужності*: invasion of Ukraine happened / відбулося вторгнення в Україну; this is our country / це наша країна; Ukrainian men stay in country / українські чоловіки залишаються в країні; it is my duty / це мій обов'язок; they were my heroes / вони були моїми героями [23].

Наступним етапом дослідження виступає теоретичний і емпіричний аналіз військово-політичної лексики.

Військово-політична лексика – це специфічна підсистема мови війни, що відображає взаємозв'язок військової сфери та політичної сис-

теми суспільства й охоплює терміни, пов'язані зі збройними силами, військовими званнями, адміністративними структурами, озброєнням, а також із засобами та методами ведення бойових дій. Зміст цієї лексики полягає в забезпеченні комунікації між військовим командуванням, вищим керівництвом держави та суспільством шляхом інформування про перебіг конфлікту, обґрунтування чи виправдання військових операцій, висвітлення останніх новин із фронту з урахуванням політичних інтересів держави. Цей пласт лексики функціонує як у період збройного протистояння, так і в мирний час, зокрема під час засідань ООН, ПАРС та інших міжнародних організацій.

Військово-політична лексика поділяється на такі групи, як-от: 1) військово-політичні терміни і військово-політичні лексеми; 2) терміни, марковані сферою військової справи і лексеми, марковані сферою військової справи; 3) вирази, що мають військово-політичне навантаження, або іншими словами вирази, що мають військово-політичне значення в контексті.

Військово-політичний термін – це слово або словосполучення, яке репрезентує поняття військової сфери та політичної системи суспільства і входить до складу військової та політичної метамови.

Військово-політична лексема – це мовна одиниця, яка, перебуваючи на межі між спеціалізованою військово-політичною термінологією та загальноновживаною лексикою забезпечує передачу військової та політично значущої інформації у доступній для широкої аудиторії формі.

Термін, маркований сферою військової справи – це слово або словосполучення, яке позначає явища, процеси, предмети чи дії, пов'язані з організацією та веденням війни, військово-політичною діяльністю, озброєнням, тактичними прийомами та їхнім ідеологічним виміром.

Лексема, маркована сферою військової справи – це одиниця загальноновживаної лексики, яка в умовах збройного конфлікту набуває спеціалізованого значення, відображаючи військові процеси та явища.

Вираз, що має військово-політичне навантаження – це мовна конструкція, у формі словосполучення чи фрази, яка поєднує повнозначні та службові слова (прийменники, сполучники тощо) і відображає зміст понять, пов'язаних із військово-політичною тематикою.

Перша група мовних одиниць формує понятійне поле військово-політичної діяльності, що поєднує матеріальну складову (техніка, озброєння, інфраструктура) з організаційною (операції, формування,

забезпечення) та ідеологічною (цінності, риторика, ідеологеми). На цьому перетині проявляється їхня ключова функція – бути інструментом ведення війни й водночас маркером політичної влади.

Військово-політичні терміни, виокремлені з текстів офіційно-ділового стилю:

– *військово-політична звітність*: public affairs assessment / аналіз медіа та громадської думки щодо розуміння цілей і підтримки військової діяльності; threat analysis / аналіз загроз; battle damage assessment report / звіт про результати оцінки бойових пошкоджень; mine countermeasure report / звіт про заходи протимінної діяльності;

– *військово-морська техніка*: aircraft carrier / авіаносець (військовий корабель, призначений для підтримки та експлуатації літаків); lighter aboard ship / корабель, що транспортує баржі (ліхтери); patrol boat / патрульний катер; warship / бойовий корабель; landing craft / десантний катер; auxiliary ship / корабель забезпечення (транспортування вантажів, пального, боєприпасів, проведення ремонту, медичної допомоги тощо);

– *військова авіація*: attack helicopter / ударний вертоліт; helicopter / гелікоптер; military aircraft / військовий літак; McDonnell Douglas KC-10 Extender / американський літак-заправник;

– *сухопутна військова техніка*: unmanned ground vehicle / безпілотний наземний транспортний засіб; army truck / військова вантажівка; military armored car / військова бронемашина; armoured personnel carrier / бронетранспортер; infantry fighting vehicle / бойова машина піхоти; tank / танк; logistic vehicle / вантажний транспортний засіб, призначений для перевезення матеріально-технічних засобів, обладнання, пального, боєприпасів та іншого забезпечення, необхідного для підтримки військових операцій; command and staff vehicle / командно-штабний транспортний засіб, призначений для організації безперервного цілодобового радіозв'язку та здійснення управління у тактичній ланці військових підрозділів; light armored vehicle / легкий броньований автомобіль; amphibious vehicle / колісний або гусеничний транспортний засіб підвищеної прохідності, здатний пересуватися як по суші, так і по воді;

– *система протиповітряної оборони*: air defense system / система ППО; surface search radar / радар наземної розвідки; air surveillance radar / радар повітряного спостереження; air defense artillery / артилерія ППО; night vision device / прилад нічного бачення;

– *артилерія*: field artillery / польова артилерія; mortar / міномет; heavy trench mortar / важкий траншейний міномет (артилерійська зброя вели-

кого калібру Першої світової війни); self-propelled artillery / самохідна артилерійська установка;

– *ракети*: cruise missile / крилата ракета; intercontinental ballistic missile / міжконтинентальна балістична ракета; short-range ballistic missile / балістична ракета малої дальності; air-surface missile / ракета «повітря-поверхня»; ballistic missile / балістична ракета; anti-tank guided missile / протитанкова керована ракета; air-launched cruise missile / крилата ракета повітряного базування; Aggregat 4 / Агрегат 4 (рання назва німецької ракети V-2; це була балістична ракета дальнього радіусу дії, розроблена в Німеччині під керівництвом Вернера фон Брауна в рамках програми Vergeltungswaffen («зброя відплати») під час Другої світової війни);

– *сучасні засоби ураження, допоміжні обладнання*: unmanned aerial vehicle / безпілотний літальний апарат (дрон); remote weapon system / дистанційно керований бойовий модуль; remote detonation system / система дистанційного підриву; drone pilot goggles / окуляри пілота безпілота;

– *вибухові пристрої*: cartridge-actuated device / невеликий вибуховий пристрій, що спрацьовує за допомогою патрона; improvised explosive device / саморобний вибуховий пристрій;

– *біологічні, хімічні, нервово-паралітичні засоби ураження*: biological agent / мікроорганізм (або отриманий із нього токсин), який спричиняє захворювання; chemical agent / хімічна речовина, призначена для застосування у військових операціях з метою вбивства або тяжкого поранення; nerve agent / нервово-паралітична речовина; controlled substance / наркотичний засіб;

– *хімічна зброя*: chemical weapon / хімічна зброя; chlorine gas / хлорний газ (його використовували під час Першої світової війни); mustard gas / іприт (хімічна зброя, що спричиняє опіки та пухирі на відкритих ділянках шкіри, а також внутрішню кровотечу);

– *радіолокаційні системи*: weapon-locating radar / радіолокаційна система, призначена для визначення координат вогневих позицій польової артилерії, ракетних систем залпового вогню; airborne interception radar / бортова радіолокаційна система перехоплення, встановлена на винищувачах (Друга світова війна); airborne cigar / авіаційний електронний глушник для блокування каналів радіолокації ворожих нічних винищувачів (Друга світова війна).

Військово-політичні терміни, виокремлені з текстів публіцистичного стилю:

– *військові формування*: joint force / об'єднане угруповання військ, сформоване з підрозділів;

land forces / сухопутні війська (особовий склад, системи озброєння, транспортні засоби, що діють на суші); maritime forces / військово-морські сили, що здійснюють операції на поверхні, під водою та в повітряному просторі над морем з метою здобуття або утримання панування на морі та контролю над морським простором; paramilitary forces / воєнізовані формування, що відрізняються від регулярних збройних сил будь-якої країни, але подібні до них за організацією, оснащенням, підготовкою чи завданнями; tactical reserve / тактичний резерв (частина військового формування, що перебуває під контролем командира як маневрений підрозділ для впливу на подальший перебіг бойових дій); First Cavalry Corps / перший кавалерійський корпус (Друга світова війна); First and Second German Armies / Перша та Друга німецькі армії; German battalion / німецький батальйон; continental armies / континентальні армії (узагальнена назва сухопутних військових формувань європейських держав, що діяли на континенті); First British Expeditionary Force / перше експедиційне формування Британської армії;

– *військові операції*: military intervention / військове втручання; military occupation / військова окупація; military source operations / операції із залучення військових джерел інформації; mission command / проведення військової операції; offensive counterair attack operations / наступальні контрповітряні атаки; operational decontamination / дезактивація, що здійснюється окремим військовослужбовцем та/або підрозділом і обмежується конкретними частинами оперативного важливого обладнання; over-the-horizon amphibious operation / десантна операція, що розпочинається з відстані, яка перевищує межі видимості та зони дії берегових радарів; overt operation / відкрита операція (без приховування); special operation / спеціальна операція; withdrawal operation / операція з відведення військ; special operations joint task force / об'єднана оперативна група спеціальних операцій;

– *вибухово-бойові ураження кораблів*: sever the bow / відокремлення носової частини корабля від корпусу внаслідок вибуху, зіткнення або іншого сильного пошкодження; blast / вибухова хвиля; torpedo hit / влучання торпеди у корабель; shell burst / розрив артилерійського снаряда на борту або поблизу корабля;

– *військові маневри*: deployment / розгортання (військ) / передислокація військ; mobility corridor / коридор мобільності (райони, відносно вільні від перешкод, де війська змушені рухатися визначеним маршрутом через обмеження місцевості,

що дозволяє збройним силам використовувати принципи маси і швидкості; debarkation / вивантаження військ, техніки або боєприпасів із корабля чи літака; great movement / масштабне переміщення з'єднань, частин чи техніки на театрі воєнних дій; over the top / вихід з окопів, коли солдати залишали траншеї та просувалися у напрямку противника;

– *військові шпиталі*: New Zealand Convalescent Hospital (Hornchurch) / медичний заклад, який у роки Першої світової війни належав до категорії військових шпиталів для одужання; Hospital ship / шпиталь-корабель (під час Першої світової війни його використовували як локацію для лікування та транспортування поранених і хворих військовослужбовців); Isolation Hospital / госпіталь (або окреме відділення), призначений для лікування та ізоляції військовослужбовців чи цивільних, хворих на інфекційні хвороби, як-от тиф, холера, дифтерія тощо (Перша і Друга світові війни); Naval Hospital / військово-морський шпиталь (Перша і Друга світові війни);

– *медичне забезпечення*: force health protection / заходи, спрямовані на підтримку, покращення або збереження психічного й фізичного здоров'я військовослужбовців; military health system / система охорони здоров'я військових; originating medical treatment facility / медичний заклад, що здійснює первинне лікування; emergency medical treatment / невідкладна медична допомога; disease and nonbattle injury / хвороби та небойові травми; flash burn / опік, спричинений надмірним впливом (на оголену шкіру) теплового випромінювання;

– *поранення*: shrapnel wound / осколкове поранення від уламків оболонки артилерійського снаряда, що розлітаються при вибуху; shell wound / осколкове чи вибухове поранення від артилерійських снарядів; hand-grenade wound / поранення від ручної гранати (осколкове, вибухове, інколи комбіноване); gunshot wound / вогнепальне поранення; ricochet / рикошет (відскок кулі);

– *індивідуальний захист військових*: personal protective equipment / захисний одяг і обладнання, призначені для захисту або ізоляції людини від хімічних, фізичних та термічних небезпек; protective clothing / захисний одяг (спеціально розроблений, або оброблений одяг, призначений для захисту особового складу від небезпечних чинників); shielding / екранування (матеріал відповідної товщини та фізичних характеристик, що використовується для захисту персоналу від радіації під час виробництва, обробки, транспортування матеріалів); military personal protective equipment / військові засоби індивідуального захисту;

– *аналітично-інформаційне забезпечення військових операцій*: situation report / доповідь, що містить інформацію про обстановку в районі розташування підрозділу; source registry / реєстр джерел або каталог контактів і джерел, зосереджених у єдиній базі для ефективного управління, координації та усунення суперечностей під час проведення операцій із джерелами; target analysis / аналіз потенційних цілей з метою визначення їхньої військової значущості для ураження та вибору озброєння, необхідного для досягнення запланованого рівня руйнувань; technical evaluation / технічна оцінка (дослідження, що проводять розробники з метою випробування зразків озброєння та військової техніки на предмет їхньої технічної придатності до використання у війську); human factors analysis / аналіз людських чинників; plan approval in-progress review / проміжна перевірка у процесі затвердження плану.

Військово-політичні терміни, виокремлені з текстів художнього стилю:

– (1) *озброєння і боєприпаси*: coal-boxes / низькошвидкісні німецькі снаряди; daisy-cutters anti-personnel shells that are fired at ground level / протипіхотні снаряди, що стріляють на рівні землі; flame-thrower a weapon for shooting a stream of flaming gasoline, oil, napalm / зброя для стрільби струменем палаючого бензину, нафти, напалму; 98 rifle an upgraded Mauser rifle, which was safer and easier to use than earlier models / модернізована рушниця Маузера, безпечніша й зручніша у використанні, ніж попередні моделі; nose-cap the metal tip of an explosive device / металева наконечна частина вибухового пристрою;

– (2) *військово-правові поняття, культурні референти*: court-martialled convicted by a court-martial / a trial by armed-forces personnel of a person accused of breaking military law / судовий розгляд військовослужбовцями справи особи, обвинуваченої в порушенні військового права; lycurgus real or legendary spartan lawgiver of about the 9th century B.C. / лікург (реальний чи легендарний спартанський законодавець приблизно IX століття до н. е.) [34];

– (1) *вогнепальна зброя, техніка*: rifle / рушниця; automatic pistol / автоматичний пістолет; an Astra 7.65 caliber / пістолет «Astra» калібру 7,65 мм; carbines / карабіни (гвинтівки з укороченим стволом, були призначені для кавалерії); battery / батарея (позиція для важких гармат або укріплення, оснащена гарматами); big Skoda guns / великі гармати «Шкода» (тип артилерії); camion / вантажівка, важкий фургон; gasoline park / станція (пункт) для заправки автотранспорту;

– (2) *військові звання, підрозділи*: sanitary officer / санітарний офіцер; English private soldier / англійський рядовий солдат; Hungarian corporal / угорський капрал; brigata (Italian) / бригада; capitano (Italian) / капітан; Grenadier / член спеціального полку або корпусу; sergeant-adjutant / сержант-ад'ютант (штабний офіцер, який виконував обов'язки адміністративного помічника командира); sotto-tenente (Italian) / молодший лейтенант; tenente-colonello (Italian) / підполковник; riparto (Italian) / дивізія; third army / третя армія [24];

– (1) *воєнні дії, операції*: capitulation / капітуляція; siege / облога; D-day / день «Д» (перший день висадки союзників у Нормандії під час Другої світової війни); shelled / обстріляний (бомбардований) артилерією; Cherbourg / Шербур (перший масштабний об'єкт, за який точилися бої після висадки союзників у Нормандії – стратегічний порт у Франції, здобутий у червні 1944 р.); Vitebsk / Вітебськ, білоруське місто, де Червона армія завдала поразки німцям під час Білоруської операції («Багратіон») у червні-липні 1944 р.; British plane / британський літак; Russian front / російський фронт; Polish border / польський кордон;

– (2) *нацистська ідеологія*: «Führer aller Germanen» / «лідер усіх германців»; S. S. (Schutzstaffel) / «загони охорони», спершу особиста охорона Гітлера, згодом трансформована у воєнізовану організацію, яка виконувала функції поліцейського контролю; German troops / німецькі війська; Goebbels / міністр пропаганди Третього Рейху; «Bocheland» / «Бошланд», зневажливий термін на позначення німецьких солдатів;

– (3) *людські страждання*: pogrom / погром (організоване знищення етнічної групи); rampant / дикий, неконтрольований; plight / скрутне становище, біда; concentration camp / концентраційний табір, місце де утримували військовополонених, біженців і політичних в'язнів у суворій ізоляції; hemorrhage / кровотеча; scudding / стрімко рухатися, мчати [22];

– (1) *військові поняття, статуси у світі Толкіна*: Eorlingas / воїни Рогану; Esquire / зброєносець, кандидат у лицарі Weapontake / збір зброєносців; fey / приречений на смерть;

– (2) *військове спорядження*: buckler / невеликий круглий щит (використовувався у середньовіччі для захисту в рукопашному бою); Bollards / дерев'яні стовпи для закріплення канатів; Ironmongery / броня, виготовлена з металу [38; 39; 40];

– *нацистська табірна система*: SS officer / офіцер «Захисних загонів»; Blockältester / «старо-

ста бараку», в'язень, якого адміністрація табору призначала відповідальним за порядок і контроль у бараці; Wehrmacht / Вермахт (збройні сили нацистської Німеччини); SS-Waffe / зброя «Захисних загонів»; guard-tower / вартова вежа; Bobelturm (Babelturm) / «Вавилонська вежа» (іронічна назва карбідної вежі, збудованої в'язнями на заводі Буна; у мемуарах Леві вона постає як символ безумної мрії панів про велич, що була зведена на стражданнях й приниженні) [27, с. 84];

– *понятійне поле призову до армії*: frontline / передова; join the military / вступити на військову службу; army material / військовий матеріал; recruitment center / військовий комісаріат [20];

– *військове забезпечення*: Humvees / Хамві (військові всюдиходи); hunting rifle / мисливська рушниця; military training / військова підготовка; assault pack / штурмовий наплічник; gun / зброя; Army infantry / піхота армії; National Guard armory / арсенал Національної гвардії; soldier / солдат [23].

Військово-політичні лексеми, виокремлені з текстів офіційно-ділового стилю:

Балістичні умови, параметри ураження: conditions / умови; factors / чинники; extreme long range / наддалека відстань; short range / коротка відстань; indefinite zone / невизначена зона.

В архівному документі-звіті хірурга А. Фонтлероя «Report on the medico-military aspects of the European war» у підрозділі «Firearms, projectiles, and other means of inflicting wounds observed in the present war» наголошено, що характер ураження тканин кулями визначається не лише їх конструктивними особливостями, а й дистанцією пострілу. Зокрема, між короткими та наддалекими відстанями існує невизначена зона, у якій характерний «вибуховий ефект» кулі не проявляється: «*On account of certain conditions and factors, which have never been satisfactorily explained, the bullet at an extreme long range will not infrequently cause wounds showing an «explosive effect»; and hence there seems to be a certain indefinite zone, between short and extreme long ranges, in which the bullet does not produce the marked «explosive effect» usually noted for these two ranges*» [21, с. 11] (переклад: Через певні умови та чинники, які ніколи не були задовільно пояснені, куля на наддалекій відстані нерідко спричиняє рани, що демонструє «вибуховий ефект». Водночас між короткою та наддалекою дистанціями простежується невизначена зона, у межах якої куля не формує характерного «вибухового ефекту», зазвичай властивого цим двом відстаням).

Військово-політичні лексеми, виокремлені з текстів публіцистичного стилю:

Стратегічні цілі та засоби російського вторгнення: decapitate the regime / «обезголовити» режим; pro-Russian government / проросійський уряд; spear / спис; main cargo airport / головний вантажний аеропорт; platform / платформа; Ukraine's capital / столиця України.

У середині січня 2022 року президент США Джо Байден відправив директора ЦРУ Вільяма Бернса на таємну зустріч із президентом України Володимиром Зеленським. На той час розвідка вже мала чіткіше уявлення про те, що Росія планує здійснити військовим шляхом. За словами Боба Вудворда у книзі «War», Бернс особисто прибув до Києва та повідомив Зеленському: «*There is going to be a significant invasion of your country, including your capital*», the CIA director said to President Zelensky. «*Russian Special Forces are trying to assassinate you. They are coming for you personally*». Russian forces will come straight across the Belarus frontier and try to take Kyiv, **decapitate your regime and establish a pro-Russian government**», Burns said. That was the **spear of Russia's attack. Russia plans to seize Hostomel**, Burns continued, referring to the **main cargo airport northwest of Kyiv**, and then use it as a **platform to bring in airborne forces to take control of Ukraine's capital**» [42, с. 105] (переклад: «Відбудеться масштабне вторгнення у вашу країну, включно зі столицею», – сказав директор ЦРУ президентові Зеленському. «Російські спецпризначенці намагаються вас убити. Вони йдуть саме за вами». «Російські війська підуть прямо через білоруський кордон і спробують захопити Київ, обезголовити ваш режим і встановити проросійський уряд», – заявив Бернс. – «Це буде списом російського нападу. Росія планує захопити Гостомель, – продовжив Бернс, маючи на увазі головний вантажний аеропорт на північний захід від Києва, – а потім використати його як платформ для перекидання повітряно-десантних військ з метою встановлення контролю над столицею України»).

Військово-політичні лексеми, виокремлені з текстів художнього стилю:

«Сильні» образи війни: colourless face / безбарвне обличчя; convulsed earth / «зморщена» земля; a few hundred yards / кількесот ярдів.

Пауль Боймер (Е. М. Ремарк «All Quiet on the Western Front») описує чергову хвилю атак, у якій проступають сильні образи війни: «*Mines, tanks, glns... we saw time pass in the colourless faces of the dying. We shot, we killed. The little piece of convulsed earth was held. We had yielded a few hundred yards,*

but on every yard there was a dead man...» [34, с. 28] (переклад: Міни, танки, гармати... Ми бачили, як час минає в безбарвних обличчях помираючих. Ми стріляли, ми вбивали. Маленький шматочок зморщеної землі було втримано. Ми відступили на кількасот ярдів, але на кожному ярді лежав мертвий).

Прифронтовий військовий шпунталь: outside the post / біля посту; light / світло; curtain / завіса.

Ситуацію, описану Е. Гемінгвеєм у творі «A Farewell to Arms», коли санітарний пост опинився під мінометним обстрілом, ілюструє такий фрагмент: *»Outside the post a great many of us lay on the ground in the dark. They carried wounded in and brought them out. I could see the light come out from the dressing station when the curtain opened and they brought some one in or out. The dead were off to one side»* [24, с. 53] (переклад: Біля посту багато з нас лежали на землі в темряві. Поранених заносили та виносили. Я бачив, як із перев'язувального пункту виходило світло, коли відсувалася завіса, і когось заносили чи виносили. Мертві лежали осторонь).

Ціннісні орієнтири у військовому дискурсі Анни Франк: freedom / свобода; truth / правда; justice / справедливість.

У сцені, коли Анна Франк втішала налякану пані ван Даан, їхня розмова торкалася теми втечі, можливого допиту в гестапо, дзвінків пану Клейману, зосібна мужності. Саме тоді Анна наголосила на важливості внутрішньої стійкості: *»We must behave like soldiers, Mrs van Daan. If our time has come, well then, it'll be for Queen and Country, for **freedom, truth and justice**, as they're always telling us on the wireless. The only bad thing is that we'll drag the others down with us!»* [22, с. 255] (переклад: Ми повинні поводитися як солдати, пані ван Даан. Якщо наш час настав, ну що ж, тоді це буде за Королеву й Батьківщину, за свободу, правду і справедливість, як нам завжди кажуть по радіо. Погано лише те, що ми потягнемо за собою інших).

Військово-політична риторика у промові Боромира (капітана Білої Вежі): plan / план; great alliances / великі союзи; glorious victory / велична перемога; king / король.

У сцені ради Боромир (Дж. Р. Р. Толкін «The Lord of the Rings») дедалі наполегливіше висловлює сумнів у мудрості ельфів і чарівників, відкидає їхню обережність і наполягає на використанні Персня Влади як зброї проти Мордору. У його промові наростає пафос сили й перемоги, що переростає у видіння себе як воєначальника й майбутнього короля: *»Boromir strode up and down, speaking*

*ever more loudly. Almost he seemed to have forgotten Frodo, while his talk dwelt on walls and weapons, and the mustering of men; and he drew **plans for great alliances and glorious victories to be**; and he cast down Mordor; and became himself a mighty **king**, benevolent and wise»* [40, с. 519] (переклад: Боромир ходив туди-сюди, говорячи дедалі голосніше. Здавалося, він майже забув про Фродо, бо його мова зосереджувалася на мурах і зброї, на зборі воїнів; він малював плани великих союзів і майбутніх величних перемог; він знищував Мордор і сам ставав могутнім королем, добрим і мудрим).

Соціально-етнічна стратифікація таборового середовища: English prison-ers-of-war / англійські військовополонені; Ukrainian women / українські жінки; French volunteers / французькі добровольці; slave / раб.

У Прімо Леві («If This Is a Man») Буна постає як гігантський простір, співмірний із містом: окрім менеджерів і німецьких техніків, там працює сорок тисяч іноземців, між якими звучать п'ятнадцять-двадцять мов. Це середовище було розділене на окремі табори для різних національних груп: *»All the foreigners live in different Lagers which surround Buna: the Lager of the **English prison-ers-of-war**, the Lager of the **Ukrainian women**, the Lager of the **French volunteers** and others we do not know. We are the **slaves** of the slaves, whom all can give orders to, and our name is the number which we carry tattooed on our arm and sewn on our jacket»* [27, с. 85] (переклад: Усі іноземці живуть у різних таборах, що оточують Буна: табір англійських військовополонених, табір українських жінок, табір французьких добровольців та інші, яких ми не знаємо. Ми – раби рабів, яким усі можуть віддавати накази, а наше ім'я – це номер, витатуйований на руці й пришитий до куртки).

Мотив захисту країни: right thing / правильний вибір; friend / друг; age / вік.

Алекс (А. Дражек «Bridge in the Darkness») хотів записатися в ряди військових, але через велику чергу йому це не вдалося. Тим часом його сім'я глибоко перейнялася цим рішенням. У розмові з дядьком він пояснює свій вибір словами: *»Because it is the **right thing** to do, uncle» I answered. «I spoke with my **friend** who stayed back in Kyiv, and he told me he has already signed up to be conscripted into the army. He's my **age**, and he is willing to defend our country»* [20, с. 115–116] (переклад: «Тому що це правильно, дядьку», – відповів я. – «Я говорив із другом, який залишився в Києві, і він сказав мені, що вже записався на військову службу. Він мого віку, і він готовий захищати нашу країну»).

Контрольно-пропускний пункт: overwatch / позиція прикриття; runaway / утікач; squirter / той, хто намагається утекти.

Описуючи контрольно-пропускний пункт, Лі (М. Галлахер «Daybreak») зосередив увагу на його оснащенні: «*A machine gun on **overwatch** ready to snuff out any **runaways** and **squirters***» [23, с. 7] (переклад: Кулемет на позиції спостереження, готовий знищити будь-яких утікачів чи тих, хто намагається вислизнути).

Друга група мовних одиниць вибудовує понятійне поле динаміки війни як процесу, у якому простежено ключові виміри: матеріальний (зброя, боєприпаси, техніка, логістика, укріплення), операційно-тактичний (бій, наступ, оборона, відступ, мобілізація, маскування), гуманітарний (жертви війни, голод, відчай, полон, надія на визволення), а також ідеологічно-політичний (загроза повторення кримських подій, вторгнення, воєнні злочини).

Терміни, марковані сферою військової справи, виокремлені з текстів офіційно-ділового стилю:

– *холодна зброя*: French bayonet / французький багнет (штикоподібна холодна зброя, що кріпилася до ствола гвинтівки); trench knife / траншейний ніж (холодна зброя ближнього бою, яку використовували в окопах Першої світової війни); sabre / шабля (у період Першої світової війни ще застосовувалася кавалерією);

– *вогнепальна зброя*: rifle / рушниця; revolver / револьвер; pistol / пістолет; submachine gun / пістолет-кулемет; machine gun / кулемет; sniper rifle / снайперська рушниця; United States arsenal / арсенал США;

– *боєприпаси*: bullet / куля; cartridge / патрон; shell / артилерійський снаряд (боєприпас великого калібру); projectile / снаряд; munition / боєприпаси; limpet mine / магнітна міна (неконтактна морська міна); moored mine / якірна річкова міна (радянська фугасна міна); submarine launched mobile mine / самотранспортована донна міна-торпеда; contact mine / контактна міна; anti-vehicle land mine / протитранспортна міна; Mills bomb / граната Міллса; рання британська ручна граната, виконана у відомій нині «ананасоподібній» формі з важелем та кільцем для приведення в бойовий стан (Перша світова війна).

Терміни, марковані сферою військової справи, виокремлені з текстів публіцистичного стилю:

– *види боїв*: Great Push / «великий наступ» (термін, що позначає масштабний наступ чи просування військ, особливо на Західному фронті);

dogfight / повітряний бій (під час Першої світової війни перші повітряні бої відбувалися між літаками з одним пілотом і вважалися проявом майстерності); barrage / загороджувальний вогонь (під час Першої світової війни безперервний обстріл окопних ліній і передової зазвичай здійснювався із застосуванням важкої артилерії або корабельних гармат); Battle of Stalingrad / Сталінградська битва (1942–1943); Crimean offensive / Кримська операція (1944); Battle of Bucha / Битва за Бучу (2022); Battle of Kyiv / Битва за Київ (2022); Battle of Bakhmut / Битва за Бахмут (2022–2023);

– *окопне укриття*: bolt hole / укриття (ніша в стінці траншеї, що слугувала солдатам місцем для сну в період Першої світової війни та зберігає своє функціональне призначення в умовах російсько-української війни); fire-step / підвищення вздовж стіни парапету, що дозволяє солдатам спостерігати і вести вогонь з окопу; dugout / бліндаж (підземне укриття); communication trench / сполучна траншея (з'єднувала різні траншеї, передусім першу лінію оборони з тилловими позиціями).

Терміни, марковані сферою військової справи, виокремлені з текстів художнього стилю:

Засоби наступу: storm-troops / штурмові війська; artillery / артилерія; rifle / рушниця; machine-guns / кулемети; helmets / шоломи.

Опис фронтового бою з акцентом на наступ штурмових загонів подано у фрагменті Е. М. Ремарка «All Quiet on the Western Front»: «*We saw the **storm-troops** coming. Our **artillery** opened fire. **Machine-guns** rattled, rifles cracked. We recognised the distorted faces... The smooth **helmets**: they were French*» [34, с. 23] (переклад: Ми бачили, як наступали штурмові війська. Наша артилерія відкрила вогонь. Кулемети затарахкотіли, рушниці загреміли. Ми впізнали спотворені обличчя... Гладкі шоломи: то були французи).

Засоби ведення вогню: machine-gun / кулемет; rifle / рушниця; star-shells / «зоряні снаряди»; bomb / бомба.

Е. Гемінгвей описує нічний бій на фронті, у якому поряд із вибухами бомб і стріляниною з кулеметів та гвинтівок особливу атмосферу створюють «зоряні снаряди», що освітлюють поле бою: «*I heard the **machine-guns** and **rifles** firing across the river and all along the river. There was a great splashing and I saw the **star-shells** go up and burst and float whitely and rocks going up and heard the **bombs**, all this in a moment, and then I heard close to me some one saying 'Mama Mia'!*» [24, с. 51] (переклад: Я чув, як кулемети й рушниці стріляли через річку та вздовж неї. Пролунав гучний сплеск, і я побачив, як злітали вгору зоряні сна-

ряди», вибухали й застигали в повітрі білим світлом, піднімалися камені, і я чув вибухи бомб – усе це сталося в одну мить, а тоді зовсім поруч я почув, як хтось вигукнув: «Мама мія!»).

Можливе вторгнення британців в Голландію: invasion / вторгнення; British landing / висадка британських військ; defend the country / захищати країну.

У записі від четверга, 3 лютого 1944 року Анна Франк зазначає про рішучість Німеччини обороняти країну у випадку вторгнення: «*The papers are full of **invasion** news and are driving everyone insane with such statements as: In the event of a **British landing** in Holland, the Germans will do what they can to **defend the country**, even flooding it, if necessary?*» [22, с. 179] (переклад: Газети переповнені новинами про вторгнення й зводять усіх з розуму такими заявами: У разі британської висадки в Голландії німці зроблять усе можливе, щоб захистити країну, навіть якщо доведеться затопити її).

Смерть, воєнна загроза: dead / мертвий; burned / спалений; King / король; war / війна; brooding East / похмурий Схід.

Над Гондором (Дж. Р. Р. Толкін «The Lord of the Rings») нависли тривога й безнадія: народ утратив свого володаря, загибель короля Рогану посилила відчай, а новий король вирушив у темну війну: «*Their lord was **dead** and **burned**, dead lay the **King** of Rohan in their citadel, and the new king that had come to them in the night was gone again to a **war** with powers too dark and terrible for any might or valour to conquer. And no news came. After the host left Morgul Vale and took the northward road beneath the shadow of the mountains no messenger had returned nor any rumour of what was passing in the **brooding East***» [38, с. 1255] (переклад: Їхній володар був мертвий і спалений, у цитаделі лежав мертвим король Рогану, а новий король, що прийшов до них тієї ночі, знову вирушив на війну проти сил занадто темних і страшних, щоб їх можна було здолати будь-якою міццю чи відвагою. І жодних вістей не надходило. Відтоді як військо залишило Долину Моргул й рушило дорогою на північ під тінню гір, жоден гонець не повернувся, і не було жодної звістки про те, що відбувається на похмурому Сході).

Надія на визволення: distant booming / далекий гуркіт; Russian gun / російська гармата; Ka-Be (Krankenbau) / лікарняний барак у концтаборі.

У своїх спогадах Прімо Леві згадує далекі звуки гармат, що стали для нього символом наближення визволення: «*Already for some months now the **distant booming** of the **Russian guns** had been heard at intervals when, on 11 January 1945, I fell ill*

*of scarlet fever and was once more sent into **Ka-Be***» [27, с. 172] (переклад: Уже кілька місяців час від часу долинав далекий гуркіт російських гармат, коли 11 січня 1945 року я захворів на скарлатину й мене знову відправили до Ка-бе).

Мобілізація: join the army / вступити до армії; fight / боротьба; frontline / передова; Ukrainian serviceman / військовослужбовець ЗСУ.

У розмові Алекс та дядько Павлов (А. Дражек «Bridge in the Darkness») обмірковують складність мобілізації: «*It isn't all that easy*», I told him. «*Even though they mandated that every man should **join the army**, not just anyone could, even if they wanted to. Some won't get to fight at the **frontline**, but each person can help in the **fight***» [20, с. 81–82] (переклад: «Це не так уже й просто», – сказав я йому. – «Хоча вони постановили, що кожен чоловік має вступити до армії, далеко не всі можуть це зробити, навіть якщо прагнуть. Дехто не потрапить на передову, але кожен може внести свій вклад у боротьбу»).

Військова логістика: convoy / колона; Humvees / Хамві; border / кордон.

Дорогою автобусом крізь ліс Люк Пакстон (М. Галлахер «Daybreak») спостерігав, як колона військової техніки західних партнерів рухалася в напрямку України: «*A **convoy** of supply **Humvees** crested a small hill, pushing the other way, toward the **border***» [23, с. 6] (переклад: Колона вантажних автомобілів Хамві піднялася на невеликий пагорб і рушила в протилежному напрямку до кордону).

Лексеми, марковані сферою військової справи, виокремлені з текстів офіційно-ділового стилю:

Воєнні злочини: chemicals / хімікати; isolated incident / поодинокий випадок; Russia's desire / бажання Росії; rapid gains / швидко досягти перемог.

У дослідженні «Ukraine conflict: An overview», підготовленому для Бібліотеки Палати Громад Великої Британії, у рубриці «Allegations of Russian chemical weapons use» із покликанням на Державний департамент США С. Міллс наголошує, що Сполучені Штати звинуватили Росію у застосуванні хімічної зброї хлорпікрину проти українських солдатів. У документі зазначено: «*The US specifically accused Russia of using the chemical weapon Chloropicrin against Ukrainian soldiers, in addition to using riot control agents as a method of warfare, which is also prohibited under the CWC. The US State Department suggested that the use of such **chemicals** was «not an **isolated incident**» and was possibly driven by **Russia's desire** to make **rapid gains** on the battlefield*» [30, с. 7] (пере-

клад: США звинуватили Росію у використанні хімічної зброї хлорпікрину проти українських солдатів, а також у застосуванні речовин для боротьби з масовими заворушеннями як методу ведення війни, що також заборонено Конвенцією про хімічну хімію. Державний департамент США припустив, що використання таких хімікатів «не було поодиноким випадком» і, можливо, було зумовлене бажанням Росії швидко досягти перемог на полі бою).

Лексеми, марковані сферою військової справи, виокремлені з текстів публіцистичного стилю:

Жертви і мішені війни: casualties / втрати; mark / знак; target / мішень.

У The New York Times у рубриці «Navy cuts deaths of wounded to 2 1/2%» висвітлюється доповідь контр-адмірала Росса Т. Макінтайра, начальника бюро медицини та хірургії ВМС США. Він наголосив на високому рівні втрат серед санітарних підрозділів флоту, які супроводжували бойові групи; через те, що японські війська не дотримувалися норм міжнародного гуманітарного права: «The admiral reported a high rate of **casualties** among the Navy's hospital corps, which accompanies the combat groups. He said it had been found necessary to remove red cross brassards and to camouflage bandages, «because the Japanese respect the wound not at all, and have been using these **marks** as **targets**» [37, с. 12] (переклад: Адмірал повідомив про високий рівень втрат серед санітарного корпусу військово-морських сил, який супроводжує бойові підрозділи. Він зазначив, що виникла необхідність зняти пов'язки з емблемою Червоного Хреста і маскувати бинти, «оскільки японці зовсім не поважають поранених і використовували ці знаки як мішені»).

Лексеми, марковані сферою військової справи, виокремлені з текстів художнього стилю:

Дві реальності фронтового буття: hungry / голодний; fresh / свіжий (переносне значення – сповнений сил); fit / здоровий, міцний; bread loaf / буханець хліба; tin / банка; canned beef / консервована яловичина.

Е. М. Ремарк акцентує увагу на фізичному виснаженні німецьких солдатів, при цьому підкреслює контраст із матеріальним забезпеченням і фізичною підготовкою ворога: «For every one **hungry**, wretched German soldier came five of the enemy, **fresh** and **fit**. For every one German army **bread loaf**, there were fifty **tins** of **canned beef** over there...» [34, с. 40] (переклад: На кожного голодного, виснаженого німецького солдата припа-

дало п'ятеро ворогів, свіжих і дужих. На кожну буханку німецького армійського хліба там було п'ятдесят банок консервованої яловичини).

Відступ італійської армії: no danger / жодної загрози; incident / випадок; silly / дурний.

Е. М. Хемінгвей передає атмосферу відступу італійської армії до Тальяменто, підкреслюючи відсутність відчуття небезпеки та абсурдність рішення здатися в полон: «My leg ached and I was tired but we made good time. It seemed so silly for Bonello to have decided to be taken prisoner. There was **no danger**. We had walked through two armies without **incident**. If Aymo had not been killed there would never have seemed to be any danger» [24, с. 194] (переклад: Моя нога боліла, і я був стомлений, але ми добре просувалися. Здавалося таким безглуздим, що Бонелло вирішив здатися в полон. Ніякої небезпеки не було. Ми пройшли між двома арміями без жодних пригод. Якби Аймо не був убитий, небезпека ніколи б не здавалася реальною. Ніхто нас не чіпав, навіть коли ми йшли відкрито вздовж залізниці).

Маскувальні вибухові засоби: dummy / манекен; straw / солома; rubber / гума.

В одному зі своїх записів, датованому 5 червня 1944 року, Анна Франк згадує останні новини: «This morning and last night, **dummies** made of **straw** and **rubber** were dropped from the air behind German lines, and they exploded the minute they hit the ground» [22, с. 309] (переклад: Сьогодні вранці та минулої ночі за німецькими лініями фронту з повітря скидали манекени, зроблені зі соломи та гуми, які вибухали в ту ж мить, як тільки торкалися землі).

Тактичні засоби маскування, оборони: thorny bush / колючий кущ; trap-door / люк-пастка; passage-threshold / поріг проходу; earth-wall / земляний вал; dreadful nightfall / страшна ніч; portage / перенесення човнів суходолом для обходу перешкоди (наприклад, річкових порогів); hayward / наглядач за пасовищем та огорожами; starless night / беззоряна ніч; adventures / пригоди.

Очікуючи настання темряви, щоб вирушити далі, гобіти (Дж. Р. Р. Толкін «The Lord of the Rings») тихо ділилися розповідями про своє виживання до того, як знову зустрілися: «There the hobbits sat under the cover of the **thorny bush**, while the drear light of Mordor faded slowly into a deep and **starless night**; and Sam spoke into Frodo's ear all that he could find words for of Gollum's treacherous attack, the horror of Shelob, and his own **adventures** with the orcs» [38, с. 1212] (переклад: Там гобіти сиділи під прикриттям колючого куща, тоді як похмуре світло Мордора повільно згасало,

переходячи в глибоку, беззоряну ніч; і Сем пошепки розповів Фродо все, на що знаходив слова, – про підступний напад Голлума, жах Шелоб і власні пригоди з орками).

Голод і відчай: hunger / голод; lips half-open / напіввідкриті губи; eyes / очі; deceptive instinct / оманливий інстинкт; salvation / порятунок.

Ринок у таборі (Прімо Леві «If This Is a Man»), попри заборони та періодичні нальоти капо й блокельтестерів, залишався центром жвавості: його північно-східний кут завжди був заповнений натовпом, де в'язні, доведені голодом до відчаю, шукали бодай ілюзорного полегшення: «*Here scores of prisoners driven desperate by **hunger** prowl around, with **lips half-open** and **eyes gleaming**, lured by a **deceptive instinct** to where the merchandise shown makes the gnawing of their stomachs more acute and their salvation more assiduous*» [27, с. 91] (переклад: Тут десятки в'язнів, доведені голодом до відчаю, нишпорять навколо з напіввідкритими вустами й блиском в очах, ведені оманливим інстинктом туди, де виставлені продукти ще дужче загострюють їхній голод і водночас робить пошук порятунку ще наполегливішим).

Загроза повторення кримського сценарію: very little chance / дуже мало шансів; opinion / думка; Crimea / Крим.

У розмові між Алексом і дядьком Павловим (А. Дражек «Bridge in the Darkness») акцентується на відчутній військовій перевазі російської армії та песимістичних прогнозах щодо спроможності України чинити опір агресії Росії: «*I frowned as I listened to his question since the answer was pretty much obvious. The Ukrainian army stood **very little chance** against the Russians, and I was always of the **opinion** that unless someone finally moved in, **Crimea** might happen all over again*» [20, с. 81] (переклад: Я насупився, слухаючи його запитання, адже відповідь була цілком очевидною. Українська армія мала дуже мало шансів проти росіян, і я завжди був переконаний, що якщо ніхто нарешті не втрутиться, то Крим може повторитися знову).

Військове завдання: supply work / займатися постачанням; intelligence / розвідка.

У творі М. Галлахера «Daybreak» описано епізод, коли автобус проїхав крізь черговий контрольно-пропускний пункт із бочками вогню та охороною; до Лі підійшла жінка-офіцер і поцікавилася, чому він тут. У цій ситуації він міг би розповісти багато чого, але стримався: «*He could've talked about the legion, how Lee intended to join to get sent to the front, and how he wanted to see if he could do **supply work** or **intelligence** or something*» [23, с. 15] (переклад: Він міг би розповісти про

легіон, про те, як Лі збирався приєднатися, щоб потрапити на фронт, і як він хотів дізнатися, чи зможе займатися постачанням, розвідкою чи чимось іншим).

Третя група охоплює вирази з військово-політичним навантаженням, які концептуалізують антропоцентричну епістему лінгвістики війни, зосереджуючи увагу на індивідуальному сприйнятті збройного конфлікту.

Вирази, що мають військово-політичне навантаження, виокремлені з текстів офіційно-ділового стилю:

– *військова організація*: in the French, German, and other Continental armies a regiment is composed of several battalions / у французькій, німецькій та інших континентальних арміях полк складається з кількох батальйонів; infantry is organized into regiments, battalions, companies, and platoons / піхота організована у полки, батальйони, роти та взводи; the battalions of a regiment / батальйони полку;

– *військові операції*: NEW ORLEANS was a unit of a task force which engaged a Japanese force in the action / «Нью-Орлеан» був підрозділом оперативного з'єднання, який вступив у бій з японськими силами; the German forces vigorously engaged the French frontier garrisons / німецькі війська активно атакували французькі прикордонні гарнізони; a mass of troops might be assembled in the region of Amiens / велика кількість військ могла бути зосереджена в районі Ам'єна; far-reaching effects on Germany's future campaign / далекосяжні наслідки для майбутньої кампанії Німеччини; tactical gains along the frontline in eastern Ukraine / тактичні здобутки вздовж лінії фронту на сході України; Ukrainian forces have conducted a campaign of strikes against Russian military infrastructure / українські війська завдали низку ударів по російській військовій інфраструктурі; Ukraine's armed forces launched a surprise cross-border offensive into Russian territory / Збройні сили України розпочали раптовий транскордонний наступ на територію Росії; the provision of munitions and ballistic missiles / постачання боєприпасів та балістичних ракет;

– *наслідки бойового ураження*: a torpedo struck the port bow in way of turret and detonated / торпеда влучила в лівий борт у районі башти та вибухнула; rupture of all structure / руйнування всієї конструкції; hole in the shell / пробоїна в обшивці корпусу; shock of the detonation / ударна дія вибуху; clearing away the wreckage / розчищення уламків; the starboard swing of the ship / зміщення корабля у правий борт; explosive remnants of war / вибухонебезпечні залишки війни.

Вирази, що мають військово-політичне навантаження, виокремлені з текстів публіцистичного стилю:

– *стратегічні і тактичні аспекти війни*: Putin had expected his forces would have a lightning victory in Ukraine / Путін очікував, що його війська здобудуть блискавичну перемогу в Україні; Putin's arsenal gave him an extraordinary number of options / арсенал Путіна надавав йому надзвичайно широкий спектр можливостей; Western air defenses arrived in the country, most Russian missiles would be shot out of the sky / після прибуття західних систем протиповітряної оборони більшість російських ракет збивалися б у небі; Ukrainian military announced that it would close access to Bakhmut / українські військові оголосили про закриття доступу до Бахмута;

– *окопний бій*: I couldn't use the communication trench and was scrambling around in shellholes / я не міг скористатися сполучною траншеєю і перебирався від вирви до вирви; I would probably have been shot as a deserter / мене, ймовірно, розстріляли б як дезертира; he gave a wide berth to enthusiastic young officers, especially while on patrol in no man's land / він тримався якнайдалі від запальних молодих офіцерів, особливо під час патрулювання в «нічій землі»; if you stood up you were dead / якби підвівся – був би мертвий; one of them came towards us and spotted that we were machine gunners / один із них наблизився до нас і помітив, що ми кулеметники; I pulled my revolver out and shot him in the shoulder / я вихопив револьвер і поцілів йому в плече; I was a crack shot / я був дуже влучним стрільцем; some wore fear on their faces, recoiling with each explosion / на обличчях деяких читався страх, вони здригалися від кожного вибуху; no longer afraid of dying / більше не боялися смерті; it had been struck three times by artillery shells / його тричі вразили артилерійські снаряди; the shells screamed as they flew toward us / снаряди свистіли, летячи у наш бік.

Вирази, що мають військово-політичне навантаження, виокремлені з текстів художнього стилю:

– *тілесні ушкодження під час атак, зокрема газової*: I grabbed for my gas mask / я схопився за свій протигаз; I emerged from the shell / я вибрався з вирви від снаряда; I lay flat on the ground / я ліг пластом на землю; the gas, like a big soft jellyfish, lolled obscenely about us / газ, мов велика м'яка медуза, непристойно виляв навколо нас; the whole hip is one mass of mincemeat and bone splinters / все стегно – одна маса фаршу та полуманих кісток [34];

– (1) *втеча від фронту*: to escape from through self-inflicted wounds / уникнути фронту шляхом самоушкоджень; a man who had tried to disable himself by kicking himself in the scrotum / чоловік, який намагався позбавити себе боєздатності, вдаривши себе у калитку;

– (2) *кривавий театр воєнних дій*: There were racks of rockets standing to be touched off to call for help from the artillery / стояли ряди ракет, готових до запуску, щоб викликати допомогу артилерії; a shell had fallen and while we waited three others fell up the road / один снаряд упав, а поки ми чекали, ще три вибухнули на дорозі вище; we were supposed to wear steel helmets even in Gorizia / ми мали носити сталеві шоломи навіть у Гориції; too bloody theatrical in a town where civilian inhabitants had not been evacuated / надто кривавий театр воєнних дій у місті, де цивільне населення не було евакуйоване [24];

– (1) *військово-політичні дії*: display the heroism in battle or against the German / виявляти героїзм у бою або проти німців; Dutch people are on the wrong side / голландці на хибному шляху; Hungary has been occupied by German troops / Угорщина окупована німецькими військами; Russians are at the moment reached the Polish border / росіяни в цей час дісталися польського кордону;

– (2) *побутові труднощі*: children are ill or undernourished / діти хворі або недоїдають; the acts of sabotage against the authorities are increasing / акти саботажу проти влади зростають; being ill here is dreadful / хворіти тут жахливо; everyone's wearing worn-out clothes and run-down shoes / усі носять зношений одяг і стоптане взуття [22];

– (1) *образи воїнів*: it was hemmed in upon all sides by the knights and the soldiers of Gondor and of Rohan / воно було затиснуте з усіх боків лицарями й воїнами Гондору та Рохану; helms of the Guards of the Citadel / шоломи Вартових Цитаделі; the land was infested by Mordor-orcs / земля була заповнена орками Мордора;

– (2) *образи смерті*: death in battle may come to us all yet, willing or unwilling / смерть у бою може спіткати кожного з нас, хочемо ми того чи ні; evil time are grown / наступили лихі часи; tremor ran through the earth / земля здригнулася від тремтіння [38; 39; 40];

– *визволення*: the evacuation of the camp and the liberation / евакуація табору та визволення; the Russians were at Czystochowa, sixty miles to the north / росіяни були в Ченстохові, за шістьдесят миль на північ; at Buna the Germans were already preparing the sabotage mines / у Буні німці вже готували підривні міни; we could finally feel a force

around us which was not of Germany / ми нарешті могли відчутти навколо силу, що не належала Німеччині; we could concretely feel the impending collapse of that hated world of ours / ми виразно відчували неминучий крах того зненавидженого нами світу; the paralysing sensation of being totally helpless in the hands of fate / паралізуюче відчуття повної безпорадності в руках долі [27];

– *необхідність мобілізації*: only NATO would invade Russia / лише НАТО могло б здійснити вторгнення в Росію; Ukrainian army stood very little chance against the Russians / українська армія мала дуже мало шансів проти росіян; I would be enlisting for the army / я б записався до армії; Crimea might happen all over again / Крим може повторитися; every man should join the army / кожен чоловік має вступити до армії; if I was back in Ukraine, I would have signed up for the army right away / якби я був в Україні, то одразу записався б до армії [20];

– *мотив повторної участі у війні*: flashlights and slung hunting rifles / ліхтарі та перекинуті через плече мисливські рушниці; a gesture at presence for the sake of itself / жест присутності заради самої присутності; Hesco barriers, staggered to force vehicles into a funnel / бар'єри Геско, розташовані у шаховому порядку, щоб спрямувати транспорт у вузький проїзд; it was just luck, happenstance, like so much else in combat / це була лише удача, випадковість, як і багато чого іншого в бою; the sense of lost purpose in the homeland so now he was here, to again carry the gun / відчуття втрати сенсу на батьківщині, тож тепер він опинився тут, аби знову взяти до рук зброю [23].

Положення про розмежування аспектів дослідження воєнно-політичної та військово-політичної лексики ґрунтується на виявленні їхніх подібностей і відмінностей. До подібних рис належить те, що воєнно-політичні лексеми й лексеми, марковані війною, а також військово-політичні лексеми та лексеми, пов'язані зі сферою військової справи, вирізняються розширеною структурою. У традиційному розумінні лексема – це теоретична конструкція, що репрезентує єдине значення та спільні синтаксичні властивості групи слів [28]. У концепції лінгвополітичної синергетики в лінгвістиці війни лексемою виступає не лише окреме слово, а й двоконпонентні словосполучення, що функціонують як номінативні одиниці, поширені в мовному вжитку.

Відмінність полягає в тому, що воєнно-політична лексика систематизує поняття у площині воєнної політики та стратегії, спрямованої на забезпечення воєнної безпеки й відображення

політико-правових механізмів війни та її наслідків, тоді як військово-політична лексика окреслює сферу безпосередньої військової діяльності, зосереджуючись на матеріальних, операційно-тактичних і гуманітарно-ідеологічних вимірах війни.

Таким чином, вивчення воєнно-політичної та військово-політичної лексики дало змогу виявити їхню синергійну роль у репрезентації воєнного досвіду, окреслити механізми взаємодії політичного, воєнного та військового дискурсів у мовній практиці й закласти підґрунтя для подальшого розвитку лінгвополітичної синергетики – методології аналізу мови війни.

Висновки. У парадигмі теоретичної лінгвополітичної синергетики корпус воєнно-політичної та військово-політичної лексики становить концептуальне ядро воєнної конфліктології. Комплексне дослідження, здійснене на значному за обсягом емпіричному матеріалі (від доби Першої світової війни до російсько-української війни), виявило провідні тенденції розвитку цих типів лексики у текстах офіційно-ділового, публіцистичного та художнього стилів.

Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що воєнно-політична лексика охоплює три групи мовних одиниць: (1) воєнно-політичні терміни та лексеми зі спільними семантичними ознаками у сфері воєнної політики, спрямованої на забезпечення воєнної безпеки; (2) терміни й лексеми, марковані війною, пов'язані з воєнною стратегією та політико-правовим розв'язанням війни; (3) вирази з воєнно-політичним навантаженням, що слугують для опису ситуацій, процесів і явищ у воєнно-політичній сфері.

У результаті проведених наукових пошуків констатуємо, що військово-політична лексика також репрезентує три групи мовних одиниць: (1) військово-політичні терміни та військово-політичні лексеми, що формують понятійне поле військово-політичної діяльності, поєднуючи матеріальну (техніка, озброєння, інфраструктура), організаційну (операції, формування, забезпечення) та ідеологічну (цінності, риторика, ідеологеми) складові; (2) терміни й лексеми, марковані сферою військової справи, що вибудовують понятійне поле динаміки війни як процесу, у якому виокремлено матеріальний, операційно-тактичний, гуманітарний, ідеологічно-політичний виміри; (3) вирази з військово-політичним навантаженням, які концептуалізують антропоцентричну епістему лінгвістики війни, акцентуючи на індивідуальному сприйнятті збройного конфлікту.

Підсумовуючи, зазначимо, що спільною рисою воєнно-політичних і військово-політичних

лексем, а також одиниць, маркованих війною чи військовою справою, є їхня розширена структура, у якій номінативними виступають не лише однокомпонентні слова, а й словосполучки. Воєнно-політична лексика систематизує поняття у площині воєнної політики, тоді як військово-політична – у сфері військової діяльності. Відповідно, воєнно-політична термінологія є складовою воєнно-політичної лексики, а військово-політична термінологія – військово-політичної. Унаслідок проведеного наукового пошуку доходимо висновку

про те, що воєнно-політична та військово-політична лексика становлять синергійні складники мови війни, які репрезентують воєнний досвід через механізми інтеграції політичного, воєнного та військового дискурсів у мовній практиці, формуючи підґрунтя для подальшого розвитку лінгвополітичної синергетики – методології осмислення дискурсу війни. Перспективу подальших наукових студій у цьому напрямі вбачаємо в розбудові теоретико-методологічних засад воєнної конфліктології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Василенко Д. Англomовні лексичні інновації військової сфери, утворені шляхом словоскладання. Вісник Запорізького національного університету. Серія «Філологічні науки». 2008. С. 41–47.
2. Воєнно-наукове управління Генерального штабу Збройних сил України. Словник «Військових термінів та скорочень (аббревіатур)». 2020. <https://sprotyvg7.com.ua/wp-content/uploads/2022/04/ВКП-1-0001.01-Словник-військових-термінів-та-скорочень.pdf>
3. Гриценко А., Кожієл М., Єрмолаєв А., Флурі Ф. Нормативно-правова база у галузі безпеки і оборони України. Видання друге, доповнене – Центр досліджень армії, конверсії та роззброєння, Київ, 2012. 820 с.
4. Дем'янчук Ю. Лінгвополітична синергетика: становлення та перспективи дослідження. Вісник КНЛУ. Серія Філологія. 2024. Том 27. № 2. С. 75–102.
5. Дем'янчук Ю. Генеза становлення мови війни в історико-політичному та історико-художньому контексті (український досвід). Закарпатські філологічні студії. 2025. Вип. 39. С. 171–192.
6. Дем'янчук Ю. Лінгвістика війни: виникнення, концептуалізація та вектори подальшого розвитку. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. 2025. Том 36 (75), № 3. Час.1. С. 220–233.
7. Дем'янчук Ю. Міжнародний суд ООН в системі воєнної конфліктології: від юрисдикції до політичного впливу. Міністерство Юстиції України. Судова експертиза: перспективи розвитку та окремі вектори змін. Матеріали V Всеукраїнського форуму судових експертів 6 червня 2025 року. Львів. 2025. С. 148–152.
8. Мельник П. Визначення поняття військової лексики та підходи до її вивчення / П. П. Мельник, М. М. Юрковська. 2021. С. 137–141.
9. Мовчан Л., Хоменко Ю. «Сутність англomовної військово-політичної терміносистеми». «Young Scientist». № 1.1 (113.1). 2023. С. 61–64.
10. Стецюк В., Мініч Л. Воєнна лексика в парадигмі лінгвістичних досліджень. Славістичні студії: лінгвістика, літературознавство, дидактика. 2024. Вип.15. С. 307–314.
11. Царьова І. Російсько-українська війна (2014–2022): слова, які набули нових значень. Publishing House «Baltija Publishing, 2020. С. 804–811.
12. Яременко О., Лазебна О. Тематична класифікація термінологічної лексики військово-політичного дискурсу (на матеріалі сучасних німецькомовних часописів). Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. Том 32 (71) № 6. Ч. 1. 2021. С. 185–190.
13. Alpha History. WORLD WAR I GLOSSARY A-D. 2017. <https://alphahistory.com/worldwar1/world-war-i-glossary-a-d/>
14. Alpha History. WORLD WAR I GLOSSARY E-O. 2017. <https://alphahistory.com/worldwar1/world-war-i-glossary-e-o/>
15. Chilwa I. Ruzaita J. Analysing the language of political conflict: a study of war rhetoric of Vladimir Putin and Volodymyr Zelensky, Critical Discourse Studies. 2024. DOI:10.1080/17405904.2024.2331186
16. CliffsNotes. Ernest Hemingway Glossary. 2025. <https://www.cliffsnotes.com/test-prep/high-school/tools-and-resources/ernest-hemingway-glossary>
17. CliffsNotes. Erich Maria Remarque. All Quiet on the Western Front. Glossary. 2025. https://www.cliffsnotes.com/literature/a/all-quiet-on-the-western-front/study-help/full-glossary?utm_source
18. CliffsNotes. J. R. R. Tolkien. The Lord of the Rings. 2025. https://www.cliffsnotes.com/literature//the-lord-of-the-rings/study-help/full-glossary-for-the-lord-of-the-rings?utm_source
19. DOD Dictionary of Military and Associated Terms. 2017. <https://www.tradoc.army.mil/wp-content/uploads/2020/10/AD1029823-DOD-Dictionary-of-Military-and-Associated-Terms-2017.pdf>
20. Drazek A. Bridge in the Darkness. 2023. 203 p.19881
21. Fauntleroy A. M. Report on the medico-military aspects of the European war. 1915. <https://archive.org/details/reportonmedicomi00usmeuoft/page/n5/mode/2up>

22. Frank A. *Diary of a young girl*. (first published in 1952, 285 p.). Penguin Classics (reissued in 2019). 2019. 339 p.
23. Gallagher M. *Daybreak*. Atria Books. 2024. 256 p.
24. Hemingway E. *A Farewell to Arms*. (first published in 1929). Penguin Books. 2023. 293 p.
25. Kryshevich O. *English-Ukrainian Military Dictionary*. 20 000 words and expressions. VOLUNTEER PROJECT. Uzhhorod. First edition. RIK-U, 2023. https://opac.kpi.ua/estorage/i/english_ukrainian_military_dictionary.pdf
26. Lansdowne, H. C. K. P., Butler, N. M. & United States President. (1918). *The Aims of the war: Letter of Lord Lansdowne to the London Daily Telegraph*. The New York Times. [New York City, American Association for International Conciliation] [Pdf] Retrieved from the Library of Congress, <https://www.loc.gov/item/18005484/>.
27. Levi P. *If this is a man*. («Se questo e un uomo», first published in 1958). Introduction copyright. David Baddiel. 2023. 457 p.
28. Marios A. *Lexemes*. Oxford University Press. Linguistics. 2019. https://www.anglistik3.hhu.de/fileadmin/redaktion/Fakultaeten/Philosophische_Fakultaet/Anglistik_und_Amerikanistik/Ang3_Linguistics/Dateien/Detailseiten/Plag/CRC_Project_C08_Publications/Andreou_2019.pdf
29. Miller C. *The War Came to Us: Life and Death in Ukraine*. Bloomsbury. 2023. 293 p.
30. Mills C. *Ukraine conflict: An overview*. House of Commons Library. 2025. <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-9723/CBP-9723.pdf>
31. Ministry for Culture and Heritage. *First World War glossary and list of abbreviations*. 2024. URL: <https://nzhistory.govt.nz/war/ww1-abbreviations-acronyms>,
32. Monolatii I. *Modern Interdisciplinary Approaches to the Study of Military and Political Conflict: (The Case of the Ukrainian-Polish War of 1918–1919)*. 2025. C. 110–123. https://www.researchgate.net/publication/394001666_Modern_Interdisciplinary_Approaches_to_the_Study_of_Military_and_Political_ConflictSucasni_mizdisciplinari_pidhodi_u_vivcenni_voenno-politichnih_konfliktiv_The_Case_of_the_Ukrainian-Polish_War_of_1918
33. Pankakoski T. *Another Language: The Relationship between War and Politics in Ernst Jünger's Early Political Writings*. *New German Critique*. 2024. P. 135–165. <https://doi.org/10.1215/0094033X-11165823>
34. Remarque E. M. *Westen nichts Neues*. Propyläen-Verlag. Berlin. 1929. *All Quiet on the Western Front* Written by: Erich Maria Remarque Translated by: Katharina Rout, 2024. 348 p.
35. Seidikenova A. C., Akkari, A. A., Bakitov, A., & Morugova, Y. *ISSUES OF RENDERING MILITARY TERMINOLOGY WITHIN THE FRAMEWORK OF MILITARY DISCOURSE*. *Farabi Journal of Social Sciences*, 6(1). 2020. P. 19–27.
36. *The New York Times*. By Winston Churchill: *The Second World War*. Volume I-The Gathering Storm. Book I-From War to War. Vol. XCVII. No. 32, 955. 1948. <https://timesmachine.nytimes.com/timesmachine/1948/04/16/issue.html>
37. *The New York Times*. «Navy cuts deaths of wounded to 2 1/2%». 1943. <https://timesmachine.nytimes.com/timesmachine/1943/10/20/issue.html>
38. Tolkien, J. (1954). *The Lord of the Rings*. (Allen & Unwin, first publishen in 1954). Harper Collins Publishers. *The return of the king*. Part 3. 2007. 1567 p.
39. Tolkien, J. (1954). *The Lord of the Rings*. (Allen & Unwin, first publishen in 1954). Harper Collins Publishers. *The Two Towers*. Part 2. 2007. 971 p.
40. Tolkien, J. (1954). *The Lord of the Rings*. (Allen & Unwin, first publishen in 1954). Harper Collins Publishers. *The Lord of the rings*. Part 1. 2007. 531 p.
41. Vocabulary.com. *The Diary of a young Girl*. 2025. https://www.vocabulary.com/lists/34jlkcgj/diary-of-a-young-girl?utm_source=
42. Woodward B. *War*. Simon & Schuster. 2024. 435 p.
43. *World War II Glossary*. 2004. <https://ww2db.com/ref.php?q=G>
44. Younglove W. *Vocabulary with definitions from ANNE FRANK – Diary of a Young Girl*. 2020. <https://teachingenglishlanguagearts.com/wp-content/uploads/2020/12/YOUNGLOVE-Anne-Frank-Vocabulary-for-Website.pdf>

ПАРОНІМІЯ В АНГЛОМОВНОМУ ЕКОНОМІЧНОМУ ДИСКУРСІ: ВИКЛИКИ ДЛЯ ДІЛОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ ТА ШЛЯХИ МІНІМІЗАЦІЇ СЕМАНТИЧНИХ РИЗИКІВ

PARONYMY IN ENGLISH ECONOMIC DISCOURSE: CHALLENGES FOR BUSINESS COMMUNICATION AND WAYS TO MITIGATE SEMANTIC RISKS

Лиса Н.С.,

orcid.org/0000-0003-3007-0248

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура
Львівського національного університету імені Івана Франка

Сухий О.О.,

orcid.org/0000-0001-8783-5972

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура
Львівського національного університету імені Івана Франка

У статті здійснено комплексний аналіз феномену паронімії в англomовному економічному дискурсі, що є одним із ключових чинників семантичної варіативності та джерелом потенційних комунікативних збоїв у бізнесовій комунікації. Досліджено когнітивно-дискурсивні механізми взаємодії паронімічних одиниць, а також їхню семантичну дистрибуцію в офіційно-діловому стилі. Розглянуто типологію англomовних паронімів, що створюють найзначніші лексико-семантичні труднощі у сфері економіки. Доведено, що їхня неправильна субституція може призводити до семантичних аномалій у фінансових звітах, юридичних контрактах та бізнес-документації, а також до когнітивного дисонансу у професійній взаємодії. Здійснено диференціацію паронімів за морфолого-семантичними критеріями, зокрема виокремлено префіксальні, суфіксальні та кореневі пароніми, які мають різний ступінь комунікативного ризику. У рамках аналізу наголошено на значущості дискурсивної компетентності та прагматичної адекватності у використанні паронімічних лексем у професійному спілкуванні. У статті запропоновано низку стратегій мінімізації семантичних ризиків, зокрема контекстуальний аналіз при укладанні юридичних та фінансових документів, автоматизовану перевірку лексичної коректності в англomовному економічному дискурсі, спеціалізоване навчання фахівців з економіки та бізнес-комунікації для підвищення лексико-семантичної компетентності. Зазначено, що дослідження поглиблює розуміння мовної варіативності в економічному дискурсі та підкреслює важливість лексичної точності у міжнародній бізнес-комунікації, що є особливо актуальним у контексті глобалізаційних процесів та динамічного розвитку фінансових ринків.

Ключові слова: пароніми, когнітивна інтерференція, контекстуальний аналіз, лексико-семантичний аналіз, лексична варіативність, семантичні ризики.

The article provides a comprehensive analysis of the phenomenon of paronymy in English economic discourse, which is one of the key factors of semantic variability and a source of potential communicative failures in business communication. The cognitive-discursive mechanisms of interaction of paronymic units and their semantic distribution within the official business style are studied. The typology of English paronyms that pose the most significant lexical-semantic challenges in the economic sphere is considered. It is proved that incorrect substitution of these units may lead to semantic anomalies in financial reports, legal contracts, and business documentation, and may also cause cognitive dissonance in professional interactions. Paronyms are differentiated based on morphological and semantic criteria, with particular attention to prefixal, suffixal, and root paronyms, each presenting varying degrees of communicative risk. The analysis emphasizes the importance of discourse competence and pragmatic appropriateness in using paronymic lexemes in professional communication. The article proposes several strategies for mitigating semantic risks, particularly contextual analysis when drafting legal and financial documents, automated verification of lexical accuracy in English economic discourse, and targeted training for specialists in economics and business communication to improve lexical and semantic competence. This research contributes to a deeper understanding of linguistic variability in economic discourse, and it highlights the importance of lexical precision in international business communication, which is especially relevant within globalization and the dynamic development of financial markets.

Key words: paronyms, cognitive interference, contextual analysis, lexical-semantic analysis, lexical variability, semantic risks.

Постановка проблеми. Паронімія як складне лінгвістичне явище постає багаторівневим механізмом лексико-семантичної варіативності, що функціонує в межах комунікативної взаємодії

та визначає специфіку когнітивної перцепції інформації. У межах англomовного економічного дискурсу паронімічні кореляти виступають важливим чинником семантичної інтерференції, що

детермінує порушення прагматичної координації дискурсивних процесів, спричинюючи когнітивну дезорієнтацію реципієнтів, порушення механізмів інтерпретації текстової інформації, а також потенційні юридичні колізії та фінансові диспропорції внаслідок лексичних девіацій.

Семантична амбівалентність паронімічних конструкцій у спеціалізованих економічних текстах корелює з високим рівнем полісемічної невизначеності, що своєю чергою редукує прагматичну ефективність дискурсивної практики [1; 2]. Динаміка таких девіантних явищ уможливорює зниження когерентності комунікативних актів, що може призводити до спотворення інтенційного вектора повідомлення та дисфункції процесів професійної взаємодії.

Зважаючи на це, системний аналіз паронімії в економічному дискурсі є стратегічно важливим з огляду на необхідність ідентифікації чинників семантичного ризику, що впливають на перцепцію та когнітивну обробку інформації в умовах міжкультурного бізнес-комунікативного середовища. Ефективна оптимізація механізмів усунення комунікативних девіацій, спричинених паронімічною інтерференцією, передбачає інтеграцію когнітивно-дискурсивних методологій, системну лінгвістичну стратифікацію лексико-семантичних відношень [2], а також розробку нормативно-комунікативних протоколів, спрямованих на підвищення точності й однозначності економічної термінології.

Отже, міждисциплінарна концептуалізація проблематики паронімії, що поєднує лінгвістичний, когнітивний та прагматичний аналізи, сприятиме формуванню ефективних моделей професійної комунікації. Це своєю чергою мінімізує ризики семантичних девіацій у стратегічних сферах міжнародної взаємодії, таких як економічна дипломатія, юридична експертиза та фінансовий менеджмент.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Науковці комплексно висвітлюють феномен паронімії в англomовному діловому дискурсі, акцентуючи увагу на її впливі на семантичну точність, комунікативну ефективність і когнітивні процеси інтерпретації спеціалізованих текстів. І. Короткова [2] досліджує проблему систематизації паронімів у бізнес-англійській, обґрунтовуючи їхню функціональну значущість у професійному спілкуванні. Подібну проблематику розглядає Н. Зінукова [3], яка аналізує структурно-семантичні параметри англomовних ділових текстів, окреслюючи ризики паронімічної інтерференції у процесі комунікації. Своєю чергою М. Ріба-

Гринишин та С. Кривда [4] зосереджуються на ролі паронімічних фразеологічних одиниць у формуванні когерентності економічного дискурсу, підкреслюючи їхню значущість у процесах професійної взаємодії. Когнітивно-семантичний аспект досліджує І. Вайноренє [1], яка розглядає механізми каузальної концептуалізації в економічному дискурсі, зокрема вплив паронімічної варіативності на категоризацію феномену «ефект». До прагматичних особливостей використання паронімічних конструкцій звертається К. Лут [5], аналізуючи роль гіперболи у створенні семантичної двозначності в діловій комунікації.

Отже, результати досліджень підтверджують необхідність чіткого розмежування паронімічних одиниць у бізнес-дискурсі, що сприятиме термінологічній коректності, усуненню семантичної амбівалентності та підвищенню ефективності професійної комунікації в економічному і юридичному середовищі.

Мета статті. Мета статті полягає в розкритті основних семантичних ризиків, пов'язаних з використанням паронімів у економічних текстах, і пошуку ефективних стратегій для мінімізації цих ризиків, зокрема шляхом підвищення мовної чіткості та точності при формулюванні економічних повідомлень.

Виклад основного матеріалу дослідження. У широкому лінгвістичному розумінні пароніми становлять лексичні одиниці, які характеризуються значною звуковою або графічною подібністю, проте мають істотні відмінності у значенні [1; 2; 6]. В економічному дискурсі такі слова можуть спричиняти комунікативні труднощі, оскільки їхня подібність часто призводить до некоректного тлумачення спеціалізованих фінансових, правничих або ділових термінів, що своєю чергою потенційно спричиняє похибки в ухваленні рішень. Класифікація паронімічних одиниць в англійській мові є неоднозначною через їхню структурну варіативність і морфологічну розмаїтість. Водночас у більшості наукових підходів пароніми поділяють за принципом морфемної будови, виокремлюючи три основні категорії: префіксальні, суфіксальні та кореневі лексеми.

До префіксальних паронімів належать слова, що мають однакову кореневу основу, проте відрізняються префіксами, які відіграють визначальну роль у зміні їхнього значення, наприклад, у таких паронімічних відповідниках, як: *approve* (схвалювати) – *disapprove* (не схвалювати); *conscious* (свідомий, усвідомлений) – *subconscious* (підсвідомий); *dislike* (не любити) – *unlike* (не схожий); *downgrade* (знижувати рівень) – *upgrade* (підви-

цувати рівень); *export* (експортувати) – *import* (імпортувати); *misinterpret* (неправильно тлумачити) – *reinterpret* (переосмислювати, повторно інтерпретувати); *postpaid* (з оплатою після використання послуг) – *prepaid* (попередньо оплачений); *recover* (видужувати, відновлюватися) – *undercover* (таємний, під прикриттям) [2; 7].

Наведені приклади ілюструють той факт, що префіксальні пароніми мають потенціал створювати когнітивну та комунікативну плутанину, особливо у спеціалізованих дискурсах, зокрема в бізнесі, юриспруденції та науковій комунікації.

Суфіксальні паронімічні одиниці характеризуються варіативністю суфіксів при збереженні однакового кореня, наприклад, наведені пари демонструють суфіксальну диференціацію: *applicant* (кандидат, заявник) – *application* (заявка, застосування); *assist* (допомагати) – *assistant* (помічник); *competence* (компетентність) – *competency* (фахова кваліфікація); *confident* (впевнений) – *confidence* (довіра, впевненість); *dependent* (залежний) – *dependence* (залежність); *employer* (роботодавець) – *employee* (працівник); *extensive* (обширний, великий) – *extension* (розширення, продовження); *intensive* (інтенсивний) – *intensity* (інтенсивність); *invention* (винахід) – *inventor* (винахідник); *practise* (працювати) – *practice* (практика); *resident* (мешканець) – *residence* (місце проживання); *security* (безпека) – *secure* (безпечний, захищати); *successful* (успішний) – *success* (успіх); *trainee* (стажер) – *trainer* (тренер) [2; 7].

Приклади ілюструють, як зміна суфіксів може впливати на морфологічну категорію слів та їхню функцію в мові, створюючи потенційні труднощі для сприйняття та використання, особливо у професійній комунікації.

До кореневих паронімів належать лексеми, що не мають спільного морфологічного кореня, проте характеризуються високим ступенем фонетичної схожості. Це може створювати семантичні труднощі в процесі сприйняття та інтерпретації тексту, особливо в умовах усного мовлення або автоматичної обробки інформації. Такі паронімічні відносини є джерелом лексичних інтерференцій у міжкультурній та професійній комунікації. До прикладів кореневих паронімів можна віднести такі лексичні одиниці, як: *bear* (народжувати(ся)); *ведмідь* – *beer* (пиво); *fail* (зазнати невдачі) – *fair* (справедливий); *contest* (змагання, конкурс) – *context* (контекст, ситуація); *hill* (пагорб) – *heal* (виліковувати, загоювати(ся)); *suite* (номер у готелі, набір) – *suit* (костюм, підходити); *sight* (вид, зір) – *site* (місце, ділянка, сайт);

piece (шматок, частина) – *peace* (мир, спокій); *desert* (пустеля) – *dessert* (десерт); *loose* (вільний, нецільний) – *lose* (втрачати, програвати); *advice* (порада) – *advise* (радити); *affect* (впливати) – *effect* (результат, ефект); *complement* (доповнення) – *compliment* (комплімент); *stationary* (нерухомий) – *stationery* (канцелярське приладдя); *altar* (вісьмар) – *alter* (змінювати); *waist* (талія) – *waste* (відходи, марнувати) [2; 7].

Фонетична подібність зазначених лексичних одиниць може слугувати чинником виникнення комунікативних дисфункцій, особливо за умов високої швидкості мовлення, недостатнього рівня володіння мовою або автоматизованого перекладу. Відтак, їх диференціація є ключовою для забезпечення точності та однозначності комунікації в професійному та бізнесовому дискурсах.

У сфері ділового спілкування англійська мова містить значну кількість паронімічних лексичних одиниць, які можуть слугувати джерелом комунікативних бар'єрів, особливо в економічному дискурсі. Лексико-семантична подібність таких слів сприяє виникненню помилкових інтерпретацій, що може призводити до неточностей у професійній комунікації, юридичних документах, фінансових звітах та аналітичних дослідженнях.

Аналіз типових паронімічних пар, які є поширеними в економічному англійському дискурсі, демонструє, що їх диференціація є вкрай важливою для точності передавання інформації в економічному контексті:

1. *Affect* vs. *Effect* (впливати vs. результат): *The new tax policy will affect small businesses* (Нова податкова політика вплине на малий бізнес). *The effect of inflation is visible in rising prices* (Ефект інфляції помітно у зростанні цін).

2. *Principal* vs. *Principle* (основний, капітал vs. принцип): *The principal amount of the loan is \$10,000* (Основна сума кредиту становить \$10,000). *Honesty is a fundamental principle in business* (Чесність – це фундаментальний принцип у бізнесі).

3. *Elicit* vs. *Illicit* (виявляти vs. незаконний): *The survey was designed to elicit honest responses* (Опитування було розроблене для виявлення чесних відповідей). *The company was fined for illicit trading practices* (Компанію оштрафували за незаконні торгові практики).

4. *Imply* vs. *Infer* (натякати vs. робити висновок): *The manager's comments imply possible layoffs* (Коментарі менеджера натякають на можливі звільнення). *From the data, we can infer that demand is increasing* (З даних ми можемо зробити висновок, що попит зростає).

5. *Complement vs. Compliment* (доповнювати vs. комплімент): *This new feature will complement our existing services* (Ця нова функція доповнить наші чинні послуги). *He received a compliment on his negotiation skills* (Він отримав комплімент за свої навички ведення переговорів).

6. *Stationary vs. Stationery* (нерухомий vs. канцелярські товари): *The company's assets remained stationary during the recession* (Активи компанії залишалися незмінними під час рецесії). *We ordered new stationery for the office* (Ми замовили нові канцелярські товари для офісу).

7. *Precede vs. Proceed* (передувати vs. продовжувати): *A detailed market analysis should precede any investment* (Детальний аналіз ринку має передувати будь-яким інвестиціям). *The board decided to proceed with the merger* (Рада директорів вирішила продовжити процес злиття).

8. *Eminent vs. Imminent* (видатний vs. неминучий): *He is an eminent economist with years of experience* (Він видатний економіст із багаторічним досвідом). *A financial crisis seems imminent due to poor management* (Фінансова криза здається неминучою через погане управління).

Очевидно, що неправильне вживання паронімів може спотворити значення фінансових звітів, юридичних контрактів та маркетингових стратегій. Для мінімізації семантичних ризиків у діловій комунікації необхідно звертати увагу на контекст та використовувати спеціалізовані словники або засоби автоматичної перевірки лексичних помилок. Заміна одного терміна іншим у діловій комунікації може призвести до значних семантичних ризиків, що загрожують точності фінансових звітів, юридичних контрактів та маркетингових стратегій.

Як вже зазначалося, паронімія в економічному англомовному дискурсі може призводити до комунікативних труднощів, особливо коли схожі за звучанням слова мають різні значення. Уявимо, що відбудеться, якщо слово *economic* замінити на *economical* у статті під назвою «*'Hit them where it hurts': Americans boycott corporations to protest anti-DEI policies*» [8] від 28 лютого 2025 р. Нагадаємо, що *economic* стосується економіки або *прибутковості*, тоді як *economical* означає *ощадливий* або *економний*. Неправильне використання може призвести до непорозуміння у фінансових звітах. Аналізовані терміни вжито у контексті: «*On Friday, Americans across the country are participating in an economic boycott for 24 hours. <...> "February 28 is a symbolic start to economic resistance, a day where we show corporations and politicians that we control the economy," reads the*

organization's website. <...> The economic boycott is not Rayner's first time using her wallet to show her values».

У наведеній статті «*'Hit them where it hurts': Americans boycott corporations to protest anti-DEI policies*» слово *economic* використовується в словосполученнях *economic boycott* та *economic resistance*, що свідчить про його значення, пов'язане із системою економічних відносин, фінансовими процесами та впливом на економіку загалом. *Economic boycott* означає *бойкот*, який впливає на економіку через припинення споживчих витрат. Якби в цьому контексті використали слово *economical*, фраза *economical boycott* не мала б сенсу, оскільки це означало б «*ощадливий бойкот*», що не відповідає змісту бойкоту як форми економічного тиску. *Economic resistance* у цьому випадку вказує на *протидію через економічні механізми* (*відмову від покупок, фінансовий тиск на корпорації*), що також стосується саме економічних процесів, а не *ощадливості*. Якби в цьому контексті замінити *economic* на *economical*, це призвело б до семантичної аномалії, оскільки *economical* стосується *раціонального використання ресурсів*, але не *макроекономічних механізмів опору*.

Отже, у статті «*'Hit them where it hurts': Americans boycott corporations to protest anti-DEI policies*» слово *economic* використано коректно, оскільки воно стосується *макроекономічних явищ, пов'язаних із бойкотом, фінансовим тиском та політичним протестом*. Заміна його на *economical* призвела б до неправильного трактування змісту, що підтверджує важливість диференціації паронімів у діловому та медійному дискурсі.

Неправильне використання паронімів у професійному дискурсі може спричинити значні комунікативні та операційні ризики, що впливають на точність передачі інформації, правову коректність документів і репутацію організації. Однією з основних проблем є неправильна інтерпретація економічних показників, що може призвести до хибних управлінських рішень. Наприклад, змішування понять *economic growth* (*економічне зростання, тобто збільшення ВВП або інших макроекономічних показників*) та *economical growth* (*економне зростання, що вказує на ефективне використання ресурсів*) може суттєво вплинути на стратегічне планування компанії, спотворюючи оцінку її фінансового стану та перспектив розвитку.

Ще одним важливим аспектом є юридичні ризики, які виникають унаслідок некоректного

використання паронімів у нормативних і договірних документах. Наприклад, заміна терміна *principal amount* (основна сума боргу) на *principle amount* (принципова сума) може створити правову двозначність у фінансових зобов'язаннях сторін, що здатне спричинити судові суперечки або фінансові втрати.

Крім того, репутаційні ризики відіграють істотну роль у міжнародному бізнес-середовищі. Помилки у використанні термінології можуть поставити під сумнів професійну компетентність компанії, її здатність вести ділову комунікацію відповідно до міжнародних стандартів і дотримуватися мовних норм у професійних сферах. Унаслідок цього партнери, інвестори та клієнти можуть втратити довіру до організації, що негативно вплине на її імідж і конкурентоспроможність.

Таким чином, точне розрізнення паронімічних конструкцій є вкрай важливим для забезпечення ефективної професійної комунікації, зниження правових ризиків і підтримання високої репутації компанії на міжнародному ринку.

Мінімізація семантичних ризиків, пов'язаних із некоректним використанням паронімів у професійній комунікації, вимагає комплексного підходу, що поєднує лінгвістичне навчання, технологічні рішення та стандартизацію термінології. Одним із ключових заходів є лінгвістична підготовка фахівців у сферах економіки, права та фінансів, що передбачає впровадження спеціалізованих курсів із бізнес-англійської, орієнтованих на точне розрізнення паронімічних конструкцій, а також організацію практичних тренінгів на основі реальних кейсів, які демонструють наслідки лексичних помилок у діловій документації.

Окрім цього, важливу роль відіграє контекстуальний аналіз професійних текстів, який може здійснюватися за допомогою автоматизованих систем семантичної перевірки. Використання таких програм дозволяє ідентифікувати потенційні помилки та забезпечити коректне вживання термінів у фінансово-економічних і юридичних документах. Додатковим засобом підвищення точності є подвійне редагування, що передбачає залучення незалежних експертів для перевірки важливих текстів, зокрема контрактів і нормативних актів.

Сучасні технологічні рішення, зокрема штучний інтелект і нейронні мережі, також відіграють

важливу роль у зменшенні ризиків, пов'язаних із паронімією. Лінгвістичні алгоритми дозволяють автоматизовано перевіряти корпоративну документацію на предмет лексичної точності, тоді як глибокий аналіз семантичного контексту сприяє правильному вживанню термінів залежно від специфіки тексту.

На додаток до технологічних рішень, ефективним методом мінімізації ризиків є стандартизація термінологічної бази через розробку корпоративних глосаріїв і довідників, що містять чіткі визначення та контекстуальне використання паронімічних термінів. Такі бази даних дозволяють уніфікувати мовну практику в професійному середовищі та запобігти потенційним комунікативним помилкам.

Таким чином, стратегія мінімізації семантичних ризиків має базуватися на поєднанні лінгвістичної освіти, технологічного аналізу текстів і розробки стандартизованих термінологічних ресурсів. Інтеграція цих підходів сприятиме підвищенню точності професійної комунікації, зменшенню ризиків юридичних і фінансових помилок та зміцненню репутації організацій у міжнародному середовищі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Дослідження феномену паронімії в англомовному економічному дискурсі продемонструвало, що паронімічні відношення є значущим чинником лексико-семантичної варіативності, який впливає на точність професійної комунікації, структурування економічного дискурсу та ефективність когнітивних процесів переробки інформації.

Аналіз типології паронімічних пар у бізнес-комунікації засвідчив, що паронімічна інтерференція може спричинити семантичні девіації, що своєю чергою дестабілізує інформаційний потік та підвищує ризик юридичних, фінансових і репутаційних втрат. Зокрема, неправильна інтерпретація паронімічних одиниць у фінансових звітах, юридичних контрактах і нормативно-регуляторних актах може зумовлювати дисторсію змісту, що потребує впровадження стратегій семантичного контролю.

Подальший науковий пошук може бути розширений у напрямі когнітивно-психолінгвістичного аналізу сприйняття паронімів серед носіїв мови та осіб із різним рівнем володіння англійською мовою, що дозволить визначити вплив когнітивних процесів на точність комунікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вайноренє І. П. Когнітивно-семантичний складник каузальної домінанти «ефект» в англomовному й українomовному економічному дискурсі. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». 2019. Т. 30(69), № 2, ч. 2. С. 43–47.
2. Короткова І. І. До проблеми класифікації паронімів в діловій англійській мові. Актуальні проблеми викладання іноземних мов для професійного спілкування: Всеукраїнська науково-практична конференція (Дніпропетровськ, 7–8 червня 2013 р.). Том 1. URL: http://confcontact.com/2013_06_07/19_Korotkova.html
3. Зінукowa Н. В. Лінгвістичні особливості змісту текстів англomовного ділового дискурсу. Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Філологічні науки. 2021. № 1. С. 176–188.
4. Ріба-Гринишин О. М., Кривда С. Р. Функціонально-семантичний аспект дослідження фразеології в англійському діловому дискурсі. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». 2019. Т. 30 (69), № 4, ч. 2. С. 118–121.
5. Лут К. А. Гіпербола як засіб прагматичного впливу в англomовному економічному дискурсі. Одеський лінгвістичний вісник. 2015. № 5, т. 2. С. 57–60.
6. Словник UA. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%BF%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%BD%D1%96%D0%BC>
7. Cambridge Dictionary English–Ukrainian Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english-ukrainian/>
8. ‘Hit them where it hurts’: Americans boycott corporations to protest anti-DEI policies. URL: <https://www.theguardian.com/us-news/2025/feb/28/economic-blackout-boycott-trump>

РОЗДІЛ 9

ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 82.091

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.41.1.48>

«НЕ ОЗИРАЙСЯ І МОВЧИ» МАКСА КІДРУКА НА ФЕНТЕЗІЙНОМУ ТЛІ ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ ХХІ СТОЛІТТЯ

“DON'T LOOK BACK AND BE SILENT” BY MAX KIDRUK ON THE FANTASY BACKGROUND OF THE FIRST QUARTER OF THE XXI CENTURY

Гурдуз А.І.,

*orcid.org/0000-0001-8474-3773**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри української мови, літератури та методики навчання
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова*

У фентезійній прозі України першої чверті ХХІ ст. суперечливістю позицій виділяються романи Максима Кідрюка. Балансуючи між національною традицією й зарубіжним художнім досвідом, він створює корпус яскравих текстів, доступних для осягнення за умови об'єктивної оцінки в координатах традиції й новаторства. Як репрезентант сучасного українського фентезі роман «Не озирайся і мовчи» викликає інтерес у зв'язку з послідовним проявленням у ньому парадигмальної фентезійної трансформації перших десятиліть ХХІ ст., а також у площині художньої автономності й новаторства письменника, що стосовно відповідних аспектів твору не досліджувався. Між тим його компаративний аналіз як кращого з виданих фентезійних текстів М. Кідрюка дозволяє з'ясувати бачення місця роману в національному літературному процесі, розкриває питання творчої генези й міжлітературного діалогу в ньому.

У статті вперше визначено місце роману «Не озирайся і мовчи» на сучасному фентезійному тлі в аспекті характеру відображення у творі парадигмальної трансформації метажанру перших десятиліть ХХІ ст. Також уперше здійснено компаративний аналіз твору у зв'язку з системною рецепцією М. Кідрюком творчості С. Кінга; висвітлено своєрідність трансформації в романі комплексу Мінотавра й концепту лабіринту у форматі відповідного інтерпретаційного кластера.

Параметри «Не озирайся і мовчи» засвідчують закономірність його появи на сучасному світовому й українському метажанровому тлі, його суголосність провідним тенденціям фентезійного мистецтва. Результати аналізу роману свідчать про неординарність реалізації М. Кідрюка у фентезійній площині, оскільки в цьому творі органічно поєдналися власний талент автора і досвід масової культури західного канону. Послідовний вплив останньої в особі С. Кінга відчутний, але не затінює оригінальні жанрові рішення українського експериментатора. «Не озирайся і мовчи» перебуває в руслі парадигмальних змін фентезійного простору перших десятиліть ХХІ ст., і супровідні аспекти відповідних процесів (зокрема, тяжіння героя до темного начала, посилення жіночого первня) виявляє варіативно. Найбільш концентрованим у цьому сенсі є ускладнення проміжного міжсвітового простору до рівня варіанта переосмислення концепту античного Лабіринту. Зіставлення «Не озирайся і мовчи» з «Розою Меддер» С. Кінга є продуктивним дослідницьким кластером у стратегії компаративного осягнення місця фентезійного та інших текстів М. Кідрюка у світовому літературно-мистецькому процесі.

Ключові слова: фентезі, типологія, тенденція, рецепція, лабіринт, інтерпретація.

In the fantasy prose of Ukraine in the first quarter of the XXI century, the novels by Max Kidruk stand out for their contradictory positions. Balancing between national tradition and foreign artistic experience, he creates a corpus of vivid texts that are accessible for comprehension subject to objective assessment in the coordinates of tradition and innovation. As a representative of modern Ukrainian fantasy, the novel “Don't Look Back and Be Silent” is of interest due to the consistent manifestation in it of the paradigmatic fantasy transformation of the first decades of the XXI century, as well as in terms of the writer's artistic autonomy and innovation, which have not been studied in relation to the relevant aspects of this artistic work. Meanwhile, its comparative analysis as the best of M. Kidruk's published fantasy texts allows us to clarify the vision of the novel's place in the national literary process, reveals the questions of creative genesis and interliterary dialogue in it.

Our article defines the place of the novel “Don't Look Back and Be Silent” in the modern fantasy background in terms of the nature of the reflection in this artistic work of the paradigmatic transformation of the metagenre of the first decades of the XXI century for the first time. Also, for the first time, a comparative analysis of this novel was carried out in connection with M. Kidruk's systemic reception of S. King's work; the originality of the transformation in the novel of the Minotaur complex and the concept of the labyrinth in the format of the corresponding interpretative cluster was highlighted.

The parameters of “Don't Look Back and Be Silent” testify to the regularity of its appearance on the modern global and Ukrainian metagenre background, its consonance with the leading tendencies of fantasy art. The results of the analysis of the novel indicate the uniqueness of M. Kidruk's implementation in the fantasy plane, since this artistic work organically combines the author's own talent and the experience of mass culture of the Western canon. The consistent influence of

the latter factor in the person of S. King is palpable, but does not overshadow the original genre solutions of the Ukrainian experimenter. "Don't Look Back and Be Silent" is in line with the paradigmatic changes in the fantasy space of the first decades of the XXI century, and the accompanying aspects of the corresponding processes (in particular, the hero's attraction to the dark side, the strengthening of the feminine primacy) are revealed in a variegated manner. The most concentrated in this sense is the complication of the intermediate interworld space to the level of a variant of reinterpretation the concept of the ancient Labyrinth. The comparison of "Don't Look Back and Be Silent" with "Rose Madder" by S. King is a productive research cluster in the strategy of comparative comprehension of the place of M. Kidruk's fantasy novel and his other artistic texts in the world literary-artistic process.

Key words: fantasy, typology, tendency, reception, labyrinth, interpretation.

Постановка проблеми. У розвитку українського фентезійного роману перша чверть XXI ст. складала окремий етап, характеризований переходом до більшої самостійності у стильовому сенсі та загальним послабленням зарубіжного художнього впливу, зокрема канонізованих уже представників західного метажанру – Дж. Р. Р. Толкіна або Дж. К. Ролінг. У культурному плані спільним для вітчизняного з європейським і західним сегментами фентезі стала хвиля орієнталізації як тяжіння до екзотики та потягу до гармонії в іншій естетиці. Таким спільним досвідом у жанровому сенсі періоду є переживання парадигматичного зсуву (переростання моделі базового фентезійного конфлікту з бінарності «добро – зло» у триєдність «добро – (умовно нейтральна) змінна – зло») з відображенням усіх супутніх проявів [1, с. 214–215]. Закономірне ж посилення етно-маркера для вітчизняного автора виявилось продуктивнішим у тих творах, де урбаністичний компонент не був провідним, оскільки сучасна міська культура передбачає параметральну уніфікацію.

Прагнення українського фентезійника початку XXI ст. зайняти помітне (в ідеалі – впливове) місце у світовому літературному процесі вимагає вирішення принципової проблеми вибору художньої стратегії [1, с. 242–243], коли компромісний варіант полягає в комбінуванні вітчизняного та запозиченні зарубіжного досвіду, включно з системою (прохідних) образів, сюжетних рішень і певною мірою стилістики. Сучасний світовий досвід засвідчує, наскільки успішно український топос виконує роль екзотичного поля для перипетій зарубіжного твору (у «Лізі Справедливості» – «Justice League», США, 2017, реж. З. Снайдера); швидше, негативним можна вважати виведення на перший план фактору зарубіжної культури при декларуванні українського компонента основним (де деформованому етносегменту відводиться роль переважно часопросторового антуражу), що бачимо в «Очах: Легенді Карпат» («The Legend of Ochi», США, 2025) реж. І. Саксона. Більш прийнятний синтез зазначених художніх традицій, але з неспівмірним переважанням західних субжанрових лекал виявляємо в «Лазарусі» (2018) С. Тараторіної або «Кайдашеві сім'ї проти зомбі»

(2023) О. Деканя; до певної міри допустимим відповідне сполучення є в «Мантрі-омані» (2011) чи «Тілі™» (2013) В. Гранецької; оптимальним, на наш погляд, – у «Злі» (2001) Л. Баграт, «Дзеркалі Єдиного» (2008) Л. Таран або «Гонимарнику» (2010–2022) Дари Корній.

У фентезійному просторі України першої чверті XXI ст., формованому трьома письменницькими поколіннями, суперечливістю позицій виділяються романи репрезентанта другої генерації Макса (Максима) Кідрука. Балансуючи між національною традицією й зарубіжним художнім досвідом, цей, можливо, найбільш включений у світовий культурологічний дискурс автор створює корпус яскравих текстів, доступних для осягнення за умови об'єктивної оцінки в координатах традиції й новаторства метажанру, міжкультурного діалогу. Більша популярність у М. Кідрука тревелогів (як «Мексиканські хроніки. Історія однієї мрії» або «На Зеландію!») із жанрово виправданою сфокусованістю на екзотичному матеріалі зарубіжних країн зумовлена новаторством автора в літературному процесі. Попри неординарні художні стратегії, зосередження в міському фентезі на зарубіжному культурно-науковому масиві з відповідним применшенням ролі національного елемента ускладнює перехід романів М. Кідрука в українські лонгселери. При цьому очевидні художня якість і новаторство текстів письменника в переосмисленні міфоматеріалу та соціальних стереотипів, моделюванні субжанрової реальності на стику традицій тощо.

Як репрезентант українського фентезі першої чверті XXI ст. і такий, що перебуває в тісному зв'язку з англо-американським метажанровим кластером, роман «Не озирайся і мовчи» (2017) викликає особливий інтерес у зв'язку з послідовним проявленням у ньому парадигмальної фентезійної трансформації перших десятиліть XXI ст., а також у площині художньої автономності й новаторства письменника, що стосовно відповідних аспектів твір не досліджувався. Між тим його компаративний аналіз як кращого з виданих фентезійних текстів М. Кідрука (з частковим продовженням сюжету в «Доки світло не згасне назавжди» (2019)) дозволяє з'ясувати бачення

місця твору в національному літературному процесі, розкриває питання творчої генези й міжлітературного діалогу в ньому. Актуальність нашої розвідки посилена відкритістю питання вироблення стилю М. Кідрука в метажанрі та необхідністю верифікації положень про його творчість у цілому; обраний ракурс сприяє об'єктивному висвітленню цих проблем, адже співвідношення висновків досліджень романів М. Кідрука в їх текстувальних межах і при порівняльно-типологічному та контактено-генетичному підходах відрізняються.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Привернувши до себе увагу фахівців, «Не озирайся і мовчи» не отримав усебічного висвітлення й об'єктивну оцінку. Здійснений проблемно-тематичний і міфопоетичний розгляд роману без звертання до компаративного методу зумовив неповноту і почасти суперечливість висновків стосовно жанрової кваліфікації, стилістики, місця твору в літературному процесі тощо. Так, усупереч зразковій відповідності «Не озирайся і мовчи» порталіному різновиду фентезі, А. Трофименко вловлює у творі лише «елементи містичної структури» [2, с. 142], хоча паралельно – і систему з трьох шарів часопростору [2, с. 142]. Вдаючись у межах однієї студії до різних методологій, Г. Жекецька бачить «Не озирайся і мовчи» не лише технотрилером [3, с. 110] і містичним романом [3, с. 113], але й транслює думку про його наукову фантастичність [3, с. 113], що останнє суперечить художній природі аналізованого тексту. Обмежившись вузьким контекстним фрагментом в українській літературі, М. Хмелюк поспішає визначити «заголовки-фрази» творів М. Кідрука унікальними «у цілому європейському письменстві» [4, с. 120]. Непоміченими в цих та інших студіях залишаються також визначальна для «Не озирайся і мовчи» фактор міжкультурного діалогу, стратегія переосмислення міфу про Мінотавра, суголосність фентезійної концепції світовим трендам метажанру, а також надзвичайна структурна близькість сюжетного ядра роману аналогічному елементу сюжету «Рози Меддер» С. Кінга – автора, системне звертання М. Кідрука до творчості котрого дозволяє говорити про його помітний вплив на мистецьке зростання українського прозаїка.

Аналогічний зазначеному схематизм властивий розвідкам про параметри інших фентезійних текстів романіста – «Зазирни у мої сни» (Н. Коломієць [5]) та «Доки світло не згасне назавжди» (Т. Чонка), його трилерів (І. Пасько [6], Т. Чонка, Л. Костецька й ін.). Підкреслимо

не тільки нерівномірні ступінь і валідність аналізу прози М. Кідрука – в літературознавчому або лінгвістичному розрізі (К. Бондаренко, О. Мороз, І. Демешко й ін.), – але й парадоксальну невключеність вивчення його романів у контекст відповідного європейського і світового наукового корпусу (поодинокі репліки щодо сходження окремих художніх рішень у творчих лабораторіях М. Кідрука і С. Кінга [6, с. 89] потребують уточнення).

Констатуючи жанрове експериментаторство М. Кідрука [3, с. 116], Г. Жекецька (подібно до інших дослідників його прози) не порушує питань логіки такого жанрового переходу і відповідних субжанрових акцентів, факторів впливу на українського романіста західної фентезійної традиції тощо. Репліки стосовно «схематичності» персонажів М. Кідрука [6, с. 89] також часом полемічні, оскільки при переважно формальному підході до його творів частіше не поміченою залишається тонка, з опертям на асоціативність інтертекстуальна гра; а ігровий елемент для прози М. Кідрука (автора першого українського роману з доповненою реальністю) вельми важливий.

Постановка завдання. Метою пропонованої статті є вперше здійснюване визначення місця роману «Не озирайся і мовчи» на сучасному фентезійному тлі в аспекті характеру відображення у творі парадигмальної трансформації метажанру початку ХХІ ст. Відповідно до зазначеної мети також уперше здійснюємо компаративний аналіз твору у зв'язку з системною рецепцією М. Кідруком творчості С. Кінга; висвітлюємо своєрідність трансформації в «Не озирайся і мовчи» комплексу Мінотавра й концепту лабіринту у форматі відповідного інтерпретаційного кластера. Реалізуємо мету розвідки в синтезі компаративного, психоаналітичного, міфопоетичного і герменевтичного методів дослідження.

Виклад основного матеріалу. Портальний [7, с. 88] принцип організації фентезійного світоустрою в романі «Не озирайся і мовчи» забезпечує діалог запропонованих М. Кідруком просторів дійсності й потойбіччя з перетвореною на територію активної суб'єктної дії проміжну між ними територію таємничого ліфта. Попри те, що принцип роботи ліфта підказує вертикальне співвідношення реальності й ірреальності в романі, фінал твору ускладнює і проблематизує трактовану у зв'язку з цим А. Трофименко схему двох ключових світів у творі як *верху* і *низу* [2, с. 144]. Логіка моделювання сучасного фентезі (зокрема мультифентезі) демонструє значно більш вільні й гнучкі рішення порівняно з давніми міфологіч-

ними системами, тому пошук аналогій з класичним легендарно-міфологічним матеріалом у разі з сучасною художньою віртуалізацією може бути утрудненим і проблематичним.

Світ потойбіччя в «Не озирайся і мовчи» позиціонований неоднозначно. Утверджений у мета-жанрі XXI ст. умовно нейтральний кластер нової парадигми між станами світла і темряви М. Кідрук розгортає у гетерогенну метафору Лабіринту Мінотавра. Ця метафора концептуально відповідає складникам міфу про людинобика й органічна філософській абстрагованості його сучасних художніх інтерпретацій, наприклад, у «Гені» («Gene», 2005) С. Павлоу, «Голодних іграх» («The Hunger Games», 2008–2010) С. Коллінз або «Піранезі» («Piranesi», 2020) С. Кларк.

Прикметне з огляду на етичний зсув у фентезійному мистецтві кінця XX – перших десятиліть XXI ст. тяжіння і зближення героя з утіленнями темної сторони сили підкреслене в «Не озирайся і мовчи» подвійно. Першим фактором логіки такого зближення є прізвисько підлітка Марка Грозана – «Малюк Мордор» [7, с. 8, 34, 48] із натяком на поки пасивний тінювий бік сутності героя. Ім'я *Марк* із певно співвідносною семантикою [8, с. 364] відтінене прізвиськом («*грізний*»), протилежно до яких звучить зменшувальне «малюк»; у цій комбінації лексема «малюк» додає певної карикатурності у відсиланні до епіки «Володаря перснів» Дж. Р. Р. Толкіна («Ми заловили Мордора...» [7, с. 299]) і паралельно спрацьовує як обернений метафоризм апелювання до гофманського «Малюка Цахеса на прізвисько Цинобер»). Коренева морфема прізвиська *Мордор* (аналогічний досвід називання персонажів відомий: пригадаймо *Волдеморта* в «Гаррі Поттері» Дж. К. Ролінг) недвозначно вказує на пов'язаність героя-підлітка зі смертю як із первнем міжпросторового переходу в романі, у маніпулюванні котрим Марк спочатку бере участь, а згодом стає частиною цього переходу як «вартовий» [7, с. 471].

Другим фактором тяжіння Марка до темної сторони є потрапляння його в цикл узаємозаміщення образу Мінотавра з віртуалізованого лабіринту, у результаті чого підліток (підтекстно) отримує ситуативно сполучену іпостась «Тесей-Мінотавр» або (сюжетно) роль вартового в ліфті. Принцип співвідносних циклічних заміщень образу в творі послідовно простежуємо з кінця XX ст. (скажімо, в «Алхімії єдиного» («La alquimia del unicornio», 2006) А. Р. Хіменеса), отже, у фентезі він також може вважатися маркером етапу розвитку метажанру. Крім того, в цей же

період у мінотавріані експлуатується прийом сполучення іпостатей Тесея і Мінотавра. Це можна пов'язувати з сучасною модою змалювання психічного розщеплення, так званих множинних особистостей. До слова, типовий приклад змалювання множинної особистості в іншому фентезійному романі М. Кідрука «Заирни у мої сни» (2016) – ірраціонального потрапляння до свідомості дитини свідомості іншої людини (аналогічний прийом використовує в «Не людях, людях, нелюдях» Н. Ліщинська) – А. Трофименко поспішно трактує як прояв мотиву двійництва [2, с. 153–154], також не врахувавши тісного зв'язку роману з творчістю С. Кінга.

При інсталюванні міфу про людинобика у творах по останню третину XX ст. відповідний сюжетний кластер у перипетіях мав центральну позицію. З початком XXI ст. інтерпретований сегмент мінотавріани часто витісняється на периферію, може отримувати абстраговане (імітація) і неповне (з відсутністю певного фігуранта класичного міфу: Аріадни, Тесея чи власне Лабіринту – як у С. Шеррила, Р. Кнаака, С. Кларк та ін.) оформлення. Попри те, що в «Не озирайся і мовчи» лабіринт як алгоритм у використанні незвичайного ліфта виконує ніби технічну роль проходу до потойбіччя, всі складники античного міфу в романі витримані: «вічний вартовий» [7, с. 471] асоційований Мінотавром, в іпостасі Аріадни – дівчинка Соня (її ім'я певно готує читача до «сонного» квесту героїні сиквелу «Доки світло не згасне назавжди»), яка показує йому (умовному Тесею) «лабіринт»; нитка ж Аріадни – це алгоритм дій під час спеціального використання химерного ліфта. У зв'язку з порушенням ритуалу Марк-«Тесей» замінює в «лабіринті» брамника, тобто паралельно стає й «Мінотавром». На виконання вартовим функцій Мінотавра вказує те, що до Марка таємницю «лабіринту» було розкрито іншій дитині, яка також, не витримавши, озирнулася і – зникла для звичайного світу. Синтез рольових масок Тесея і Мінотавра, як у «Не озирайся і мовчи», складає в літературі окрему сюжетну стратегію й заслуговує на детальне вивчення.

Новаторським у М. Кідрука є змалювання образу вартового (героя) між світами, який не просто пропускає або блокує перехід між просторами (брамника, воротаря й под.) [1, с. 218, 245], не просто витримує при цьому певний ритуал (як класичний Сфінкс), але сам становить згорнуту метафору античного міфу (вірогідно, маркетно у главі 87 «Доки світло не згасне назавжди» алгоритм маніпуляцій з ліфтом двічі названо «риту-

алом» [9]). Концепція ситуативного поєднання в образі Марка Грозана іпостасей борця з чудовиськом (Тесея) і монстра (Мінотавра) відповідає концепції роману та опосередковано продовжена в пізнішій книзі М. Кідрука «Доки світло не згасне назавжди». Своєрідне продовження (зв'язок із першим романом забезпечує образ Марка, система перегуків елементів сюжету, мікрообразів і спектр проблематики), однак, містить тільки окремі риси прописаного в «Не озирайся і мовчи» переосмислення античного міфу і при аналізі в своїх текстових межах не дозволяє відтворити виявлений нами реінтерпретований варіант мінотавріани.

Характер сприймання Марком і його однокурсницею Сонєю «світу за ліфтом» [7, с. 382] і бажання скористатися химерним безчассям неодноразово викликають асоціації з «Кладовищем домашніх тварин» («Pet Sematary», 1983) С. Кінга, особливо стосовно сюжетного зростання глобальності проблеми повернення померлої істоти до «життя» (наприклад: [10, с. 358, 238] – [7, с. 405, 471]). Інтертекстуальний аналіз «Не озирайся і мовчи» також засвідчує посилення на «Безплідні землі» («The Waste Lands», 1991) [7, с. 387] та «Лангольєрів» («The Langoliers», 1990) американця, до яких М. Кідрук апелює також у тревелогах. У книзі 2019 р. український автор уже не дає формальних указівок на властивий йому тісний зв'язок із метатекстом С. Кінга, і виявлений нами в «Не озирайся і мовчи» ідейний мікс трьох американських романів заступає в «Доки світло не згасне назавжди» атмосфера стилізованого під сучасні фентезійні тенденції «Кладовища домашніх тварин». Передовсім, ідеться про опис ірраціональних «істот» потойбіччя (які ліквідують парадокси всесвіту) та їхні спроби прорватися в реальний світ, що ця лінія своєрідно продовжує ідею «Не озирайся і мовчи». Знаковим тут вважаємо наголос Марка Грозана про відносність сприймання цих створінь і на порівняння їх із назгулами («Володар перснів» Дж. Р. Р. Толкіна) або з дементорами («Гаррі Поттер» Дж. К. Ролінг) [9]. Антураж «сонного» потойбіччя також спонукає до паралелей у сучасному міському фентезі, на що вказує й інтертекстуальний аналіз прози М. Кідрука: зокрема, в зображенні *заростання специфічною рослинністю обищів потойбіччя та характеру освітлення* на «тому» боці реальної урбаністики український автор має попередників [1, с. 360–361].

Посилення у фентезійному просторі першої чверті ХХІ ст. жіночого начала також помітне в аналізованому творі, хоча його головний герой –

підліток; співвідносні приклади маємо в текстах С. Грін, О. Печорної й ін.

Характер переосмислення М. Кідруком активних у масовій літературі легендарно-міфологічних структур споріднює його з С. Кінгом та рядом інших сучасних фентезійників – як Д. Корній і Л. Таран; А. Сапковський і М. Л. Коссаковська, Н. О'Донох'ю і С. Маєр, причому в синтетизмі трансформування цих образів і мотивів М. Кідрук органічний тенденціям метажанру, і випадок з античним Лабіринтом в аналізованому романі це підтверджує. Особиста схильність М. Кідрука до відтворення географічно екзотичного матеріалу співпадає з хвилею орієнтального впливу в західноєвропейському та північноамериканському фентезі з 2010-х рр. (показовим у фентезійному «Зазирни у мої сни» є іграшка малого Теодора – плюшевий коала *Юань Михайлович* [11]). Популярні нині відображення у фентезійному творі знакових соціокультурних явищ і подій [7, с. 463], моду на криптоісторичні вкраплення [7, с. 52] також простежуємо і в М. Кідрука. Ряд сюжетних рішень привнесено українцем із фантастики: наприклад, нагадують часові петлі, альтернативні відгалуження реальності, позачасові простори тощо обіграні в «Не озирайся і мовчи» «часо-просторові бульбашки» [7, с. 466].

Акцентована нами близькість романів М. Кідрука і С. Кінга не випадкова. Починаючи з ранніх творів, український автор послідовно (у «Боті» [12, с. 11, 271] і «Твердині» [13, с. 118, 324], «Не озирайся і мовчи» та «Зазирни у мої сни», «На Зеландію!» тощо) апелює до текстів американського колеши – його художніх творів і роздумів стосовно теорії творчості [13, с. 582]. Більш чи менш очевидне, пряме чи опосередковане звертання М. Кідрука до понад десяти текстів американця 1983–2015 рр. («Мізері», «Лангольєри», «Безплідні землі», «Роза Меддер», «Острів Дума», «Доктор Сон» тощо) охоплює у верхній межі період мистецького зростання українського автора та його основні творчі експерименти в руслі тенденцій розвитку масової культури. Демонструє уважність М. Кідрука до поповнення прозового активу американця хоча б реагування на роман «Що впало, те пропало» («Finders Keepers», 2015) у створюваному в 2016–2017 рр. «Зазирни у мої сни». Системність згадок і суджень про С. Кінга та / або його твори, використання переосмислених прийомів колеги свідчить як про послідовну рецепцію М. Кідруком творчості американця, так і про близькість художнього мислення цих письменників. І хоча нині М. Кідрук говорить, що для нього «...Кінг

ніколи не був... взірцем. Навіть на тих ранніх етапах...» [14], то у 2013 р. прозаїк висловлювався інакше, називаючи серед особистих взірців цього американського сторітелера: «Ті, на кого я рівняюсь, хто є моїми стилістичними батьками: Майкл Крайтон, Стівен Кінг, Ден Браун, Скот Сіглер і певною мірою Чак Паланік» [15]. Виявлений факт у доробку М. Кідрука – більше ніж прищипанні сучасному фентезі самоосмислення й інтертекстуальна гра (приклад останніх – нагадування в «Не озирайся і мовчи» про нарнійський світ К. С. Льюїса [7, с. 377] й одночасне відштовхування від нього). Прикметно, що в орбіті уваги М. Кідрука перебуває і подібна до манери Стивена Кінга творчість його старшого сина – Джо Гілла [11].

Спираючись на класифікацію Д. Дюришина, можемо говорити про психологічно-типологічні сходження [16, с. 208] у творчості М. Кідрука і С. Кінга, котрі проявляються у специфіці синтезу фентезійного і детективного жанрових первнів (можливість такого поєднання передбачав Цв. Тодоров [17, с. 51]); у розлогій і часом розтягнутій експозиції, відтворенні топографічних деталей міста, увазі до торговельних марок та ін.

Виявляємо надзвичайну сюжетну подібність між реінтерпретаціями міфу про Мінотавра в «Не озирайся і мовчи» та «Розі Меддер» («Rose Madder», 1994). Не маючи підтверджень про обізнаність М. Кідрука з цим текстом С. Кінга, висуваємо гіпотезу про чинник зазначеного різновиду подібностей у творчості романістів. Адже саме таким типом сходжень пояснюються виявлені нами раніше послідовні відповідність сюжету, систем образів, переосмислення легендарно-міфологічних структур тощо у «Дзеркалі Єдинорога» Л. Таран і «Гені» С. Павлоу [1, с. 122–144].

З виявленням у дивній картині потойбічного світу Розі в романі С. Кінга, як Марк – у М. Кідрука, проходить аналог античного Лабіринту з жахливим биком Еринісом – сюжетним Мінотавром [18, с. 247]. Указує Лабіринт жінці таємнича Роза Меддер із картини – містичний двійник героїні, до якого та відчуває тяжіння; так само образ вартвого з «лабіринту» в українському романі притягує Грозана. У тексті М. Кідрука школяр хоче і боїться озирнутися в ліфті, стоячи перед потворою; героїня С. Кінга в епізодах потрапляння в картину переважно стоїть за спиною Меддер, також прагнучи і боячись [18, с. 227] заглянути в її обличчя. Побачивши обличчя містичної постаті, Марк і Розі переживають подібні потрясіння та, більш того, виявляються залученими до схеми циклічної заміни постаті Мінотавра (тут поряд

із Розі – її колишній чоловік-тиран). Як наслідок, Марк стає черговим вартвовим у «лабіринті» – тобто частиною ірреальності, а Розі уносить у реальний світ пам'ять, «подарунки» та зобов'язання перед Розою Меддер, залишаючи ірреальність у собі. Прикметно, що останнє потрапляння до простору Меддер для Розі та протилежних у її житті чоловіків Нормана і Білла реалізоване через прохід крізь шафу (зворотна метафорика «Хронік Нарнії»), і в «Не озирайся і мовчи» також названий К. С. Льюїс.

Зустрінуті героїнею С. Кінга в потойбічній образи мертвих, на відміну від померлих у позачасі в «Не озирайся і мовчи», осмислюються й метафорично: Розі бачить не тільки вбиту маніяком жінку, але й поховану в минулому постать себе колишньої, втрачену ненароджену доньку. Якщо тема сімейного насилля в «Розі Меддер» є провідною, то в українському романі – долученою до основної сюжетної лінії та пов'язаною з образом дівчинки Соні. Спрямовання аб'юзера американської героїні у світ картини для знешкодження перегукується з планом Грозана щодо позбавлення родини Соні насильства батька-тирана: п'яного чоловіка уві сні переправляють у безчасся, де той не здатен вижити. Роза Меддер обіцяє Розі позбавлення чоловіка-маніяка («You shall be divorced of him» [18, с. 260]) і вбиває його в ірраціональному просторі.

Важливу роль у порівнюваних романах відіграє пов'язаний з музичною стихією компонент. Функція емотивного кільця і водночас – системи (умовно) сюжетно вказівних знаків в українському романі відведена рядкам композицій улюбленого рок-гурту прозаїка «Iron Maiden» – [7, с. 38, 111, 231, 283, 320]. У цьому плані поряд із «Не озирайся і мовчи» назвемо «Зазирни у мої сни». Варіативне повторення рядків з «I'm really Rosie...» М. Сендака [18, с. 34, 69, 126, 412] також сприяє нагнітанням в «Розі Меддер» емоційного напруження й готує читача до певної розв'язки. Зазначені інтермедіальні стратегії доповнені лейтмотивними повтореннями: це відповідно евфемізована загрозлива репліка Нормана-тирана до дружини: «I want to talk to you up close» [18, с. 5, 14, 144, 396], а також однойменна для українського роману формула: «не озирайся і мовчи», котра, крім іншого, сама становить елемент (умови) гри.

У центрі уваги фентезійних романів М. Кідрука, як і С. Кінга, – переважно «особливі» діти (Рута в «Доки світло не згасне назавжди» – особлива «[с]еред усіх... особливих» [9]). Водночас використання сфокусованих на (умовно) дитячій теми

сюжетних рішень і навіть конструктів (як «дім дивних дітей» [1, с. 368–372]) у фентезі першої чверті ХХІ ст. набуло широкої популярності, тому метажанровий сектор М. Кідрука тут цілком органічний. При зорієнтованості на західний, передусім американський, культурний простір «Не озирайся і мовчи» несе комплекс національних імперативів (рельєфних при імагологічному розгляді), чим наближається, наприклад, до «Тіла™» В. Гранецької. Визначені характеристики тексту «Не озирайся і мовчи» більшою чи меншою мірою простежуємо і в інших фентезійних романах М. Кідрука, що підтверджує не випадковість цього роману в письменника. Так, під сильнішим впливом Кінгового слова створений «Заирни у мої сни», де, крім традиційних для М. Кідрука відсилань до прози американця і детективного первня, виявляємо спричинену прямою вказівкою в тексті на однойменних персонажів художню вібрацію («...Стівен Кінг; «Доктор Сон». Там, якщо не помиляюсь, був... доктор Джон Далтон, так?» [11]): образи хлопчика Теодора і лікаря Далтона співвідносні й сюжетно симетричні постатям у «Докторі Сні» («Doctor Sleep», 2013) дівчинки Абри і лікаря Джона Далтона.

Сполучення в сучасному фентезі елементів наукової фантастики, зокрема в коміксоїдній віртуальності, іноді ускладнює жанрову кваліфікацію того чи іншого твору. Улюблена для М. Кідрука тема технічного прогресу й наукової картини світу у фентезійному романі М. Кідрука долає криву від утвердження до дискредитації у свідомості героя і, навпаки, переконання в дієвості законів ірраціонального. Вдавання при цьому до одивнення реальних технічних процесів чи об'єктів підкреслює фентезійну атмосферу роману; не випадково фіксуємо ситуативну атрибутику мобільного пристрою як «амулета» [7, с. 487], ліфта як «порталу» [7, с. 88] або медичної маніпуляції як вигнання демона (в «Заирни у мої сни» [11]). Виниклий у такий спосіб ефект ідейного кільця також є маркером спорідненості художнього мислення М. Кідрука і С. Кінга [19, с. 677], що останній послідовно розвиває тему «магічного мислення» [20, с. 546] сучасника. Варте уваги, до слова, зіставлення динаміки картини світу в Марка Грозана і Люка Елліса з «Інституту» («The Institute», 2019) С. Кінга: обдаровані підлітки стикаються з відмінним від освітніх уявлень світом і паралельно певною мірою стають «учнями» в новій для себе реальності.

Фентезійна домінанта в «Не озирайся і мовчи», якій підкорений науковий складник, підкреслена й системним апелюванням до фентезійного контексту (К. С. Льюїса [7, с. 377], С. Маєр [7, с. 199] та ін.). Не забуваймо, наприклад, що у творах середини ХХ–ХХІ ст., сфокусованих на вампіриаді чи зомбіаді, містичність часто «підводиться» під сюжетно обігрувані наукові пояснення (як ідея вампірської хвороби в «Я – легенді» («I Am Legend», 1954) Р. Метісона), і це додає фентезійному корпусу особливу специфіку. До слова, у «Доки світло не згасне назавжди» містичний світ пояснюється зазначеним науковим «фактажем», пропонуючи стилізовані образи зомбі.

Висновки. Визначені параметри роману «Не озирайся і мовчи» засвідчують закономірність його появи на сучасному світовому й українському метажанровому тлі, суголосність провідним тенденціям фентезійного мистецтва. Результати аналізу твору свідчать про неординарність реалізації М. Кідрука у фентезійній площині, оскільки в цьому тексті органічно поєдналися власний талант автора і досвід масової культури західного канону. Послідовний вплив останньої в особі С. Кінга відчутний, але не затінює оригінальні жанрові рішення українського експериментатора, любов до гри зі словом якого виражається часом в асоціативному й інтертекстуальному комбінуванні художніх реальностей. «Не озирайся і мовчи» перебуває в руслі парадигмальних змін фентезійного простору перших десятиліть ХХІ ст., і супровідні аспекти відповідних процесів (зокрема, тяжіння героя до темного начала, посилення жіночого первня) виявляє варіативно. Найбільш концентрованим у цьому сенсі є ускладнення проміжного міжсвітового простору до рівня варіанта переосмислення концепту античного Лабіринту. Зіставлення «Не озирайся і мовчи» з «Розою Меддер» С. Кінга є продуктивним дослідницьким кластером у стратегії компаративного осягнення місця фентезійного та інших жанрових текстів М. Кідрука у світовому літературно-мистецькому процесі. Паралельно показано оптимальність інтеграції порівняльного підходу вивчення прози М. Кідрука з низкою інших методів для об'єктивної текстоцентричної оцінки його творчості. Відповідно, очевидно є здатність саме компаративного вивчення забезпечити панорамне бачення еволюції вітчизняного фентезійного сегмента всередині національної та світової літератури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гурдуз А. І. Український фентезійний роман 2000–2020 рр. у слов'янському, англійському й американському контекстах: особливості національного міфотворчого коду: монографія. Миколаїв: Іліон, 2023. 528 с.
2. Трофименко А. В. Модифікації жанру горор в українській літературі: дис. ... д-ра філософії з філології: 035 / Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. Київ, 2023. 259 с. URL: <https://is.gd/NZAwOF> (дата звернення: 23.12.2024).
3. Жекецька Г. Жанрова та стилістична специфіка творчості Макса Кідрука. *Studia Ukrainica Posnaniensia*. 2023. Vol. XI. Nr. 1. P. 109–119. DOI: 10.14746/sup.2023.11.1.08
4. Хмелюк М. Поетика заголовків прози Макса Кідрука. *Лінгвостилістичні студії*: наук. журнал. Луцьк: Волин. нац. уг-т ім. Лесі Українки. 2022. Вип. 16. С. 114–121.
5. Коломієць Н. Є. Ірраціональне в художній моделі світу роману «Зазирни в мої сни» Макса Кідрука. *Літератури світу: поетика, ментальність і духовність*: зб. наук. пр. Кривий Ріг: 2017. Вип. 10. С. 35–43.
6. Пасько І. В. Жанрово-стильова специфіка технотрилерів Макса Кідрука. *Наукові праці* [Чорноморського державного університету ім. П. Могили]. *Філологія. Літературознавство*. Миколаїв, 2016. Вип. 264. Т. 276. С. 86–91.
7. Кідрук М. Не озирайся і мовчи: роман. Харків: Кн. клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2017. 507 с.
8. Vaan M. de. Etymological Dictionary of Latin and the other Italic Languages. Leiden; Boston: Brill, 2008. 825 p.
9. Кідрук М. Доки світло не згасне назавжди: роман. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2019. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Kidruk_Maksym/Doky_svitlo_ne_zhasne_nazavzhdy.epub (дата звернення: 07.09.2024).
10. King S. Pet Sematary. London: Book Club Associates, 1984. 368 p.
11. Кідрук М. Зазирни у мої сни. Харків: Кн. клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2016. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Kidruk_Maksym/Zazyrny_u_moi_sny/ (дата звернення: 07.09.2024).
12. Кідрук М. Бот: роман. Харків: Кн. клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2012. 477 с.
13. Кідрук М. Твердиня: роман. Харків: Кн. клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2013. 592 с.
14. Кідрук М. «Пристібайтеся!» Прогулянка Луцьком і не тільки: інтерв'ю з М. Кідруком / вела О. Лівіцька. *Перший канал соціальних новин*. 2021. Черв., 8. URL: <https://pershyj.com/p-pristibaite-sya-maks-kidruk-progulyanka-lutskom-i-ne-tilki-misto-nathnennya-50788> (дата звернення: 27.07.2025).
15. Кідрук М. Технотрилери – мій особистий рист: інтерв'ю з М. Кідруком / вів О. Топорівський. *Нововолинський інформаційний портал*. 2013. Черв., 9. URL: <https://nvip.com.ua/2013/06/09/maks-kidruk-tehnотrylery-mij-osobystyj-rist/> (дата звернення: 27.07.2025).
16. Ďurišin D. Theory of Literary Comparatistics / transl. from the Slovak by J. Kocmanová. Bratislava: Veda Publishing House of the Slovak Academy of Sciences, 1984. 334 p.
17. Todorov Tz. The Fantastic: A Structural Approach to a Literary Genre / transl. from the French by R. Howard. Cleveland; London: The Press of Case Western Reserve University, 1973. 179 p.
18. King S. Rose Madder. London; New York; Sydney; Toronto: BCA, 1996. 466 p.
19. King S. Fairy Tale: A Novel. Waterville: Thorndike Press, 2023. 972 p.
20. King S. The Institute: A Novel. New York; London; Toronto; Sydney; New Delhi: Scribner, 2019. 561 p.

ЕКЗИСТЕНЦІАЛІЗМ ЯК БАЗОВА МОДЕЛЬ МИСЛЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XX СТОЛІТТЯ

EXISTENTIALISM AS A BASIC MODEL OF THOUGHT IN UKRAINIAN LITERATURE OF THE FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY

СклярOVA І.В.,

orcid.org/0000-0002-7651-3887*аспірантка кафедри літературознавства, східної філології і перекладу
Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»*

У статті досліджено екзистенціалізм як одну з базових моделей художнього мислення в українській літературі першої половини XX століття. Обґрунтовано актуальність вивчення екзистенційного дискурсу в українській літературі у контексті історичних подій, духовних трансформацій і національного спротиву. У статті наголошується на тому, що екзистенційні імпульси в українському письменстві цього періоду не були лише наслідком впливу європейських філософських шкіл, а мали органічне підґрунтя в історичному досвіді нації, позначеному війнами, революціями, репресіями, голодоморами, втратами державності й вимушеною еміграцією. Особлива увага зосереджена на тому, як екзистенційні категорії (буття, самотність, абсурд, свобода, страх, смерть, відчуження, моральний вибір) формують не лише тематичний пласт творів, а й проникають у структуру, композицію, стилістику, внутрішню логіку художнього тексту. Розглянуто філософські ідеї Серена К'єркегора, Мартіна Гайдегґера, Жан-Поля Сартра, Альберта Камю та їхнє інтуїтивне відлуння в українському літературному процесі. Методологічною основою дослідження стали герменевтичний, імагологічний, порівняльно-типологічний і культурно-історичний підходи. Проаналізовано, як українські письменники, попри відсутність безпосередніх філософських запозичень, інтуїтивно осмислюють межові ситуації буття, формуючи образи «людини на межі». У фокусі – творчість Валеріяна Підмогильного, Євгена Плужника, Миколи Хвильового, Тодоса Осьмачки, Бориса Антоненка-Давидовича як таких, що репрезентують різні аспекти екзистенційної чутливості – від релігійного пошуку сенсу до раціонального абсурду та трагічної самосвідомості. Наголошено на ролі ізоляції, вигнання, внутрішнього роздвоєння і духовного спротиву як центральних складників літературного світовідчуття. У контексті філософської думки XX століття стаття демонструє, що екзистенціалізм у літературі постає не просто як набір тематичних орієнтирів, а як цілісна онтологічна й естетична стратегія. Показано, що в українській літературі першої половини XX століття ця стратегія реалізується і як світоглядна відповідь на виклики доби, і як художній механізм вираження особистісної кризи. Наукова новизна роботи полягає в спробі інтегрувати філософське й поетологічне осмислення екзистенціалізму в національному контексті, виокремити українську модель екзистенційного письма та виявити її відмінності й паралелі із західноєвропейською традицією. Доведено, що екзистенційне мислення формувалося в українській літературі не як запозичення, а як автентична реакція на історичну та духовну кризу. Такий підхід дозволяє розглядати українську літературу цього періоду як повноцінний сегмент європейської екзистенційної традиції.

Ключові слова: екзистенціалізм, екзистенційні мотиви, філософія літератури, історико-культурний контекст, українська література XX століття, сенс буття.

The article explores existentialism as one of the fundamental models of artistic thinking in Ukrainian literature of the first half of the 20th century. It substantiates the relevance of studying existential discourse in Ukrainian literature within the context of historical events, spiritual transformations, and national resistance. The article emphasizes that existential impulses in Ukrainian writing of this period were not merely a consequence of the influence of European philosophical schools but had an organic basis in the historical experience of the nation, marked by wars, revolutions, repressions, famines, loss of statehood, and forced emigration. Special attention is paid to the way existential categories (being, loneliness, absurdity, freedom, fear, death, alienation, moral choice) shape not only the thematic dimension of literary works but also permeate their structure, composition, stylistics, and internal logic. The article examines the philosophical ideas of Søren Kierkegaard, Martin Heidegger, Jean-Paul Sartre, and Albert Camus and their intuitive resonance within the Ukrainian literary process. The methodological framework of the research includes hermeneutic, imagological, comparative-typological, and cultural-historical approaches. It analyzes how Ukrainian writers, despite the absence of direct philosophical borrowings, intuitively comprehend the limit situations of existence, creating images of the «man on the edge». The focus is on the works of Valerian Pidmohylny, Yevhen Pluzhnyk, Mykola Khvylovy, Todos Osmachka, and Borys Antonenko-Davydovych, who represent various aspects of existential sensitivity – from religious quests for meaning to rational absurdity and tragic self-awareness. The roles of isolation, exile, inner split, and spiritual resistance are emphasized as central components of literary world perception. Within the context of 20th-century philosophical thought, the article demonstrates that existentialism in literature appears not merely as a set of thematic guidelines but as a holistic ontological and aesthetic strategy. It shows that in Ukrainian literature of the first half of the 20th century, this strategy is implemented both as a worldview response to the challenges of the era and as an artistic mechanism for expressing personal crisis. The scientific novelty of the article lies in the attempt to integrate philosophical and poetics-based interpretations of existentialism in the national context, to distinguish a Ukrainian model of existential writing, and to identify its differences and parallels with the Western European tradition. It is argued that existential thinking in Ukrainian literature was formed not as a borrowed phenomenon but as an authentic response to historical and spiritual crisis. This approach allows us to consider Ukrainian literature of this period as a full-fledged segment of the European existential tradition.

Key words: existentialism, existential motifs, philosophy of literature, historical and cultural context, Ukrainian literature of the 20th century, meaning of being.

У сучасному гуманітарному дискурсі посилюється інтерес до філософських основ художнього мислення, що формувалися в контексті глобальних катастроф ХХ століття. Однією з таких концепцій є екзистенціалізм – філософія, що постала як відповідь на граничні стани людського буття: самотність, свободу, смерть, абсурд, тривогу. Екзистенційне світовідчуття стало не лише важливою філософською категорією, а й потужною художньою моделлю, що втілювалася в літературі ХХ століття, зокрема – українській.

Актуальність вивчення екзистенціалізму як філософської основи українського літературного процесу першої половини ХХ століття зумовлена потребою осмислення глибоких духовних і світоглядних трансформацій, які переживала українська інтелігенція в умовах воєн, революцій, тоталітаризму, еміграції та культурного тиску. Саме в літературі цієї доби відображено надчуттєвий вимір людського існування, що проявляється у внутрішніх драматичних протиріччях особистості, її кризах і пошуках сенсу.

Попри часткові спроби інтерпретації українських митців крізь призму екзистенціалізму, комплексне вивчення цього філософського підґрунтя залишається недостатньо опрацьованим. Низка авторів – Валер'ян Підмогильний, Микола Хвильовий, Євген Плужник, Тодось Осьмачка та інші – творили в інтелектуальному полі, глибоко співзвучному з екзистенційними концептами європейської філософії, проте в українському літературознавстві це явище часто розглядається поза філософським контекстом або ж інтерпретується через модерністські чи символістські моделі.

Отже, тема екзистенціалізму як філософської основи українського художнього мислення є надзвичайно актуальною як з теоретичного, так і з культурно-історичного погляду, оскільки вона дозволяє не лише по-новому осмислити спадщину української літератури першої половини ХХ століття, а й глибше зрозуміти процес формування національної ідентичності в екзистенційних умовах історичного буття.

Метою дослідження є виявлення філософських підстав для активного розвитку філософії екзистенціалізму в українській літературі першої половини ХХ століття через аналіз домінантних художніх мотивів і концептів.

У сучасному літературознавстві одним із провідних напрямів є інтеграція міждисциплінарних підходів до аналізу художнього тексту, зокрема – залучення філософських категорій до інтерпретації літературних явищ. У цьому контексті осо-

бливо актуальним постає вивчення екзистенціалізму як когнітивного та світоглядного підґрунтя художньої творчості, що дозволяє вийти за межі формально-естетичного прочитання тексту й наблизитися до глибинного сенсу буттєвих переживань, зафіксованих у літературі.

Одним із важливих завдань сучасної філософської науки є осмислення людини в умовах історичної та культурної кризи, що спонукає до повторного звернення до екзистенційної системи поглядів. Екзистенційне мислення, сконцентроване навколо категорій свободи, відповідальності, автентичності, страху та смерті, відкриває нові горизонти для інтерпретації літературних текстів як форм філософського висловлення. З огляду на це, літературознавство має посилювати аналітичний потенціал через залучення філософських моделей, зокрема екзистенціальної герменевтики [6].

Українська література першої половини ХХ століття, особливо в її модерністських, експресіоністських та символістських формах, активно відгукується на екзистенційні виклики часу, створюючи образи «людини на межі» – у стані роздвоєння, ізоляції, руйнації традиційної ідентичності. Це співзвучно ключовим питанням філософії ХХ століття, а отже, актуалізує необхідність синтезу літературознавчого аналізу з філософськими концептами [1].

Тож, дослідження екзистенціалізму в українській літературі сприяє здійсненню важливих завдань сучасної гуманітаристики: переосмисленню національного літературного канону, виявленню прихованих смислових структур художнього тексту, вивченню трансформацій образу людини в умовах історичних зламів, а також формуванню нової культурної ідентичності в глобальному інтелектуальному контексті.

Екзистенційне мислення, як форма філософського осмислення людського буття в ситуаціях межового досвіду, зайняло особливе місце в українському інтелектуальному дискурсі першої половини ХХ століття. Цей період позначений драматичними зламами історії – світовими війнами, революціями, голодоморами, репресіями, втратами національної державності, вимушеною еміграцією. Усе це спричинило поглиблену рефлексію над сенсом людського існування, природи свободи, межами страждання і вибору, що є ключовими категоріями екзистенціалізму [4; 5; 14; 16].

Варто зауважити, що українське філософське й літературне середовище розвивалося не ізольовано, а в діалозі з європейськими інтелектуаль-

ними течіями. Ідеї Серена К'єркегора, Мартіна Гайдеггера, Жан-Поля Сартра та Альберта Камю знаходили своє відлуння в творчості українських письменників, хоча часто – через інтуїтивне осмислення, а не пряме запозичення [3; 4; 5; 14]. Мислення межової ситуації, що зосереджене на внутрішньому конфлікті особистості з історією, Богом, собою, постає в літературі не як відображення модної філософії, а як результат глибокого екзистенційного досвіду – прожитого, вивіреного, часто – трагічного.

Письменники так званого «розстріляного відродження», діячі еміграційної літератури, філософи та публіцисти міжвоєнного періоду (Микола Хвильовий, Валер'ян Підмогильний, Євген Плужник, Улас Самчук, Тодось Осьмачка, Віктор Петров-Домонтович тощо) – створили інтелектуальний простір, у якому екзистенціальні питання ставали не лише художніми темами, а й особистими духовними викликами. Борис Антоненко-Давидович, чия творчість виявляє риси екзистенціального дискурсу – самотність, страх, пограничне становище людини в катастрофічному світі, прагнення до внутрішньої свободи. [2]. Пошук Бога, страх перед свободою, тривога смерті, ізоляція в політичній чи емоційній самотності, роздвоєння особистості – ці мотиви перетворюються на системні елементи українського культурного простору.

Перша половина XX століття стала для українського народу періодом глибоких потрясінь: дві світові війни, національно-визвольні змагання, більшовицький терор, масові репресії, Голодомор, заборона української мови та культури в СРСР, масова еміграція інтелігенції. Ці катастрофічні події спричинили не лише історичну й соціальну дестабілізацію, а й глибокий життєвий шок, який трансформував світосприйняття цілої генерації українських мислителів і митців.

У відповідь на культурну й духовну руїну українські письменники звертаються до глибин людського досвіду – болю, страху, самотності, втрати сенсу, – які набувають універсального, філософського звучання. Саме ці мотиви – граничні стани, характерні для екзистенціалізму – стають своєрідною формою рефлексії на виклики доби. Література перетворюється на простір екзистенційної комунікації, де герой не лише переживає катастрофу, а й намагається її осмислити, знайти внутрішні опори або бодай зафіксувати правду свого досвіду.

Особливо показовим є те, що українські письменники – як ті, що залишилися в УСРР, так і представники еміграційного середовища – неза-

лежно один від одного зверталися до подібного кола тем і образів: ізольованість особистості, страх перед «знеособленим» світом, втрата ідентичності, моральний вибір перед лицем репресій або абсурду. Це свідчить про глибинну органічність екзистенціального виміру в українській культурі тієї доби, а не лише про вплив європейської філософії [7; 8; 10; 15].

Філософія екзистенціалізму, яка ж сформувалась у Європі в першій половині XX століття як реакція на дегуманізацію людини в умовах технічного прогресу, масових війн і соціального відчуження, стала предметом ґрунтовного вивчення в західній гуманітаристиці. Ключові ідеї цієї філософії – зосередження на суб'єктивному досвіді індивіда, його внутрішній свободі, граничних станах (тривога, абсурд, смерть), втраті сенсу та прагненні до автентичності – були концептуалізовані низкою мислителів, чия творчість лягла в основу численних наукових досліджень.

Серед фундаментальних праць, що визначили інтелектуальний ландшафт екзистенціалізму, варто згадати: Серен К'єркегор («Або-або», «Страх і трепет», «Хвороба до смерті» – тексти, які стали передвісниками екзистенціального мислення, зокрема в аспекті релігійної рефлексії), Мартін Гайдеггер («Буття і час» – філософська система, що поставила у центр онтології буття-до-смерті й екзистенційну занедбаність людини в світі), Жан-Поль Сартр («Буття і ніщо», «Екзистенціалізм – це гуманізм» – де визначальними є ідеї свободи, відповідальності, абсурду і людини як «проекту себе»), Альбер Камю («Міф про Сізіфа», «Чума» – художньо-філософське осмислення абсурдного світу й етичного опору безнадії), Габріель Марсель (релігійно-екзистенційний напрям, зосереджений на надії, вірі, діалозі).

У другій половині XX століття сформувалася широка екзистенціалістська герменевтична традиція, що поєднує філософське й літературне прочитання текстів (Поль Рікер, Мартин Бубер, Карл Ясперс). Паралельно розвиваються підходи, які підкреслюють культурну і психологічну обумовленість екзистенційного досвіду (Віктор Франкл, Еріх Фромм, Ролло Мей).

У світовому літературознавстві екзистенціалізм інтерпретується не лише як філософський напрям, а й як культурна парадигма, що визначила специфіку художнього мислення XX століття. Особливо плідними є дослідження глибинних мотивів у творчості таких письменників, як Франц Кафка, Томас Манн, Альберт Камю, Семюел Беккет, Вірджинія Вулф, Ернест

Гемінгвей, чия література розглядається як простір філософської дії.

Сучасні дослідники (наприклад, Ірвін Ялом, Томас Р. Флінн, Роберт Соломон) акцентують увагу на діалогічній природі екзистенціалізму, його відкритості до психологічного, етичного й мистецького переосмислення. Екзистенціалізм дедалі частіше розглядається як універсальний інтерпретаційний інструмент, що дозволяє аналізувати не лише європейську культуру, а й інші традиції, зокрема – постколоніальні, пригнічені або репресовані голоси.

Попри те, що екзистенціалізм тривалий час асоціювався насамперед із західною філософською традицією, в українському літературознавстві останні десятиліття спостерігається посилений інтерес до осмислення літературного буття як форми художнього аналізу межового життєвого досвіду. Поступово формується сукупність праць, у яких екзистенційні мотиви розглядаються як органічна частина української культурної системи, а не як запозичення чужої інтелектуальної течії.

Серед науковців, які зробили вагомий внесок у розвиток цієї тематики, варто виділити: Миколу Ільницького, який у своїх дослідженнях постійно акцентує на трагізмі світовідчуття українських митців 1920–1930-х років та інтерпретує їхню творчість у світлі духовного спротиву системі; Михайла Наєнка, який одним із перших запропонував екзистенціальну інтерпретацію творчості Тодося Осьмачки, Валер'яна Підмогильного та Євгена Плужника; Віру Агеєву, яка у своїх літературознавчих есе звертається до екзистенційної проблематики в контексті інтелектуальної еміграції й національної ідентичності; Ростислава Семківа, який у лекційному та публіцистичному форматах висвітлює екзистенційну складову творчості українських модерністів, особливо в межах міжвоєнного періоду; Людмилу Тарнашинську, яка розглядає феномен «розстріляного відродження» як літературний симптом екзистенційного зламу доби, аналізуючи текст як крик самоті на межі буття й небуття.

Також спостерігається зростаючий інтерес до екзистенціалізму в межах дисертаційних досліджень та наукових статей молодших дослідників, що пропонують філософсько-герменевтичні, культурологічні та психоаналітичні прочитання художнього тексту. Серед ключових тем: ізолюваність суб'єкта, втеча від абсурду, мотив смерті й самогубства, екзистенційна тривога, пошук сенсу.

Окремо варто згадати також міждисциплінарні підходи, де літературна екзистенція поєднується

з філософією, культурологією, богослов'ям, зокрема в контексті діалогу між християнською та атеїстичною версіями екзистенціалізму. Тут важливими є праці, що аналізують релігійну онтологію творчості Тодося Осьмачки, онтологічну порожнечу в прозі Валер'яна Підмогильного чи духовну самотність ліричного героя Євгена Плужника.

Попри наявність окремих вагомих досліджень, аналіз екзистенційного виміру в українській літературі першої половини XX століття залишається переважно фрагментарним. Більшість наукових студій зосереджені на творчості окремих письменників – Валер'яна Підмогильного, Тодося Осьмачки, Євгена Плужника, Борис Антоненко-Давидович, Аркадія Любченка, Олега Ольжича – у відриві від спроби системно описати екзистенціалізм як цілісну філософсько-естетичну парадигму, що пронизує літературну свідомість доби.

Дослідники, як правило, звертаються до окремих екзистенційних мотивів (ізоляція, страх, свобода, смерть), не завжди артикулюючи їх у ширшому філософському контексті або не зіставляючи їх із ключовими постулатами європейського екзистенціалізму. Отже, екзистенціалізм залишається не окресленим системно, а радше роздібленим на окремі дослідження у межах інтерпретацій конкретних текстів.

Також бракує робіт, у яких би досліджувався паралельний розвиток екзистенційного мислення у творах емігрантських і радянських українських авторів, що дозволило б виявити глибші ментальні спільності, спричинені історичними катастрофами доби, незалежно від ідеологічного контексту. Недостатньо дослідженими лишаються засоби художнього відтворення екзистенційного досвіду, зокрема мовно-стилістичні маркери, образна система, структура сюжету тощо.

Не дивлячись на теоретичні напрацювання, присвячені окремим письменникам та екзистенційній проблематиці в їхній творчості, на сьогодні в українському літературознавстві відсутнє системне концептуальне осмислення екзистенціалізму як філософської основи літературного мислення першої половини XX століття. Це стосується не лише браку міждисциплінарного підходу, що поєднав би філософію, культурологію, психологію та поетику, але й нестачі спроб сформулювати цілісну картину екзистенційного світогляду доби, притаманного цілій плеяді авторів, а не поодиноким представникам.

У багатьох наукових інтерпретаціях екзистенційні мотиви постають як суто тематичний пласт,

а не як органічна складова художнього світобачення, яка формує не лише зміст, а й структуру, сюжет, поетику твору [6; 7; 15]. Більше того, екзистенціалізм досі переважно не розглядається як світоглядна реакція українського інтелектуала на катастрофічні виклики того часу – національні трагедії, революційні зрушення, війну, репресії, вигнання [2; 6; 10]. Через це втрачається глибинне філософське підґрунтя творів, які в європейському контексті давно б потрапили до течії екзистенційної літератури [7; 15].

Також відсутній ґрунтовний аналіз екзистенціалізму як можливого об'єднувального принципу, що дозволяє побачити спільність між авторами різних шкіл, напрямів та географії: представниками «розстріляного відродження», модерністами, емігрантами, «неокласиками», навіть ранніми радянськими письменниками, які функціонували на межі дозволеного мислення.

Отже, однією з ключових невирішених проблем залишається непобудованість узагальнюючої теоретичної рамки, яка б дозволила: розглядати екзистенціалізм не як зовнішню запозичену течію, а як органічну форму українського інтелектуального спротиву безглузду доби; окреслити стилістичні, поетологічні й онтологічні риси українського літературного екзистенціалізму; здійснити комплексний міжавторський аналіз, що виведе літературний матеріал на рівень філософської концептуалізації.

Усунення цього пропуску не лише збагатить українське літературознавство новими інтерпретаційними моделями, а й сприятиме глибшому розумінню того, як літературна свідомість відповідає на трагічні події в історії, формуючи не лише художні описи, а й екзистенційну етику виживання, вибору і самотності.

Дослідження цієї теми ґрунтується на міждисциплінарному підході, що поєднує філософський аналіз із методами літературознавчої інтерпретації, де основними стали: філософсько-герменевтичний метод, який дозволив інтерпретувати літературні тексти як прояви екзистенційного мислення, виявляючи в них символіку, ідеї та екзистенційні установки (зокрема відповідно до концепцій Сартра, Камю, Гайдеггера). Цей підхід уже продемонстрував свою аналітичну ефективність у дисертаційних дослідженнях українських письменників, зокрема в герменевтичному прочитанні творчості Бориса Антоненка-Давидовича, де інтерпретація тексту як форми особистісного досвіду буття в умовах історичного абсурду дозволила виявити приховані сенси поза межами формально-естетичного аналізу [2]; імагологіч-

ний аналіз, застосований для дослідження образу людини в умовах граничних ситуацій, відчуження, абсурду, що дозволяє встановити типові моделі буття героїв; порівняльно-типологічний метод, який дав змогу співвіднести українські тексти з європейськими зразками екзистенційної літератури (твори Франца Кафки, Альберта Камю, Жана-Поля Сартра) для з'ясування спільних і відмінних рис; культурно-історичний метод, що дав змогу врахувати вплив соціальних та політичних катаклізмів першої половини XX століття на формування екзистенційного мислення в українських авторів; метод тематичного аналізу, який забезпечив виявлення наскрізних екзистенційних мотивів у творчості конкретних письменників (зокрема Валер'яна Підмогильного, Євгена Плужника, Миколи Хвильового, Теодосія Осьмачки).

Слід детальніше розглянути творчість авторів цього періоду.

Творчість Валер'яна Підмогильного, зокрема роман «Місто» (1927), демонструє яскраві риси екзистенційного дискурсу, пов'язаного з внутрішньою кризою особистості, її пошуками себе в урбанізованому, відчуженому світі. Головний герой роману, Степан Радченко, проходить шлях від ілюзії гармонійного входження в нове середовище до усвідомлення власної самотності, подвійності та фрагментарності внутрішнього «Я» [13]. Постійне протиставлення села і міста, традиційного й сучасного, морального й утилітарного ставлення до світу відтворює типову для екзистенціалізму ситуацію «буття перед вибором», яку Гайдеггер і Сартр вважали граничною. Внутрішні монологи героя, розщеплення свідомості, рефлексії щодо сенсу власних дій – усе це наближає роман до європейської екзистенційної прози. Підмогильний акцентує на темах відчуження, втрати автентичності, невпевненості у власному призначенні, що є центральними в екзистенціальній філософії.

Поезія Євгена Плужника є одним із найвиразніших проявів екзистенційного мислення в українській літературі першої половини XX століття. Його ліричний герой постає в ситуації граничного буття – самотній, глибоко занурений у переживання власної крихкості, тимчасовості й внутрішньої роздвоєності. Теми смерті, тіла, хвороби, втрати та пам'яті набувають у Плужника не просто психологічного, а філософського виміру. Суб'єкт поезії часто опиняється перед лицем смерті, природи, мовчазного космосу – як це бачимо у віршах «Рівновага» або «Все більше спогадів і менше сподівань» [12]. Плужник не

просто реєструє стан душі, він проблематизує сам факт буття як тягар, як виклик. У цьому сенсі його поезія перегукується з ідеями Мартіна Гайдеггера, зокрема щодо буття-до-смерті (Sein-zum-Tode), а також із мотивами Альбера Камю про абсурд як первинну умову існування. Поет не заперечує сенсу життя, але демонструє, що сенс повинен бути виборений у порожнечі, стражданні, втраті. Ліричний герой Євгена Плужника перебуває в постійній напрузі між бажанням укорінення у світі й усвідомленням його фатальної недосконалості. Таким чином, поезія Євгена Плужника є не лише рефлексією особистого болю, а й виявом онтологічної самотності, що є центральною категорією екзистенціалізму. І наприклад, якщо порівнювати між митцями, то у Підмогильного герой діє і зазнає філософської поразки, тоді як у Плужника дія розчиняється в самоспогляданні.

Проза Миколи Хвильового демонструє глибоку внутрішню драму особистості, розірваної між ідеологією та свободою самовираження. Центральний конфлікт його творів – це протиставлення внутрішнього «Я» та зовнішньої історичної необхідності, що нав'язується особистості тоталітарним соціумом. У таких новелах, як «Я (Романтика)», «Сентиментальна історія», «Редактор Карк», герої переживають граничні ситуації, які змушують їх робити вибір між моральним обов'язком і «революційною доцільністю». Цей вибір трагічний, бо в будь-якому разі призводить до втрати частини себе – совісті, людяності або навіть життя [17]. Філософські такі ситуації перегукуються з категоріями Жана-Поля Сартра, насамперед – концепцією свободи як прокляття: людина змушена вибирати, навіть якщо вибір – це між злом і більшим злом. Герой Хвильового – це людина в пастці історії, яка намагається зберегти людське обличчя на тлі дегуманізації. Особливо актуалізується тут тема відчуження, що проходить крізь усю екзистенційну філософію. Внутрішнє роздвоєння, самосуд, втеча в ілюзії чи смерть – це форми спротиву системі, яка не залишає простору для автентичного існування. Проза Хвильового відображає ситуацію, коли історія стає екзистенційною пасткою, а література – способом висловити мовчазний спротив.

Творчість Тодоса Осьмачки – поетична і прозова – позначена виразною екзистенційною напругою, що постає як реакція на травматичний історичний досвід та особисту трагедію митця. Його тексти сповнені мотивів самотності, страху, втрати коренів, розриву з рідним простором, що зумовлені як наслідками політичних репресій, так

і внутрішньою екзистенційною кризою. У поезії збірок «Круча», «Скитські вогні», «Сучасникам» Тодось Осьмачка створює образ людини, що перебуває у світі, де панує хаос і насильство. Його ліричний герой прагне втечі, але водночас усвідомлює неможливість позбутися болю пам'яті та існування. Цей мотив некорінності перегукується з філософією Гайдеггера (ідея «загубленості» у світі) та К'єркегора (тема страху і страждання як шляхів до автентичності). У прозових текстах, зокрема в романі «Ротонда душогубців», Осьмачка втілює модель граничного досвіду, де людина опиняється перед лицем абсурдного світу, у якому моральні закони не працюють. Сюжетна структура та образи роману нагадують екзистенційну алегорію, де головне не розв'язання конфлікту, а усвідомлення буття як страждання і пошук сенсу в цьому стражданні [9]. Таким чином, творчість Осьмачки можна розглядати як своєрідний «екзистенційний щоденник» українського інтелектуала 1920–1930-х років, де особистісне і національне болюче буття зливаються в єдину трагічну оповідь [1].

Аналіз творчості митців даного періоду дає змогу окреслити низку спільних екзистенційних доміант, що формують своєрідну парадигму мислення української літератури першої половини ХХ століття. Попри жанрову та стильову різноманітність, ці автори артикулюють глибоке відчуття екзистенційної тривоги, що виявляється як на рівні тематичному, так і на рівні світоглядному.

Тож підсумовуючи слід зазначити, що українська література першої половини ХХ ст., попри відсутність чітко артикульованої школи екзистенціалізму, демонструє органічну наявність екзистенційного мислення, сформованого під тиском соціальних трагічних подій, духовної дезорієнтації та глибокого внутрішнього самоаналізу. Ці тексти – не лише реакція на історичну травму, а й спроба осмислити буття у його граничних формах, зробити крок до філософської глибини в межах національного культурного коду. Проведене дослідження дозволяє дійти висновку, що екзистенціалізм, хоч і не був концептуально оформленим у межах української філософської традиції першої половини ХХ століття, все ж функціонував як глибинна світоглядна основа мислення та художнього самовираження багатьох українських письменників. У творчості Євгена Плужника, Валер'яна Підмогильного та Тодоса Осьмачки, Миколи Хвильового та Бориса Антоненка-Дивидовича простежуються стійкі риси екзистенційної концепції: акцент на індивідуальному досвіді, онтологічна тривога, пошук

сенсу в умовах абсурдності чи катастрофічності буття. Означені тенденції свідчать про зрілість українського інтелектуального простору, здатного до саморефлексії та глибокого філософського осмислення реальності, навіть за умов історичних зламів, політичного терору й культурної деструкції. Ця література є доказом існування автентичного українського екзистенційного дискурсу, який варто розглядати не як периферійне явище, а як важливу складову європейської гуманітарної думки ХХ століття. Перспективним видається подальший аналіз екзистенційних мотивів у творчості інших українських письменників

міжвоєнного періоду, зокрема тих, що працювали в еміграції чи в умовах культурного погрому 1930-х років. Також потребує осмислення взаємозв'язок українського літературного екзистенціалізму з європейськими інтелектуальними течіями – екзистенційною філософією Карла Ясперса, Мартіна Гайдеггера, Жана-Поля Сартра – не лише на рівні мотивів, але й у площині мислення, намірів, художньої структури. Отже, запропонований підхід відкриває нові можливості для переосмислення українського літературного процесу ХХ століття як цілісного філософсько-культурного явища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Барчан В. Т. Осьмачка як критик і літературознавець. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. 2009. Вип. 13. С. 155–159. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/spml_2009_13_34 (дата звернення: 24.07.2025).
2. Білобровська К. О. Концептосфера творчості Б. Антоненка-Давидовича : дис. ... д-ра філософії. Кривий Ріг, 2024. 338 с.
3. Богачов А. Про еквівалентність перекладу «Буття і час» Мартіна Гайдеггера. *Sententiae*. 2021. Вип. 3. Т. 40. С. 83–91.
4. Гайдеггер М. Буття і час / пер. з нім. В. Бибихіна. Харків : Фоліо (Philosophy), 2003. 503 с.
5. Камю А. Міф про Сізіфа. Бунтівна людина / пер. з фр. О. Жупанський. Харків : Фоліо, 2022. 448 с.
6. Лисоколенко Т., Карпань І., Рогова О. Український екзистенціалізм : поміж філософією та літературою. *Грані*. 2021. Вип. 7–8. С. 13–20.
7. Малишівська І. Українська екзистенціальна проза у європейському контексті. *Актуальні проблеми слов'янської філології*. Серія Лінгвістика та літературознавство. 2009. Вип. 21. С. 551–559.
8. Мандрищук Л. Критика екзистенціалізму Карлом Ясперсом. Філософія екзистенції та екзистенціалізм. *Філософська думка*. 2023. Вип. 4. С. 125–137.
9. Осьмачка Т. Ротонда Душогубців = The Rotunda of Murderer : оповідання. [Б.м. : б.в.], 1956. 365 с.
10. Парамбуль І. В. Екзистенціалізм у творчості Валер'яна Підмогильного: історико-філософський підхід: дис... канд. філос. наук : 09.00.05; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2019. 193 с.
11. Плужник Є. Рівновага. Рання поезія. Augsburg: Anton Bilous Druck, 1948. 64 с.
12. Плужник Євген Павлович. Твори. *Поєми*: веб-сайт. URL : https://poems.net.ua/poet/Плужник_Євген_Павлович (дата звернення : 25.07.2025).
13. Підмогильний В. Оповідання. Повісті. Романи. Київ : Наукова думка, 1991. 790 с.
14. Сартр Ж.-П. Екзистенціалізм – це гуманізм. *Читанка з філософії: у 6 кн.* Кн. 6: Зарубіжна філософія ХХ століття / за ред. Волинка Г. І. Київ : Довіра, 1993. С. 131–139. URL : https://shron1.chtyvo.org.ua/Sartre_Jean-Paul/Ekzystentsializm_-_tse_humanizm_fr.pdf?PHPSESSID=tn2su5mm8fgn844ar57gjtmk2 (дата звернення : 22.07.2025).
15. Tytar O. V. Ukrainian existentialism seeking cultural humanistic guide: philosophy of Ukrainian modern urbanism «Third Revolution». *Visnyk KhNPU*, Серія «Теорія культури...». 2017. Вип. 57. С. 11–19.
16. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу / пер. з англ. О. Замойська. Київ : КСД, 2021. 160 с.
17. Хвильовий М. Вибрані твори (Іскри). Київ : Прометей, 2024. 320 с.

Наукове видання

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 41
Том 1

Коректура • *Надія Ігнатова*

Комп'ютерна верстка • *Юрій Ковальчук*

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 39,29.
Підписано до друку: 10.09.2025. Замов. № 1025/770. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.